

การพัฒนากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมพื้นบ้านในกลุ่มชาวไทยภูเขา อีสานใต้

ชัชสิทธิ์ คุณสวัสดิ์

คุณฉันทิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม

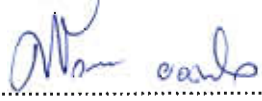
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

พฤษภาคม 2557

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยบูรพา

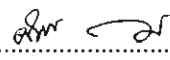
คณะกรรมการควบคุมคุษฎีนิพนธ์และคณะกรรมการสอบคุษฎีนิพนธ์ ได้พิจารณา
คุษฎีนิพนธ์ของ ชัยสิทธิ์ คุณสวัสดิ์ ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปรัชญาคุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม ของมหาวิทยาลัยบูรพาได้

คณะกรรมการควบคุมคุษฎีนิพนธ์

..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศรีวรรณ ยอดนิล)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(รองศาสตราจารย์ ดร.สมหมาย แจ่มกระจ่าง)

คณะกรรมการสอบคุษฎีนิพนธ์

..... ประธาน
(รองศาสตราจารย์ ดร.อำพัน พรหมบุตร)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศรีวรรณ ยอดนิล)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.สมหมาย แจ่มกระจ่าง)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมโภชน์ อเนกสุข)

คณะศึกษาศาสตร์ อนุมัติให้รับคุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปรัชญาคุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม ของมหาวิทยาลัยบูรพา

..... คณบดีคณะศึกษาศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.มนตรี เข้มกลีกร)

วันที่ ๑๑ เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2557

กิตติกรรมประกาศ

คุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาจากรองศาสตราจารย์ ดร.ศรีวรรณ ยอดนิล อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก และรองศาสตราจารย์ ดร.สมหมาย แจ่มกระจ่าง อาจารย์ที่ปรึกษาร่วมที่กรุณาให้คำปรึกษาแนะนำแนวทางที่ถูกต้อง ตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความละเอียดถี่ถ้วน และเอาใจใส่ด้วยดีเสมอมา ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งเป็นอย่างยิ่งจึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์อำพัน พรหมบุตร ที่กรุณาเป็นประธานกรรมการสอบคุษฎีนิพนธ์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมโภชน์ อเนกสุข กรรมการสอบคุษฎีนิพนธ์ ได้ให้ความรู้ ให้คำปรึกษา ตรวจสอบแก้ไขและวิจารณ์ผลงาน ทำให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบ รวมทั้งให้คำแนะนำแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยให้มีคุณภาพ นอกจากนี้ยังได้รับความอนุเคราะห์จากชุมชนบ้านอาลี ตำบลลำโรงทาบ อำเภอลำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ บ้านดงกระทิง ตำบลโนนขวาง อำเภอบ้านด่าน จังหวัดบุรีรัมย์ บ้านตาโกน ตำบลตาโกน อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ ที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย ทำให้คุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณพ่อมุม คุณสวัสดิ์ คุณแม่ปรีดา คุณสวัสดิ์ คุณยายปราณี เสกรัมย์ สมาชิกทุกคนในครอบครัว รวมทั้งเพื่อนรุ่น 2 ทุกคนที่ทำให้กำลังใจและสนับสนุนผู้วิจัยเสมอมา

คุณค่าและประโยชน์ของคุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นกตัญญูกตเวทิตาแด่ บพภารี บุรพจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่านทั้งในอดีตและปัจจุบัน ที่ทำให้ข้าพเจ้าเป็นผู้มีการศึกษา และประสบความสำเร็จมาจนครบเท่าทุกวันนี้

ชยสิทธิ์ คุณสวัสดิ์

49820029: สาขาวิชา: การศึกษาและการพัฒนาสังคม; ปร.ค. (การศึกษาและการพัฒนาสังคม)

คำสำคัญ: การสืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน/ ผ้าทอไหมพื้นบ้าน/ การมีส่วนร่วมกลุ่มทอผ้าไหม/
ภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ/ ชาวไทยกูย

ชยสิทธิ์ คุณสวัสดิ์: การพัฒนากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมพื้นบ้านในกลุ่ม
ชาวไทยกูย อีสานใต้ (DEVELOPMENT OF THE LOCAL WISDOM TRANSMISSION PROCESS
THAI KUI SILK WEAVING IN SOUTHERN ISAN, THAILAND) คณะกรรมการควบคุมคุณภาพ
ศรียรรณ ยอดนิล, ปร.ค., สมหมาย แจ่มกระจ่าง, ปร.ค. 284 หน้า. ปี พ.ศ. 2557.

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทชุมชน และความเป็นมาการทอผ้าไหมพื้นบ้านของ
ชาวไทยกูยอีสานใต้ ศึกษากระบวนการอนุรักษ์ พื้นฟูลวดลายผ้าไหมพื้นบ้านดั้งเดิมของชุมชนชาว
กูยอีสานใต้ และพัฒนาลวดลายผ้าไหมพื้นบ้านที่ยังคงเอกลักษณ์ ชุมชนชาวไทยกูยอีสานใต้ ในพื้นที่
3 จังหวัดของอีสานใต้ ได้แก่ ชุมชนหมู่บ้านอาลี จังหวัดสุรินทร์ ชุมชนหมู่บ้านดงกระทิง จังหวัดบุรีรัมย์
และชุมชนหมู่บ้านตาโกน จังหวัดศรีสะเกษ โดยการสัมภาษณ์เจาะลึก ระดมสมองและแลกเปลี่ยนเรียนรู้
นำมาปฏิบัติการพัฒนากระบวนการอนุรักษ์ลวดลายผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยกูย วิเคราะห์ข้อมูลโดย
การวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัย พบว่า

1. ชุมชนชาวไทยกูยอีสานใต้ ตั้งอยู่บนที่ราบสูงแอ่งโคราช ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตก
เฉียงใต้และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ มีความอุดมสมบูรณ์ มีวัฒนธรรมที่ผูกพันความสัมพันธ์ของคน
ในชุมชน ยึดมั่นในวัฒนธรรมประเพณี และความเชื่อที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ มีการพัฒนาและ
เปลี่ยนแปลงตามสภาพสังคมระบบทุนนิยม มีประเพณี และวัฒนธรรมสืบทอดกันต่อมา มีการทอผ้าไหม
เมื่อมีเวลาว่างจากการทำนา โดยมีการปลูกหม่อน เลี้ยงไหมและทอผ้าเป็นอาชีพเสริม

2. กระบวนการอนุรักษ์ พื้นฟูลวดลายผ้าไหมพื้นบ้านดั้งเดิม ของชุมชนชาวกูยในอีสานใต้
มีการวางแผนการปฏิบัติการมีส่วนร่วมในการวางแผนการทำงานและมีผู้รับผิดชอบ โดยมีขั้นตอน
เตรียมการ ขั้นตอนการประชุมวางแผนการปฏิบัติการฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าไหม ขั้นตอนการมอบหมาย
ผู้รับผิดชอบในแต่ละกิจกรรม เกิดการปฏิบัติฟื้นฟูลวดลายผ้าไหมดั้งเดิมที่สูญหายโดยการผลิตขึ้นมาใหม่
จากภูมิรู้ของผู้อาวุโส มีทั้งหมด 6 ลาย

3. ผลจากการพัฒนาลวดลายผ้าไหมพื้นบ้านได้ลายผ้าไหมจำนวน 16 ลาย คือ ประยุกต์
ผสมผสานลวดลายดั้งเดิม จำนวน 8 ลาย และการประยุกต์วิถีชีวิตของชาวไทยกูยผสมผสานลวดลาย
ดั้งเดิมเป็นลายใหม่ จำนวน 8 ลาย จากการปฏิบัติการพัฒนาลายผ้า พบรูปแบบการถ่ายทอด สืบทอด
ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมของชาวไทยกูย อีสานใต้ มีรูปแบบการถ่ายทอดสืบทอดความรู้และการเรียนรู้มี
3 ลักษณะ คือ 1) กระบวนการถ่ายทอดและสืบทอดความรู้ในครอบครัว 2) การถ่ายทอดและสืบทอดจาก
คนภายนอกครอบครัว 3) การเรียนรู้ด้วยตนเอง

49820029: MAJOR: EDUCATION AND SOCIAL DEVELOPMENT; Ph.D. (EDUCATION AND SOCIAL DEVELOPMENT)

KEYWORDS: TRANSMISSION OF LOCAL WISDOM, LOCAL WEAVING SILK, PARTICIPATION OF WEAVING SILK GROUP, WISDOM ON WEAVING, THAI KUI COMMUNITY

CHAISIT KHUNSAWAT: DEVELOPMENT OF THE LOCAL WISDOM TRANSMISSION PROCESS THAI KUI SILK WEAVING IN SOUTHERN ISAN, THAILAND: ADVISORY COMMITTEE: SRIWAN YODNIL, Ph.D., SOMMAI JAMKRAJANG, Ph.D., 284 P. 2014.

The purpose of this study were to study the Thai Kui community and the native wisdom transmission process of Thai Kui silk weaving in terms of conservation and revitalization and the developing of native identity textile design. The research focused on 3 Thai Kui communities in South Eastern; Surin Province, Arue village, Dongkrating village, Bureeram Province, and Tagon village, Si Sa Ket Province. Research Methodology was participatory Action research data in-depth interview, and data were analyzed using content analysis.

The results were as follows:

1. Thai Kui community. Southern Isan have been in the Korat Basin plateau have the plentiful of traditional and the same folklores that have been transmitted from the ancestors; because of the south eastern and north eastern monsoon influence. Since there was the social changing in to the capitalist; people do their weaving process such as mulberry planting and silk worm feeding as their extra job when they finish their rice field work.

2. The conservation and revitalization process of Thai Kui native silk is by was participatory operated the Thai Kui participation together in planning, preparing, and do their weaving with the wiser tutoring in 6 new native designs.

3. The accomplishment on developing native silk design are 16 designs. There are 8 applied with native designs, 8 Thai Kui folklore with native design to be new design. There have been founded that there are 3 formats on the wisdom transmission format and learning: 1) the on family transmission process, 2) the transmission process by people out of the family, 3) one self learning; in addition.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญภาพ.....	ฉ
บทที่	
1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
คำถามในการวิจัย.....	4
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	4
ความสำคัญของการวิจัย.....	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย.....	5
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	6
ขอบเขตของการวิจัย.....	7
ข้อตกลงเบื้องต้น.....	9
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	9
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	12
แนวคิด ทฤษฎีเรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้าน.....	12
แนวคิด ทฤษฎีเรื่องศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน.....	26
แนวคิดเกี่ยวกับการทอผ้า.....	34
ประวัติกลุ่มชาติพันธุ์ไทยภูเขาอีสานใต้.....	60
แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม.....	67
ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่.....	86
การอนุรักษ์ฟื้นฟูการทอผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยภูเขา.....	91
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	106

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
3	117
วิธีดำเนินการวิจัย.....	117
พื้นที่ศึกษาและกลุ่มผู้ให้ข้อมูล.....	117
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	118
ระยะเวลาในการวิจัย.....	124
การวิเคราะห์ข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูล.....	124
4	126
บริบทชุมชนและความเป็นมาการทอผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยภูเขาอีสานใต้.....	126
บริบทชุมชน.....	126
ความเป็นมาการทอผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยภูเขา.....	154
5	170
กระบวนการอนุรักษ์ ฟื้นฟูลวดลายผ้าไหมพื้นบ้านดั้งเดิม.....	170
กระบวนการอนุรักษ์การทอผ้าไหมพื้นบ้านดั้งเดิมของชาวไทยภูเขา.....	170
กระบวนการฟื้นฟูลวดลายผ้าไหมพื้นบ้านดั้งเดิมที่สูญหาย.....	205
6	219
การพัฒนาลวดลายผ้าไหมพื้นบ้านที่คงเอกลักษณ์ชาวไทยภูเขาอีสานใต้.....	219
กระบวนการพัฒนาการทอผ้าไหมพื้นบ้านที่คงเอกลักษณ์ชาวไทยภูเขาอีสานใต้.....	219
ลวดลายผ้าไหมที่พัฒนา และยังคงเอกลักษณ์ความเป็นชาวไทยภูเขาอีสานใต้.....	221
การถ่ายทอดและการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมของชาวไทยภูเขาอีสานใต้.....	237
7	242
สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	242
สรุปผลการวิจัย.....	242
อภิปรายผลวิจัย.....	244
ข้อเสนอแนะจากการวิจัย.....	252
บรรณานุกรม.....	253
ภาคผนวก.....	265
ภาคผนวก ก.....	266
ประวัติย่อของผู้วิจัย.....	284

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 พันธุ์ไหมที่เลี้ยงในประเทศไทย.....	45
2 ประเด็นในการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	121

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 กรอบแนวคิดการวิจัย.....	7
2 วงจรชีวิตของไหม.....	43
3 กระดิ่งและจ่อ.....	47
4 แผนผังหมู่บ้านอาลี.....	127
5 บ้านสมัยโบราณของชาวไทยภูยบ้านอาลี.....	131
6 ยุงเก็บข้าวแบบโบราณของชาวบ้านอาลี.....	132
7 แผนที่การเดินทางไปบ้านอาลี.....	133
8 แผนที่อำเภอบ้านค่าน.....	135
9 แผนผังชุมชนบ้านดงกระทิง.....	136
10 แผนที่อำเภอเมืองจันทร์.....	144
11 กี่พื้นบ้าน.....	172
12 กี่กระทอก.....	172
13 ไม้ม้วนผ้า.....	173
14 ฟืม.....	174
15 ตะกอล.....	174
16 กระสวย.....	175
17 หลอดไหม.....	175
18 อัก.....	176
19 กงหรือหลา.....	176
20 ไม้คอนอัก.....	177
21 ฮงชั้นหูก.....	177
22 การเลี้ยงไหมพันธุ์พื้นเมือง.....	178
23 การสาวไหมแบบพื้นบ้านของชาวไทยภูย.....	182
24 การฟอกไหมและการตากไหม.....	183
25 การย้อมสีเส้นไหมแล้วกระตุกเส้นไหมให้ตั้งเป็นระเบียบ นำเส้นไหมไปตากให้แห้ง.....	188
26 การกรอไหมหรือการกวักไหม.....	189
27 การสับหูกเส้นไหม.....	189

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
28 การหวีหรือสาងเส้นไหมให้เป็นระเบียบ.....	191
29 ลายฉิกกะกี.....	194
30 ลายตองพะาะ.....	195
31 ลายโฮล.....	195
32 โสร่ง.....	196
33 ลายลูกแก้วข้อมมะเกลือ.....	197
34 หัวขึ้นลายจิด.....	197
35 “อาบลตองพะาะ”.....	198
36 ลายสะเนียบ หรือชาวภูยเรียกว่า “ฉิกกะเนอ”.....	198
37 ลายเกล็ดเต่า หรือชาวภูยเรียกว่า “เล็ยกระมอม”.....	198
38 ผ้าขาวม้า หรือชาวภูยเรียกว่า “ฉิกกะบาย”.....	199
39 ลายพันปลา หรือชาวภูยเรียกว่า “ฉิกกะเนงอากาศ”	199
40 ลายสาตุ.....	200
41 ลายขอเชิงเทียน หรือชาวภูยเรียกว่า “ตองพะาะเชิงเทียน”.....	200
42 แบบลายเกล็ดปลา (ชาวไทยภูยเรียกว่า “เชลอากาศ”).....	205
43 แบบลายจะกระจัง.....	205
44 แบบลายคองเอื้อย.....	206
45 แบบลายตองพะาะรุ้เต็ม (ลายตะขอแบบโบราณ).....	206
46 ลายพระราชามือเมืองจันทร์.....	207
47 แบบลายปีลตุล (ดอกคำควน).....	207
48 การค้นไหม.....	208
49 การมัดหมี่ลายพระราชามือเมืองจันทร์.....	209
50 การข้อมหมี่ลายพระราชามือเมืองจันทร์.....	209
51 การโอบหมี่ลายพระราชามือเมืองจันทร์.....	210
52 การแก้มี่ลายพระราชามือเมืองจันทร์.....	210
53 การกักหมี่ลายพระราชามือเมืองจันทร์.....	211
54 การปั่นหลอด.....	211

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
55 การทอผ้าไหมของชาวไทยภูเขา.....	212
56 ลายเกลือปลา.....	214
57 ลายจะคริ่ง.....	214
58 ลายคองเอื้อย.....	215
59 ลายตองพะละลูเคิม.....	215
60 ลายพระราชคูเมืองจันทร์.....	216
61 ลายดอกถ้ำควน.....	216
62 ลวดลายดั้งเดิมนำมาผสมผสานเป็น “ลายพญานาคชูยอดสน”.....	221
63 ลายพญานาคชูยอดสน.....	222
64 ลวดลายดั้งเดิมนำมาผสมผสานเป็น “ลายโสมมะแพม”.....	222
65 ลายโสมมะแพม.....	223
66 ลวดลายดั้งเดิมนำมาผสมผสานเป็น “ลายมหาชาติ”.....	223
67 ลายมหาชาติ.....	224
68 ลวดลายดั้งเดิมนำมาผสมผสานเป็น “ลายพญานาคประกายแสง”.....	225
69 ลายพญานาคประกายแสง.....	225
70 ลวดลายดั้งเดิมนำมาผสมผสานเป็น “ลายคองเอื้อยประยุกต์”.....	226
71 ลายคองเอื้อยประยุกต์.....	226
72 ลวดลายดั้งเดิมนำมาผสมผสานเป็น “ลายเสาชัย”.....	227
73 ลายเสาชัย.....	227
74 ลวดลายดั้งเดิมนำมาผสมผสานเป็น “ลายดอกศรโบราณ”.....	228
75 ลายดอกศรโบราณ.....	228
76 ลายดอกพริกไท.....	229
77 ลวดลายดั้งเดิมนำมาผสมผสานกับวิถีชีวิตเป็น “ลายดอกข้าวตอก”.....	230
78 ลายดอกข้าวตอก.....	230
79 ลวดลายดั้งเดิมนำมาผสมผสานกับวิถีชีวิตเป็น “ลายขันหมากเบ็ง”.....	231
80 ลายขันหมากเบ็ง.....	231

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
81 ลวดลายดั้งเดิมนำมาผสมผสานกับวิถีชีวิตเป็น “ลายฉัตรทองประกองดาว”.....	232
82 ลายฉัตรทองประกองดาว.....	232
83 ลวดลายดั้งเดิมนำมาผสมผสานกับวิถีชีวิตเป็น “ลายตรีศ”.....	233
84 ลายตรีศ.....	233
85 ลวดลายดั้งเดิมนำมาผสมผสานกับวิถีชีวิตเป็น “ลายไก่อทอง”.....	234
86 ลายไก่อทอง.....	234
87 ลวดลายดั้งเดิมนำมาผสมผสานกับวิถีชีวิตเป็น “ลายรูปโบราณ”.....	235
88 ลายรูปโบราณ.....	235
89 ลวดลายดั้งเดิมนำมาผสมผสานกับวิถีชีวิตเป็น “ลายนกยูงทอง”.....	236
90 ลายนกยูงทอง.....	236
91 ลายน้ำไหลสาวกวย.....	237

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาประเทศกำลังพลิกผันจากกระแสหลักมาสู่กระแสพื้นบ้าน ทำให้คำว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และการพึ่งตนเอง กลายเป็นคำนิยมใน กระบวนการพัฒนาปัจจุบัน ถึงเวลาที่ต้องหวนกลับไปมองคนบางกลุ่มที่ดำรงชีวิตแบบเดิมในอดีต โดยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการแก้ปัญหา เป็นเทคนิควิธี เป็นองค์ความรู้ของชาวบ้าน ทั้งทาง กว้างและทางลึกที่ชาวบ้านคิดเองทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ในการแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสม กับยุคสมัย ท่ามกลางวิกฤตเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนี้ประเทศไทยยังมีกลไกสำคัญที่เอื้อต่อ การอนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนาภูมิปัญญาอย่างเป็นระบบ อาทิ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 46 กล่าวไว้ว่า บุคคล ชุมชน มีสิทธิในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และพระราชบัญญัติการศึกษา แห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 27 ให้ความสำคัญภูมิปัญญาด้วยการนำมาพัฒนาเป็นหลักสูตรการเรียน การสอน และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 และ 11 เน้นการสร้างภูมิคุ้มกัน ในมิติต่าง ๆ เพื่อให้การพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลและยั่งยืน โดยนำทุนของประเทศที่มีศักยภาพ มาใช้ประโยชน์อย่างบูรณาการและเกื้อกูลกัน พร้อมทั้งเสริมสร้างให้แข็งแกร่งเพื่อเป็นรากฐาน การพัฒนาประเทศที่สำคัญ ได้แก่ การเสริมสร้างทุนสังคม (ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนทางวัฒนธรรม) ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนและสังคมไทยสู่สังคมคุณภาพ มุ่งสร้างภูมิคุ้มกันตั้งแต่ระดับปัจเจก ครอบครัว และชุมชน สามารถจัดการความเสี่ยง และปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลง มีโอกาส เข้าถึงทรัพยากรและได้รับประโยชน์จากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นธรรม สำหรับการเสริมสร้างทุนเศรษฐกิจ (ทุนกายภาพ ทุนทางการเงิน) มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศให้ เข้มแข็ง โดยใช้ภูมิปัญญา วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และความคิดสร้างสรรค์ ให้ความสำคัญกับการปรับโครงสร้างการค้าและการลงทุนให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดภายในประเทศ และต่างประเทศ การผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และมีการเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาคต่าง ๆ บนพื้นฐานการพึ่งพาซึ่งกันและกัน ในส่วนการเสริมสร้างทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ความสำคัญกับการสร้างความมั่นคงด้านอาหาร การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมที่เป็นฐานการผลิตภาคเกษตร มุ่งสู่การเป็นเศรษฐกิจและสังคมคาร์บอนต่ำและเป็นมิตร กับสิ่งแวดล้อม การเตรียมความพร้อมรองรับการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศและภัยพิบัติทางธรรมชาติ

รวมทั้งการสร้างภูมิคุ้มกันด้านการค้าจากเงื่อนไขด้านสิ่งแวดล้อม ควบคู่ไปกับการเพิ่มบทบาทไทยในเวทีประชาคมโลกเน้นการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน บนพื้นฐานของการอนุรักษ์วัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของความเป็นไทย มุ่งพัฒนาสู่สังคมที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ

การทอผ้าไหมเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมของคนไทยที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ศิลปะการทอผ้าไหม นับเป็นงานศิลปะที่โดดเด่นทั้งสีสัน และความสวยงามของลวดลาย ความงามของผ้าทอนั้นเกิดขึ้นได้ด้วยมือของผู้ทอ ซึ่งผู้ทอจะต้องทุ่มเททั้งกำลังกาย กำลังใจ และความคิดสร้างสรรค์อย่างมากในการผสมสี และประดิษฐ์ลวดลาย ผู้ทอจึงเป็นคนสำคัญที่จะช่วยให้ศิลปะการทอผ้าไหมได้รับการกล่าวถึงและสืบต่อกันจนถึงคนรุ่นหลัง (วิวัฒน์ จุฑะวิภาค, 2545, หน้า 108) จากหลักฐานทางโบราณวัตถุที่ขุดพบในดินแดนประเทศไทยได้พบหลักฐานที่แสดงถึงวัฒนธรรมและอารยธรรมเก่าแก่ และพบว่า คนในสมัยยุคก่อนประวัติศาสตร์รู้จักการทอผ้าใช้มาแล้วเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 3,000 ปี คือ ตั้งแต่ยุคหินใหม่ถึงยุคโลหะเส้น มีการค้นพบแนวดินเผาที่ใช้สำหรับปั่นเส้นด้าย เข็มเย็บผ้าทำด้วยกระดูกสัตว์พบที่บ้านเก่า อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี หินทูปผ้าเปลือกไม้พบที่จังหวัดชุมพร และประจวบคีรีขันธ์ และในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออีกหลายแห่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี พบเศษผ้าที่ติดกับเครื่องมือ เครื่องประดับโลหะ เมื่อนำมาตรวจสอบกับกล้องจุลทรรศน์จะเห็นชัดเจนว่ามีเศษผ้าที่ทำด้วยป่านหรือปอชนิดหนึ่ง โดยทำเป็นลายขัดฝีมือค่อนข้างหยาบ จากหลักฐานดังกล่าวสันนิษฐานว่ามนุษย์ที่อาศัยอยู่บริเวณนั้นน่าจะรู้จักการทำไร่ป่านหรือปอ เพื่อนำเยื่อมาทำเครื่องนุ่งห่มกันบ้างแล้ว (อัจฉรา ภาณุรัตน์, เกรือจิต ศรีบุญนาค และวารุณี สุวรรณานนท์, ม.ป.ป, หน้า 8) จะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่ส่งสมกันมาตั้งแต่อดีตและเป็นเรื่องของการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งแสดงออกมาในลักษณะจารีต ประเพณี ขนบธรรมเนียม ศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ส่วนภูมิปัญญาที่เกิดจากคนกับธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมชุมชน มีความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน โดยพิจารณาสิ่งแวดล้อมของชุมชนแล้วจินตนาการประยุกต์มาเป็นลวดลายผ้าไหม ถักทอเป็นลายต่าง ๆ ตามสภาพสิ่งแวดล้อมที่ได้พบเห็น (ผ้าไหม: เครื่องนุ่งห่ม, 2542, หน้า 278) จากหลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานมีการทอผ้ามาตั้งแต่สมัยโบราณ และมีการพัฒนาสืบทอดต่อกันมาของลูกหลานแต่ละชนเผ่าจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะกลุ่มคนไทยเชื้อสายลาว กูไท เขมร กูย (ส่วย) และชนกลุ่มน้อยต่าง ๆ กลุ่มชนเหล่านี้มีการทอผ้าสำหรับใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้สอย และใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ การทอผ้าไหมเป็นงานศิลปะอย่างหนึ่งที่ต้องอาศัยความขยัน ความอดทน และความละเอียดอ่อน ประณีต ดังนั้นผ้าทอจึงเป็นเครื่องหมายอย่างหนึ่งที่แสดงถึงอุปนิสัยและความพร้อมของวัยที่จะเริ่มต้นชีวิตครอบครัว

ของเพศหญิง ผ้าทอที่จะนำมาใช้ในครอบครัวเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันตาม โอกาสต่าง ๆ (วัฒนธรรม จุฑะวิภาต, 2545, หน้า 75)

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่าการทอผ้าไหมเพื่อใช้เองเป็นศิลปะที่โดดเด่นของชาวไทย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นับเป็นความสามารถในการสร้างสรรค์เครื่องใช้สอยในวิถีชีวิตประจำวัน ที่สามารถสืบทอดภูมิปัญญาเฉพาะถิ่นไปสู่ลูกหลาน เกิดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า ผ้าที่ทอ มีการข้อมด้วยสีธรรมชาติหลากหลายรูปแบบตามลักษณะของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอยู่ เช่น เขมร กูย (ส่วย) กูไท ลาวพวน คุณภาพส่วนใหญ่อยู่ในเกณฑ์ดี โดยเฉพาะผ้าทอของชาวไทยกูย คนไทยทั่วไปเรียกกันว่า “ส่วย” เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งอาศัยกระจุกกระจายอยู่ทั่วไปในตอนล่างของ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยอาศัยอยู่หนาแน่นในจังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดอุบลราชธานี ตามลำดับ และยังปรากฏอยู่ประปรายในจังหวัดมหาสารคาม จังหวัด ปราจินบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี ชาวกูยในประเทศไทยส่วนใหญ่ปะปนอยู่ในชุมชนชาวเขมร และ ลาว จึงทำให้มีการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมเข้ากับชนกลุ่มอื่น จนยากที่จะจำแนกกลุ่มชาติ พันธุ์ได้ (สมทรง บุรุษพัฒน์, 2548, หน้า 85) ชาวไทยกูยมีการทอผ้าไหมขึ้นใช้เองมาทุกยุค ทุกสมัย ทั้งใช้ในชีวิตประจำวันหรือแม้กระทั่งการใช้ผ้าไหมทางด้านศาสนา มีการสร้างลวดลาย ผ้าไหม เพื่อเป็นตัวบ่งบอกถึงประ โยชนที่ใช้สอย และการทอผ้าไหมที่ใช้ให้เหมาะสมกับส่วนต่าง ๆ ของร่างกายในการดำรงชีวิตที่มีความละเอียดอ่อนอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อ ชาวไทยกูยมีกฎ ระเบียบ การใช้ผ้าที่ดูแตกต่างกันออกไป เช่น ผ้าทอที่ใช้ในพิธีกรรม ผ้าทอเพื่อนำมาป็นเครื่องนุ่งห่ม ที่มีการจำแนกออกเป็นผ้าทอสำหรับผู้ชาย ผู้หญิง และผ้าที่ใช้ให้เหมาะสมกับร่างกายคน ในปัจจุบัน มีการนำมาประยุกต์ใช้ โดยไม่ได้เข้าใจถึงรากฐานเดิมของความเชื่อที่นับถือกันมา จึงทำให้ ชาวไทยกูยต้องรักษาเอกลักษณ์ด้านการทอผ้าสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน แต่เนื่องจากกระแส เศรษฐกิจในปัจจุบันทำให้ชาวไทยกูยต้องมีการปรับตัว โดยเปลี่ยนจากการทอผ้าใช้เอง มาเป็น การทอผ้าเพื่อจำหน่ายเชิงชีพ ต้องมีการผลิตให้รวดเร็วทันต่อการจำหน่ายเพื่อเป็นสินค้าทำให้มี การเปลี่ยนแปลงของศิลปวัฒนธรรมเดิม ทั้งด้านการออกแบบ สีสัณ และลวดลายที่ต้องลดความ ประณีตลง อีกทั้งชาวบ้านยังขาดการรวมกลุ่ม ขาดการบริหาร ขาดการจัดการธุรกิจ (สถาบัน เทคโนโลยีราชมงคล, 2543, หน้า 82) ทำให้ลายผ้าทอดั้งเดิมของชาวไทยกูย นับวันจะเลือน หายไป และมีลายผ้าแบบใหม่ที่ปรับตามกระแสนิยมของแฟชั่นเข้ามาทดแทน

ดังนั้นการอนุรักษ์ลายผ้าทอที่มีความงดงามและเป็นเอกลักษณ์ จึงเป็นหน้าที่ของ ลูกหลานชาวไทยกูย รวมทั้งคนในชุมชนที่จะช่วยกันสานต่อเพื่อเป็นการอนุรักษ์ลายผ้าไหมดั้งเดิม ของชาวไทยกูยและดำเนินการให้มีกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากหลายฝ่ายในชุมชน จังหวัดที่มีแนวโน้มในการจัดกระบวนการได้อย่างชัดเจน

ได้แก่ จังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ เนื่องจากทั้ง 3 จังหวัดนี้ มีความเป็นชุมชนพื้นบ้านชาวกูย ที่มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์และมีแตกต่างกันออกไปในแต่ละจังหวัดที่รับเอาวัฒนธรรมอื่นเข้ามาผสมผสานกันเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ของการดำรงชีวิต ทั้งยังมีเสน่ห์ของการเป็นชุมชนที่มีการดำเนินชีวิตเรียบง่ายจากบรรพบุรุษจวบจนปัจจุบันเป็นเวลานับร้อยปี ภายใต้ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมและการแต่งกายแบบโบราณที่สืบทอดกันมา

จากเหตุผลที่กล่าวข้างต้น ในฐานะที่ผู้วิจัยเป็นลูกหลานชาวไทยกูย เป็นผู้ใกล้ชิดกับศิลปวัฒนธรรมด้านสิ่งทอของชาวไทยกูย จึงตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญาที่มีคุณค่าและบ่งบอกถึงวัฒนธรรมในวิถีชีวิตของท้องถิ่นที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้ แต่ถูกกลืนและค่อย ๆ เลือนหายไป เพื่อให้เกิดการฟื้นฟูอนุรักษ์ พัฒนา ถ่ายทอด ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมพื้นบ้านแบบดั้งเดิมของกลุ่มผู้ทอผ้าชาวไทยกูยอีสานใต้ จึงเห็นสมควรพัฒนากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมพื้นบ้านในกลุ่มชาวไทยกูยอีสานใต้ โดยค้นหาความรู้ภูมิปัญญา การมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องในชุมชน เพื่อให้สมาชิกในชุมชนเกิดความตระหนักในคุณค่าและความสำคัญ ทำให้กระบวนการทอผ้าไหมพื้นบ้านแบบดั้งเดิมได้รับการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น เป็นอาชีพที่สร้างรายได้แก่ ผู้ทอผ้าไหมให้สามารถดำรงวิถีชีวิตในชุมชนได้อย่างมีความสุข เป็นแนวทางในการพัฒนาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนต่อไป

คำถามในการวิจัย

1. ชุมชนชาวไทยกูยอีสานใต้ มีความเป็นอยู่ และมีการพัฒนาภูมิปัญญาด้านการทอผ้าไหมอย่างไร
2. ชุมชนชาวไทยกูยอีสานใต้มีการฟื้นฟู ถ่ายทอด และอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้านผ้าไหมทอมือ และลวดลาย ดั้งเดิมอย่างไร
3. ชุมชนชาวไทยกูยอีสานใต้ พัฒนาลักษณะของลวดลายผ้าไหม โดยยังคงเอกลักษณ์ของชาวกูยได้อย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทชุมชน และความเป็นมาการทอผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยกูยอีสานใต้
2. เพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์ ฟื้นฟูลวดลายผ้าไหมพื้นบ้านดั้งเดิม ของชุมชนชาวไทยกูยอีสานใต้
3. เพื่อพัฒนาลวดลายผ้าไหมพื้นบ้านที่ยังคงเอกลักษณ์ ชุมชนชาวไทยกูยอีสานใต้

ความสำคัญของการวิจัย

1. เป็นการรวบรวมองค์ความรู้ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านเกี่ยวกับการทอผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยภูเขาไว้อย่างเป็นระบบ อันจะทำให้คนในท้องถิ่นเกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของท้องถิ่นตนเอง และเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ พื้นฟู และพัฒนาอาชีพ การทอผ้าไหมมากยิ่งขึ้น
2. ได้พัฒนาและอนุรักษ์วัฒนธรรมภูมิปัญญาการทอผ้าไหมพื้นบ้าน และลักษณะของลวดลายผ้าไหมดั้งเดิมของชาวไทยภูเขา
3. ได้ผ้าไหมทอลายแบบผสมผสานแต่ยังคงเอกลักษณ์ผ้าไหมชาวไทยภูเขาแบบดั้งเดิม

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. ประโยชน์ด้านการปฏิบัติ

ผลจากการวิจัยทำให้สามารถประยุกต์ศิลปวัฒนธรรมการทอผ้าไหมชาวไทยภูเขาดั้งเดิมกับการทอผ้าไหมเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อจำหน่ายในปัจจุบันให้เป็นที่ไปในทิศทางเดียวกัน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้บริบทของกลุ่มทอผ้าไหม และการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทอผ้าไหม ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และแนวโน้มในอนาคต วิธีการทอผ้าไหมพื้นบ้านและองค์ความรู้ภูมิปัญญาการทอผ้าไหม ซึ่งสามารถใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อการพัฒนากระบวนการทอผ้าไหมพื้นบ้านที่สอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชน ถือได้ว่าเป็นการสร้างเสริมความเข้มแข็งทางสังคม ให้แก่ชุมชน เพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีและจะเป็นแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาการผลิตผ้าทอพื้นบ้านให้คงอยู่ตลอดไป

2. ประโยชน์ด้านนโยบาย

องค์กรในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถใช้ข้อมูลจากงานวิจัยนี้เป็นแนวทางในการวางแผน การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมและใช้ทุนท้องถิ่นเป็นฐานในการพัฒนา ซึ่งนำไปสู่ นโยบายที่ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชุมชนชนบท การพัฒนาท้องถิ่นแบบองค์รวม เป็นการพัฒนาเครือข่ายชุมชนเข้มแข็งตั้งแต่ระดับชุมชนท้องถิ่น จนถึงระดับภูมิภาค

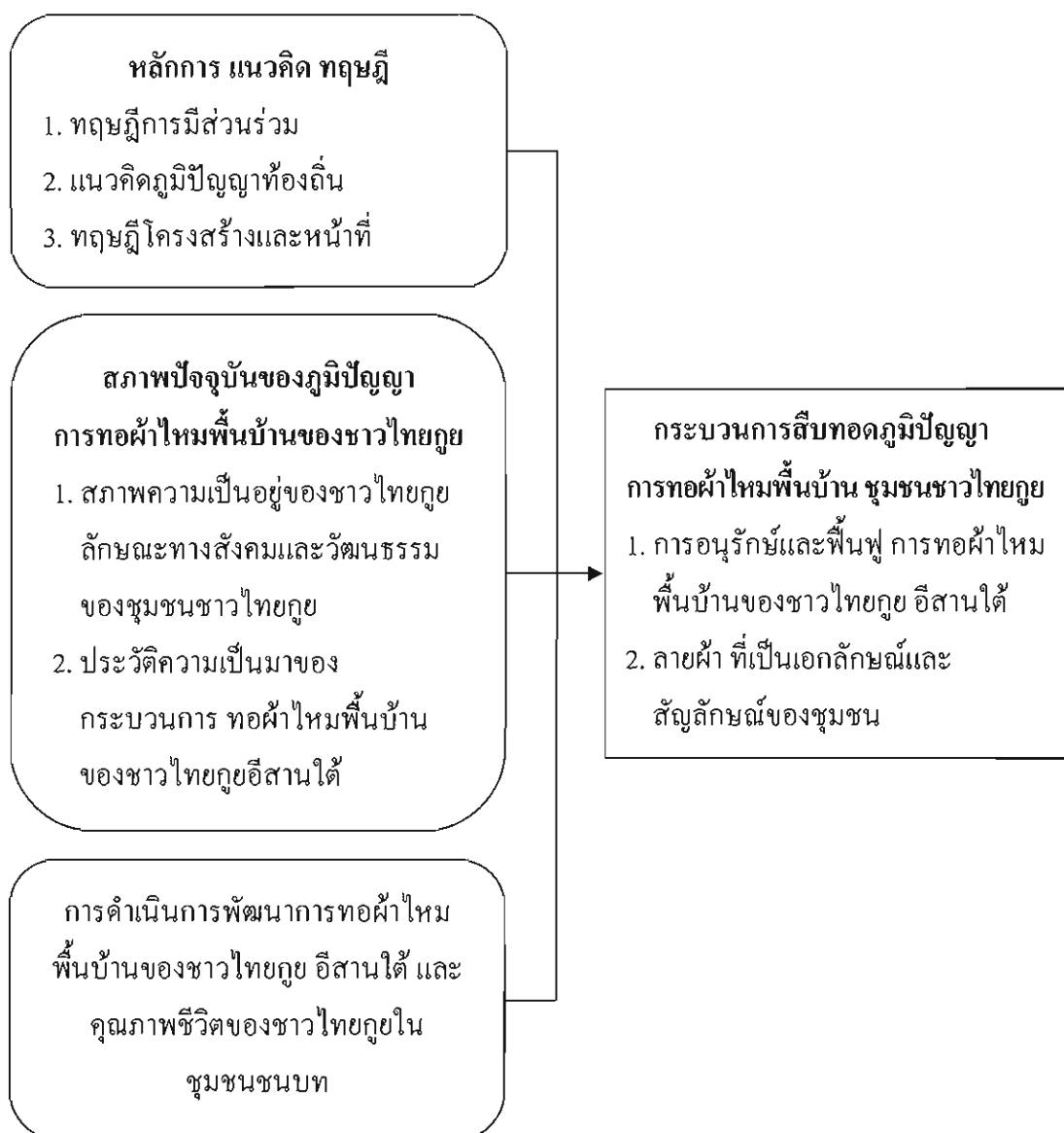
3. ประโยชน์ด้านวิชาการ

หน่วยงานทางการศึกษา รวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถใช้ความรู้จากงานวิจัยนี้เป็นข้อมูลพื้นฐานในศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนากระบวนการทอผ้าไหมพื้นบ้าน การส่งเสริมการทอผ้าไหม การส่งเสริมการจัดการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษาในท้องถิ่น การฝึกอบรมผู้ที่สนใจ โดยกระบวนการอนุรักษ์ของชุมชน ซึ่งองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย คือกระบวนการพัฒนา

ชุมชน โดยใช้ทุนของท้องถิ่น ทั้งทุนทางสังคม ทุนทางปัญญา และทุนทรัพยากร สามารถนำไปใช้ เป็นแนวทางการวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชนและภูมิภาคอื่น ๆ ได้ต่อไป

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้ดำเนินการศึกษาและพัฒนากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหม พื้นบ้านของกลุ่มชาวไทยภูเขา ในอีสานใต้ จังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ โดยการศึกษาบริบทชุมชน บริบทกลุ่มทอผ้าไหม วิธีการทอผ้าไหม การเปลี่ยนแปลงกระบวนการทอผ้าไหม และการพัฒนากระบวนการสืบทอดการทอผ้าไหมพื้นบ้าน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเองของชุมชน โดยใช้ทุนของท้องถิ่น คือ ทุนทางภูมิปัญญา ทุนทางสังคม และทุนทรัพยากร ทั้งนี้การพัฒนาต้องสอดคล้องกับปัญหาและความต้องการ ในการพัฒนากระบวนการทอผ้าไหมพื้นบ้านของชุมชน ซึ่งส่งผลให้กระบวนการสืบทอดการทอผ้าไหมพื้นบ้านเป็นวัฒนธรรมที่ชุมชนมีความภาคภูมิใจ ตระหนักในคุณค่าร่วมกันฟื้นฟู อนุรักษ์ พัฒนาให้สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน ทำให้ชุมชนเข้มแข็งซึ่งเป็นภูมิปัญญาการทอผ้าไหมของบรรพบุรุษได้รับการสืบทอดต่อไป โดยการศึกษาวิจัยที่ผสมผสานการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR = Participatory Action Research) กับวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เข้าด้วยกัน เพื่อได้มาซึ่งองค์ความรู้ใหม่ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยคณะวิจัย ชุมชน และแกนนำชาวบ้านมีส่วนร่วมในการวิจัยทุกขั้นตอน ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมตรวจสอบ และร่วมรับประโยชน์ควบคู่ไปกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน โดยยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง (People-Centered Development) และแก้ปัญหาโดยใช้กระบวนการเรียนรู้ (Problem-Learning Process) โดยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยในการดำเนินการดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัย โดยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR: Participatory Action Research) เพื่อพัฒนากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยภูเขาอีสานใต้ ฟื้นฟูลายผ้าไหมพื้นบ้านดั้งเดิมของชาวไทยภูเขาอีสานใต้ และอนุรักษ์วัฒนธรรมการทอผ้าพื้นบ้านของชาวไทยภูเขาอีสานใต้ เป็นการสร้างองค์ความรู้จากการศึกษาเรียนรู้ร่วมกันระหว่างกลุ่มชาวไทยภูเขา เพื่อการพัฒนาและเผยแพร่สู่สาธารณชน มีขอบเขตการวิจัยดังนี้

1. ด้านพื้นที่ กำหนดขอบเขตพื้นที่ศึกษาใน 3 จังหวัดของอีสานใต้ ได้แก่ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ และจังหวัดศรีสะเกษ เนื่องจากทั้ง 3 จังหวัดเลี้ยงตัวไหม และมีการทอผ้าไหมพื้นเมือง ซึ่งเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านอันมีสีสัน ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยภูมิต้นนิยมทอด้วยไหมทั้งผืน

2. ด้านกลุ่มผู้ให้ข้อมูล การเก็บข้อมูลเลือกชุมชนที่มีการดำเนินการทอผ้าไหมและเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมจากการทอผ้าไหมใช้เองเป็นการทอเพื่อเป็นการค้า โดยศึกษาผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน ได้แก่

2.1 ผู้ให้ข้อมูลในจังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ สมาชิกในชุมชนบ้านอาลี ประกอบด้วย สมาชิกกลุ่มอาชีพทอผ้าไหมบ้านอาลี ผู้อาวุโสในชุมชน ผู้นำชุมชน สมาชิก องค์การบริหารส่วนตำบลลำโรงทับ ผู้บริหารและครู ตำบลลำโรงทับ รวมทั้งเจ้าหน้าที่หน่วยงานในจังหวัดสุรินทร์ที่เกี่ยวข้องในระดับนโยบายและการส่งเสริมสนับสนุนการทอผ้า ได้แก่ พัฒนาการจังหวัด สหกรณ์จังหวัด อุตสาหกรรมจังหวัด พาณิชย์จังหวัด

2.2 ผู้ให้ข้อมูลในจังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่ สมาชิกในชุมชน หมู่บ้านชาวภูบ้านดงกระทิง ตำบลโนนขวาง อำเภอบ้านด่าน จังหวัดบุรีรัมย์ ประกอบด้วย สมาชิก กลุ่มอาชีพทอผ้าไหม บ้านดงกระทิง ผู้อาวุโสในชุมชน ผู้นำชุมชน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลโนนขวาง ผู้บริหารและครู โรงเรียนโนนขวาง อำเภอบ้านด่าน รวมทั้งเจ้าหน้าที่หน่วยงานในจังหวัดบุรีรัมย์ ที่เกี่ยวข้องในระดับนโยบายและการส่งเสริมสนับสนุนการทอผ้าไหม ได้แก่ พัฒนาการจังหวัด สหกรณ์จังหวัด อุตสาหกรรมจังหวัด พาณิชย์จังหวัด

2.3 ผู้ให้ข้อมูลในจังหวัดศรีสะเกษ ได้แก่ สมาชิกในชุมชน หมู่บ้านตาโกน ตำบลตาโกน อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ ประกอบด้วย สมาชิก กลุ่มอาชีพทอผ้าไหมบ้านตาโกน ผู้อาวุโสในชุมชน ผู้นำชุมชน สมาชิก องค์การบริหารส่วนตำบลตาโกน ผู้บริหารและครู โรงเรียนตาโกน อำเภอเมืองจันทร์ รวมทั้งเจ้าหน้าที่หน่วยงานในจังหวัดศรีสะเกษ ที่เกี่ยวข้องในระดับนโยบายและการส่งเสริมสนับสนุนการทอผ้าไหม ได้แก่ พัฒนาการจังหวัด สหกรณ์จังหวัด อุตสาหกรรมจังหวัด พาณิชย์จังหวัด

3. ด้านเนื้อหา กำหนดขอบเขตเนื้อหาในการศึกษาวิจัยดังนี้

3.1 ศึกษาบริบทชุมชนในประเด็นเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงของชุมชน สภาพภูมิศาสตร์และที่ตั้งของชุมชน สภาพของสังคม ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนในอดีตและปัจจุบัน ทรัพยากรในชุมชน เช่น ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นดิน แหล่งน้ำ และป่าไม้เศรษฐกิจชุมชน ปัจจัยที่เกี่ยวข้องในการทอผ้าไหม เช่น การปลูกหม่อน เลี้ยงไหม วัสดุอุปกรณ์ในการทอผ้า การคมนาคม และองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าไหม เป็นต้น

3.2 ศึกษาบริบทของการทอผ้าไหมในชุมชน ในประเด็นเกี่ยวกับความเป็นมาและการดำเนินการทอผ้าไหมของกลุ่มทอผ้าไหม การเปลี่ยนแปลงการทอผ้าไหมในอดีตและปัจจุบัน

3.3 ศึกษาวิธีการทอผ้าไหมในชุมชนในประเด็นเกี่ยวกับวิธีการ แนวทางและกระบวนการทอผ้าไหมของคนในชุมชนที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงวิถีการดำเนินชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ

3.4 พัฒนากระบวนการทอผ้าไหมพื้นบ้าน โดยการมีส่วนร่วมระหว่างชาวไทยภูเขาใน 3 จังหวัด เริ่มตั้งแต่การเลี้ยงไหม การสาวไหม การเตรียมเส้นไหมในการทอผ้าไหม การย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติที่ปลอดภัยต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม การออกแบบลวดลายผ้าไหมที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน และการทอเป็นผืนผ้าตามรูปแบบลวดลายดั้งเดิม และสีสันทันที่ได้ร่วมกันออกแบบไว้

3.5 การฟื้นฟูสายผ้าไหมดั้งเดิมโดยการเลือกสรร ลวดลายผ้าไหมดั้งเดิมที่กำลังสูญหายหรือที่สูญหายไปแล้วมาทำให้มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น โดยเฉพาะพื้นฐานทางจริยธรรม คุณธรรม และค่านิยม

3.6 การอนุรักษ์ โดยการปลูกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาการทอผ้าไหมในท้องถิ่น สร้างจิตสำนึกของความเป็นคนในท้องถิ่นที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญา สนับสนุนให้มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือพิพิธภัณฑ์ชุมชนขึ้นเพื่อแสดงสภาพชีวิตและความเป็นมาของชุมชน อันจะสร้างความรู้และความภูมิใจในชุมชน

ข้อตกลงเบื้องต้น

การวิจัยนี้ เป็นการพัฒนากระบวนการทอผ้าไหมโดยการประชุมระดมความคิดเห็นร่วมกันระหว่างชาวไทยภูเขาใน 3 จังหวัดอีสานใต้ เพื่อร่วมกันหาแนวทางในการพัฒนากระบวนการทอผ้าไหมพื้นบ้าน ส่วนในขั้นตอนการลงมือปฏิบัติการพัฒนาตามกระบวนการทอผ้าไหมพื้นบ้าน ดำเนินการที่หมู่บ้านอาลี ตำบลลำโรงทาบ อำเภอลำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ หมู่บ้านดงกระทิง ตำบลโนนขวาง อำเภอบ้านด่าน จังหวัดบุรีรัมย์ หมู่บ้านตาโกน ตำบลตาโกน อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ พร้อมกับเก็บข้อมูล โดยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกทั้ง 3 ชุมชน

นิยามศัพท์เฉพาะ

กระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง วิธีการให้ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความเชี่ยวชาญ การรับช่วงต่อจากรุ่นสู่รุ่น เช่น รุ่นปู่ย่า ตายาย สั่งสอนฝึกหัดสู่รุ่นพ่อแม่ รุ่นพ่อแม่ สั่งสอนฝึกหัดสู่รุ่นลูก เป็นต้น ในงานทอผ้าไหมตามประสบการณ์ที่ได้สั่งสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษของชาวไทยภูเขา ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การสอนด้วยวาจา การสาธิต การให้ฝึกปฏิบัติจริง

ผ้าทอไหมพื้นบ้าน หมายถึง ผ้าทอที่ผลิตจากไหมพันธุ์พื้นเมือง ทอมือ ใช้สีตามธรรมชาติของไหม ย้อมสีเส้นไหมด้วยสีธรรมชาติ ตามวิธีการย้อมแบบโบราณ โดยใช้สีที่ได้จากต้นไม้และสมุนไพรต่าง ๆ สีจะนุ่มนวลไม่ฉูดฉาด

การฟื้นฟู หมายถึง การรื้อฟื้นลวดลายผ้าดั้งเดิมที่กำลังสูญหาย หรือที่สูญหายไปแล้ว มาทำให้มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น ให้กลับมาเพื่อเป็นประโยชน์และเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนให้กลับมาเจริญงอกงามคืนสู่ภาวะเดิมหรือดีขึ้น

การมีส่วนร่วมกลุ่มทอผ้าไหม หมายถึง กระบวนการที่สมาชิกกลุ่มทอผ้าและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกลุ่มชาวไทยภูเขา 3 จังหวัดอีสานใต้ เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการวิจัยเพื่อพัฒนากระบวนการทอผ้าโดยร่วมกันประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการในการพัฒนาการทอผ้าศึกษาหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา วางแผนการพัฒนา ปฏิบัติตามแผน และร่วมกันประเมินผลการดำเนินงาน รวมทั้งกิจกรรมคืนความรู้สู่ชุมชน โดยมีการปฏิบัติการทอผ้าในชุมชน

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านชุมชนชาวไทยภูเขาคิดได้เองและนำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้านทั้งกว้างทั้งลึกที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยความสามารถที่มีอยู่ในการแก้ปัญหา

ภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ หมายถึง สิ่งที่มีการสั่งสมมา ทั้งองค์ความรู้ ระบบความรู้ ระบบการถ่ายทอดการทอผ้า ลวดลายผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ที่มีการถ่ายทอดมาหลายชั่วอายุคน จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นหนึ่ง จากแม่สู่ลูก ให้ความศรัทธา ซึ่งมีความสอดคล้องกับทรัพยากรในท้องถิ่นและวิถีชีวิตของชุมชนชาวไทยภูเขา โดยมีการผสมผสานกับสิ่งใหม่ หรือดัดแปลงให้ดีขึ้น

สิ่งทอพื้นบ้าน หมายถึง ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่ทอด้วยมือ โดยใช้เส้นไหมที่สาวเอง ย้อมด้วยสีที่สกัดจากวัสดุธรรมชาติ

กลุ่มอาชีพ หมายถึง กลุ่มที่ชาวบ้านรวมกันเพื่อดำเนินกิจกรรมอาชีพด้านผลิตภัณฑ์ทอผ้าไหมทอมือ ย้อมสีจากธรรมชาติ

การฟื้นฟูภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ หมายถึง ภูมิปัญญาด้านสิ่งทอของชุมชนชาวไทยภูเขาที่เสื่อมลงหรือหายไป จะทำให้คืนสู่ภาวะเดิมหรือดัดแปลงผสมผสานกับสิ่งใหม่ให้ดีขึ้นมีความใกล้เคียงกับของเดิมหรือเป็นของทดแทนของเดิม

ความเข้มแข็งของกลุ่มทอผ้า หมายถึง กลุ่มทอผ้าชุมชนชาวไทยภูเขาที่มีความสามารถในการจัดการกลุ่มโดยนำภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ที่มีอยู่ รวมทั้งการนำวัตถุดิบที่มีในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการเสริมสร้างรายได้ นอกจากนั้นยังสามารถขยายเครือข่ายทั้งทางด้านกำลังผลิตและการตลาดออกไปสู่ภายนอกชุมชนได้

ชาวไทยกวย หมายถึง คนไทยชาติพันธุ์กวย ที่ใช้ภาษากวยในชีวิตประจำวันเป็นหลัก ในชุมชนบ้านอาลี ตำบลลำโรงทาบ อำเภอลำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ ชุมชนบ้านดงกระทิง ตำบลโนนขวาง จังหวัดบุรีรัมย์ และชุมชนบ้านตาโกน ตำบลตาโกน อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ

เอกลักษณ์ของชาวไทยกวย หมายถึง วิถีชีวิตของชาวไทยกวยขึ้นอยู่กับประเพณี ความเชื่อ การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผีบรรพบุรุษ และยึดถือการปฏิบัติในแง่ของข้อห้าม และข้อที่ต้องประพฤติ อาจคิดได้ในแง่ของปรัชญาคติ เช่น ความเชื่อที่ถูกอบรมมาทุกรุ่นจนถึงเป็นขนบธรรมเนียม จารีต ที่ต้องประพฤติตาม เป็นต้นว่าประเพณีการถือผี ซึ่งเป็นความเชื่อที่ว่า ผี คือ คนเฒ่าคนแก่ที่ตายไปแล้วได้วางระเบียบบ้านและโคตรเอาไว้ คนในโคตรจะต้องเชื่อฟังคำสั่งสอนที่ตกทอดกันมาด้วยความเคารพ ถ้าทำผิดถือว่าผิดผี คือ ผิดคำสั่งสอนของเจ้าโคตรนั่นเอง ในโคตรหนึ่ง ๆ จะมีผู้ชาย และเป็นผู้อาวุโสที่สุด มีความประพฤติดี สามารถว่ากล่าวทุกคนในโคตรได้

อีสานใต้ หมายถึง บริเวณที่ราบตอนใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เรียกว่า “แอ่งโคราช” ที่มีกลุ่มคนไทยเชื้อสายกวยที่กระจัดกระจายตั้งถิ่นฐานอยู่ในแถบ ซึ่งได้แก่ จังหวัด นครราชสีมา สุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี เป็นกลุ่มที่มีการทอผ้าที่มีเอกลักษณ์ โดยเฉพาะของตนเอง มีสีสันทันที่แตกต่างจากกลุ่มอื่น

ผู้อาวุโสในชุมชน หมายถึง ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปี ขึ้นไป อาศัยอยู่ในชุมชนตั้งแต่ 30 ปี ขึ้นไป โดยไม่เคยอพยพไปอยู่ที่อื่น สามารถสื่อสารได้ทั้งการพูด การเขียน มีความรู้เกี่ยวกับประวัติ ของชุมชนที่อาศัยอยู่ได้เป็นอย่างดี

กลุ่มอาชีพทอผ้าไหม หมายถึง ช่างทอผ้าที่เป็นสมาชิกกลุ่มอาชีพทอผ้าไหมในชุมชน บ้านอาลี อำเภอลำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ บ้านดงกระทิง อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ บ้านตาโกน อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ

ลายผ้าไหมที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน หมายถึง ลวดลายผ้าไหมที่ผู้เกี่ยวข้องในชุมชน และสมาชิกกลุ่มอาชีพทอผ้าไหมของชุมชนชาวไทยกวย ได้ร่วมกันออกแบบ และนำเสนอให้ลวดลาย ผ้ายดั้งเดิมที่หายคืนกลับมา เพื่อกำหนดให้เป็นสิ่งที่บ่งบอกหรือสื่อตัวตนของผ้าไหมในชุมชน ชาวไทยกวยในปัจจุบันที่ทำให้เป็นที่รู้จักหรือจดจำได้

ลวดลายดั้งเดิม หมายถึง ลวดลายผ้าทอของชุมชนชาวไทยกวย ที่มีการสืบทอดต่อกันมา มีทั้งหมด 13 ลาย คือ ลายกะหิว ลายดองเพาะ (ตะขอประยุกต์) ลายโฮล ผ้าไสร่ง ลายลูกแก้ว หัวขึ้นลายจิด ลายอาบูล ลายสะเนียบ ลายเกล็ดเต่า ผ้าขาวม้า ลายพันปลา ลายสากุ ลายขอเชิงเทียน

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมพื้นบ้าน ในกลุ่มชาวไทยภูเขาอีสานใต้ นี้ผู้วิจัยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

1. แนวคิด ทฤษฎีเรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้าน
2. แนวคิด ทฤษฎีเรื่องศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน
3. แนวคิดเกี่ยวกับการทอผ้า
4. ประวัติกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยภูเขาอีสานใต้
5. แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
6. ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่นิยม
7. การอนุรักษ์ฟื้นฟูการทอผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยภูเขา
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิด ทฤษฎีเรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ความหมายของภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ภูมิปัญญาพื้นบ้านหรือที่เรียกว่าภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นคำที่ใช้ในความหมายที่ตรงกับภาษาอังกฤษที่ว่า “Folk Wisdom” หรืออาจเรียกว่า “Indigenous Knowledge” ซึ่งมีหน่วยงานและนักวิชาการได้ให้ความหมายของคำว่าภูมิปัญญาพื้นบ้านไว้ต่าง ๆ นามาสรุปได้ดังนี้

กฤษณา วงษาสันต์ (2542, หน้า 253) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาพื้นบ้าน คือ ความรู้หรือประสบการณ์ดั้งเดิมของประชาชนในท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษหรือถ่ายทอดต่อกันจากสถาบันต่าง ๆ ในชุมชน เช่น จากสถาบันครอบครัว ความเชื่อและศาสนา การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสถาบันทางสังคม

วันเพ็ญ พวงพันธุ์บุตร (2542, หน้า 108) ให้ทัศนะเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยว่า หมายถึงองค์ความรู้ทั้งหลายที่มีการสั่งสมและถ่ายทอดสืบต่อกันมาของชาติไทย โดยการคิดค้นปรับเปลี่ยน ผสมผสานกับความรู้ใหม่ และพัฒนาให้เหมาะสม เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต มีความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2543, หน้า 1) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาพื้นบ้าน คือ แบบแผนการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าแสดงถึงความเฉลียวฉลาดของบุคคล และสังคมซึ่งได้สั่งสม และปฏิบัติ สืบต่อกันมา ภูมิปัญญาจะเป็นทรัพยากรบุคคล หรือทรัพยากรความรู้ก็ได้

ธวัช ปุณโณทก (2543, หน้า 45) กล่าวว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นความรู้ของชาวบ้านที่เกิดจากการเรียนรู้ และมีประสบการณ์ต่อกันมาทั้งทางตรงคือ ประสบการณ์ของตนเอง และทางอ้อมคือ ประสบการณ์ ซึ่งได้จากการเรียนรู้ หรือความรู้ที่สืบทอดกันมานอกจากนี้

สมจิต พรหมเทพ (2543, หน้า 63-64) ได้สรุปความหมาย ภูมิปัญญาพื้นบ้านดังนี้

1. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง แก่นหลักของการมองชีวิต การใช้ชีวิตอย่างมีความสุข ซึ่งมีความหมายทั้งในแง่ของปัจเจกบุคคล และในแง่ของสังคมหมู่บ้าน
2. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง ความรู้ที่เป็นรากฐานดั้งเดิมของชาวบ้าน
3. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง เกิดจากการสะสม การเรียนรู้เป็นระยะเวลานาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันในทุกสาขาวิชา
4. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง วิธีการปฏิบัติซึ่งชาวบ้านได้มาจากประสบการณ์แนวทางแก้ไขปัญหาแต่ละเรื่อง คือ ประสบการณ์ แต่ละสภาพแวดล้อม ซึ่งมีเงื่อนไขปัจจัย เฉพาะแตกต่างกันไป
5. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง ความรอบรู้ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านได้มาจากประสบการณ์ สืบทอดกันมาทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้ที่สะสม สืบทอดกันมา
6. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้างทั้งลึกที่สามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นอย่างสมสมัย
7. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง ความรู้ประสบการณ์ของประชาชนในท้องถิ่นซึ่งได้รับการศึกษาอบรม สั่งสอน และถ่ายทอดจากบรรพบุรุษหรือเป็นความรู้ประสบการณ์ที่เกิดจากประสบการณ์ตรงของตนเอง ซึ่งได้เรียนรู้จากการทำงาน จากธรรมชาติแวดล้อมสิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งที่มีความค่าเสริมสร้างความสามารถทำได้คนมีชีวิตร่วมกันอย่างมีความสุขเป็นความรู้ที่สร้างสรรค์ มีส่วนเสริมสร้างการผลิต
8. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง ความสามารถในการแก้ปัญหาของชาวบ้านไม่ว่าจะเป็นปัญหาของชุมชน ปัญหาในการดำรงชีวิตและปัญหาการประกอบอาชีพ โดยปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้ ได้มีกระบวนการการวิเคราะห์และสังสมประสบการณ์มาเป็นเวลานานเป็นที่ยอมรับของสังคม
9. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง มวลความรู้และมวลประสบการณ์ของชาวบ้านที่ใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข โดยได้รับการถ่ายทอด สั่งสมกันมาโดยผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกายสมัย

รุ่ง แก้วแดง (2543, หน้า 204) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาไทยว่า หมายถึง องค์ความรู้ความสามารถ และทักษะของคนไทย อันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้พัฒนา

และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม และเหมาะสมกับยุคสมัย

สิริกิติ์ ไชยมา (2544, หน้า 32) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาพื้นบ้านหรือภูมิปัญญาพื้นบ้านว่า หมายถึง องค์ความรู้ของชาวบ้าน หรือทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดขึ้นจากสติปัญญา ความสามารถของชาวบ้านเอง เพื่อใช้ในการแก้ปัญหา หรือใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม กับยุคสมัย โดยมีกระบวนการสั่งสมสืบทอดและกลั่นกรองกันมาเป็นเวลายาวนานจนเป็นเอกลักษณ์ ของท้องถิ่น

นิคม ชมภูหลง (2545, หน้า 131) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาพื้นบ้าน คือ ความรู้ และประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่นที่ใช้ในการแก้ปัญหาหรือดำเนินชีวิต โดยได้รับการถ่ายทอด และกลั่นกรองเป็นระยะยาวนาน

ประคอง นิมมานเหมินท์ (2545, หน้า 47) ได้ให้ความหมาย ภูมิปัญญาดังนี้ ภูมิปัญญาคือ ความรู้หรือระบบความรู้ที่มนุษย์ค้นพบหรือคิดค้นขึ้น เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคง ปลอดภัย มีบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นระบบความรู้ที่คิดขึ้นเพื่อประโยชน์ของกลุ่มชนสะดวกสบาย สุขสงบ และบันเทิงใจ อาจเป็นระบบความรู้ที่คิดขึ้นเพื่อประโยชน์ส่วนตัวของบุคคล

ศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์ (2546, หน้า 2) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาพื้นบ้าน คือ องค์ความรู้ความสามารถของชุมชนที่สั่งสมสืบทอดกันมานาน เป็นความจริงแท้ของชุมชน เป็นศักยภาพที่จะใช้แก้ปัญหา จัดการปรับตัว เรียนรู้ และถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ ได้อย่างผาสุกเป็นแก่นของชุมชนที่จรโลง ความเป็นชาติให้อยู่รอดจากทุกภัยพิบัติทั้งปวง

ปิยพันธ์ แสนทวีสุข (2546, หน้า 113) ได้กล่าวไว้ว่าภูมิปัญญาพื้นบ้านหรือภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านที่ใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข โดยได้รับการถ่ายทอดสั่งสมกันมา ผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541, หน้า 4) นิยาม คำว่า “ภูมิปัญญา” หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม และความสามารถในการ แก้ไขปัญหาของมนุษย์

กระทรวงศึกษาธิการ (2549, หน้า 2) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาพื้นบ้าน คือ ความรู้ ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกตคิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าว ไม่ได้แยกย่อยออกมาให้เป็นศาสตร์เฉพาะสาขาวิชาต่าง ๆ อาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านจัดเป็น พื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการ และการปรับตัวใน การดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชนและในตัวของ

ผู้รู้เอง หากมีการสืบค้นหาเพื่อศึกษา และนำมาใช้ก็จะเป็นที่รู้จักกันเกิดการยอมรับ ถ่ายทอดและ พัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคตามสมัยได้

สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2550) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาพื้นบ้าน คือ มรดกทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากการสั่งสมความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งเป็นการสะสมจากประสบการณ์ชีวิตของชาวบ้านเอง หรือจากการได้สืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ภูมิปัญญาแต่ละด้านได้รับการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน มีการสังเกตทดลองใช้ ปรับเปลี่ยน แก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในการดำรงชีวิตประจำวันในแต่ละท้องถิ่นด้วย

เสรี พงศ์พิศ (2551, หน้า 172-173) กล่าวว่า ภูมิปัญญาเป็นปรัชญาอันเป็นที่มาของความรู้ต่าง ๆ ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ที่คนรุ่นต่อ ๆ มาจนถึงปัจจุบันได้อนุรักษ์ ฟื้นฟู ประยุกต์ รวมถึงสร้างสรรค์ให้เกิดเป็นความรู้ใหม่ในสังคมที่ผสมผสานกันระหว่างความรู้ที่มาจากที่อื่น ๆ จากทั่วโลก ภูมิปัญญาเป็นปรัชญาชีวิต เป็นศาสตร์และศิลป์ของการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน เป็นฐานคิดและหลักเกณฑ์การกำหนดคุณค่าและจริยธรรมที่มีการสั่งสมสืบทอดกันมาช้านาน จากพ่อแม่ปู่ย่าตายายสู่ลูกหลาน จากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง จากอดีตถึงปัจจุบัน

เรดคลิฟ และฟารเรนชัน (Radcliffe & Farentions, 1985, p. 45) ได้สรุปไว้ว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยเฉพาะในชนบทในหลาย ๆ ประเทศ หลาย ๆ วัฒนธรรม สามารถนำมาใช้ในการดำรงรักษาคุณในธรรมชาติได้ดีกว่าความรู้วิทยาการสมัยใหม่ โดยเฉพาะในการรักษาป่าต้นน้ำ ลำธาร ความหลากหลายของชีววิทยา และความอุดมสมบูรณ์ในบางอาณาบริเวณของโลกที่เหลือน้อยลงทุกที

จากการศึกษาความหมายและแนวคิดของภูมิปัญญาของชาวบ้านที่กล่าวมาแล้วข้างต้นสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง ความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ของชาวบ้านที่มีการถ่ายทอดสืบทอดกันมา และเกิดจากประสบการณ์ด้วยตนเองประสานกับความรู้ใหม่ ผสมผสานความกลมกลืนระหว่างศาสนา สภาพภูมิอากาศ สภาพแวดล้อม การประกอบอาชีพ และกระบวนการทางสังคม เพื่อใช้ให้เกิดประโยชน์และสามารถนำมาแก้ปัญหาในการดำรงชีวิต

ที่มาของภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ที่มาของภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นความรู้ความสามารถและประสบการณ์ของชาวบ้าน ในการดำรงชีวิตที่ถูกสั่งสมกันมาจนเป็นวัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งมีเอกลักษณ์องค์รวม เชื่อมโยงทุกสิ่งทุกอย่างเข้าด้วยกันแสดงออกถึงการเกื้อกูลระหว่างคนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ภูมิปัญญาพื้นบ้านมีอยู่เป็นอยู่ เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ มีอิสระในการคิดตัดสินใจ ลงมือปฏิบัติ โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนให้มากที่สุด และสอดคล้องกับวิถี

ชีวิตวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ดังนั้นภูมิปัญญาพื้นบ้านถือเป็นความรู้ท้องถิ่นหรือเป็นความรู้ของชาวบ้านได้สั่งสมมาจากประสบการณ์ชีวิต สังคม และสภาพแวดล้อมที่มีวัฒนธรรมเป็นฐาน (เสรีพงศ์พิศ, 2545, หน้า 32) ดังนั้น ที่มาของภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เกิดจากการกลั่นกรองประสบการณ์ของชาวบ้านซึ่งเกี่ยวกับความเป็นจริงทางสังคมในวิถีชีวิตแบบพื้นบ้าน มีมรดกทางวัฒนธรรมเป็นแนวทางพื้นฐานทำให้ชาวบ้านเข้าใจความเป็นจริงของชีวิต และเป็นที่มาของภูมิปัญญาพื้นบ้าน ซึ่ง วิจิต นันทสุวรรณ (2541, หน้า 8-10) ได้กล่าวถึงที่มาของภูมิปัญญาพื้นบ้าน ว่ามีลักษณะ 3 ประการ คือ

1. การถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างวัยในแ่งมุมของชีวิตหมู่บ้าน คน ๆ หนึ่ง ตั้งแต่เกิดจนถึงตายมีการแบ่งลำดับชั้นทางวัยวุฒิ 5 ชั้น หรือ 5 ช่วง คือ ช่วงวัยเด็ก ช่วงวัยหนุ่มสาว จนถึงอายุบวชเรียน ช่วงแต่งงานมีครอบครัว ช่วงวัยกลางคน และช่วงวัยแก่ ทั้ง 5 ช่วง มีการถ่ายทอดประสบการณ์ของกันและกันตลอด

2. การเกี่ยวข้องกับสถาบันต่าง ๆ ในหมู่บ้านสถาบันต่าง ๆ ในชุมชนเป็นตัวสะสมประสบการณ์ ภูมิปัญญาที่คนรุ่นหนึ่งได้สรุปไว้และถ่ายทอดให้คนอีกรุ่นหนึ่ง สถาบันต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในวิถีชีวิตของชาวบ้านและมีบทบาทในการถ่ายทอดภูมิปัญญาและประสบการณ์ คือ ครอบครัว วัด การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งทางประเพณีและความเชื่อ

3. การเรียนรู้เชิงประจักษ์ ลักษณะเด่นของภูมิปัญญาพื้นบ้านและการถ่ายทอดประสบการณ์ต่าง ๆ ทางสังคมแล้วความเข้าใจนั้นมาจากการได้รู้ได้เห็น การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ในตลอดช่วงชีวิต การสะสม จากการศึกษาปฏิบัติทำให้ประจักษ์ชัดจากประสบการณ์การเข้าร่วมถึงความรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์ เป็นการเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กับการเคลื่อนที่ของวิถีชีวิตชุมชน

องค์ประกอบของภูมิปัญญาพื้นบ้าน

เอี่ยม ทองดี (2543, หน้า 5-6) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาที่มีลักษณะเป็นนามธรรมอย่างน้อยต้องประกอบด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้ คือ

1. ความคิดเป็นสิ่งที่คิดตัวมาแต่กำเนิด ที่เรียกว่า Cognitive System ซึ่งประกอบด้วยระบบประสาท ระบบสมอง และต่อมต่าง ๆ ทำหน้าที่คิดให้แก่ร่างกาย และนักมนุษยวิทยาเชื่อว่าทำงานอยู่นอกเหนือจากการบงการของร่างกาย หมายถึง ทั้งส่วนที่เป็นจินตนาการและผลของการวิเคราะห์และสังเคราะห์ จากสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคมวัฒนธรรม ซึ่งความคิดดังกล่าวนี้ จะเป็นแหล่งสำคัญหรือที่มาของความรู้อันเป็นองค์ประกอบของภูมิปัญญาในลำดับถัดไป

2. ความรู้มีการนำมาใช้ในลักษณะต่าง ๆ เช่น องค์ความรู้ ปรากฏอยู่ในแนวคิด ทฤษฎี ญาณวิทยาที่ว่าด้วยทฤษฎีแห่งความรู้ การสืบค้นกำเนิดแห่งความรู้ และธรรมชาติของความรู้ การหาคำตอบว่าตรงกับความเป็นจริงหรือไม่ หรือว่าความรู้เป็นเพียงการพิจารณา เทียบเคียง ซึ่งไม่ตรงกับข้อเท็จจริงและยังสืบค้นความรู้เรื่องกาล (Time) อวกาศ (Space) เนื้อสาร (Substance) สัมพันธภาพ

(Relation) และความเป็นเหตุเป็นผล (Causality) องค์ความรู้เป็นหมวด ๆ (Category) ความรู้หรือองค์ความรู้เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาที่กล่าวข้างต้น

3. ความเชื่อเป็นพื้นฐานสำคัญยิ่งของสังคมมนุษย์ มนุษย์แต่ละกลุ่มมีความเชื่อแตกต่างกันไป ซึ่งความเชื่อก็คือ ความศรัทธาหรือความยึดมั่น ถิ่นมั่น ซึ่งเป็นกลสำคัญในการดำเนินชีวิตและความมั่นคงของสังคม ความเชื่อมีอยู่หลายระดับทั้งในการดำเนินชีวิตประจำวัน อันเป็นความเชื่อโดยทั่วไป และความเชื่อที่เกี่ยวกับจิตวิญญาณ โลกนี้ โลกหน้า ความดี ความชั่ว นรก สวรรค์ บาปบุญคุณ โทษ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งในภูมิปัญญา

4. ค่านิยม คือ สิ่งที่คนสนใจ ความปรารถนาอยากจะมี อยากจะเป็นที่ยกย่องสรรเสริญ หรือเป็นสิ่งที่บังคับต้องทำ ต้องปฏิบัติ มีความรักและมีความสุขเมื่อได้เห็นหรือได้สิ่งเหล่านั้นมา ค่านิยมจึงเป็นพื้นฐานของการจัดรูปแบบพฤติกรรมที่ปรากฏอยู่ภายใน และแสดงออกเป็นพฤติกรรมในลักษณะต่าง ๆ ทางกาย วาจา และความคิด โดยสรุปค่านิยม ก็คือ สิ่งที่ถูกสังคมหนึ่ง ๆ เห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีมีค่าควรแก่การกระทำ น่ายกย่อง หรือเห็นว่าถูกต้องดีงาม ค่านิยมเป็นพื้นฐานสำคัญทางภูมิปัญญา เป็นบ่อเกิดพฤติกรรมของบุคคลแต่ละสังคม

5. ความเห็น คือ ภาวะที่เกิดขึ้นหลังจากบุคคลหรือชุมชน ได้พิจารณาและใคร่ครวญ โดยรอบคอบแล้วจึงลงมติตัดสินใจ ว่าควรจะแสดงออกในลักษณะอย่างไร เช่น เห็นด้วย ทำตาม ยอมรับ ปฏิเสธ ร่วมมือ กระทำหรือดำเนินการ ฯลฯ ด้วยเห็นว่าดี ชั่ว เหมาะสม ไม่เหมาะสม เป็นบาป เป็นบุญ เป็นต้น ซึ่งความเห็นในลักษณะดังกล่าวนี้ เป็นภูมิปัญญาประการหนึ่งที่มีผลสำคัญยิ่งต่อพฤติกรรมที่แสดงออกมาทั้งกาย วาจา และจิตใจ

6. ความสามารถ หมายถึง ศักยภาพและประสิทธิภาพที่มีอยู่ภายในบุคคล เช่น ชุมชน ในการที่จะจัดการเรื่องใดเรื่องหนึ่งในลักษณะเดียวกับสิ่งที่เรียกว่า “พรสวรรค์” ซึ่งเป็นผลมาจากลักษณะทางกายและจิตใจร่วมกัน โดยแต่ละคนหรือแต่ละชุมชนย่อมจะต้องมีแตกต่างกันเป็นต้นว่าการที่บางคนสามารถปรากฏาได้ดี ลำดับเนื้อหาและการแสดงออกทุกอย่างเป็นที่น่าชื่นชมซึ่งถือว่าเป็นผลมาจากความสามารถที่มีอยู่ในบุคคลนั้น ๆ หรือบางชุมชนสามารถจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนได้ก็ถือว่าเป็นความสามารถของชุมชนนั้น ๆ ฉะนั้น ความสามารถจึงเป็นภูมิปัญญาอีกประการหนึ่ง

7. ความฉลาดไหวพริบ หมายถึง ทักษะที่ปรากฏอยู่ในจิตใจ หรือจิตวิญญาณเป็นสิ่งที่สามารถนำมาใช้แก้ไข ป้องกัน ควบคุมเหตุการณ์ต่าง ๆ ไม่ให้เกิดเป็นปัญหาขึ้น หรือให้เป็นไปตามที่ตนเองหรือชุมชนต้องการ ดังนั้น องค์ประกอบของภูมิปัญญาจึงมีส่วนสำคัญที่จะทำให้ภูมิปัญญาที่มีอยู่เกิดคุณค่าควรแก่ความภาคภูมิใจ ซึ่งได้แก่ ความคิดที่เกิดจากการจินตนาการจากสภาพแวดล้อมที่มีอยู่ในสังคมความรู้ อาจเกิดจากภูมิความรู้ที่ได้จากการทดสอบทดลองหลายครั้ง

จนได้ความรู้ที่แท้จริง ความเชื่ออันเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตที่มีบาปบุญคุณโทษ และจิตวิญญาณเข้ามาเกี่ยวข้องกับค่านิยมที่คนในสังคมให้การยกย่องเชิดชูว่าเป็นสิ่งดีงามควรค่าแก่การอนุรักษ์ให้มีการสืบทอดแก่ลูกหลาน ความเห็นที่เกิดจากการพิจารณาอย่างรอบคอบของชุมชนจนเกิดการยอมรับด้วยความจริงใจ ความสามารถอันเกิดจากพรสวรรค์หรือจากการฝึกฝนจนสามารถแก้ปัญหาของชุมชนได้ ความฉลาดไหวพริบการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นย่อมเป็นส่วนประกอบของภูมิปัญญาทั้งสิ้น

ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้าน

สามารถ จันทร์สุริย์ และประทีป อินแสง (ม.ป.ป, หน้า 22) ได้แบ่งลักษณะภูมิปัญญาไว้ 2 แบบ คือ

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรมเป็นโลกทัศน์ จีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำรงชีวิตเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่า และความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน
2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะดนตรี และอื่น ๆ ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนออกมาเป็น 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน คือ

2.1 ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกันคือความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ

2.2 ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคมหรือในชุมชน

2.3 ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย

นิคม ชมภูหลง (2542, หน้า 131) ได้แบ่งลักษณะภูมิปัญญาพื้นบ้านไว้ 4 ประการ คือ

1. ประสบการณ์ของชาวบ้านที่ค้นพบและนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ ความคิด ค่านิยมต่าง ๆ เช่น คำสอนของศาสนา ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร เป็นต้น
2. สิ่งที่ชาวบ้านถ่ายทอดความรู้ ความคิด ในวรรณกรรมต่าง ๆ เช่น เพลงชาวบ้านนิทานพื้นบ้าน ศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ เพลงกล่อมเด็ก ภาษิต การละเล่นต่าง ๆ เป็นต้น
3. การประกอบอาชีพโดยอาศัยหลักการพึ่งตนเอง เป็นการอาศัยธรรมชาติ ไม่พึ่งพาปัจจัยภายนอก แต่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย เช่น การปลูกพืชแบบเกษตรธรรมชาติการทอผ้า การจักสาน เป็นต้น
4. การประกอบอาชีพที่เกิดจากการผสมผสานความรู้เดิมกับความรู้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น การนวดข้าว การก่อสร้าง และการหล่อโลหะ เป็นต้น

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2543, หน้า 3) ได้แบ่งความสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้านไว้ 4 ประการ คือ

1. ความรู้และระบบความรู้ภูมิปัญญาไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นมาในหัวทันที แต่เป็นระบบความรู้ที่ชาวบ้านมองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เป็นระบบความรู้ที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ ฉะนั้น

ในการศึกษาจะเข้าไปดูว่าชาวบ้าน “รู้อะไร” อย่างเดียวไม่พอ ต้องศึกษาด้วยว่าเขาเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นอย่างไร

2. การสั่งสมและการกระจายความรู้ ภูมิปัญญาเกิดจากการสั่งสม และกระจายความรู้นั้น ไม่ได้ลอยอยู่เฉย ๆ แต่ถูกนำมาบริการคนอื่น เช่น หมอพื้นบ้าน ชุมชน สั่งสมความรู้ทางการแพทย์ไว้ในตัวคน ๆ หนึ่ง โดยมีกระบวนการที่ทำให้เขาสั่งสมความรู้ เราควรศึกษาด้วยว่ากระบวนการนี้เป็นอย่างไร หมอคนหนึ่งสามารถสร้างหมอคนอื่นต่อมาได้อย่างไร

3. การถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาพื้นบ้านไม่ได้มีสถาบันถ่ายทอดความรู้ แต่มีกระบวนการถ่ายทอดที่ซับซ้อน ถ้าเราต้องการเข้าใจภูมิปัญญาพื้นบ้าน เราต้องเข้าใจกระบวนการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่ง ไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งด้วย

4. การสร้างสรรค์และปรับปรุง ระบบความรู้ของชาวบ้านไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่ แต่ถูกปรับเปลี่ยนตลอดเวลา โดยอาศัยประสบการณ์ของชาวบ้านเอง เรายังขาดการศึกษาว่าชาวบ้านปรับเปลี่ยนความรู้ และระบบความรู้เพื่อเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างไร

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน (2545, หน้า 23) ได้แบ่งลักษณะของภูมิปัญญาไทย มีดังนี้

1. ภูมิปัญญาไทยมีลักษณะเป็นทั้งความรู้ ทักษะ ความเชื่อ และพฤติกรรม
2. ภูมิปัญญาไทยแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

3. ภูมิปัญญาไทยเป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิตของคน
4. ภูมิปัญญาไทยเป็นเรื่องของการแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัว และการเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชน และสังคม

5. ภูมิปัญญาไทยเป็นพื้นฐานสำคัญในการมองชีวิต เป็นพื้นฐานความรู้ในเรื่องต่าง ๆ

6. ภูมิปัญญาไทยมีลักษณะเฉพาะ หรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง

7. ภูมิปัญญาไทยมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในพัฒนาการทางสังคม

สถาบันราชภัฏนครปฐม (2545, หน้า ๖) ได้แบ่งลักษณะของภูมิปัญญาไว้ 7 แบบ คือ

1. เป็นเรื่องของการใช้ความรู้ ทักษะ ความเชื่อและพฤติกรรม
2. แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

3. เป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต

4. เป็นเรื่องของการแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดของผู้คน (บุคคล) ชุมชน และสังคม

5. เป็นแกนหลักในการมองชีวิต เป็นพื้นฐานความรู้ในเรื่องต่าง ๆ

6. มีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง

7. มีการเปลี่ยนแปลงเมื่อปรับสมดุลในการพัฒนาการทางสังคมตลอดเวลา ความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาไทย

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2546, หน้า 77-78) ได้แบ่งลักษณะที่สำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้านไว้ 5 ลักษณะ คือ

1. ภูมิปัญญา เป็นความรู้เกี่ยวกับเรื่องใด ๆ หรือหน่วยสังคมหน่วยใด ๆ เป็นข้อมูลเป็นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์เกี่ยวกับผู้หญิงผู้ชาย ประเภทครอบครัวของสังคมนั้น

2. ภูมิปัญญา เป็นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องใด ๆ ของสังคมนั้นมีความเชื่ออาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ยืนยันว่าถูกต้อง เช่น เรื่องนรก สวรรค์ ตายแล้วไปไหน

3. ภูมิปัญญา คือ ความสามารถ หรือแนวทางในการแก้ปัญหา หรือป้องกันปัญหาเกี่ยวกับหน่วยสังคมใด ที่จะกล่าวตัวอย่างครอบครัว เช่น ความสามารถในการสร้างดำรงความสัมพันธ์อันดีในครอบครัว เป็นต้น

4. ภูมิปัญญาทางวัตถุ ในหน่วยสังคมใด ๆ เช่น เครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ในครอบครัว ทำให้ครอบครัวมีความสะดวกสบายตามสภาพ เป็นต้น

5. ภูมิปัญญาทางพฤติกรรมในหน่วยสังคมใด ๆ ตัวอย่างครอบครัว เช่น การกระทำ ความประพฤติ การปฏิบัติตนของคนในครอบครัว จนทำให้ครอบครัวสามารถดำรงอยู่ได้

จากความสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ได้มีนักวิชาการกล่าวไว้ต่าง ๆ กัน สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นความรู้ ความคิดของชาวบ้านที่สั่งสมประสบการณ์และสืบทอดจากอดีตสู่ปัจจุบันซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างการดำรงชีวิต เศรษฐกิจสังคม และธรรมชาติที่มีความสำคัญสำหรับมนุษย์ในการดำรงชีวิต ความเป็นอยู่ช่วยสร้างอาชีพ และรายได้ ตลอดจนจนถึงการพัฒนาประเทศ

ประเภทของภูมิปัญญาพื้นบ้าน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541, หน้า 20) ได้แบ่งภูมิปัญญาเป็น 2 ระดับ คือ ระดับชาติ และระดับท้องถิ่น ภูมิปัญญาระดับชาติ เป็นภูมิปัญญาที่พัฒนาสังคมไทยให้รอดพ้นจากวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ในอดีต เช่น การเสริมสร้างความเจริญให้กับชาติ เช่น กรณีการกอบกู้เอกราชของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช การป้องกันตนเองมิให้ตกเป็นเมืองขึ้นสมัยยุคล่าอาณานิคม เป็นต้น ภูมิปัญญาระดับท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือบางแห่งเรียกว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้าน (Indigenous Knowledge) เป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาของตนเอง หรือสติปัญญาที่เกิดจากการเรียนรู้ที่ได้สะสม และการถ่ายทอดประสบการณ์ที่ยาวนานของคนในท้องถิ่น โดยใช้ชีวิตอยู่กับสิ่งแวดล้อม และธรรมชาติรอบตัว เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดที่เกิดจากชาวบ้าน

มณีนีภา ชุตินุตร (2538, หน้า 21) และนิคม ชมภูหลง (2542, หน้า 131) ได้แบ่งภูมิปัญญาพื้นบ้าน ออกเป็น 4 กลุ่ม คือ

1. คติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการ เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่ถ่ายทอดกันมา
2. ศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา
3. การประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย
4. แนวคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชนเป็นอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ทัศนีย์ ทองไชย (2542, หน้า 21) ได้สรุปประเภทของภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1. ภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับมนุษย์กับมนุษย์
2. ภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ
3. ภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับมนุษย์กับประสบการณ์

นันทสาร สีสลับ (2542, หน้า 11) ได้กล่าวถึง ลักษณะและประเภทของภูมิปัญญาพื้นบ้าน คือ มีลักษณะเป็นรูปธรรมและนามธรรม อันเกิดจากการสั่งสมความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับจากการถ่ายทอดจากบุคคลและสถาบันต่าง ๆ ในท้องถิ่น โดยมีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน จะมีลักษณะจำกัดเฉพาะถิ่น มีความเป็นสากล มุ่งการมีชีวิตร่วมกับธรรมชาติและมีความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับชีวิต

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544, หน้า 241) ได้กล่าวถึงลักษณะภูมิปัญญาไทยไว้ 4 ลักษณะ คือ

1. ภูมิปัญญาที่มีลักษณะเกี่ยวกับความเชื่อ โลกทัศน์ที่บ่งบอกความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ เหนือธรรมชาติและระหว่างมนุษย์ด้วยกัน
2. ภูมิปัญญาที่มีลักษณะเกี่ยวกับวิถีการดำรงชีวิต การแก้ปัญหาและการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมและกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม
3. ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับศิลปหัตถกรรม ประดิษฐ์กรรมในรูปเครื่องมือ ของใช้ ศิลปวัตถุที่มีแรงบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมตามพื้นที่ภูมิที่หลากหลยระหว่างภูมิภาค
4. ภูมิปัญญาที่มีลักษณะเกี่ยวกับกระบวนการ และพฤติกรรมการเรียนรู้ การถ่ายทอด
5. ภูมิปัญญา ประสบการณ์ การให้การศึกษาอบรมและการแก้ปัญหาตามพื้นฐานวัฒนธรรมและปรัชญาของชาวบ้าน

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน (2545, หน้า 26-27) ได้กำหนดสาขาภูมิปัญญาไทยไว้ อย่างหลากหลาย ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ และหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ที่หน่วยงาน องค์กร และนักวิชาการแต่ละท่านนำมากำหนด ในภาพรวมภูมิปัญญาไทย สามารถแบ่งได้เป็น 10 สาขาดังนี้

1. สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะ และเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในภาวะการณ์ต่าง ๆ ได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน วนเกษตร เกษตรธรรมชาติ ไร่นาสวนผสม และสวนผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต การแก้ไขปัญหาโรคและแมลง และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลิตผล เพื่อชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรม อันเป็นกระบวนการที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิต และการจำหน่าย ผลิตผลทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

3. สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกัน และรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเอง ทางด้านสุขภาพ และอนามัยได้ เช่น การนวดแผนโบราณ การดูแลและรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน การดูแลและรักษาสุขภาพแผนโบราณไทย เป็นต้น

4. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างสมดุล และยั่งยืน เช่น การทำแนวปะการังเทียม การอนุรักษ์ป่าชายเลน การจัดการป่าต้นน้ำ และป่าชุมชน เป็นต้น

5. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการด้านการสะสม และบริการกองทุน และธุรกิจชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตรา และโภคทรัพย์ เพื่อส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน เช่น การจัดการเรื่องกองทุนของชุมชน ในรูปของสหกรณ์ ออมทรัพย์ และธนาคารหมู่บ้าน เป็นต้น

6. สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคน ให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เช่น การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการ รักษาพยาบาลของชุมชน การจัดระบบสวัสดิการบริการในชุมชน การจัดระบบสิ่งแวดล้อมในชุมชน เป็นต้น

7. สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ กิตติศิลป์ ศิลปะมวยไทย เป็นต้น

8. สาขาการจัดการองค์กร หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานขององค์กรชุมชนต่าง ๆ ให้สามารถพัฒนา และบริหารองค์กรของตนเองได้ ตามบทบาท และหน้าที่ขององค์กร เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มประมงพื้นบ้าน เป็นต้น

9. สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษา ทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทย และการใช้ภาษา ตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท เช่น การจัดทำสารานุกรมภาษาถิ่น การปริวรรต หนังสือโบราณ การฟื้นฟูการเรียนการสอนภาษาถิ่นของท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นต้น

10. สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์ และปรับใช้หลักธรรม คำสอนทางศาสนา ความเชื่อ และประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติ ให้บังเกิดผลดีต่อบุคคล และสิ่งแวดล้อม เช่น การถ่ายทอดหลักธรรมทางศาสนา การบวชป่า การประยุกต์ประเพณีบุญประเพณีต่าง ๆ เป็นต้น

วิจิตร ศรีสุวิธานนท์ (2547, หน้า 23-24) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นสิ่งที่ได้รับการสืบทอดโดยบุคคลผู้มีความรู้ ความสามารถ มีประสบการณ์ และชำนาญในสาขาของภูมิปัญญาต่าง ๆ ความรู้ดังกล่าวเป็นความรู้ที่มีนำมาปฏิบัติมีผลผลิตที่เป็นรูปธรรม เป็นความรู้ที่สำคัญในการดำรงชีวิตของคนไทยในท้องถิ่น ความรู้ความสามารถดังกล่าว เป็นสิ่งที่สั่งสมมานาน เป็นโครงการสร้างความรู้ที่มีหลักการ มีเหตุผลในตัวเองซึ่งสมควรยิ่งที่นำศึกษา อนุรักษ์และสืบทอด ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นที่สืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านหรือครูภูมิปัญญานั้น มีจำนวนมากในท้องถิ่น แต่ละท่านต่างมีความรู้ ความสามารถ มีประสบการณ์ มีผลงานเพื่อแก้ไขปัญหาจัดการ และการปรับตัวในด้านการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันไปในหลายด้านหลายสาขาเป็นต้นว่า สาขาการเกษตรกรรม สาขาหัตถกรรม สาขาศิลปกรรมซึ่งสาขานี้แบ่งประเภทผู้ที่มีความรู้ ประสบการณ์ ผลงานโดดเด่น ในด้านศิลปะ ดังนี้

1. ด้านจิตรกรรม คือ ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ด้านการวาดภาพฝาผนัง การเขียนภาพลงบนผ้า การสักลาย
2. ด้านประติมากรรม คือ ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ มีประสบการณ์และมีฝีมือในการปั้น การแกะสลัก และการหล่อ ฯลฯ
3. ด้านสถาปัตยกรรม คือ ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ มีประสบการณ์เรื่องการก่อสร้างอาคารบ้านเรือน
4. ด้านหัตถกรรม (งานช่างฝีมือ) คือ ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ มีผลงานในสิ่งที่ทำมือ เช่น เครื่องจักสานต่าง ๆ

5. ด้านงานประดิษฐ์ คือ ผู้มีความรู้ ความสามารถ มีประสบการณ์ด้านการจัดทำผลงาน เลียนแบบธรรมชาติ เช่น งานด้านการจัดการทำผลงานเลียนแบบธรรมชาติ อาทิการประดิษฐ์ ดอกไม้บายศรี การแต่งลวดลายบนแผ่นผ้า เป็นต้น

6. ด้านดนตรี นาฏศิลป์ และการละเล่นพื้นบ้าน คือ ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ และ ประสบการณ์ด้านการเล่นดนตรี การฟ้อนรำ การ คิดวิธีการละเล่นพื้นบ้าน เช่น การชอ หมอลำ ลิเก กัณฑ์รึม เป็นต้น

จากการแบ่งประเภทของภูมิปัญญาพื้นบ้านที่นักการศึกษา และหน่วยงานต่าง ๆ ได้กล่าวมา สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านสามารถแบ่งตามลักษณะของคนในท้องถิ่นหรือชุมชน ได้คิดหรือ ได้รับการถ่ายทอดและถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงบรรพบุรุษ ซึ่งเกิดจากความเชื่อ ความรู้สึก ความนึกคิดในการสร้างสรรค์แบบแผนของการดำเนินชีวิต รวมถึงการนำเทคโนโลยีพื้นบ้าน มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน

เสรี พงศ์พิศ (2532, หน้า 29) กล่าวว่าชาวบ้านทุกหมู่เหล่าได้ใช้สติปัญญาของตนสั่งสม ความรู้ประสบการณ์เพื่อการดำรงชีพมาโดยตลอด และยอมถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง มิได้ขาดตอนตลอดมา ด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละถิ่นทั้งทางตรง และทางอ้อม โดยอาศัยศรัทธาความเชื่อทางศาสนา ความเชื่อผีต่าง ๆ รวมทั้งความเชื่อและเคารพ ในสติปัญญาของบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอด เรียนรู้สืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษในอดีต ถึงลูกหลานในปัจจุบัน ซึ่งพอจะจำแนกรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาได้ 2 แบบ คือ

1. แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจะออกมาในรูปของความบันเทิง ที่สอดแทรกในกระบวนการและเนื้อหา หรือคำร้องของการบันเทิง เช่น คำร้องลิเก ลำตัดของ ภาคกลาง โนราและหนังตะลุงของภาคใต้ กลอนลำ คำผญาคำสอนของภาคอีสาน คำร้องจ้อย สะล้อ ซอ ซึงของภาคเหนือ เป็นต้น คำร้องเหล่านี้จะกล่าวถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นขนบธรรมเนียม ประเพณีของท้องถิ่น คติธรรม คำสอนของศาสนาการเมืองการปกครอง การประกอบอาชีพ การรักษาโรคพื้นบ้านรวมทั้งการปฏิบัติตนตามจารีตประเพณี เป็นต้น

2. แบบเป็นลายลักษณ์อักษร ในอดีตมีทั้งจารีตกลองศิลาที่เรียกว่า ศิลาจารึก การสลักหรือ เขียนบนหินต่าง ๆ การจารึกหรือการเขียนใส่ใบลานหรือสมุดข่อยซึ่งชาวภาคใต้เรียก บุคดำ บุคขาว การบันทึกกลองหรือพิมพ์เป็นหนังสือตำราต่าง ๆ เนื้อหาของบรรดาอักษรเหล่านี้มีหลากหลาย ทั้งประวัติศาสตร์ เหตุการณ์บ้านเมือง ตำรายา นิทานพื้นบ้าน วรรณคดี คำกลอน คำผญา เป็นต้น นอกจากนี้

ซูเกียรติ ลีสูวรรณ (2535, หน้า 53) ได้อธิบายถึงการถ่ายทอดความรู้ไว้ว่า เป็นวิธีการ จัดเวลาให้การศึกษา และถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งให้แก่คนอีกรุ่นหนึ่ง ฉะนั้นบทบาทของการศึกษา จึงเป็นการถ่ายทอดและพัฒนาศิลปวัฒนธรรมนั่นเอง เช่นเดียวกับการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับงาน อาชีพ ในชุมชนชนบท ซึ่งมีการสืบทอดต่อกันมาโดยเหตุผลด้านทรัพยากรและสภาพการดำรงชีวิต ในท้องถิ่นเป็นแรงจูงใจสำคัญในการเลือกที่จะเรียนขณะเดียวกันความสำเร็จของบรรพบุรุษที่ผ่านมา ก็เป็นแรงสนับสนุนให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ องค์กรสำคัญที่ทำหน้าที่ในการจัดเวลาถ่ายทอดคือ ครอบครัวเพื่อนบ้าน ผู้รู้และวัด ซึ่งระบบการถ่ายทอดนี้มีการปรับเปลี่ยนอย่างค่อยเป็นค่อยไปและ ได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ของสังคมนั้น

ศิริพงษ์ นวลแก้ว (2540, หน้า 44) ได้สรุปภูมิปัญญาพื้นบ้าน คือ การถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจจากบุคคลหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะที่เป็นแบบลายลักษณ์อักษรกับไม่เป็นลายลักษณ์อักษร โดยมีองค์ประกอบในการถ่ายทอด คือ

1. องค์มคติ (Concepts) ได้แก่ ความเชื่อ ความคิดความเข้าใจ อุดมการณ์ต่าง ๆ
2. องค์พิธีการ (Usage) ได้แก่ ขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งแสดงออกในรูปพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีแต่งงาน พิธีการตั้งศพ การแต่งกาย เป็นต้น
3. องค์วัตถุ (Instrument and Symbolic Objects) ได้แก่ สิ่งประดิษฐ์ที่มีรูปร่าง สามารถจับต้องได้ เช่น ผลิตภัณฑ์ศิลปกรรม งานฝีมือ และองค์วัตถุที่ไม่มีรูปร่างแต่เป็นเครื่องแสดงสัญลักษณ์ ความหมายต่าง ๆ เช่น ภาษา เป็นต้น

สามารถ จันทรสุรีย์ (2541, หน้า 14) ได้จำแนกการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านได้ 2 ประการ ดังนี้

1. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก เด็กโดยทั่วไปจะมีความสนใจในช่วงเวลาสั้นในสิ่ง ใกล้ตัว กิจกรรมการถ่ายทอดต้องง่ายไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่า นิทาน การลงมือ การเล่นปริศนาคำทาย เป็นต้น วิธีการเหล่านี้เป็นการสร้างเสริมลักษณะนิสัยและ บุคลิกภาพที่สังคมปรารถนาซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเน้นจริยธรรมที่เป็นสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ
2. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ มาพอสมควรแล้ว และเป็นวัยทำงานวิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีบอกเล่าโดยตรง บอกเล่าโดยผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นต่าง ๆ เช่น การแต่งงานของท้องถิ่น จะมีขั้นตอนมีคำสอนที่ผู้ใหญ่กล่าวสาวยู่ทุกครั้ง รวมทั้งการลงมือ ประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษ ก็มีการถ่ายทอด เชื่อมโยงประสบการณ์มาโดยตลอด

จากการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีนักวิชาการกล่าวไว้สรุปได้ว่า วิธีการถ่ายทอด ภูมิปัญญาพื้นบ้านกระทำได้หลายลักษณะขึ้นอยู่กับความสนใจของผู้รับและประเภทของภูมิปัญญา

พื้นที่บ้านที่จะนำมาถ่ายทอด ไม่ว่าจะเป็นการถ่ายทอดความรู้ภายในชุมชน ภายในครัวเรือน การฝึกฝน ค้นคว้าด้วยตนเอง การฝึกจากผู้รู้ ผู้ชำนาญเฉพาะอย่าง หรือความรู้ความชำนาญที่เกิดขึ้นจากความบังเอิญนอกจากวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจะออกมาในรูปของการบันเทิงที่สอดแทรกในเนื้อหา และคำร้อง เช่น คำร้องของเถิก ลำตัดในภาคกลาง หนังตะลุงในภาคใต้ ภูมิปัญญาพื้นบ้านคือ ความรู้ความสามารถในการดำเนินชีวิตอยู่ในพื้นที่นั้น ๆ โดยใช้สติปัญญาสั่งสมความรู้ตนเอง หลากหลาย ผสมผสานความกลมกลืนระหว่างศาสนา สภาพภูมิอากาศสภาพแวดล้อมการประกอบอาชีพ และกระบวนการเหล่านี้มาจนหลายชั่วคน

แนวคิด ทฤษฎีเรื่องศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเปรียบเสมือนสิ่งสะท้อนให้เห็นความแตกต่างของประชาชน ทุกมุมโลกเป็นภูมิปัญญาที่สืบสานของชุมชน ของท้องถิ่น ของชาติ เนื่องจากทำขึ้นจากรูปแบบ ลักษณะที่แตกต่างกันของแต่ละวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่สั่งสมมา งานศิลปหัตถกรรม จึงมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของมนุษย์มาก ทั้งความเชื่อและวัฒนธรรมระหว่างผู้ผลิต และผู้ใช้สามารถเรียกได้ว่าเป็นผลงานทางวัฒนธรรมที่แสดงออกมา โดยกรอบของชนบประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม ของชุมชนของท้องถิ่น ของชาติที่เป็นตัวกำหนดรูปแบบและลักษณะของผลงาน จะพบว่าแฝง ภูมิปัญญาและสุนทรียภาพ ศิลปกรรม ความฉลาดหลักแหลมของผู้สร้างทำขึ้นมา โดยได้รับการถ่ายทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ มิใช่จากการลอกเลียนแบบหรือได้รับอิทธิพลจากท้องถิ่นอื่น งานศิลปหัตถกรรมของแต่ละท้องถิ่นหรือแต่ละชุมชน จึงมีลักษณะแตกต่างกันไป คงมีเอกลักษณ์ เฉพาะตัว เป็นผลให้ใช้คำว่า “ศิลปะพื้นบ้าน” หรือ “ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน” ซึ่งมีนักวิชาการให้นิยามความหมายลักษณะประเภท และคุณค่าของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ไว้ดังนี้ คือ

ความหมายของหัตถกรรมพื้นบ้าน

การทองเที่ยวแห่งประเทศไทย (2542; หน้า 13) ได้ให้ความหมายของหัตถกรรม คือ สิ่งที่สร้างขึ้นด้วยฝีมือมนุษย์โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการใช้สอยเป็นสำคัญ รูปแบบของงานหัตถกรรม จะพัฒนาขึ้นจากความชำนาญของช่าง และการปรับปรุงให้สนองประโยชน์ใช้สอยได้ดียิ่งขึ้นจึงต้องใช้เวลาในการพัฒนาปรับปรุงรูปแบบ และเลือกสรรวัสดุ เพื่อให้สนองการใช้สอยได้สมบูรณ์เป็นเวลานานนับร้อยนับพันหรือนับหมื่นปี หลักฐานการค้นคว้ากำเนิดเก่าแก่ที่สุดของหัตถกรรม อาจเริ่มขึ้นตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์นับหมื่น ๆ ปีมาแล้ว โดยที่มนุษย์พยายามจะสร้างเครื่องมือ เครื่องใช้ชิ้นแรกขึ้นมาเพื่อสนองความต้องการในการใช้สอยและเป็นเครื่องช่วยให้สภาพการดำรงชีวิตดีขึ้น หัตถกรรมชิ้นแรกของมนุษย์ ได้แก่ หินก้อนแรกที่มนุษย์เก็บมาแล้วเอาหินหรือวัสดุอื่น ๆ ทาบ กะเทาะให้หินมีรูปร่างผิดไปจากเดิม เพื่อให้หินกะเทาะนั้นมีลักษณะเป็นเครื่องมือสำหรับใช้ทุบ

สืบ ตัด สิ่งอื่น ๆ ได้ตามความต้องการ โดยนับถือว่า เครื่องมือหินกะเทาะนับเป็น “หัตถกรรมหรือประดิษฐ์กรรม” ที่เกิดจากฝีมือมนุษย์เป็นครั้งแรก และได้พัฒนาเรื่อยมา จากการประดิษฐ์คิดค้นที่กระทำสืบต่อกันมาเป็นเวลานานนับร้อยนับพันปีนั้น ช่วยให้มนุษย์เกิดความชำนาญและเรียนรู้ในการเลือกสรรวัตถุดิบ เรียนรู้ในการปรับปรุงพัฒนารูปแบบของหัตถกรรมประเภทต่าง ๆ ให้สามารถสนองประโยชน์ได้สมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะทำได้ และเมื่อหัตถกรรมนั้น ๆ มีความสมบูรณ์ในการใช้สอยแล้ว ความชำนาญ ความชัดเจนในกรรมวิธีจะช่วยให้ช่างหรือผู้สร้างงานหัตถกรรมประเภทต่าง ๆ ได้พัฒนาฝีมือให้สูงขึ้น ส่งผลให้งานหัตถกรรมมีความงาม และมีคุณค่าทาง “ศิลปะ” เป็นการพัฒนางาน “หัตถกรรม” (Craft) ไปสู่งาน “ศิลปหัตถกรรม” (Art Craft)

สมมาศ ศิริวงศ์ (2542, หน้า 18) ได้ให้ความหมายของศิลปหัตถกรรม คือ ผลงานซึ่งเกิดจากฝีมือมนุษย์ หรือสิ่งที่ต้องใช้มือในการประดิษฐ์ โดยมีความงามทางศิลปะแฝงอยู่ ทั้งนี้อาจใช้เครื่องทุ่นแรงช่วยด้วยก็ได้

กระทรวงศึกษาธิการ (2543, หน้า 13-14) ได้ให้ความหมายของหัตถกรรม คือ ผลงานที่ผลิตด้วยมือ โดยใช้แรงงานเป็นปัจจัยสำคัญ ประกอบกับฝีมือที่ประณีต และความชำนาญที่ตกทอดกันมาหลายชั่วอายุคนเพื่อการใช้สอยในชีวิตประจำวันเท่านั้น

กระทรวงศึกษาธิการ (2549, หน้า 8) ได้ให้ความหมายของหัตถกรรม คือ ผลงานที่สร้างสรรค์เพื่อประโยชน์ด้านการใช้สอยตามความต้องการที่จำเป็นในชีวิต

มาโนช กงกะนันท์ (2549, หน้า 59) ได้ให้ความหมายของหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นประยุกต์ศิลป์หรือศิลปะที่มีประโยชน์ใช้สอยประเภทหนึ่งที่ชาวบ้านธรรมดาเป็นผู้สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นผู้สร้างเครื่องมือภาชนะสำหรับใช้เองในชีวิตประจำวัน

จากความหมายที่ได้มีนักวิชาการกล่าวไว้ต่าง ๆ กัน สรุปได้ว่าหัตถกรรม ศิลปหัตถกรรม และหัตถกรรมพื้นบ้าน หมายถึง การนำวัสดุตามธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาประดิษฐ์ด้วยมือเป็น สิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน โดยมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวิถีชีวิตในแต่ละท้องถิ่นนั้น ๆ อย่างมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ที่สั่งสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษ และถ้าสิ่งใดมีเจตนาในการสร้างสรรค์เน้นหนัก ไปในเรื่องคุณค่าทางความงามก็จะเรียกรวม ๆ กันว่า งานศิลปหัตถกรรม

ลักษณะของหัตถกรรมพื้นบ้าน

วิบูลย์ ลีสุวรรณ (2527, หน้า 31-37) ได้กล่าวถึงลักษณะของหัตถกรรม สรุปได้ดังนี้

1. สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ในการใช้สอย การสร้างงานหัตถกรรมจะมีการพัฒนารูปแบบเรื่อยมาซึ่งสามารถอำนวยความสะดวกให้สอยได้อย่างเต็มที่ มักจะมีรูปแบบหัตถกรรมเฉพาะถิ่นปรากฏอยู่ด้วย

2. สร้างขึ้นเป็นจำนวนมาก งานหัตถกรรมจะผลิตขึ้นเป็นจำนวนมากเพื่อให้เพียงพอับความต้องการของผู้คนในท้องถิ่นที่จะใช้ในชีวิตประจำวัน
3. มีราคาที่เหมาะสมหรือราคาต่ำ โดยทั่วไปหัตถกรรมพื้นบ้านควรมีราคาที่เหมาะสม เพราะทำขึ้นเป็นจำนวนมากเพื่อเป็นของใช้ในชีวิตประจำวันของประชาชนทั่วไป
4. มีลักษณะเฉพาะถิ่น คุณสมบัติที่สำคัญอีกประการหนึ่งของหัตถกรรมพื้นบ้านไม่ว่าจะเป็นรูปแบบหรือการใช้วัสดุก็ตาม ควรมีลักษณะเฉพาะถิ่นของแต่ละแห่ง ซึ่งแตกต่างกันไป โดยเฉพาะการใช้วัสดุธรรมชาติที่หาได้จากท้องถิ่นนั้น และควรเป็นรูปแบบเฉพาะถิ่นที่เกิดจากรูปแบบที่สืบทอดกันมา
5. ช่างงานหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นผลผลิตของช่างพื้นบ้านธรรมดา ๆ มิใช่ฝีมือของศิลปินชั้นเยี่ยม คุณค่าทางศิลปะและคุณภาพของงานเกิดจากการทำเป็นจำนวนมากเป็นหลัก ลักษณะของการสร้างสรรค์ และลักษณะเฉพาะของช่างพื้นบ้านปรากฏออกมา โดยผ่านประเพณีที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษจากชั่วคนหนึ่งไปสู่อีกชั่วคนหนึ่งเป็นเวลานานร้อยปี และจะประสานกลมกลืนกับความเชื่อที่อยู่ใต้อิทธิพลของช่างพื้นบ้าน แล้วแสดงออกมาในงานของเขา

ความสำคัญของหัตถกรรมพื้นบ้าน

กระทรวงศึกษาธิการ (2549, หน้า 2-6) ได้แบ่งความสำคัญของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเป็น 2 ยุค ดังนี้

1. ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านในยุคโบราณ เป็นผลงานที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ และยุคประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นซากผลงานในอดีตเหลือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมไว้ให้เราได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของพวกเขาเหล่านั้น ด้านต่าง ๆ อันเป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ ดังนี้

- 1.1 แสดงถึงสภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์ โดยเหตุที่การสร้างสรรค์งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน เป็นการสร้างสรรค์ เพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันของผู้คนแต่ละท้องถิ่น จากหลักฐานที่ขุดพบทำให้ทราบถึงสภาพความเป็นอยู่ของผู้คนสมัยต่าง ๆ การอพยพเคลื่อนย้ายแหล่งชุมชนโบราณต่าง ๆ สภาพสังคมมนุษย์

- 1.2 แสดงถึงวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อ โดยที่ผลงานศิลปหัตถกรรมเหล่านั้นเป็นเครื่องแสดงถึงความเจริญหรือเสื่อมของสังคมของบางอย่างได้ทำขึ้นเพื่อผลแห่งจิตใจโดยตรง เช่น ผลงานที่ทำเพื่อใช้ในพิธีกรรมศาสนา และความเชื่อต่าง ๆ ซึ่งมักจะมีลักษณะสวยงามประณีตเป็นพิเศษ กว่าผลงานที่ทำสำหรับใช้สอยศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านทำให้เราทราบว่าแต่ละยุคสมัยนั้นมีพิธีกรรมและความเชื่อของกลุ่มคนตลอดจนรูปแบบลักษณะของสังคมแต่ละท้องถิ่นแต่ละภูมิภาคเป็นอย่างไรด้วย

1.3 แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์แบบเชื้อชาติโดยที่มีการสืบทอดสายวัฒนธรรมช่วง วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อถือและชีวิตความเป็นอยู่ของคนที่มีความผูกพันทางเชื้อชาติเดียวกัน จึงมักจะมีการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านศิลปหัตถกรรมที่คล้ายคลึงกัน จะคิดเพี้ยนกันไปบ้าง ก็ขึ้นอยู่กับสภาพทางภูมิศาสตร์ และวัตถุดิบที่นำมาใช้

1.4 แสดงถึงความเจริญหรือความเสื่อมของสังคม เมือง หรือประเทศศิลปหัตถกรรม เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความเจริญหรือความเสื่อมของงานช่าง ถ้าช่างมีความเป็นอยู่ไม่ดี ย่อมสร้าง ผลงานด้อยในคุณค่าลงด้วย การสร้างสรรค์ผลงานศิลปหัตถกรรมก็มีความเจริญขึ้นฝีมือประณีต สวยงาม มีคุณค่าสูงตามไปด้วย โบราณวัตถุทางด้านศิลปหัตถกรรมจึงมีคุณค่าที่จะแสดงให้เห็นถึงความเจริญหรือความเสื่อมของสังคมบ้านเมือง ตลอดจนประเทศไทยชาติได้เป็นอย่างดี และยังบ่งบอก ถึงการรับอิทธิพลหรือการแพร่ลัทธิศาสนาเข้ามาแต่ละยุคแต่ละสมัยด้วย

2. ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านในยุคนปัจจุบันหัตถกรรมพื้นบ้านของไทยครอบคลุมงาน ศิลปกรรมที่เป็นสถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประติมากรรม เป็นการสร้างสรรค์งานเพื่อประโยชน์ ดังนี้

2.1 สร้างสรรค์เพื่อประโยชน์ใช้สอย สภาพความเป็นอยู่ได้แบ่งเป็นชุมชนในชนบท ชุมชนในเมือง และชุมชนในเมืองหลวงชุมชนในชนบท ได้แก่ หมู่บ้านต่าง ๆ เป็นชุมชนที่อยู่ใน แหล่งวัตถุดิบ ชาวบ้านจะนำวัตถุดิบมาสร้างสรรค์สิ่งใช้สอยขึ้นเพื่อใช้เอง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับอาชีพ การงานที่แตกต่างกันออกไป เช่น ชาวนาชาวไร่ต้องสร้างไถ แยก คราด กระบอม กระพ้อมใส่ข้าว ชาวสวนจะสร้างกระจาด กระบุง บุงก็ ตะกร้า ชะลอม นอกจากนี้ยังได้สร้างเครื่องมือหากิน เช่น ลอบ ไซ ช้อง กระชัง สุ่ม แร้ว ฯลฯ และสภาพความเป็นอยู่เช่นชาวบ้านที่อยู่ทีละคอกกับชาวบ้านที่อยู่ ใกล้เคียงแม่น้ำลำคลองการสร้างสรรค์สิ่งใช้สอยก็ย่อมแตกต่างกันออกไปตามสภาวะดังกล่าวด้วย ส่วนชุมชน ในเมืองหรือเมืองหลวงเป็นผู้อยู่ห่างไกลแหล่งวัตถุดิบและมีความจำเป็นในการใช้สอย ไม่เหมือนชาวชนบท จึงต้องแสวงหาในสิ่งที่จำเป็นจริง โดยอาศัยความสะดวกมากขึ้น ด้วยการหาซื้อ ผลงานที่จำเป็นต้องใช้สอยเป็นส่วนใหญ่

2.2 สร้างสรรค์เพื่อเศรษฐกิจ เมื่อความต้องการใช้สอยของคนมีมากขึ้น จึงได้มีการทำ เป็นจำนวนมากจนบางแหล่งได้ทำเป็นอุตสาหกรรมในครอบครัว โดยช่างผู้ชำนาญเฉพาะอย่างของ แต่ละแขนงเพื่อขายได้ให้แก่ผู้ที่มีความต้องการใช้สอยจึงเกิดระบบหมุนเวียนทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้น ทำให้ช่างนั้นได้ใช้ฝีมือในการสร้างสรรค์สนองความต้องการของผู้อื่นด้วย ขณะเดียวกันก็เป็น การรู้จักใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์และเป็นการนำทรัพยากรในชาติมาทำให้เกิดคุณค่า ทางเศรษฐกิจของชาติอย่างคุ้มค่าที่สุด ทำให้คนในชาติมีรายได้มากขึ้นไปด้วยในตัว และเท่ากับเป็น การรักษามรดกทางช่างให้คงไว้สืบไป

2.3 สร้างสรรค์เพื่อการสืบทอดทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเรื่องของรสนิยมตกทอดที่ได้ สืบทอดสะสมกันมาตามสายวัฒนธรรมของมนุษย์แต่ละชาติแต่ละเผ่าพันธุ์ ในการสร้างสรรค์ผลงาน ทางด้านศิลปหัตถกรรมทั้งในด้านรูปแบบวัสดุที่ใช้ตลอดจนวิธีการในการสร้างสรรค์ รวมทั้ง การนำไปใช้ได้อย่างทอดสืบทอด ๆ มาจากบรรพบุรุษ จนเกิดเอกลักษณ์สืบสายตระกูลช่างสาขา ต่าง ๆ ในแต่ละภูมิภาคมาจนทุกวันนี้

2.4 สร้างสรรค์เพื่อผลทางด้านจิตใจ เป็นผลงานที่ได้สร้างสรรค์เกี่ยวกับพิธีกรรม ความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีที่กลุ่มชนแต่ละกลุ่มเหล่านี้ได้ยึดถือปฏิบัติกัน เป็นกิจกรรมสำคัญของกลุ่มชนเหล่านี้ที่มีส่วนในการปรุงแต่งผลงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ซึ่งแต่เดิมมุ่งเพียงประโยชน์ ใช้สอยเพียงอย่างเดียวเป็นหลัก ให้มีความประณีตงดงามเป็นพิเศษ เพื่อผลให้จิตใจเป็นสุข

2.5 สร้างสรรค์เพื่อผลในการพัฒนาประเทศ ผลงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีคุณค่า ทางด้านฝีมือ และความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นนอกจากนำไปใช้สอยโดยตรงแล้ว ยังเป็นที่นิยม สรรหาไปใช้ประดับตกแต่งห้องรับแขกและส่วนอื่น ๆ จึงเป็นผลพลอยได้ให้ผลงานขายดีขึ้น ทำให้มีการทำกันเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนและเป็นการระดมการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น มาทำให้มีคุณค่าเพิ่มขึ้นนั้นก็เท่ากับว่า เป็นการนำวัตถุดิบที่มีอยู่ในประเทศชาติมาทำให้มีผลต่อการ พัฒนาประเทศทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของชาติไปพร้อม ๆ กัน

สรุปได้ว่าความสำคัญของหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นผลงานอันเกิดจากการกระทำด้วยฝีมือ มนุษย์ โดยนำวัตถุดิบที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาประดิษฐ์เป็นเครื่องมือเครื่องใช้เพื่อประโยชน์ใช้สอย ในชีวิตประจำวัน งานหัตถกรรมจะมีการพัฒนารูปแบบไปตามการพัฒนาฝีมือของช่าง ที่สั่งสม ประสบการณ์ และสืบทอดความรู้ ความชำนาญ จากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งต้องใช้ระยะเวลา และทักษะ ส่งผลให้งานหัตถกรรมมีความงามและมีคุณค่าทางศิลปะ งานหัตถกรรมจึงกลายเป็นงาน ศิลปหัตถกรรม ซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันจนไม่อาจแยกออกจากกันได้ศิลปหัตถกรรม มีความสัมพันธ์

ประเภทของหัตถกรรมพื้นบ้าน

กระทรวงศึกษาธิการ (2549, หน้า 6-7) ได้จำแนกผลงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านตาม ลักษณะของการใช้งาน ดังนี้

1. ประเภทส่วนประกอบของบ้านเรือน ได้แก่ ฟาก ฝาเพดาน ฝา จั่ว ซึ่งเป็นงานสานด้วย ไม้ไผ่ หรือกะสลักไม้
2. ประเภทเครื่องเรือน ได้แก่ เก้าอี้ ชุดรับแขก ตู้ โต๊ะ เติง แคร่
3. ประเภทเครื่องใช้สอยในครัวเรือน ได้แก่ หม้อข้าว หม้อแกง โอ่ง ไห หม้อน้ำ ครก ขัน กระบุง กระจาด กระเชอ กระซอน ตะกร้า กระติบ แอบข้าว เสื่อ สาด หมอน โถ ถ้วย ชาม พัด ไม้กวาด กระต่ายขูดมะพร้าว เขียนหมาก กระโถน มีด

4. ประเภทเครื่องใช้สอยทั่วไป ได้แก่ บุ้งก็ ตะกร้า กระจอม กระจู กระจ่า หลัว เข่ง เกวียน เรือ ร่ม กระจดิ่ง กระจพรวน

5. ประเภทเครื่องใช้สอยประจำตัว ได้แก่ เสื้อี ผ้านุ่ง โสร่ง ผ้าขาวม้า พัด กระจเป้าถือ กระจเป้าใส่เสื้อผ้า ตะกร้า งอบ หมวก เครื่องประดับกายต่าง ๆ

6. ประเภทเครื่องใช้ในงานกสิกรรม ได้แก่ กระจบุง ตะกร้า เข่ง บุ้งก็ ชะลอม งอบ เสียม มีดพริ้า ขวาน ไถ คราด

7. ประเภทเครื่องมือจับสัตว์ ได้แก่ ลอบ ไซ ลุ่ม ช้อง กระจซัง อีจู้ กรงนก กรงดักนก แร้ว ตุ่ม ถัน ชนาง ขอ แห อวน

8. ประเภทเครื่องเล่น ได้แก่ ตะกร้อ ตู้กตา หม้อข้าวหม้อแกงเด็กเล่น นกหวีด ม้าก้านกล้วย เครื่องดนตรี ว้าว พวงระย้า ปลาตะเพียน หน้ากาก หน้ากระจสูง หน้าใหญ่

9. ประเภทเครื่องตวงวัด ได้แก่ ป้อย ลิตร ทะนาน ถัง สัด เกวียน กระจบุง บุ้งก็

10. ประเภทเครื่องมือและอาวุธ ได้แก่ มีดพก ขวาน พริ้า ดาบ ธนู ถันกระจสุน หอก แหล่น หลาว ฉมวก ไม้ตะพด สนับถือ หน้าไม้

11. ประเภทเครื่องใช้ในพิธีการ ได้แก่ ตู้กตาเสียบบาล แผ่นยันต์อักษระ การแทงหยวก เมรุเผาศพ โลงศพ ปราสาท พายบายศรี โศภ และบัวบรรจุกระจดูค เครื่องใช้ในพิธีการต่าง ๆ ศาลพระภูมิ เครื่องใช้ในงานบุญต่าง ๆ

วิบูลย์ ลีสุวรรณ (2535, หน้า 73-84) ได้แบ่งกรรมวิธีการสร้างและการผลิตเป็น 10 ประเภท ดังนี้

1. การปั้นและเคลือบดินเผา ได้แก่ ภาพชนะดินเผาธรรมดา และดินเผาเคลือบด้วยน้ำยา เป็นต้น

2. การทอผ้าและการเย็บปักถักร้อย ได้แก่ การทอผ้าไหม การทอผ้าฝ้าย และการทอผ้าอื่น ๆ เป็นต้น

3. การแกะสลัก ได้แก่ การแกะสลักไม้ และการแกะตัวหนังสือกระจสูง เป็นต้น

4. การทำเครื่องโลหะ ได้แก่ การทำเครื่องเหล็ก เครื่องทอง และเครื่องทองแดง เป็นต้น

5. การจักสาน ได้แก่ ไม้ไผ่ หวาย ย่านลิเภา และกระจจูด เป็นต้น

6. การก่อสร้าง ได้แก่ สถาปัตยกรรมพื้นบ้าน

7. การเขียนภาพ ได้แก่ จิตรกรรมหรืองานเขียนระบายสี และงานวาดเส้น เป็นต้น

8. การปั้นรูปและลวดลายประดับ ได้แก่ พระพุทธรูป รูปเคารพ และตู้กตา

9. การทำเครื่องกระจดาษ ได้แก่ กระจดาษสา กระจดาษข่อย การทำร่ม การทำว้าว การทำหัวโชน และการทำหน้ากาก เป็นต้น

10. การหัตถกรรมเบ็ดเตล็ด ได้แก่ การจัดดอกไม้ การแกะสลักผลไม้ และการทำลูกปัด เป็นต้น

คุณค่าของหัตถกรรมพื้นบ้าน

วิบูลย์ ลีสุวรรณ (2535, หน้า 56-70) กล่าวว่า หัตถกรรมเป็นสิ่งที่มีความใกล้ชิดกับคนไทย มาแต่อดีตไม่ว่าจะเป็นพวกเครื่องมือ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน หรือสิ่งที่ทำขึ้นตามความเชื่อ ขนบประเพณี สิ่งเหล่านี้ได้ผ่านการพัฒนาขัดเกลา ตลอดจนเกิดประโยชน์ใช้สอยสมบูรณ์ และมีความงามตามความนิยมเฉพาะถิ่น ถ้าจะประเมินคุณค่าของงานศิลปหัตถกรรมหัตถกรรมพื้นบ้าน อาจจะได้คุณค่าอย่างกว้าง ๆ ดังนี้

1. คุณค่าในการใช้สอย (Functional Value) งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน โดยทั่วไปแล้ว จุดประสงค์ของการสร้างสรรค์ ประการแรก อยู่ที่ประโยชน์ใช้สอยก่อนที่งานศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้านจะอำนวยความสะดวกได้อย่างเต็มที่ จะต้องผ่านการใช้งานมาแล้ว อันก่อให้เกิดการพัฒนาและแก้ไขความบกพร่องเพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการในการใช้สอยได้เป็นอย่างดี การพัฒนางานศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้านให้ดีขึ้นนั้น มักจะพัฒนาแก้ไขในองค์ประกอบที่สำคัญดังนี้ คือ ในการสร้างรูปทรง โครงสร้าง ลวดลาย และการเลือกใช้วัสดุ โดยจะต้องอยู่บนพื้นฐานของความคิด หรือสัญชาตญาณของมนุษย์ที่พยายามจะแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เพื่อให้เกิดประโยชน์ที่สุดเท่าที่จะทำได้ อย่างไรก็ตามคุณค่าของศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้านแต่เดิมนั้นจะเป็นไปเพื่อการใช้สอยเป็นหลัก ต่อมาเพื่อสังคมขยายตัวออกไป จำนวนประชากรมากขึ้นความต้องการของประชาชนเพิ่มขึ้น ผู้ที่มีความชำนาญในการทำศิลปะหัตถกรรมและหัตถกรรมจึงเปลี่ยนจากการทำเพื่อใช้สอยในครอบครัวมาเป็นการทำเพื่อซื้อขาย แลกเปลี่ยน หรือผลิตจำหน่ายโดยเฉพาะ ทำให้ประชาชนบางท้องถิ่นไม่ต้องทำแต่สามารถซื้อหรือแลกเปลี่ยนได้ เช่น การปั้นหม้อ การทำร่ม การสานงอบ การสานหมวก เป็นต้น

2. คุณค่าในด้านความงาม (Aesthetic Value) ศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้าน เป็นเครื่องมือที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับประชาชนมาแต่อดีต และการสร้างหรือการผลิตก็ได้รับการพิจารณาถึงความเหมาะสม รูปทรง ขนาดที่จะสามารถอำนวยความสะดวกได้อย่างเต็มที่ แต่ก็มี ความงาม และความสะดวกในการใช้สอยด้วย ซึ่งได้เรียนรู้จากประสบการณ์ที่ผ่านมาแล้ว ปรับปรุงพัฒนาเรื่อยมา ชนิดวันต่อวันมาหลายชั่วชีวิตคน นอกจากนี้ คุณค่าในด้านความงามของศิลปหัตถกรรม และหัตถกรรมพื้นบ้านอาจจะพิจารณาจากองค์ประกอบของสิ่งเหล่านั้น คือ ความสมดุล สัดส่วน (Proportion) จังหวะ (Rhythm) ความประสานกลมกลืน (Harmony) ความขัดแย้ง (Contrast) และ จุดเด่นในงานศิลปะ (Dominance) องค์ประกอบของความงาม หรือสุนทรียภาพเหล่านี้อาจนำไปพิจารณางานศิลปหัตถกรรม และหัตถกรรมพื้นบ้าน โดยพิจารณาจากรูปทรง โครงสร้างลวดลาย และวัสดุ ดังนี้

2.1 ความสมดุลของงานศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้าน อาจเกิดจากรูปทรง และเส้นรอบนอก โครงสร้าง ลวดลาย ตลอดจนถึงวัสดุที่ใช้ว่ามีลักษณะความสมดุลแบบที่เท่ากัน (Symmetrical Balance) หรือเป็นแบบความสมดุลที่ไม่เท่ากัน (Asymmetrical Balance) คือ มีลักษณะของความสมดุลโดยสายตา โดยประมาณความสมดุลสายตา โดยประมาณความสมดุลของงานศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้านมักจะเป็นแบบสมดุลชนิดที่สองข้างเท่ากัน เพราะเป็นความเคยชินตามสัญชาตญาณมากกว่า เช่น การสร้างรูปของเครื่องจักสาน เครื่องปั้นดินเผา

2.2 สัดส่วน หมายถึง การสร้างรูปทรงให้มีขนาดที่เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย และองค์ประกอบอื่น ๆ เช่น คนโทน้ำของภาคเหนือ ก็จะต้องคำนึงถึงขนาดและสัดส่วนที่จะทำให้เครื่องปั้นดินเผานั้นสามารถใช้งานได้ดี ไม่เล็กหรือใหญ่ หรือมีเนื้อหนาเกินไป ซึ่งจะทำให้ไม่งดงาม และใช้ประโยชน์ได้เท่าที่ควร

2.3 จังหวะ หรือช่วงจังหวะ หมายถึง ความเคลื่อนไหวที่มีความซ้ำและต่อเนื่องกัน เป็นระยะ หมายถึง เส้นรอบนอกของศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมที่มีความโค้งงอหรือคอคดหยัก ซ้ำ ๆ กัน แต่จะต้องก่อให้เกิดความประสานกลมกลืนกันหรือการวางลวดลายให้มีจังหวะที่สัมพันธ์กับรูปทรง และ โครงสร้างจะปรากฏในงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านในลักษณะที่เป็นไปโดยธรรมชาติ มีท่วงทีลีลาที่ก่อให้เกิดความงามได้จังหวะในงานศิลปะอาจปรากฏออกมาได้ 3 ลักษณะ คือ จังหวะของรูปร่าง (Shape Rhythm) จังหวะของความค่าน้ำหนัก (Value Rhythm) และจังหวะของขนาด (Size Rhythm)

2.4 ความประสานกลมกลืน หมายถึง ความพอดี ความเหมาะสมเจาะของส่วนประกอบของสิ่งนั้น ๆ ความพอดีนี้จะก่อให้เกิดเอกภาพ (Unity) ความงามที่มีความประสานกลมกลืนกันขึ้นได้หลายลักษณะ เช่น ความประสานกลมกลืนด้วยเส้นของวัตถุนั้น ความประสานกลมกลืนด้วยรูปทรง ความประสานกลมกลืนกันด้วยรูปลักษณะ (Format Harmony) ความประสานกลมกลืนกันด้วยสี ขนาด และน้ำหนัก ความเข้ม เป็นต้น

2.5 คุณค่าการแสดงออกทางศิลปะและอารมณ์ (Art Expression & Temperamental Expression) การแสดงออกทางศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้าน ปรากฏออกมาในลักษณะนามธรรมที่เป็นรูปทรง โครงสร้าง ลวดลาย และวัสดุของสิ่งนั้น ๆ เป็นต้น

2.6 คุณค่าที่เกิดจากลักษณะเฉพาะถิ่น (Local Characteristics) การสร้างศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ ย่อมมีวิธีการและเลือกใช้วัสดุให้เหมาะสมกับการใช้สอย และคตินิยมของท้องถิ่น ซึ่งต้องใช้เวลาสะสมประสบการณ์เพื่อพัฒนาให้เกิดประโยชน์ใช้สอย และความงามสมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะทำได้ อาจจะเป็นเวลาหลายชั่วคนจากบรรพบุรุษสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน จนเป็นที่ยอมรับและเป็นที่ยอมรับในกลุ่มชนหรือชุมชนในแต่ละท้องถิ่น จนเกิดเป็นคตินิยม

เป็นแบบแผนสืบต่อมา คตินิยมและแบบแผนพื้นบ้านที่ยึดถือกันมามาก เป็นแบบแผนที่เรียบง่าย สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งเป็นเสมือนเบ้าหล่อหลอมให้ศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้านมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างกันไป แม้จะมีประโยชน์ในการใช้สอยเหมือนกันก็ตาม นอกจากนี้ ลักษณะเฉพาะท้องถิ่นของศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้านถือเป็นสิ่งสำคัญและมีคุณค่ายิ่ง เพราะเป็นสื่อสะท้อนให้เห็นประวัติความเป็นมาของชุมชนสะท้อนให้เห็นการดำรงชีวิตของท้องถิ่นสะท้อนลักษณะทางวัฒนธรรม ตลอดจนถึงสะท้อนให้เห็นถึงสภาพภูมิศาสตร์อันเป็นถิ่นกำเนิดของงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านท้องถิ่นขาดเอกลักษณ์และลักษณะเฉพาะถิ่นเสียแล้วก็จะทำให้ด้อยคุณค่า ขาดความน่าสนใจ และอาจจะสูญสลายไปในที่สุด

จากงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าสามารถนำมาอธิบายถึงการนำวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น องค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน การถ่ายทอดภูมิปัญญาจากอดีตถึงปัจจุบัน ประดิษฐ์ด้วยมือ เพื่อตอบสนองความต้องการในวิถีชีวิตมนุษย์ที่เป็นศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านประเภทเครื่องโลหะ

แนวคิดเกี่ยวกับการทอผ้า

ประวัติความเป็นมาการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของโลก

ประวัติและการแพร่กระจายของการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของโลก การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมสันนิษฐานว่าเริ่มต้นในประเทศจีนเมื่อประมาณ 4,700 ปีมาแล้ว มีตำนานเล่าว่าพระนางซีหลิง (XiLing Shi) พระมเหสีของจักรพรรดิซวนหยวน (Xaun Yaun) ได้พบรังไหมโดยบังเอิญขณะประทับในพระราชอุทยานพระนางทรงเห็นรังไหมอยู่บนหม่อน ลักษณะเป็นรังสีขาวนวลจึงให้นางกำนัลเก็บมาถวาย แค้นางกำนัลทำรังไหมตกลงในถ้วยน้ำร้อนโดยอุบัติเหตุ เมื่อดั่งรังไหมขึ้นมาก็ได้เส้นใยที่เหนียวและอ่อนนุ่ม จึงลองนำเส้นใยที่ได้ไปทอเป็นผ้าเพื่อถวายพระจักรพรรดิ ซึ่งพระองค์ทรงโปรดปรานมาก จึงโปรดให้มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในพระราชวัง ต่อมาจึงนำออกเผยแพร่ให้แก่ราษฎรทั่วไป ราษฎรจึงขนานนามพระนางซีหลิงว่า “พระนางแห่งไหม” และจัดให้มีการเช่นไหว้เป็นประจำทุกปีต่อมาราชวงศ์ฮั่น ในราวปี 206 ก่อนคริสตกาลจนถึง คริสตศักราช 220 ได้มีการส่งทูตไปเชื่อมสัมพันธไมตรีกับประเทศทางตะวันตกโดยเริ่มต้นจากเมืองฉางอัน (Changan) ปัจจุบันเรียกชื่อซีอาน (Xian) ซึ่งเป็นเมืองหลวงตั้งอยู่ในมณฑลชานซี (Shaanxi) ผ่านมณฑลกานซู (Kansu) มณฑลซินเจียง (Xinjiang) ข้ามเทือกเขาพามิร์ (Pamir) สู่อัฟกานิสถานและอิหร่าน อีกเส้นทางหนึ่งจะเดินทางตอนใต้ของประเทศรัสเซีย เข้าสู่ประเทศเอเชียกลางไปยังประเทศแถบชายฝั่งทะเลเมดิเตอร์เรเนียน เส้นทางเหล่านี้ยาวมากกว่า 10,000 กิโลเมตร เป็นเส้นทางแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและการค้าระหว่างประเทศจีนและประเทศในเอเชียกลาง ในยุคนี้เส้นทางนี้รู้จักในนาม

“เส้นทางไหม” (Silk Road) อย่างไรก็ดีในช่วงระยะเวลาเดียวกันการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมได้มีการแพร่กระจายโดยการเดินทางทางทะเลไปยังคาบสมุทรเปอร์เซีย และประเทศแถบชายฝั่งทะเลอาหรับ (Arabian Sea) หลังจากนั้น จึงแพร่กระจายไปยังประเทศอื่น ๆ ในช่วงระหว่างประมาณ 3,000 ปีมาแล้ว การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมแพร่กระจายจากประเทศจีนไปยังประเทศเกาหลี หลังจากนั้น ประมาณ 300 ปี ได้แพร่กระจายจากประเทศเกาหลีไปสู่ประเทศญี่ปุ่น หลังจากนั้นประมาณต้นคริสตศตวรรษ การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมแพร่กระจายไปสู่ประเทศอินเดียและคาบสมุทรอินโดจีน ได้แก่ ประเทศไทย พม่า ลาว เวียดนาม และกัมพูชา จากนั้นจึงแพร่กระจายไปสู่ประเทศอินโดนีเซีย ถึงประมาณศตวรรษที่ 9 – 11 การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมแพร่กระจายไปสู่ประเทศอียิปต์ประเทศชายฝั่งทางตอนเหนือของทวีปแอฟริกา ประเทศสเปน และเกาะชิลี ต่อจากนั้นก็แพร่กระจายไปยังแถบทางตอนใต้ของประเทศไทย ซึ่งเป็นบริเวณที่เส้นไหมเดินทางผ่านประมาณศตวรรษที่ 12-13 การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมกระจายไปสู่ประเทศอิตาลี และประมาณศตวรรษที่ 14 การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมแพร่กระจายไปสู่ประเทศฝรั่งเศส ประมาณปี ค.ศ. 1522 การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมแพร่กระจายไปสู่ทวีปอเมริกาโดยสเปน ซึ่งได้เข้าไปปกครองเม็กซิโก ผู้ปกครองชาวสเปน บังคับให้ราษฎรแถบชายฝั่งปลูกหม่อนเลี้ยงไหม หลังจากนั้นได้แพร่กระจายไปยังประเทศแถบทวีปอเมริกาใต้ เช่น สหรัฐอเมริกา เปรู และบราซิล (ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ สุรินทร์, 2549, หน้า 67-79)

ประวัติและความเป็นมาการทอผ้าไหมในประเทศไทย

ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ สุรินทร์ (2549, หน้า 85-89) การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในประเทศไทยเริ่มตั้งแต่เมื่อใด ไม่สามารถยืนยันได้ แต่พอสันนิษฐานได้ว่า กระทำกันมานานแล้ว อาจจะโดยคนไทยที่อพยพมาจากประเทศจีนได้นำไข่ไหมและพันธุ์หม่อนติดเข้ามาด้วย การเลี้ยงไหมในสมัยนั้นทำกันเป็นลำเป็นต้น นอกจากจะเลี้ยงไว้ทอเพื่อเป็นเครื่องใช้สอยในครัวเรือน จนกระทั่งมาถึงในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ได้มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมกันทั่วไป โดยเฉพาะภาคอีสาน มีการเลี้ยงไหมมากที่สุด แต่เส้นไหมที่ได้นั้นหยาบไม่สม่ำเสมอจะนำไปทอเป็นผ้าอย่างดีไม่ได้ ต้องมีการสั่งซื้อไหมดิบและผ้าไหมชนิดต่าง ๆ จากต่างประเทศเข้ามาใช้เป็นจำนวนมาก ดังนั้นพระองค์จึงทรงมีพระราชดำริจะบำรุงอุตสาหกรรมเลี้ยงไหม เพื่อให้เพียงพอต่อการอุปโภคภายในประเทศโดยไม่ต้องสั่งซื้อจากต่างประเทศ

พ.ศ. 2444 กระทรวงเกษตรราธิการ ซึ่งมีเจ้าพระยาเทเวศวงษ์วิวัฒน์ เป็นเสนาบดี ได้จ้างผู้เชี่ยวชาญการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหมชาวญี่ปุ่น โดยมีศาสตราจารย์โทยาม่า (Kametarō Toyama) เป็นหัวหน้าคณะเข้ามาทำการสำรวจหาเส้นทางในการหาพื้นที่ปรับปรุงการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของไทย

พ.ศ. 2445 กระทรวงเกษตรราธิการ ได้ให้คณะผู้เชี่ยวชาญหม่อนไหม การสาวไหม เพื่อหาความรู้สำหรับใช้เป็นแนวทางพิจารณาความเป็นไปได้ในการปรับปรุงการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม

รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าหลวงในสมเด็จพระพันปีหลวงฝึกหัดใช้เครื่องสาวไหมของญี่ปุ่นชนิดหมุนด้วยมือและใช้เท้าเหยียบ

พ.ศ. 2466 รัชกาลที่ 5 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมช่างไหมขึ้น โดยมีพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงษ์ เป็นอธิบดี ที่ว่าการตั้งอยู่ที่ทุ่งศาลาแดง โดยกรมช่างไหมจะมีหน้าที่โดยจัดการบำรุงพันธุ์ไหมที่เลี้ยงแล้วให้ดีขึ้น แนะนำให้ราษฎรทำสวนหม่อนและเลี้ยงไหมตามแบบวิธีการแบบใหม่ ฝึกหัดให้ราษฎรสาวเส้นไหมตามวิธีใหม่ โดยใช้เครื่องสาวไหมชนิดสามัญของญี่ปุ่นที่ใช้หมุนด้วยมือหรือเท้าเหยียบ แก้ไขเปลี่ยนแปลงเครื่องทอผ้าให้ดีขึ้นและฝึกหัดราษฎรให้รู้จักการทอผ้าชนิดต่าง ๆ ที่นิยมใช้กันทั่วไป

พ.ศ. 2447 ตั้งสาขากองช่างไหมขึ้นที่มณฑลนครราชสีมาและเปิดโรงเรียนช่างไหมขึ้นที่ตำบลทุ่งศาลาแดง

พ.ศ. 2448 กรมช่างไหมได้ตั้งสาขาขึ้นอีกแห่งหนึ่งที่บุรีรัมย์

พ.ศ. 2450 - 2452 กรมช่างไหมได้ทดลองส่งเจ้าพนักงานชาวญี่ปุ่น ออกไปสอนการทำสวนหม่อน การเลี้ยงไหม และการสาวไหม ตามวิธีสมัยใหม่ซึ่งได้ทดลองแล้วพบว่าดีกว่าวิธีเก่าที่ราษฎรปฏิบัติกันอยู่ ให้แก่ราษฎรในอำเภอพุทไธสง มณฑลนครราชสีมา จากการทดลองสอนพบว่ามีความเป็นไปได้ทำการสอนเพิ่มอีก 3 อำเภอ คือ อำเภอรัตนบุรี อำเภอสุวรรณภูมิ และอำเภอพยัคภูมิพิสัย อย่างไรก็ตามนอกจากสอนการทำไหมแล้ว กรมช่างไหมยังมีแผนจะแจกพันธุ์ไหมให้แก่ราษฎร ปีละ 3 - 4 ครั้ง โดยในครั้งแรกได้แจกเมื่อเดือนพฤษภาคม รศ. 127 (พ.ศ. 2452) ให้แก่ราษฎรในอำเภอพุทไธสง 110 คน อำเภอรัตนบุรี 84 คน ได้รับตั้งแต่คนละ 25 แม่พันธุ์ขึ้นไป ปี พ.ศ. 2455 กระทรวงเกษตรธิการได้ยกเลิกกรมช่างไหมสาขาต่าง ๆ เนื่องจากรัฐบาลให้เหตุผลว่ารัฐบาลได้สิ้นเปลืองเงินในการอุดหนุนงานนี้มากเป็นเงินจำนวนล้านบาทแต่ผลที่ได้ไม่มีอะไร รัฐบาลจึงได้ยกเลิกบำรุงการทำไหม เพื่อจะได้นำเงินไปใช้บำรุงกิจกรรมอย่างอื่น หลังจากนั้นการส่งเสริมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมซบเซาไป แต่ราษฎรก็ยังคงเลี้ยงไหมกันเป็นประเพณีสืบต่อกันไป

พ.ศ. 2475 ทางราชการกลับมาพิจารณาเรื่องไหมอีกครั้ง โดยการจัดตั้งโรงงานสาวไหมขึ้นที่จังหวัดนครราชสีมา โดยกระทรวงเศรษฐการได้ซื้อเครื่องจักรจากประเทศอิตาลี ขนาด 48 อ่างสาวได้เส้นไหมอ่างละ 600 กรัมต่อ 10 ชั่วโมง

พ.ศ. 2484 กรมเกษตรและกรมประมงตั้งหมวดส่งเสริมการเลี้ยงไหมขึ้น 5 แห่ง คือ หมวดการเลี้ยงไหมปากช่อง พุทไธสง หนองคาย และร้อยเอ็ด สังกัดกองพืชพันธุ์ โดยมีหม่อมเจ้าลักษณะ สันต์ เป็นหัวหน้ากอง พ.ศ. 2494 ได้ยกฐานะเป็นสถานะเป็นสถานีส่งเสริมการเลี้ยงไหม สังกัดแผนกส่งเสริมการเลี้ยงไหม กองส่งเสริมและเผยแพร่ หลังจากนั้นประมาณ 7 ปี ก็ได้ยุบสถานีส่งเสริมการเลี้ยงไหมปากช่องย้ายไปสร้างขึ้นใหม่ที่จังหวัดอุบลราชธานี

พ.ศ. 2500 กรมส่งเสริมได้โอนแผนการส่งเสริมการเลี้ยงไหมมาอยู่กับการค้นคว้าและทดลอง มีหน้าที่ศึกษาวิจัยปรับปรุงพันธุ์หม่อนและพันธุ์ไหม ปัจจุบันเป็นสถาบันวิจัยหม่อนไหม กรมวิชาการเกษตรจากนั้น พ.ศ. 2511 ได้มีการสถาปนากรมส่งเสริมการเกษตรขึ้นเป็นกรมหนึ่งในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ งานด้านการส่งเสริมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมก็ได้เป็นแผนงานหนึ่งของกรม ซึ่งในปัจจุบันคือกลุ่มส่งเสริมการผลิตหม่อนไหมสำนักส่งเสริมและจัดการสินค้าเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร มีหน้าที่ดำเนินการส่งเสริมการผลิตปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและด้านการตลาดหม่อนไหมไทย

การทอผ้าไหม ถือได้ว่าเป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าสืบทอดกันมาช้านานของคนไทย เป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่สร้างขึ้นจากการสังสรรค์ประสมประสานที่ผสมกลมกลืนระหว่างสังคมกับขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมไทยมาแต่โบราณกาล การทอผ้าเป็นวิถีการดำเนินชีวิตพื้นถิ่นดั้งเดิมของคนไทยในอดีต การทอผ้าจะมีอยู่แทบทุกครัวเรือนในทุกภูมิภาคของประเทศ เพราะผ้าถือได้ว่าเป็นสิ่งจำเป็นในชีวิตประจำวัน ผ้าของแต่ละท้องถิ่นจะมีศิลปะและความงดงามเป็นเอกลักษณ์แตกต่างกันไปตามประเพณี ความชำนาญ ค่านิยม ความเชื่อและทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ กระจายอยู่ตามท้องถิ่นทั่วประเทศ โดยใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นเป็นหลัก อาศัยความชำนาญและภูมิปัญญาของคนท้องถิ่น ผ้าทอพื้นบ้านมีเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งควรค่าแก่การอนุรักษ์ สืบทอด (สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล, 2544, หน้า 1) จากหลักฐานที่สำคัญยืนยันว่าการทอผ้าไหมของไทยมีมาแล้วไม่น้อยกว่า 2400 - 2800 ปี จากเศษผ้าที่ติดอยู่กับกำไลสำริดของบ้านเชียงและเศษใยไหมซึ่งพบที่บ้านนาดี อำเภอขุนหาญ จังหวัดอุดรธานี แสดงให้เห็นว่าในยุคหนึ่งมีการทอผ้าจากเส้นใยพืชและไหมกันมาแล้วซึ่งในสมัยอาณาจักรฟูนัน ซึ่งเกิดขึ้นและรุ่งเรืองในดินแดนนี้ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 6 - 11 มีบันทึกในหมายเหตุของพ่อค้าชาวจีนว่า “สินค้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของฟูนัน คือ ผ้าไหมและผ้าแพร ชั้นสูงของฟูนันมีเครื่องนุ่งห่มที่ทอด้วยไหมเงิน ไหมทอง” ต่อมาในสมัยสุโขทัยมีบันทึกของจูดากวน เมื่อปี พ.ศ. 1839 ว่า “ชาวเสียม” (ชาวสยาม) ใช้ผ้าไหมทอผ้าแพรบาง ๆ สีดำใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มของผู้หญิงชาวเสียม จากจดหมายเหตุของราชทูตจีนที่เข้ามาสุโขทัยสมัยนั้นแสดงให้เห็นว่า “กษัตริย์สุโขทัยฉลองพระองค์ด้วยผ้าชั้นสูงที่อาจจะสั่งซื้อเข้ามาจากประเทศจีน คือ ผ้าไหม ผ้าแพร และผ้ากำมะหยี่” ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาพัฒนาการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การสาวไหม และทอผ้าไหมก็ได้เกิดขึ้นและแพร่ขยายในหมู่ประชาชนชาวไทยทั้งที่อยู่ในผืนแผ่นดินไทย (ศิริ ผาสุก, 2545, หน้า 7) อย่างไรก็ตามการทอผ้าไหมของไทยยังเป็นศิลปหัตถกรรมที่สำคัญและทำมาช้านานที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ สืบทอดกันมาเป็นเวลานานนับพันปีมาแล้ว เป็นศิลปวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่ความภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะไหมไทยได้รับการยอมรับจากทั่วโลกว่าเป็น “ราชินีแห่งไหม” มีความนุ่มนวลเป็นเงางามเวลาสวมใส่ ทำให้

ผู้สวมใส่ชื่นชอบพึงพอใจในตัวเอง ผ้าไหมเป็นที่รู้จักกับคนชั้นสูง เพราะมีราคาแพง ส่วนบ่าวไพร่จะใช้ฝ้าย ซึ่งมีราคาถูกกว่า ในอดีตเมื่อหมดจากฤดูทำนาผู้หญิงก็จะมานั่งล้อมวง สาวไหมปั่น และย้อมเส้นไหม ทอเป็นผืนเก็บไว้ใช้ในครัวเรือน พ่อแม่จะสะสมผ้าไหมเป็นมรดกให้ลูกหลานและผู้ที่เคารพนับถือเมื่อมาเยี่ยมเยือน ถ้าบางปีทำนาไม่ได้ผลก็จะนำไปแลกกับข้าว (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2522, หน้า 4) กว่าจะได้ผ้าไหมสวย ๆ สักผืนมาตัดเย็บนั้นยากลำบาก เพราะต้องผ่านวิธีการหลายขั้นตอน เริ่มตั้งแต่การเลี้ยงเก็บ สาว ปั่นให้เป็นเส้นไหม จากนั้นจึงนำมาย้อมสีและทอเป็นผ้าไหม โดยใช้มือทอ ผ้าไหมที่คืนนอกจากมีลวดลายสวยงามจะต้องมีเงาสวย เนื้อผ้าแน่น เมื่อหยดน้ำลงไปจะเกาะเป็นเม็ดอยู่บนเนื้อผ้าไหม ไม่สามารถซึมเข้าไปได้ทันที ราคาจึงแพง ด้วยเหตุนี้ผ้าไหมไทยจึงมีคุณค่าทั้งในด้านความสวยงาม และด้านจิตใจ แต่ผ้าไหมก็ยังไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลายในตลาดโลกมากนัก กระทั่งคนไทยก็ยังไม่นิยมนำผ้าไหมมาตัดเย็บเสื้อผ้าแม้ว่าจะได้เสื้อผ้าหรือชุดที่สวยงาม เพราะผ้าไหมถูก ตีกรอบให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายผู้ใหญ่นั้น หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นายจิม ทอมสัน ชาวอเมริกัน ได้ฟื้นฟูอุตสาหกรรมไทยทำให้ผ้าไหมไทยเป็นที่รู้จักของโลกภายนอกมากยิ่งขึ้น และเมื่อสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ ทรงมีพระราชดำริก่อตั้งศูนย์ศิลปาชีพ และฉลองพระองค์ด้วยผ้าไหมไทยไม่ว่าจะประทับในประเทศ หรือเสด็จต่างประเทศ ทำให้ผ้าไหมไทยรู้จักแพร่หลายไปทั่วโลก และกลายเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่นของประเทศไทย (ศิริ ผาสุก, 2545, หน้า 5-7)

นอกจากนี้การทอผ้ายังทอเพื่อใช้ในประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีแต่งงานของชาวโชนในเรือนหอหรือห้องนอนของกลุ่มบ่าวสาวจะกางมุ้ง และมุ้งจะต้องทอด้วยผ้าสีดำ เพราะถือเคล็ดกลัวว่าชีวิตสมรสจะราบรื่น พิธีศพของชาวโชนจะใส่สีดำ พวกญาติจะใส่เสื้อสี เสื้อฮี คือ เสื้อที่ใส่ในโอกาสพิเศษ แต่ถ้าใส่ในพิธีงานศพจะต้องใส่กลับข้าง (สุมาลย์ โทมัส, 2529, หน้า 85) ทอตามความเชื่อ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับการนุ่งผ้าชิ้นของผู้หญิงทั่ว ๆ ไปจะแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ผ้าชิ้นสำหรับหญิงที่มีสามีกับผ้าชิ้นสำหรับสาวโสด โดยหญิงที่มีสามีจะมีผ้า 3 ชิ้นมาต่อกัน คือ ส่วนหัวชิ้น ส่วนกลางชิ้น และส่วนตีนชิ้น ซึ่งแต่ละส่วนจะมีขนาดและสีต่างกันออกไป ส่วนผ้าชิ้นสำหรับผู้หญิงสาวโสดจะเป็นผ้าชิ้นเดียวทั้งผืน โดยมีลวดลายต่อเนื่องกันไปหรือตรงชายริมข้างล่างจะมีลวดลายแปลกไปบ้างเล็กน้อยเท่านั้น (วิธนา จุฑะวิภาค, 2527, หน้า 90) ในส่วนของการทอตามความเชื่อในเรื่องการใช้สี ซึ่งมีอิทธิพลในการบันดาลให้โชคลาภ หรือให้ทุกข์แก่ผู้สวมใส่ได้ความเชื่อเรื่องสีนี้มาจากความเชื่อเรื่องเทวดาสัปตเคราะห์ หรือแม่ชื่อที่คอยคุ้มครองเด็กตอนแรกเกิด คือ เทวดามีเจ็ดตน แต่ละตนมีสีแตกต่างกัน คือ สีประจำวันทั้ง 7 สีนั่นเอง เพราะเชื่อว่าถ้าใส่เสื้อให้ตรงกับสีประจำวันจะเป็นมงคล โดยเฉพาะพระเจ้าแผ่นดิน แม่ทัพนายกองที่ออกไปทำศึกสงคราม (ณัฐภัทร จันทวิษ, 2547, หน้า 54) ปัจจุบันการทอผ้าไหมแม้ว่าจะมีหลาย ๆ แห่งขยายกิจการเป็นอุตสาหกรรมขนาดย่อม แต่ลักษณะ

การทอยังใช้เครื่องทอด้วยมือ เรียกว่าหูก หรือกี่ ซึ่งจะต้องอาศัยฝีมือและความชำนาญ สำหรับ ขบวนการทอผ้าไหมประกอบด้วย การเตรียมเส้นไหม การฟอกย้อมสีเส้นไหม และการทอบนผืน ผ้าไหม การทอผ้าไหมต้องอาศัยทั้งฝีมือ และความรู้ความชำนาญเป็นพิเศษของผู้ทอเป็นอย่างมาก การนำเทคนิคการผลิตที่ทันสมัยเข้ามาใช้ในบางขั้นตอนแต่การผลิตผ้าไหมของไทยก็ยังคงต้องใช้ แรงงานฝีมือเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะในขั้นตอนการทอซึ่งเป็นการทอด้วยมือจากการใช้เส้นไหม พู่งที่สาวด้วยมือนี้เอง ที่ทำให้ผ้าไหมไทยมีลักษณะสวยงามเป็นพิเศษแตกต่างจากผ้าไหมซึ่งทอด้วย เครื่องจักรและเป็นข้อได้เปรียบในการแข่งขัน

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสรุปได้ว่าการทอผ้าไหมของไทยมีการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ เป็นเวลาช้านาน การทอจะทอเพื่อใช้ในครัวเรือน และทอเพื่อจำหน่ายเสริมรายได้ให้กับผู้ทอ อีกทางหนึ่งด้วย นอกจากนั้นการทอผ้าไหมยังทอเพื่อสวมใส่ในโอกาสและพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความ เชื้อ ประสพการณ์ของแต่ละท้องถิ่น ทักษะความชำนาญ ค่านิยม และกลุ่มชาติพันธุ์ที่กระจายอยู่ตาม ท้องถิ่นทั่วประเทศ

ประวัติความเป็นมาการทอผ้าไหมในภาคอีสาน

พัฒนา กิติยาษา (2532, หน้า 14) ได้กล่าวถึงผ้าไหมอีสานว่า เป็นผ้าที่มีบทบาทมากสำหรับ คนอีสาน การทอผ้าไหมเป็นกระบวนการที่ละเอียดอ่อน และซับซ้อนมาก ซึ่งสอดคล้องกับวิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2527, หน้า 206-208) ว่าผ้าไหมอีสานเป็นงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีคุณค่าและวิธีการ ทอที่ประณีตละเอียดอ่อน การทอผ้าไหมของชาวอีสานนั้นจะเริ่มตั้งแต่การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ไปจนถึงการทอเป็นผืนผ้า ในการทอผ้าไหมนั้นจะทอด้วยมือเท่านั้น และสมชาย นิลาธิ (2530, หน้า 56) ว่าชาวอีสานทอผ้าเก็บไว้กันทุกครัวเรือน เพื่อเอาไว้ตัดเป็นเสื้อ ชิ้น กางเกง และอื่น ๆ ของ สมาชิกทุกคนในครอบครัวทอเป็นประจำทุกปี เพราะเป็นหน้าที่ของแม่บ้านและผู้หญิง อย่างไรก็ตาม การทอผ้าไหมของชาวอีสานยังเป็นมรดกที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ เช่น การทอผ้าไหมที่ใช้ตะกอ (เขา) เพียง 2 ตะกอ ทำการยกเส้นยืนเพื่อสอดเส้นพุ่งเข้า ไปทำให้เกิดเป็นผืนผ้าเท่านั้น แต่เนื่องจาก ชาวบ้านเห็นว่าผ้าไหมเป็นของสูงค่าจึงไม่นิยมทอเป็นผ้าพื้นธรรมดาจึงมักนิยมทอแบบเพิ่มสีสัน หรือเพิ่มเทคนิคบางอย่างเข้าไปเพื่อให้ดูว่างามยิ่งขึ้นสมกับเป็นผ้าไหม ดังนั้นการทอผ้าไหมพื้นบ้าน ของชาวชนบทในเขตอีสานใต้ นั้นซึ่งพอจะแบ่งออกเป็น 2 ประเภทด้วยกัน คือ ประเภทที่หนึ่ง การทอสลับลี โดยแบ่งเป็น 2 แบบ คือ

1. การดั่งเส้นยืนสลับลี ซึ่งมีอยู่มากที่เดิยวและคูเหมื่อนจะมีทุกแห่งที่มีการทอผ้าไหม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทอผ้าขาวม้า
2. การทอสลับลีทั้งเส้นยืนและเส้นพุ่ง เช่น ผ้าขาวม้าไหม และผ้าโสร่งไหมซึ่งจะมีการ ทอมากในจังหวัดอุบลราชธานี สุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ ล้วนมีการทอผ้าขาวม้าและ โสร่งไหม

ทุกจังหวัด ประเภทที่สอง เป็นการทอผ้าไหมแบบการดิเกลิยวสลับสี ซึ่งเราจะได้อินชื่อผ้าชนิดนี้ว่า ผ้าหางกระรอก ผ้าไล่ปลาไหลการทอแบบใช้ตะกอสรางลาย การทอผ้าไหมแบบใช้ตะกอสรางลายเดิมทีเคยมีไม่มากลายนัก แต่เมื่อการทอผ้าขิดเปลี่ยนจากวิธีการเก็บขิดแบบดั้งเดิมมาใช้เป็นตะกอบแบบแนวตั้งและฝ้ายกดอกมาเป็นตะกอลอย ทำให้การทอผ้าไหมแบบใช้ตะกอสรางลายมีหลายแบบยิ่งขึ้นในส่วนของอีสานใต้การทอผ้าแบบใช้ตะกอสรางลายจะพบมากที่จังหวัดสุรินทร์ ชาวสุรินทร์นอกจากจะทอผ้าไหมแบบใช้ตะกอสรางลายแล้ว ยังพบว่า ชาวสุรินทร์เชื้อสายเขมรยังนิยมทอผ้าขาวม้าไหมโดยทอขิดที่ชายผ้า ซึ่งจะพบมากในแถบจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ การทอผ้าไหมขิดหรือผ้าขาวม้าชายขิด หรือผ้าสไบชายขิดของชาวกูยและชาวสุรินทร์เชื้อสายเขมรนี้ นิยมทอโดยใช้เทคนิคการเก็บขิดแบบดั้งเดิมเช่นเดียวกับชาวไทคัง

การทอผ้ามัดหมี่ มัดหมี่ เป็นศัพท์เทคนิคในภาษาอังกฤษใช้คำว่า “Ikat” หมายถึง ลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้าภายหลังจากการมัดลายแล้วย้อมด้วยสีต่าง ๆ เทคนิคการทอผ้ามัดหมี่นี้นับว่าเป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่งที่คนสมัยโบราณสามารถมัดแล้วย้อม เมื่อทอก็จะเกิดภาพที่สวยงามอย่างน่าอัศจรรย์ยิ่งนัก ในเรื่องผ้ามัดหมี่นี้ “ปลาโปล ปีกัสโซ” ศิลปินผู้ยิ่งใหญ่ของโลกแห่งศตวรรษที่ 20 ถึงกับ Bedrich Foman ไว้เมื่อปี 1957 ว่า “ถ้าผมไม่มัวยุ่งกับการเขียนภาพและสนใจงานเครื่องปั้นดินเผามาก่อนแล้ว ก็คงต้องมาสนใจเรื่องการมัดและย้อมผ้าทอแบบ Ikat แน่ ๆ ที่เดียว” นับว่าเทคนิคการทอผ้ามัดหมี่ เป็นเทคนิคที่คนโบราณสร้างสรรค์ไว้ให้คนรุ่นหลังจนกระทั่งคนปัจจุบันได้สืบทอดกันมาและเป็นเทคนิคการผลิตทางศิลปวัฒนธรรมที่น่าอัศจรรย์สิ่งหนึ่งของโลกทีเดียว อย่างไรก็ตามเทคนิคการมัดหมี่มีอยู่ในประเทศต่าง ๆ ในโลกนี้ พอจะแบ่งออกได้ 3 วิธี คือ วิธีที่หนึ่ง การนำเส้นด้ายที่มัดย้อมเป็นลวดลายมาทำเส้นพุ่ง (Weft Yarn) แล้วทอกับด้ายเส้นยืนที่ไม่ได้มัดเป็นลวดลาย เช่น ผ้ามัดหมี่ส่วนใหญ่ที่ทอในสมัยปัจจุบัน วิธีที่สองการนำเส้นด้ายที่มัดย้อมเป็นลวดลายมาทำเป็นเส้นยืน (Warp Yarn) แล้วทอกับด้ายเส้นพุ่งที่ไม่ได้มัดย้อมเป็นลวดลาย เช่น ผ้าของชาวกะเหรี่ยง ไทลื้อทางภาคเหนือของไทย วิธีที่สาม การมัดย้อมทั้งเส้นพุ่งและเส้นยืนให้เป็นลวดลายเดียวกัน แล้วจึงนำมาทอในผืนเดียวกันเทคนิคการทอผ้ามัดหมี่มีวิธีที่ หนึ่ง – สอง นั้น เรียกว่า มัดหมี่แบบทางเดียว (Single Ikat) ส่วนเทคนิคการทอผ้ามัดหมี่วิธีที่สาม เรียกว่า มัดหมี่สองทาง (Double Ikat) ซึ่งเป็นเทคนิคที่ย่างยากสลับซับซ้อนและต้องอาศัยความชำนาญอย่างสูง เทคนิคการทอผ้ามัดหมี่ในโลกนี้ส่วนใหญ่แล้วมักจะมัดเส้นพุ่ง ไม่ค่อยมัดเส้นยืนมากนักเท่าที่พบการมัดเส้นยืน สำหรับผ้ามัดหมี่ในประเทศไทยก็มีกลุ่มชาวกะเหรี่ยง ไทลื้อ แถบจังหวัดน่าน พะเยา เชียงราย และผ้ามัดหมี่โบราณ ที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ สำหรับเทคนิคการมัดหมี่ 2 ทางในโลกนี้ เท่าที่พบก็มีในแคว้นคุชราต (Gujarat) ในประเทศอินเดีย เกาะบาหลี ประเทศอินโดนีเซีย จีน และญี่ปุ่นนอกจากนั้นก็มีผู้พบผ้ามัดหมี่ 2 ทาง (ผ้าโบราณ) ในประเทศลาว ซึ่งนับว่าเป็นผ้าที่หายากมากในปัจจุบัน

(ผ้าเอเชีย ศิลปะร่วมสมัย) ส่วนผ้ามัดหมี่ 2 ทางของอินเดียรุ่นแรกที่มีชื่อเสียงไปทั่วโลก มีชื่อว่า ผ้าปะโตลาสำหรับในเขตอีสานใต้ ผ้ามัดหมี่ 2 ทางนั้น มีเฉพาะที่จังหวัดสุรินทร์แห่งเดียวที่เรียกว่า ผ้าอัมปรม ถ้าจะเปรียบเทียบลักษณะผ้ามัดหมี่ 2 ทางของอินเดีย ญี่ปุ่นและผ้าอัมปรม ของไทยแล้ว จะเห็นได้ว่ามีลักษณะที่ใกล้เคียงกันมาก ถึงแม้ว่าการทอผ้าของอินเดีย และญี่ปุ่นจะทำให้มองเห็น สีสันที่แตกต่างกันในลายผ้าที่ใหญ่กว่า ผ้าอัมปรมของไทยก็ตามแต่ถ้าหากผู้ทอผ้าอัมปรมต้องการ ลายใหญ่เหมือนผ้าอินเดีย และญี่ปุ่นแล้ว ก็ย่อมจะทอได้ โดยไม่ต้องมัดข้อมเพิ่มเติมแต่ประการใดเลย

นอกจากนี้ การทอผ้ามัดหมี่ในเขตอีสานใต้ยังพบอีกมาก เช่น ผ้ามัดหมี่ศิลปเขมร ซึ่งส่วนใหญ่จะมีในหมู่ชาวไทยเชื้อสายเขมรในจังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ และจังหวัดศรีสะเกษ ผ้ามัดหมี่ที่มีชื่อเสียง และเป็นเอกลักษณ์ของชาวสุรินทร์ก็คือ ผ้ามัดหมี่โฮล ชาวสุรินทร์เชื้อสายเขมร จะมีศิลปะการมัดข้อมที่แตกต่างจากจังหวัดอื่นมากก็คือ การมัดเป็นรูปต่าง ๆ เช่น สัตว์ รูปคน และ รูปสัญลักษณ์อื่น ๆ เช่น นครวัด พนมรุ้ง นอกจากนี้มีศิลปะการมัดข้อมที่แตกต่างกับจังหวัดอื่นแล้ว ชาวสุรินทร์ยังสามารถทอผ้ามัดหมี่ชั้นสูงอันเป็นเครื่องราชบรรณาการที่ประเทศเขมร สมัยเป็น เมืองขึ้นของไทยเคยนำมาถวายพระเจ้าแผ่นดินสยามอยู่เสมอและผ้ามัดหมี่ชนิดดังกล่าวยังคงกลายเป็น เครื่องแต่งกาย เพื่อแสดงบรรดาศักดิ์ของขุนนางสมัยนั้นอีกด้วย ผ้าชนิดนี้คนไทย เรียกว่า ผ้า “สามปักปุม” หรือ “ผ้าปุม” (มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543, หน้า 64-68)

นอกจากนี้ยังมีผ้าไหมมัดหมี่ของจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นผ้าไหมที่ทอได้สอดคล้องกับ สภาพการดำเนินชีวิต และการทอผ้ายังเป็นการทอเพื่อตอบสนองตามความต้องการของผู้บริโภคของ ตลาดทั้งในและต่างประเทศ และสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และ วัฒนธรรม เช่น ผ้าทอมัดหมี่ ลวดลายที่เป็นโครงสร้างหลัก และนิยมทอกันทั่วไป คือ ลายคั่น ลายขอ ลายโคม ลายกาบ และผ้าไหมกาบบัว “ผ้ากาบบัว” (สำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม, 2546, หน้า 15)

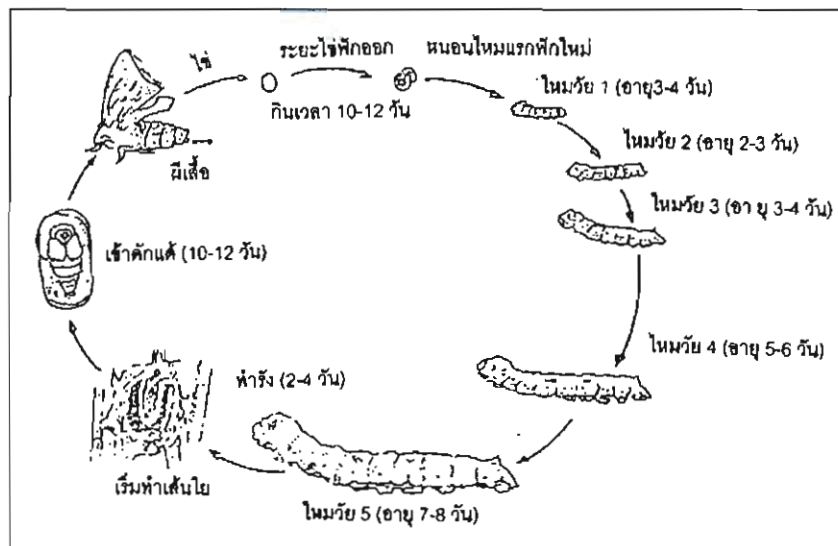
กระบวนการผลิตหรือทอผ้าไหม

สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล (2544, หน้า 10-24) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาผ้าไหม ซึ่งในอดีตประเทศไทยมีประวัติมายาวนานในการเลี้ยงไหม แต่ยังคงขาดความชำนาญทางด้าน เทคนิค สามารถผลิตเส้นไหมได้ปริมาณน้อย เป็นการผลิตเส้นไหมไม่ใช่เพื่อการค้า แต่เก็บไว้เพื่อ ใช้เองในครอบครัว หากมีความเสียหายก็ไม่กระทบกระเทือนมากนัก จากภาพเช่นนี้จึงเป็นการ ยากแก่การพัฒนาการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม แล้วเป็นที่น่าสังเกตว่า จากอดีตสู่ปัจจุบันสภาพสังคมไทย ได้ถูกปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลา สังคมไม่หยุดนิ่ง ทุกอย่างต้องปรับเปลี่ยนพร้อมรับกับกระแส โลกาภิวัตน์เช่นกัน เหนือพ้นกับการเลี้ยงไหมจากอดีตที่ได้ลองผิดลองถูกจากวันแล้ววันเล่าผ่านกาลเวลา มาอย่างเนิ่นนานได้ถูกบันทึกไว้ นับได้ว่าบันทึกเหล่านั้นคือครูอันยิ่งใหญ่ของคนรุ่นต่อ ๆ มา เพื่อที่

คนรุ่นต่อมาจะได้แก้ไขปรับปรุงภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ (ไหม) ให้มีทั้งปริมาณและคุณภาพ พร้อมทั้งจะทำการผลิตเพื่อการค้าได้ มิใช่เพียงเพื่อเก็บไว้ใช้ในครอบครัวเท่านั้น และท่านก็เป็นคนรุ่นต่อมาคนหนึ่งที่น่าจะมีส่วนร่วมในการเรียนรู้เพื่อตอบสนองเจตนารมณ์ของบรรพบุรุษได้ไม่มากก็น้อย และอย่างน้อยภูมิปัญญาในด้านสิ่งทอก็น่าจะยังคงอยู่ ไม่สูญหายไปอย่างแน่นอน แต่ท่านทราบไหมว่าเส้นไหมที่นำมาถักทอที่จะเป็นผ้าไหมได้เราได้ใช้टकแต่งเป็นอาคารปกคลุมร่างกายเราเป็นผ้าไหมที่มีลวดลายสวยงาม ล้วนวิจิตรพิสดาร ประณีตและสร้างสรรค์ อันเกิดจากฝีมือประดิษฐ์กรรมของมวลมนุษยชนนั้น อย่างไรก็ตามการเลี้ยงไหม ไหม คือ ผีเสื้อชนิดหนึ่ง แม่่มนุษย์ค้นพบความลับว่าในวัยที่ตัวไหมสิ้นสุดอายุเป็นตัวหนอนและเข้าดักแด้เพื่อเปลี่ยนสภาพเป็นผีเสื้อ ดักแด้ของไหมจะให้เส้นใยที่นำไปใช้เป็นใยทอที่มีคุณภาพสูงมาก ความลับนี้มนุษย์ล่วงรู้มาช้านานนับพันปี แม้แต่ชุมชนสมัยบ้านเชียงก็ยังมีผู้เลี้ยงไหมและนำเส้นใยของไหมมาทอผ้าใช้กันแล้ว โดยมีหลักฐานสนับสนุนที่น่าจะเป็นไปได้ปรากฏในหนังสือบ้านเชียงและ โบราณวัตถุสถานของจังหวัดอุดรธานี เขียนโดยอาจารย์พะนอ กำเนิดกาญจน์ แห่งมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี (วิทยาลัยครูอุดรธานี, 2519, หน้า 49) ความว่า ถ้ำหม้อลายเขียนสีมีอายุ 5000 - 6000 ปี ตามที่กรมศิลปากรและมหาวิทยาลัยเพนซิลเวเนียแห่งประเทศไทย สหรัฐอเมริกา ได้พิสูจน์โดยคาร์บอนด์ 14 แล้วหม้อคำก็ควรจะอายุประมาณราว 7000 - 8000 ปี ซึ่งจะเป็นระยะเดียวกันกับทางเมืองฮัสสุนา เตอร์กีพอดี ซึ่งน่าแปลกดินแดนอีสานของไทย และเอเชียไมเนอร์ห่างกันคนละฟากฟ้า เหตุใดจึงคล้ายกันหรืออาจจะเป็นวัฒนธรรมร่วมสมัยก็ได้ ฉะนั้นนักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีกำลังปวดศีรษะอย่างหนัก เพราะสิ่งที่ค้นพบจะไปตรงกับประวัติศาสตร์ของฝรั่งที่เขียนไว้ว่าในระหว่าง 4,000 ปี โลกของเราเจริญมาก อินเดีย จีน อียิปต์ และอินเดียแดงแถบฮอนดูรัส และเปรู รู้จักการทำหม้อ อินเดียแดงรู้จักปลูกยาสูบ จีนรู้จักทอผ้าไหมที่บ้านเชียงก็พบเศษผ้าไหมที่หุ้มเครื่องประดับสัมฤทธิ์ อย่างไรก็ตามการเลี้ยงไหมสามารถสรุปได้ดังนี้

1. ธรรมชาติวิทยา และอุปนิสัยของหมอนไหม ซีพจักรหรือวงจรกิจิตไหม ไหมมีวงจรกิจิตที่ประกอบด้วย ระยะเวลาเป็นไข่ ตัวหนอน ดักแด้ และผีเสื้อ แต่วงจรกิจิตของไหมมีความแตกต่างกันในบางชนิด โดยเฉพาะระยะนี้ไข่ฟักออกเป็นตัวหนอน บางชนิดจากไข่เป็นตัวอ่อนใช้เวลา 1 ปี บางชนิดใช้เวลาครึ่งปี แต่บางชนิดใช้เวลาเพียง 10 วัน แต่ในปัจจุบันการเลี้ยงไหมตามแบบวิธีการสมัยใหม่สามารถทำไข่ไหมฟักเทียมออกจากไข่ได้ภายใน 10 - 12 วัน ดังนั้นในที่นี้จะขอกล่าวเฉพาะวงจรกิจิตของหมอนไหมที่ฟักออกจากไข่เป็นตัวอ่อนที่ใช้เวลา 10 - 12 วันเท่านั้น กล่าวคือ แม่ผีเสื้อเมื่อวางไข่แล้ว จะเริ่มฟักประมาณ 10 วัน และตัวอ่อนที่เรียกว่า หมอนไหมก็จะแตกออกจากไข่ (Hatching) ระยะแรกนี้เรียกว่า วัย I ลักษณะตัวหนอนจะมีขนสีดำ ก่อนคริสตศักราช สีดำหรือสีน้ำตาล และขนจะค่อย ๆ บางลง เมื่อเวลาผ่านไปเนื่องจากผิวหนังมีการขยายตัว ช่วงนี้หมอนจะ

กินอาหารประมาณ 3-4 วัน โดยไม่หยุดและจะนอนประมาณ 24 ชั่วโมง หลังจากนั้นจึงลอกคราบ เปลี่ยนไปเป็นวัย 2 วัยนี้หนอนไหมจะกินใบหม่อน 2-3 วัน นอน 24 ชั่วโมงเช่นกัน หลังจากนั้นจึงลอกคราบเปลี่ยนเป็นวัย 3 วัย 3 หนอนไหมจะกินใบหม่อน 3-4 วัน นอน 24 ชั่วโมง แล้วลอกคราบ เปลี่ยนเป็นวัย 4 (วัยที่ 1-3 เรียกว่าไหมวัยอ่อน) วัย 4 หนอนไหมจะกินใบหม่อน 3-4 วัน นอน 24 ชั่วโมง แล้วลอกคราบเปลี่ยนเป็นวัย 5 หนอนไหมจะกินใบหม่อนประมาณ 6-8 วัน ซึ่งเป็นวัยที่ไหมจะสุกและทำรังเมื่อไหมสุก หนอนไหมจะเลิกกินอาหารและเริ่มหาที่ทำรัง สิ่งที่ทำให้ไหมทำรังเรียกว่า “จ่อ” มันจะชักใยเพื่อทำรังอยู่ 2-4 วัน เมื่อทำรังเสร็จแล้วจะลอกคราบเป็นดักแด้ ระยะเวลาจะไม่มีการเคลื่อนที่ ไม่กินอาหาร ประมาณ 8-14 วัน หลังจากนั้นจึงจะลอกคราบเป็นผีเสื้อและทำการผสมพันธุ์ต่อไป ซึ่งจะมีชีวิตอยู่ 2-3 วัน หลังจากแม่ผีเสื้อวางไข่แล้วมันก็จะตาย ดังภาพแสดงวงจรชีวิตของไหม

ภาพที่ 2 วงจรชีวิตของไหม

จากวงจรชีวิตของไหมทำให้เราทราบถึงวิวัฒนาการของผีเสื้อเมื่อผสมพันธุ์กันแล้ว ไข่ฟักเป็นตัวจนกระทั่งทำรังไหมจนไหมสุกและทำรังจนเสร็จ สุดท้ายจะลอกคราบเป็นดักแด้ แล้วลอกคราบอีกครั้งสุดท้ายเพื่อกลายเป็นผีเสื้อ ซึ่งจะมีลักษณะของวงจรชีวิตไหมแบบนี้ไม่สิ้นสุด เมื่อเป็นเช่นนี้การได้ศึกษาวิจัยเพื่อการพัฒนาปรับปรุงตั้งแต่การคัดเลือกพันธุ์ไหมซึ่งเป็นงานลำดับแรก ๆ ที่ต้องสนใจเป็นพิเศษ เพราะถือว่าถ้าได้พันธุ์พ่อ พันธุ์แม่ที่ดีแล้ว ผลผลิตอื่น ๆ ที่ตามมาย่อมมีพัฒนาการเป็นไปในทางที่ดีมีคุณภาพ

2. การผสมพันธุ์ของไหม ไหมมีหลักสำคัญอยู่ที่จะทำให้ได้ไข่ไหมหรือพันธุ์ไหมที่มีคุณสมบัติหลาย ๆ ด้าน เช่น ให้ได้ไข่ไหมมากเปอร์เซ็นต์การฟักออกตัวสูง ตัวหนอนที่ฟักได้ แข็งแรง เลี้ยงได้ง่าย เจริญเติบโตสม่ำเสมอ มีความต้านทานต่อโรคสูงดี การผลิตเส้นไหมมีปริมาณมากสม่ำเสมอ ได้เส้นไหมที่มีคุณภาพดี และมีไข่ไหมน้อย การผสมพันธุ์ให้ได้คุณสมบัติต่าง ๆ นี้ต้องคัดลักษณะของ พ่อพันธุ์และแม่พันธุ์ที่ดีด้วย ส่วนใหญ่คัดพ่อพันธุ์และแม่พันธุ์ที่เจริญเติบโตเป็นผีเสื้อที่สมบูรณ์ให้ ผลผลิตสูง เส้นไหมมีความสม่ำเสมอดีมาผสมกัน ในกรณีที่ต้องการพันธุ์ที่ดี เช่น พ่อพันธุ์มีลักษณะที่ ให้ผลผลิตสูงแต่อ่อนแออาจผสมกับแม่พันธุ์ที่ให้ผลผลิตต่ำแต่แข็งแรง มีความต้านทานต่อโรคสูง เพื่อให้ได้พันธุ์ที่ผลผลิตสูง และความต้านทานต่อโรคดีเมื่อสายพันธุ์พ่อและแม่ผสมกันแล้วจะได้ ไข่ไหมในที่สุด

3. ไข่ไหม ไข่ไหมพันธุ์ที่ฟักได้ตลอดปีเมื่อไข่ออกมาใหม่ ๆ จะมีสีเหลือง ต่อมาอีก 2-3 วัน จะมีสีเข้มขึ้นเมื่อเข้าวันที่ 7 หรือที่ 8 จะมีจุดสีดำ ๆ ปรากฏบนผิวไข่และสีไข่จะค่อย ๆ เปลี่ยนเป็นสีน้ำตาลเข้มจนเกือบดำและจะฟักออกเป็นตัวในวันที่ 10 ไข่ไหมตามปกติหายใจอยู่เสมอ ผู้เลี้ยงจึงควรระวังเก็บไข่ไว้ในที่ที่มีอากาศถ่ายเทได้สะดวก ไม่วางแผ่นไข่ไหมซ้อนกันมาก ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระหว่างวันที่ 4-5 ตัวไหมซึ่งอยู่ในไข่จะเริ่มพลิกตัวฉะนั้นในระหว่างวันที่ 4-5 ไม่ควรจะเคลื่อนย้ายหรือกลับไข่ไหม เพราะจะทำให้ตัวไหมไม่สมบูรณ์ เมื่อฟักเป็นตัวแล้วก็จะ อ่อนแอ ระยะเวลาที่เหมาะสมสำหรับเคลื่อนย้ายไข่ไหมควรจะเป็นเวลาก่อนหรือหลังวันที่ 4-5 สรุปว่าไข่ไหมจะฟักใช้เวลาเท่าใด หรือปีหนึ่งฟักได้กี่ครั้งนั้นขึ้นอยู่กับพันธุ์ไหม และพันธุ์ไหม แต่ละพันธุ์มีทั้งข้อดีและข้อเสีย ดังนั้นผู้เลี้ยงไหมจึงต้องพินิจพิเคราะห์ และพิจารณาเป็นอย่างดี รอบด้านว่าต้องการไหมที่มีลักษณะแบบใด ที่มีความเหมาะสมกับผลผลิตสุดท้ายที่ผู้ผลิตต้องการ

4. การจำแนกพันธุ์ไหม อาจแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ใหญ่ คือ

4.1 การจำแนกพันธุ์ไหมตามจำนวนครั้งของการฟักออกเป็นตัว สามารถแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ 1) ไหมฟัก 1 ครั้ง/ปี เช่น พันธุ์ไหมแถบยุโรป 2) ไหมฟัก 2 ครั้ง/ปี เช่น พันธุ์ไหม ของจีน เกาหลี และญี่ปุ่น 3) ไหมฟักตลอดปี เช่น พันธุ์ไหมของ ประเทศไทย และของเอเชีย

4.2 การจำแนกพันธุ์ไหมตามการเปลี่ยนสีของไข่ไหมสามารถ แบ่งเป็น 2 ประเภทคือ 1) ไข่ไหมชนิดเปลี่ยนสี เช่น ไหมพันธุ์จีน ญี่ปุ่น และเกาหลี 2) ไข่ไหมชนิดไม่เปลี่ยนสี เช่น ไข่ไหมพันธุ์พื้นเมืองของไทย

ตารางที่ 1 พันธุ์ไหมที่เลี้ยงในประเทศไทย (สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล, 2544, หน้า 17)

ชนิด	อายุหนอน (วัน)	จำนวน ไข่ไหม (เฉลี่ยฟอง)	น้ำหนัก ใบหม่อน (กก./แม่)	จำนวนรัง ต่อกิโลกรัม	เปอร์เซ็นต์ เปลือกรัง	ความยาว เส้น/ รัง
พันธุ์ไทย (พื้นเมือง)	18 - 23	250 - 300	3 - 4	1000 - 1200	12 - 13.5	500 - 700
พันธุ์ปรับปรุง	18 - 22	250 - 300	3 - 4	100 - 1200	13.4 - 15.0	600 - 800
พันธุ์ไทยผสม	19 - 21	300 - 500	8 - 9	700 - 850		900
พันธุ์ลูกผสม	20 - 22	350 - 400	10 - 12	650 - 750	17 - 18	800 - 1000
ในประเทศ					18 - 23	800 - 1200
พันธุ์ลูกผสม ต่างประเทศ	20 - 23	400 - 500	13 - 15	450 - 550	20 - 25	1000 - 1500

สำหรับพันธุ์ไหมที่เลี้ยงกันอยู่ในประเทศไทยปัจจุบันนี้เป็นพันธุ์ไหมประเภทที่ฟักได้ตลอดไปให้กสิกรมีอยู่หลายพันธุ์ด้วยกัน เช่น พันธุ์ นค.4 ปช.21 รอ.3 ส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ที่มีสีเหลือง มีความต้านทานต่อความร้อนและโรคสูงแต่ให้ผลผลิตเส้นใยค่อนข้างต่ำดังนั้นพันธุ์ไหมไทยจึงแตกต่างออกไปจากพันธุ์ไหมแถบยุโรป และเอเชียแถวจีน ญี่ปุ่น และเกาหลี กล่าวคือ เป็นพันธุ์ไหมที่ฟักออกปีละ 1 - 2 ครั้งเท่านั้น ส่วนใหญ่มีรังสีขาวมีความต้านทานต่อความร้อนและโรคน้อย แต่ให้ผลผลิตเส้นใยสูง พันธุ์ไหมเหล่านี้เมื่อวางไข่แล้วไข่จะฟักตัวไม่น้อยกว่า 3 - 4 เดือน จึงจะฟักได้หรือไม่ก็อาศัยการฟักเทียม เริ่มตั้งแต่วางจรวดชีวิตไหมการผสมพันธุ์ ไข่ไหม และพันธุ์ไหม ผู้อ่านอาจมีความสนใจคิดที่จะเริ่มลองเลี้ยงไหมดู แต่ก่อนอื่นผู้เขียนต้องขอบอกก่อนว่าการเลี้ยงไหมก็คงเหมือนหรือไม่แตกต่างกับการประกอบอาชีพที่เกี่ยวกับเรื่องต้องอาศัยกฎของธรรมชาติ เช่น อาชีพการทำไร่ ทำนา หรือทำสวนผลไม้ นั่นก็คือ ศัตรูหรือโรคต่าง ๆ ที่จะตามมาทำลายเพราะมันจะทำลายแบบทำร้ายทั้งตัววัตถุ คือ เงิน (หนี้สิน) และตัวจิตใจ (ความเครียด) ดังนั้นเราจึงต้องเรียนกันไปด้วย พยายาม ๆ ก็คือเรียนรู้แล้วต้องเรียนแก้ไปในตัวที่เดียวกันเลยจะได้ไม่ต้องเข้าทำนองสุภาษิตที่ว่า “วัวหายแล้วจึงล้อมคอก” หรือ “กันไว้ดีกว่าแก้ ถ้ายับแล้วแก้ไม่ทัน”

5. โรคไหม มีหลายชนิด ซึ่งเกิดจากสาเหตุของโรคต่าง ๆ กัน เช่น เกิดจากเชื้อรา เชื้อแบคทีเรีย เชื้อไวรัส เป็นต้น ไหมที่เป็นโรคนี้แล้วเราไม่อาจจะรักษาให้หายขาดได้ เพราะไหมมีชีวิตสั้นมากจึงมีแต่วิธีป้องกันไม่ให้เป็นโรคหรือป้องกันมิให้โรคแพร่ระบาดต่อไปได้ กล่าวคือ

ส่วนที่หนึ่ง ต้องดูแลรักษาให้ไหมเจริญเติบโตแบบสม่ำเสมอ หมายถึง การดูแลรักษาอุณหภูมิ ความชื้น อาหารให้ถูกต้องกับวัยของไหม ส่วนที่สอง หมั่นตรวจตราดูแลไหม ถ้าพบตัวใดเป็นโรค ให้รีบกำจัดเสียก่อนที่จะแพร่ระบาดโดยการเผาหรือฝัง หรือทิ้งไหมที่เป็นโรคในโถน้ำยาฆ่าเชื้อโรค ส่วนที่สาม หมั่นทำความสะอาดฆ่าเชื้อโรค ห้องเลี้ยงไหม และอุปกรณ์การเลี้ยงไหมเป็นประจำ การฆ่าเชื้อโรคในห้องเลี้ยงไหมนี้เราต้องใช้น้ำยาฟอร์มาลินเข้มข้น 2% ฉีด วิธีที่ถูกต้องควรจะนำ อุปกรณ์การเลี้ยงไหมทุกชิ้นเข้าไปไว้ในห้องเลี้ยงไหม ปิดห้องเลี้ยงไหมให้มิดชิดอย่าให้มีรูหรือช่องที่ อากาศจะถ่ายเทออกไปได้ แล้วจึงฉีดฟอร์มาลินให้ทั่วห้อง ปิดห้องไว้เช่นนี้ 24 ชั่วโมงเพื่อที่จะให้ อุณหภูมิในห้องสูง เราอาจใช้เตาอั้งโล่วางไว้ 1 - 2 เตา เมื่อครบกำหนดแล้วเปิดห้องทำความสะอาด ให้เรียบร้อย อุปกรณ์ทุกชิ้นควรจะนำออกมาล้างให้สะอาดในที่ที่น้ำไหล แล้วทิ้งไว้ให้แห้ง จึงค่อย เข้าไปในห้องอีกครั้งหนึ่ง และทำการฉีดฟอร์มาลิน เช่นเดียวกับครั้งแรกก็ได้ เมื่อรู้เช่นนี้แล้วผู้เลี้ยง ไหมจึงต้องคอยระวังหรือพิถีพิถันเป็นพิเศษ เพื่อโรคไหมจะไม่ได้เข้ามาทำลายทำลายอนาคต ของผู้ประกอบการเกี่ยวกับไหม โดยเฉพาะอาชีพการทอผ้าไหมผู้ที่ประกอบอาชีพการทอผ้าไหม ที่ทำอย่างเป็นลำเป็นสัน หรือทำเป็นฤดู หลังจากการทำกรเกษตรกรรมแล้ว หรือผู้ที่คิดจะลงเข้ามา เป็นสมาชิกใหม่ในวงการทอผ้าไหม จึงควรได้ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงไหมให้ถ่องแท้เพื่อจะได้ คล่องตัวหรือพบปัญหาอุปสรรคแต่น้อย

6. เครื่องมือที่ใช้ในการเลี้ยงไหม ประกอบไปด้วย กระดัง จ่อ ชั้นสำหรับวางกระดัง ผ้าคลุมกระดัง มิดและเขียงสำหรับหั่นไบหม่อน ตะกร้าสำหรับเก็บไบหม่อน ลังหรือกระบะสำหรับ พักไบหม่อน เครื่องมือเครื่องใช้เหล่านี้ควรมีให้เพียงพอ ไม่ควรต้องหยิบยืมกันมาใช้ และควรจะนำ เครื่องมือเครื่องใช้เหล่านี้เก็บไว้ในห้องเลี้ยงไหมโดยเฉพาะ มีรายละเอียดดังนี้

6.1 กระดังและจ่อ ควรมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 80 เซนติเมตร สานด้วยไม้ไผ่ เพราะหาได้ง่ายถูกกว่าอย่างอื่นและเบาด้วย กระดังควรมี 2 ชุด สำหรับผลัดเปลี่ยนกัน

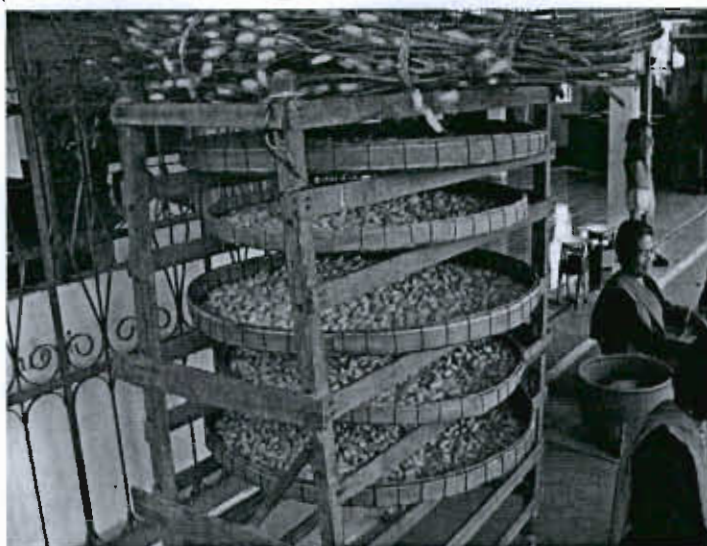
6.2 ชั้นสำหรับวางกระดัง ควรมีด้วยน้ำร้อนกันมิให้มิดขึ้นได้ ระหว่างชั้นไม่ควรให้ ทึบเกินไปให้อากาศถ่ายเทได้สะดวก ระยะห่างกันประมาณ 20 เซนติเมตร

6.3 ผ้าคลุมกระดัง ควรใช้ผ้าขาวบางเนื้อละเอียดสำหรับคลุมกระดังเพื่อกันมิให้ศัตรู ทำลายตัวหนอนไหมได้ ซึ่งควรซักให้สะอาดอยู่เสมอ

6.4 ตะกร้าสำหรับเก็บไบหม่อน สานด้วยไม้ไผ่ไม่ควรจะนำไปใช้อย่างอื่น ซึ่งอาจจะมิ เชื้อโรคติดไบหม่อนเป็นอันตรายแก่หม่อนไหมได้

6.5 มิดและเขียงสำหรับหั่นไบหม่อน ก็ควรใช้เฉพาะหั่นไบหม่อนเท่านั้น

6.6 ลังหรือกระบะสำหรับพักไบหม่อน ไบหม่อนที่เก็บมาจากไร่ควรนำมาถ่ายใส่ลัง หรือกระบะก่อนที่จะใช้เลี้ยงไหมเพราะไบหม่อน ซึ่งอัดแน่นอยู่ในตะกร้าจะทำให้เกิดความร้อน เป็นอันตรายแก่ตัวหนอนไหม

ภาพที่ 3 กระด้งและจ่อ

นอกจากนี้ถ้าผู้เลี้ยงไหมสามารถจะสร้างโรงเรือนได้เองต่างหาก ควรสร้างให้มีหลังคา กระเบื้องหรือจากมีฝ้ายกันความร้อนได้ ไม่ควรใช้วัสดุที่เป็นสื่อความร้อน เช่น สังกะสีจะทำให้โรงเรือนร้อนอบอ้าว พื้นควรเป็นพื้นคอนกรีต อย่าให้แดดส่องเข้าไปในโรงเรือนได้ และควรจะโปร่ง เพื่อให้อากาศถ่ายเทได้สะดวก สามารถปิดได้มิดชิดเพื่อใช้ขาม่าเชื้อโรคได้ด้วยสำหรับชั้นวาง กระด้งเลี้ยงไหมนั้นควรทำเป็นตู้กรุ ด้วยลวด กันไม่ให้ศัตรูเข้าไปทำอันตรายแก่ตัวไหมได้ เมื่อมีผู้เลี้ยงแล้วก็ไม่จำเป็นต้องมีฝ้ายทำการเลี้ยงไหมให้ถูกต้องตามหลักวิธีการแห่งภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ผู้สืบทอดเจตนารมณ์มาสู่อนุชนรุ่นหลังคือ ผู้ประกอบอาชีพทอผ้าไหมในปัจจุบัน การเลี้ยงไหม กลายเป็นอุตสาหกรรมในครอบครัว ซึ่งเกษตรกรไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ภาคอีสาน) ได้ถือเป็นที่ประเพณีสืบมาแต่โบราณกาลหลายร้อยปีแล้วก่อนที่นักท่องเที่ยวต่างชาติจะได้รู้จัก คำว่า “ไหมไทย” ปัจจุบันนี้ชาวต่างชาติรู้จักไหมไทยว่าเป็นสิ่งที่สวยงามแปลกกว่าผ้าไหมฝรั่งหรือ ญี่ปุ่น เพราะไม่เรียบและสีลวดลายไม่ซ้ำกัน เป็นที่นิยมทุกคนที่ได้พบเห็นก็ถือโอกาสซื้อติดไม้ติดมือไปเพื่อเป็นของที่ระลึก ผู้ค้าไหม ผู้ประกอบอุตสาหกรรมทอผ้าไหม ก็ซื้อง่ายขายคล่องได้กำไรงาม ซึ่งทำให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไหมเป็นอุตสาหกรรมในครอบครัวก็พลอยมีรายได้พิเศษจากการขายเส้นไหม เพิ่มขึ้นอีกเป็นเงินมิใช่น้อย จึงเป็นการสมควรที่จะส่งเสริมให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไหมให้มากยิ่งขึ้น การเลี้ยงไหมเป็นงานเบา ผู้หญิง คนแก่ เด็ก ก็สามารถทำได้เป็นงานภายในบ้านที่ไม่จำเป็นต้องทำงานติดต่อกันตลอดทั้งวัน นอกจากนั้นแล้วช่วงระยะเวลาในการเลี้ยงไหมแต่ละรุ่นก็จะใช้เวลาไม่ยืดยาว (ประมาณ 24 วัน) ซึ่งหมายความว่า เกษตรกรผู้เลี้ยงไหมสามารถหารายได้ไว้ใช้ในครัวเรือน ทุกกระยะหนึ่งเดือน ปัญหาสำคัญที่ได้พบเห็นเสมอ ๆ เกี่ยวกับการเลี้ยงไหมปลูกหม่อนไม่พอกับ

ความต้องการของตัวไหม และมักมีเครื่องมือเครื่องใช้ที่ไม่ถูกต้องและเพียงพอ นอกจากนั้นเกษตรกร ยังขาดความรู้เกี่ยวกับวิธีการเลี้ยง ซัพพลายของตัวไหม ซึ่งทำให้เกษตรกรไม่สามารถจะเลี้ยงไหม ได้ผลเต็มเม็ดเต็มหน่วย

7. หลักสำคัญในการเลี้ยงไหม หลักสำคัญในการเลี้ยงไหมมีรายละเอียดดังนี้

7.1 ในสถานที่เลี้ยงไหมห้ามสูบบุหรี่ เพราะควันยาสูบเป็นพิษต่อตัวหนอน

7.2 สถานที่เลี้ยงไหมควรให้ห่างจากควันไฟ เพราะควันไฟ กะปิ น้ำปลา เป็นพิษแก่ตัวไหม และอย่าใช้ยากำจัดแมลงไม่ว่าชนิดใดพ่นในสถานที่เลี้ยงไหมหรือในบริเวณใกล้เคียง ซึ่งละอองอาจปลิวมาถึงได้

7.3 ไบหม่อนสำหรับใช้เลี้ยงไหมต้องสะอาดไม่มีฝุ่นละอองจับไม่เปียกชื้น และต้องไม่มีความร้อน เนื่องจากเก็บอัดอยู่ในตระกร้านานเกินควร จึงจำเป็นต้องมีกระบะหรือถังสำหรับพัก ไบหม่อนก่อน

7.4 การให้อาหารไหมครั้งหนึ่ง ๆ ต้องไม่น้อยจนไม่พอกินหรือมากจนกินไม่หมด ควรกะให้พอดี ๆ

7.5 ต้องถ่ายมูลไหมก่อนนอนทุกครั้ง ส่วนไหมที่ตื่นนอนครั้งที่ 4 แล้วต้องถ่ายมูลไหม อย่างน้อยวันละ 1 ครั้ง

7.6 หลังจากเลี้ยงไหมครั้งหนึ่ง ๆ กระด้ง ผ้ามคลุม และเครื่องมือต่าง ๆ ต้องล้างด้วยน้ำผสมยาฆ่าเชื้อโรคหรือน้ำร้อนเดือน ๆ ให้สะอาดแล้วตากแดดให้แห้งสนิท อย่าใช้ยากำจัดแมลงเป็นอันตราย และที่ห้ามลิ้ม คือ โรงเรือน (สำหรับผู้ที่สร้างโรงเรือน) สำหรับเลี้ยงไหม โดยเฉพาะต้องปิดให้มีมิดชิดแล้ว รมด้วยกำมะถันหรือฟอร์มาลีนร้อยละ 2-3 เป็นเวลา 1 วันและเปิดทิ้งไว้ 2-3 วัน ก่อนที่จะเลี้ยงรุ่นต่อไป

ดักแด้ที่อยู่ในรังไหมนั้นจะมีอายุอยู่ในรังไหม 10 วัน แล้วจะเป็นผีเสื้อ เจาะรังออกมา จึงจำเป็นต้องสาวเอาเส้นไหมก่อนที่ผีเสื้อจะเจาะรังออกมาถ้ามีรังไหมเป็นจำนวนมากเกรงว่าจะสาวไม่ทัน ก็ต้องฆ่าตัวดักแด้ให้ตายเสียก่อน วิธีนี้จะฆ่าตัวดักแด้ให้ตายนั้นอาจทำได้โดยการนำออกตากแดดเวลาแดดจัด ๆ นำรังไหมใส่กระด้งเกลี่ยให้เสมอกันหากกระดาษหรือผ้าปิดทับรังกันมิให้ผีของรังไหมเสีย นำไปตากสัก 2 - 3 แดด ตัวดักแด้ก็จะตายหรือจะใช้วิธีอบอย่างที่กล่าวมาแล้วก็ได้

8. การผลิตเส้นไหม การผลิตเส้นหรือการสาวไหมแบบพื้นเมือง ในการสาวไหมนั้น ผู้ทำการสาวไหมต้องเตรียมวัสดุอุปกรณ์ดังต่อไปนี้

8.1 เครื่องสาวไหม

8.2 เตาไฟสำหรับต้มรังไหม

8.3 หม้อสำหรับต้มรังไหมจะเป็นหม้อดินหรือหม้อเคลือบก็ได้

8.4 แปรงสำหรับชะรังไหม ทำด้วยปลายฟางข้าว

8.5 ถึงใส่น้ำ

เมื่อเตรียมอุปกรณ์ครบแล้ว เริ่มต้นด้วยการก่อด่านติดไฟต้มน้ำ เมื่อน้ำร้อนดีแล้วเอารังไหมที่จะสาวไหมเทใส่ลงในหม้อสักพักหนึ่ง (2 - 3 นาที) เวลาต้มต้องหมั่นเขี่ยรังไหมเพื่อให้รังไหมสุกทั่ว ๆ กัน แล้วเอาแปรงชะรังไหม ชะเบา ๆ เส้นไหมจะติดแปรงขึ้นมาแล้วใช้มือรวบเส้นไหมจากแปรงดึงมารวมสาวเป็นไหมใหญ่ก่อน ไหมใหญ่นี้เป็นไหมชั้นนอกหรือปูยไหม เมื่อสาวไหมใหญ่เสร็จแล้วก็ตัดรังไหมออกพักไว้ก่อน แล้วเติมรังไหมลงไปอีกทำการสาวอย่างทีกล่ามาแล้วไปเรื่อย ๆ จนหมดรังไหมที่จะสาวในวันนั้น ในระหว่างทำการสาวนี้ต้องหมั่นเติมน้ำเย็นลงเป็นระยะ ๆ ระวังอย่าให้น้ำถึงกับร้อนเดือดมาก ไหมที่สาวครั้งแรกนี้เรียกว่าไหมชั้นสามเมื่อสาวเอาไหมชั้นนอกออกหมดแล้ว ขึ้นต่อไปก็คือ การสาวไหมชั้นในหรือเรียกว่าไหมน้อยหรือไหมยอด จะสาวเส้นเล็กหรือใหญ่ก็เติมรังไหมลงไปตามที่ต้องการการสาวไหมชั้นนี้ผู้สาวต้องคอยเติมรังไหม เพื่อให้ได้เส้นไหมที่สม่ำเสมออยู่เรื่อย ๆ และรังไหมที่สาวเอาเส้นหมดแล้ว จะเหลือแค่ปลอกเป็นเชือบาง ๆ ห่อหุ้มดักแด้จมลงไปก้นหม้อ เมื่อเห็นว่ามิดักแด้จมลงไปมาก ผู้สาวก็ต้องดักเอาออกมาเสียบ้าง ไหมที่สาวได้เรียกว่า ไหมชั้นหนึ่ง นอกจากนี้วิธีหนึ่งยังมีผู้นิยมทำกันคือ การสาวรวมกันไปเลย โดยไม่ต้องแยกเป็นไหมชั้นนอกและชั้นใน ซึ่งผู้สาวที่ชำนาญจะสาวได้เส้นไหมที่สม่ำเสมอดีเกือบเท่าไหมชั้นหนึ่งการสาวไหมแบบนี้เรียกว่าไหมสาวรวมหรือไหมชั้นสอง เมื่อสาวเสร็จแล้วก็ทำเป็นเจ็ดเป็นใจ โดยแยกชนิดต่าง ๆ ของเส้นไหม เช่น ไหมใหญ่ ไหมสาวเลขหรือไหมยอด โดยใช้เครื่องทำเจ็ดซึ่งชาวบ้านเรียกว่า แห่ล่ง ก็เป็นอันเสร็จการเลี้ยงไหมคราวหนึ่ง ๆ นี้แหละกว่าจะถักทอเป็นผ้าไหมให้เราได้ใช้ชื่นชมกัน องค์กรความรู้ดั้งเดิมแสดงถึงระยะเวลาอันยาวนาน เป็นภูมิปัญญาอันชาญฉลาดของบรรพบุรุษที่ได้ถูกสะสม และสั่งสมถ่ายทอดสู่รุ่นลูกรุ่นหลาน ตกทอดมาหลายต่อหลายชั่วอายุคน สู่คนรุ่นใหม่ ดังนั้นคนรุ่นใหม่จึงถือได้ว่าเป็นบุคคลที่มีความเหมาะสมที่สุดที่ควรจะได้เรียนรู้โดยละเอียดลออ เพื่อที่จะได้สั่งสมและถ่ายทอดให้กับผู้ที่มีความเหมาะสมที่สุดต่อไป อันเป็นศิลปวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม และความเป็นชาติไทยของเราที่เราสามารถพูดได้อย่างเต็มปากเต็มคำโดยไม่เสียเกียรติภูมิ

9. การฟอกข้อมสีเส้นไหม

การฟอกข้อมสีเส้นไหมเป็นอีกขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการและขั้นตอนในการทอผ้าไหม เมื่อขั้นตอนการเตรียมเส้นไหมเรียบร้อยแล้ว ก็นำเส้นไหมมาฟอกข้อมสี โดยจะต้องฟอกเอาขาวออกเสียก่อน วิธีการฟอกของชาวบ้านดั้งเดิมจะใช้ผักขม เหง้ากล้วย ใบกล้วย ก้านกล้วย งวงตาล ใบเพกา อย่างใดอย่างหนึ่ง มาหั่นบาง ๆ นำไปตากแดด แล้วเผาจนเป็นขี้เถ้า นำขี้เถ้าที่ได้ไปแช่น้ำให้ตกตะกอนนอนกัน จึงนำเส้นไหมลงไปฟอก แต่ปัจจุบันนิยมนำไปต้มน้ำสบู่และโซเดียม

ไฮดรอกไซด์ (โซดาไฟ) เป็นเวลา 1-2 ชั่วโมง จากนั้นนำไปซักน้ำให้สะอาด จึงนำไปย้อมสีที่ต้องการ ซึ่งเป็นสีจากธรรมชาติ เช่น

สีแดง ได้จาก ดอกคำฝอย รากขมิ้น ครั่ง

สีน้ำเงิน ได้จาก ต้นคราม

สีเหลือง ได้จาก แก่นขนุน ขมิ้นชัน แก่นแห

สีดำ ได้จาก ลูกกระเจียว ลูกมะเกลือ

สีชมพู ได้จาก ดินหมากาพ ดินฝาง

สีน้ำตาลแก่ ได้จาก เปลือกไม้กุงกาง

สีม่วงอ่อน ได้จาก ลูกหว้า

สีกากีเขียว ได้จาก เปลือกเพกา กับ แก่น

สีกากีแถมเหลือง ได้จาก หมากสง กับ แก่นแกแล

สีส้ม (แดงเลือดนก) ได้จาก ลูกสะตือ

สีเหลืองอ่อน (กระด้าง) ได้จาก เปลือกต้นมะริด ไม้ ใบหูกวาง เปลือกกะหูด เปลือกสมอ
ครามแล้วย้อมทับ ด้วยแกลง

สีเปลือกไม้ ได้จาก ต้นลกฟ้า หนามทราย ไม้กุงกาง เปลือกตะนูน

ในปัจจุบันสีเคมีเริ่มมีบทบาทสำคัญ ได้นำเข้าจากต่างประเทศ และมีอยู่หลายประเภท คือ สีเบสิก (Basic Dyestuff) สีไดเรคท์ (Direct Dyestuff) สีเมคัลคอมเพล็กซ์ (Complex Dyestuff) สีแเว็ต (Vet Dyestuff) และสีแอคทีฟ (Reactive Dyestuff) ซึ่งใช้กันอยู่ในวงการอุตสาหกรรมการทอผ้าไหมไทยในปัจจุบัน ความทนทานอยู่ในเกณฑ์ดีและมีวิธีการย้อมง่ายเหมาะแก่สภาพแวดล้อมมากที่สุด หลังจากย้อมสีเส้นไหมเสร็จเรียบร้อยแล้วนำขึ้นจากน้ำ กระตุกให้เส้นกระจายและตากแดดให้แห้งก็พร้อมที่จะนำไปทอเป็นผืนผ้าไหมต่อไป

10. เอกลักษณะลวดลายและการทอผ้าไหมในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทยเอกลักษณ์และการทอผ้าไหมในอดีตและพัฒนากการทอผ้าไหมในปัจจุบันของแต่ละภูมิภาค มีรายละเอียดดังนี้

10.1 เอกลักษณะลวดลายและการทอผ้าไหมในภาคเหนือ การทอผ้าไหมในภาคเหนือในอดีตจะทอเพื่อประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก และสามารถแบ่งประโยชน์ใช้สอย 2 ประเภท คือ ประเภทที่หนึ่ง เป็นการทอเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน ผ้าประเภทนี้จะไม่มีความประณีตและสวยงามมากนัก เพราะชาวบ้านจะสวมใส่ไปทำงานตามบ้านและเรียกสวน ไร่ นา การทอจะเป็นสีเรียบ ๆ มีลวดลายง่าย ๆ โดยใช้สีพื้นเป็นหลัก เช่น สีดำ สีกรมท่า การทอแต่ละครั้งจะทอสลับด้วยลายขวางเป็นแถบ ถ้าจะทอเป็นผ้าสำหรับตัดเสื้อใช้เองจะทอเนื้อหยาบ ๆ ทั้งนี้เพื่อความคงทน และทอด้วยสีชาวน ค่อยจากนั้นก็ย้อมด้วยสีกรมท่า หรือสีคราม ประเภทที่สอง เป็นการทอเพื่อใช้ใน

โอกาสพิเศษ การทอผ้าประเภทนี้จะเกี่ยวกับความเชื่อ ขนบประเพณีของกลุ่มชน เช่น ผ้าสำหรับนุ่งไปงานทำบุญในเทศกาลต่าง ๆ และพิธีที่สำคัญ ผ้าที่ใช้จะทอด้วยฝีมือประณีตมีความงดงามเป็นพิเศษ การทอจะต้องให้สอดคล้องกับความเชื่อ และประเพณีของสังคมในกลุ่มชนนั้นอีกด้วย การทอผ้าไหมในปัจจุบันของภาคเหนือมีการทออยู่ 3 ประเภท คือ ประเภทที่หนึ่ง เป็นการทอในโรงงานอุตสาหกรรม ที่มีที่เป็นจำนวนมาก มีการทอเป็นระบบ ก็ที่ใช้ทอเป็นกึ่งพื้นบ้านและกึ่งกระตุก ใช้แรงงานคนเป็นหลัก ผ้าที่ผลิตจากโรงงานจะผลิตตามการออกแบบมาก่อน และจะต้องเป็นแบบอย่างที่เราโรงงานกำหนด แต่ยังมีแบบของผ้าพื้นบ้านไว้อย่างสม่ำเสมอ คือ ลวดลาย และกรรมวิธีในการทอ ส่วนรูปแบบจะประยุกต์ให้เข้ากับค่านิยมและความต้องการของตลาด เช่น สี สัน ลายแบบผสมผสาน และความยาวของผืนผ้า เป็นต้น ประเภทที่สอง เป็นการทอโดยโรงงานเป็นผู้ถือหุ้น ในด้านวัสดุอุปกรณ์ โดยให้ช่างทอผ้านำไปทอที่บ้านได้ รูปแบบทางโรงงานจะเป็นผู้กำหนด ช่างทอจะได้ค่าจ้างในอัตราตามความยาวของผ้าแต่ละชนิด การทอผ้าในลักษณะนี้เป็นที่นิยมของชาวบ้านมาก เพราะใช้เวลาว่างจากการทำงานประจำมาทอผ้าที่รับจากโรงงาน ช่างทอผ้าประเภทนี้จะมีรายได้ตามความสามารถ และปริมาณการทอของตนอีกด้วย ประสิทธิภาพของผ้าทอจะไม่ค่อยมีคุณภาพ เพราะไม่สามารถควบคุมได้เท่าระบบทอในโรงงาน ประเภทที่สาม เป็นการทอผ้าระบบอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่มีชาวบ้านดำเนินการเอง อาจจะมีก็เดียวหรือมากกว่านั้นก็ได้แล้วแต่สมาชิกในครอบครัวที่สามารถทอผ้าได้ การทอผ้าประเภทนี้เป็นการทอแบบสหกรณ์หรือกลุ่มสนใจซึ่งกระจายอยู่เกือบทุกหมู่บ้าน รูปแบบของผ้ามักเป็นรูปแบบเฉพาะท้องถิ่น และมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง

10.2 เอกลักษณะลวดลายและการทอผ้าไหมภาคกลาง

การทอผ้าในอดีตของภาคกลางนั้น กลุ่มชนเชื้อสายลาวเป็นกลุ่มชนที่สำคัญต่อการผลิตผ้ามาก จึงทำให้วัฒนธรรมการทอผ้าที่เป็นลักษณะของชนเชื้อสายลาวปรากฏอยู่หลายท้องถิ่นของภาค เช่น ภาคกลางตอนบน หรือภาคเหนือตอนล่าง โดยเฉพาะจังหวัดพิจิตร จังหวัดพิษณุโลก จังหวัดอุตรดิตถ์ และจังหวัดสุโขทัย จะทอผ้าชิ้นดินจกเป็นอันดับแรก ทั้งนี้เพราะว่าชิ้นดินจกเป็นผ้าสำคัญสำหรับนุ่งในพิธีต่าง ๆ นอกจากนั้นการทอผ้ายังกำหนดสถานภาพของผู้หญิง คือ การทอผ้าเพื่อจะเตรียมแต่งงานหรือออกรับเงินหลังแต่งงานแล้ว นอกจากภาคกลางตอนบนแล้ว ยังปรากฏว่าชนเชื้อสายลาวยังกระจายลงมาอยู่ภาคกลางตอนล่าง เช่น จังหวัดลพบุรี จังหวัดสระบุรี และจังหวัดราชบุรี การทอผ้าของชนกลุ่มนี้ยังคงทอตามประเพณีนิยม คือ ทอเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันและทอเพื่อใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ (มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544, หน้า 149-153) ทอเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน ผ้าประเภทนี้ ได้แก่ ผ้าใช้ทำที่นอน ผ้าปูที่นอน ผ้าห่ม ผ้าเช็ดหน้า ขำม และผ้าขาวม้า ผ้าเหล่านี้จะทอด้วยลายขัณฑ์ธรรมดา แต่จะเน้นที่สีและลวดลาย ยกเว้นผ้าห่มจะทอขัณฑ์ด้วยไหมสีดำหรือฝ้ายข้อมครามลายที่นิยมทอผ้าห่ม คือ ลายดอกพริกไทย ทอเพื่อใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ การทอผ้าประเภทนี้

จะเกี่ยวกับความเชื่อประเพณีและพิธีกรรม เช่น ผ้าเช็ดหน้า จะใช้ในพิธีแต่งงานสำหรับเจ้าบ่าวเจ้าสาว ใช้เช็ดหน้าเวลาเช้าวันรุ่งขึ้นของวันแต่งงานแล้วเก็บไว้เป็นสิริมงคล เสื้อฮีของชาวโชนัง จะสวมใส่ไปในงานศพ และจะกลับด้านในออกมาเพื่อให้เห็นสีสันที่เด่นชัด เพราะด้านในของเสื้อฮีจะตกแต่งด้วยเศษผ้าไหมหลายสีเป็นแถบเล็ก ๆ อยู่ข้างในของเสื้อ ผ้านุ่งที่ทอด้วยด้ายสีดำที่ชาวโชนังใช้ในพิธีแต่งงาน ผ้านุ่งนี้จะวางไว้ในห้องหอของคู่บ่าวสาวเพราะถือว่าชีวิตสมรสจะราบรื่น การทอผ้าไหมปัจจุบันในภาคกลางเป็นการทอเพื่อจำหน่ายหรือขายแลกเปลี่ยนไม่ว่าจะเป็นผ้าทอผ้าไหมมัดหมี่ลายดอกกุ่มเกล้า ลายถั่วแปบ ลายขนมจาก (ลายไทย) ลายหงษ์ฟ้า ลายลูกโซ่ ลายลำเทียน ของจังหวัดนครปฐม นอกจากนี้ยังมีผ้าทอของอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดอุทัยธานี เช่น ผ้ามัดหมี่ลายโลด (หมี่โลด หรือหมี่หัวโลด) ผ้ามัดหมี่ลายร้าย (หมี่ร้ายหรือหมี่ตา) ผ้ามัดหมี่ลายเบียง (หมี่เบียง) ผ้าลายน้ำไหล (ลายสายฝน) ผ้าแบบมีเชิง เป็นผ้าที่ทอเป็นพื้นเรียบสีเดียวตลอดผืน (มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543, หน้า 40-42)

10.3 เอกลักษณะลวดลายและการทอผ้าไหมในภาคอีสาน

การทอผ้าไหมของภาคอีสานในอดีต จะเป็นหน้าที่โดยตรงของผู้หญิง ซึ่งเป็นการทอเพื่อเตรียมเป็นเครื่องนุ่งห่ม สำหรับสมาชิกในครัวเรือน ทอเพื่อถวายพระภิกษุสงฆ์ และทอเพื่อใช้ในพิธีกรรมงานบุญประเพณีต่าง ๆ (สมชาย นิลาธิ, 2530, หน้า 140) การทอเพื่อเตรียมเป็นเครื่องนุ่งห่มสำหรับสมาชิกในครอบครัว เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ที่นอน มุ้ง ผ้าห่ม เสื้อผ้า ชิ้น กางเกง โสร่ง ผ้าขาวม้า ซึ่งการทอผ้าเหล่านี้ชาวอีสานจะใช้กรรมวิธีแบบโบราณ ผ้าทอของชาวอีสานที่ทอใช้ตั้งแต่โบราณมี 2 ชนิด คือ การทอผ้าฝ้ายและการทอผ้าไหม โดยจะเริ่มทำเองทุกขั้นตอน คือ ตั้งแต่การปลูกฝ้าย ปลูกหม่อน ไปจนกระทั่งทอเป็นผืนผ้า นอกจากนี้ยังมีผ้าที่ทอตามกรรมวิธีพิเศษเป็นที่รู้จักกันมากและเรียกตามกรรมวิธีที่ใช้ทอ ได้แก่ ผ้ามัดหมี่ ผ้าจิด ผ้าจก และ ผ้าพื้น ผ้ามัดหมี่ เป็นกรรมวิธีในการย้อมสีอย่างหนึ่งที่มีการมัดแล้วไปย้อม เพื่อจะให้เกิดลวดลายและสีสันที่มีความซับซ้อนของการมีลวดลาย ด้วยเหตุนี้การทอผ้ามัดหมี่จึงเป็นที่รู้จักและยอมรับทั้งชาวไทย และชาวต่างชาติว่าเป็นผ้าทอที่ต้องอาศัยทักษะและความสามารถสูง

นอกจากอาศัยทักษะและความสามารถการมัดหมี่จะต้องอาศัยเวลาในการทออีกด้วย การทอผ้ามัดหมี่จะต้องใช้ความชำนาญและความประณีต เพราะการทอทุกครั้งจะต้องให้ลวดลายตรงกันตามลายเส้นพุ่งแต่ละเส้น ถ้าลายไม่ตรงก็จะต้องขยับให้ถูกจังหวะของลาย ฉะนั้นการทอผ้ามัดหมี่จะต้องใช้กี่หรือหูกที่ใช้มือพุ่งเท่านั้น จะทอด้วยกี่กระตุกไม่ได้ เพราะเวลาจะขยับเส้นพุ่งให้ตรงจังหวะที่มัดเป็นลวดลายต้องใช้มือเท่านั้น ผ้ามัดหมี่ในอดีตจะใช้เป็นผ้าชิ้น ผ้าจิด เป็นกรรมวิธีที่ต้องใช้ไม้เก็บ ยกเส้นขึ้นหรือเส้นเครือ โดยนับเส้นเครือแล้วยกตามลักษณะลวดลาย ทอในลักษณะนี้จึงเรียกว่า เก็บจิด ผ้าจิด ได้พัฒนาเปลี่ยนแปลงไปในด้านวิธีการให้สะดวกและรวดเร็ว โดยใช้ไม้เก็บที่เป็นไม้ไผ่เส้นเล็ก ๆ สอดไว้แทน แล้วทำเต็มลายตามที่ต้องการได้ การเก็บจิดนี้เก็บครั้งเดียวได้

ตลอดเส้นเครือ โดยใช้เขาหรือตะกอกเป็นตัวเก็บลาย กลุ่มชนที่นิยมทอผ้าจิดมาก คือ กลุ่มชนที่อยู่ในเขตจังหวัดมหาสารคาม จังหวัดขอนแก่น จังหวัดอุดรธานี จังหวัดชัยภูมิ และจังหวัดอุบลราชธานี นอกจากกลุ่มชนที่กล่าวมาแล้วยังมีอีกกลุ่มหนึ่ง คือ กลุ่มผู้ไท การทอผ้าจิดนี้ทอเพื่อประโยชน์ใช้สอย ส่วนกลุ่มชนเขมรทางอีสานใต้จะทอผ้าจิดเพื่อใช้ต่อเชิงผ้าถุงเท่านั้น ผ้าจิดนี้นิยมทอใช้ทั่ว ๆ ไปมีอยู่ 3 ชนิด คือ ใช้ต่อชายด้านล่างของผ้าถุง เรียกว่าจิดดินซิ่น ใช้ต่อชายด้านบนของผ้าถุง เรียกจิดหัวซิ่น และสุดท้ายใช้ ผ้าจิดทำหมอน เรียกว่า หมอนจิด หมอนจิดจะมีลักษณะเป็นสามเหลี่ยม และสี่เหลี่ยม ผืนผ้า ผ่าก เป็นกรรมวิธีการทอผ้าเหมือนกับผ้าจิด แต่ผ้ากมีความยุ่งยากมากกว่าเพราะใช้มือในการทอมาก ทั้งด้านลักษณะรูปแบบของลวดลายและสีสันทันเป็นพิเศษ ผ้ากนี้ชาวอีสานนิยมทอด้วยเส้นใยไหมมากที่สุด ความแตกต่างของผ้ากและผ้าจิดพอแยกได้ คือ ผ้าจิดจะมีสีของลวดลายในแถบเดียวกันทางเส้นพุ่ง ภายในของแต่ละลายเป็นสีเดียวกัน ส่วนผ้ากจะมีสีสันทันในแถบเดียวกันได้หลายสี และสามารถสอกลายในลายแต่ละลายได้อย่างอิสระตามความต้องการ จึงทำให้ลายของผ้ากมีสีสันทัน วิจิตรงดงามมากกว่าผ้าจิด การทอผ้ากนั้นมีความยุ่งยากมาก คือ ต้องใช้เวลาและความอดทนในการทอมาก ผ้ากนิยมใช้ต่อเชิงผ้าถุงเหมือนกับผ้าจิด นอกจากนั้นชาวผู้ไทยังใช้ทำเป็นผ้าแพรวา หรือ ผ้าห่ม และผ้าแพรมนหรือผ้าเช็ดหน้า เป็นต้น

การทอผ้าไหมในปัจจุบันของภาคอีสานค่อนข้างจะประสบกับปัญหาและอุปสรรคในการทอมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านการสืบทอดองค์ความรู้ ก็จะไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรเอาไว้ ด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ก็ไม่เอื้ออำนวยให้การทอผ้าดำเนินไปได้ด้วยดีเท่าที่ควร โดยเฉพาะการทอผ้าในระบบครอบครัวจะมีปัญหาหลายประการ เช่น ไม่มีความรู้ทางวิชาการขาดเงินทุนในการดำเนินการ ปัจจุบันการทอผ้าบางพื้นที่ไม่ได้เริ่มจากการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมจะหาวัตถุดิบหรือเส้นใยที่ทำสำเร็จรูปมาทอเป็นผืนผ้า ทั้งนี้เพื่อให้ทันต่อความต้องการของลูกค้า แต่ในด้านฝีมือในการทอจะประณีตขึ้นเพราะมีช่างผู้ชำนาญ โดยเฉพาะ ช่างทอ ช่างมัดหมี่ ช่างทำเครื่องผูก เป็นต้น จึงทำให้การทอผ้าไหมเปลี่ยนจากการทอเพื่อใช้สอยในครัวเรือนมาทำเพื่อจำหน่ายหวังผลกำไร

10.4 เอกลักษณะลวดลายและการทอผ้าไหมภาคใต้

การทอผ้าไหมในอดีตของภาคใต้ จะเริ่มทอเพื่อใช้สำหรับเจ้านาย และกรมการเมืองชั้นสูง โดยทอเป็นผ้ายกเสียดก่อน ต่อมาจึงได้แพร่หลายไปยังประชาชนทั่ว ๆ ไป เช่น ผ้ายก เมืองนคร เป็นผ้าที่ทอด้วยเส้นไหมทอง และผ้ายกธรรมดาที่มีฝีมือในการทอละเอียด ประณีต สวยงาม การทอผ้ายกนี้ถือว่เป็นจุดเริ่มแรกของการทอผ้าของภาคใต้ที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาตั้งแต่โบราณ เพราะเป็นการใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มกันทั่ว ๆ ไป นอกจากทอผ้ายกแล้วชาวยังทอผ้า โสร่ง ผ้าขาวม้า ผ้าเช็ดหน้า ผ้าเช็ดปาก และผ้าลายต่าง ๆ ซึ่งผ้าเหล่านี้เป็นของใช้ของประชาชนทั่ว ๆ ไป นอกจาก

ผ้ากเมืองนครแล้ว ยังมีผ้าที่มีการทอมาตั้งแต่อดีตนั่นคือ ผ้าทอพุมเรียง สาเหตุที่เรียกผ้าทอพุมเรียงนั้น เรียกตามพื้นที่ที่ทอ คือ ทอที่ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

การทอผ้าไหมในปัจจุบันของภาคใต้ การทอจะทอขึ้นเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวันบ้าง ทอเพื่อใช้ในโอกาสพิเศษบ้าง และที่สำคัญทอเพื่อเป็นสินค้าจำหน่ายเพื่อหวังผลกำไร ทั้งนี้ส่วนหนึ่งน่าจะมาจากสภาพทางด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และวัฒนธรรมได้เปลี่ยนแปลงไป ถึงแม้ว่าการทอผ้าเพื่อจำหน่ายแต่ยังคงรักษาเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่มีมาแต่โบราณไว้อย่างสม่ำเสมอ

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า การทอผ้าของแต่ละภูมิภาคของประเทศจะมีกรรมวิธีในการทอที่คล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการทอซึ่งในการทอแต่ละภูมิภาคผู้ทอจะทอเพื่อใช้ในโอกาสที่คล้ายกัน คือ ทอเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันและทอเพื่อใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น งานเทศกาล งานบุญตามประเพณี ส่วนความแตกต่างของการทอผ้าแต่ละภาคจะมีความแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย คือ ด้านลวดลาย สีเส้น ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และความประณีตในการทอ รวมไปถึงความงดงาม และความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น การทอผ้าของแต่ละภาคนั้นจะเป็นหน้าที่ของผู้หญิง ทั้งนี้ส่วนหนึ่งน่าจะมาจากผู้หญิงต้องเป็นแม่บ้านแม่เรือน ฉะนั้นการทอผ้าจึงมีความสำคัญและจำเป็นต่อการดำรงชีพทั้งในอดีตและปัจจุบัน

11. เทคนิคกรรมวิธีในการทอผ้าไหม

เทคนิคกรรมวิธีในการทอผ้าไหมปัจจุบันถึงแม้ว่ายังไม่มีหลักฐานที่แน่ชัดบ่งบอกถึงต้นกำเนิดของการทอผ้า แต่ก็สามารถเทียบเคียงกับหลักฐานอื่น ๆ ซึ่งมีความคล้ายคลึงกัน โดยมีเหตุผลหลายอย่างสนับสนุนแนวคิดที่ว่า การทอผ้ามีวิวัฒนาการมาจากการทำเชือก ทอเสื่อ และการจักสาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งลายเชือกที่ปรากฏร่องรอยให้เห็นบนภาชนะดินเผา ซึ่งพบเป็นจำนวนมากตามแหล่งโบราณคดี ก่อนประวัติศาสตร์สมัยหินใหม่ เรื่อยมาจนถึงแหล่งโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ด้วยเหตุนี้เองจึงกล่าวได้ว่าการทอผ้าเป็นงานหัตถกรรมที่เก่าแก่ที่สุดในโลกงานหนึ่ง อย่างไรก็ตามก็ตีกระบวนการทอผ้าไหมประกอบไปด้วย การเตรียมเส้นไหม สีเส้นไหม และการทอผืนผ้าไหม โดยมีกรรมวิธี ดังนี้ (ศิริ ผาสุก, 2545, หน้า 239-255)

11.1 การเตรียมเส้นไหม เส้นไหมที่ใช้ในการทอผ้ามี 2 ชนิด คือ เส้นไหมพุ่ง และเส้นไหมยืน ซึ่งตามปกติแล้วผ้าไหมที่ทอส่งไปยังต่างประเทศจะใช้เส้นไหมที่ได้จากไหมพันธุ์ลูกผสมต่างประเทศเป็นเส้นไหมยืน และเส้นไหมจากพันธุ์พื้นเมืองเป็นเส้นไหมพุ่ง ปัจจุบันไหมพื้นเมืองขาดแคลนจึงใช้เส้นไหมลูกผสมจากต่างประเทศเป็นเส้นไหมพุ่งแทน

นอกจากนี้การทอผ้าไหม ยังต้องอาศัยทักษะความชำนาญเป็นพิเศษของผู้ทอเป็นอย่างมาก จึงจะได้ผ้าที่มีลวดลายดี ส่วนการทอผ้ามัดหมี่ชนิดทอด้วยเส้นพุ่ง ซึ่งข้อมเป็นลวดลายตามต้องการ และเส้นยืนที่ข้อมเป็นสีเดียว เวลาทอต้องนำไปทอตามลำดับ ระวังมิให้สลับกัน ถึงแม้ว่า

จะมีการนำเทคนิคการผลิตที่ทันสมัยเข้ามาใช้ในบางขั้นตอน แต่การผลิตผ้าไหมของไทยก็ยังต้องใช้แรงงานฝีมือเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะขั้นตอนการทอ ซึ่งเป็นการทอด้วยมือจากการใช้เส้นพุ่งที่สาวด้วยมือนี้เองที่ทำให้ผ้าไหมไทยมีเอกลักษณ์สวยงามเป็นพิเศษแตกต่างจากผ้าไหมซึ่งทอด้วยเครื่องจักรและเป็นข้อได้เปรียบในการแข่งขันปัจจุบัน ถึงแม้ว่ายังไม่มีหลักฐานที่แน่ชัดบ่งบอกถึงต้นกำเนิดของการทอผ้าแต่ก็สามารถเทียบเคียงกับหลักฐานอื่น ๆ ซึ่งมีความคล้ายคลึงกัน โดยมีเหตุผลหลายอย่างสนับสนุนแนวคิดที่ว่า การทอผ้ามีวิวัฒนาการมาจากการทำเชือก ทอเสื่อ และการจักสาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งลายเชือกทาบที่ปรากฏร่องรอยให้เห็นบนภาชนะดินเผา ซึ่งพบเป็นจำนวนมากตามแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์สมัยหินใหม่เรื่อยมาจนถึงแหล่งโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ด้วยเหตุนี้เองจึงกล่าวได้ว่าการทอผ้าเป็นงานหัตถกรรมที่เก่าแก่ที่สุดในโลกงานหนึ่ง หลักของการทอผ้าก็คือ การทำให้เส้นด้ายสองกลุ่มขั้ดกัน โดยทั้งสองพวกตั้งฉากกัน เส้นด้ายกลุ่มหนึ่งเรียกว่าด้ายยืนและอีกกลุ่มหนึ่งเรียกว่า ด้ายพุ่ง ลักษณะของการขั้ดกันของด้ายพุ่งและด้ายยืนจะขั้ดกันแบบธรรมดาที่เรียกว่าลายขั้ดหรืออาจจะเพิ่มเทคนิคพิเศษเพื่อให้ผ้ามีลวดลาย สีสนั้ที่สวยงามแปลกตา

11.2 วิธีการทอผ้าไหมมีรายละเอียดดังนี้

11.2.1 สืบเส้นด้ายยืนเข้ากับแกนม้วนด้ายยืน และร้อยปลายด้ายแต่ละเส้นเข้าในตะกอกแต่ละชุดและพันหวี ดึงปลายเส้นด้ายยืนทั้งหมดม้วนเข้ากับแกนม้วนผ้าอีกด้านหนึ่งปรับความตึงหย่อนให้พอเหมาะ กรอด้วยเจ้ากระสวยเพื่อใช้เป็นด้ายพุ่ง

11.2.2 เริ่มการทอโดยกดเครื่องแยกหมู่ตะกอก เส้นด้ายยืนชุดที่ 1 จะถูกแยกออกและเกิดช่องว่าง สอดกระสวยด้ายพุ่งผ่าน สลับตะกอกชุดที่ 1 ยกตะกอกชุดที่ 2 สอดกระสวยด้ายพุ่งกลับทำสลับกันไปเรื่อย ๆ

11.2.3 การกระทบพันหวี (พืม) เมื่อสอดกระสวยด้ายพุ่งกลับก็จะกระทบพันหวีเพื่อให้ด้ายพุ่งแนบติดกัน ได้เนื้อผ้าที่แน่นหนา

11.2.4 การเก็บหรือม้วนผ้า เมื่อทอผ้าได้พอประมาณแล้วก็จะม้วนเก็บในแกนม้วนผ้า โดยผ่อนแกนด้ายยืนให้คลายออกและปรับความตึงหย่อนใหม่ให้พอเหมาะ

11.2.5 การทอผ้าพื้น เป็นการใช้หลักการทอผ้าเบื้องต้น ที่นำเอาด้ายเส้นยืนและด้ายเส้นพุ่งมาขั้ดกันเพื่อให้เกิดเป็นผืนผ้า โดยด้ายเส้นพุ่งและเส้นยืนอาจเป็นด้ายสีเดียวกันหรือต่างสีกัน หรือนำเอาเส้นด้ายที่เป็นดินเงินหรือดินทองมาทอควบด้วย เพื่อให้ผ้า มีความมันระยับสวยงามยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ยังมีเทคนิคพิเศษที่ใช้ในการทอผ้าไหม ประกอบไปด้วย

1. การขิด หมายถึง กรรมวิธีในการทอผ้าเพื่อให้เกิดลวดลายต่าง ๆ ขึ้นมาโดยวิธีการเพิ่มเส้นด้ายพุ่งพิเศษในระหว่างการทอ เพื่อให้เกิดลวดลายที่โดดเด่นกว่าสีพื้นวิธีการทำ คือ ใช้ไม้ซี่

หรือสะกดเพื่อซ่อนเส้นด้ายขึ้นขึ้น แล้วสอดเส้นด้ายพุ่งไปตามแนวที่ถูกจัดซ่อน จึงหวะการสอดเส้นด้ายพุ่งนี้เอง ที่ทำให้เกิดเป็นลวดลายต่าง ๆ

2. การจก เป็นเทคนิคการทอผ้าเพื่อให้เกิดลวดลายต่าง ๆ โดยเพิ่มเส้นด้ายพุ่งพิเศษสอดขึ้นลง วิธีการ คือ ใช้ขนเม่น ไม้ หรือนิ้ว สอดเส้นด้ายขึ้นขึ้น แล้วสอดเส้นด้ายพุ่งพิเศษเข้าไป ซึ่งจะทำให้เกิดเป็นลวดลายเป็นช่วง ๆ สามารถทำสลับสีลวดลายได้หลากสีซึ่งจะแตกต่างจากการขีดตรงที่คิดเป็นการใช้เส้นด้ายพุ่งพิเศษเพียงสีเดียว การทอผ้าวิธีนี้ใช้เวลาานานมากมักทำเป็นผืนผ้าหน้าแคบใช้ต่อกับตัวชั้น เรียกว่า “ชั้นดินจก”

3. การทอมัดหมี่ ผ้ามัดหมี่มีกรรมวิธีการทอผ้าที่ใช้เทคนิคการมัดและการข้อมเริ่มจากนำเส้นด้าย หรือ ไหมมาข้อมสีแล้วมัดบริเวณที่ต้องการเก็บไว้ เมื่อนำไปข้อมสีอื่นจะได้ไม่ติดสี เพียงซึมเข้ามาบางส่วน โดยข้อมเรียงลำดับจากสีอ่อน ไปหาสีเข้มจนครบตามลวดลายที่กำหนด หลังจากนั้นจึงนำด้ายกรอเข้าหลอดตามลำดับ แล้วนำไปทอจะเกิดลวดลายบนผืนผ้า ที่มีลักษณะกลาดเคลื่อนเหลือมล้ำ อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของมัดหมี่ การทอผ้าชนิดนี้จึงต้องอาศัยความชำนาญในการมัดข้อม และทอเป็นอย่างมาก ผ้ามัดหมี่มีอยู่หลายชนิด ได้แก่ มัดหมี่เส้นพุ่ง มัดหมี่เส้นยืน มัดหมี่เส้นพุ่ง และเส้นยืน

4. การทอผ้ายก เป็นกรรมวิธีการทอให้เกิดลวดลายโดยการยกตะกอแยกด้ายเส้นยืน และในบางครั้งการยกตะกอจะมีการเพิ่มด้ายเส้นพุ่งจำนวนสองเส้น หรือมากกว่านั้นเข้าไปในผืนผ้า ลวดลายที่ทอจะเป็นลายที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต สิ่งแวดล้อม และความเชื่อทางศาสนา ซึ่งได้แก่ ลายปราสาท ลายธรรมาสัน ลายสัตว์ ลายพืช ลายจากสิ่งของเครื่องใช้ และลายเรขาคณิต อย่างไรก็ตาม ไรก็ตาม เทคนิคกรรมวิธีในการทอผ้าไหมปัจจุบันถึงแม้ว่ายังไม่มีหลักฐานที่แน่ชัดบ่งบอกถึงต้นกำเนิดของการทอผ้าแต่ก็สามารถเทียบเคียงกับหลักฐานอื่น ๆ ซึ่งมีความคล้ายคลึงกัน โดยมีเหตุผลหลายอย่างสนับสนุนแนวคิดที่ว่า การทอผ้ามีวิวัฒนาการมาจากการทำเชือก ทอเสื่อ และการจักสาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งลายเชือกที่ปรากฏ ร่องรอยให้เห็นบนภาชนะดินเผา ซึ่งพบเป็นจำนวนมากตามแหล่งโบราณคดี ก่อนประวัติศาสตร์สมัยหินใหม่เรื่อยมาจนถึงแหล่ง โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ด้วยเหตุนี้เองจึงกล่าวได้ว่าการทอผ้าเป็นงานหัตถกรรมที่เก่าแก่ที่สุดใน โลกงานหนึ่ง ซึ่งเทคนิคกรรมวิธีในการทอดังกล่าวได้ผ่านการเรียนรู้จากรุ่นแล้วรุ่นเล่า โดยผ่านการถ่ายทอดองค์ความรู้หรือภูมิปัญญา

12. เครื่องมือที่ใช้ในการผลิตหรือการทอผ้าไหม มีรายละเอียดดังนี้

12.1 กี่หรือหูกเป็นอุปกรณ์ในการทอผ้าให้เป็นผืนตามลวดลายที่ต้องการ

12.2 ฟันหวี หรือฟืมมีลักษณะเป็นกรอบ โลหะ ภายในเป็นซี่ถี่ ๆ คล้ายหวี แต่ละเส้น

จะให้เส้นด้ายยืนสอดเข้าไปช่องละเส้น เรียงตามลำดับ

12.3 ตะกอหรือเขามีสลักษณะเป็นกรอบไม้ หรือโครงเหล็ก ภายในทำด้วยลวดหรือซี่โลหะเล็ก ๆ มีรูตรงกลางสำหรับร้อยด้ายขึ้น ปกติมี 2 ชุด ถ้าเพิ่มตะกอมาก จะสามารถสลักสายได้มากขึ้น

12.4 กระสวยเป็นอุปกรณ์ที่ใช้ใส่ด้ายเส้นพุ่ง และนำด้ายเส้นพุ่งผ่านช่องว่างของฟันหวี แยกหมู่เส้นขึ้นออกแล้วสอดเส้นด้ายพุ่งกลับ เมื่อเส้นด้ายขึ้นขัดสับกัน โดยทำสลับกับการกระทบพืม เพื่อให้เส้นด้ายเร่งเข้าด้วยกันแน่นเป็นระเบียบทำสลับกับการกระทบพืมเพื่อให้เส้นด้ายเร่งเข้าด้วยกันแน่นเป็นระเบียบ

12.5 กี่ทอมือความกว้างของหน้าผ้า จัดเส้นขึ้นให้อยู่ห่างกันตามความละเอียดของผ้าที่ทอ

12.6 ไม้ไขว้ เป็นอุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดเส้นด้ายให้เป็นระเบียบ

12.7 ไม้ค้ำ ไม้ที่ใช้สอดด้ายขึ้นไว้ เพื่อทำให้เกิดลวดลายในการทอด้วยเทคนิคพิเศษ

12.8 ไม้หาบหูก ใช้ประโยชน์ในการดึงด้ายให้ตึง

12.9 ไม้คาบหรือหลาบ มีขนาด 2 - 3 นิ้ว ลักษณะแบนยาว ใช้สอดผ่านด้ายขึ้นและพลิกขึ้น ทำให้เกิดช่องว่างให้กระสวยพุ่งผ่าน

12.10 ไม้แป้นกึ่ง ที่นั่งของผู้ที่นั่งทอ บางแห่งใช้ไม้แผ่น บางแห่งใช้ไม้ไผ่สอดด้วยแผ่น ไม้ที่ใช้รองนั่ง

12.11 เชือกเขา ใช้ดึงเขากับ ไม้หาบหูกให้ตึง

12.12 แกนม้วนผ้า เป็นแกนที่อยู่ตรงกันข้ามกับแกนม้วนด้ายขึ้นใช้ม้วนผ้าที่ทอเสร็จแล้ว

12.13 แกนม้วนด้ายขึ้น เป็นแกนสำหรับม้วนด้ายขึ้นเส้นด้ายขึ้นจะเรียงเป็นระเบียบ จำนวนเส้นมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความกว้างของหน้าผ้าและความละเอียดของผ้าความยาวของเส้นด้ายขึ้นเท่ากันความยาวของผ้าผืนนั้น แกนม้วนเส้นด้ายขึ้นจะมีที่สำหรับปรับความตึงความหย่อนของด้ายขึ้นซึ่งอยู่ด้านหลังเครื่องทอ

13. การแปรรูป

การแปรรูปผ้าไหม การแปรรูปในอดีตจะใช้สำหรับการแต่งกายไม่ว่าจะเป็นทางด้านขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรม ค่านิยม รวมไปถึงความเชื่อที่มีระยะเวลาอันยาวนาน สิ่งเหล่านี้แสดงออกถึงความเป็นเอกลักษณ์ สะท้อนถึงความเป็นตัวตนของกลุ่มชน ไม่ว่าจะเป็นการพูด การแต่งกายด้วยผ้าไหมที่มีลวดลาย สีลวดลายที่สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของกลุ่มชนทำให้การผลิตผ้าไหมเป็นที่รู้จักและสร้างชื่อเสียงที่เป็นลวดลายดั้งเดิมที่สืบทอดจากบรรพบุรุษเป็นผ้าที่ผลิตแล้วนำมาแต่งกาย เช่น ผ้าขาวม้า ผ้าโสร่ง ผ้าโฮล หรือโฮร์ ผ้าลายอันลุ่มซิม ผ้าลายสมอ ผ้าลายระเบิก

ผ้ากะเนียว ผ้าดอกพิกุล ผ้าไหมมัดหมี่ลายสร้างสรรค์ ผ้าสไบ ผ้าพื้นเรียบ ผ้าพันคอ ผ้าคลุมไหล่
 อย่างไรก็ดีจากวัฒนธรรมการทอผ้าไหมในอดีตของกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าว เป็นภูมิปัญญาของพื้นถิ่น
 คั้งเดิมที่ได้สั่งสม สืบทอด หรือดำเนินการติดต่อกันมาอย่างยาวนาน อาจกล่าวได้ว่าการทอผ้า และ
 การแปรรูปผ้าไหมนั้นมีกรรมวิธีในการผลิตที่สลับซับซ้อนที่ต้องอาศัยทักษะและประสบการณ์
 รวมไปถึงความประณีตในการผลิตทุกขั้นตอน ประกอบกับคุณลักษณะของผ้าไหมที่มีความละเอียด
 และเส้นไหมมีความทนทาน มั่นวาวสามารถใช้งาน ได้นาน จึงทำให้ผ้าไหมเป็นผ้าที่คนภายในชุมชน
 นิยมนำมาเป็นเครื่องนุ่งห่ม เสื้อผ้าอาภรณ์ที่ทรงคุณค่าและความสวยงาม รวมถึงการทอผ้ายังเป็น
 งานศิลปะ ซึ่งควรค่าแก่การสืบทอดของคนในพื้นที่หรือผู้สนใจทั่วไป การแปรรูปผ้าไหมในอดีต
 ส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญในเรื่องของเครื่องใช้สอยในครัวเรือน เช่น เครื่องนุ่งห่ม เครื่องแต่งกาย
 การใช้ในชีวิตประจำวัน หรืองานบุญ รวมไปถึงงานประเพณีต่าง ๆ นั้น ในส่วนของการค้าขายยังไม่มี
 เกิดขึ้น ผ้าไหมยังใช้เป็นส่วนหนึ่งในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ด้วยศรัทธา ความเชื่อ และค่านิยม
 ของแต่ละคน ซึ่งจากกรรมวิธีในการผลิตที่ต้องใช้เวลาในการผลิตที่ยาวนาน ประกอบกับการใช้ทักษะ
 ฝีมือที่ประณีต ความละเอียดอ่อน ผ้าไหมจึงเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป ทั้งเป็นผ้าที่ทรงคุณค่า ด้วยศรัทธา
 ความเชื่อเกี่ยวกับผ้าไหมหลายประการ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ผ้าไหมกับพระพุทธศาสนา การถวายผ้าไหมแก่พระภิกษุสงฆ์ จะเป็นด้วยเหตุผลทาง
 พระพุทธศาสนา ศรัทธา ความเชื่อ และวัฒนธรรมของคนภายในชุมชนที่ให้ความสำคัญที่เกี่ยวกับ
 สถาบันศาสนา ญาติ เทวดา ที่จะปกป้องรักษาคุ้มครอง ให้คนในครอบครัวและชุมชนมีวิถีชีวิต
 ความเป็นอยู่ที่ดี พิธีการทำบุญที่เกี่ยวกับศาสนา และการถวายทานด้วยผ้าไหมซึ่งถือว่าเป็นผ้าที่มี
 คุณค่า และเป็นผ้าที่ได้มาจากการทำงานอย่างละเอียด ประณีต อันที่จะส่งผลต่อการเกิดสิริมงคลแก่
 ตนเอง แก่ครอบครัว และอีกทั้งยังเป็นการถวายทานเพื่อเป็นการชดเชย หรือไถ่บาปในขั้นตอนและ
 กระบวนการที่ต้องฆ่าตัวไหมเพื่อให้ได้มาซึ่งผ้าไหม รวมทั้งเป็นการจรรโลงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา
 ที่ตนเคารพนับถือให้ดำรงอยู่สถาพรสืบไป

2. ผ้าไหมในงานที่เป็นมงคล การใช้ผ้าไหมในงานมงคลยังมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่น
 เช่น งานแต่งงาน งานบวชนาค งานขึ้นบ้านใหม่ การบายศรีสู่ขวัญ การใช้ในพิธีเข้าทรง การทำบุญ
 ต่ออายุ ซึ่งการประกอบพิธีกรรมเหล่านี้ ด้วยเหตุผลทางวัฒนธรรม ด้วยศรัทธา และความเชื่อเกี่ยวกับ
 การใช้ผ้าไหมที่มีมาอย่างต่อเนื่อง ผ้าไหมจึงได้เข้าไปเป็นองค์ประกอบในพิธีกรรมที่เป็นงานมงคล
 โดยมีความเชื่อว่าผ้าไหมเป็นผ้าที่มีกรรมวิธีในการผลิตที่ซับซ้อนหลายขั้นตอน โดยเฉพาะขั้นตอน
 ในการสาวไหมจะต้องฆ่าตัวไหมเป็นจำนวนมาก การใช้ผ้าไหมในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ
 จะเป็นการเสริมคุณค่าของพิธีกรรมและการได้ใช้ของที่มีคุณค่าในการทำบุญจะเป็นมงคล สำหรับ
 ตนเองและครอบครัว รวมถึงเป็นการเชื่อว่าการได้ชดเชยหรือไถ่บาปในการที่ฆ่าตัวไหมเป็น
 จำนวนมาก เป็นการชดเชยไถ่บาปที่ตน และสมาชิกในครอบครัวได้กระทำไว้

3. ผ้าไหมในงานอวมงคล การใช้ผ้าไหมในงานอวมงคลยังมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่น เช่น งานศพ การทำบุญบรรพบุรุษ การทำบุญแซน โคนตาหรือสารทเขมร สารทกุย หรือสารทชาวสวย การประกอบพิธีกรรมเหล่านี้ด้วยเหตุผลทางวัฒนธรรมประกอบกับความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ผ้าไหมที่มีมาอย่างต่อเนื่องผ้าไหมจึงได้เข้าไปมีบทบาทและเป็นองค์ประกอบในพิธีกรรมที่เป็นงานอวมงคลของคนภายในชุมชน โดยคนภายในชุมชนเชื่อว่าผ้าไหมเป็นผ้าที่มีคุณค่า สามารถนำมาตอบแทนหรือทดแทน และเป็นการระลึกถึงบรรพบุรุษได้ด้วยการใช้ผ้าไหมเพื่อเป็นองค์ประกอบในพิธีกรรม ซึ่งเป็นการให้ผีบรรพบุรุษ ผีบ้าน ผีนาได้นำผ้าที่มีคุณค่า และความสวยงามเหล่านี้ไปใช้นุ่งห่ม แม้ตายไปแล้วก็ตาม ก็ยังได้มีโอกาสได้นุ่งผ้าไหม โดยเมื่อนุ่งผ้าไหมแล้วจะได้เป็นการคลบแคลประทานพรให้ตนเอง และครอบครัว ประสบแต่ความสุข ความเจริญในชีวิต

4. การใช้ผ้าไหมในด้านประเพณีและพิธีกรรม การใช้ผ้าไหมในงานประเพณีและพิธีกรรม ซึ่งในอดีตผ้าไหมนอกเหนือจากจะใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มแล้ว ยังได้เป็นองค์ประกอบในงานประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อที่สั่งสม และปฏิบัติสืบทอดจากบรรพบุรุษ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

4.1 การใช้ผ้าไหมกับงานประเพณีและพิธีกรรมที่เป็นสิริมงคล เช่น งานพิธีบายศรีสู่ขวัญ ผ้าไหมในพิธีแต่งงาน หรือภาษาท้องถิ่น เรียกว่า แซนการ์ การทำพิธีไหว้ผีบรรพบุรุษ การไหว้บิดามารดา และการสมมาญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชาย พิธีอาบน้ำ หลังพิธีอาบน้ำ และแต่งตัวให้บิดามารดาฝ่ายชาย จะมีพิธีกรรม “สมมา” จะเป็นผ้าไหมชนิดต่าง ๆ ที่เป็นผ้านุ่งของผู้หญิงและผู้ชาย เพื่อขอบคุณ ผ้าไหมในพิธีบวชนาค การบวชเป็นพิธีที่สืบทอดมาเป็นเวลานานเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาและผ้าไหมในพิธีเข้าทรง

4.2 ผ้าไหมกับงานประเพณี พิธีกรรมที่เป็นอวมงคล โดยพิธีดังกล่าวได้ผูกพันแนบแน่นกับกลุ่มชนมาตั้งแต่อดีต เช่น ผ้าไหมในพิธีงานศพหรือหีบศพ ผ้าไหมกับการประกอบพิธีกรรม ผ้าไหมกับการทำบุญสารทเขมรหรือแซน โคนตา ซึ่งประเพณีดังกล่าวชาวบ้านนิยมทำในเดือนสิบ หลังสารทไทย ประมาณ 15 วัน

นอกจากนี้ผ้าไหมยังใช้กับพระพุทธศาสนาและการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งในอดีตการทอผ้าไหมจะนิยมทอผ้าเพื่อถวายพระภิกษุสงฆ์ พร้อมทั้งทอเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ตามศรัทธา ความเชื่อของกลุ่มชนว่าการได้ถวายผ้าไหมแก่พระภิกษุสงฆ์ จะทำให้ได้บุญที่สูงส่งเนื่องจากผ้าไหมเป็นผ้าที่ทรงคุณค่า ทั้งยังมีกระบวนการในการผลิตที่ละเอียดปราณีตงดงาม ผ้าไหมจึงมีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา เช่น ผ้าสบงจีวรและข่าม เป็นผ้าที่ใช้กับพระภิกษุสงฆ์เท่านั้น ผ้าสบงเป็นผ้าสำหรับผลัดเปลี่ยนในการอาบน้ำ หรือเป็นผ้านุ่งของพระภิกษุสงฆ์ ส่วนผ้าจีวรจะเป็นผ้าคลุมหรือผ้าห่มของพระสงฆ์ และข่าม ซึ่งเป็นสิ่งที่ใช้ประจำตัวของพระสงฆ์เพื่อบรรจุสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็น ซึ่งจะปักหรือมีสัญลักษณ์เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

ที่ด้านข้างของยาม ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าการถวายเป็นผ้าสบงจีวรและยาม เป็นการทำบุญด้วยผ้าที่ทรงคุณค่า หรือสิ่งที่ดีที่สุด จะได้รับบุญกุศลสูงส่งในส่วนของครอบครัวถ้าทำบุญถึงผู้ตาย ๆ ก็จะได้บุญกุศล นั้นด้วย อีกทั้งมีความเชื่อว่าการทอผ้าไหมนั้นในขั้นตอนการสาวไหมได้ผ้าตัวไหมเป็นจำนวนมาก ส่วนหนึ่งจึงเป็นการทำบาปเมื่อได้ทำบุญด้วยผ้าไหมจะเป็นการชดเชยหรือไถ่บาปที่ได้ทำไปด้วยการที่กลุ่มชนได้ทำบุญด้วยผ้าไหมในงานบุญประเพณีต่าง ๆ แก่พระภิกษุสงฆ์ เป็นสิ่งที่เป็นสิริมงคล แก่ตนเองและครอบครัว รวมถึงเป็นการชดเชยหรือไถ่ถอนบาปกรรมจากการฆ่าตัวไหม และถ้าเป็นการทำบุญถึงศิบรรพบุรุษตนเองและครอบครัว รวมถึงเป็นการชดเชยหรือไถ่ถอนบาปกรรมจากการฆ่าตัวไหม เมื่อได้ทำบุญแล้วศิบรรพบุรุษก็จะมีคามพึงพอใจ และอำนวยการให้ลูกหลานที่ได้ทำบุญ มีแต่ความสุข ความเจริญตลอดไป

จากการศึกษาแนวคิด การดำเนินงานและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าไหม สรุปได้ว่า ผ้ากับทวีชีวีตคนไทยผูกพันกันอย่างมากระตั้งแต่เกิดจนตาย ความสามารถและภูมิปัญญาคนไทยในการทอผ้าไหมนั้นมีมานาน และมีความสามารถสูง สามารถทอได้อย่างงดงาม ด้วยเทคนิควิธีการต่าง ๆ และในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทยก็มีผ้าไหมที่ทอมีความงดงามและเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเอกลักษณ์ของการทอผ้าไหมเหล่านั้นเกิดจากความชำนาญและการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสู่คนรุ่นหลังของแต่ละท้องถิ่นในปัจจุบัน การทอผ้าไหมได้เปลี่ยนเป็นการทอเพื่อการค้า การทอจะทอตามความต้องการของลูกค้า ชาวบ้านนิยมซื้อเส้นไหมมาทอแทนการปลูกและผลิตด้วยตนเอง มีการย้อมสีเส้นด้ายโดยใช้ สีวิทยาศาสตร์ เนื่องจากสะดวก ราคาถูก และการทอผ้าไหมในปัจจุบันมีลักษณะแบ่งหน้าที่กันทำคนละด้าน ผู้ทอจึงมีความรู้ ความชำนาญเฉพาะด้าน

ประวัติกลุ่มชาติพันธุ์ไทยภูยอีสานใต้

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยภูยนักวิชาการทั้งไทยและต่างชาติได้ศึกษาและบันทึกไว้ เช่น ธวัช ปุณโณทก (2526, หน้า 25) ไพฑูรย์ มีกุศล (2527, หน้า 51) เดิม วิภาคย์พจนกิจ (2546, หน้า 128) และ Etienne Aymonier สรุปได้ว่า กวย ภูย โภย เป็นชื่อที่ใช้เรียกตัวเอง (Antonym) ตามสำเนียงภาษา แปลว่า คน ในที่นี้ใช้คำว่า ภูย หมายถึง กวย โภย และภูย สมัยที่สยามได้ขยายการเมืองและการปกครองมายังภาคอีสาน ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี ดินแดนเมืองสุรินทร์ ศรีสะเกษ และเดชอุดม ถูกเรียกว่า หัวเมืองเขมรป่า ซึ่งสภาพทั่วไปเต็มไปด้วย ป่าทึบชายฉกรรจ์แถบนี้ต้องเก็บของป่า เช่น ผลเร็ว น้ำผึ้ง ชัน นอแรด ฯลฯ เป็นส่งราชสำนักกรุงเทพฯ ประชาชนแถบนี้จึงถูกเรียกว่า ส่วย กลุ่มชาติพันธุ์ไทยภูย ได้อพยพจากตอนเหนือของอินเดียมายังทิศตะวันออกเฉียงใต้ตั้งอยู่ที่เมืองตบขม (Thbong Khmum) ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของเขมรและตอนใต้เมืองจำปาศักดิ์ของลาว พงสาวดารเมืองสระแก้ว ได้กล่าวถึงพระเจ้าบรมราชาผู้ครองนครธม ได้ทรงขอความช่วยเหลือ

จากกองทัพเข้าถูก ให้ส่งทหารไปช่วยปราบกบฏ เมื่อปราบเสร็จทั้งสองฝ่ายได้มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ชาวถูกเข้ามาค้าขายกับอยุธยาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20 - 21 เป็นช่วงที่ปกครองตนเองเป็นอิสระแถบเมืองกัมโปงสม ติดกับลาวได้ในปัจจุบัน ปัจจุบันพบว่ามีชาวถูกประมาณ 1,180 คนในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ดั้งหลักแหล่งแถบเมืองสะละวัน เมืองสะหวันเขต เมืองเซโคน เมืองจำปาศักดิ์ มีชาวถูกในประเทศเขมรประมาณ 15,495 คน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของเขมรตอนเหนือ เมืองเสียมเรียบ กัมปงโทม สดริงเครง ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ถูกในเขมรแบ่งเป็น ถูกอันตรา ถูกเตรา ถูกมะโอ ถูกมะโล ในประเทศไทยได้ตั้งหลักแหล่งอยู่บริเวณตอนใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือแถบเมือง สุรินทร์ กระจายในบุรีรัมย์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี มหาสารคาม ถูกเป็นชนชาติเดิมที่อพยพเข้ามาอยู่ในเอเชียตอนใต้ จัดอยู่ในตระกูลออสโตรเอเชียติก ใช้ภาษามอญเขมรชนพื้นเมืองดั้งเดิมคือ พวกถูก โภยหรือกวย ที่เคลื่อนย้ายจากอินเดียสู่พม่า บางส่วนเข้าไปในลาว เขมร และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย เมื่อประมาณ 1,200 ปี ก่อนคริสตกาลหรือประมาณ 3,000 ปีเศษ ซึ่งเชื่อว่าชนพื้นเมืองเดิมคือ พวกถูกหรือกวย กลุ่มชนพื้นเมืองเดิมเหล่านี้ ถูกชนชาติเจ้าของถิ่นเดิมของอีสาน ซึ่งเป็นชาวพื้นเมืองเดิมที่เป็นประชากรอีสานตอนล่าง เป็นกลุ่มที่ได้ร่วมกันสืบทอดวัฒนธรรม มีบทบาทในการสืบทอดวัฒนธรรมของหัวเมืองอีสานตอนล่างและพงสาวดาร ล้านช้าง ได้กล่าวถึงชาติพันธุ์ถูก (ข่า) ว่าเป็นเจ้าของถิ่นเดิมที่มีชุมชนที่มั่นคง ไทยถูกเป็นคนไทยเชื้อสายหนึ่งที่อาศัยอยู่หนาแน่นทางตอนใต้ ของอีสานในจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ และกระจายในบางพื้นที่ของจังหวัดบุรีรัมย์ นครราชสีมา อุบลราชธานี และมหาสารคาม ชาวถูก กวย โภย ปรากฏหลักฐานในราชสำนักครั้งแรกในกฎหมายอยุธยา ฉบับ พ.ศ. 1974 ซึ่งตราขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (พ.ศ. 1967 - 1991) มีข้อความตอนหนึ่งระบุไว้ว่า พ่อค้าต่างชาติที่เดินทางเข้ามาค้าขายยังกรุงศรีอยุธยาประกอบด้วย ชาวอินเดีย มลายู ชาน (ไทยใหญ่) กวย แกว (ญวน) และชาติอื่น ๆ หลักฐานนี้เป็นหลักฐานเก่าที่สุดที่พบในราชสำนักสยามที่ใช้คำว่า กวย และในกฎหมายลักษณะอาญาหลวง พ.ศ. 1978 ซึ่งประกาศห้ามไพร่ฟ้าประชาชนยกลูกสาวให้คนต่างชาติต่างศาสนา คนต่างชาติที่ระบุไว้มีอยู่ด้วยกัน 9 ชื่อ คือ ฝรั่งเศส อังกฤษ กะปิตัน วิสันดา ตูลา มลายู แกก กวย แกว ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ประมาณพุทธศักราช 2200 มีชาวถูกอพยพเข้ามาอยู่ตามภูเขาสูงไม่ยอมขึ้นกับใคร ชาวถูกได้อพยพมาจากเมืองอัตตะปือเมืองแสนปาง (ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง) แล้วแยกย้ายกันเดินทางข้ามแม่น้ำโขงมาเป็น 5 สาย ตั้งหมู่บ้านอยู่ในทำเลที่เหมาะสม มีหัวหน้าเป็นผู้นำทางมาตั้งบ้านอยู่เป็น 6 หมู่บ้านสืบต่อมาจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ได้ปรากฏชื่อหมู่บ้านและหัวหน้าที่ปกครองดูแลลูกบ้านของตนเอง คือ

1. บ้านเมืองที่ หัวหน้าชื่อเชียงปุม
2. บ้านकुหวาย (หรือบ้านเมืองเตา) หัวหน้าชื่อเชียงสี

3. บ้านเมืองเลิง (บ้านเมืองลิง) หัวหน้าชื่อเชียงสง
4. บ้านอจจปนึ่ง (อจจปนึ่ง) หัวหน้าชื่อเชียงมะ
5. บ้านลำควน หัวหน้าชื่อ เชียงขัน
6. บ้านจารพัตร หัวหน้าชื่อเชียงไซ

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2302 ปีเถาะ จุลศักราช 1121 ในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสุริยาอัมรินทร์ (เจ้าฟ้าเอกทัศ) กษัตริย์องค์สุดท้ายแห่งกรุงศรีอยุธยา พระยาช้างเผือกแตกโรงออกจากกรุงไปอยู่ในป่าทางตะวันตกแขวงเมืองจำปาศักดิ์ (ต่อมาเรียกนครจำปาศักดิ์) จึงโปรดให้สองพี่น้องกุมไพร่พลและกรมช้างอีกประมาณ 30 คน ออกเที่ยวติดตามพระยาช้างเผือกทราบว่าพระยาช้างเผือกได้ย้ายหน้าไปทางเมืองพิมายและเลยไปถึงป่าดงดิบฟากฝั่งลำน้ำมูลทางใต้ จึงออกติดตามและได้ข่าวจากพวกเขมรป่าดงว่า พระยาช้างเผือกผ่านมาทางหนองกุศหวาย (เมืองรัตนบุรี) สองพี่น้องจึงไปหาหัวหน้าพ่อบ้านคำสำคัญเหล่านี้ คือ เชียงสี บ้านหนองกุศหวาย และเชียงสีได้อาสนำทางไปหาเชียงปุมที่บ้านเมืองที และไปหาเชียงไซที่บ้านจารพัตร ดากะจะและเชียงขัน หัวหน้าบ้านลำควน เชียงมะ หัวหน้าบ้านโคกอจจปิง ทั้งหมดได้อาสนำทางสองพี่น้องไปตามจับพระยาช้างเผือกจนได้ เชียงมะ หัวหน้าบ้านโคกอจจปิง เชียงปุมหัวหน้าบ้านโคกเมืองที เชียงสีหัวหน้าบ้านกุศหวาย ดากะจะและเชียงขัน หัวหน้าบ้านลำควน สามารถจับพระยาช้างเผือกได้ จากนั้นได้นำพระยาช้างเผือกมาที่เมืองศรีนครเขตช้างปวย จึงได้รักษาที่บ้านเชียงอี (ปัจจุบันคือวัดเชียงอี) เมื่อหัวหน้าพวกกวยจับช้างได้ก็อาสนำช้างเผือกไปถวายพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา

ไพฑูรย์ มิกุล (2527, หน้า 12 - 15) ได้กล่าวไว้ว่า ชาวกวยหรือกูย เป็นชนกลุ่มใหญ่ที่ตั้งหลักแหล่งอยู่ในเขตจังหวัด สุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ บางส่วน คนไทยเรียกว่า ส่วย กลุ่มชาติพันธุ์กวยที่พูดภาษากวย แบ่งได้ 5 กลุ่ม ดังนี้

1. กวยมะไฮ (Kuim'ai) กลุ่มที่อาศัยในเขตจังหวัดอุบลราชธานีแถบ โขงเจียม บ้านเวินบึก บ้านท่าสัง ใกล้กับลาวได้ เรียกตนเองว่า กวยบรู (คนภูเขา)
2. กวยมะลออ (Kuim'lo) อาศัยอยู่ในเขตจังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ
3. กวยเขอ (Kuiyer'yo) อาศัยอยู่ในเขตอุบลราชธานี ศรีสะเกษ
4. กวยมะลัว หรือมะหลัว (Kuim'loa) อาศัยอยู่ในเขตสุรินทร์ ศรีสะเกษ
5. กวยอะเจียง กลุ่มที่มีความชำนาญในการคล้องช้าง อยู่ในเขตอำเภอท่าตูม อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์

มงกุฎ แก่นเด็ชว (2529, หน้า 8 - 12) ได้กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรมกูย (ส่วย) กับงานพัฒนาวัฒนธรรมกูยเป็นวัฒนธรรมที่สร้างควมมีจริยธรรม วินัยและเอกภาพในสังคมสูงมาก เช่น กูยที่ถือปะกำ จุดเด่น อีกประการหนึ่ง คือ วิธีการเลี้ยงลูกหลาน ผู้หญิง มีค่านิยมว่า คนดีคือคนที่ทำงานเก่ง

หนักเอาเบาสู้ ทรหดอดทน ผู้ชายต้องมีวินัยสามารถบังคับตนเอง ให้อยู่ในขอบเขตของธรรมเนียมอย่างเคร่งครัด ถ่อมตน เชื้อฟุ้ง กล้าหาญและรักลูกเมีย วัฒนธรรมในภาคอีสานมีความผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมอย่างมากในประวัติศาสตร์ ความสามารถและความมีวินัย เกิดจากความเชื่อการถือผีด้วย

ศุภฎี กาพอ่อนศรี และสมศักดิ์ สันติสุข (2530, หน้า 25) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมือง สังคม และวัฒนธรรมในหมู่บ้าน: กรณีศึกษาหมู่บ้านชาวเขย ผลการศึกษาพบว่า ชาวเขยได้อพยพจากฝั่งซ้ายมาอยู่ฝั่งแม่น้ำโขงเพื่อขยายอาณาเขตหนีภัยสงคราม มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเป็นแบบการค้ามากขึ้น การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและวัฒนธรรมผู้นำมีบทบาทลดลง ผู้คนมีเสรีภาพ มีความคิดเห็นมากขึ้น ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ การสาธารณสุข โภคด้านนิเวศวิทยา การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ความนิยมด้านวัตถุมากขึ้น

ไพฑูรย์ มีกุศล (2533, หน้า 1 - 5) ได้กล่าวไว้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์ชาวกวย ชาวไทยกวยเป็น คนไทยเชื้อสายหนึ่งที่อาศัยอยู่นานบนทางตอนใต้ของอีสานในจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ และกระจายในบางพื้นที่ ของจังหวัดบุรีรัมย์ นครราชสีมา อุบลราชธานีและมหาสารคาม พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ กวย อพยพจากตอนเหนือของอินเดียมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ในที่สุดก็ตั้งหลักแหล่ง อยู่บริเวณลาวตอนใต้ เขมรตอนเหนือ และบริเวณตอนใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ประมาณ 3,000 ปีเศษ ซึ่งมีวัฒนธรรมโดดเด่นอยู่ 4 ด้าน ได้แก่ ค่านิยมการพึ่งพาตนเองขยันหมั่นเพียร มีความรับ ไม่เป็นภาระของคนอื่น การเชื่อผู้นำและผู้อาวุโส ความเชื่อและศรัทธาทางศาสนาและความเชื่อเรื่องผี

สมมาตร ผลเกิด (2538, หน้า 165) ได้กล่าวถึง ชาวกวยบ้านดงกระทิงยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีทางความเชื่ออย่างเคร่งครัดจนเกิดเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่ม แต่ปัจจุบันความสำนึกในการที่จะรักษาชาติพันธุ์กำลังสูญภาวะวิกฤติเป็นผลสืบเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยร่วมเข้ามาพร้อมกับนโยบายการพัฒนาประเทศของภาครัฐและการแข่งขัน เพื่อเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจของภาคเอกชน เป็นผลให้ถูกต้องเผชิญกับการกลืนทางวัฒนธรรมแปรสภาพเป็นสังคมที่ไร้เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ในสภาพรวมสำหรับการปรับตัวเข้ากับสภาพการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ในกระแสโลกาภิวัตน์ของชาวส่วย บ้านดงกระทิงสามารถปรับตัวได้เป็นอย่างดีแม้จะส่งผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตในบางส่วนเปลี่ยนแปลงบ้างก็เป็นการปรับเพื่อความดำรงอยู่บนพื้นฐานที่สามารถสืบค้นต้นตอความเป็นมาของประเพณีและพิธีกรรม

เจริญ ไวรวิจันกุล (2539, หน้า 22-27) ได้กล่าวไว้ว่า ชาติพันธุ์วิทยา ชาวลำน้ำมูล นักประวัติศาสตร์และ โบราณคดีกล่าวว่า ชุมชนก่อนประวัติศาสตร์แถบทุ่งกุลาร้องไห้มีหลักฐานการตั้งหลักแหล่งที่เก่าแก่หนาแน่นกระจายขึ้นไปถึงอุบลราชธานีและยโสธร ซึ่งประชากรบริเวณนี้มีจำนวนมากและการผสมผสานมากเนื่องจากการอพยพเข้ามาของคนต่างถิ่น โดยพบจารึกและ

งานประติมากรรมกระจายอยู่ในเขตกว้างครอบคลุม กลุ่มน้ำชี-มูล ส่วนหลักฐานที่เป็นสถาปัตยกรรม เช่น ปราสาทและทับหลังจะพบอยู่ในเขตอุบลราชธานี โขโสธร และสุรินทร์ ระบบเงินละเป็นระบบ ผสมผสานชาติพันธุ์และวัฒนธรรมของเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ 6 ชาติพันธุ์ คือ กลุ่มชาติพันธุ์กูย จาม ขอม ลาว ไท และกัมพูช

ปราริ วงษ์เทศ (2539, หน้า 84-91) ได้กล่าวไว้ว่า การเซ่นตะกวดพิธีกรรมของชาวกูย บ้านตูม ชาวกูยหรือกวย มีความเชื่อว่า ตะกวดเป็นตัวแทนของอะหะหะ ตะกวดเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ เสมือนบรรพบุรุษ ชาวบ้านจะไม่ทำร้ายทุกปีในวันขึ้นเดือน 3 และเดือน 6 ชาวบ้านจะทำพิธี แขนอะหะหะ หรือเลี้ยงผี ปู่ตา ทายกางไก่ เช่น ไหว้สมานหิน และทำพิธีเช่นไหว้ตะกวดหรือห่อผี บริเวณ โพรงไม้ที่ตะกวดจำศีลอยู่

อุทัย สมวัฒน์ (2540, หน้า 11) ได้กล่าวไว้ว่า ประเพณี 4 เผ่า ไทยศรีสะเกษ ย้อนรอย วัฒนธรรมของบรรพชนอีสาน ศรีสะเกษ เป็นแหล่งอารยธรรมของชน 4 เผ่า คือ ส่วย เขมร และ ลาว ในอดีตชนเผ่าลาว เขมร เคยปกครองมาก่อน และต่อมาชาวส่วย กวยหรือกูยได้อพยพมาสร้าง บ้านแปลงเมืองรวมถึงการปกครอง ส่วนชาวเขมรเป็นชนกลุ่มหนึ่งก็คือ กวยเขมร ต่อมาเรียก เขมร ทั้ง 4 เผ่า มีภาษาพูดในท้องถิ่นของตนเอง รวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณี แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง งาน ประเพณี 4 เผ่าไทย ศรีสะเกษ หรืองานเทศกาลดอกคำดวนบาน (เดิม) เป็นงานประเพณีประจำปี ที่ยิ่งใหญ่ทุกปีแสดงออกถึงประเพณีวัฒนธรรมที่ชาว 4 เผ่า ได้อาศัยอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคี

นพวรรณ สิริเวชกุล (2541, หน้า 145-163) กล่าวว่า ข้อมูลและพัฒนาการทางสังคม การปรับตัวต่อปัญหาเบื้องต้นที่เกี่ยวกับการค้ำจุนเพื่อมีชีวิตอยู่และการผลิตของชาวกูย กูยเป็นชนชาติ ที่อพยพมาจากตอนใต้ของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เข้ามาในประเทศไทย แถบตอนล่างของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นชาติพันธุ์ที่มี ชื่อเสียงด้านการเลี้ยงช้าง โดยเฉพาะในจังหวัดสุรินทร์ ชาวกูยบ้านตากกลาง ซึ่งเป็นกลุ่มหนึ่งที่อพยพ เข้ามาในเขตจังหวัดสุรินทร์ตั้งแต่ยุคปลายของกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยกรุงธนบุรี ได้มีพัฒนาการ ทางสังคมอย่างต่อเนื่อง ระบบความเชื่อและประเพณีการ โพนช้างของชาวกูยที่อดีตเป็นเครื่องบ่งบอก ถึงความสามารถและการเลื่อนตำแหน่ง กูยเห็นว่าช้างเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตซึ่งความผูกพัน ดังกล่าวสามารถแบ่งออกเป็น 3 สถานะ คือ ช้างเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ผูกพันในฐานะที่ช้างเป็น ทรัพย์สินและผูกพันต่อช้างในฐานะที่เป็นสมาชิกในครอบครัว

สุวิไล เปรมศรีรัตน์ (2542, หน้า 274) ได้กล่าวไว้ว่า ในเขตที่ราบสูงโคราชนั้นน่าจะเชื่อ ได้ว่ากลุ่มชนดั้งเดิมในเขตนี้เป็นกลุ่มมอญ-เขมร เนื่องจากปัจจุบันดินแดนอีสานเป็นแหล่งที่มี หลักฐานของอารยธรรมโบราณมากมาย เช่น พบแหล่งโบราณสถาน ศิลา จารึกและสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ มากมาย

วีระ สุตสังข์ (2542, หน้า 12-16) ได้กล่าวไว้ว่า การละเล่นของไทยถูก เพื่อขอพรจาก สิ่งศักดิ์สิทธิ์และดวงวิญญาณของบรรพบุรุษในการปกป้องรักษา อีกทั้งยังเป็นการรำลึกถึงคุณงาม ความดีของบรรพบุรุษ แสดงถึงความกตัญญูรู้คุณและในการประกอบพิธีกรรมการเล่นยังสัมพันธ์ กับความเชื่อทางพุทธศาสนา มีการเล่นการทำบุญสุนทานตักบาตร ประเพณีในการดำเนินชีวิต ประจำวัน

เทิดชาย เอี่ยมลำน้า (2542, หน้า 62-69) ได้กล่าวไว้ว่า ความทันสมัยและพิธีกรรมทาง ศาสนาของกลุ่มชาติพันธุ์เยอ การรับนวัตกรรมที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ การศึกษา การเป็นเมือง การเป็นอุตสาหกรรม การพัฒนาของหน่วยงานภาครัฐและพัฒนาระบบคมนาคมมีผลกระทบต่อ พิธีกรรมทางศาสนาในชุมชน

กนกวรรณ ระลึก (2542, หน้า 1) กล่าวว่า วัฒนธรรมของพิธีกรรมฟ้อนสะเอิงเป็น กระบวนการเป็นกระบวนการที่สืบเนื่องสัมพันธ์กันในบริบทของไทยถูกเป็นพิธีกรรมที่ไทยถูก เข้าทรงผี เพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยที่ไม่สามารถรักษาให้หายเป็นปกติด้วยการแพทย์แผนปัจจุบัน และเมื่อหายจากอาการเจ็บป่วยต้องทำการเข้าทรงเพื่อสักการะขอขอบคุณผีสะเอิงบทบาทของพิธีกรรม นั้นพบว่า มีบทบาทสำคัญ 3 ประการคือ บทบาทในการควบคุมทางสังคม บทบาทในการสร้างความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในสังคม และสร้างกำลังใจในการดำรงชีวิต

วีระ สุตสังข์ (2543, หน้า 118-121) ได้กล่าวไว้ว่า ชาวทวยหรือกูยมีความเชื่อวชาญในการถลุงเหล็กและตีเหล็กสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เรียกการตีเหล็กนี้ว่า คำตะ มีการประยุกต์ทำเพื่อน รำจากการตีเหล็ก เรียกว่า ฟ้อนรำคำตะ โดยเล่นในพิธีงานบุญประเพณีต่าง ๆ ของชาวทวย

อัมรา พงศาพิชญ์ (2543, หน้า 145) ได้กล่าวไว้ว่าในวัฒนธรรมศาสนาและชาติพันธุ์กลุ่ม ชาติพันธุ์ คือ กลุ่มที่มีวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษาพูดเดียวกันและเชื่อว่าสืบเชื้อสาย มาจากบรรพบุรุษกลุ่มเดียวกัน

สุวิไล เปรมศรีรัตน์ (2544, หน้า 267) ได้กล่าวไว้ว่า กลุ่มชาติพันธุ์ หมายถึง กลุ่มคนที่มี บรรพบุรุษ ภาษา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี หรือแบบแผนการดำเนินชีวิตร่วมกัน และ ประการสำคัญมีความรู้สึกในเผ่าพันธุ์เดียวกัน

คณะกรรมการประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ (2544, หน้า 62-64) ได้ระบุไว้ว่า ชุมชน ในวัฒนธรรมขอบที่พบในจังหวัดศรีสะเกษ มีในรูปของศาสนสถานชุมชนที่อยู่อาศัยมีลักษณะเป็น เนินดินบางมีคูน้ำ และคันดินล้อมรอบ มีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 16 ซึ่งเป็นสมัยที่พระเจ้าสุริยชัย วรมันที่ 1 (พ.ศ. 1545 - 1553) ได้แผ่อำนาจของพระองค์ออกไปอย่างกว้างขวาง ครอบคลุมอีสาน ภาคกลาง ภาคเหนือตอนล่างของไทย และชนชาติเดิมที่อพยพเข้ามาอยู่ในเอเชียตอนใต้ คือ มนุษย์ ในพวกตระกูลออสโตรเอเชียติกที่ใช้ภาษามอญเขมร ชนพื้นเมืองดั้งเดิมคือพวกกูยหรือทวยที่

เคลื่อนย้ายจากอินเดียสู่พม่าบางส่วนเข้าไปในลาว เขมร และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย เมื่อประมาณ 1,200 ปีก่อนคริสตกาล ซึ่งเชื่อว่าชนพื้นเมืองเดิมคือ พวกกวย หรือกวย

เนติ โชติช่วงนิต (2544, หน้า 15) ได้กล่าวไว้ว่า กวยเชื่อในการทำบุญเช่นเดียวกับคนอีสาน ยึดคติความเชื่อในทางพุทธศาสนาตามจารีตประเพณีรูปแบบความเชื่อและวิถีชีวิตแบบเดิม ชาวกวย (เก่า) ได้ถูกซึมซับและปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในปัจจุบัน พิธีกรรมทางพุทธศาสนาและความเชื่อท้องถิ่นผสมผสานกลมกลืนทางวัฒนธรรม

พิสิฏฐ์ บุญไชย (2545, หน้า 5-17) ได้กล่าวไว้ว่า ชาวบรูจังหวัดมุกดาหารกลุ่มชาติพันธุ์ที่สำคัญในภาคอีสานมีหลายกลุ่ม ซึ่งส่วนใหญ่อพยพมาจากประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ได้แก่ ผู้ไท ญ้อ โส้ ลาวและบรู เป็นต้น สำหรับชาวบรู ในอำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร ได้อพยพมาจากประเทศลาวเมื่อครั้งสงครามปราบฮ่อ โดยตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณเทือกเขาภูพานในระหว่างปี พ.ศ. 2426 - 2430 สมัยรัชกาลที่ 5 ลักษณะหรือเอกลักษณ์เป็นชาวข่าซึ่งเป็นชนเผ่าดั้งเดิมเผ่าหนึ่งในแถบลุ่มแม่น้ำโขงอยู่ในตระกูลเดียวกับขอมและมอญเขมร ชาวข่าจะเรียกตัวเองว่า บรู ซึ่งแปลว่าภูเขา คำว่าข่าเป็นคำที่ชาวอีสานใช้เรียกพวกบรู

ฐิติรัตน์ เวทย์ศิริยานนท์ (2545, หน้า 113-116) ได้กล่าวไว้ว่า ความเชื่อเรื่องผีปู่ตาตะกวดกับวิถีชีวิตชาวภูบ้านตรึม ตำบลตรึม อำเภอสรีขรรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ชาวภูเป็นชนชาติที่รักอิสระมีการปกครองของตนเองและรักสงบ ได้ถูกรุกรานโดยกลุ่มชนต่าง ๆ จนต้องทำให้ชาวภูต้องอพยพมีการรุกราน การบังคับข่มเหง ชาวภูได้นำความเชื่อเรื่องผีปู่ตาตะกวดมาสัมพันธ์กับวิถีชีวิตโดยสะท้อนผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ ดังนี้ พิธีกรรมการไหว้ผีปู่ตา ตะกวดประจำปี พิธีกรรมการทำนา และพิธีกรรมเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย ชาวภูได้ทำให้ความเชื่อเรื่องปู่ตาตะกวดมีความสำคัญในวิถีชีวิต 3 ประเด็น คือ

1. การทำให้ความเชื่อเรื่องผีปู่ตาตะกวดเหนือกว่าความเชื่ออื่นในชุมชน โดยสะท้อนจากพิธีกรรมเช่นปู่ตาประจำปี
2. นำความเชื่อเรื่องปู่ตาตะกวดมาจัดระเบียบสังคม ได้แก่ การรักษาทรัพยากรธรรมชาติ การรักษาทรัพยากรส่วนร่วม ลดความขัดแย้งและสร้างความสามัคคี
3. นำความเชื่อเรื่องผีปู่ตาตะกวดมาค้ำจุนอำนาจของผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เนื่องจากความเชื่อเรื่อง ผีปู่ตาตะกวดเหนือกว่าความเชื่ออื่น

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2547, หน้า 20) ได้กล่าวไว้ว่าในหลักการวิจัยเชิงคุณภาพกับชุมชนชาติพันธุ์ กล่าวว่า แนวคิดกลุ่มชาติพันธุ์ คือกลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมที่แตกต่างหรือวัฒนธรรมย่อยที่แตกต่างจากวัฒนธรรมใหญ่ วัฒนธรรมที่แตกต่างกันนั้น ได้แก่ ภาษา การแต่งกาย ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ

ระหว่างกันและนำไปสู่เป้าหมายและผลลัพธ์ที่ต้องการได้ การมีส่วนร่วมเป็นปรากฏการณ์ที่มีความหมายกว้างและครอบคลุม สามารถนำไปเชื่อมโยงกับประเด็นต่าง ๆ ซึ่งทำให้มีความหมายที่หลากหลายแตกต่างกันตามขอบเขตที่นำไปประยุกต์เชื่อมโยง เช่น ทางการเมือง “การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน” ทางด้านเศรษฐกิจ “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาประเทศ” ทางด้านสิ่งแวดล้อม “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตรวจสอบการทำลายงานสิ่งแวดล้อม” หรือทางด้านการบริหาร “การบริหารงานแบบมีส่วนร่วม” เป็นต้น ความหมายและการจำกัดความของการมีส่วนร่วมมีผู้กำหนดไว้มากมาย ซึ่งแตกต่างกันตามลักษณะพื้นฐานแนวคิดและจุดมุ่งหมายดังต่อไปนี้ (ศิริเพ็ญ เนื่องจางค์, 2542, หน้า 10)

องค์การสหประชาชาติ (United Nation Economic and Social Council Resolution, 2007, p. 111) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้เดือน การที่สมาชิกทุกคนในชุมชนสามารถมีโอกาสเข้ามาดำเนินการ และมีอิทธิพลในกิจกรรมและกระบวนการพัฒนา ทั้งยังได้รับผลแห่งกระบวนการพัฒนาเสมอกันอีกด้วย โดยมีลักษณะที่สำคัญดังต่อไปนี้

1. การเข้าร่วมดำเนินการกิจกรรมในความพยายามพัฒนา
2. ได้รับส่วนแบ่งในผลประโยชน์ของการกระทำตามที่ควรจะเป็น
3. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และกำหนดนโยบาย เป้าหมาย การวางแผน รวมทั้งการมีส่วนร่วมกิจกรรมในโครงการ

คอนเทิน (Cotton, 1989, p. 361) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีโอกาสมิมีส่วนร่วมคิดและตัดสินใจ ซึ่งจะแตกต่างกันไปในปริมาณการมีส่วนร่วมมากหรือน้อยในองค์กร ซึ่งรวมไปถึงบรรยากาศที่อำนวยความสะดวกต่อการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

สายสุนีย์ ปวดีนันท์ (2541, หน้า 40) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง ความร่วมมือจากบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เห็นพ้องต้องกัน ร่วมกันรับผิดชอบ หรือเข้าร่วมทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อองค์กร โดยร่วมวางแผน คิดแก้ไข ปฏิบัติ ติดตามผล และร่วมรักษามาตรฐานที่กลุ่มกำหนดขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการพัฒนาต่อองค์กร และเพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

สุธรรม ชาติทอง (2545, หน้า 8) สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคล หรือกลุ่มคนในการทำกิจกรรมของส่วนรวมในเรื่องของการพัฒนาเพื่อเปลี่ยนแปลงสู่ทิศทางที่ต้องการ โดยความสมัครใจ การมีความรู้สึกร่วมกันและรับผิดชอบ ใช้ทั้งความรู้และความสามารถ ความเสียสละ ความคิดริเริ่ม หรือร่วมวางแผนร่วมปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามที่กลุ่มต้องการรวมทั้งการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า นำมาซึ่งผลประโยชน์ต่อการพัฒนา

หทัยรัตน์ วิจิตพรชัย (2548, หน้า 12) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการสื่อสารที่เกิดขึ้นสองทาง ซึ่งเป็นกระบวนการที่ต้องการให้บุคคลที่มี

ส่วนเกี่ยวข้องในเรื่องต่าง ๆ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการร่วมกันค้นหาปัญหา วางแผน ดำเนินการ แก้ปัญหา และการติดตามประเมินผลการแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาความสามารถ ในการจัดการใช้การรักษาทรัพยากร หรือปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในชุมชน และให้เกิดประโยชน์ต่อ การดำรงชีวิตทางด้านเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี ในฐานะของสมาชิกของ สังคมจากความหมายของการมีส่วนร่วมดังกล่าวสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมหมายถึงการเปิดโอกาส ให้พนักงานมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ การศึกษาปัญหา ร่วมวางแผน ร่วม ลงมือปฏิบัติและติดตามประเมินผลจนไปสู่การนำไปพัฒนาองค์กรให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมนั้น ได้มีผู้เสนอปัจจัยต่าง ๆ ไว้ดังนี้

เบอร์นาร์ด (Bernard, 1985, pp. 147-157) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมี ส่วนร่วม ซึ่งได้แก่ ลักษณะส่วนบุคคลต่าง ๆ คือ เพศ อายุ สภาพสังคม อาชีพ การศึกษา ถิ่นที่อยู่ อาศัย ระยะเวลาที่อยู่ในท้องถิ่น และปัจจัยอื่น ๆ เช่น การอาศัยอยู่ในเมืองหรือชนเมือง จำนวน สมาชิกในครอบครัว และลักษณะครอบครัว ค่านิยมและทัศนคติ

สายสุนีย์ ปุตุฉินันท์ (2541, หน้า 40) กล่าวว่า World Health Organization ได้เสนอปัจจัย ทางการมีส่วนร่วม 3 ประการคือ

1. ปัจจัยของสิ่งจูงใจ หมายถึง การที่ประชาชนจะเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมใดนั้น จะมีเหตุผลที่สำคัญ คือ ประการแรก มองเห็นว่าตนจะได้รับผลตอบแทนในสิ่งที่ทำไป และประการ ที่สอง การได้รับการบอกกล่าวหรือได้รับการชักชวนจากบุคคลอื่น ๆ เข้าร่วมโดยมีสิ่งจูงใจเป็น ตัวนำ

2. ปัจจัยโครงสร้างของโอกาส หรือช่องทางในการเข้าร่วม หมายถึง การมองเห็นช่องทาง ในการมีส่วนร่วม และมองเห็นประโยชน์ที่จะได้รับหรือหลังการมีส่วนร่วม ดังนั้นพื้นฐานทางด้าน โครงสร้างของช่องทางการมีส่วนร่วม จึงควรมีลักษณะดังนี้ คือ ประการแรก เปิดโอกาสให้ทุกคน ในชุมชนมีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนารูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ประการที่สอง มีการกำหนด เวลาที่ชัดเจนแน่นอน เพื่อผู้ที่เข้าไปมีส่วนร่วมจะสามารถกำหนดเงื่อนไขตามสภาพที่เป็นจริง ของตนได้ และประการที่สาม มีการกำหนดลักษณะของกิจกรรมที่แน่นอนว่าจะทำอะไร

3. ปัจจัยอำนาจ ในการส่งเสริมกิจกรรมของการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชน สามารถกำหนดเป้าหมาย วิธีการ และผลประโยชน์ของกิจกรรมได้

จากที่กล่าวมาข้างต้นพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม โดยเฉพาะในกิจกรรม การทำงานมีดังนี้ คือ ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ เพศ การศึกษา ตำแหน่ง ระยะเวลาที่อยู่ อาศัย ถิ่นที่อยู่ และปัจจัยสนับสนุนในการร่วมกิจกรรมนั้น ๆ

รูปแบบและขั้นตอนการมีส่วนร่วม

โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen & Uphoff, 1977, pp. 7-8) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 แบบ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบด้วยสามขั้นตอน คือ ริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจปฏิบัติ
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุน ด้านทรัพยากร การบริหาร และการประสานขอความร่วมมือ
3. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)
4. การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ (Benefits) ได้แก่ ผลประโยชน์ด้านวัตถุ ผลประโยชน์ทางด้านสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล

โลเดอร์มิลค์ และแลตตอส (Lowdermilk & Laitos, 1980, p. 694) ได้เสนอขั้นตอนของ ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชาวชนบทไว้ 5 ขั้นตอนดังนี้คือ การสำรวจขั้นตอนการศึกษาเพื่อ จัดลำดับความสำคัญของปัญหา การแสวงหาแนวทางการแก้ไขและกำหนดการแก้ปัญหา การปฏิบัติ ตามโครงการ การพิจารณาโครงการและการให้บรรลุผล การประเมินผลโครงการ สามารถสรุป ขั้นตอนการมีส่วนร่วมได้ดังนี้

1. การสำรวจขั้นตอนการศึกษาเพื่อจัดลำดับความสำคัญของปัญหา เป็นการมีส่วนร่วม ในขั้นการริเริ่มการพัฒนา โดยการมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชน เป็นการกระตุ้นให้ประชาชน ได้ร่วมกันเรียนรู้สภาพของชุมชน วิถีชีวิต ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นใน การทำงาน ร่วมกันค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายใน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กำหนดความต้องการของชุมชน รวมทั้งการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
2. การแสวงหาแนวทางการแก้ไข คือ การวางแผนในการพัฒนา โดยจะมีการรวมกลุ่ม อภิปรายและแสดงความคิดเห็น เพื่อกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะต้องใช้
3. พัฒนาการปฏิบัติตามโครงการ โดยการดำเนินงานเป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามี ส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์คามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ได้ร่วมกันกำหนดขึ้น ซึ่งในส่วนนี้ เป็นองค์ประกอบของการดำเนินงาน โครงการนั้น จะได้มาจากคำถามที่ว่า ใครจะทำประโยชน์ ให้แก่โครงการได้บ้าง และจะทำประโยชน์ได้โดยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ทรัพยากร หรือแรงงาน การบริหารงาน การประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นต้น

4. การพิจารณาโครงการเพื่อให้บรรลุผล เป็นขั้นการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนา หรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ โดยอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน ของบุคคล และสังคม ซึ่งในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์นั้น นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ ในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ยังจะต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่ม ผลประโยชน์ของโครงการนี้รวมทั้งผลที่เป็นประโยชน์ในทางบวกและผลที่เกิดขึ้นในทางลบที่เป็น ผลเสียของโครงการ ซึ่งจะเป็นผลประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลและสังคม

5. การประเมินผลโครงการ คือการประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้าร่วม ประเมินว่า การพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งในการประเมิน อาจปรากฏในรูปของการประเมินย่อย (Formative Evaluation) เป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็น ระยะ ๆ ในการทำงานตลอดจนดูแลปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในระหว่างประเมินผล เพื่อที่จะได้แก้ไข ทันที หรือกระทำในรูปของการประเมินผลรวม (Summative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผล สรุปรวบยอดนอกจากนี้การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้นสิ่งสำคัญที่จะต้องสังเกตคือ ความเห็น (Views) ความชอบ (Preferences) ความคาดหวัง (Expectations) ซึ่งจะมีอิทธิพลสามารถแปรเปลี่ยน พฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่าง ๆ ได้

จะเห็นได้ว่าขั้นตอนของการมีส่วนร่วมจะเริ่มจากการรู้จักปัญหาหรือการค้นหาปัญหาที่ ต้องการพัฒนา และกิจกรรมสุดท้ายคือ การมีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนา ซึ่งในวิจัยและ การพัฒนากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยภูเขาอีสานใต้ ครั้งนี้ มีขั้นตอนที่จะต้องผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมจากประชาชนในชุมชนและผู้เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะ ช่างทอผ้าไหมพื้นบ้านซึ่งเป็นกลุ่มหลัก โดยเริ่มตั้งแต่สภาพปัจจุบันของภูมิปัญญาการทอผ้าไหม พื้นบ้านของชาวไทยภูเขา สภาพความเป็นอยู่ของชาวไทยภูเขา ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม ของชุมชนชาวไทยภูเขา ประวัติความเป็นมาของกระบวนการ ทอผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยภูเขา อีสานใต้ จนถึงกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมพื้นบ้าน ชุมชนชาวไทยภูเขา ในการ อนุรักษ์และฟื้นฟูการทอผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยภูเขาอีสานใต้ พร้อมทั้งการมีส่วนร่วมในการ พัฒนาลวดลายผ้าที่เป็นเอกลักษณ์และสัญลักษณ์ของชุมชน ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ช่างทอผ้าไหม ร่วมกัน วางแผนและดำเนินการพัฒนา และร่วมกันรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาทั้งตัวช่างทอผ้า ไหมและผลประโยชน์ต่อชุมชน โดยส่วนรวม รวมทั้งผลประโยชน์ในด้านจิตใจ เช่น ความตระหนัก ในคุณค่าของภูมิปัญญา การร่วมสืบสานการทอผ้าไหม เป็นต้น และในขั้นตอนสุดท้ายจะมีการ ประเมินผลการดำเนินงาน โดยการจัดประชุมเพื่อคืนความรู้สู่ชุมชน ทั้งในด้านกระบวนการในการ ปฏิบัติงานเพื่อการพัฒนา ด้านผลกระทบและสิ่งแวดล้อม ด้านการใช้วัตถุดิบ ผลิตภัณฑ์หรือผลงาน ที่เกิดขึ้น ซึ่งผลลัพธ์ที่ได้จะได้องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการพัฒนาร่วมกัน การพัฒนา

ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ ตรงตามความต้องการของชุมชน โดยมีการนำทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น มาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า

องค์การอนามัยโลก (World Health Organization, 1981, pp. 41-49) ได้เสนอรูปแบบของการมีส่วนร่วมที่ถือว่าเป็นรูปแบบที่สมบูรณ์อย่างแท้จริง ซึ่งประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในการวางแผน การวิเคราะห์ปัญหา การจัดลำดับความสำคัญของปัญหา การกำหนดการใช้ทรัพยากร การกำหนดวิธีการ ติดตามผลการประเมิน และที่สำคัญคือ การร่วมตัดสินใจด้วยทุกขั้นตอน การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม โดยต้องมีส่วนร่วมในการจัดสรร ควบคุมการเงิน และการบริหาร การใช้ประโยชน์ประชาชนต้องมีความสามารถในการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ซึ่งเป็น การยกระดับการพึ่งพาตนเองและควบคุมสังคม การใช้ประโยชน์ประชาชนจะต้องได้รับการจ่าย ผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่เท่ากัน ซึ่งอาจจะเป็นผลประโยชน์ส่วนตัว สังคม วัตถุ

สุพรรณิ ไชยอาพร และสนธิ สมัครการ (2543, หน้า 37) ได้สรุปรูปแบบการมีส่วนร่วม ว่าสามารถแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

1. ลักษณะการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ถ้าหากไม่มี ส่วนร่วมในการตัดสินใจไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมที่แท้จริง และการมีส่วนร่วมที่แท้จริงจะต้องมี ส่วนร่วมในการตัดสินใจทุกขั้นตอน

2. การมีส่วนร่วมที่ไม่แท้จริง เช่น การร่วมลงแขก ร่วมลงแรงในการทำโครงการ ร่วมบริจาคเงินหรือสิ่งของบางส่วน หรือร่วมบำรุงรักษาโดยไม่ได้ร่วมในขั้นตอนการตัดสินใจ

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2550, หน้า 188-189) ได้กล่าวถึง การเสริมสร้างการพัฒนาเมืองและ การพัฒนา ความปลอดภัยในอาคาร การจัดระเบียบการใช้ประโยชน์ที่ดินการเสริมสร้างการพัฒนา เมืองและชุมชนและการพัฒนาระบบการบริหารงานให้มีความเป็นเลิศ ซึ่งทั้ง 4 ประเด็นเป็นเรื่องที่ กำหนดไว้และส่งผลกระทบต่อประชาชนแทบทั้งสิ้น การดำเนินงานในกิจกรรมหรือเป้าหมายต่าง ๆ เพื่อ สสนองตอบตามยุทธศาสตร์ที่กำหนดไว้ สามารถเห็นภาพของการให้โอกาสหรือยอมรับว่ามีประชาชน หรือภาคประชาสังคม เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานในกิจกรรมหรือขั้นตอนต่าง ๆ ยังไม่ขยาย วงกว้างให้สอดคล้องต่อหลักการการบริหารเชิงการพัฒนา อาทิ การวางผังเมือง การควบคุมอาคาร และการจัดรูปที่ดิน ซึ่งเป็นภารกิจที่มีกฎหมายรองรับและต้องดำเนินการตามขั้นตอนต่าง ๆ ที่ได้ กำหนดไว้และในหลาย ๆ ขั้นตอน ซึ่งกำหนดโดยแนวปฏิบัติตามกฎหมายประชาชนหรือองค์กร เอกชน หรือผู้มีส่วนได้เสีย สามารถร่วมในการพิจารณานำเสนอและให้ข้อมูลต่าง ๆ ได้อย่าง กว้างขวาง ถึงแม้ว่าการพิจารณาการนำเสนอหรือการให้ข้อมูลเหล่านั้นอาจเป็นเพียงส่วนน้อยที่ถูก นำไปสู่การได้รับการตัดสินใจเพื่อการปรับปรุงแก้ไข หรือเปลี่ยนแปลงแห่งเหตุสภาวะของงานที่ เกิดขึ้นในกระบวนการ แต่ก็ถือได้ว่าเป็นจุดผ่านแห่งการพัฒนาเพื่อความสำเร็จของงานในอนาคต

ต่อไปอย่างดี ความสำเร็จของการมีส่วนร่วมภาคประชาชนในฐานะองค์กรของรัฐจะต้องเร่งรัดและปรับปรุงการจัดการบริหารเพื่อก่อผลแห่งการพัฒนา กล่าวคือ องค์กรต้องมีคณะทำงานเพื่อการนี้ อย่างเป็นรูปธรรมและประสานการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง และวิเคราะห์สถานภาพแห่งภารกิจ ประกอบยุทธศาสตร์การบริหารและงบประมาณอย่างจริงจัง เพื่อกำหนดกระบวนการงานที่เหมาะสม สำหรับการมีส่วนร่วมภาคประชาสังคมที่ดีช่องทางของการเข้าถึงซึ่งข้อมูลและข่าวสารใด ๆ ต้องปรากฏอย่างชัดเจนและมีหลายช่องทางที่จัดกระทำได้ และต้องมีการประชาสัมพันธ์ทิศทาง การเข้าหาหรือเข้าถึงอย่างเป็นรูปธรรมโดยต่อเนื่องพร้อมทั้งแสดงผลจากการมีส่วนร่วมด้วยความน่าเชื่อถือ เชิงผลแห่งการกระทำจริง และสร้างศรัทธาความเชื่อมั่นองค์กรต้องเปิดโอกาสเพื่อการเข้ามาเป็น ส่วนร่วมในคณะทำงานหรือคณะกรรมการหรือกลุ่มใด ๆ อย่างกว้างขวางทั้งภาคเอกชน ประชาชน หรือผู้มีส่วนได้เสียตามภารกิจนั้น ๆ ทั้งนี้จะเป็นการเข้ามาทั้งทางตรงและทางอ้อมก็ได้ โดยปราศจากการปิดกั้นองค์กรต้องฟังความเห็น ข้อเสนอ ข้อมูล หรือแนวทางการตัดสินใจของประชาชน หรือแนวปฏิบัติให้มากที่สุด ทั้งนี้ต้องจัดกระทำโดยปราศจากอคติหรือบนเงื่อนไขแห่งความขัดแย้ง อันรับไม่ได้อย่างสิ้นเชิง พร้อมเปิดโอกาสให้ประชาชน หรือผู้มีส่วนได้เสียสามารถชี้แจงหรือประกอบเหตุผลต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวางในเวทีที่สามารถกำหนดได้ องค์กรต้องรวบรวมผลแห่งความมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ พร้อมบทสรุปทั้งความสำเร็จ และความขัดแย้งเพื่อประชาสัมพันธ์ต่อสาธารณะอย่างสม่ำเสมอ ถึงแม้ว่าความเห็นเหล่านั้นอาจจะนำไปสู่การตัดสินใจหรือไม่ตัดสินใจของผู้บริหารขององค์กร หรือของรัฐก็ตาม ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดแรงจูงใจต่อประชาชนหรือผู้มีส่วนได้เสียให้มองเห็นความจริงใจ และเป็นช่องทางต่อการนำเสนอหรือติดตามผลในลำดับต่าง ๆ

การบริหารแบบมีส่วนร่วมภาคประชาชน เป็นความยุ่งยากและมีความซับซ้อนอย่างมาก สำหรับผู้บริหารขององค์กรเชิงปฏิบัติ ความสำเร็จในกิจกรรมหรือภารกิจใดที่สามารถน้อมนำความคิดเห็น ข้อเสนอของประชาชนมาจัดการ ได้ถือได้ว่าเป็นความสำเร็จสุดขยอด การดำเนินงานเพื่อการบริหารดังกล่าวจึงต้องร่วมมือกันทุกฝ่ายทั้งภายในองค์กร ต่างองค์กร และประชาชน รวมถึงผู้เกี่ยวข้องหรือมิได้เกี่ยวข้องอื่น ๆ ที่มีความคิดเห็น กระบวนการวิเคราะห์และพิจารณาตัดสินใจเพื่อการใด ๆ ที่สามารถขจัดความขัดแย้ง ความเคลือบแคลงสงสัย ปัญหาหรืออุปสรรคที่เป็นปัจจัย จึงเป็นเป้าประสงค์ที่องค์กรแห่งรัฐตั้งความหวังเพื่อการดำเนินงานอย่างสูงสุดในอนาคตลักษณะ และรูปแบบของการมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาควรมีส่วนร่วมในลักษณะ การเป็นสมาชิก การเข้าร่วมประชุม การเป็นสมาชิกที่บริจาคเงินช่วยเหลือ เป็นกรรมการและเป็นประธานกรรมการ นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงรูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาไว้ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมโดยตรง โดยผ่านองค์กรที่จัดตั้งของประชากรของกลุ่มชุมชนหรือกลุ่มเยาวชนต่าง ๆ

2. การมีส่วนร่วมทางอ้อม โดยผ่านองค์กรผู้แทนประชาชน เช่น กรรมการของกลุ่ม หรือชุมชน หรือกรรมการหมู่บ้าน

3. การมีส่วนร่วมโดยการเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วม โดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ผู้แทนของประชาชนโดยตรง เช่น สถาบันหรือหน่วยงานที่เชิญชวน หรือเปิดโอกาสให้เข้ามาได้ตลอดเวลา

จากลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนสรุปได้ว่า ลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้น ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม หรือกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นของตนเองทั้งทางตรงและทางอ้อม ตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการสำรวจปัญหาการวิเคราะห์สาเหตุปัญหา การวางแผนดำเนินการ และการประเมินผลการพัฒนาท้องถิ่นด้วยตนเอง ในลักษณะการร่วมเป็นสมาชิกร่วมการประชุม ร่วมช่วยเหลือด้วยการบริจาคเงิน หรืออุปกรณ์ และร่วมสละแรงงาน หรือช่วยเหลือในกิจกรรมการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง เป็นต้น

กระบวนการของการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ มีผู้ให้แนวคิด หลักการ ไว้ดังนี้

โกวิทย์ พวงงาม (2545, หน้า 8) ได้สรุปถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชนในการพัฒนา ควรจะมี 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของแต่ละท้องถิ่น กล่าวคือ ถ้าหากชาวชนบทยังไม่สามารถทราบถึงปัญหาและเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหา ในท้องถิ่นของตนเป็นอย่างดีแล้ว การดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาของท้องถิ่นย่อมไร้ประโยชน์ เพราะชาวชนบทจะไม่เข้าใจและมองไม่เห็นถึงความสำคัญของการดำเนินงานเหล่านั้น

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม เพราะการวางแผนดำเนินงานเป็นขั้นตอนที่จะช่วยให้ชาวชนบทรู้จักวิธีการคิด การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รู้จักการนำเอาปัจจัยข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน

3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน แม้ชาวชนบทส่วนใหญ่จะมีฐานะยากจน แต่ก็มีความสามารถที่สามารถใช้เข้าร่วมได้ การร่วมลงทุนและปฏิบัติงานจะทำให้ชาวชนบทสามารถคิดค้นทุนดำเนินงานได้ด้วยตนเอง ทำให้ได้เรียนรู้การดำเนินกิจกรรมอย่างใกล้ชิด

4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน ถ้าหากการติดตามงานและประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วมแล้วชาวชนบทย่อมจะไม่ทราบด้วยตนเองว่างานที่ทำไปนั้นได้รับผลดี ได้รับประโยชน์หรือไม่อย่างไร การดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวกันในโอกาสต่อไป จึงอาจจะประสบความยากลำบาก

นอกจากนี้สำนักมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ กระทรวงศึกษาธิการ สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา และทบวงมหาวิทยาลัย (2545, หน้า 116) ยังได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการพัฒนา 5 ขั้น ดังนี้

1. ขั้นมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในชุมชนตลอดจนกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ
2. ขั้นมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากร และแหล่งทรัพยากรที่ใช้
3. ขั้นมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก
4. ขั้นการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนาหรือยอมรับ ผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ
5. ขั้นการมีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่าการพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2545, หน้า 11-13) ได้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 4 ขั้นตอนคือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
4. การมีส่วนร่วมในการติดตาม และประเมินผลงาน

อัครบายานี (Agbayani, 1979, pp. 65-75) ได้จัดอันดับขั้นตอนการมีส่วนร่วมในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

1. การร่วมประชุม
2. การออกความคิดเห็น
3. การตีปัญหาให้กระจาย
4. การออกเสียงสนับสนุนหรือคัดค้านปัญหา

ระดับของการมีส่วนร่วม

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2547, หน้า 17) ได้กล่าวถึงระดับของการมีส่วนร่วมตามหลักการทั่วไปว่าแบ่งเป็น 5 ระดับ คือ

1. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูล ของคน/ ครอบครัว/ ชุมชนของตน
2. การมีส่วนร่วมรับข้อมูลข่าวสาร
3. การมีส่วนร่วมตัดสินใจ โดยเฉพาะในโครงการที่ตนมีส่วนได้เสีย โดยแบ่งเป็น 3 กรณี
แล้วแต่กิจกรรมในตนเองอยู่ในขั้นตอนใดต่อไปนี้
  - 3.1 คนมีน้ำหนักการตัดสินใจน้อยกว่าเจ้าของโครงการ
  - 3.2 คนมีน้ำหนักการตัดสินใจเท่ากับเจ้าของโครงการ
  - 3.3 คนมีน้ำหนักการตัดสินใจมากกว่าเจ้าของโครงการ
4. การมีส่วนร่วมทำ คือ ร่วมในขั้นตอนการดำเนินงานทั้งหมด
5. การมีส่วนร่วมสนับสนุน คือ อาจไม่มีโอกาสร่วมทำ แต่มีส่วนร่วมช่วยเหลือในด้าน
อื่น ๆ

นอกจากนี้ยังได้มีการแบ่งระดับของการมีส่วนร่วมเป็นระดับของการมีส่วนร่วมตาม
แนวทางพัฒนาชุมชน เป็นการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยได้แบ่งไว้ดังนี้

1. ร่วมค้นหาปัญหาของตนให้เห็นว่าสิ่งใดที่เป็นปัญหารากเหง้าของปัญหา
2. ร่วมค้นหาสิ่งที่จำเป็นของตนในปัจจุบันคืออะไร
  - 2.1 ร่วมคิดช่วยตนเองในการจัดลำดับปัญหา เพื่อจะแก้ไขสิ่งใดก่อนหลัง
  - 2.2 วางแผนแก้ไขปัญหาเป็นเรื่อง ๆ
  - 2.3 ร่วมระดมความคิด ถึงทางเลือกต่าง ๆ และเลือกทางเลือกที่เหมาะสมเพื่อแก้ไข
ปัญหาที่วางแผนนั้น
  - 2.4 ร่วมพัฒนาเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้
  - 2.5 ร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหานั้น ๆ
  - 2.6 ร่วมติดตามการดำเนินงานและประเมินผลการดำเนินงาน
  - 2.7 ร่วมรับผลประโยชน์ หรือร่วมเสียผลประโยชน์จากการดำเนินงาน

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นการเกี่ยวข้องกับด้านจิตใจและอารมณ์ (Mental and Emotional Involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม (Group Situation) ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าว เป็นเหตุเร้าใจให้การกระทำ (Contribution) บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น
กับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกมีส่วนร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย พร้อมกับความตั้งใจของบุคคลที่จะ
มาทำงานร่วมกันเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม และการประสานงาน ห่วงเวลา และลำดับเหตุการณ์
ที่มีประสิทธิภาพ ในการกระทำกิจกรรมหรือการทำงานพร้อมกับความรับผิดชอบ ความรู้สึกผูกพันใน
การกระทำงาน และในการทำให้เชื่อถือไว้วางใจ

กระบวนการที่ก่อให้เกิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

ชาติชาย มณีกาญจน์ (2538, หน้า 109-110) ได้กล่าวถึง ศักยภาพขององค์กรชุมชนในการจัดการกองทุนหมุนเวียนว่า การที่สมาชิกกองทุนหมุนเวียนได้พิจารณาตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ เอง และสร้างสรรค์ใหม่ ๆ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการบริหารจัดการกองทุนเพราะว่าสมาชิกสามารถที่จะแบ่งผลกำไรเก็บไว้เพิ่มเป็นกองทุนเพื่อเก็บเกี่ยวผลให้เกิดประโยชน์ต่อกองทุนและใช้เป็นเงินสนับสนุนสนองต่อความต้องการของสมาชิกได้อย่างสูงสุด ความคิดริเริ่มใหม่ ๆ ควรต้องเริ่มต้นจากภายในชุมชนเอง องค์กรภายนอก (ทั้งองค์กรของรัฐและเอกชน) จะมีบทบาทเป็นเพียงผู้ก่อให้เกิดการพัฒนาเปลี่ยนแปลงและเป็นผู้ให้ข้อมูลข่าวสารแก่ชุมชนเท่านั้น ผลการศึกษาวิจัยยังได้พบอีกว่าสมาชิกและประชาชนมีส่วนสำคัญที่ทำให้องค์กรชุมชนมีศักยภาพในการบริหารจัดการกองทุนหมุนเวียนซึ่งองค์ประกอบสำคัญของสมาชิกและประชาชนที่ทำให้องค์กรชุมชนมีศักยภาพในการบริหารจัดการกองทุนหมุนเวียน มี 12 ประการ ดังนี้

1. ต้องมีความเข้าใจและการยอมรับกันในปัญหาและการแก้ปัญหา
2. ต้องมีความไว้วางใจในผู้นำของชุมชนของเขา
3. ต้องมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด
4. ต้องได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน
5. ต้องมีความรู้สึกเป็นเจ้าของกองทุนร่วมกัน
6. ต้องมีความเสียสละและทุ่มเทเพื่อส่วนรวม
7. ต้องมีข้อมูลเพียงพอเพื่อประกอบการตัดสินใจ
8. ต้องเข้าใจในเป้าหมาย วัตถุประสงค์ในการดำเนินงานอย่างชัดเจน
9. ต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจและดำเนินการ
10. ต้องเข้ามามีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจ
11. ต้องมีความซื่อสัตย์สุจริตและคุณธรรม
12. ต้องมีความเข้าใจกระบวนการดำเนินงาน บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบ

และยังได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับศักยภาพขององค์กรชุมชนในการบริหารจัดการกองทุนหมุนเวียนอย่างมีประสิทธิภาพ คือ ควรเป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยชุมชนเอง เลือกตั้งคณะกรรมการเอง เพื่อทำหน้าที่เป็นตัวแทนของกลุ่มสมาชิกในการเข้าไปบริหารจัดการกองทุน องค์กรภายนอกจะต้องเข้าใจสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน เพื่อเข้าไปให้ความช่วยเหลือด้านวิชาการและพัฒนาส่งเสริมขีดความสามารถในด้านการบริหารจัดการกองทุนตามความเหมาะสมกับสภาพของแต่ละชุมชน

กรมการพัฒนาชุมชน (2547, หน้า 5-10) กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning) ว่าเป็นกระบวนการพัฒนาที่พยายามส่งเสริมให้คนเกิดการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อเกิดพลังอย่างสร้างสรรค์ ทั้งทางความคิดและการทำงาน เพื่อให้เกิดแนวทางใหม่ในการพัฒนาของทุกฝ่าย กระบวนการที่ก่อให้เกิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดแนวคิดในการพัฒนาของประชาชนในชุมชนนั้นจะต้องมีเทคนิคในการระดมสมองร่วมกัน โดยผู้นำชุมชน และประชาชนจะต้องระดมความคิด การวางแผนและการทำงานร่วมกันเพื่อให้เกิดข้อสรุปของงานที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนวิธีการที่สามารถนำมาใช้สำหรับประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งปฏิบัติมาแล้วในชุมชนและบังเกิดผลดี มีดังนี้ กระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์ (Appreciation Influence Control: AIC) กระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์เป็นเทคนิคในการระดมความคิดการวางแผนและการทำงานร่วมกันเป็นแนวคิดที่ ดร. วิลเลียม อี สมิท (Dr. William E. Smith) ที่ปรึกษาของธนาคาร โลกระหว่างปลายทศวรรษที่ 1970 ถึงต้นทศวรรษที่ 1980 ซึ่งชี้ให้เห็นว่าในกระบวนการกำหนดนโยบาย แผนงานและโครงการ สิ่งที่สำคัญประการหนึ่งที่ต้องคำนึงถึง คือ ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่ห้อมล้อมอยู่ ซึ่งบางครั้งจะพบว่าเป็นความสัมพันธ์ระหว่างพลังอำนาจที่มีอยู่ทั่วไป

สิทธิณัฐ ประพุทธนิติสาร (2545, หน้า 49-50) ได้กล่าวถึง กระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์เป็นวิธีการระดมและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของผู้ร่วมประชุม โดยการวาดภาพหรือใช้สัญลักษณ์ และด้วยเหตุที่ผู้ร่วมประชุมต้องรับฟังความเห็นของผู้อื่น แม้ไม่ชอบหรือไม่ตรงกับความคิดของตนนั้นคือ วิธีการสร้างสรรค์บรรยากาศการประชุมที่ทุกคนมอบให้แก่กัน โดยเฉพาะบรรยากาศการเรียนรู้ร่วมกัน

จากการที่ต้องช่วยกันทำงาน จะเป็นพลังทำให้ผลการพัฒนาสู่อนาคตที่วางไว้ร่วมกัน ในที่สุด (กรมการพัฒนาชุมชน, 2543, หน้า 38) วิธีการระดมความคิดในกระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์ จะทำการแบ่งผู้เข้าร่วมประชุมเป็นกลุ่มย่อย กลุ่มละ 8 - 10 คน แล้วดำเนินการระดมความคิด แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนหลัก ประกอบด้วย

1. ขั้นตอนการสร้างความรู้ (Appreciation: A) คือ ขั้นตอนการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ โดยการทำให้ทุกคนให้การยอมรับและชื่นชมคนอื่น โดยไม่รู้สึกรังหรือแสดงการต่อต้านหรือวิพากษ์วิจารณ์ ขั้นตอนนี้เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมทุกคนแสดงความคิดเห็น รับฟังและหาข้อสรุปร่วมกันอย่างเป็นประชาธิปไตย แบ่งเป็น 2 ช่วง คือ

A1 = การวิเคราะห์สถานการณ์ของหมู่บ้านในปัจจุบัน

A2 = การกำหนดอนาคตของหมู่บ้านว่าต้องการให้เกิดการพัฒนาในทิศทางใด

2. ขั้นตอนการสร้างแนวทางการพัฒนา (Influence: I) คือการใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่แต่ละคนมีอยู่ มาช่วยกันกำหนดวิธีการสำคัญหรือยุทธศาสตร์ที่จะทำให้บรรลุวิสัยทัศน์ร่วมหรือ

อุดมการณ์ร่วมของกลุ่มได้อย่างดีที่สุดในขั้นนี้ทุกคนมีโอกาสหัดเทียบกันที่จะให้ข้อคิดเห็นว่าวิธีการสำคัญที่จะทำให้บรรลุมิติสัมพันธ์ร่วมหรืออุดมการณ์ร่วมของกลุ่มได้อย่างดีที่สุดในขั้นนี้ทุกคนมีโอกาสหัดเทียบกันที่จะให้ข้อคิดเห็นว่าวิธีการสำคัญที่ทำให้บรรลุมิติสัมพันธ์ร่วมหรืออุดมการณ์ร่วมนั้นประกอบด้วยอะไรบ้าง ดังนั้นในขั้นตอนนี้เป็นการหาแนวทางในการพัฒนาหมู่บ้านและหาเหตุผลเพื่อจัดลำดับความสำคัญตามความเห็นของผู้เข้าร่วมประชุม แบ่งเป็น 2 ช่วง คือ

I1 = การคิดโครงการที่จะให้บรรลุมิติสัมพันธ์

I2 = การจัดลำดับความสำคัญของโครงการ แยกเป็น 3 ประเภทคือ กิจกรรมที่ชาวบ้านทำได้เอง กิจกรรมหรือโครงการที่ชาวบ้านทำเองบางส่วนโดยร่วมมือกับภายนอกทั้งความรู้ ทรัพยากร การจัดการและกิจกรรมหรือโครงการที่สามารถขอจากภาครัฐ

3. ขั้นตอนการสร้างแนวทางปฏิบัติ (Control: C) คือ การนำวิธีการสำคัญที่กำหนดเป็นแผนปฏิบัติการอย่างละเอียดว่าทำอะไร มีหลักการและเหตุผลอย่างไรมีเป้าหมายอย่างไร และมีใครรับผิดชอบเป็นหลัก ใครต้องให้ความร่วมมือ จะต้องใช้งบประมาณและค่าใช้จ่ายเท่าไร จากแหล่งใดจะมีรายได้จากการดำเนินการดังกล่าวหรือไม่ ถ้ามีจะมีประมาณเท่าไร และรายละเอียดอื่น ๆ ตามที่ควรระบุไว้ แบ่งเป็น 2 ช่วง

C1 = การแบ่งกลุ่มรับผิดชอบ

C2 = การตกลงรายละเอียดในการดำเนินงาน

สิทธิบัญญัติ ประพุทธนิตสาร (2545, หน้า 52) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จ ในการดำเนินการตามกระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์

1. กระบวนการ ต้องดำเนินการตามขั้นตอน จะข้ามและสลับขั้นตอนไม่ได้โดยเน้นให้มีการระดมความคิดอย่างทั่วถึงและเน้นบรรยากาศของการให้อภัยที่ทุกคนมอบแก่กัน

2. เทคนิคระดมความคิด ช่วยรวมพลังแห่งปัญญา และพลังความคิดสร้างสรรค์ของบุคคลเป็นพลังพัฒนา โดยใช้หลักการมีส่วนร่วมอย่างเป็นประชาธิปไตย

3. เทคนิควาดภาพ เป็นเทคนิคที่ช่วยให้ผู้ร่วมประชุมสร้างสรรค์ความคิด และสามารถสื่อออกมาให้ผู้อื่นเข้าใจได้ไม่ยาก ทั้งการรวมความคิดเห็นก็ทำได้ง่ายกว่าข้อเขียนอีกด้วย

4. การเตรียมชุมชน ผลของการระดมความคิดจะเป็นอย่างไร ขึ้นอยู่กับการที่ผู้ร่วมประชุมตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมและเข้าใจในความจำเป็นของการประชุมเพียงใด

5. ผู้ร่วมประชุม ควรเป็นตัวแทนจากกลุ่ม และองค์กรประชาชนที่มีส่วนได้ ส่วนเสีย ผู้ด้อยโอกาสหรือองค์กรสตรี เพราะจะช่วยให้แผนพัฒนาครอบคลุมด้านต่าง ๆ มากขึ้น

6. ผู้ดำเนินการ นอกจากทักษะในการนำดำเนินการและสรุปเนื้อหาแล้วต้องชัดเจนในทุกขั้นตอนของกระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์ เป็นผู้ที่มีไหวพริบ สามารถไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้ง

แก้ไขปัญหาลักษณะเฉพาะหน้าได้ดี สามารถสร้างบรรยากาศ ควบคุมขั้นตอนและเวลาให้เป็นไปตาม กระบวนการ และมีความรับผิดชอบในการวิเคราะห์และสังเกตบรรยากาศการประชุม

7. สถานที่ มีขนาดกว้างพอต่อการทำกิจกรรมของกลุ่มมีฝาผนังและกระดานสำหรับการ ดิติดภาพและสามารถนำเสนอภายในกลุ่มได้โดยไม่รบกวนกันและควรอยู่ในอาณาบริเวณที่สะดวก ต่อการเดินทาง จุดแข็งและข้อจำกัดของเทคนิคกระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์บางประการใน การประยุกต์ใช้กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีดังนี้

7.1 จุดแข็ง เทคนิคกระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์ที่นำมาประยุกต์ใช้กับการวิจัย เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีจุดแข็งคือ

7.1.1 ปรัชญาและหลักการของกระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์มีความเชื่อมั่น ในพลังสร้างสรรค์ของคนในชุมชนมีความประนีประนอมสูงมาก มีความเชื่อว่าการสร้างวิสัยทัศน์ ที่ดีจะทำให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการมีความซาบซึ้งในคุณค่า มีความรักซึ่งกันและกัน มีจุดมุ่งหมายไปสู การสร้างสิ่งที่ดีกว่าสำหรับผู้ร่วมกระบวนการ ที่มีบริบท เงื่อนไข และสถานการณ์ในชุมชนมีความ สมานฉันท์ระดับหนึ่ง ถ้าทุกคนมีส่วนร่วมด้วยความเต็มใจด้วยความรักสมัครสมานสามัคคี ผลของ การปฏิบัติตามกระบวนการ ระดมพลังสร้างสรรค์ย่อมทำให้กลุ่มเข้มแข็ง องค์กรที่มีศักยภาพเป็น พูนเดิมอยู่แล้ว มีความเข้มแข็งและมีศักยภาพสูงขึ้น

7.1.2 กระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์ ถือเป็นกระบวนการที่ใช้วิธีที่เรียบง่าย เป็นที่เข้าใจโดยทั่วกันในกลุ่มที่เข้าร่วมกระบวนการ ผู้ทำหน้าที่เป็นวิทยากรก็สามารถดำเนิน กระบวนการได้อย่างราบรื่น เช่น ใช้การวาดภาพในการสร้างจินตนาการ ใช้การระดมความคิด แบบเปิดกว้าง ซึ่งทำให้มีบรรยากาศที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม และการเป็นประชาธิปไตย

7.2 ข้อจำกัดเทคนิคกระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์ที่นำมาประยุกต์ใช้กับการวิจัย เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีข้อจำกัดคือ

7.2.1 ข้อจำกัดที่เกี่ยวกับบริบท เงื่อนไข และสถานการณ์ในชุมชน ถ้าในชุมชน มีปัญหาใหญ่โตสลับซับซ้อน มีพลวัตสูงเกินไปจนทำให้คนในชุมชนท้อแท้สิ้นหวัง ชุมชนไม่มี ความสมานฉันท์ เงื่อนไขทั้งภายในและภายนอกชุมชนมีส่วนน้อยที่เป็นบวกแต่ส่วนที่เป็นผลลบ หรืออุปสรรคมีมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องส่วนตัว เรื่องกลุ่ม เรื่องอำนาจหรือผลประโยชน์ในชุมชน เรื่องของหน่วยงาน โครงสร้างของระบบการเมือง การจัดการของรัฐข้อจำกัด เกี่ยวกับปัจจัยการผลิต ปัญหาบริโภคนิยม เรื่องของหนี้สิน ความเสียเปรียบในทางการตลาด การได้ประโยชน์ เสียประโยชน์ ของคนในชุมชนที่เชื่อมโยงกับอำนาจของรัฐและของทุนจากภายนอกกับผู้ที่ไม่สามารถเข้าถึง อำนาจรัฐและอำนาจทุนได้ กระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์จึงเป็นกิจกรรมอบรมที่อาจจะประสบ ความสำเร็จในช่วงประชุม แต่ความลึกซึ้งของการวิเคราะห์วิสัยทัศน์ การแปลงวิสัยทัศน์ สู่วิทยาศาสตร์ พันธกิจ แผนและการนำไปสู่การควบคุมจัดการตามแผนอาจมีไม่มากเท่าที่ควร

7.2.2 การกำหนดความสัมพันธ์ บทบาทของวิทยากรกับผู้เข้าร่วมกระบวนการ ในการหาข้อมูล ข้อเท็จจริง ซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ส่วนหนึ่งที่ทำให้วิสัยทัศน์ยุทธศาสตร์ แผนและการปฏิบัติตามแผนมีความละเอียดอ่อนและสามารถเกิดผล แต่หลังจากกระบวนการอาจมี ปัญหาหากเงื่อนงำที่เป็นลบมีมากมาย หรือหากปัญหาที่กลุ่มและชุมชนเผชิญมีความรุนแรงมาก ผู้ที่ เข้าร่วมประชุมอาจพูดถึงวิสัยทัศน์เพื่อจะได้ลืมปัญหาไปได้ และเมื่อพูดถึงสิ่งที่ต้องการ การหาข้อมูล การจัดทำโครงการหรือปฏิบัติการก็จะไม่เป็นจริงไม่เข้มข้นเท่าที่ควร เทคนิคและกระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์ สามารถนำมาประยุกต์สำหรับการประชุมเพื่อระดมความคิดในการพัฒนาหมู่บ้าน เป็นเทคนิคการระดมความคิดที่เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์และข้อมูลข่าวสารกันในทุกขั้นตอนอย่างมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน บนพื้นฐาน ความเท่าเทียมกัน กระบวนการนี้นำคนเป็นศูนย์กลาง โดยคนผู้ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมดในชุมชน (Village Stakeholder) มาช่วยกันคิด ร่วมกันแสดงข้อคิดเห็นและทำงานร่วมกัน ทำให้สมาชิกเข้าใจ สภาพปัญหาข้อจำกัด ความต้องการและศักยภาพของตนเอง กลุ่ม ชุมชน และผู้ที่เกี่ยวข้อง เป็นการ ประชุมที่ระดมสมองและใช้ศักยภาพที่มีอยู่เพื่อนำมาร่วมกันแก้ไขปัญหาและหาแนวทางพัฒนาเชิง สร้างสรรค์ เทคนิคนี้จึงเป็นกระบวนการประชุมเพื่อระดมความคิดรวมพลังสร้างสรรค์ของแต่ละคน เข้ามาร่วมกัน เพื่อใช้เป็นพลังในการพัฒนา โดยใช้หลักการมีส่วนร่วมอย่างประชาธิปไตย

7.2.3 การประชุมระดมความคิดเพื่อสร้างอนาคตร่วมกัน (Future Search Conference: F.S.C.) การประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อสร้างอนาคตร่วมกัน (Future Search Conference: F.S.C.) เป็นเทคนิคการประชุมแบบมีส่วนร่วม ที่พัฒนาจากหลักการทางสังคมจิตวิทยา โดยภาคธุรกิจ ในอังกฤษและสหรัฐอเมริกา องค์กรอื่น ๆ นอกจากภาคธุรกิจในประเทศต่าง ๆ ได้นำ เทคนิคการประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อสร้างอนาคตร่วมกัน ไปใช้อย่างแพร่หลาย สำหรับประเทศไทยได้นำเทคนิคการประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อสร้างอนาคตร่วมกันมาใช้และเผยแพร่ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 โดยสมาคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทยวัตถุประสงค์ของการประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อสร้างอนาคตร่วมกัน

7.2.3.1 ร่วมกันทำความเข้าใจกับสถานการณ์ในอดีตและปัจจุบันที่มีความ เชื่อมโยงซึ่งจะมีผลกระทบในอนาคต

7.2.3.2 เพื่อเสนอภาพรวมของสถานการณ์ปัจจุบัน

7.2.3.3 เพื่อลงมติและสร้างพันธะสัญญาในการสร้างวิสัยทัศน์ของอนาคตร่วมกัน

7.2.3.4 เพื่อรวบรวมแนวคิด ความเข้าใจ ข้อมูลพื้นฐาน แผนปฏิบัติการที่จะใช้ ในการสร้างอนาคตร่วมกัน

ผลลัพธ์จากการประชุมแบบการประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อสร้างอนาคตร่วมกัน

1. เข้าใจปัจจัยองค์ประกอบเหตุการณ์ในอดีตที่มีผลต่อสภาพปัจจุบันและแนวโน้มที่มีผลกระทบในอนาคต

2. ทุกคนเห็นภาพรวมเป็นภาพเดียวกัน เกิดวิสัยทัศน์ในอนาคตร่วมกันที่เต็มไปด้วยความหวังและพันธะสัญญาาร่วมกัน

3. ทุกคนเกิดความตระหนักได้แลกเปลี่ยนแนวคิดใหม่ ๆ ร่วมกันเป็นการขยายเครือข่าย มีสัมพันธภาพที่ดีเข้าใจและเห็นคุณค่าซึ่งกันและกัน ความคิดทุกอย่างอยู่ในสมองของทุกคน และตระหนักว่าทุกคนลงเรือลำเดียวกัน มีจุดมุ่งหมายปลายทางร่วมกันมีแผนงานที่ชัดเจนร่วมกัน

เฉลียว บุรีภักดี (2545, หน้า 135) ได้กล่าวถึงกระบวนการประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อสร้างอนาคตร่วมกันมีองค์ประกอบหลัก 3 ส่วน คือ

1. การวิเคราะห์เหตุการณ์ในอดีต เพื่อเชื่อมโยงกับสภาพการณ์และแนวโน้มในปัจจุบัน
2. การวิเคราะห์และสังเคราะห์สภาพการณ์ปัจจุบันเพื่อความเข้าใจในทิศทางและปัจจัยที่มีอิทธิพลในประเด็นหลักของการประชุม

3. การจินตนาการถึงอนาคตที่พึงปรารถนา ในประเด็นหลักของการประชุมเพื่อร่วมกันกำหนดความคิดเห็นร่วม และสร้างแผนปฏิบัติการไปสู่อนาคตร่วมกัน

3.1 ขั้นตอนการดำเนินการ

3.1.1 เส้นแบ่งเวลาเป็น พ.ศ. (Time Line) เป็นการทบทวนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละห้วงเวลาว่าแต่ละช่วงส่งผลต่อประเด็นทั้ง 4 ประเด็นนี้ได้อย่างไร

3.1.1.1 การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของสังคมโลกทั้งด้านสังคมและเศรษฐกิจ มีอะไรบ้าง

3.1.1.2 การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและประชากรของประเทศไทย มีอะไรบ้าง

3.1.1.3 โครงสร้างพื้นฐานของรัฐและสังคมไทย เป็นอย่างไร

3.1.1.4 เหตุการณ์สำคัญในชีวิตของเราเองมีอะไรบ้าง

3.2 เข้าใจอดีตเพื่อระบุและแปลความหมายของสถานการณ์ในอดีตที่มีความสำคัญต่อกลุ่มในการประชุมครั้งนี้

3.2.1 การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของโลกต่อประเทศไทยมีอะไรบ้าง

3.2.2 โครงสร้างพื้นฐานของรัฐและสังคมไทยกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร

3.2.3 โครงสร้างพื้นฐานของรัฐและสังคมไทยกับชีวิตของเราเป็นอย่างไร

3.2.4 การเปลี่ยนแปลงของโลกและประเทศ มีผลต่อชีวิตของเราอย่างไร

3.3 การยังเห็น เพื่อสะท้อนสิ่งที่เรารู้จากอดีตให้นำเสนอเป็นประเด็นสั้น ๆ

3.4 แผนที่จิตใจหรือแผนที่ความคิด (Mind Map) เพื่อสร้างภาพที่สมบูรณ์ของปัจจัยแนวโน้มนั้นทั้งหมดที่มีผลกระทบต่อประเด็นนั้น เชื่อมโยงความคิดให้เห็นเป็นภาพรวมของต้นไม้ที่งอกจากกิ่งต้นไม้ออกไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะสิ้นสุดการระดมความคิด

3.5 มุมมองของผู้เกี่ยวข้องแต่ละกลุ่มนำประเด็นที่นำเสนอจากแผนที่จิตใจมาวิเคราะห์ในกลุ่มของตน แต่ละกลุ่มตกลงเรียงลำดับความสำคัญให้เหลือเพียง 3 ข้อเพื่อวิเคราะห์และนำเสนอให้กลุ่มใหญ่ เช่น ทุกข์เรื่องใดที่รุนแรงที่สุด ทุนของชุมชน ด้านใดบ้างที่เข้มแข็ง เป็นต้น

3.6 ความภูมิใจและความเสียใจ เพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกทุกกลุ่มนำเสนอ

3.7 การสังเคราะห์ สะท้อนในสิ่งที่ผู้ร่วมประชุมเรียนรู้จากปัจจุบัน

3.8 การแสดงในรูปแบบต่าง ๆ ให้วาดภาพว่าอยากให้เกิดอะไรขึ้นในอนาคตแล้วนำเสนอรูปแบบต่าง ๆ เช่น ละคร บทสัมภาษณ์ บทความในหนังสือพิมพ์ การแสดงหุ่นกระบอก เป็นต้น

3.9 การนำเสนอละคร เพื่อนำเสนอภาพอนาคตที่พึงปรารถนาาร่วมกัน แต่ละกลุ่มนำประเด็นสำคัญที่ชอบและคิดว่าเป็นไปได้จากการแสดงของกลุ่มอื่นมาแสดงความคิดเห็นความหวังร่วมสมาชิกกลุ่มร่วมกันสรุปประเด็นความเห็นร่วมของกลุ่มคน โดยแยกเป็นแนวคิดทั่ว ๆ ไป (Common Idea) และแนวคิดตามข้อตกลง (Promising Idea) ของแต่ละกลุ่ม และนำมาารวมกันจนได้แนวความคิดทั่ว ๆ ไปของกลุ่มใหญ่ (ละคร 1 เรื่อง อาจจะมีหลายประเด็น)

3.10 แผนปฏิบัติการของแต่ละกลุ่ม แต่ละคนตัดสินใจเลือกเรื่องจากแนวความคิดทั่ว ๆ ไปที่ได้จากกลุ่มใหญ่เพียงเรื่องเดียว เรื่องที่ตนเองสนใจ

3.11 แผนปฏิบัติการ กลุ่มที่สนใจแนวความคิดทั่ว ๆ ไปเรื่องเดียวกัน มารวมกลุ่มกันเพื่อระบุถึงกลวิธี เพื่อใช้สร้างอนาคตร่วมกันในอนาคตอันใกล้ โดยระบุถึงกลวิธีความต้องการสนับสนุนในด้านใดบ้าง จากหน่วยงานหรือบุคคลใดและใช้ขั้นตอนดำเนินงานอย่างไร เมื่อไรเพื่อนำเสนอกลุ่มใหญ่

3.12 แผนปฏิบัติการ เลือกตามความคิดเห็นจากที่นำเสนอในกลุ่มใหญ่ที่กลุ่มสนใจ และเห็นว่ามีความสำคัญมาพิจารณาหาอุปสรรคที่สำคัญ กลุ่มจะใช้กลวิธีอะไรในการแก้ปัญหาอุปสรรคเหล่านั้น ต้องการความช่วยเหลืออะไรเพิ่มเติม จากใคร อย่างไร เมื่อไร

3.13 นำเสนอแผนปฏิบัติการ มุมมองของการจัดการประชุม เปิดโอกาสให้ผู้จัดได้ชี้แจงต่อผลของการประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งนี้ ประเมินผล เปิดโอกาสให้ทุกคนพูดถึงการประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งนี้สั้น ๆ และมีพิธีปิด “รวมใจสู่ความสำเร็จในอนาคต” ผู้เข้าร่วมกระบวนการประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อสร้างอนาคตร่วมกันควรมีความหลากหลาย ไม่ยึดให้กลุ่มมีลักษณะใดลักษณะหนึ่งตายตัว บางกิจกรรมอาจใช้กลุ่มผสม กลุ่มเฉพาะ กลุ่มใหญ่ กลุ่มย่อย หรือใช้กลุ่มสนใจ ซึ่งลักษณะของกลุ่มกิจกรรมมีดังนี้

3.13.1 กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) คือ กลุ่มของสมาชิกที่มีส่วนได้เสียร่วมกัน เช่น กลุ่มผู้ใช้น้ำการเกษตร ภารกิจงานใกล้เคียงกัน เช่น กลุ่มผู้กำหนดนโยบาย กลุ่มผู้ปฏิบัติงานระดับสูง กลุ่มผู้ปฏิบัติงานระดับล่าง หรือผู้ที่อยู่ในพื้นที่หรือสถานการณ์ใกล้เคียงกัน เช่น กลุ่มองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) กลุ่มเฉพาะจะมีมุมมอง ประสบการณ์ ความชำนาญ เฉพาะด้านที่มีคุณค่าการพิจารณาที่ละเอียดในด้านต่าง ๆ

3.13.2 กลุ่มผสม (Mixed Group) คือ กลุ่มของสมาชิกที่มีความแตกต่างหลากหลาย เช่น สมาชิกในกลุ่มที่ประกอบด้วยผู้กำหนดนโยบาย ผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติงาน ความหลากหลายทำให้ได้ข้อมูล ข้อคิดเห็น ประสบการณ์หลาย ๆ ด้าน เกิดความครอบคลุม เห็นความเชื่อมโยงด้านต่าง ๆ นอกจากนี้ยังเกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน เป็นการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกกลุ่ม

3.13.3 กลุ่มสนใจ (Self-Selected Group) คือ กลุ่มที่สมาชิกที่มีความสนใจและเลือกประเด็นเดียวกันมาทำงานร่วมกัน การตัดสินใจเลือกประเด็นเป็นการตัดสินใจส่วนบุคคลสนใจประเด็นเดียวกันจะรวมตัวกันเป็นกลุ่มสนใจประเด็นนั้น ๆ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จ ประกอบด้วยปัจจัย ดังนี้

1) ผู้ร่วมประชุม จำนวนที่เหมาะสม คือ 50 - 60 คน ซึ่งจะถูกแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อย (ไม่เกิน 10 คน) ทุกคนจะต้องค้นหา วิเคราะห์ข้อมูลหรือประสบการณ์ซึ่งกันและกัน

2) ผู้นำสนทนาในกลุ่ม มีภารกิจที่จะต้องกระตุ้นและเปิด โอกาสให้สมาชิกทุกคน แสดงความคิดเห็นออกมาคอยดูแลให้การทำงานเป็นไปตามกติกาและควบคุมพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ ที่อาจเกิดขึ้น

3) ผู้จัดบันทึก ต้องบันทึกทุกอย่างให้กระชับ ชัดเจนและรวบรวมนำเสนอต่อไป

4) โฆษกกลุ่ม มีหน้าที่นำเสนอความคิดของกลุ่มต่อที่ประชุมใหญ่

5) ผู้ควบคุมเวลา คือ มีหน้าที่ดูแลขั้นตอนการทำงานของกลุ่มให้สอดคล้องกับเวลา

6) ผู้ควบคุมแผ่นพลิก เป็นผู้เขียนชื่อสมาชิกและหัวข้อสนทนา พร้อมทั้งดึงประเด็นที่สำคัญมาเขียนลงแผ่นพลิกอย่างกระชับและนำไปติดฝาผนังให้กลุ่มอื่นรับรู้ร่วมกันกระบวนการประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อสร้างอนาคตร่วมกัน เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้กลุ่มช่วยกันค้นหาแนวทางในการทำงาน ทีมดำเนินการจะคอยกระตุ้นเพื่อให้ผู้ร่วมประชุมมี โอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือประสบการณ์ซึ่งกันและกันอย่างทั่วถึงข้อมูลที่ได้จากการประชุมจะมีความหลากหลายจะถูกนำมาใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการกำหนดวิสัยทัศน์ เพื่อช่วยกันปฏิบัติงานตามแผนที่วางไว้ต่อไป ซึ่งเป็นการก้าวสู่อุทิศร่วมกันของชุมชน การประชุมด้วย F.S.C. จึงช่วยเปิดโอกาสให้ประชาชนได้แสดงศักยภาพให้เป็นที่ยอมรับ โดยเฉพาะในหมู่ข้าราชการที่จะหันมายอมรับและศรัทธาในศักยภาพของชุมชนมากขึ้น

จิรประภา อัครบวร, บุญอนันต์ พิณภัทรชัย และสมบัติ กุสุมาวดี (2545, หน้า 311-312) ได้กล่าวถึงการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง จากมุมมองการบริหารจัดการและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ แสดงให้เห็นว่าชุมชนมีความเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่ง และมีแนวโน้มที่จะเป็นชุมชนยั่งยืน อันเนื่องมาจากชุมชนมีการบริหารจัดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในทุกระดับและมีการจัดทำอย่างเป็นระบบ ซึ่งนับได้ว่าเป็นปัจจัยสำเร็จของชุมชน ดังนี้ 1) การมีผู้นำที่เข้มแข็งและผู้นำมีแนวทางการบริหารจัดการชุมชน โดยให้คนในชุมชนเป็นศูนย์กลางของการค้นหาปัญหาและการพัฒนา ผู้นำมีบทบาทเป็นเพียงนักแปลความ นักเชื่อมโยง คือ เชื่อมโยงคนและทักษะ เชื่อมโยงเงิน เชื่อมโยงกิจกรรม 2) การมีชุมชนแห่งการเรียนรู้ คือ การที่คนในชุมชนแสดงความเป็นเจ้าของ (Sense of Belonging) โดยการมีส่วนร่วมเสนอความคิดเห็นในการช่วยกันพัฒนาตำบลให้เป็นชุมชนที่น่าอยู่ อาศัย นอกจากนั้นยังช่วยกันคิดแก้ปัญหาในชุมชน โดยมองผลประโยชน์ของคนในชุมชนเป็นส่วนรวม (Shared Vision) คนในชุมชนมีการช่วยกัน พัฒนาความสามารถซึ่งกันและกัน (Team Learning) ในทุกกลุ่ม เช่น การสอนตัดเย็บชุดชั้นในการพัฒนาผู้นำชุมชน การจัดค่ายจริยธรรม เป็นต้น 3) ความสามารถในการแปลงนโยบายรัฐสู่การปฏิบัติของชุมชน จากตัวอย่างการดำเนินนโยบายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง นโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ โดยเริ่มจากการให้ความรู้แก่คนในชุมชนก่อนที่จะมีการเลือกตัวแทนเพื่อทำการบริหารจัดการ มีการแปลคำว่า “กองทุนหมู่บ้าน” มาเป็น “มรดกของหมู่บ้าน” ซึ่งต้องรักษาไว้ให้ลูกหลาน

จากแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมสรุปได้ว่า กระบวนการหรือวิธีการ เทคนิคการส่งเสริมการมีส่วนร่วม ในแต่ละขั้นตอนจะมีความสำคัญอยู่ในตัวเอง วิธีการในแต่ละขั้นตอนเป็นเรื่องละเอียดอ่อน ทุกขั้นตอนในกระบวนการมีความสัมพันธ์และสอดคล้องกัน เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะการมีส่วนร่วมย่อมก่อให้เกิดการเรียนรู้ของคนในชุมชนสะท้อนปัญหาและความต้องการได้ถูกต้องตรงประเด็น คนนอกชุมชนที่จะเข้าไปพัฒนาชุมชน ควรเป็นเพียงนักเชื่อมโยงคน ทักษะกิจกรรม เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีขึ้นเท่านั้น ดังนั้นการส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา จึงเป็นการสะท้อนถึงการพัฒนาศักยภาพของคน และชุมชนที่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน รวมทั้งเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ นำทางไปสู่การมีเสรีภาพในการตัดสินใจ และกำหนดอนาคตของตนเอง ประชาชนจะเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของผลงานที่ตนเองได้กระทำ องค์กรภายนอกเพียงแต่เข้าไปให้ความช่วยเหลือด้านวิชาการ และการพัฒนาขีดความสามารถของคนในชุมชนตามความเหมาะสมกับสภาพของแต่ละชุมชน โดยให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองของคนในชุมชนและสร้างรากฐานของสังคมให้เข้มแข็ง

ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่

ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่นิยม (Structural - Functional Theory)

นิยพรรณ วรณศิริ (2540, หน้า 108-110) ได้เสนอแนวความคิดว่าระบบสังคมต่าง ๆ ประกอบด้วยโครงสร้างและกิจกรรมต่าง ๆ โครงสร้างทางสังคม คือ แบบแผนที่มีอยู่นานแล้ว โดยประชากรมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โครงสร้างจะได้มาจากการกระทำระหว่างกันทางสังคมจากบรรทัดฐานและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของพฤติกรรมทฤษฎีนี้จะเน้นการทำความเข้าใจกับการคงอยู่และการสืบเนื่องของ โครงสร้างและเสถียรภาพทางสังคม ซึ่งตัวบ่งชี้ที่สำคัญคือได้จากข้อมูลทางชาติพันธุ์ของแต่ละสังคม ที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนที่มีความผูกพันกันทางสังคมหรือมีความขัดแย้งระหว่างกัน แต่ยอมรับในการขัดแย้งนั้น และมีการจัดการต่อความขัดแย้งอย่างเป็นทางการ ความสัมพันธ์ดังกล่าวจะช่วยลดโอกาสที่ทำให้เกิดความขัดแย้งและทำให้สังคมทั้งหมดคงอยู่ต่อไปได้

สนิธิ สมัครการ (2540, หน้า 28-30) กล่าวว่า ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ เน้นที่การคงอยู่หรือระบบเสถียรภาพของระบบสังคม รวมทั้งภาระหน้าที่ทางสังคม ลดความมั่นคงไม่เปลี่ยนแปลง เป็นมโนภาพสำคัญในการวิเคราะห์พฤติกรรมของมนุษย์ ดังนั้นส่วนต่าง ๆ ของวัฒนธรรมที่แตกต่างกันของกลุ่มทางสังคมต้องถูกนำมาศึกษา โดยดูว่าส่วนต่าง ๆ ของวัฒนธรรมทำหน้าที่อะไรบ้างที่จะเกิดเสถียรภาพของกลุ่ม โดยเฉพาะสังคมที่ไม่ซับซ้อน จากลักษณะดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่าทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ สามารถนำมาอธิบายความมั่นคงทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไม่ซับซ้อนในการคิดค้นองค์ความรู้ และวิธีการหรือที่เรียกกันทั่วไปว่าภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านต่าง ๆ (Parts) ที่ประกอบกันเข้ามาเป็นสังคมโดยรวม (The Whole) สัมพันธภาพของส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบกันเข้ามาเป็นสังคมนั้น เรียกว่า “โครงสร้างของสังคม (Structure of a Society)” โครงสร้างทางสังคม หมายถึง สัมพันธภาพของกิจกรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในสังคม อันได้แก่ กิจกรรมทางครอบครัว ญาติพี่น้องด้านการศึกษานามัยการเศรษฐกิจการเมืองการปกครองฐานคติ (Assumption) ใหญ่ของการศึกษาสังคมกลุ่ม โครงสร้างหน้าที่มีอยู่ประการหนึ่งว่า ภายในสังคมนั้นมีการทำหน้าที่ (Function) ต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ (System) เพื่อความดำรงอยู่ของแต่ละสังคม ในการนี้ส่วนย่อยต่าง ๆ (Part) หรือระบบย่อย (Subsystems) ต่าง ๆ ภายในสังคมจะปฏิบัติงานต่อเนื่อง ประสานสัมพันธ์กัน เพื่อมุ่งไปสู่ความมุ่งหมายสูงสุด (Goal) ของแต่ละสังคมคือความอยู่รอด ซึ่งย่อมหมายถึงความสามารถที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงภาวะต่าง ๆ ภายในสังคมให้เหมาะสมกับกาลเวลาที่ผ่านไป ด้วยฐานคติดังกล่าวการศึกษาสังคมนี้ถือว่าสังคมเป็นระบบกระทำการชนิดหนึ่ง (An Operating System) ซึ่งประกอบไปด้วย ระบบย่อยต่าง ๆ ระบบย่อยเหล่านี้จะทำหน้าที่ (Function) ในส่วนตัวเองให้สอดคล้องกันไปกับการทำหน้าที่ของระบบย่อยอื่น ๆ อันจะทำให้สังคมดำรงอยู่ได้เปรียบประดุจดังระบบร่างกายมนุษย์ ซึ่งประกอบไปด้วยระบบย่อยต่าง ๆ อาทิ หัวใจ หู ตา จมูก

แขน ขา เท้า ฯลฯ ซึ่งแต่ละส่วน ทำหน้าที่ตามความถนัดเฉพาะของตน และก็ต้องประสานกันกับการทำหน้าที่ของส่วนอื่น ๆ ด้วย เพื่อความดำรงอยู่ของระบบใหญ่ คือ มนุษย์แต่ละคน เช่นนี้ เป็นต้น สนิท สมัครงการ (2549, หน้า 48-53) กล่าวไว้ว่า การประสานงานของระบบย่อยต่าง ๆ ของ โครงสร้างสังคมเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อความอยู่รอดของสังคมเช่นเดียวกับของมนุษย์ ดังจะเห็นว่า ถ้าแขนไปทำหน้าที่แทนขา และปากไปทำหน้าที่แทนทวารหนัก มนุษย์ซึ่งเป็นระบบใหญ่ ในกรณีนี้ ย่อมจะอยู่ด้วยความยากลำบาก ถ้าไม่ถึงแก่ความพิการก็อาจสั้นชีวิต หรือถ้าหากว่าระบบย่อยต่าง ๆ ทำหน้าที่ไม่ประสานกันเพียงพอก็อาจสร้างความยุ่งยากในการดำรงอยู่ให้แก่ระบบใหญ่ได้มาก ตัวอย่างเช่น ปากชอบรับประทานของเผ็ดจัด เปรี้ยวจัด เค็มจัด และของที่ทำให้ท้องเสียได้ง่าย ระบบย่อยส่วนท้อง โดยเฉพาะกระเพาะลำไส้และทวารหนัก ก็อาจทำหน้าที่ที่เกินขนาด อาจเป็นเหตุให้ ระบบใหญ่ คือ มนุษย์ผู้นั้นต้องอยู่ด้วยความยากลำบาก ผิดปกติ และถ้าความขัดแย้งกันระหว่างระบบย่อยมีความรุนแรงมากก็อาจนำไปสู่ความสิ้นสุดของระบบใหญ่ในที่สุด การดำรงอยู่ของ โครงสร้าง สังคมก็เช่นเดียวกันระบบย่อยต่าง ๆ ของสังคมจะต้องปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ตามความถนัดเฉพาะของแต่ละส่วนให้ดีและจะต้องประสานสัมพันธ์กับการทำงานของระบบย่อยอื่น ๆ ที่มีอยู่ภายในระบบใหญ่ คือ โครงสร้างสังคมเป็นส่วนรวมด้วย มิฉะนั้นสังคมนั้นอาจมีอาการกระปลกกระเปลี้ย พิกลพิการ เกิดความยุ่งยาก ระส่ำระสาย และในที่สุดก็อาจสลายตัวไปด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งดังได้พรรณนาไว้ ระบบย่อย (Subsystems) สำคัญที่มีอยู่ใน โครงสร้างของทุกสังคมมนุษย์ พิจารณาตามลักษณะอันเป็น ความถนัดเฉพาะ (Subsystems) ของกิจกรรมแบ่งได้ 6 ระบบ ดังต่อไปนี้

1. ระบบย่อยของโครงสร้างที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางด้านครอบครัวและญาติพี่น้อง (Family Kinship System)
2. ระบบย่อยของโครงสร้างที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางการให้การศึกษา อบรม (Education System)
3. ระบบย่อยของโครงสร้างที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางด้านป้องกัน รักษาและบำรุง สมาชิกของสังคม (Health System)
4. ระบบย่อยของโครงสร้างที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางการเมือง และการปกครอง (Politic System)
5. ระบบย่อยของโครงสร้างที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ (Economic System)
6. ระบบย่อยของโครงสร้างที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางด้านความเชื่อและศาสนา ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในแต่ละสังคม (Belief System)

การศึกษาสัมพันธ์ภาพระหว่างระบบย่อยต่าง ๆ ในโครงสร้างสังคมเหล่านี้ ทำให้เกิดภาพรวมของความมั่นคงทางสังคม ทำให้ทราบว่าสังคมคงรูปอยู่ได้อย่างไร

ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Diffusions)

นักปราชญ์ทางวัฒนธรรม เช่น เอ็ดเวิร์ด, ซาเปียร์ และฟรานส์ โบแอส (Edward, Sapir, & Franz) มีแนวความคิดว่าวัฒนธรรมนั้น เกิดจากแหล่งศูนย์กลางเป็นแหล่ง ๆ ไปแล้วแพร่กระจายไปตามพื้นที่ ๆ มันจะไปถึงได้ตามเวลาที่ผ่านไป และอาศัยการติดต่อเชื่อมโยงของมนุษยชาติในโลกที่มีแนวโน้มที่จะติดต่อกันตลอดเวลา วัฒนธรรมตามแหล่งต่าง ๆ ของโลกที่มีส่วนคล้ายคลึงกัน นั้นมีสาเหตุมาจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมนี้เอง

บอช (Bosch, 1983, pp. 57-59) เชื่อว่าวัฒนธรรมที่เจริญสูงสุดขณะนั้น ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ไม่ได้หมายความว่ามันเกิดจากแหล่งอื่นมาก่อน แต่มาเจริญในที่ ๆ มันปรากฏอยู่นั้น ตัวอย่างเช่น ศาสนาคริสต์เกิดที่ตะวันออกกลาง (เยรูซาเล็ม) แต่มาเจริญรุ่งเรืองในยุโรป และอเมริกา วัว ควาย ซึ่งเป็นที่มาของวัฒนธรรมหลายรูปแบบของสังคมแอฟริกา ก็ไม่ได้เกิดแต่แรกที่แอฟริกา แต่แพร่กระจายมาจากที่อื่น เป็นต้น พอจะสรุปแนวคิดที่เกี่ยวกับกับการแพร่กระจายของวัฒนธรรมของบอช (Boas) ได้ว่า

1. วัฒนธรรมอาจจะเกิดและพัฒนาเสียก่อน ณ จุดเกิดแล้วแพร่กระจายตัวไปยังแหล่งอื่น ๆ โดยรอบ
2. วัฒนธรรมอาจจะเกิด ณ แหล่งหนึ่งแล้วจึงแพร่กระจายไปพร้อมกับพัฒนาตัวเอง ณ แหล่งอื่น ๆ ได้

การที่ บอช (Boas) สรุปทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมว่าวัฒนธรรมเกิดขึ้นจากแหล่งหนึ่งแล้วแพร่กระจายไปอีกแหล่งหนึ่ง ทำให้วัฒนธรรมหลาย ๆ แหล่งที่ต่อเนื่องมีลักษณะคล้าย ๆ กันนั้น บอช (Boas) ไม่ได้หมายถึง การแพร่กระจายของวัฒนธรรมแบบล่องลอยไปโดยตัวของมันเองหากแต่มีปัจจัยอื่น ๆ มาประกอบ ได้แก่

1. ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ ลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ส่งเสริมการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมต้องมีลักษณะดังนี้
  - 1.1 ต้องเป็นพื้นที่ต่อเนื่องกัน
  - 1.2 ต้องไม่มีอุปสรรคทางภูมิศาสตร์ขัดขวาง เช่น ทะเล ภูเขา ป่าไม้ หิมะ และทะเลทราย เป็นต้น
2. ปัจจัยทางระยะทาง หมายถึง ต้องไม่อยู่ไกลเกินกว่าที่คนและวัฒนธรรมจะแพร่กระจายไปถึงได้
3. ปัจจัยทางเทคโนโลยีการสื่อสารคมนาคม นั่นคือวิธีการที่คนจะไปมาหาสู่ติดต่อกันได้ ถึงแม้จะมีอุปสรรคทางภูมิศาสตร์ขัดขวางก็ตาม

4. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เศรษฐกิจเป็นตัวสนับสนุนการแพร่กระจายที่สำคัญปัจจัยหนึ่ง จะเห็นได้ว่าคนที่มีเงินเท่านั้นที่จะสามารถเดินทางไปยังสังคมอื่น ๆ ได้ เมื่อไปถึงที่ใดก็จะเผยแพร่วัฒนธรรมของตนที่นั่นทั้ง โดยทางตรงและทางอ้อม

5. ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม การแพร่กระจายอาจเกิดจากปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

5.1 คนจากสังคมหนึ่งเดินทางไปศึกษาต่อ ณ อีกสังคมหนึ่ง ทำให้ได้แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันขึ้น

5.2 เกิดภัยสงครามในสังคมหนึ่งทำให้มีคนอพยพโยกย้ายไปอยู่ในอีกสังคมหนึ่ง

5.3 เกิดจากการแต่งงานระหว่างคนต่างวัฒนธรรมขึ้น

5.4 เกิดภัยธรรมชาติ เช่น ความแห้งแล้ง โรคระบาด ฯลฯ ทำให้คนอพยพโยกย้ายไปอยู่อีกสังคมหนึ่ง

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจึงเกี่ยวข้องกับเขตวัฒนธรรม (Culture Areas) อยู่มากที่สุด เพราะในเขตที่คนไปมาติดต่อกันได้สะดวกจะมีวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน วัฒนธรรมสัมผัสการแพร่กระจายตัวของวัฒนธรรมออกไปรอบทิศทางย่อมไปสัมผัส (Contact) เข้ากับวัฒนธรรมเดิมของสังคมแหล่งใหม่ การสัมผัสกันของวัฒนธรรมที่ต่างกันสองวัฒนธรรมนั้นมีที่มาจากคนที่คนต่างวัฒนธรรมมาสังสรรค์กันจะเป็นโดยความบังเอิญหรือจงใจก็ตามย่อมจะเกิดการเกี่ยวข้องกันทางพฤติกรรมส่วนบุคคล การพูดจากันครั้งแรก ๆ อาจจะไม่เข้าใจกัน แต่มนุษย์ก็มีวิธีที่ดีกว่าโดยใช้ภาษาใบ้และภาษาท่าทาง (Gesture) ค่อมารู้จักกันนาน ๆ ก็เริ่มพูดจากันรู้เรื่อง เพราะได้ฝึกหัดทำความเข้าใจกันบ่อย ๆ ค่อมจะนำไปสู่การปฏิสังสรรค์กันในรูปแบบพฤติกรรมอื่น ๆ ได้แก่ พฤติกรรมทางเศรษฐกิจ อาจมีการขอข่าวกัน มีการแลกอาหารกัน และมีการค้าขายกัน การปฏิสังสรรค์กันของคนสองวัฒนธรรมที่ต่างกันก็คือ การสัมผัสกันทางวัฒนธรรม เพราะวัฒนธรรมนั้นคือ พฤติกรรมที่คิดด้วยบุคคลมา ดังนั้น วัฒนธรรมซึ่งแพร่กระจายมาพบกันและปฏิสังสรรค์กันก็คือการมาพบปะและสัมพันธ์กันของคนต่างวัฒนธรรมนั่นเอง วัฒนธรรมสัมผัสเป็นขั้นตอนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม และเป็นขั้นตอนต่อจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม

การหยิบยืมทางวัฒนธรรม

การหยิบยืมทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นหลังจากที่วัฒนธรรมต่างกันสองวัฒนธรรมมาพบกัน ย่อมมีการหยิบยืมแลกเปลี่ยนกันขึ้น การที่บุคคลจากต่างวัฒนธรรมมาสัมพันธ์กันย่อมหาทางที่จะแลกเปลี่ยนความเข้าใจซึ่งกันและกันเสมอ มิฉะนั้นจะทำความเข้าใจกันไม่ได้ วิธีแสดงออกซึ่งความคิดของบุคคลหนึ่งเมื่อเป็นที่เข้าใจของอีกบุคคลหนึ่งแล้ว บุคคลหลังนี้ย่อมจะจดจำไว้ใช้ชั่วคราวต่อ ๆ ไป การที่บุคคลต่างวัฒนธรรมทั้งสองนี้ต่างจำพฤติกรรมใด ๆ ของกันและกันไว้แล้วเอาไปใช้เป็นประจําานาน ๆ เข้าย่อมถูกผนวกเข้ากับวัฒนธรรมเดิมของตน แต่ก็ยังพอจะแยกออกได้ว่าแบบใด

เป็นวัฒนธรรมเดิมของตนและอันไหนขอขี้มมาจากคนที่ตนคบหาจากต่างวัฒนธรรม การหิบบิ๊มวัฒนธรรมกันใช้เกิดมาจากการพบปะกันและความจำเป็นต้องเข้าใจกันและกันตัวอย่างของการหิบบิ๊มวัฒนธรรมกันใช้จะเห็นได้ง่าย ๆ รอบ ๆ ตัวเรา เช่น คนไทยกับคนจีนยี้มวัฒนธรรมทางภาษา ของกันและกันมาใช้มากมาย อาทิเช่น คนไทยยี้มคำว่า “ก๊วยเตี๋ยว” “เกี๋ยว” “เฮงซวย” ของจีนมาใช้จนลืมไปแล้วว่าเป็นคำจีน ส่วนจีนนั้นปัจจุบันนี้ก็รับประทานแกงเผ็ด ขยายลาบ ขยายข้าวแกงจนร่ำรวยไปตาม ๆ กัน ร้านอาหารไทยแต่คนจีนทำอาหารก็มีปรากฏมากมายในเมืองไทย

การผสมผสานทางวัฒนธรรม

หลังจากวัฒนธรรมที่ต่างกันสองวัฒนธรรมมาพบกัน สัมผัสกัน และเกิดการหิบบิ๊มแลกเปลี่ยนกันใช้ในระยะเวลาที่สม่ำเสมอและยาวนานพอสมควร วัฒนธรรมทั้งสองจะผสมผสานกันปะปนกันหมด แต่ก็ยังรู้ว่าเป็นวัฒนธรรมของใครไม่ถึงกับปนกันจนแยกไม่ออกเมื่อผู้หิบบิ๊มวัฒนธรรมผู้นั้นกลับเข้าสู่กลุ่มชนเดิมของตน วัฒนธรรมเดิมนั้นก็จะดำรงรูปแบบเดิมได้คืออยู่ บุคคลนั้นก็ยังคงประพฤติปฏิบัติตามวัฒนธรรมเดิมของตนไปตามเดิม แต่เมื่อออกมาพบปะหรือเผชิญกับคนจากวัฒนธรรมอื่นอีก เขาก็จะผสมผสานวัฒนธรรมของเขาเข้ากับวัฒนธรรมใหม่ที่มาสัมผัสกันอีก ลักษณะของการผสมผสานทางวัฒนธรรมสามารถจะทำความเข้าใจได้ดียิ่งขึ้นจากรูปแบบต่อไปนี้

จากรูปแบบวัฒนธรรม A ผสมผสานกับวัฒนธรรม B แต่ก็เป็นวัฒนธรรม B และ A อย่างเดิม ตัวอย่างเช่น คนจีนกับคนไทยอยู่ปะปนกันในสังคมไทย คนไทยก็กินอาหารจีนและใช้ภาษาจีนในภาษาไทย ส่วนคนจีนนั้นเมื่อออกนอกบ้านก็จะพูดภาษาไทยทำตัวแบบคนไทย แต่เมื่อกลับถึงบ้านก็จะพูดภาษาจีน ทานอาหารแบบจีน ไหว้เจ้าไหว้พระจันทร์ไปตามเดิม เป็นต้น อยู่ลับหลังคนไทยก็ว่าคนจีน คนจีนก็ว่าคนไทย

จอร์จ (George, 1969, p. 148) พูดถึงการผสมผสานทางวัฒนธรรมว่า การผสมผสานทางวัฒนธรรมคือ ขบวนการที่วัฒนธรรมที่แตกต่างกันสองวัฒนธรรมมาพัวพันกันแล้วเกิดปะปนกันขึ้น หลังจากนั้นต่างฝ่ายต่างแยกกันปฏิบัติวัฒนธรรมเดิมของตน การผสมผสานทางวัฒนธรรมอยู่ในขบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่อยู่ค่อนข้างมาข้างท้ายของขบวนการมาแล้ว เป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่จะนำไปสู่การกลืนกลายทางวัฒนธรรม (Assimilation) และบางครั้งในบางสังคมเรามักจะแยกปรากฏการณ์ของการผสมผสานกับการกลืนกลายทางวัฒนธรรมไม่ออก ปราชญ์ทางสังคมของไทยหลาย ๆ คนได้เรียกชื่อปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมทั้งสองรวมเข้าด้วยกันเป็นชื่อเดียวกัน เช่น บุญสนอง

บุญสนอง บุญโยทยาน (1972) ได้ใช้คำว่า “การผสมผสานกลมกลืนทางวัฒนธรรม” ที่จริงแล้วทั้งสองปรากฏการณ์ไม่ใช่สิ่งเดียวกันแต่อยู่ในขบวนการที่ใกล้เคียงกันมากในเรื่องของวัฒนธรรมสัมพันธ์ (Ethnic Relations) แล้ว ปรากฏการณ์ของระดับการปฏิสังสรรค์ระหว่างคนจาก

สองวัฒนธรรมส่วนใหญ่จะเน้นหนักอยู่ที่การผสมผสานมากกว่าการกลืนกลายทางวัฒนธรรม และสังคม “หลากหลายวัฒนธรรม” หรือ “พหุสังคม” (Plural Societies) ก็คือสังคมที่มีคนจากหลาย ๆ วัฒนธรรมมาอยู่ร่วมกันและต่างคนต่างปฏิบัติวัฒนธรรมเดิมของตนไป ไม่สนใจกันอาทิ เช่น สังคมอเมริกัน เป็นต้น การผสมผสานทางวัฒนธรรมย่อมเกิดการกลืนกลายทางวัฒนธรรมจนเกิดเป็นปรากฏการณ์ท้ายสุดของขบวนการในการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

ฟอสเตอร์ (Foster, 1969, pp. 23-43) อธิบายว่าการกลืนกลายทางวัฒนธรรม คือปรากฏการณ์ที่วัฒนธรรมที่แตกต่างกันสองวัฒนธรรมมาพบ และสัมพันธ์กันอย่างสม่ำเสมอในระยะเวลาอันยาวนานและต่อเนื่อง และได้มีการหยิบยืมแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันใช้ในที่สุด ต่างฝ่ายต่างรับเอาวัฒนธรรมของอีกฝ่ายหนึ่งมาเป็นของตนอย่างแยกไม่ออกจนเกิดเป็นวัฒนธรรมใหม่ขึ้นมาซึ่งไม่มีร่องรอยของวัฒนธรรมเดิมหลงเหลืออยู่เลย

การอนุรักษ์ฟื้นฟูการทอผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยภูเขา

ประวัติของผ้าไหมทอมือในประเทศไทย

จากการศึกษาเรื่องราวของผ้าทอมือในประเทศไทย ได้ค้นพบข้อมูลหลักฐานการแสดงถึงประวัติความเป็นมา กรรมวิธี และวัฒนธรรมการทอที่ปรากฏอยู่บนดินแดนที่เป็นประเทศไทยปัจจุบัน ดังนี้

การทอผ้าไหมนับได้ว่าเป็นงานหัตถกรรมที่มีประวัติเก่าแก่มากที่สุดในโลกงานหนึ่ง ถึงแม้ว่าจะไม่สามารถถ้าวถึงต้นกำเนิดของการทอผ้าว่ามีการเริ่มต้นขึ้นเมื่อใด ใครเป็นผู้ริเริ่มขึ้นก็ตาม แต่มีสิ่งหนึ่งที่ค้นพบได้ง่ายและสามารถใช้เป็นหลักฐานเชื่อมโยงได้เป็นอย่างดีคือ การนำไม้มาขัดกันเพื่อทำราว หรือใช้เป็นฝาค้างสำหรับสร้างที่อยู่อาศัย เป็นต้น สำหรับประเทศไทยนั้น จะพบว่าการนำไม้ไผ่มาสานเพื่อใช้งานในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการทำราวบ้าน การนำมาสร้างเป็นที่อยู่อาศัยแล้ว ยังมีการนำมาทำเป็นภาชนะและสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันต่าง ๆ อีกมากมาย ด้วยหลักฐานเหล่านี้เอง คือ ที่มีของการทอผ้า

หลักของกรรมวิธีการทอผ้านั้นก็ใช้วิธีการเดียวกันกับการสานไม้ไผ่นั้นเอง เพียงแต่การทอผ้าจะใช้เส้นใยในการทอผ้าเป็นผืนผ้า และหลักในการทอผ้าคือ การนำเส้นใยสองพวกมาขัดกัน โดยทั้งสองพวกนั้นต้องตั้งฉากกัน เส้นใยกลุ่มแรกเรียกว่า “เส้นยืน” และเส้นด้ายอีกพวกหนึ่งเรียกว่า “เส้นพุ่ง” เป็นกรรมวิธีเกี่ยวกับการสารด้วยไม้ไผ่ หรือการสานด้วยกระดาษ ลักษณะของการขัดกันของเส้นยืนและเส้นพุ่ง จะใช้วิธีขัดกันแบบธรรมดา ซึ่งเป็นกรรมวิธีการทอขั้นพื้นฐาน หรืออาจจะมีการทอเป็นลวดลายอื่น ๆ อีกก็ได้ขึ้นอยู่กับกรรมวิธีการทอผ้าที่แตกต่างกันออกไป (ยุพินศรี สายทอง, 2528, หน้า 23)

ในประเทศไทยมีประวัติการทอผ้าใช้กันในหมู่บ้านและในเมืองโดยทั่วไปมาตั้งแต่โบราณกาล แต่การทอผ้าด้วยมือตามแบบดั้งเดิมนั้นก็เกือบจะสูญหายไปโดยสิ้นเชิงหากไม่ได้มีการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาได้ทันกาล ทั้งนี้เพราะประเทศไทยเป็นประเทศเปิดมีการค้าขายกับต่างประเทศมาเป็นเวลานาน สามารถซื้อผ้านอกที่สวยงามแปลกใหม่และราคาถูกได้ง่ายมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ หลังจากที่มีการทำสนธิสัญญาบาวริงกับอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2398 ไทยก็สั่งสินค้าผ้าจากต่างประเทศมาใช้มากขึ้นเรื่อย ๆ กระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการสำรวจพบว่าไทยสั่งผ้าจากต่างประเทศเข้ามาเป็นจำนวนมากขึ้นทุกปีทำให้สิ้นเปลืองเงินตราปีละมาก ๆ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ริเริ่มฟื้นฟูส่งเสริมการเลี้ยงไหมและทอผ้าไทยกันอย่างจริงจังในปี พ.ศ. 2452 โปรดฯ ให้สถาปนากรมช่างไหมขึ้นและโปรดฯ ให้ตั้งโรงเรียนช่างไหมที่วังสระปทุม ซึ่งต่อมาขยายสาขาออกไปยังจังหวัดนครราชสีมาและบุรีรัมย์ ทรงจ้างครูชาวญี่ปุ่นมาสอนชาวบ้าน แต่การส่งเสริมได้ผลไม่คุ้มทุนต่อมาจึงเลิกจ้างครูญี่ปุ่นและชาวบ้านก็หันมาทอผ้าตามวิธีพื้นบ้านเช่นเดิม

เห็นได้ว่าในปัจจุบันนี้ผ้าไหมพื้นเมืองของไทยในภาคต่าง ๆ กำลังได้รับการส่งเสริมให้นำมาใช้สอนในชีวิตประจำวันอย่างกว้างขวางมาก ดังนั้นจึงเกิดมีการผลิตผ้าไหมพื้นเมืองในลักษณะอุตสาหกรรมโรงงาน โดยมีบริษัทจ้างช่างทอทำหน้าที่ทอผ้าด้วยมือตามลวดลายที่กำหนดให้โรงงานหรือบริษัทจัดเส้นไหมหรือเส้นด้ายที่ย้อมสีเสร็จแล้วมาให้ทอเพื่อเป็นการควบคุมคุณภาพ บางแห่งจะมีคนกลางรับซื้อผ้าจากช่างทออิสระซึ่งเป็นผู้ปั่นด้ายย้อมสีและทอตามลวดลายที่ต้องการเองที่บ้าน แต่คนกลางเป็นผู้กำหนดราคาตามคุณภาพและลวดลายของผ้าที่ตลาดต้องการในบางจังหวัด มีกลุ่มแม่บ้านช่างทอผ้าที่รวมตัวกันทอผ้าเป็นอาชีพเสริมและนำออกขายในลักษณะสหกรณ์ เช่น กลุ่มทอผ้าของศิลปอาชีพ อย่างไรก็ตามในสภาพที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นเป็นการทอเพื่อขายเป็นหลัก ดังนั้น จึงได้มีการปรับปรุงพัฒนาสีสันคุณภาพและลวดลายให้เข้ากับรสนิยมของตลาด

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ทรงเป็นผู้ริเริ่มเครื่องแต่งกายประจำชาติไทย ส่งเสริมการทอผ้าไหม โดยจัดตั้งมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในปี พ.ศ. 2519 มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเป็นอาชีพเสริมของราษฎร และดำรงรักษาศิลปหัตถกรรมไทย ให้เป็นที่นิยมของคนทั่วไป การฟื้นฟูวัฒนธรรมการแต่งกายสตรีไทย มีผลสืบเนื่องมาถึงงานช่างฝีมือและหัตถกรรมครัวเรือน ที่ทรงมีแนวพระราชดำริให้มีการส่งเสริมและเชื่อมโยงไปถึงการฟื้นฟูวิธีการทอผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ของเฉพาะถิ่น ได้แก่ ผ้าจก ที่ทรงส่งเสริมทั้งที่ตำบลภูบัว จังหวัดราชบุรี อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอลอง จังหวัดแพร่ ผ้าแพรวาของกลุ่มชนภูไท จังหวัดกาฬสินธุ์ ผ้ายกของจังหวัดเชียงใหม่ ฯลฯ นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น ที่ช่วยให้มีการทอผ้าพื้นเมืองจากท้องถิ่นต่าง ๆ ของประเทศ มีจำนวนเพิ่มขึ้น

จากการศึกษาในเรื่องนี้ ยังไม่พบหลักฐานที่ระบุแน่ชัดได้ว่ามีการปั่นด้ายหรือมีการทอ ในประเทศไทยได้เริ่มต้นขึ้นในสมัยใด แต่พอสันนิษฐานได้ว่าได้มีการทอผ้าเกิดขึ้นในยุคก่อนประวัติศาสตร์แน่นอน แต่หลักฐานที่จะยืนยันได้คือเสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย และสิ่งทอในยุคสมัยต้น ๆ ได้สูญสลายหายไปในช่วงเวลาไม่นานนัก ทั้งนี้เกิดจากสาเหตุที่ว่าเสื้อผ้าและสิ่งทอต่าง ๆ นั้น ได้ทำมาจากวัสดุธรรมชาติที่เป็นอินทรีย์วัตถุจึงเป็นวัตถุที่ไม่คงทนนัก นอกจากนี้ยังประกอบด้วย ลักษณะในภูมิอากาศในดินแดนที่เป็นประเทศไทยซึ่งอยู่ในภูมิอากาศแบบร้อนชื้น มีความร้อน และความชื้นจัด เหตุนี้จึงเป็นตัวในการทำลายวัสดุที่ทำมาจากอินทรีย์วัตถุที่ไม่สามารถจะคงสภาพให้อยู่รอดได้ในสภาพภูมิอากาศดังกล่าว เพราะฉะนั้นหลักฐานที่เป็นผ้าหรือสิ่งทอจึงมีหลงเหลือจนถึงปัจจุบันมีปริมาณจำนวนที่น้อยมากและจากการขุดค้นในแหล่งโบราณคดีไทยนั้น ได้พบวัตถุบางอย่างที่เป็นหลักฐานที่ใช้ในการศึกษาและสามารถเชื่อมโยงถึงวิวัฒนาการทางเทคโนโลยีของการทอผ้า ในยุคโบราณบางส่วนตั้งแต่ยุคหินเป็นต้นมา

ความสำคัญของการอนุรักษ์ผ้าไหมพื้นบ้าน

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2530, หน้า 45-46) ยังได้กล่าวเพิ่มเติมไว้อีกว่าหัตถกรรมท้องถิ่น พื้นบ้านพื้นเมือง ถือได้ว่าเป็นสิ่งผลิตพื้นฐานของชีวิตมาตั้งแต่อดีต และเป็นสิ่งของเครื่องใช้ที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีพตามสภาพความเป็นอยู่ของแต่ละกลุ่มชน สิ่งเหล่านั้นจะผลิตขึ้นเพื่อสนองประโยชน์ใช้สอยและสนองความเชื่อของบุคคลในกลุ่มชนเป็นสำคัญและเนื่องจากวัฒนธรรมพื้นบ้านนั้นมีความสำคัญในท้องถิ่น คือ วัฒนธรรมท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นวัฒนธรรมที่คนธรรมดาสามัญกลุ่มหนึ่งคิดขึ้นและปฏิบัติสืบทอดกันมา ทั้งนี้ก็เพื่อความเป็นระเบียบในสังคม อีกทั้งสามารถแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมความเจริญรุ่งเรืองหรือความก้าวหน้าของสังคม

การอนุรักษ์งานหัตถกรรมผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยให้คงอยู่นั้นมีความสำคัญอยู่หลายประการ ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้คือ

1. มีคุณค่าทางด้านความงาม ทำให้เกิดความสุนทรีย์แก่ผู้ใช้และผู้สัมผัสพบเห็น
2. เป็นสิ่งแสดงถึงลักษณะเฉพาะถิ่นของแต่ละยุคสมัย อันได้แก่ สภาพทางภูมิศาสตร์ วัสดุ ความเชื่อ และคตินิยมในแต่ละถิ่น ทำให้เราสามารถทราบถึงสภาพความเป็นอยู่ของคนในอดีตในแต่ละท้องถิ่นได้
3. ทำให้เรารู้ถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวไทยในอดีต และเกิดความภาคภูมิใจในความเป็นชาติไทย ก่อเกิดความสามัคคีกันของคนในชาติ
4. มีประโยชน์ในแง่เศรษฐกิจ เป็นการเพิ่มการสร้างอาชีพในแต่ละท้องถิ่น ทำให้ต้องพึ่งพาสินค้าของชาติต่าง มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจมากขึ้น

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2532, หน้า 61) กล่าวว่า ผ้าพื้นเมืองนั้นเป็นศิลปหัตถกรรมไทยที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นต่างกันไป แต่ด้วยความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ผ้าทอบางชนิดเปลี่ยนรูปแบบไป จึงนับเป็นงานศิลปหัตถกรรมประเภทหนึ่งที่ควรได้รับการอนุรักษ์ไว้

จากความสำคัญดังกล่าวกระทรวงอุตสาหกรรมจึงได้เสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณาแต่งตั้ง “คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาหัตถกรรมไทย” ขึ้นเพื่อส่งเสริมและอนุรักษ์หัตถกรรมแต่ละประเภท ได้แก่ ประเภทเครื่องหนัง ประเภทผ้าและผลิตภัณฑ์ผ้า ประเภทไม้ หวาย ไม้ไผ่และเส้นใยพืช ประเภทเครื่องปั้นดินเผา และประเภทโลหะ (กระทรวงอุตสาหกรรม, 2548, หน้า 61) นอกจากนี้ยังมีการตั้งหน่วยงานที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย ซึ่งทำหน้าที่รับผิดชอบงานอนุรักษ์มรดกของไทยโดยตรง เช่น สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ สำนักงานเอกลักษณ์ไทย ตลอดจนการจัดการตั้งศูนย์สืบทอดผ้าพื้นเมืองขึ้นในบางท้องถิ่น เป็นต้น

ปัญหาและอุปสรรคของการทอผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยภูเขา

การผลิตผ้าพื้นเมืองในปัจจุบันมีข้อจำกัดปัญหาและอุปสรรคมากมายหลายประการ ทั้งในด้านเครื่องมือ วัสดุคืบ การขาดแคลนช่างทอ ตลอดจนการสูญเสียเอกลักษณ์ดั้งเดิมของท้องถิ่น ซึ่งส่งผลกระทบต่ออนุรักษ์และพัฒนาผ้าไหมพื้นบ้านของไทยในปัจจุบันเป็นอย่างมาก

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน (2540, หน้า 45) ได้กล่าวถึงศิลปะผ้าทอไทยอันมีประวัติยาวนานและมีความมั่งคั่งหลากหลาย ซึ่งสืบทอดมาแต่โบราณจนทุกวันนี้ ตกอยู่ในมือของคนรุ่นเรา และรุ่นหลังจะรักษาต่อไป หน่วยงานหลาย ๆ หน่วยงานทั้งของรัฐบาลและเอกชนต่างก็ช่วยกันดำเนินการรับสนองพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ในเรื่องการศึกษา ส่งเสริมและพัฒนาศิลปะผ้าทอของไทย อย่างไรก็ตาม เท่าที่ได้มีการศึกษา สืบหาปัญหาต่าง ๆ พบว่า ยังมีปัญหาในการส่งเสริมและพัฒนาศิลปะการทอผ้าไทยอยู่ดังนี้

1. ศิลปหัตถกรรมในหลาย ๆ ท้องถิ่นยังถูกละเลย การผลิตศิลปหัตถกรรมกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปไม่มีแหล่งรวมในบางท้องถิ่น
2. ขาดการกระตุ้นหรือประกวดให้ผลิตผลงานที่มีคุณภาพมาก ๆ ขึ้น
3. ผู้มีฝีมือเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอย่างอื่น
4. ไม่รักษาคุณภาพให้สม่ำเสมอ เมื่อผ้าทอมือขายดีจะผลิตผ้าที่ด้อยฝีมือมาขายแทนช่างทอที่มีคุณภาพด้อยลง และมีจำนวนน้อยลงเรื่อย ๆ
5. ช่างฝีมือคุณภาพดีมักทำงานได้ช้าขายยาก เพราะต้องขายราคาแพงให้คุ้มกับเวลาหมดกำลังใจ ขาดการส่งเสริม ช่างทอฝีมือดี หลายคนยังไม่มีคนรู้จักและเห็นคุณค่า
6. ช่างฝีมือขาดการแข่งขันทางความคิด
7. การถ่ายทอดทำกันในวงจำกัด ขาดตัวผู้สืบทอดอย่างจริงจังและกว้างขวาง

วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ (2550, หน้า 61) กล่าวถึงปัญหาของการทอผ้าไว้ดังนี้

1. ปัญหาในด้านเครื่องมือ
  - 1.1 กี่พุ่งและกี่กระตุก เป็นกี่ยโบราณที่เหมาะสมกับการทอผ้าที่เป็นลวดลายต้องการ

ความปราณีต แต่ทอได้ช้ามาก เช่น ข้อจำกัดของกึ่งที่จะต้องมีผืน เป็นไม้จีนเล็ก ๆ ขนาดยาวกว่า ความกว้างของหน้าผ้าปาดปลายเสี้ยนแหลม หรือบางทีใช้โลหะปลายแหลมสวมปลายทั้งสองข้าง จึงริมผ้าขณะทออยู่ตลอดเวลา เพื่อช่วยให้ผ้าทุกระยะมีความกว้างและตึงสม่ำเสมอเท่ากันตลอดผืน เมื่อทอผ้าได้ระยะหนึ่งผู้ทอจะต้องเลื่อนผืนอยู่เรื่อย ๆ ตลอดการทอผ้าทั้งผืน ซึ่งทำให้เสียเวลา ทำให้ทอผ้าได้ช้า

1.2 ฟืม เป็นเครื่องมือสำคัญและเป็นตัวกำหนดความกว้างของผ้า ความถี่ห่างของเส้นยืนขึ้นอยู่กับการจำนวนซี่ของฟืม ฟืม ความละเอียดของฟืม ฟืม ความละเอียดของฟืมจะมีผลสัมพันธ์กับความเรียบเรียงของผ้าด้วย เพราะฟืมจะเป็นตัวกระแทกเส้นด้าย ให้เรียงประสานกันเป็นระเบียบ เนื้อแน่น ขนาดความถี่ห่างของฟืมจะต้องสัมพันธ์กับเส้นใย เพราะจะต้องสับทุกทำเส้นยืนจากช่องว่างระหว่างฟืมและฟืมซี่ ดังนั้นฟืมจึงเป็นเครื่องมือที่ต้องการประณีตในการสร้างมาก จึงทำให้ฟืมเริ่มเป็นสิ่งที่หายากและราคาสูง แต่ปัจจุบันมีการทำฟืมเหล็กแต่มีราคามากเกินกำลังซื้อของชาวบ้านที่ไม่ได้มีอาชีพหลักด้วยการทอผ้า และคิดว่าอาจเป็นการลงทุนที่ไม่คุ้มค่า

2. ปัญหาการขาดแคลนช่างทอ

เกิดความไม่พร้อมทอได้ใช้ ได้ค่าตอบแทนไม่คุ้มค่าเวลา โดยเฉพาะการทอผ้าชนิดผ้ามัดหมี่และผ้าจกซึ่งต้องใช้เวลามาก เช่น การสับทูก และเดินเครื่องเพื่อทอผ้ามัดหมี่ ซึ่งต้องใช้เวลา 1 - 2 วัน แต่เป็นผ้าที่มีตลาดขายละเอียดจะต้องใช้เวลามากกว่านั้น เช่น ผ้าจก ส่วนที่ใช้ทำดินซิ่น บางแห่งใช้เวลาเป็นเดือน และเมื่อทอเสร็จแล้วราคาที่จำหน่ายได้ทั่วไปจะไม่คุ้มกับเวลาที่เสียไป จึงทำให้ช่างทอผ้าที่มีฝีมือหันไปประกอบอาชีพที่มีรายได้ดีกว่าเป็นส่วนใหญ่ มากกว่าที่จะยึดอาชีพทอผ้าด้วยความรักหรือภูมิใจในฝีมือของตน (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2550, หน้า 61)

3. ปัญหาด้านวัตถุดิบ

แต่เดิมชาวบ้านสามารถผลิตวัตถุดิบได้เอง ไม่ว่าจะเป็นการปลูกฝ้ายหรือเลี้ยงไหม แต่ด้วยการขาดความรู้ ความเข้าใจ ไม่สามารถพัฒนากระบวนการผลิตให้ได้ผลดี ทำให้ได้ผลผลิตน้อย ไม่คุ้มทุน คุ้มเวลา เชื่อมโยงไปถึงกรรมวิธีการผลิตสืบเนื่อง เช่น การย้อม การปั่นฝ้าย และการสาวไหม ซึ่งเป็นกรรมวิธีพื้นบ้านที่ไม่ได้พัฒนาปรับปรุงด้วยการศึกษาวิเคราะห์วิจัยอย่างลึกซึ้งชาวบ้านทำไปด้วยความสามารถของตน แม้ว่าทางราชการจะเข้าไปมีบทบาทในการส่งเสริมอยู่บ้าง แต่ก็ยังไม่เพียงพอ ช่างทอผ้าพื้นบ้านส่วนใหญ่เลิกผลิตวัตถุดิบเอง หันไปซื้อวัตถุดิบสำเร็จรูปจากภายนอกทำให้ผ้าไหมพื้นบ้านเปลี่ยนรูปแบบไป ขาดเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่ทำให้ไม่ได้รับความนิยมนเท่าที่ควรและใช้วัตถุดิบสำเร็จรูปจากผู้แทนจำหน่าย ยังนำไปสู่การลงทุนแบบกั๊กยืมในลักษณะตักเขี้ยวเป็นการผูกมัดช่างที่มักไม่ได้รับความเป็นธรรม เป็นการก่อกวนสินให้แก่ช่างทอผ้าและเกี่ยวโยงไปถึงการผูกมัดผลผลิต ช่างทอจะไม่มีโอกาสเป็นผู้กำหนดราคาผลผลิตและค่าแรงของตนเองได้ (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2550, หน้า 61)

4. ปัญหาการสูญเสียเอกลักษณ์

การทอผ้าพื้นเมืองของไทยในปัจจุบันมีแนวโน้มของความเปลี่ยนแปลงความเสื่อมสลายของเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นค่อนข้างสูง เพราะผู้ทอผ้ามักเปลี่ยนแปลงรูปแบบของผ้าไปตามความนิยมของผู้บริโภคเพื่อจำหน่ายได้ ขณะที่ผู้บริโภคที่นิยมผ้าพื้นเมืองที่มีความรู้ ความเข้าใจในคุณค่าของผ้าพื้นเมืองมีน้อยทำให้ปริมาณการซื้อขายจำกัด ซึ่งเป็นปัญหาหนึ่งที่เป็นตัวเร่งให้เกิดความเสื่อมสลายของผ้าพื้นเมืองในปัจจุบัน (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2550, หน้า 61)

ณัฐภร จันทวิช (2547, หน้า 20) ได้กล่าวไว้ว่า การทอผ้าพื้นเมืองในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนมาเป็นการผลิตเพื่อจำหน่ายและกำลังจะเติบโตขึ้นเป็นอุตสาหกรรมในอนาคต เพื่อตอบสนองความนิยมและความต้องการในการใช้ผ้าพื้นเมืองที่เพิ่มมากขึ้น จึงเกิดการทอผ้าด้วยเครื่องจักรมากขึ้น รวมทั้งมีการมดลขายส่งให้ผู้ซื้อไปทอได้เลย ทำให้ขาดความคิดสร้างสรรค์ของช่างทอและทำให้ลายดั้งเดิมของแต่ละถิ่นลดความสำคัญลง เกิดการนำลายต่างถิ่นมาทอผสมผสานขาดความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละถิ่นที่มีแต่เดิม

นอกจากนี้มหาวิทยาลัยศิลปากรยังได้จัดทำโครงการพัฒนาผ้าพื้นเมืองในทุกจังหวัดของประเทศ ซึ่งเป็นโครงการที่ทำการสำรวจผู้ผลิตผ้าทอพื้นเมืองในทุกจังหวัดของประเทศไทย ทำให้ทราบถึงสภาพของปัญหาและอุปสรรคทางด้านกระบวนการผลิตและการจำหน่ายผ้าพื้นเมืองของไทย ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้ (มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544, หน้า 34)

1. ผู้ทอส่วนหนึ่งขาดความตื่นตัวในอาชีพและขาดผู้สืบทอดและการอนุรักษ์เอกลักษณ์หรือศิลปะของการทอแบบดั้งเดิม ทั้งนี้เนื่องจากเห็นว่ามีการวิถีในการทอที่ย่างยากซับซ้อนและใช้เวลานาน ทำให้ไม่คุ้มกับความพยายามส่วนหนึ่ง จึงได้ยกเลิกอาชีพการทอผ้าหรือหันไปทอผ้าลวดลายประยุกต์ ซึ่งมีกรรมวิธีการทอที่ง่ายกว่าทดแทน

2. ขาดการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งของผู้ทอผ้าในพื้นที่ ทำให้ขาดประสิทธิภาพในด้านการผลิตหรือการวางแผนการผลิตในทุกขั้นตอน อีกทั้งขาดอำนาจต่อรองหรือกำหนดทิศทางในเรื่องการจำหน่าย

3. ขาดความคิดริเริ่มในการพัฒนา หรือคิดค้นการทอผ้าลวดลายประยุกต์ลวดลายใหม่ รวมทั้งการทำผลิตแปรรูปที่หลากหลายเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด

4. ขาดตลาดจำหน่ายที่เพียงพอเพื่อรองรับสินค้าที่ผลิตได้ในพื้นที่ รวมทั้งถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลาง

5. ขาดการสนับสนุนหรือช่วยเหลือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่อย่างเพียงพอในเรื่องของปัญหาดังกล่าวมา อาทิ เงินทุนการสนับสนุนการจัดซื้อวัตถุดิบ อุปกรณ์ในการผลิต การอบรมเทคนิคหรือวิธีการทอผ้าและการประยุกต์ลาย เงินสนับสนุนการรวมกลุ่มและบริหาร

จัดการ อีกทั้งการช่วยเหลือในด้านการจัดหาตลาดและประชาสัมพันธ์สินค้า ซึ่งมักพบว่าขาดแนวทางในการแก้ไขที่ยั่งยืน โดยมักใช้การช่วยเหลือ โดยการรับซื้อสินค้าไว้เอง ซึ่งจะทำให้เพียงบางครั้ง บางคราวเท่านั้น

ด้วยเหตุอันเป็นข้อจำกัดและปัญหาอันเป็นอุปสรรคของการทอผ้าพื้นบ้านตามท้องถิ่นต่าง ๆ ของประเทศในปัจจุบัน จึงควรมีหน่วยงานของรัฐเข้าไปศึกษาวิจัย เพื่อหาข้อสรุปในการส่งเสริมและการอนุรักษ์การทอผ้าไหมพื้นบ้านไว้ก่อนที่ศิลปหัตถกรรมประเภทนี้จะเสื่อมสูญไป เนื่องจากตามศิลปะการทอตามแบบศิลปะการทอของไทยนั้นก็เช่นเดียวกับศิลปหัตถกรรมประเภทอื่น ๆ คือ ต้องมีการส่งเสริมให้ใช้สอยเป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันของสังคมที่มีการผลิตขึ้นเองให้มากขึ้น เพราะหาผู้คนในสังคมไม่นิยมใช้ผ้าทอตามแบบศิลปะของไทย หรือขาดความรู้ในศิลปะการทอแบบไทย ขาดความนิยมยกย่องในฝีมือช่างทอที่มีคุณภาพแล้ว ศิลปะการทอผ้าไหมของไทยก็หายากที่จะสืบทอดต่อไปถึงลูกหลานของเราได้ (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, 2540, หน้า 45)

วิธีการอนุรักษ์การทอผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยภูเขา

การอนุรักษ์ผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยภูเขา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของศิลปะท้องถิ่นนั้น นักการศึกษาหลายท่านให้แนวคิดไว้ดังนี้

วิบูลย์ ลีสุวรรณ (2530, หน้า 19) กล่าวว่า สถานการณ์ของอุตสาหกรรมผ้าที่คืบหน้าต้องสร้างความมั่นคงขึ้นในวงอุตสาหกรรมประเภทนี้ในประเทศซึ่งเป็นส่วนสำคัญขึ้นก่อน ภาวะที่มั่นคงของอุตสาหกรรมผ้าในประเทศควรจะต้องอยู่บนพื้นฐานที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือกันทั้งภาครัฐและเอกชน คือ

1. ส่งเสริมการผลิตวัตถุดิบในประเทศ โดยเฉพาะฝ้ายและไหมให้มีคุณภาพดี และมีปริมาณเพียงพอกับความต้องการภายในประเทศ ซึ่งจะส่งผลให้ผลผลิตมีราคาต้นทุนต่ำอันเป็นปัจจัยสำคัญในการแข่งขันในตลาดสากลและส่งผลให้มีกำลังการบริโภคในประเทศสูงขึ้น
2. ส่งเสริมให้มีการลงทุนในอุตสาหกรรมผ้าให้มากขึ้นทั้งทางด้านอุตสาหกรรมผ้าพื้นเมืองและในโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่ต้องได้รับการพัฒนาเทคโนโลยีให้สูงขึ้นทัดเทียมกับต่างประเทศ ส่วนด้านอุตสาหกรรมผ้าพื้นเมืองนั้นควรจะมีการส่งเสริมให้มีการลงทุนและการบริหารอย่างเป็นระบบ เกิดขึ้นและเน้นให้เห็นคุณค่าของฝีมือและเอกลักษณ์ของท้องถิ่นอันเป็นคุณสมบัติสำคัญยิ่งของผ้าพื้นเมืองพื้นบ้านของไทย
3. ส่งเสริมให้เกิดความนิยมและรู้คุณค่าของผ้าที่ผลิตในประเทศ เพื่อเพิ่มปริมาณการบริโภคในประเทศให้สูงขึ้น อาจจะใช้วิธีการ โฆษณาประชาสัมพันธ์หรือจัดนิทรรศการเผยแพร่ให้ความรู้ในแนวที่ก่อให้เกิดความชื่นชม และรู้ค่าในหมู่ผู้บริโภคให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยเฉพาะผลิตภัณฑ์ผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองของไทยซึ่งเป็นผ้าที่มีความประณีตงดงามอย่างยิ่งนั้นควรจะมีการส่งเสริมให้เกิดความนิยมในระดับต่างประเทศด้วย

พงศ์ศิริ นาคพงศ์ (2536, หน้า 18) กล่าวว่า การอนุรักษ์และสืบทอดหัตถศิลป์ผ้าพื้นบ้าน
อาจอนุรักษ์ได้โดยพิจารณาในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ด้านบุคลากร การอนุรักษ์ด้านผู้ถ่ายทอดวิทยาการได้เห็นคุณค่าในการถ่ายทอด
ส่วนมากคนไทยเราจะรักลูกหลาน ใครที่มีความรู้จักกันมีความเป็นลูกเป็นหลานก็จะถ่ายทอดศิลป
วิทยาการให้ ฉะนั้นเราจึงต้องยกย่องศิลปินไม้ไผ่ไถ่ฝั้งเหล่านี้ ส่วนผู้รับการถ่ายทอดก็ควรจะมีรายได้
เพียงพอแก่การดำรงชีวิตนอกเหนือไปจากการผลิตศิลปะด้านนี้เพื่อการสันถนาการ

2. ด้านรูปแบบและวัสดุของงานศิลปหัตถกรรม ทำอย่างไรจะอนุรักษ์ศิลปะฝีมือดั้งเดิม
ให้คงอยู่ในปัจจุบัน มีการใช้ด้ายโทเร และใยไหมสังเคราะห์กันมาก ผ้าแม้จะผลิตแบบดั้งเดิมแต่ก็ให้
ความงามทางสุนทรียภาพแตกต่างกันถ้าใช้เส้นใยโทเรหรือใยสังเคราะห์ ถ้าอนุรักษ์รูปแบบดั้งเดิม
ไว้ได้และด้านเส้นใย ถ้าตั้งกองทุนผลิตและจำหน่ายเส้นใยแบบดั้งเดิมจะเป็นใยฝ้ายหรือไหมไทย
ก็จะดีมาก

3. คุณภาพของผลิตผลหรือผลงานและตลาด การผลิตศิลปหัตถกรรมควรคำนึงถึงคุณภาพ
เป็นต้นว่า แม้สีธรรมชาติจะมีกรรมวิธีที่ผลิตลำบากและสวยสดสู้สีเคมีไม่ได้ สีเคมีมีราคาถูก
หาได้ง่าย แต่สีสังของผ้าพื้นเมืองที่เกิดจากสีธรรมชาติจะให้ความงามไปอีกแบบหนึ่งจึงจะมีเสน่ห์
ตรงที่หาได้ยากนั่นเอง ผลผลิตมีตลาดขงเดิม มีสีสังแบบเคมี แต่หาตลาดไม่ได้เพราะราคาแพง
ต้นทุนสูงทำให้จำหน่ายไม่ได้ ผู้ผลิตก็ต้องหยุดผลิต ฉะนั้นคุณภาพของผลิตผลหรือผลงานต้องอยู่ใน
ความนิยมของตลาด คืออาจจะอนุรักษ์ลวดลาย สีสัง และรูปแบบแล้ว ต้องดูแลตลาดด้วย การเป็นที่
นิยมจำหน่ายได้ราคาพอที่จะให้ผู้ผลิตได้ก็เป็นแนวทางที่ทำให้การอนุรักษ์เป็นผลสำเร็จ ฉะนั้น
การอนุรักษ์เป็นผลสำเร็จ ฉะนั้น การอนุรักษ์และสืบทอดหัตถศิลป์ผ้าพื้นเมืองนั้นจึงต้องคำนึงถึง
ด้านบุคลากร คือ ผู้ถ่ายทอดวิทยาการ ผู้ผลิต วัสดุและรูปแบบการผลิต คุณภาพและตลาดดังกล่าว
มาแล้ว

นอกจากนี้ กรมศิลปากรยังได้กล่าวถึงวิธีการเก็บรักษาผ้าโบราณ ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้
กับการอนุรักษ์ผ้าไหมพื้นเมืองได้เช่นกัน โดยกล่าวไว้ดังนี้ วิธีการอนุรักษ์ผ้าโบราณที่มีประสิทธิภาพ
สูงสุดคือ การเก็บรักษาผ้าโบราณไว้ในที่ปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง การนำผ้าโบราณมาจัดแสดง
การทำลายผ้าโบราณโดยไม่รู้ตัว ผ้าโบราณที่นำมาจัดแสดงเป็นเวลานาน จะมีสภาพทรุดโทรม
อย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากสาเหตุต่าง ๆ วิธีการเก็บรักษาผ้าโบราณมีผลอย่างมากต่อการ “คงสภาพ”
หรือ “เสื่อมสภาพ” ของผ้าโบราณ หากเก็บรักษาด้วยวิธีที่ถูกต้องจะสามารถยืดอายุของผ้าโบราณ
ออกไปได้อีกยาวนานมาก ในทางตรงกันข้ามหากเก็บรักษาด้วยวิธีที่ไม่ถูกต้องผ้าโบราณจะเสื่อม
ชำรุดหมดสภาพเพิ่มขึ้นไปทุกชั่วขณะ ผู้ทำหน้าที่เก็บรักษาผ้าโบราณควรปฏิบัติตามข้อแนะนำ
อย่างเคร่งครัด (กรมศิลปากร, 2549) โดยยกตัวอย่างเพียงบางส่วนที่เห็นว่าจะสามารถนำมาเป็น
แนวทางในการอนุรักษ์ผ้าพื้นเมืองได้ ดังนี้

1. ควรเก็บรักษาผ้าในที่ที่มีอากาศไหลเวียนถ่ายเทได้ดี ปราศจากฝุ่นละออง แมลงและ จุลินทรีย์ที่สำคัญคือ ความชื้นและอุณหภูมิควรคงที่ตลอด 24 ชั่วโมง ห้องเก็บรักษาผ้าควรมีแสงสว่าง สลัว ๆ หรือมืดสนิท

2. ควรเก็บรักษาโดยการวางราบในลิ้นชัก หรือในกล่องที่ระบุด้วยกระดาษสา หรือ กระดาษบางขาวหรือผ้าฝ้ายที่ซักสะอาด

3. หากจำเป็นต้องพับผ้า ควรหนุนตรงรอยพับด้วยกระดาษนุ่ม ๆ แล้วพับผ้าให้มีรอยพับ น้อยที่สุด และให้รอยพับนั้นมีมุมป้านมากที่สุด หมั่นนำมาคลี่และเปลี่ยนแนวเป็นระยะ ๆ ไม่ควร นำผ้าซ้อนทับกันหลาย ๆ ผืนในตู้หรือลิ้นชักเดียวกัน หากจำเป็นต้องทับซ้อนกัน ควรค้ำนึ่งถึง น้ำหนักของผ้าด้วย ผ้าที่มีน้ำหนักมากควรอยู่ข้างล่าง และควรใช้กระดาษนุ่ม ๆ คั่นระหว่างผ้า แต่ละผืน

4. ตู้ ลิ้นชัก กล่องหรือหีบที่เก็บรักษาผ้าควรปิดให้แน่นสนิทไม่ให้ฝุ่น ละออง และแมลง เข้าไปได้ ในกรณีที่จำเป็นต้องใส่สารเคมีกันแมลงไว้ภายใน

5. ห้องเก็บรักษาผ้าควรมีระดับอุณหภูมิและความชื้นที่เหมาะสม และสิ่งที่ควรระวังมาก เป็นพิเศษ คือ แสงสว่างห้องที่เก็บรักษาผ้าที่มืดไม่มีแสงแดดสาดส่อง ช่องหน้าต่าง และช่องแสง ควรติดตั้งผ้าม่านหรือมู่ลี่ หลอดไฟที่เหมาะสมสำหรับห้องดังกล่าวควรเป็นหลอดทังสแตน ไม่ควร ใช้หลอดฟลูออเรสเซนต์ธรรมดา

6. ห้องที่เก็บผ้าควรปลอดแมลง ควรมีมาตรการป้องกันปลวก แมลงสาบ และแมลงอื่น ๆ มีการรักษาความสะอาดอย่างเคร่งครัด ห้ามนำอาหารและเครื่องดื่มมาอยู่ในห้องและบริเวณใกล้เคียง ดังขณะควรอยู่ห่างไกลจากห้องรักษาผ้าที่สุด ควรทำการตรวจสอบหาร่องรอยของแมลงอย่างสม่ำเสมอ เมื่อพบร่องรอยของแมลงต้องรีบปรึกษานักอนุรักษ์ เพื่อทำการกำจัดและหาทางป้องกัน

7. ตู้ ชั้น ลิ้นชัก หีบ กล่องที่เก็บรักษาผ้าควรทำจากวัสดุที่ทนทานต่อแมลงได้ดี ควรออกแบบให้ตู้ ลิ้นชัก ฯลฯ เหล่านี้ปิดสนิท ไม่มีช่องว่างที่แมลงและจิ้งจกเล็ดลอดเข้าไปอยู่อาศัย ควรอุดรูและช่องว่างให้หมด ในกรณีที่จำเป็นต้องใส่สารเคมีกันแมลงไว้ในตู้ลิ้นชักเหล่านั้นด้วย และเนื่องจากปัจจุบันนี้ช่างภาพพื้นบ้านขาดผู้สืบต่อ สาเหตุหนึ่งมาจากค่านิยมที่ไม่อำนวยความสะดวก ไม่ได้รับเกียรติจากสังคมเท่าที่ควร เพื่อเป็นการอนุรักษ์และส่งเสริมช่างหัตถกรรมประจำชาติ กฎหมายจึงได้ครอบคลุมไปถึงคนเหล่านี้ด้วย โดยยกย่องส่งเสริมไว้ในฐานะเป็นคนสำคัญโดยให้ ประกาศนียบัตรและความช่วยเหลือในฐานะ “ช่างศิลป์แห่งชาติ” เป็นการให้เกียรติและกำลังใจ แนวหนึ่ง (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2550, หน้า 61)

สำหรับในเรื่องการยกย่องเชิดชูเกียรติช่างทอผ้า นั้น สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรม แห่งชาติ ก็ได้สังเกตเห็นคุณค่าของศิลปินผู้ทอผ้าพื้นเมือง และได้ประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติช่างทอผ้า

ฝีมือเอก 2 คน ให้เป็นศิลปินแห่งชาติ คือ นางแสงดา บัณสิทธิ์ จังหวัดเชียงใหม่ กับนางพยอม ลีนวิวัฒน์ จังหวัดร้อยเอ็ด (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 21, 2540)

กล่าวโดยสรุป คือ ในการแสวงหาแนวทางเพื่อการอนุรักษ์ พัฒนา และส่งเสริมศิลปะท้องถิ่นนั้นจำเป็นต้องศึกษาสภาพวัฒนธรรมของแหล่งกำเนิดงานศิลปะท้องถิ่นและต้องศึกษาเกี่ยวโยงถึงองค์ประกอบสำคัญ ซึ่งเป็นตัวกำหนดรูปแบบการสร้างสรรค์ของงานศิลปะในท้องถิ่นต่าง ๆ ด้วย ตั้งแต่สภาพภูมิศาสตร์ไปจนถึงประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น เพราะสภาพภูมิศาสตร์จะเป็นตัวกำหนด และเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ผลักดันให้กลุ่มชนต่าง ๆ สร้างเครื่องมือเครื่องใช้ ซึ่งส่วนมากจะเป็นงานศิลปะท้องถิ่นที่สร้างขึ้นเพื่อสนองความต้องการในการใช้สอยในชีวิตประจำวัน ให้สอดคล้องกับการดำรงชีวิตตามสภาพของท้องถิ่น (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2535) และนอกจากนี้วิธีการอนุรักษ์ผ้าพื้นเมืองของไทยนั้นจึงควรคำนึงถึงสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป โดยรู้จักปรับปรุงและพัฒนารูปแบบดั้งเดิมของผ้าพื้นเมืองให้สอดคล้องกับสภาพทางสังคม อีกทั้งยังต้องมีการรักษาของเดิมที่เป็นอดีตไว้ และเผยแพร่ผลงานผ้าพื้นเมืองไปสู่ชุมชนหรือท้องถิ่น รวมทั้งมีการรับเอารูปแบบผ้าพื้นเมืองของท้องถิ่นอื่นเข้ามาประยุกต์ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของผ้าพื้นเมืองในแต่ละท้องถิ่นให้เหมาะสมกับยุคสมัย

การส่งเสริมและเผยแพร่การอนุรักษ์ผ้าพื้นเมืองของไทย

เนื่องจากในปัจจุบันประเทศชาติกำลังมีการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจทำให้การทอผ้าพื้นเมืองของไทยได้เปลี่ยนแปลงไปจากผลิตขึ้นเพื่อใช้ในครัวเรือนมาเป็นการผลิตในรูปแบบอุตสาหกรรม โดยใช้เครื่องจักรในการทอ นอกจากนี้ยังประสบปัญหาและข้อจำกัดอื่น ๆ ทำให้รูปแบบผ้าพื้นเมืองของไทยเปลี่ยนไปจากเดิมจนเกิดสูญเสียเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น ดังนั้นจึงควรที่จะมีการส่งเสริมและเผยแพร่การอนุรักษ์ผ้าพื้นเมืองของไทยไว้ให้กว้างขวางขึ้นเพื่อเป็นการรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชาติไว้ โดยจะขอแนวทางในการจัดการจัดกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ของพินาลิน สาริยา (2542, หน้า 76) ที่สามารถมีส่วนช่วยในการส่งเสริมและเผยแพร่การอนุรักษ์ผ้าพื้นเมืองของไทยได้โดยกล่าวไว้อย่างกว้างดังนี้

1. กิจกรรมการอนุรักษ์ที่เกี่ยวกับตนเอง ฝึกตนเองให้เป็นบุคคลที่สนใจเรื่องราวที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมประเทศชาติหรือเรื่องที่ต้องการอนุรักษ์ นำสิ่งที่คิดว่าเป็นประโยชน์ต่อสังคมประเทศชาติ หรือเรื่องที่ต้องการอนุรักษ์ไปทำให้มีคุณค่า และนำมาใช้ให้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันควรแนะนำให้บุคคลอื่นเห็นความสำคัญต่อสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมประเทศชาติหรือเรื่องราวที่ต้องการอนุรักษ์

2. กิจกรรมเกี่ยวกับชุมชนจัดเผยแพร่ความรู้เรื่องราวที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมประเทศชาติ หรือเรื่องที่ต้องการอนุรักษ์ ตำรวจความสนใจของสมาชิกในชุมชนเกี่ยวกับเรื่องราวที่

ต้องการอนุรักษ์จัดตั้งศูนย์กลางเพื่อส่งเสริมเผยแพร่สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ประเทศชาติ หรือ เรื่องที่ต้องการอนุรักษ์

3. กิจกรรมเกี่ยวกับหน่วยงานควรจัดให้มีการเผยแพร่เรื่องราวที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ประเทศชาติ หรือเรื่องราวที่ต้องการอนุรักษ์ โดยผ่านสื่อพิมพ์ต่าง ๆ ควรจัดทำรายการโทรทัศน์เพื่อ เผยแพร่เรื่องราวที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมประเทศชาติ หรือเรื่องราวที่ต้องการอนุรักษ์ เพื่อให้ผู้ชม รายการ ได้รับรู้ถึงคุณค่าของเรื่องราวที่ต้องการสื่อได้รวดเร็วยิ่งขึ้น

นอกจากนี้โครงการสำรวจผู้ผลิตผ้าทอพื้นเมืองในทุกจังหวัดของประเทศของมหาวิทยาลัย ปากกร ยังได้สรุปถึงแนวทางแก้ไขปัญหาทางด้านกระบวนการผลิตและการจำหน่าย ว่าจะต้องเป็น หน้าทีของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ในการสนับสนุน ส่งเสริม หรือผลักดันในเรื่องต่อไป นี้ (มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544, หน้า 56)

1. ให้การสนับสนุนทางด้านเงินทุนในการจัดซื้อวัตถุดิบ อุปกรณ์ในการผลิต สถานที่ใน การผลิต การรวมกลุ่มในการผลิตและการจัดการต่าง ๆ

2. สนับสนุนการรวมกลุ่ม โดยชี้ให้เห็นถึงผลดีที่จะได้รับในแง่ของมาตรฐานในการผลิต ปริมาณสินค้า หรือความสามารถในการกำหนดราคาและสภาวะของการจำหน่าย

3. สนับสนุนการอบรม พัฒนาคความรู้ในด้านการทอและเทคนิคในการทอทั้งในด้านการ รักษาศิลปะหรือเอกลักษณ์ของภูมิปัญญาพื้นบ้านดั้งเดิม หรือการประยุกต์ที่ยึดการตลาดเป็นที่ตั้ง รวมทั้งการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตที่จะก่อให้เกิดประสิทธิภาพในระยะยาว

4. ส่งเสริมแนวทางในการอนุรักษ์หรือรักษาวัฒนธรรมของการทอผ้าวิธีการ ได้แก่ การจัดการอบรมหรือการเรียนการสอนในระดับนักเรียน เพื่อเป็นการวางพื้นฐานและก่อให้เกิด จิตสำนึกที่มั่นคง รวมทั้งการจัดการกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ และสถานที่สำหรับจัดเผยแพร่ศิลปะ ของการทอผ้า อันได้แก่ การรณรงค์การแต่งชุดผ้าไหมพื้นเมืองใน โอกาสงานพิธีการที่สำคัญใน พื้นที่และการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลหรือห้องสมุดสำหรับ ศึกษาศิลปวัฒนธรรมของการทอผ้าไหม หรือ เป็นแหล่งเพื่อการค้นคว้าอ้างอิง เป็นต้น

5. สร้างระบบการตลาดหรือแหล่งจำหน่ายที่รองรับความตื่นตัวหรือปริมาณผลผลิตผ้า ในพื้นที่ที่ยั่งยืนในระยะยาว ได้แก่ จัดตลาดสำหรับจำหน่ายที่มีความแน่นอนและกว้าง ทั้งนี้ อาจอาศัยกลไก เช่น การจัดงานแสดงสินค้าผ้าทอในพื้นที่ โดยให้ผู้ทอ นำสินค้าไปแสดง รวมทั้งจัด กิจกรรมที่กระตุ้นความพยายามในการพัฒนา เช่น การจัดการประกวดผ้าทอโดยให้รางวัลเป็น ผลตอบแทนรวมถึงการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อในระดับประเทศ เป็นต้น (พินาติน สาริยา, 2542, หน้า 76)

จากที่กล่าวมาแล้วในข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่าการอนุรักษ์การทอผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยภูเขา ซึ่งถือได้ว่าเป็นศิลปะท้องถิ่นแขนงหนึ่งนั้น มีความสำคัญอย่างมากและเป็นเรื่องที่ยังเป็นอยู่อย่างยิ่ง เนื่องจากผ้าไหมพื้นบ้านนั้นเป็นสิ่งที่แสดงถึงลักษณะเฉพาะถิ่นของแต่ละยุคสมัยอันได้แก่ สภาพภูมิศาสตร์ วัสดุ ความเชื่อ และคตินิยมในแต่ละถิ่น ทำให้เราสามารถทราบถึงสภาพความเป็นอยู่ของคนในอดีตแต่ละท้องถิ่นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทำให้เรารู้ถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวไทยในอดีตและเกิดความภาคภูมิใจในความเป็นชาติ ก่อให้เกิดความสามัคคีกันของคนในชาติ แต่เนื่องจากสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมมีอยู่ตลอดเวลา ทำให้เกิดข้อจำกัดและมีปัญหาอันเป็นอุปสรรคของการทอผ้าพื้นเมืองตามท้องถิ่นต่าง ๆ ของประเทศในปัจจุบัน จึงควรมีหน่วยงานของรัฐเข้าไปศึกษาวิจัย เพื่อหาข้อสรุปในการส่งเสริมและการอนุรักษ์การทอผ้าพื้นบ้านไว้ก่อนที่ศิลปหัตถกรรมประเภทนี้จะเสื่อมสูญไป ดังนั้นวัตถุประสงค์หลักของการอนุรักษ์การทอผ้าไหมพื้นบ้าน ก็เพื่อเก็บรวบรวมผลงานให้คนรุ่นหลังได้มีโอกาสพบเห็นและสัมผัสถึงมรดกทางวัฒนธรรมอันมีค่าที่สืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ นอกจากนี้ยังเป็นสิ่งที่ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาค่าค่าเพื่อที่จะได้ทราบถึงวิถีชีวิต คตินิยม และประเพณีความเชื่อของช่วงยุคสมัยนั้น ๆ อีกทั้งยังก่อให้เกิดการตระหนักในคุณค่าและความสำคัญ อันก่อให้เกิดความรัก ความหวงแหน และส่งผลให้ร่วมกันอนุรักษ์มรดกของชาติในแขนงนี้ไว้ โดยมีแนวทางคือ การเก็บรวบรวมผลงาน จัดนิทรรศการเผยแพร่เพื่อให้เห็นถึงความสำคัญ เปิดอบรมเพื่อให้ความรู้แก่ประชาชนทั่วไปที่สนใจ ตลอดจนการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ผ้าไหมพื้นบ้านขึ้นในแต่ละท้องถิ่น และสำหรับการส่งเสริมและเผยแพร่นั้น สถาบันการศึกษาถือเป็นหน่วยงานหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการดำเนินการดังกล่าว โดยเฉพาะสถาบันการศึกษาในท้องถิ่น ซึ่งสามารถมีบทบาทในการปลูกฝังความรู้ให้แก่เยาวชนที่จะเป็นกำลังสำคัญของชาติในอนาคต อีกทั้งยังมีบทบาทในการจัดกิจกรรมในด้านต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดการอนุรักษ์ศิลปะท้องถิ่นในแต่ละแขนง

จึงอาจกล่าวได้ว่า การส่งเสริม และเผยแพร่การอนุรักษ์ผ้าไหมพื้นบ้านในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสถาบันการศึกษานั้น ประกอบด้วย การให้การศึกษแก่ประชาชนในท้องถิ่น การจัดการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา การจัดกิจกรรมเผยแพร่ ตลอดจนการรณรงค์ในด้านต่าง ๆ เป็นต้น

การอนุรักษ์สู่การพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้การทอผ้าไหมของชาวไทยภูเขา

การทอผ้าไหมพื้นบ้านในฐานะมรดกทางศิลปวัฒนธรรม หมายถึง ผลงานที่เกิดจากการคิดค้นประดิษฐ์สร้างสรรค์สิ่งที่มีลักษณะเป็นสิ่งดั้งเดิม มีการเรียนรู้ สืบทอดต่อกัน มรดกทางศิลปวัฒนธรรมจึงไม่เป็นเพียงแต่งานศิลปหัตถกรรมอันทรงคุณค่าเพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษา วรรณกรรม และการแสดง โบราณสถาน โบราณวัตถุ เป็นต้น หากกล่าวถึงการอนุรักษ์ผ้าไหมพื้นบ้านสู่การพัฒนาแนวคิดการออกแบบร่วมสมัย คือ การแก้ปัญหา

ผลกระทบที่เกิดจากความเจริญในด้านต่าง ๆ มีความสำคัญต่อการปกป้องคุ้มครองทางศิลปวัฒนธรรม ให้มีพื้นที่ในการแสดงความงามแห่งสุนทรียะของภูมิปัญญาคงอยู่ แต่การคงอยู่อาจมีการพัฒนา ร่วมกับแนวคิดของความร่วมมือในสังคมแห่งการบริโภคที่อยู่บนกระแสของการเปลี่ยนแปลง การอนุรักษ์มีหลายแง่มุมของการดำรงอยู่ซึ่งศิลปวัฒนธรรม ซึ่งแนวทางในการอนุรักษ์การทอผ้าไหมพื้นบ้านสามารถเสนอแนวคิดได้ 2 ประเด็น คือ

1. การอนุรักษ์เพื่อการรักษาให้คงอยู่ในฐานะมรดกทางศิลปวัฒนธรรม
2. การอนุรักษ์เพื่อการต่อยอดองค์ความรู้และภูมิปัญญา

หากกล่าวถึงประเด็นในการอนุรักษ์ทั้ง 2 ประเด็น เปรียบเสมือนการพัฒนาต่อยอด องค์ความรู้และภูมิปัญญา ให้เกิดความรู้ใหม่และนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม อย่างเหมาะสม โดยการจัดการองค์ความรู้ในชุมชนให้เป็นระบบที่ชุมชนเป็นเจ้าของ ถ่ายทอด พัฒนา ต่อยอดภูมิปัญญา และผสมผสานภูมิปัญญากับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เกิดความรู้ใหม่ นำไปใช้ในการ ดำรงชีวิต พัฒนาศักยภาพชุมชน และสร้างสรรค์มูลค่าทางเศรษฐกิจ รวมถึงการสนับสนุนงานวิจัย พื้นบ้าน การพัฒนากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมพื้นบ้านในกลุ่มชาวไทยภูเขาอีสานใต้ โดยมีนักวิจัยท้องถิ่นเข้าร่วมและนำผลงานวิจัยไปสู่การพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่น รวมทั้งผลักดันให้ มีการจดลิขสิทธิ์ที่เกิดจากภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา หากมีการนำไปใช้ในเชิงพาณิชย์ทั้งในและนอกประเทศ แต่การอนุรักษ์เพื่อต่อยอดงานหัตถกรรม การทอผ้าไหมพื้นบ้าน นั้นนับว่าเป็นงานศิลปะ เป็นการแสดงออกของมนุษย์ในการสร้างสรรค์ผลงาน โดยผลงานที่ สร้างสรรค์ขึ้นกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) ที่มีค่าของสังคม ซึ่งไม่ได้แยก ออกจากสังคมและวัฒนธรรม แต่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตทางวัฒนธรรมและสังคมแนวทางการต่อ ยอดอาจบูรณาการร่วมกับแนวคิดของวัฒนธรรมร่วมสมัย ที่เป็นการเกิดขึ้นภายใต้โลกของ ความทันสมัยเป็นปริณทณที่เต็มไปด้วยวัฒนธรรมที่มีชีวิต เป็นเสมือนกระแสหรือพลังที่มอง ไม่เห็นแต่รู้สึกได้ บริโภคได้ และใช้ชีวิตส่วนใหญ่ในขณะที่เราค้นนอน ทำงาน พักผ่อน รวมทั้ง กิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน เพื่อสร้างทัศนคติแห่งสุนทรียะของภูมิปัญญาการทอผ้าไหม พื้นบ้าน และสร้างภาพลักษณ์ใหม่ให้แก่ผ้าทอพื้นบ้านมากกว่าการเป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้าน เพื่อสร้างสรรค์ความงามแห่งสุนทรียะในมุมมองของความร่วมมือ และสามารถนำไปใช้ในการ ประกอบสืบทอดและต่อยอดองค์ความรู้ในลักษณะของการอนุรักษ์และพัฒนา เพื่อการทอ ผ้าไหมพื้นบ้าน ศาสตร์และศิลป์แห่งภูมิปัญญา มีพื้นที่ดำรงอยู่อันเป็นการประสานรอยต่อทาง วัฒนธรรมให้เชื่อมโยงและประสานความงามแห่งสุนทรียะแบบร่วมสมัย

การทอผ้าไหมพื้นบ้านสุนทรียศาสตร์แห่งภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แต่อาจมีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคม สิ่งเหล่านี้กำลังจะทำให้ภูมิปัญญาที่เป็นองค์ความรู้ ความเชื่อ

ความสามารถของคนในท้องถิ่นที่ได้จากการสังสมประสบการณ์และการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลา ยาวนานที่มีลักษณะเป็นองค์รวม และมีคุณค่าทางวัฒนธรรม เลื่อนหายไปจากสังคมไทย ซึ่งหลีกเลี่ยง ไม่ได้ว่าหากภูมิปัญญาเหล่านี้ถูกกลืนไปในสังคมแห่งทุนนิยม พื้นฐานความเข้าใจธรรมชาติที่มีมา แต่โบราณก็จะสูญไปตามกาลเวลา ภูมิปัญญาจึงมีความสำคัญในการสร้างความยั่งยืนของสังคม พื้นบ้านที่เป็นสังคมของการพึ่งพาซึ่งกันและกัน คนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสัตว์ มีการพึ่งพิง ความสามารถโดยใช้ความรู้จากประสบการณ์ที่สังสมและสืบทอดกันมา เป็นความสามารถและ ศักยภาพในเชิงการแก้ปัญหา การปรับตัวเรียนรู้และสืบทอดไปสู่คนรุ่นต่อไป เพื่อการดำรงอยู่ของ เผ่าพันธุ์ อันสร้างให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรม เผ่าพันธุ์ หรือเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้าน สิ่งเหล่านี้ จำเป็นต้องอาศัยพื้นฐานความเข้าใจที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้สังคมมีความเห็นพ้องในหลักการ ดำเนินชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาจึงเป็นกำลังสำคัญในการสร้างความยั่งยืนของสังคม พื้นบ้านที่เป็นรากฐานการดำเนินชีวิตของคนในแต่ละท้องถิ่น ที่แฝงไปด้วยขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์อันเป็นสุนทรียะที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์และแนวคิด แห่งภูมิปัญญา ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ที่เป็นองค์ความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ที่สังสมและ สืบทอดกันมา เป็นความสามารถและศักยภาพในเชิงการแก้ปัญหา การปรับตัวเรียนรู้และสืบทอด ไปสู่คนรุ่นต่อไป เพื่อการดำรงอยู่ของเผ่าพันธุ์ จึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมชาติของเผ่าพันธุ์หรือ เป็นวิถีชีวิตของชาวบ้าน

2. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นวิธีการปฏิบัติของชาวบ้าน ซึ่งได้จากประสบการณ์ แนวทาง แก้ปัญหาแต่ละเรื่อง แต่ละประสบการณ์ แต่ละสภาพแวดล้อม ซึ่งจะมีเงื่อนไขปัจจัยเฉพาะแตกต่างกันไป นำมาใช้แก้ไขปัญหโดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่โดยชาวบ้านคิดเอง เป็นความรู้ที่สร้างสรรค์ และมีส่วนเสริมสร้างการผลิต หรือเป็นความรู้ของชาวบ้านที่ผ่านการปฏิบัติมาแล้วอย่างโชกโชน เป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรม เป็นความรู้ที่ปฏิบัติได้มีพลังและสำคัญยิ่ง ช่วยให้ชาวบ้าน มีชีวิตอยู่รอดสร้างสรรค์การผลิตและช่วยในด้านการทำงาน เป็นโครงสร้างความรู้ที่มีหลักการ มีเหตุมีผลในตัวเอง

3. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคน ผ่านกระบวนการ การศึกษา สังเกต คิด วิเคราะห์จนเกิดปัญหาและตกผลึกเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจาก ความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง จัดว่าเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหาจัดการและการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นความรู้ ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชน และในตัวผู้รู้เอง จึงควรมีการสืบค้นรวบรวม ศึกษา ถ่ายทอด พัฒนา และนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวาง

4. ภูมิปัญญาไทย เป็นองค์ความรู้ ความสามารถ ทักษะของคนไทยที่เกิดจากการส่งเสริม ประสพการณ์ที่ผ่านกระบวนการการเลือกสรร เรียนรู้ปรุงแต่งและถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้ แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สมดุลกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย

จากข้อมูลข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า การทอผ้าไหมพื้นบ้านเป็นงานศิลปะที่ผูกพันและ เกี่ยวข้องกับคนไทยมาเป็นเวลายาวนาน นักวิชาการบางท่านกล่าวว่า ผ้าทอพื้นบ้านเป็นงานหัตถกรรม ของไทยอย่างหนึ่งที่อาศัยแรงงาน และมีมือประดิษฐ์คิดค้น ทั้งยังเป็นผลสืบเนื่องมาจากการสั่งสม ประสพการณ์ และอุดมการณ์พื้นฐานในการดำรงชีวิต ศิลปะการทอผ้าจึงเป็นสิ่งที่มีความค่าแห่งสุนทรียะ การทอผ้าไหมพื้นบ้านของไทยนั้นมีกระจายอยู่ทั่วไป รูปแบบของผ้าแต่ละกลุ่มชนจะมีความแตกต่างกัน ไปตามคตินิยม ความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชนในแต่ละท้องถิ่นของประเทศ มีทั้งผ้าพื้นสีเรียบ ๆ และผ้าที่มีลวดลายอันเนื่องมาจากกรรมวิธีที่ประณีต ผ้าทอพื้นบ้านจึงเป็นศิลปะ หัตถกรรมที่มีความประสานสัมพันธ์กับภูมิศาสตร์ การตั้งถิ่นฐานเชื้อชาติ ตลอดจนถึงระบบ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีศาสนาและวัฒนธรรม อันเป็นพื้นฐานสำคัญในการดำรงชีวิต ของแต่ละกลุ่มชน เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นองค์ประกอบและเป็นข้อกำหนดในการเลือกใช้วัสดุ การออกแบบลวดลายและสีสันทนของผ้าทอ (วิบูลย์ ธีสุวรรณ, 2550, หน้า 85) ลวดลายและสีสันทนที่ ปรากฏอยู่บนผืนผ้า นั้น เป็นกรรมวิธีในเชิงศิลปะที่ละเอียดอ่อนอันแสดงให้เห็นถึงสุนทรียะในการ สร้างสรรค์ผลงานของบรรพบุรุษ

การทอผ้าไหมพื้นบ้านจึงเป็นศิลปะที่มีประวัติอันยาวนานและมีความมั่งคั่งปรากฏ อยู่หลากหลาย อีกทั้งยังมีการสืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณีการผลิตผ้าทอมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งรูปแบบลวดลายและกรรมวิธีในการผลิตมีความแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น อันมีรูปแบบ เฉพาะของเชื้อชาติ สิ่งสำคัญการ สอดแทรกภูมิปัญญาแห่งงานศิลปผสมผสานความประณีตบรรจง แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของท้องถิ่นที่มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่า การทอ ผ้าไหมพื้นบ้านจึงเป็นศิลปะแห่งภูมิปัญญา ที่แสดงออกถึงความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปะและ วัฒนธรรม รวมถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มคนแสดงผ่านทางลวดลายเส้นสีของผ้าที่สอดแทรก ความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณี อันเป็นรากฐานทางศิลปวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ เปรียบเสมือนการบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ลงบนผืนผ้า อีกทั้งเพื่อแสดงออกถึงความเป็นเผ่าพันธุ์ของ ตน ประกอบกับการแสดงให้เห็นถึงสุนทรียะในการสร้างสรรค์ผลงานจากภูมิปัญญา ซึ่งเป็นต้นทาง แห่งการสร้างสรรค์ความรู้ควบคู่ไปกับความงามที่มีพื้นฐานจากประสพการณ์ที่เกี่ยวข้องกับ การดำรงชีวิตท่ามกลางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยภูเขา มีดังนี้

งานวิจัยในประเทศ

ไพฑูรย์ มิกุล (2527, หน้า 103-112) ได้ศึกษาการพัฒนาสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรป่าดง ผลการศึกษา พบว่า การพัฒนาสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ เขมรป่าดงในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในอดีตเรียกว่า หัวเมืองเขมรป่าดง เป็นดินแดนชายขอบของสยาม ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย กลุ่มชาติพันธุ์ในหัวเมืองเขมรป่าดงประกอบด้วย กวย (กวย) เขมร และลาวซึ่งได้ปรับตัวและพัฒนาทางสังคมวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ จนกลายเป็นคนไทย ตามกฎหมายตั้งแต่รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ก่อน พ.ศ. 2426 เจ้าเมืองกรมการในหัวเมืองเขมรป่าดงและหัวเมืองชั้นนอกของสยามมีอำนาจในการปกครองตนเอง แต่ต้องส่งส่วยหรือบรรณาการมาถวายราชสำนักสยามเป็นประจำทุก ๆ ปี เมื่อราชสำนักได้ส่งข้าหลวงไปประจำเพื่อกำกับราชการหัวเมืองตะวันออกเฉียงเหนือไม่ได้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย เพราะได้มีการต่อต้านเกิดขึ้น คือกบฏผู้มีบุญในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมทั้งในเขตหัวเมืองเขมรป่าดงด้วย รัฐบาลต้องส่งทหารไปปราบปรามเมื่อ พ.ศ. 2445 ทำให้เหตุการณ์ยุติลงได้ รัฐบาลจึงได้ปรับปรุงและพัฒนาพร้อมทั้งเปลี่ยนชื่อเป็นเมืองสุรินทร์และจังหวัดสุรินทร์ตามลำดับ กลุ่มชาติพันธุ์กวย เขมรและลาวได้ปรับตัวในการพัฒนาสังคมของตนตลอดมา จนเข้าสู่ยุคพัฒนาดังแต่ พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ก็ยังมีอัตลักษณ์ของคนในการธำรงชาติพันธุ์และการพัฒนาทางสังคมของตนเอง

อิสรา จันทร์ทอง (2537, หน้า 75-85) ได้ศึกษาบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมแก้ลมของชาวกวย เป็นผีสายตระกูลมีบทบาทต่อชุมชนและบุคคลเป็นอย่างมาก การศึกษาพิธีแก้ลมแบ่งได้ 2 ลักษณะ บทบาทระดับปัจเจกบุคคลและในระดับชุมชน ระดับปัจเจกบุคคลพบว่า ความเชื่อในพิธีกรรมมีบทบาทเป็นที่พึงทางใจสภาวะวิกฤตที่เกี่ยวข้องกับการเจ็บป่วย ส่วนระดับชุมชนพิธีแก้ลม มีบทบาทในการรักษาแบ่งการประกอบพิธีกรรมเป็น 2 ลักษณะ คือ ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีจะมีเฉพาะกลุ่มฝีมือเหมือนกันเท่านั้น ความสนุกสนานจะมีกับทุกคนในบริเวณประกอบพิธีกรรมเครื่องประกอบหิ้งมอ แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของชุมชนกับวิถีชีวิตชาวกวย ภาษาที่ใช้เป็นภาษาลาว แสดงถึงความสัมพันธ์และการติดต่อกับชาวลาวอย่างยาวนานและต่อเนื่อง

อรัญญา พงศ์สะอาด (2544, หน้า 138-145) ได้ศึกษาอิทธิพลของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีต่อพฤติกรรมทางการเมือง: กรณีศึกษาพิธีแซนชะของชุมชนกวย ผลการศึกษาพบว่า การจัดพิธีแซนชะหรือพิธีเลี้ยงผีปู่ตาชาวกวยจัดปีละสองครั้ง ในเดือน 3 และเดือน 6 ทางจันทรคติ เพื่อเซ่นไหว้ปู่ตาซึ่งชุมชนเชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษที่คอยปกป้องความคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข และมีความหมายเกี่ยวกับ

การเกษตรที่เป็นอาชีพหลักของชุมชน การเช่นไหว่นั้นเป็นการปฏิบัติสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน และถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด หากละเลยไม่ปฏิบัติหรือไม่เคารพจะนำภัยพิบัติมาสู่ชุมชน ผู้นำในการประกอบพิธีกรรม คือ เฒ่าจ้ำ ในการกำหนดการจัดงานและทุกขั้นตอนจะทำโดยพื้นฐานการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเชื่อในพลังเหนืออำนาจ ทำให้ชาวอุยกูร์รักษาภาพแบบอำนาจนิยมและเชื่อฟังผู้มีอำนาจและวัฒนธรรมทางการเมืองมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมทางการเมืองของชุมชน โดยผ่านกระบวนการกล่อมเกล่าและเรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่น

ประ โยชน์ อุดมเดช (2545, หน้า 4) ได้ศึกษาการเช่นศาลปู่ตาทำนายนาคต จิตวิญญาณ และความเชื่อชาวอุยกูร์บ้านธาตุภูสิงห์ กล่าวว่า ชาวอุยกูร์มีประเพณี ภาษา วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ เฉพาะตัวตกทอดมาตั้งแต่อดีตที่เคยเจริญรุ่งเรือง มีความเชื่อตามแบบโบราณว่าวิญญาณบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วยังคงวนเวียน ปกปักษ์รักษา ดูแลทุกข์สุขของญาติพี่น้องที่อยู่เบื้องหลัง ให้ความสำคัญของการเช่นไหว้ศาลปู่ตา อยู่ที่ทำนายนาคตจากไข่ต้มและคางไก่ในการทำนายนาคตเป็นการปรับตัวอยู่ในสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

นิรัญ สุขสวัสดิ์ (2547, หน้า 134) ได้ศึกษาการเปรียบเทียบพิธีกรรมการแต่งงานของชาติพันธุ์กูยและเขมร ผลการศึกษาพบว่า พิธีกรรมที่จัดขึ้นทั้งสองกลุ่ม จัดตามความเชื่อของแต่ละชาติพันธุ์ โดยมีพื้นฐานจากความเชื่อว่าการประกอบพิธีกรรมนี้จะส่งผลให้เกิดสิริมงคลแก่ชีวิตและการครองเรือนทำให้คู่บ่าวสาวมีกำลังใจสร้างครอบครัวใหม่ ให้ดำรงชีวิตในสังคมอย่างมีสงบสุข

จิราภรณ์ อรรถนิษานาค (2536, หน้า 151-156) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง ผ้าจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทยและได้ค้นพบหลักฐานจากจิตรกรรมที่ฝาผนังถ้ำ หรือบนเพิงผาในหลาย ๆ แห่ง ซึ่งมีอายุอยู่ระหว่างประมาณ 3,000 - 4,000 ปี ก่อนคริสตกาล แสดงให้เห็นถึงการแต่งกายของมนุษย์ในยุคสมัยนั้นว่าไม่ได้เปลือยกายเสียทีเดียว หากแต่การปกปิดหรือมีการห่อหุ้มร่างกาย ตั้งแต่ช่วงเอวลงไปด้วยวัสดุชิ้นเล็ก ๆ โดยไม่สามารถระบุหรือทราบแน่ชัดว่าวัสดุเหล่านั้นทำมาจากสิ่งใด จึงสันนิษฐานได้ว่ามนุษย์ในยุคหินเก่าที่อาศัยอยู่ในดินแดนที่ประเทศไทยในปัจจุบันยังคงไม่รู้จักรกรรมวิธีในการทอผ้า เนื่องจากเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มสำหรับมนุษย์ในยุคนั้นอาจทำจากใบไม้ เปลือกไม้ หรือหญ้าซึ่งเป็นพืชที่มีอยู่ในแหล่งอาศัย หรืออาจจะใช้หนังสัตว์ที่ได้จากการล่าตัวเอง

พรทิพย์ จันทา (2542, หน้า 27-31) พบว่า การพัฒนาหัตถกรรมการทอผ้าไหมของจังหวัดสุรินทร์ เพื่อการอยู่รอดของหัตถกรรมการทอผ้าไหมในครอบครัวที่ทำขึ้นเป็นของที่ระลึก และใช้สอยในชีวิตประจำวันนั้น จำเป็นจะต้องมีการพัฒนาและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่น การพัฒนาควรจะทำพร้อมกันกับส่วนอื่นที่เกี่ยวข้อง เพื่อจะได้ส่งเสริมซึ่งกันคือ การพัฒนาตัวผลิตภัณฑ์ การพัฒนาผู้ผลิตผลิตภัณฑ์ การพัฒนาวัตถุดิบผลิตผลิตภัณฑ์ และการพัฒนาสถานที่ผลิตและจำหน่ายผลิตภัณฑ์

สร้อยญา แปะทอง (2544, หน้า 51-55) ได้ศึกษากลยุทธ์ด้านการตลาดผ้าไหม: กรณีศึกษา ศูนย์ศิลปหัตถกรรม บ้านสามโคก ตำบลปราสาททอง กิ่งอำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ผลการศึกษา พบว่า ส่วนประสมทางการตลาด ด้านผลิตภัณฑ์ปัจจุบันพบว่า ศูนย์ศิลปหัตถกรรม บ้านสามโคก โดยมุ่งพัฒนารูปแบบให้ทันสมัย และเป็นที่ต้องการของตลาด ปัญหาที่พบคือ ไม่สามารถผลิตเส้นไหมให้เพียงพอกับการทอผ้า ราคา การกำหนดราคาประเมินจากต้นทุนการผลิตบวกกำไร ประมาณร้อยละ 10 ปัญหาที่พบคือ เส้นไหมราคาแพง การตั้งราคาไม่ได้มาตรฐาน ช่องทางการจำหน่าย ใช้การจำหน่ายโดยการนำสินค้าไปแสดง และจำหน่ายในงานนิทรรศการ งานประเพณี ประจำปีต่าง ๆ ของหน่วยงานราชการและภาคเอกชน การกำหนดกลยุทธ์การตลาด โดยใช้ส่วนประสมการตลาด ดังนี้ ในด้านผลิตภัณฑ์ ศูนย์ศิลปหัตถกรรมควรพัฒนารูปแบบ ลวดลาย ให้สอดคล้องกับความต้องการ รสนิยมของผู้บริโภค เพิ่มการวางตำแหน่งผ้าไหม ด้านราคาควรมีการกำหนดราคา และปริมาณการผลิตเป็นมาตรฐานเดียวกันจัดหาวัสดุมาบริการสมาชิกให้มากขึ้น เพื่อช่วยลดต้นทุนการผลิต ด้านช่องทางการจัดจำหน่ายเพื่อกระจายสินค้าไปสู่ผู้บริโภคให้มากขึ้นตามความต้องการของตลาด และความสะดวกของผู้บริโภค ตลอดจนการหาตลาดเพื่อการส่งออก และด้านการส่งเสริมการตลาดควรทำเอกสารเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับผ้าไหม เพื่อนำไปเผยแพร่ในงานแสดงสินค้า และเสนอช่องทางเลือกซื้อผ้าไหมการรับประกันคุณภาพเพื่อสร้างความมั่นใจและจงใจ ให้ผู้บริโภคเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหม

โสภิตา ขงยอด (2545, หน้า 142-150) ได้ศึกษากระบวนการพัฒนาการทอผ้ามัดหมี่ของชาวบ้านกำพี้ ตำบลกำพี้ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม พบว่า การทอผ้ามัดหมี่ของชาวบ้าน เริ่มจากการสืบทอดจากบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้หญิง ส่วนผู้ชายจะช่วยเตรียมอุปกรณ์ในการทอผ้า เช่น กี่พืม กระจสว ๔๗๗ ในสมัยก่อนจะทอผ้าสำหรับใช้ในชีวิตประจำวันของครอบครัว ใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ และใช้ในพิธีทางพุทธศาสนา ชาวบ้านจะผลิตเส้นไหมเอง ใช้สิริธรรมชาติ ใช้กี่ทอมือในการทอผ้า ลวดลายที่ใช้ในการทอผ้าไหมพื้นบ้านมี 4 ชนิด ได้แก่ 1) ลวดลายที่เกิดจากการเลียนแบบธรรมชาติ 2) ลวดลายที่เกิดจากความเชื่อ ความศรัทธาในพุทธศาสนา 3) ลวดลายที่เกิดจากจินตนาการของผู้ทอ 4) ลวดลายที่เกิดจากการเลียนแบบสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน กระบวนการพัฒนาการทอผ้าเริ่มจากการรวมกลุ่มทอผ้า และได้เข้าเป็นสมาชิกโครงการศิลปอาชีพ ได้รับการอบรมและการพัฒนาด้านเครื่องมือทอผ้า การเตรียมเส้นด้าย การย้อมสี การออกแบบลวดลายและเทคนิคการทอ ทำให้ปัญหาเรื่องวัตถุดิบและปัญหาการตลาดหมดไป ช่างทอผ้าที่ได้รับการอบรมการทอผ้าแล้วจะถ่ายทอดความรู้ให้ลูกหลาน ญาติพี่น้อง และเยาวชนเพื่อการอนุรักษ์และสืบทอดการทอผ้าของชุมชนต่อไป

ประการ คุณารักษ์ (2545, หน้า 111-130) ได้ศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้การทอผ้าไหมของบ้านตาหยวก ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด สรุปได้ว่า การทอผ้าเป็นกระบวนการขัดเกลาทักษะทางสังคมหรือกลไกทางวัฒนธรรมที่มีประสิทธิภาพที่สุด ในการเตรียมผู้หญิงให้มีคุณสมบัติพร้อมสมบูรณ์ตามค่านิยมของชุมชนซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมร ที่ว่าผู้หญิงต้องทอผ้าเป็น โดยจะมีแม่ ย่า ยาย ป้า น้า หรืออา เป็นผู้สอนการทอผ้าให้ลูกสาวหรือหลานสาวตั้งแต่วัยยังเป็นเด็ก โดยใช้วิธีสอนแบบธรรมชาติ ได้แก่ การทำให้ดู ให้สังเกต จดจำ และฝึกปฏิบัติไปเรื่อย ๆ เป็นการเรียนรู้ที่ควบคู่ไปกับการช่วยงานแม่ในการทอผ้า โดยเริ่มฝึกจากขั้นตอนง่าย ๆ ไปจนครบทุกขั้นตอนก่อนที่จะแต่งงาน เป็นการเตรียมผู้หญิงก่อนจะแต่งงานและมีภาระหน้าที่ที่ต้องดูแลรับผิดชอบครอบครัวในฐานะแม่ และจะมีการเรียนรู้การทอผ้าตลอดทุกช่วงชีวิต โดยมีวัตถุประสงค์แตกต่างกัน โดยในวัยสูงอายุนจะเป็นผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ แต่ในขณะที่วัยเดียวกันก็จะเรียนรู้ด้วยตนเองในการคิดสร้างสรรค์ลวดลายใหม่ ๆ เพื่อไว้เป็นมรดกแก่ลูกหลาน เนื่องจากผ้าไหมมีความสำคัญในวิถีชีวิตชุมชน ทั้งการใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ใช้ในงานบุญประเพณี งานพิธีมงคล รวมทั้งพิธีกรรมที่เป็นงานอวมงคล

ณัฐวิ พัฒนโพธิ์ และคณะ (2545, หน้า 76-78) พบว่า เทคนิคย้อมสีธรรมชาติให้ติดทนนาน โดยการใช้มอร์แดนท์หรือจูนสีช่วย เช่น สนิม สารส้ม เกลือ ปูนเคี้ยว ใบยูคาลิปตัส หรือจูนสีขั้นตอนในการล้างด้ายฝ้ายให้สะอาด โดยใช้สบู่อ่อนไลต์หรือผงซักฟอก มีขั้นตอนการย้อมสี 7 ขั้นตอน และทราบพันธุ์พืชที่ให้สีจำนวน 35 ชนิด ส่วนกระบวนการบริหารจัดการกลุ่ม มีแนวทางเริ่มตั้งแต่การจัดตั้งกลุ่ม จัดโครงสร้าง ตั้งกรรมการบริหาร แบ่งหน้าที่รับผิดชอบ และร่วมกันวางแผนการทำงาน มีช่องทางการจำหน่าย 3 ช่องทาง คือ กลุ่มสมาชิกขายเอง ขายผ่านพ่อค้าคนกลาง และฝากขายร่วมกับกลุ่มทอผ้าอื่น ๆ

ศุภชัย สิงห์ยะบุตร, นันทิยา จันทร์อ่อน และสุตใจ ศรีบ้านโพน (2545, หน้า 227-229) ได้ศึกษารูปแบบศิลปะและการจัดการผ้าไหมแพรวาสายวัฒนธรรมผู้ไท จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองของชุมชนและท้องถิ่น พบว่า รูปแบบศิลปะผ้าไหมแพรวามี 3 ลักษณะคือ ผ้าทอส่ง ผ้าจกดาว และผ้าเกาะ ผ้าแต่ละชิ้นมีกำเนิดมาจากผ้าแพรวาแบบดั้งเดิม ซึ่งเป็นผ้าที่ทอด้วยวิธีการใช้นิ้วเกี่ยวเกาะ โดยมีไหมสีพื้นคือ สีแดงเข้ม อันเป็นสีที่เกิดจากการย้อมด้วยครั่ง ชาวผู้ไทใช้เป็นผ้าสไบเฉียงเพื่อไปร่วมพิธีการสำคัญ เช่น การแต่งงาน พิธีทำบุญทางศาสนา ส่วนการจัดการการผลิตผ้าไหมแพรวา เนื้อผ้าแพรวาได้รับความสนใจมากขึ้น ในขั้นตอนการผลิตเชิงอุตสาหกรรมจึงได้ใช้วิธีสังเคราะห์เส้นไหมแทนการเลี้ยงไหม และได้ถ่ายทอดกระบวนการผลิตไปสู่ชุมชนอื่นด้วย มีการพัฒนารูปแบบด้วยการประยุกต์ขนาดและสีผ้า รวมทั้งการนำมาใช้ตัดชุดสำหรับบุคคลนอกเผ่าผู้ไท

กาญจนา เกียรติมนิรัตน์ (2546, หน้า 164-170) ได้ศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้การทอผ้าพื้นเมืองภาคเหนือของครุภูมิปัญญาไทย พบว่า มี 4 รูปแบบ ตามวงจรวิถีชีวิตในแต่ละวัย คือ 1) รูปแบบการเรียนรู้เพื่อเตรียมพร้อมในการมีครอบครัวและพื้นฐานอาชีพสำหรับระยะวัยเด็กและวัยรุ่น ซึ่งรูปแบบนี้เป็นภาพรวมของการเรียนรู้ในอดีต ในครอบครัวครุภูมิปัญญาไทย ซึ่งมีการสืบทอดความรู้ต่อกันมาภายในครอบครัวจนเป็นอาชีพ หรือความชำนาญในการทอผ้าโดยมีแม่ ย่า หรือยายเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ โดยไม่มีการสอนหรือฝึกฝนอย่างเป็นทางการ แต่เป็นการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ตามธรรมชาติ ในบรรยากาศแห่งการดำรงชีวิตประจำวัน เป็นการเรียนรู้แบบซึมซับ 2) รูปแบบการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความรู้ด้วยตนเอง สำหรับวัยผู้ใหญ่ตอนต้น ครุภูมิปัญญาไทยมีความต้องการพัฒนาอาชีพ โดยยึดหลักการเรียนรู้ด้วยตัวเอง สาเหตุมาจากการทอผ้าพื้นเมืองเปลี่ยนไปจากการทอเพื่อใช้เองเป็นการทอเพื่อขาย ซึ่งการเรียนรู้มี 3 ลักษณะ คือ เรียนทักษะปฏิบัติโดยการเลียนแบบจากญาติที่มีบ้านใกล้ชิดกัน เรียน โดยลองผิดลองถูก และเรียนรู้โดยการคิดค้นแปลง 3) รูปแบบการถ่ายทอดความรู้เพื่อพันธมิตรทางอาชีพสำหรับวัยผู้ใหญ่ตอนกลาง เป็นการถ่ายทอดความรู้ให้กับสมาชิกภายในกลุ่มอาชีพทอผ้าพื้นเมืองในชุมชนเพื่อร่วมกันผลิตและขาย ซึ่งการถ่ายทอดความรู้แบบเพื่อนสอนเพื่อน หรือญาติสอนญาติ มีรากฐานมาจากโครงสร้างของครอบครัวที่มีสัมพันธ์ภาพแบบเครือญาติในลักษณะพึ่งพาช่วยเหลือเกื้อกูลในอาชีพ และความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ต่อกัน 4) รูปแบบการถ่ายทอดความรู้เพื่อทางเลือกอาชีพและสานต่ออาชีพในชุมชน สำหรับวัยผู้ใหญ่ตอนปลาย ครุภูมิปัญญาไทยได้รับเชิญไปสอนให้นักเรียนในโรงเรียนของชุมชน ซึ่งเป็นช่องทางหนึ่งที่อนุรักษ์องค์ความรู้การทอผ้าไว้ในชุมชน ปัจจัยร่วมที่เป็นสาเหตุหลักในการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ คือ สถานภาพและจิตสำนึกในบทบาทหน้าที่ที่ผูกพันอยู่กับเงื่อนไขตามบรรทัดฐานของสังคม

เพียงเพ็ญ อุ้นแก้ว (2546, หน้า 89) พบว่า การถ่ายทอดความรู้การทอผ้าพื้นเมืองในจังหวัดนครศรีธรรมราช ส่วนใหญ่มีการถ่ายทอดความรู้การทอผ้าแบบนอกระบบ โดยจะมีวิทยากรซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้ามาให้ความรู้ถึงหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีการถ่ายทอดความรู้แบบอรรถาศัยคือการสั่งสมประสบการณ์จากการช่วยเหลือผู้ทอผ้า ผู้ที่ทอผ้าในครอบครัวส่วนใหญ่จะเป็นแม่ การทอผ้าจะประสบความสำเร็จและมีความชำนาญได้นั้นขึ้นอยู่กับตัวผู้เรียนเอง

อมรา จิวาลักษณ์ (2546, หน้า 104) ศึกษาผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติกับวิถีชีวิตชุมชนบ้านพงษ์ตำบลบริบูรณ์ อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น พบว่า ในอดีตผู้หญิงชาวบ้านพงษ์จะทอผ้าเพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มสำหรับสมาชิกในครอบครัว และเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามประเพณี โดยการปลูกฝ้ายใช้เอง แต่ปัจจุบันชาวบ้านจะทอผ้าเพื่อจำหน่ายเป็นรายได้เสริมแก่ครอบครัว ในอดีตชาวบ้านจะปลูกฝ้ายไว้เตรียมเส้นด้ายเอง แต่ปัจจุบันส่วนใหญ่จะซื้อเส้นด้ายสำเร็จรูปจากตลาด เพื่อความ

สะดวกและรวดเร็ว สำหรับการทอผ้าในปริมาณมาก ซึ่งผู้ทอผ้าส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุ และยังมี การถ่ายทอดการทอผ้าให้ลูกหลาน

แจ่มจันทร์ ณ กาฬสินธุ์ (2547, หน้า 106-111) ได้ศึกษาการพัฒนา รูปแบบและกระบวนการ ผลิตแพรวาทอมือลายดอกแก้วเบญจรัตน์ ให้ได้มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน โดยใช้การวิจัยเชิง ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งพบว่า การทอผ้าของชุมชนได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ผ้าแต่ละชิ้น ที่ทอมีลวดลายต้นกำเนิดมาจากผ้าแซ่ว วัดดุดิบที่ใช้ในการทอผ้าจะใช้เส้นด้ายโทเรจาก โรงงานและ ย้อมด้วยสีเคมีเลียนแบบสีธรรมชาติ ส่วนการพัฒนาการแปรรูปผลิตภัณฑ์จะให้ ได้ผลดีนั้นต้อง ใช้ ระยะเวลาในการฝีกอบรมที่เหมาะสม และผู้เข้าอบรมควรมีพื้นฐานการตัดเย็บมาก่อน ในขณะที่ คำเนิงงานต้องตรวจสอบว่าวิธีการทอผ้า วัดดุดิบ กรรมวิธีการผลิต และลวดลาย เป็นไปตามมาตรฐาน ที่สำนักงานมาตรฐานอุตสาหกรรมกำหนดไว้ เนื่องจากการได้รับรองและเครื่องหมาย ม.ผ.ช. เป็นการสร้างความมั่นใจให้กับผู้บริโภคในการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์

สุภารัตน์ ภัทรกุลพิทักษ์, ธิดารัตน์ เจริญเขต และประภาพร โสภภาพล (2548, หน้า 53-57) พบว่า การผลิตและการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านการผลิตผ้าฝ้ายย้อมสีเปลือกไม้ของบ้าน โนนศึกษา จังหวัดร้อยเอ็ด มีขั้นตอนการผลิตหลัก ๆ 3 ขั้นตอน ได้แก่ การย้อม การทอ และการแปรรูป ซึ่งการ แปรรูปนั้นสมาชิกยังไม่มี การคิดค้นรูปแบบใหม่ ๆ จะทำตามเฉพาะออเดอร์เท่านั้น ส่วนการถ่ายทอด ความรู้การทอผ้า นั้น ในอดีตจะถ่ายทอดให้ลูกหลานในครอบครัวและมีวิธีการเช่นเดียวกับการถ่ายทอด ความรู้ของภูมิปัญญาส่วนใหญ่ของไทย แต่ปัจจุบันเมื่อการทอผ้าเป็นการผลิตเพื่อขายสร้างรายได้ สภาพสังคมเปลี่ยนแปลง ค่านิยมแบบเดิมที่ผู้หญิงต้องทอผ้าเป็นก็เปลี่ยนไป เด็กหรือเยาวชน มีโอกาสได้เรียนหนังสือในโรงเรียน โอกาสที่จะเรียนรู้การทอผ้าก็น้อยลง ถึงแม้ว่าโรงเรียนในชุมชน จะมีหลักสูตรสอนการทอผ้า แต่ก็ไม่ได้ดำเนินการต่อเนื่อง และไม่มีเด็กรุ่นใหม่มาเรียนทอผ้าอีก

จิราภา ดวงผุย (2548, หน้า 93-98) พบว่า แนวทางการเพิ่มขีดความสามารถในการจัดการ ด้านการผลิตของเครือข่ายกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านหนองนาคำ จังหวัดขอนแก่น ทั้งด้าน ความรู้และทักษะการปฏิบัติ โดยการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการและการศึกษาดูงานนอกสถานที่ ที่เกี่ยวกับการจัดการด้านการผลิตให้กรรมการกลุ่มต่าง ๆ ในเครือข่าย เนื่องจากการจัดประชุมเชิง ปฏิบัติการจะทำให้ได้รับความรู้เฉพาะด้านจากวิทยากร และได้ฝึกปฏิบัติ โดยมีวิทยากรคอยให้ คำแนะนำ ทำให้สามารถปฏิบัติได้ถูกต้องและรวดเร็ว ส่วนการไปศึกษาดูงานนอกสถานที่จะทำให้ ได้รับความรู้เทคนิควิธีการทำงานจากการเห็นเหตุการณ์จริง และได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับ ผู้ปฏิบัติโดยตรง การศึกษาดูงานจะกระตุ้นความสนใจได้ดี ทำให้อยากประสบความสำเร็จ เช่นเดียวกัน นอกจากนี้การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการและการศึกษาดูงานนอกสถานที่ ยังทำให้เกิด ทัศนคติที่ดีในการจัดการและการวางแผนด้านการผลิตอีกด้วย

ธนพร เวทย์ศิริยานันท์ (2548, หน้า 103-105) ได้ศึกษาภูมิปัญญาผ้าไหมของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร บ้านท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ พบว่า ลวดลายผ้าไหมกลุ่มชาติพันธุ์เขมร ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา สิ่งแวดล้อม สิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน และการแพร่กระจายของอิทธิพลต่างวัฒนธรรม ผ้าไหมมีบทบาทหน้าที่ที่แสดงถึงภูมิปัญญาของช่างทอผ้าไหม สถานภาพทางสังคม คุณค่าทางจิตใจ และแสดงคุณค่าในเชิงเศรษฐกิจ และมีการสืบทอดภูมิปัญญาเรื่องผ้าไหมให้กับชนรุ่นหลังอย่างต่อเนื่อง คนรุ่นใหม่จะสร้างสรรค์ลวดลายผ้าไหมใหม่ ๆ จากลายภูมิปัญญาดั้งเดิมได้อย่างมากมาย เป็นการผสมผสานและบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านกับภูมิปัญญาสากลให้เข้ากับยุคสมัย การถ่ายทอดภูมิปัญญาทอผ้าไม่จำเป็นต้องเรียนรู้จากคนในครอบครัวแต่เพียงอย่างเดียวเหมือนสมัยก่อน เพราะมีหน่วยงานของรัฐและเอกชนให้การสนับสนุน โดยการอบรมให้ความรู้แบบครบวงจร ให้สามารถการคิดสร้างสรรค์ลวดลายใหม่ ๆ เพื่อความทันสมัยและตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค

คณะอนุกรรมการดำเนินงานตามโครงการจัดตั้งเครือข่ายองค์ความรู้ชุมชนมุ่งสู่การเป็น Knowledge - based OTOP ประเภทผ้า/ เครื่องแต่งกาย จังหวัดอุดรธานี (2549, หน้า 280-284) ได้ศึกษาเพื่อส่งเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มทอผ้าข้อมครามหมักโคลน บ้านพรพิบูลย์ จังหวัดอุดรธานี พบว่า ศักยภาพของชุมชนและกลุ่มทอผ้ามีหลายด้าน ได้แก่ ทูทางวัฒนธรรม คือ ภูมิปัญญาทางด้านทอผ้าทูทางสังคม คือ การรวมกันของกลุ่มทอผ้า โดยใช้เวลาร่วมจากการทำนาให้เกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งยังเป็นการดำรงรักษาเอกลักษณ์ของภูมิปัญญาการทอผ้าให้สืบทอดไปทูทางทรัพยากร คือ ป่าไม้ น้ำ รูปแบบการพัฒนาของกลุ่มทอผ้าโดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เครือข่ายองค์ความรู้ ประกอบด้วยการพัฒนา 6 ด้าน ได้แก่ การแปรรูปและบรรจุภัณฑ์ การผลิตสินค้าให้ได้คุณภาพ การตลาด การบริหารจัดการกลุ่มการบัญชีและการเงิน และการศึกษาดูงานเปรียบเทียบ

นิรมล ไชยสถิตวานิช (2549, หน้า 46-51) ได้ศึกษาแนวทางการพัฒนากลุ่มทอผ้าบ้านแม่วังช้าง ตำบลพระธาตุจิงแกง อำเภอจุน จังหวัดพะเยา ผลของการศึกษาพบว่า ความเป็นมาของกลุ่มทอผ้าบ้านแม่วังช้าง ตำบลพระธาตุจิงแกง อำเภอจุน จังหวัดพะเยา เกิดจากการเรียนรู้อาชีพทอผ้าในชุมชนเมื่อปี พ.ศ. 2539 และต่อมามีการเรียนรู้อาชีพข้ามชุมชนเป็นการทอแบบตีนจกด้วยนโยบายของรัฐก่อให้เกิดการสนับสนุนการรวมกลุ่มอย่างเป็นทางการ และองค์การบริหารส่วนตำบลพระธาตุจิงแกง ได้ช่วยเหลือด้านทุนกู้ยืม พัฒนาชุมชนและการศึกษานอกโรงเรียน ได้เข้ามาให้ความรู้ อบรม การทอ และการตลาด ลักษณะการรวมกลุ่มของกลุ่มทอผ้าแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะย่อย คือ 1) กลุ่มที่ทอผ้าเป็นเชิงธุรกิจ โดยมีผู้นำกลุ่มเป็นผู้ที่ได้บุกเบิกการทอ และถ่ายทอดให้สมาชิกในชุมชน มีสมาชิกจำนวน 10 คน และเป็นผู้ที่ไปร่วมการประชุมอบรมของทางราชการ ตลอดจนติดต่อกับลูกค้า 2) กลุ่มที่ทอแบบธรรมชาติมีสมาชิกทอผ้า จำนวน 10 คน และใช้บ้านของตนเอง

เป็นที่ทอผ้าแล้วนำมาขายให้กับผู้นำกลุ่มที่ 1 ผลผลิตของกลุ่มที่ 1 ที่เป็นเชิงธุรกิจนี้ จะมีการออกแบบ โดยผู้นำกลุ่ม และทำตามใบสั่งของลูกค้าแต่ก็มีเงินสดและทอเฉพาะดินจก ส่วนผลผลิตของกลุ่มที่ 2 จะทอตามความพึงพอใจ แล้วนำไปฝากขายยังผู้นำกลุ่มที่ 1 ปัญหาของกลุ่มทอผ้าบ้านแม่วังช้าง เป็นเรื่องการจัดตั้งศูนย์ที่เป็นทางการเนื่องจากยังไม่มีที่ดินเป็นของกลุ่ม จึงทำให้ไม่สอดคล้องกับระเบียบของทางราชการ และขณะเดียวกันสมาชิกอีกส่วนหนึ่งมีความพึงพอใจในการทอแบบ ธรรมชาติ แต่ผลผลิตไม่ตรงกับความต้องการของตลาดแนวทางการพัฒนาของกลุ่มทอผ้าบ้านแม่วังช้าง มี 2 ลักษณะ คือ 1) การพัฒนาของกลุ่มที่ 1 มีการดำเนินงานเชิงธุรกิจ โดยการให้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องจัดหาที่ทำการถาวรและงบประมาณให้มีการประชุม อบรม ประทานและสมาชิกให้ความรู้และความเข้าใจในเรื่องการจัดการศูนย์การผลิต การตลาด และอื่น ๆ อย่างต่อเนื่อง 2) การพัฒนาของกลุ่มที่ 2 ที่มีการดำเนินงานตามธรรมชาติ ควรมีการประชุม อบรม ให้ความรู้เรื่อง การทอที่มีคุณภาพ การใช้สีย้อมจากวัสดุธรรมชาติ การจัดสถานที่ให้สะอาดเป็นระเบียบ ตลอดจน การลงทุนเพิ่มเพื่อขยายพื้นที่ให้มีขนาดใหญ่ และการไปศึกษาดูงานยังพื้นที่อื่น ๆ ด้วย

สุริยา สนธิ (2550, หน้า 76-78) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการด้านอาชีพศึกษาอนามัย และความปลอดภัยในการทำงานทอผ้า กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านคอนหลวง เพื่อวิเคราะห์ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านชีวอนามัยและความปลอดภัยในการทำงานทอผ้า และเพื่อหาแนวทางการป้องกันและควบคุมอุบัติเหตุในการทำงานทอผ้า จากการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการสุขภาพ และการป้องกันอันตรายในขณะปฏิบัติงานนั้น ได้รับการถ่ายทอดและเรียนรู้ โดยทางตรงจากสมาชิกในครอบครัวและเพื่อน อุบัติเหตุในขั้นตอนการผลิตผ้าทอ พบว่า ขั้นตอนที่ทำให้เกิดอันตรายและบาดเจ็บบ่อยครั้งคือ ขั้นตอนการช้อมแซมวัสดุอุปกรณ์ ขั้นตอนการช้อมเส้นด้าย และขั้นตอนการทอผ้า แนวทางการป้องกันอุบัติเหตุในการทำงานทอผ้าที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ประกอบการ และอุปกรณ์ต่าง ๆ ต้องมีการจัดการดูแลรักษาอย่างสม่ำเสมอ ตลอดจนควบคุมให้เป็นสถานที่ที่ไม่เป็นอันตรายหรือเอื้อต่อความปลอดภัย ควรปลูกฝังความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติเกี่ยวกับความปลอดภัยให้แก่สตรีทอผ้า

ฤทธิรัตน์ แผนทอง (2551, หน้า 144-165) ได้ศึกษาการเพิ่มผลผลิตผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือของกลุ่มทอผ้าบ้านแม่แรง ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการดำเนินงานเพื่อเพิ่มผลผลิตผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือของกลุ่มทอผ้าบ้านแม่แรง พบว่า กลุ่มทอผ้าบ้านแม่แรงทำการคัดเลือกและตรวจสอบวัตถุดิบ แรงงาน วัสดุ อุปกรณ์ และเครื่องมือ มีการควบคุมกระบวนการผลิตอย่างเป็นระบบเพื่อให้ส่งมอบได้ทันเวลา มีการใช้ทรัพยากรการผลิตอย่างประหยัด และคุ้มค่าเพื่อลดต้นทุน จัดสภาพแวดล้อมในการทำงานและให้สวัสดิการแก่สมาชิกกลุ่มอย่างเหมาะสม ดำเนินงานด้วยความซื่อสัตย์และรับผิดชอบปัญหาในกระบวนการดำเนินงานเพื่อเพิ่ม

ผลผลิตผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือของกลุ่มทอผ้าบ้านแม่แรง พบว่า มีข้อจำกัดในเรื่องวัตถุดิบที่ใช้ย้อมสี แรงงาน รวมทั้งวัสดุ อุปกรณ์ และเครื่องมือวัตถุดิบมีราคาสูงขึ้นและการจัดระบบการทำบัญชี ยังไม่สมบูรณ์ สมาชิกกลุ่มบางส่วนไม่ให้ความสำคัญกับการป้องกันอันตรายในการปฏิบัติงาน แนวทางการพัฒนากระบวนการดำเนินงานเพื่อเพิ่มผลผลิตผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือของกลุ่มทอผ้า บ้านแม่แรงคือ กลุ่มทอผ้าบ้านแม่แรงควรมีการวางแผนและดำเนินงานอย่างเป็นระบบ ควรปรับปรุง กระบวนการผลิตและการส่งมอบให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น และควรกำหนดกฎระเบียบเพื่อความ ปลอดภัยและการสร้างแรงจูงใจในการทำงาน

พนารัตน์ เดชกุลทอง (2552, หน้า 97-123) ได้ทำการวิจัยและพัฒนากระบวนการทอผ้า พื้นบ้านในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง: กรณีศึกษาในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว พบว่า ผลการศึกษาบริบทชุมชน บริบทกลุ่มทอผ้าและการเปลี่ยนแปลงกระบวนการ ทอผ้า พบว่า บ้านนาเสียวเป็นหมู่บ้านที่มีการทอผ้าไหมพื้นบ้านแบบครบวงจรมาตั้งแต่โบราณ สามารถแบ่งได้เป็น 3 ยุค ได้แก่ ยุควิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวนา ยุคสืบทอดภูมิปัญญา และยุคการพัฒนา อย่างต่อเนื่อง มีการทอผ้าไหมมัดหมี่ลายโบราณและลายประยุกต์ แต่ไม่มีลายที่โดดเด่นเป็น อัตลักษณ์ของชุมชน ส่วนบ้านห้วยหงษ์ พบว่า เป็นชุมชนมีลักษณะเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท และ ไม่มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมช่างทอผ้า มีความเชี่ยวชาญในการทอผ้า โดยใช้เทคนิคการจก การขีด การทอมุก และการมัดหมี่และย้อมด้วยสีธรรมชาติร้อยเปอร์เซ็นต์ และผลการศึกษาวิถีการทอผ้า พื้นบ้านและภูมิปัญญาการทอผ้า พบว่า การทอผ้าที่บ้านนาเสียวเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน จากอดีตจนถึงปัจจุบันและเป็นอุตสาหกรรมในครอบครัว กระบวนการผลิตผ้าไหมเริ่มตั้งแต่ การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม จนถึงการทอเป็นผ้าไหมมัดหมี่ ส่วนที่ศูนย์ฝึกอบรมวิชาชีพห้วยหงษ์ สำหรับผู้หญิง เป็นธุรกิจเอกชน กระบวนการทอผ้าจะคล้ายกับบ้านนาเสียวแต่จะใช้เทคนิคการทอ ผสมผสานระหว่างการจก การขีด การทอมุก และการมัดหมี่ การทอผ้า ในด้านการพัฒนากระบวนการ ทอผ้าพื้นบ้าน โดยการมีส่วนร่วมระหว่างประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยใช้วิธีการระดมความเห็นเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาร่วมกันระหว่างประเทศไทยและสาธารณรัฐ ประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมีกิจกรรมการประชุมร่วมกันในประเทศไทยและสาธารณรัฐ ประชาธิปไตยประชาชนลาว การศึกษาดูงานในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชน ลาว การอบรมเชิงปฏิบัติการในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และ การลงมือปฏิบัติการทอผ้าในประเทศไทย ซึ่งมีกระบวนการเริ่มจากเตรียมไหมเส้นพุ่ง โดยการ สาวไหม เหล่งไหม ค่องไหม กวักไหม ปั่นหลอด แกว่งไหมใส่โบก คั้นหมี่มัดหมี่ไหม ย้อมหมี่และ ปั่นหมี่ใส่หลอด การเตรียมไหมเส้นยืน เริ่มจากการค่องไหม กวักไหม ปั่นหลอดปั่นโบก ย้อมสี คั้นเครื่องหูก สืบหูก และกางหูก โดยมีกิจกรรมอบรมเพื่อการพัฒนากระบวนการสาวไหมและเทคนิค

การย้อมสีธรรมชาติ การออกแบบลวดลายผ้าไหมมัดหมี่อัตลักษณ์ชุมชน โดยเน้นการอนุรักษ์ลวดลายโบราณและย้อมด้วยสีธรรมชาติแบบแรก ได้แก่ ผ้าไหมมัดหมี่ลายช่อดอกขจร และแบบที่สอง ได้แก่ ผ้าไหมมัดหมี่ลายเกลียวไหม ซึ่งเป็นการทอผ้าลายโบราณ จำนวน 11 ลาย ในผ้าชิ้นไหมผืนเดียว ส่วนการทอตีนชิ้น มีทั้งการทอเป็นผืนเดียวกับตัวชิ้น ซึ่งเป็นแบบดั้งเดิม และมีการประยุกต์ใช้ตีนชิ้นของลาว มาต่อเป็นตีนชิ้นของผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าไหมมัดหมี่ลายอัตลักษณ์ทั้งสองแบบ ได้รับการยอมรับจากประชาชนในชุมชนและได้นำไปเป็นแบบสำหรับทอสวมใส่

งานวิจัยต่างประเทศ

เฟอร์นันเดซ (Fernandez, 2006, pp. 47-48) ได้ศึกษานโยบายภาครัฐในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในเม็กซิโก ประเทศแคนาดา พบว่า การนำนโยบายไปปฏิบัติเพื่อให้บรรลุความสำเร็จได้นั้นจะต้องอาศัยปัจจัยทั้ง 2 ประการ คือ ข้าราชการและประชาชนที่อยู่ในโครงการ และปัจจัยที่เน้นด้านชุมชนที่ยึดมั่นในวัฒนธรรม ปัจจัยทางด้านนโยบาย ปัจจัยด้านข้าราชการระดับปฏิบัติโดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าราชการระดับปฏิบัติที่จะเป็นผู้เชื่อมโยงนโยบายระดับนามธรรมลงสู่การปฏิบัติระดับพื้นที่ที่เป็นรูปธรรมหากข้าราชการขาดความตั้งใจจริง ไม่มีความสามารถด้านวิชาชีพหรือไม่อาจปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่แล้ว ถึงแม้นโยบายจะมีความชัดเจน สอดคล้องกับสภาพปัญหา และวัฒนธรรมของพื้นที่เพียงใด ก็อาจจะทำให้นโยบายล้มเหลวได้ในที่สุด

นันทิยา (Nuntiya, 2000, p. 393-C) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง Strengthening rural people organizations: Analysis of contents and formulation process of strategies of selected organizations โดยศึกษาธุรกิจชุมชน 3 กรณี คือ กลุ่มแพรรณ จังหวัดขอนแก่น สหกรณ์เครดิตยูเนี่ยนตระแสง จังหวัดสุรินทร์ และโรงสีข้าวชมรมรักธรรมชาติ จังหวัดยโสธร ศึกษาบทเรียนกระบวนการบริหารธุรกิจชุมชน ความเป็นมา ภารกิจ และหลักการธุรกิจชุมชนการบริหารทรัพยากร การบริหารจัดการคน การบริหารการแปรรูป การบริหารการตลาดความสำเร็จ และปัจจัย รวมทั้งการจัดทำแผนกลยุทธ์ ผลการศึกษาพบว่า การสร้างเครือข่ายที่สมบูรณ์คือการสร้างระบบการดำเนินงานธุรกิจ ซึ่งทำให้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาชิก และการกระจายประโยชน์จากสมาชิก โดยมีการประสานงานระหว่างกลุ่มในหลายพื้นที่ การสร้างระบบการทำงานที่ทำให้กลุ่มหรือองค์กรมีประสิทธิภาพ

เบียร์ (Bier, 2001, p. 251) ได้ศึกษาเกี่ยวกับลวดลายของพรมในตะวันออก (Oriental Carpets) ซึ่งเป็นสิ่งทอที่มีชื่อเสียงในมุมมองของคณิตศาสตร์ ประกอบด้วย การก่อตัวของแบบรูป (Pattern) ซึ่งบ่อยครั้งที่มีมันอาจถูกอธิบายในลักษณะที่ไม่เหมือนกับหลักการของการสร้างรูปแบบบนพื้นฐานของการเกิดขึ้นซ้ำ ๆ กันในเชิงสมมาตร การศึกษาลักษณะต่าง ๆ ที่มีแนวโน้มในเชิงคณิตศาสตร์ อาทิเช่น โครงสร้าง รูปร่าง การออกแบบ เรขาคณิต และแบบรูป ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์เปรียบเทียบพรมที่ถูกถักขึ้นในประเทศตุรกี จำนวน 2 ผืน ผลการวิจัยพบว่า

หลักการทางคณิตศาสตร์ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขข้อจำกัด และ โครงสร้างที่เป็นไปได้ของการก่อตัวของ รูปแบบและการสร้างสรรค์ที่ผู้ทอแสดงออกมา ส่วนรายละเอียดที่พบบ่อยครั้งในรูปแบบของพรหม ตะวันออก ได้แก่ หลักการของการสมมาตร (Principles of Symmetry) การหยุดสมมาตร (Symmetry – Breaking) การกระทำซ้ำ (Repetition) ความสัมพันธ์ทางเรขาคณิต (Geometric Relationships) และปริภูมิสามมิติ (Spatial Dimension)

เกเดอร์ (Gerdes, 2001, p. 324) ได้ศึกษารูปแบบของการถักเส้นเชือกให้เป็นระนาบของ ผ้าทอทงกา ประเทศโมแซมบิก โดยเน้นการศึกษารูปแบบของการถักเส้นเชือกสีต่าง ๆ ให้เป็นผืนผ้า ซึ่งถือได้ว่าเป็นงานฝีมือที่มีชื่อเสียงของชาวผ้าทอทงกา ประเทศโมแซมบิก ผลการวิจัยพบว่า แบบรูปของการถักเส้นเชือกมีหลากหลายมากกว่า 100 แบบ ช่างผู้ออกแบบถักชาวผ้าทอทงกา จะพัฒนาประดิษฐ์คิดค้นแบบรูปใหม่ ๆ อยู่เรื่อย ๆ โดยทั่วไปและจะมีสองรูปแบบที่ได้รับการพิจารณาว่าเมื่อกระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดด้วยวิธีการแปลงทางเรขาคณิตจะนำไปสู่แบบ รูปอื่น ๆ

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าว จะเห็นได้ว่าการพัฒนากระบวนการทอผ้า ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับความต้องการ คือ ความต้องการอนุรักษ์และสืบทอดกระบวนการทอผ้า ความต้องการพัฒนารูปแบบและลวดลายผ้าทอ ความต้องการตลาดหรือสถานที่จำหน่าย และ ความต้องการพัฒนาคน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น จึงได้สรุปเป็นองค์ความรู้ เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรมเพื่อพัฒนากระบวนการผลิตผ้าทอพื้นบ้าน เช่น การศึกษาบริบทและศักยภาพชุมชนและกลุ่มทอผ้า การอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น การมีส่วนร่วม ของชุมชน ความสำคัญของวัฒนธรรมกับการทอผ้า ความเชื่อและค่านิยมในการใช้ผ้า เทคนิคและ วิธีการพัฒนาการทอผ้า รูปแบบในการพัฒนาการทอผ้า การสร้างเครือข่ายองค์ความรู้ และการศึกษาดูงาน เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในพัฒนาการผลิตผ้าทอและสร้าง เครือข่ายองค์ความรู้ระหว่างกลุ่มทอผ้าใหม่ของไทยภูยอีสานใต้ ได้เป็นอย่างดี

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง การพัฒนากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมพื้นบ้านในกลุ่มชาวไทยภูเขาอีสานใต้ เพื่อศึกษาบริบทชุมชน และความเป็นมาการทอผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยภูเขาอีสานใต้ ศึกษากระบวนการอนุรักษ์ พื้นฟูลวดลายผ้าไหมพื้นบ้านดั้งเดิม ของชุมชนชาวไทยภูเขาอีสานใต้ และพัฒนาลวดลายผ้าไหมพื้นบ้านที่ยังคงเอกลักษณ์ ชุมชนชาวไทยภูเขาอีสานใต้ ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

1. พื้นที่ศึกษาและกลุ่มผู้ให้ข้อมูล
2. การเก็บรวบรวมข้อมูล
3. ระยะเวลาในการวิจัย
4. การวิเคราะห์ข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูล

พื้นที่ศึกษาและกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

ด้านพื้นที่ กำหนดขอบเขตพื้นที่ศึกษาใน 3 จังหวัดของอีสานใต้ ได้แก่ หมู่บ้านอาลี ตำบลลำโรงทาบ อำเภอลำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ หมู่บ้านดงกระทิง ตำบลโนนขวาง อำเภอบ้านด่าน จังหวัดบุรีรัมย์ และหมู่บ้านตาโกน ตำบลตาโกน อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ เนื่องจากทั้ง 3 จังหวัดเลี้ยงตัวไหม และมีการทอผ้าไหมพื้นเมือง ซึ่งเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านอันมีสีสัน ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยภูเขานิยมทอด้วยไหมทั้งผืน

กลุ่มผู้ให้ข้อมูล เลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เนื่องด้วยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยจึงได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยที่ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ไว้ดังนี้

1. กลุ่มทอผ้าไหมทั้ง 3 ชุมชนอีสานใต้ ได้แก่ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ และจังหวัดศรีสะเกษ ที่มีการอนุรักษ์ผ้าทอพื้นบ้านของชาวไทยภูเขา
2. เป็นกลุ่มที่มีการทอผ้าไหมที่ยังคงเอกลักษณ์ของชาวไทยภูเขาอยู่เสมอ
3. เป็นกลุ่มที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการทอผ้าไหมเป็นอย่างดี
4. เป็นกลุ่มที่ยังมีการอนุรักษ์การทอผ้าไว้คงเดิม
5. เป็นกลุ่มที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้มานานและไม่ได้โยกย้ายที่อยู่อาศัยไปที่อื่น
6. เป็นกลุ่มที่ยินดีให้ความร่วมมือในการวิจัยทั้งสิ้น 30 คน จากทั้ง 3 ชุมชน

รายละเอียดของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล มีดังนี้

1. กลุ่มผู้ให้ข้อมูล เพื่อการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ประกอบด้วย สมาชิกกลุ่มอาชีพทอผ้าไหม ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป จำนวน 2 คน ผู้อาวุโส จำนวน 2 คน และผู้นำชุมชน จำนวน 1 คน จากชุมชนบ้านอาลี จังหวัดสุรินทร์ บ้านดงกระทิง จังหวัดบุรีรัมย์ และบ้านดาโกน จังหวัดศรีสะเกษ ชุมชนละ 5 คน

2. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเพื่อการสัมภาษณ์เจาะลึก ข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มทอผ้าไหม วิธีการทอผ้าไหม และการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทอผ้าในชุมชน ประกอบด้วย สมาชิกกลุ่มอาชีพทอผ้าไหม แต่ละหมู่บ้าน จำนวน 5 คน ประกอบด้วย ประธานกลุ่มอาชีพทอผ้าไหม และช่างทอผ้าไหม ที่มีประสบการณ์ในการทอผ้าอย่างต่อเนื่องเป็นเวลา 20 ปีขึ้นไป

3. กลุ่มผู้ให้ข้อมูล เพื่อการสนทนากลุ่ม ประกอบด้วย สมาชิกกลุ่มอาชีพทอผ้าไหม บ้านอาลี จังหวัดสุรินทร์ บ้านดงกระทิง จังหวัดบุรีรัมย์ และบ้านดาโกน จังหวัดศรีสะเกษ เป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าไหมพื้นบ้านในชุมชนอย่างต่อเนื่อง และมีประสบการณ์ในการทอผ้า 30 ปีขึ้นไป ชุมชนละ 5 คน รวมทั้งสิ้น 15 คน

4. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลและปฏิบัติกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมพื้นบ้าน ในกลุ่มชาวไทยภูเขาอีสานใต้ โดยการลงมือปฏิบัติการทอผ้าไหมพื้นบ้าน ประกอบด้วย สมาชิกกลุ่มทอผ้าไหมแต่ละชุมชน ที่ลงมือปฏิบัติในกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมพื้นบ้านและมีความเชี่ยวชาญในการทอผ้าทุกขั้นตอน สามารถปฏิบัติการทอผ้าไหมได้ต่อเนื่องตลอดการวิจัย ชุมชนละ 10 คน รวมทั้งสิ้น 30 คน

5. กลุ่มผู้ให้ข้อมูล เพื่อการจัดเวทีระดมความคิดเห็นร่วมกันระหว่างชุมชนเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนากระบวนการทอผ้า เพื่อร่วมกันศึกษาปัญหาและแนวทางในการพัฒนากระบวนการทอผ้าไหม ประกอบด้วย สมาชิกกลุ่มทอผ้าไหม ผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส ผู้บริหารและครูผู้สอนในโรงเรียน เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ขั้นเตรียมการ เตรียมการเบื้องต้นก่อนปฏิบัติการภาคสนาม ดังนี้

1.1 ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย บทความ วารสาร หนังสือและแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ที่มีเนื้อหาและแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความรู้ รวมทั้งศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการวิจัยเชิงคุณภาพ และแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนเกี่ยวกับการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นบ้าน

1.2 ติดต่อผู้นำชุมชน โดยประสานงานเบื้องต้นกับผู้ใหญ่บ้าน และประธานกลุ่ม ทอผ้าไหมพื้นบ้านในแต่ละชุมชน เพื่อหารือถึงประเด็นการศึกษาวิจัย และความเป็นไปได้ของการวิจัย

1.3 ทำหนังสือจากคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา เพื่อขออนุญาตผู้ใหญ่บ้านอาลี ผู้ให้บ้านดงกระทิง และผู้ใหญบ้านตาโกน ในการศึกษาวิจัย เก็บรวบรวมข้อมูล

1.4 เดินทางเข้าไปแนะนำตัวต่อชุมชน อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ พร้อมทั้งชี้แจงวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัย รวมทั้งขออนุญาตเก็บข้อมูล สร้างความคุ้นเคยและสัมพันธ์ภาพที่ดีกับคนในชุมชน เพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือและไว้วางใจในตัวผู้วิจัย

2. ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยนี้เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ ตามรูปแบบการวิจัยและพัฒนา โดยจำแนกเป็นระยะวิจัยและระยะพัฒนา ดังนี้

2.1 ระยะการวิจัย

2.1.1 ศึกษาบริบทของชุมชนทั้ง 3 ชุมชนประกอบ บ้านอาลี ตำบลสำโรงทาบ อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ บ้านดงกระทิง ตำบลโนนขวาง อำเภอบ้านด่าน จังหวัดบุรีรัมย์ บ้านตาโกน ตำบลตาโกน อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ โดยศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชน สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของชุมชนทั้งทางกายภาพ ชีวภาพ สภาพสังคม และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าของชุมชน โดยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์เชิงลึก กลุ่มผู้ให้ข้อมูลบริบทชุมชนในแต่ละประเด็น

2.1.2 ศึกษาบริบทกลุ่มทอผ้า วิธีการทอผ้าพื้นบ้าน การสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้า และการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทอผ้าพื้นบ้านในชุมชน โดยการศึกษาประวัติความเป็นมาของกลุ่มทอผ้า การบริหารจัดการกลุ่ม ศึกษาการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทอผ้าจากอดีตจนถึงปัจจุบัน สภาพปัญหาและแนวทางแก้ปัญหาเพื่อพัฒนากระบวนการทอผ้าพื้นบ้าน โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

2.1.3 การจัดเวทีระดมความคิดเห็นร่วมกันภายในชุมชน เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนากระบวนการทอผ้า เพื่อร่วมกันศึกษาปัญหาและแนวทางในการพัฒนากระบวนการทอผ้า สำหรับการจัดประชุมของแต่ละชุมชน เป็นการประชุมร่วมกันระหว่างผู้เกี่ยวข้องในการพัฒนากระบวนการทอผ้าในแต่ละชุมชน โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

2.1.4 การสนทนากลุ่มเป็นการประชุมสนทนากลุ่มระหว่างผู้วิจัยกับสมาชิกกลุ่มอาชีพทอผ้าไหมพื้นบ้าน จำนวน 10 คน โดยมีประเด็นการสนทนากลุ่มและการนำผลสรุปที่ได้จากการจัดเวทีระดมความคิดเห็น ให้ผู้ร่วมสนทนากลุ่มได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาและแนวทางการพัฒนากระบวนการทอผ้าไหมของชุมชนชาวกูย

2.1.5 จัดประชุมเพื่อวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรค การพัฒนาอาชีพของกลุ่มทอผ้าไหม (SWOT) โดยการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกของกลุ่มทอผ้า โดยจัดประชุมคณะกรรมการกลุ่มอาชีพทอผ้าไหมในแต่ละชุมชน ๆ ละ 10 คน

2.1.6 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเกี่ยวกับนโยบายในการสนับสนุนส่งเสริมกระบวนการทอผ้า และแนวทางในการพัฒนากระบวนการทอผ้าไหมพื้นบ้าน โดยการสัมภาษณ์พัฒนาการจังหวัด สหกรณ์จังหวัด อุตสาหกรรมจังหวัด พาณิชย์จังหวัด และผู้อำนวยการศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ และสัมภาษณ์ผู้ให้การส่งเสริมสนับสนุนการทอผ้าในท้องถิ่น ได้แก่ ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล ผู้บริหาร โรงเรียน

2.2 ระยะการพัฒนา

ในระยะนี้เป็นการพัฒนาร่วมกันระหว่างชุมชนชาวไทยภูเขาทั้ง 3 จังหวัด เป็นความร่วมมือระหว่างชุมชนกับชุมชนเพื่อหาแนวทางในการพัฒนากระบวนการสืบทอดผ้าทอพื้นบ้าน โดยมีการดำเนินการดังนี้

2.2.1 การศึกษาดูงาน และอบรมเชิงปฏิบัติการที่ศูนย์พัฒนาการทอผ้าไหมหมู่บ้านด่านเจริญ ตำบลกระเทียม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ เป็นการอบรมปฏิบัติการกระบวนการทอผ้า และเทคนิคการทอผ้า การย้อมสีธรรมชาติ การออกแบบลวดลาย รวมทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับวิธีการถ่ายทอดความรู้การทอผ้า วิถีชีวิต วัฒนธรรม และค่านิยมในการใช้ผ้าทอและการทอผ้าของชาวไทยภูเขา ได้แก่ การอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนากระบวนการทอผ้าไหม การอบรมเชิงปฏิบัติการย้อมสีธรรมชาติ การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อร่วมกันออกแบบลวดลาย ผ้าไหมมัดหมี่ที่ยังคงเอกลักษณ์ของชุมชนชาวไทยภูเขา โดยเน้นการอนุรักษ์ลวดลายแบบดั้งเดิม และย้อมด้วยสีธรรมชาติ ประกอบกับสีเคมี ส่วนการปฏิบัติการทอผ้าไหมเพิ่มเติมก็นำไปปฏิบัติในแต่ละกลุ่มทอผ้าไหมของชุมชนชาวไทยภูเขา

2.2.2 การลงมือปฏิบัติการพัฒนากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้า ที่กลุ่มทอผ้าไหมชาวไทยภูเขา จากมติที่ประชุมของกลุ่มชาวไทยภูเขาให้มีการลงมือปฏิบัติการในแต่ละชุมชน เนื่องจากมีความพร้อมและความเหมาะสมในการดำเนินการทุกขั้นตอน โดยนำความรู้และประสบการณ์จากการอบรมเชิงปฏิบัติการมาใช้ในการพัฒนากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าทุกขั้นตอน และดำเนินการทอผ้าตามลวดลายอัตลักษณ์ของชุมชนที่ได้ร่วมกันออกแบบไว้โดยมีการร่วมกันตรวจสอบผ้าทอ ลวดลายอัตลักษณ์ของชุมชนที่ทอสำเร็จแล้ว

2.2.3 จัดกิจกรรมสรุปบทเรียนเพื่อคืนความรู้สู่ชุมชน เกี่ยวกับการพัฒนากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมพื้นบ้าน โดยการจัดประชุมร่วมกันระหว่างผู้ปฏิบัติการทอผ้า คือ

สมาชิกกลุ่มอาชีพทอผ้าไหมบ้านอาลี และผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้อาวุโส ผู้นำชุมชน ผู้บริหารและครูผู้สอนโรงเรียนสำโรงทาบวิทยาคม เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลสำโรงทาบ และเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน

ตารางที่ 2 ประเด็นในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ประเด็นการศึกษา	แหล่งข้อมูล	วิธีการ	ระยะเวลา
1. บริบทชุมชน	1. เอกสาร ผู้นำ	1. ศึกษาเอกสาร	4 มกราคม 2555 ถึง
1.1 ประวัติ	ท้องถิ่นในองค์การ	2. สัมภาษณ์แบบ	31 มกราคม 2555
1.2 อาณาเขต	บริหารส่วนตำบล เทศบาล	ไม่มีโครงสร้าง	
1.3 สภาพภูมิประเทศ	บุคคลต่าง ๆ		
1.4 ลักษณะภูมิอากาศ			
1.5 สภาพแวดล้อม			
1.6 การคมนาคม			
1.7 อาชีพ			
1.8 การทอผ้าไหม			
วัตถุประสงค์ การทอผ้าไหม	บ้านอาลี จังหวัดสุรินทร์ บ้านตาโกน จังหวัดศรีสะเกษ และบ้านดงกระทิง จังหวัดบุรีรัมย์	1. การสังเกตแบบ ไม่มีส่วนร่วม 2. การสัมภาษณ์ เชิงลึก	1 - 27 กุมภาพันธ์ 2555
กระบวนการสืบทอด ภูมิปัญญาการทอผ้าไหม พื้นบ้าน	- สมาชิกกลุ่มอาชีพ ทอผ้าบ้านอาลี จังหวัด สุรินทร์ บ้านตาโกน จังหวัด ศรีสะเกษ บ้านดง กระทิง จังหวัดบุรีรัมย์, ผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส ผู้บริหารและครูในแต่ละ ชุมชน	ประชุมระดม ความคิดเห็นชุมชน ชาวทอแต่ละชุมชน	1 - 31 มีนาคม 2555

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ประเด็นการศึกษา	แหล่งข้อมูล	วิธีการ	ระยะเวลา
ปัญหาและแนวทาง พัฒนากระบวนการสืบทอด การทอผ้าพื้นบ้าน	สมาชิกกลุ่มอาชีพทอผ้า ใหม่ในแต่ละชุมชน	ประชุมเพื่อสนทนา กลุ่มแต่ละชุมชน	1 - 30 เมษายน 2555
วิเคราะห์ SWOT ของ กลุ่มทอผ้าในแต่ละ ชุมชนของกลุ่มชาวไทย ภูเขา	- คณะกรรมการ กลุ่มอาชีพทอผ้าใหม่ พื้นบ้าน - สมาชิกในกลุ่ม ทอผ้าใหม่ของชาวไทย กลุ่มทั้ง 3 ชุมชน	ประชุมวิเคราะห์ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรค การพัฒนาอาชีพของ กลุ่มทอผ้าใหม่ โดย การวิเคราะห์ สภาพแวดล้อม ทั้งปัจจัยภายในและ ปัจจัยภายนอกของ กลุ่มทอผ้า	1 - 15 พฤษภาคม 2555
นโยบายการสนับสนุน และส่งเสริมเพื่อพัฒนา กระบวนการสืบทอดผ้า ทอพื้นบ้านจาก หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	พัฒนากรจังหวัด อุตสาหกรรมจังหวัด พาณิชย์จังหวัด ผู้อำนวยการ ศูนย์หม่อนไหมเฉลิม พระเกียรติฯ ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่องค์การบริหาร ส่วนตำบล ผู้บริหารและ ครูโรงเรียนในชุมชน	สัมภาษณ์แบบเจาะลึก ผู้บริหารหน่วยงานที่ เกี่ยวข้อง	1 - 30 มิถุนายน 2555
นโยบายการสนับสนุน และส่งเสริมเพื่อพัฒนา กระบวนการสืบทอดผ้า ทอพื้นบ้านจากหน่วยงาน ที่เกี่ยวข้อง	พัฒนากรจังหวัด อุตสาหกรรมจังหวัด พาณิชย์จังหวัด ผู้อำนวยการ ศูนย์หม่อนไหมเฉลิม พระเกียรติฯ ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่องค์การบริหาร ส่วนตำบล ผู้บริหารและ ครูโรงเรียนในชุมชน	สัมภาษณ์แบบเจาะลึก ผู้บริหารหน่วยงานที่ เกี่ยวข้อง	1 - 30 กรกฎาคม 2555

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ประเด็นการศึกษา	แหล่งข้อมูล	วิธีการ	ระยะเวลา
พัฒนากระบวนการ สืบทอดภูมิปัญญา การทอผ้าไหมพื้นบ้าน	ศูนย์พัฒนาการทอผ้า ไหมหมู่บ้านด่านเจริญ ตำบลกระเทียม อำเภอ สังขะ จังหวัดสุรินทร์	อบรมเชิงปฏิบัติการ - การสาวไหม - การย้อมสี ธรรมชาติ - การออกแบบ ลวดลาย	16 - 18 สิงหาคม 2555
การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กระบวนการสืบทอด ภูมิปัญญา และการอนุรักษ์ พื้นฟู	ศูนย์พัฒนาการทอผ้า ไหมหมู่บ้านด่านเจริญ ตำบลกระเทียม อำเภอ สังขะ จังหวัดสุรินทร์	ศึกษาดูงาน จัดกิจกรรม แลกเปลี่ยนเรียนรู้จาก การศึกษาดูงาน การพัฒนากระบวนการ สืบทอดผ้าทอพื้นบ้าน การอนุรักษ์พื้นฟู	16 - 18 สิงหาคม 2555
ปฏิบัติการพัฒนา กระบวนการสืบทอด ภูมิปัญญาการทอผ้า พื้นบ้าน การอนุรักษ์และ พื้นฟู	สมาชิกกลุ่มทอผ้าของ ชาวไทยภูเขาในแต่ละชุมชน	ปฏิบัติการทอผ้า มีกระบวนการเริ่มจาก การเตรียมไหมเส้นยืน เตรียมไหมเส้นพุ่ง การกางหูกและ การทอผ้าโดยร่วมกัน ตรวจสอบผ้าที่ทอ เสร็จแล้ว	20 สิงหาคม 2555 ถึง 30 ธันวาคม 2555
สรุปบทเรียนคืนความรู้ สู่ชุมชน	ช่างทอผ้า ผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส ผู้บริหารและครู โรงเรียนสำโรงทาบ วิทยาคม เจ้าหน้าที่ องค์การบริหารส่วนตำบล เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน	ประชุม สรุปบทเรียน การพัฒนากระบวนการ สืบทอดการทอผ้า พื้นบ้าน	10 มกราคม 2556

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เนื่องจากการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะได้ข้อมูลที่ต้องการ และมีเครื่องมือประกอบ ดังนี้

1. แบบสัมภาษณ์ข้อมูลทั่วไป เพื่อให้ได้ข้อมูลด้านเพศ อายุ ศาสนา สถานภาพสมรส บทบาทในครอบครัว ระดับการศึกษา อาชีพ และสภาพแวดล้อมของที่อยู่อาศัย
2. แนวคำถามแบบไม่มีโครงสร้างเพื่อใช้ในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เกี่ยวกับประสบการณ์ และกระบวนการทอผ้าไหมพื้นบ้านของผู้ให้ข้อมูล
3. อุปกรณ์บันทึกข้อมูล
  - 3.1 แบบบันทึกงานภาคสนามสำหรับบันทึกข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก
  - 3.2 แบบบันทึกการสังเกต สำหรับบันทึกสิ่งที่สังเกตได้ระหว่างการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก
  - 3.3 เครื่องบันทึกเสียง สำหรับบันทึกข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และนำมาถอดความตามเนื้อหา เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่บันทึกในแบบบันทึกภาคสนาม
  - 3.4 เครื่องบันทึกภาพวิดีโอ สำหรับบันทึกการเปลี่ยนแปลงท่าทีความรู้สึก ลักษณะของการให้ข้อมูลของกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมพื้นบ้าน
  - 3.5 กล้องถ่ายภาพ สำหรับบันทึกการเปลี่ยนแปลงของ กระบวนการปฏิบัติการทอผ้าไหม ขั้นตอน วิธีการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในขณะที่สัมภาษณ์ หรือสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ระยะเวลาในการวิจัย

การวิจัยนี้การดำเนินการเป็นเวลา 14 เดือน เริ่มตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2555 ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2556 โดยเก็บข้อมูลใน 3 จังหวัด ควบคู่กันไป

การวิเคราะห์ข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูล

การรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลดำเนินไปพร้อม ๆ กัน คือ หลังจากเก็บรวบรวมข้อมูลในแต่ละครั้ง มีการจดข้อมูลอย่างละเอียด พร้อมจัดหมวดหมู่ตามประเด็นที่ต้องการศึกษา และทำการวิเคราะห์เบื้องต้น เพื่อเป็นแนวทางในการเก็บข้อมูลในครั้งต่อไป

1. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในภาพรวม โดยตรวจสอบความครบถ้วน และความเพียงพอของข้อมูล ตรงตามประเด็นคำถามการวิจัย และตรวจสอบอีกครั้งโดยใช้วิธีดังนี้

1.1 การตรวจสอบข้อมูลด้านวิธีวิทยา (Methodological Triangulation) เริ่มตั้งแต่ขณะเก็บข้อมูล การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ที่นำมาบันทึกรวมทั้งการทำทาง พฤติกรรม บรรยากาศต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้ให้ข้อมูลเพื่อนำมาประกอบการแปลความหมายร่วมกับการถอดเทปการบันทึกภาคสนาม และแบบสังเกตบันทึกการสังเกต มาตรวจสอบอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับหัวข้อที่ต้องการวิเคราะห์ที่ปรากฏอยู่ในส่วนต่าง ๆ ของบทสนทนาทั้งหมด สรุปข้อมูลในหัวข้อต่าง ๆ จัดกลุ่มข้อมูลให้เป็นองค์ประกอบ วิเคราะห์ความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูล จากนั้นตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูล เก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมประเด็นที่ขาดหายไป และนำเสนอโดยการพรรณนาแปลความหมายของข้อค้นพบที่สำคัญในการวิจัย

2. การตรวจสอบข้อมูล

2.1 ตรวจสอบความน่าเชื่อถือด้วยวิธีสามเส้า (Investigator Triangulation) โดยนำกลับไปให้ผู้ให้ข้อมูลอ่านหรือถามซ้ำ (Reflecting) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงตามความเป็นจริงมากที่สุด หลังจากนั้นทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลต่อไป การตรวจสอบภายในชมรม โดยการจัดประชุมกลุ่มย่อย การตรวจสอบในระดับภาค โดยการจัดประชุมประชาคม เพื่อวิเคราะห์ข้อค้นพบร่วมกันสรุปขั้นตอนการดำเนินการวิจัยดังนี้

3. การนำเสนอผลการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูลในภาพรวมเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร การสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม การประชุมเชิงปฏิบัติการ และการปฏิบัติการพัฒนาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทที่ 4

บริบทชุมชนและความเป็นมาการทอผ้าไหมพื้นบ้านของ ชาวไทยภูยีสถานใต้

การศึกษาความเป็นมาการตั้งถิ่นฐานและสภาพทั่วไปของชุมชน รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้นำ และผู้รู้ภายในชุมชน ผลการศึกษาปรากฏดังนี้

บริบทชุมชน

ชุมชนบ้านอาลี หมู่ที่ 4 ตำบลลำโรงทาบ อำเภอลำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์

1. ประวัติชุมชน

ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านอาลี หมู่ที่ 4 ตำบลลำโรงทาบ อำเภอลำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ เริ่มก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2459 โดยมีชาวบ้านอพยพมาจากบ้านตะเตียน และบ้านลำโรงทาบ สาเหตุที่อพยพมาเนื่องจากเกิดโรคระบาด และพื้นที่แออัดคับแคบ มีครัวเรือนอพยพรุ่นแรกที่บ้านอาลี จำนวน 9 ครัวเรือน ได้แก่ 1) นายอืด สุขคุ้ม 2) นายยา บุญภา 3) นายมา บุญกล้า 4) นายเกตุ ศรีทชาธรรม 5) นายเจ๊ก บุญกล้า 6) นายลี บุญกล้า 7) นายเพชร บุญกล้า 8) นายบุญ บุญกล้า 9) นายสิงห์ วิญนัค ปัจจุบันมีนายสะพรั่ง วิญนัค เป็นผู้ใหญ่บ้าน ตามประวัติที่ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าสืบต่อกันมาในคราวที่ชาวบ้านได้อพยพครอบครัวมาปักหลักถิ่นฐานอยู่ครั้งแรกนั้นพื้นที่ยังเป็นสภาพป่า มีความอุดมสมบูรณ์ มีพืชผักของป่าอยู่จำนวนมาก ต่อมาจำนวนประชากรเริ่มมากขึ้น พื้นที่หมู่บ้านอาลีก็ได้ขยายเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย ทำให้พื้นที่ป่าถูกแผ้วถางเป็นพื้นที่ในการจับจองเพื่อใช้เป็นที่ทำนา การทำนาของชาวบ้านอาลีเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2498 นั้นได้ผลผลิตดี พืชพรรณธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านก็เริ่มแผ้วถางป่าออกไปเรื่อย ๆ เพื่อใช้พื้นที่ป่าเป็นทุ่งนามากขึ้นจนในที่สุดก็เหลือป่าเพียงเล็กน้อย (เสาวภา บุญกล้า, สมหมาย บุญมาก และสร้อย บุญภา, สัมภาษณ์, 5 ธันวาคม 2555)

ประมาณปี พ.ศ. 2498 ใครมีแรงมากก็สามารถแผ้วถางป่าได้มากทำให้จับจองพื้นที่ได้มาก และแสดงถึงความขยันของคนในตระกูลนั้น ถ้าใครเกียจคร้านก็จะมีพื้นที่ทำกินน้อย และบ้านไหนที่มีลูกผู้ชายมากก็จะได้เปรียบเนื่องจากสมัยก่อนต้องใช้แรงงานจริง ๆ ในการแผ้วถางป่า ไม่มีเครื่องอำนวยความสะดวกเหมือนปัจจุบัน ในที่สุดป่าบริเวณบ้านอาลีก็เริ่มหมดไป จากพื้นที่ป่าก็กลายเป็นทุ่งนา เหลือเพียงป่าที่ติดริมห้วยซึ่งปัจจุบันเป็นสำนักสงฆ์บ้านอาลี สภาพสังคมส่วนใหญ่ของหมู่บ้านอาลีเป็นสังคมชนบท อาชีพหลักคือ ทำนา ทำไร่ และทอผ้าไหมเป็นเครื่องใช้สอยใน

ครัวเรือน ในสมัยนั้นส่วนใหญ่ชาวบ้านรวมตัวกันเป็นกลุ่ม ตั้งถิ่นฐานพึ่งพาอาศัยและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ข้าวปลาอาหาร ที่ประกอบเสร็จแล้วจะแลกเปลี่ยนไม่มีการซื้อขาย ในสังคมเกษตรกรรมเล็ก ๆ สามารถพึ่งพาอาศัยกันได้ โดยไม่ต้องพึ่งพาสังคมภายนอก แต่ละครอบครัวดำรงชีวิตด้วยความเรียบง่าย มีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ซึ่งเป็นความต้องการพื้นฐานทางด้านจิตใจอย่างหนึ่งของมนุษย์ประกอบกับสภาพสังคมในสมัยก่อน เอื้ออำนวยต่อการอยู่ร่วมกันอย่างญาติมิตร โดยมีศาลปู่ตาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ เนื่องจากสมัยนั้นบ้านอาลี ยังไม่มีวัด เวลาไปทำบุญก็จะเดินทางไปทำบุญร่วมกับบ้านตะเคียน อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งอยู่ห่างกันประมาณ 2 กิโลเมตร (สร้อย บุญญา, เสาวภา บุญกล้า และสมหมาย บุญมาก, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2555)

2. อาณาเขต

บ้านอาลี ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลสำโรงทาบ อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ มีอาณาเขตห่างจากที่ว่าการอำเภอสำโรงทาบประมาณ 2 กิโลเมตร และมีอาณาเขตติดต่อกับองค์การบริหารส่วนตำบลต่าง ๆ ดังนี้

ทิศตะวันออก มีเขตพื้นที่ติดต่อกับองค์การบริหารเทศบาลหมื่นศรี อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์

ทิศตะวันตก มีเขตพื้นที่ติดต่อกับองค์การบริหารส่วนตำบลยาง อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์

ทิศเหนือ มีเขตพื้นที่ติดต่อกับองค์การบริหารส่วนตำบลหนองไผ่ล้อม อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์

ทิศใต้ มีเขตพื้นที่ติดต่อกับองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะแก้ว อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์

ภาพที่ 4 แผนที่หมู่บ้านอาลี (องค์การบริหารส่วนตำบลสำโรงทาบ, 2555)

3. สภาพภูมิประเทศ

หมู่บ้านอาลี มีเนื้อที่ประมาณ 2,059 ไร่ แบ่งออกเป็นพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัย รวม 145 ไร่ พื้นที่ทำการเกษตร (ทำนา ทำสวน ทำไร่) รวม 1,882 ไร่ พื้นที่สาธารณะ รวม 32 ไร่ ลักษณะของดินส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย และบางบริเวณเป็นดินทรายปนดินเหนียว สภาพอากาศโดยทั่วไปปลอดโปร่งทุกฤดูกาล มีแหล่งน้ำธรรมชาติไหลผ่านทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของหมู่บ้าน ลำห้วยป่าเวยไหลผ่าน มีสระน้ำสาธารณะ 1 แห่งทางด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน แหล่งน้ำดังกล่าวชาวบ้านได้อาศัยทำการเกษตรทั้งในฤดูแล้งและฤดูฝน นอกจากนี้องค์การบริหารส่วนตำบลลำโรงทาบได้ใช้แหล่งน้ำดังกล่าวสร้างถังน้ำประปาให้กับหมู่บ้านอาลีได้ใช้อุปโภคบริโภคโดยเจ้าหน้าที่อนามัยตำบลลำโรงทาบได้ตรวจสอบแล้วว่าเป็นน้ำที่มีความสะอาด สามารถใช้บริโภคได้ ชาวบ้านจึงมีน้ำใช้เพื่อการบริโภคและอุปโภคตลอดปี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูร้อน อากาศที่ร้อนและแห้งแล้งปริมาณการใช้น้ำเพื่อการบริโภคจะสูงขึ้น แต่ชาวบ้านอาลีไม่มีปัญหาเรื่องน้ำเพื่อการบริโภคในครัวเรือน เนื่องจากมีแหล่งน้ำดังกล่าว (สมหมาย บุญมาก, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2555)

4. ลักษณะภูมิอากาศ

ภูมิอากาศโดยทั่วไป บ้านอาลี ตำบลลำโรงทาบ คล้ายคลึงกับทุกตำบลในพื้นที่อำเภอลำโรงทาบ สามารถแบ่งลักษณะอากาศได้ 3 ฤดูกาล คือ

ฤดูฝน เริ่มประมาณปลายเดือนพฤษภาคมหรือต้นเดือนมิถุนายนและไปสิ้นสุดในเดือนตุลาคม ช่วงฤดูฝนอุณหภูมิอยู่ระหว่าง 24.0 - 36.9 องศาเซลเซียส ฝนที่ได้รับส่วนใหญ่เป็นฝนที่มากับลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และจากพายุดีเปรสชันในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มักเกิดปัญหาฝนทิ้งช่วง โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2553 ฝนเริ่มเร็วและหยุดไประยะหนึ่งซึ่งทำให้ชาวบ้านอาลีที่มีพื้นที่ทางด้านทิศเหนือของหมู่บ้านเป็นที่นาเนินสูง ทำนาไม่ทันกับการกักเก็บน้ำจึงทำให้ได้ผลผลิตทางการเกษตรน้อย ส่วนชาวบ้านอาลีที่มีที่นาทางด้านทิศใต้ และทิศตะวันตกของหมู่บ้านเป็นที่ราบลุ่มน้ำไหลผ่านจึงทำให้ได้พืชผลทางการเกษตรดี และในปี พ.ศ. 2554 ฝนตกต้องตามฤดูกาลชาวบ้านได้ผลผลิตทางการเกษตรดีทำให้ข้าวปลาในนาอุดมสมบูรณ์

ฤดูหนาวในบริเวณอีสานใต้เริ่มต้นตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนไปจนถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ ช่วงฤดูหนาวอุณหภูมิอยู่ระหว่าง 14.0 - 24.0 องศาเซลเซียส เมื่อลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือพัดเข้าสู่หมู่บ้านอาลี รวมระยะเวลาประมาณ 4 เดือน แต่ในช่วงปลายเดือนตุลาคมไปจนถึงเดือนพฤศจิกายนประมาณ 2 สัปดาห์ เป็นระยะเปลี่ยนจากฤดูฝนเป็นฤดูหนาว อากาศอยู่ในลักษณะเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอน จึงอาจมีฝนตกได้ในบางวันและอาจมีลักษณะอากาศหนาวได้เป็นบางครั้ง ดังนั้นอากาศหนาวที่รู้สึกได้จริง ๆ นานประมาณ 3 เดือน เมื่อถึงฤดูหนาวเป็นช่วงที่กำลังเก็บเกี่ยวข้าว ตอนเช้ามีคคนชราหรือแม่แต่เด็ก ๆ จะนั่งผิงไฟเพื่อบรรเทาความหนาว หลังเสร็จจาก

การทำนาแล้วในช่วงฤดูหนาวจะปลูกมันเทศในที่นาของตนเองโดยเฉลี่ยประมาณ 1 ไร่ต่อครัวเรือนเมื่อถึงฤดูหนาวก็จะนำมันเทศไปเผากินในขณะที่นั่งผิงไฟ ซึ่งแสดงถึงความอบอุ่นของคนในครอบครัวอีกอย่างหนึ่ง

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคมถึงเดือนพฤษภาคม ช่วงฤดูร้อนอุณหภูมิอยู่ระหว่าง 27.0 - 40.0 องศาเซลเซียส ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเริ่มได้รับลมตะวันออกเฉียงใต้จากทะเลจีนใต้และจากอ่าวไทย แต่เนื่องจากหมู่บ้านอาลีตั้งอยู่ในภูมิภาคที่อยู่ห่างไกลทะเล โดยทั่วไปอุณหภูมิจึงสูงและแห้งแล้ง ปัญหาหลักที่สำคัญประการหนึ่งของชาวบ้านอาลีที่ทำการเกษตรในอดีตจนถึงปัจจุบัน คือ การขาดแคลนน้ำเพื่อเกษตรกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งบ้านอาลีเป็นเขตพื้นที่เกษตรที่ต้องอาศัยน้ำฝน พื้นที่ส่วนใหญ่ของหมู่บ้านอยู่ในเขตที่มีฝนค่อนข้างน้อย และส่วนมากเป็นนาข้าวและพืชไร่ ทำการเพาะปลูกได้ปีละครั้งในช่วงฤดูฝนเท่านั้น และมีความเสี่ยงกับความเสียหายอันเนื่องมาจากความแปรปรวนของดิน ฟ้า อากาศ และฝนทิ้งช่วง แม้ว่าจะมีการขุดบ่อหรือสระเก็บน้ำไว้ใช้บ้างแต่ก็ไม่มีขนาดแน่นอน หรือมีปัจจัยอื่น ๆ ที่เป็นปัญหาให้มีน้ำใช้ไม่เพียงพอ รวมทั้งระบบการปลูกพืชไม่มีหลักเกณฑ์ใด ๆ และส่วนใหญ่ปลูกพืชเชิงเดี่ยว

ปัจจุบันสภาพอากาศในแต่ละปีจะเปลี่ยนแปลงและไม่แน่นอน โดยทั่วไปฤดูร้อนอยู่ในช่วงระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายน สภาพอากาศในปัจจุบันร้อนและแห้งแล้งกว่าในอดีตมาก โดยเฉพาะในเดือนเมษายนอากาศร้อนมากที่สุด ช่วงนี้เป็นช่วงเวลาที่ชาวบ้านมีเวลาว่างมากที่สุด เนื่องจากยังไม่ถึงฤดูการทำนา ผู้ชายในวัยทำงานจะออกไปหางานทำนอกหมู่บ้าน โดยเฉพาะในภาคกลาง หรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อทำงานรับจ้าง เช่น ทำงานรับจ้างในโรงงาน รับจ้างตัดอ้อย ฯลฯ ส่วนใหญ่ประชากรวัยกลางคนของหมู่บ้านอาลีนิยมเดินทางไปรับจ้างตัดอ้อยที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตัดอ้อยเสร็จก็ถึงเดือนพฤษภาคมพอดี ประชากรดังกล่าวจะเดินทางกลับมาทำนาต่อ ส่วนผู้หญิงทำหน้าที่เลี้ยงดูลูกอยู่ที่บ้านและอาชีพที่ว่างจากการทำนาของหญิงชาวไทยภูมิมหาสารคาม คือ การปลูกหมอนเลี้ยงไหม และทอผ้าอยู่ภายในชุมชนทุกครัวเรือน จนกว่าจะถึงฤดูฝนในช่วงระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม ปัจจุบันสภาพอากาศเปลี่ยนแปลงจากอดีตมาก ฤดูฝนมีฝนตกไม่สม่ำเสมอ บางครั้งฝนตกหนักในระยะเวลาเพียง 2 - 3 วัน บางครั้งก็ตกเพียงเล็กน้อยและทิ้งช่วงไปนาน แต่เนื่องจากพื้นที่สำหรับการทำนาของหมู่บ้านอาลีเป็นที่ราบลุ่ม จึงมีน้ำเพียงพอในการทำนา และก่อนถึงฤดูฝน ชาวบ้านจะเตรียมดินและดูแลบำรุงดิน โดยการไถกลบ ชาวบ้านอาลีมีพื้นที่ที่เรียกกันว่า “บรู” แปลว่า พื้นที่สูง มีไว้สำหรับปลูกหมอน หรือใช้พื้นที่หลังบ้าน เพื่อสะดวกต่อการเก็บและดูแลรักษา รวมทั้งการตัดแต่งกิ่งต้นหมอนที่ปลูกไว้เมื่อทำนาเสร็จจะเริ่มเลี้ยงไหมทันที เนื่องจากช่วงที่ทำนาชาวบ้านไม่มีเวลาเลี้ยงไหม เพราะการเลี้ยงไหมต้องเอาใจใส่ดูแลเกือบ 24 ชั่วโมง อีกทั้งในช่วงฤดูการทำนาชาวบ้านอาลีได้เปลี่ยนแปลงจากวิธีการทำนาดำมาเป็นการทำนาหว่าน

ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม ปัญหาที่ตามมาก็คือการใช้สารเคมีในการกำจัดวัชพืชจำพวกหญ้า ชาวบ้าน อาลีและบ้านใกล้เคียงที่ทำนาใช้สารเคมีเป็นจำนวนมาก จึงทำให้การเลี้ยงไหมในช่วงนี้ไม่ได้ผล เพราะสารเคมีจะลอยตามอากาศส่งกลิ่นแรงมากจนหนอนไหมไม่สามารถเจริญเติบโตได้ ส่วนในฤดูหนาว ช่วงระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนมกราคม ซึ่งปัจจุบันอากาศไม่หนาวเย็นมากเหมือนในอดีต บางปีอากาศหนาวไม่เกิน 1 สัปดาห์ อากาศที่หนาวมากที่สุดส่วนใหญ่อยู่ในช่วงเดือนธันวาคม อุณหภูมิอยู่ระหว่าง 14.0 - 24.0 องศาเซลเซียส ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าสภาพภูมิอากาศโดยทั่วไปในปัจจุบันค่อนข้างร้อนและแห้งแล้ง ซึ่งส่งผลให้เกิดปัญหาในการทำการเกษตรของชาวบ้าน โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง ดังนั้นชาวบ้านอาลี ซึ่งมีภูมิปัญญาด้านการทอผ้าไหมพื้นบ้าน และมีทรัพยากรที่สนับสนุนการทอผ้าไหมพื้นบ้านที่พร้อมอย่างสมบูรณ์อยู่แล้ว จึงทอผ้าไหมพื้นบ้าน เพื่อเป็นอาชีพเสริมสำหรับสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว โดยปัจจุบันมีการทอผ้าไหมตลอดทั้งปี (สมหมาย บุญมาก และสมควร บุญกล้า, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2555)

5. สภาพแวดล้อม

สภาพหมู่บ้านและการดำเนินชีวิตของชาวบ้านอาลี มีการเปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับจากสภาพพื้นที่ราบและมีความอุดมสมบูรณ์ เมื่อปี พ.ศ. 2489 จนถึงปัจจุบัน มีประชาชนอพยพเข้ามาอยู่อาศัยอย่างหนาแน่น โดยเฉพาะบริเวณที่เป็นศูนย์กลางหมู่บ้านและมีถนนตัดผ่าน มีผู้คนจากถิ่นอื่นจำนวนมาก อพยพเข้ามาอยู่อาศัยพร้อมกับได้นำภูมิปัญญาดั้งเดิมของแต่ละคนติดตัวมาด้วย เนื่องจากวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวบ้านมีความคล้ายคลึงกันและมีการปรับตัวเข้าหากัน จนกลายเป็นสังคมและวัฒนธรรมของบ้านอาลี โดยเฉพาะพิธีกรรมและวัฒนธรรมด้านการทอผ้า เมื่อปี พ.ศ. 2500 ผู้หญิงบ้านอาลีจะทอผ้าทุกครอบครัว จนกลายเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน วิธีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนมีการปรับเปลี่ยนอย่างค่อยเป็นค่อยไปตามยุคสมัยและตามค่านิยมของวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่เข้ามาในชุมชนพร้อมกับคำว่าการพัฒนา แคว้นวัฒนธรรมและประเพณีดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา จารีต ประเพณี ความเชื่อ รวมทั้งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของชาวบ้าน โดยเฉพาะการปลูกหม่อน เลี้ยงไหม และการทอผ้าไหม ซึ่งเป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมของบรรพบุรุษ ยังคงมีการสืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง แต่มีการปรับเปลี่ยนตามสภาพเศรษฐกิจและสังคม ดังนั้นวิถีชีวิตของชาวบ้านอาลีในปัจจุบันจึงเป็นการผสมผสานระหว่างความเป็นอยู่แบบดั้งเดิมและแบบสมัยปัจจุบัน ดังเช่นลักษณะการตั้งบ้านเรือนในอดีตประชาชนชาวบ้านอาลีอพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่หนาแน่นบริเวณกลางหมู่บ้าน การสร้างบ้านก็จะสร้างแบบง่าย ๆ ฝาผนังบ้านใช้ใบยางนามาสานกับไม้ไผ่ แล้วนำมาทำเป็นฝาผนังบ้าน (ภาพที่ 7 บ้านสมัยโบราณของชาวไทยภูยบ้านอาลีสร้าง พ.ศ. 2488)

ภาพที่ 5 บ้านสมัยโบราณของชาวไทยภูมบ้านอาลี

เมื่อมีคนอพยพเพิ่มเข้ามาอย่างต่อเนื่อง บ้านเรือนที่สร้างใหม่ก็ขยายออกห่างจากศูนย์กลางหมู่บ้านออกไป การคมนาคมพัฒนาจากทางเกวียนดินทรายในอดีตมาเป็นทางลูกรังถนนลาดยาง และถนนลาดยางตัดผ่านหมู่บ้าน เป็นเส้นทางคมนาคมที่ผ่านไปยังหมู่บ้านใกล้เคียงได้อย่างสะดวก ทุกทิศทาง ปัจจุบันการสร้างบ้านเรือนได้ขยายไกลออกจากแหล่งชุมชนใหญ่ออกไปตามพื้นที่นา และสวนที่อยู่โดยรอบชุมชน บ้านเรือนมีรั้วกันขอบเขตชัดเจน แต่ก็สามารถไปมาหาสู่กันได้อย่างสะดวก เช่น มีช่องเปิดเล็ก ๆ ให้เดินทะลุผ่านไปมาหาสู่กันได้ รั้วกันระหว่างบ้านอาจเป็นรั้วพืชผักสวนครัว แต่ถ้าเป็นบ้านเรือนของลูกหลานที่แยกออกไปสร้างใหม่และอยู่ในบริเวณพื้นที่เดียวกับบ้านของพ่อแม่จะไม่มีการสร้างรั้วกัน ซึ่งเป็นสังคมชนบทที่ยังคงมีอยู่ในหมู่บ้านอาลี

การสร้างบ้านเรือนปัจจุบันมีการสร้างบ้านเรือนลักษณะเป็นบ้านชั้นเดียว หรือสองชั้น มีหลายลักษณะ เช่น ชั้นบนเป็นไม้ชั้นล่างเป็นคอนกรีต หรือเป็นบ้านไม้สองชั้น ชั้นบนเป็นไม้ชั้นล่างปล่อยโล่ง เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ของได้ถูกโล่งเป็นที่เลี้ยงไหมและตั้งกี่สำหรับทอผ้า บางหลังเป็นคอนกรีต ทั้งสองชั้นและเป็นรูปทรงสมัยใหม่ แต่ก็ยังปรากฏลักษณะบ้านแบบโบราณให้เห็นได้ในหมู่บ้าน โดยเฉพาะขั้วข้าวแบบโบราณซึ่งมีอยู่เกือบทุกครอบครัว และสิ่งที่มีเหมือนกันอีกอย่างหนึ่งคือ ทุกครัวเรือนจะมีแคร่ขนาดใหญ่ไว้หน้าบ้าน เป็นแคร่เอนกประสงค์ของชาวบ้าน ใช้สำหรับการนั่งรับประทานอาหาร นั่งเล่น นอนเล่น เพื่อการพักผ่อนหรือพูดคุยสนทนากับเพื่อนบ้านที่มาเยี่ยมเยียน ถือได้ว่าเป็นสถานที่รับแขกของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 6 ผู้เก็บข้าวแบบโบราณของชาวบ้านอาลี

6. การคมนาคม

บ้านอาลี มีเส้นทางการคมนาคมสะดวก ทำให้การสัญจรไปมาระหว่างอำเภอและพื้นที่ใกล้เคียงสะดวก รวดเร็ว การคมนาคมติดต่อกับสังคมภายนอกของชุมชนบ้านอาลี ในอดีตเดินทางด้วยเท้าเป็นส่วนใหญ่อยกเว้นผู้คนที่มีความฐานะทางเศรษฐกิจดีจะใช้ช้างหรือม้า หรือเกวียนเป็นพาหนะในการเดินทางจากหมู่บ้านไปยังตัวเมืองลำปางใช้เวลาเดินทาง 1 ชั่วโมง ถ้าเดินทางไปด้วยตัวจังหวัดชาวบ้านอาลีจะใช้บริการรถไฟ โดยขึ้นที่สถานีรถไฟอำเภอลำปาง ปัจจุบันการคมนาคมติดต่อกับสังคมภายนอกสะดวกขึ้น มีรถยนต์โดยสารวิ่งรับส่งผู้โดยสารเข้าสู่ตัวจังหวัดวันละหลายเที่ยว มีทั้งรถไฟ และรถประจำทาง ผู้ใช้บริการส่วนใหญ่เป็นเด็ก ผู้หญิง และคนชรา เพื่อเข้ามาจับจ่ายใช้สอยซื้อหาสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็นต่อการครองชีพ ส่วนวัยรุ่นทั้งชายและหญิง และผู้ชายที่อยู่ในวัยแรงงานส่วนใหญ่ใช้รถจักรยานยนต์เป็นพาหนะ เนื่องจากสะดวกในการเดินทาง ไม่ต้องเสียเวลารอรถโดยสาร ซึ่งมีวันละเที่ยวและออกวิ่งไม่มีกำหนดเวลาที่แน่นอน

ภาพที่ 7 แผนที่การเดินทางไปบ้านอ้อ (องค์การบริหารส่วนตำบลตำบอโรงทาบ, 2555)

6. อาชีพ

ประชากรของบ้านอ้อ ตำบลตำบอโรงทาบ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ผลผลิตทางการเกษตรขึ้นอยู่กับสภาพธรรมชาติในแต่ละปี อาชีพหลักคือการทำนา พันธุ์ข้าวที่ปลูกเป็นพันธุ์ข้าวหอมมะลิ ซึ่งเป็นพืชหลักของการเกษตรในตำบล อาชีพรองลงมา คือ การทอผ้าไหม พื้นบ้านของชาวไทยภูเขา คือ ผ้าไหมข้อมมะเกลือ แล้วนำผ้าไหมมาแซว การแซวผ้า หมายถึง การเย็บผ้าให้ติดกันด้วยมือ เนื่องจากสมัยโบราณยังไม่มีจักรเย็บผ้าและเครื่องมือในการตัดเย็บเสื้อผ้า ชาวภูเขาสสมัยโบราณจะเอามือตัดผ้าเป็นชิ้นเพื่อนำมาทำเป็นเสื้อสวมใส่เย็บผ้าให้ติดกันด้วยมือ คิดค้นวิธีเย็บแบบต่าง ๆ ให้เกิดลวดลายสวยงาม ชาวไทยภูเขา เรียกว่า การแซวผ้า จะแซวเป็นลวดลายต่าง ๆ คิดชื่อลายจากวิถีการดำเนินชีวิตของชาวไทยภูเขา เช่น ลายขามคแดง ลายตัวตะขาบ ลายดอกพิกุล ลายดาวกระจาย เป็นต้น ให้เป็นเสื้อผ้า ฯลฯ ซึ่งเป็นกลุ่มทอผ้าไหมที่สร้างชื่อเสียงให้กับหมู่บ้านอ้อ ตำบลตำบอโรงทาบ และระดับจังหวัด สมาชิกในกลุ่มเป็นบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญในการทอผ้าไหม และแซวผ้าไหมของชาวไทยภูเขา การจัดตั้งกลุ่มดังกล่าว ส่งผลให้ประชากรภายในตำบลมีรายได้และเป็นการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง อีกทั้งเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับกลุ่มในชุมชนด้วย

1. การทำนา ชาวบ้านอ้อ ใช้พื้นที่ส่วนใหญ่ทำนา คิดเป็นร้อยละ 90 ของพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด ที่เหลือปลูกพืชต่าง ๆ ได้แก่ ไม้ผล พืชผักสวนครัว ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจรองจากการปลูกข้าว ปลูกหม่อน และร้อยละ 10 ของการเกษตรเป็นการปลูกยางพารา ปลูกยูคาลิปตัส

พืชเศรษฐกิจที่สำคัญ มีดังนี้ ข้าว เป็นพืชเศรษฐกิจหลักที่เพาะปลูกมากเป็นอันดับหนึ่งของหมู่บ้าน พันธุ์ข้าวที่นิยมปลูกมาก คือ ข้าวขาวหอมมะลิ 105 เป็นข้าวที่มีคุณภาพมีกลิ่นหอมปลูกกันมากในทุกครัวเรือน นอกจากนี้มีข้าวหอมมะลิ กข 15 มีคุณสมบัติที่ใกล้เคียงกับข้าวขาวหอมมะลิ 105 แต่กลิ่นหอมน้อยกว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ปลูกข้าวหอมมะลิ กข 15 ไว้เพื่อจำหน่ายเพราะเป็นพันธุ์ที่ให้น้ำหนักมากกว่าข้าวหอมมะลิพันธุ์อื่น ๆ และปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองไว้สำหรับบริโภคเอง

2. อาชีพรับจ้าง ชาวบ้านอาลีบางกลุ่มเมื่อเสร็จจากการเก็บเกี่ยวข้าว จะเดินทางเข้าในเมืองเพื่อรับจ้างทำงานต่าง ๆ ค่าจ้างและโอกาสในการทำงาน มีความแตกต่างกัน ทำให้ชาวบ้านอาลีที่ทำนาต้องอาศัยน้ำฝนอย่างเดียว หรือเป็นภูมิภาคในเขตที่ไม่มีงานทำในฤดูแล้ง ต้องเดินทางจากท้องถิ่นของตน ไปรับจ้างทำงานภาคการเกษตร และนอกภาคการเกษตรในเขตที่มีงานให้ทำ หรือมีค่าจ้างสูงกว่าการรับจ้างทำเกษตรในท้องถิ่นของตน จึงเดินทางมารับจ้างตัดอ้อยในภาคกลาง ซึ่งได้ค่าจ้างเมื่อ พ.ศ. 2530 ประมาณ 67 - 70 บาทต่อวัน หรือการรับจ้างกรีดยางในภาคใต้ ซึ่งได้ค่าจ้างไม่ต่ำกว่า 100 บาทต่อวัน นอกจากนี้โอกาสในการทำงาน หรือระยะเวลาที่จะมีงานให้ทำนั้นก็ต่างกัน การรับจ้างทำนาในภาคอีสานจะมีงานให้ทำไม่เกิน 90 วัน ใน 1 ปี เพราะชาวไทยภูเขาหมู่บ้านอาลีนั้นส่วนใหญ่ยังปลูกข้าวได้เฉพาะฤดูฝนเท่านั้น ส่วนฤดูแล้งไม่มีน้ำเพียงพอ เพื่อใช้ในการปลูกข้าวหรือพืชไร่อื่น ๆ ส่วนการรับจ้างกรีดยางในภาคใต้ จะมีโอกาสได้ทำงานถึง 200 วันใน 1 ปี สำหรับการรับจ้างนอกเหนือจากการเกษตร ได้แก่ การทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม และการรับจ้างทั่วไปในเมืองหรือกรุงเทพฯ ได้รับค่าจ้างตามพระราชบัญญัติกฎหมายแรงงาน คือ ในต้น พ.ศ. 2532 ได้วันละ 78 บาท และอาจมีงานทำตลอดทั้งปี แต่งานเหล่านี้ก็มีไม่มากพอ สำหรับคนชนบทจำนวนมาก ซึ่งไม่สามารถทำการเกษตรในฤดูแล้ง

ชุมชนบ้านดงกระทิง หมู่ที่ 1 ตำบลโนนขวาง อำเภอบ้านด่าน จังหวัดบุรีรัมย์

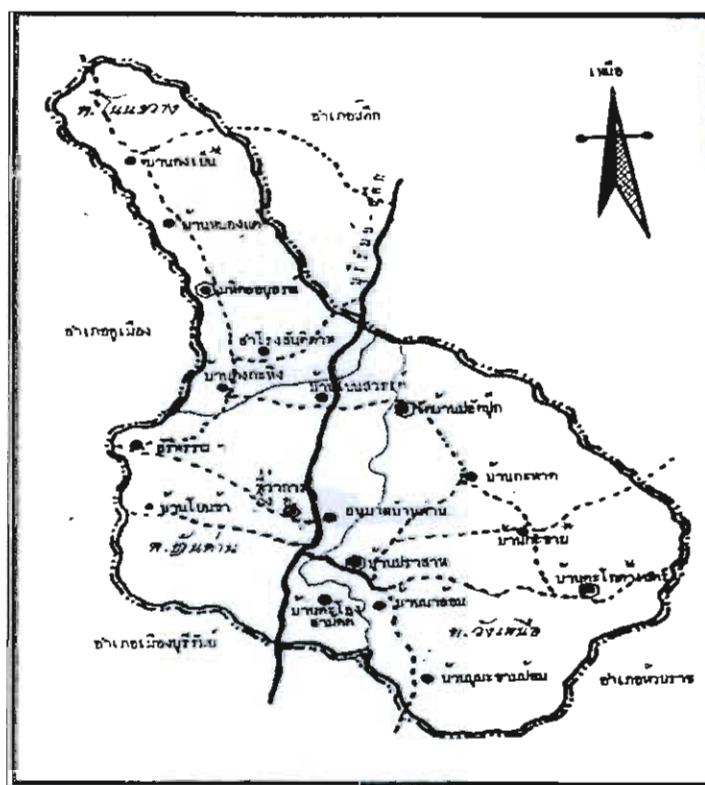
1. ประวัติชุมชน

บ้านดงกระทิง หมู่ที่ 1 ตำบลโนนขวาง อำเภอบ้านด่าน จังหวัดบุรีรัมย์ อยู่ห่างจากตัวจังหวัดไปทางทิศเหนือตามเส้นทางหลวงหมายเลข 219 ถนนสายบุรีรัมย์ - สตึก โดยแยกจากถนนสายดังกล่าวบริเวณหลักกิโลเมตรที่ 20 บ้านโนนสวรรค์ไปทางทิศตะวันตก เส้นทางเป็นถนนลาดยางระยะทางประมาณ 4 กิโลเมตร เส้นทางคมนาคมไปยังชุมชนบ้านดงกระทิงอยู่ในเกณฑ์ที่ดีได้มาก่อนข้างสะดวกสบายในช่วงฤดูแล้ง ในฤดูฝนจะมีปัญหาในการเดินทางอยู่บ้างในช่วงที่เป็นถนนลาดยางเนื่องจากถนนมีสภาพเป็นหลุมเป็นบ่อ มีน้ำขังแต่ไม่ถึงว่าเป็นอุปสรรคสำคัญในการเดินทางติดต่อกับชาวจังหวัดบุรีรัมย์และชุมชนอื่น ๆ ที่อยู่ในละแวกนั้น

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านดงกระทิงอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม กลุ่มเครือญาติหรือโคตรตระกูลเดียวกัน การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรส่งผลให้ชุมชนต้องขยายออกไป

การปกครองเริ่มดูแลไม่ทั่วถึง ดังนั้นฝ่ายปกครองจึงแบ่งเขตการปกครองเพิ่มขึ้นอีก 2 หมู่บ้าน คือ หมู่บ้านหนองทับ หมู่ที่ 13 และหมู่บ้านโพธิ์งาม หมู่ที่ 15 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2521 และ พ.ศ. 2526 ตามลำดับ แม้จะมีการแบ่งแยกเขตการปกครองออกจากกัน แต่ความผูกพันทางเครือญาติ ขนบธรรมเนียม ประเพณีและกิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ ยังคงดำเนินไปเป็นปกติ คือ ยังคงมีความสามัคคีร่วมมือกัน ด้วยดีมาโดยตลอด จึงถือว่าหมู่บ้านทั้งสามเป็นกลุ่มวัฒนธรรมที่มีรากเหง้าเดียวกัน จึงขอเรียกชื่อ ชุมชนทั้ง 3 ชุมชนรวมกันว่า ชุมชนบ้านดงกระทิง เพื่อความสะดวกในการนำเสนอข้อมูล

แผนที่อำเภอบ้านดำน

ภาพที่ 8 แผนที่อำเภอบ้านดำน

ภาพที่ 9 แผนผังชุมชนบ้านดงกระทิง (แผนพัฒนาหมู่บ้านดงกระทิง, 2555)

2. อาณาเขต

บ้านดงกระทิงตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลโนนขวาง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ มีอาณาเขตห่างจากที่ว่าการอำเภอบ้านด่าน ประมาณ 7 กิโลเมตร และมีอาณาเขตติดต่อกับองค์การบริหารส่วนตำบลต่าง ๆ ดังนี้

ทิศตะวันออก มีเขตพื้นที่ติดต่อกับองค์การบริหารส่วนตำบลคอนมนต์ อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์

ทิศตะวันตก มีเขตพื้นที่ติดต่อกับองค์การบริหารส่วนตำบลตูมใหญ่ อำเภอคูเมือง จังหวัดบุรีรัมย์

ทิศเหนือ มีเขตพื้นที่ติดต่อกับองค์การบริหารส่วนตำบลหัวฝาย อำเภอแคนดง จังหวัดบุรีรัมย์

ทิศใต้ มีเขตพื้นที่ติดต่อกับองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านด่าน อำเภอบ้านด่าน จังหวัดบุรีรัมย์

3. สภาพภูมิประเทศ

ลักษณะทางกายภาพของภูมิประเทศชุมชนบ้านดงกระทิง ตั้งอยู่บริเวณเนินดินที่สูงกว่า

พื้นที่โดยรอบ เฉลี่ยความสูงประมาณ 1 เมตร พื้นที่โดยรอบมีสภาพเป็นที่ราบสูงซึ่งเหมาะสำหรับการทำนาทำไร่ ลักษณะดิน โดยทั่วไปเป็นดินทราย พื้นที่ด้านทิศใต้และทิศตะวันตกเฉียงใต้เป็นเนินสูงลาดเอียงไปทางทิศเหนือและทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีน้ำท่วมถึงในช่วงฤดูฝน ทำให้เหมาะแก่การทำนามากที่สุด ส่วนบริเวณที่เหลือทางด้านทิศใต้และทิศตะวันตกเฉียงใต้มีสภาพเป็นป่าไม้เบญจพรรณ จำพวก ไม้เต็งรัง ยาง กระบก ฯลฯ ขึ้นอยู่ค่อนข้างหนาแน่นในระยะแรก ต่อมาชาวบ้านเข้าไปจับจองที่ดินทำกินและเผาถางป่า ตัดไม้เผาถ่านและเลื้อยแปรรูปขาย สืบต่อกันมาเป็นเวลาหลายปี เมื่อป่ามีสภาพโล่งเตียน ชาวบ้านจึงเริ่มปรับพื้นดินเพื่อทำการเกษตร ปลูกพืชไร่ต่าง ๆ ประเภทข้าวโพด มันสำปะหลัง ถั่ว งาและอ้อย แต่มีชาวบ้านบางรายที่มีแรงงานไม่เพียงพอก็ให้คนต่างถิ่นมาเช่าที่ดินปลูกพืชต่าง ๆ ชาวบ้านตงกระทิงจะนิยมปลูกอ้อยมากกว่าพืชชนิดอื่น ๆ ทั้งนี้เนื่องจากมีโรงงานน้ำตาลอยู่ใกล้เข้ามารับซื้อ นอกจากพืชไร่แล้วพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ที่ได้รับ ความสนใจจากชาวบ้านมากที่สุดคือ ยูคาลิปตัส ชาวบ้านหลายครอบครัวเริ่มหันมาปลูกยูคาลิปตัส มากขึ้น โดยเฉพาะบริเวณทิศตะวันตกของหมู่บ้านจะปลูกมากกว่าบริเวณอื่น ๆ สาเหตุที่ ชาวบ้านหันมาให้ความสนใจในการปลูกยูคาลิปตัสเป็นเพราะลงทุนน้อย ไม่ต้องดูแลเอาใจใส่ มากนัก สามารถตัดขายได้หลายครั้ง ราคาดีและมีพ่อค้ามารับซื้อถึงที่

แหล่งน้ำที่ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการอุปโภคบริโภคและการเกษตรของชุมชนที่สำคัญ มีดังนี้

1. หนองทับ เป็นหนองน้ำที่อยู่ห่างจากหมู่บ้านไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ เป็นระยะทาง ประมาณ 2 กิโลเมตร ในอดีตมีเนื้อที่ประมาณ 4 - 5 ไร่ มีน้ำขังตลอดปี มีปลาชุกชุม นกเป็ดน้ำ จำนวนนับพันตัวชอบมาเล่นน้ำและหาอาหารกินบริเวณหนองทับเป็นประจำ นอกจากนี้หนองทับ ยังเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่สัตว์ป่านานาชนิดลงมากินน้ำและนอนปรักอยู่เป็นประจำ ส่วนชาวบ้าน ก็ได้อาศัยหนองทับในการเพาะปลูกอุปโภคบริโภค และเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญอีกทางหนึ่งด้วย เมื่อกาลเวลาล่วงเลยไปหนองทับก็ถูกตะกอนดินทับถมจนตื้นเขินไม่สามารถกักขังน้ำไว้ใช้ใน ฤดูแล้งได้ เมื่อ พ.ศ. 2542 องค์การบริหารส่วนจังหวัดบุรีรัมย์จึงได้จัดสรรงบประมาณจำนวน 150,000 บาท เพื่อทำการขุดลอกหนองทับให้สามารถเก็บกักน้ำไว้ใช้ได้ตลอดปี

2. ห้วยยาง เป็นลำห้วยที่เป็นเสมือนเส้นเลือดใหญ่หล่อเลี้ยงชุมชนบ้านดงกระทิงและ ชุมชนใกล้เคียง เป็นทั้งแหล่งอาหารตามธรรมชาติของสัตว์ป่า สัตว์เลี้ยง และชาวบ้านที่อาศัยใน ละแวกนั้น ห้วยยางมีต้นกำเนิดมาจากลำมาศ ไหลผ่านหมู่บ้านต่าง ๆ คือ บ้านนาฝาย บ้านหนองสระ เข้าสู่ชุมชนบ้านดงกระทิงทางด้านตะวันตก ไหลอ้อมชุมชนขึ้นไปทางทิศเหนือ วงขึ้นไปทางทิศ ตะวันออกเฉียงเหนือไหลผ่านบ้านสำโรง บ้านปอหนู บ้านปอแดง ไปบรรจบกับลำตะโคงที่บ้านสะกอก และไหลผ่านลงสู่แม่น้ำมูลที่อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ ในระยะต่อมาห้วยยางมีขนาดกว้างขึ้น

เนื่องจากถูกน้ำกัดเซาะตลิ่งพังลงทับถมลำห้วยทุกปี ทำให้ลำห้วยขังมีสภาพตื้นเขินมากขึ้น ดังนั้นในฤดูฝนน้ำส่วนใหญ่จะเอ่อท่วมเรียกสวนไร่นาของชาวบ้านทั้งสองฝั่ง ก่อให้เกิดความเสียหายแก่การเกษตรของชาวบ้านมาโดยตลอด แต่ครั้งถึงหน้าแล้งลำห้วยขังซึ่งตื้นเขินก็ไม่สามารถเก็บกักน้ำไว้ได้ ทำให้ชาวบ้านเดือดร้อน เนื่องจากขาดแคลนน้ำดื่ม น้ำใช้

ดังนั้นเมื่อปี พ.ศ. 2533 องค์การบริหารส่วนจังหวัดบุรีรัมย์ จึงได้จัดสรรงบประมาณมาขุดลอกลำห้วยขัง และสร้างเขื่อนดินกั้นฝายน้ำล้น เพื่อป้องกันน้ำเอ่อท่วมเรียกสวนไร่นาของเกษตรกรในฤดูฝน ทั้งยังสามารถเก็บกักน้ำไว้ในฤดูแล้ง ตลอดจนใช้เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลาไว้ให้ชาวบ้านจับกินเป็นอาหารอีกด้วย บริเวณฝายน้ำล้นด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน มีการติดตั้งเครื่องสูบน้ำขนาดใหญ่และขุดลอกคลองส่งน้ำเข้าไปในไร่นาของชาวบ้าน เพื่อสูบน้ำจากลำห้วยขังเข้าไปในนาข้าวในช่วงที่น้ำสำหรับทำนาไม่เพียงพอ

4. ลักษณะภูมิอากาศ

ภูมิอากาศของชุมชนบ้านดงกระทิง มีลักษณะเหมือนกับภูมิอากาศโดยทั่วไปของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

ฤดูฝน มีระยะเวลาประมาณ 5 - 6 เดือน เริ่มจากเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม อุณหภูมิอยู่ระหว่าง 24.0 - 36.0 องศาเซลเซียส เป็นช่วงที่ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้พัดผ่าน ในช่วงเวลา 4-5 ปีที่ผ่านมา ฝนตกไม่ถูกต้องตามฤดูกาล ปริมาณน้ำฝนค่อนข้างน้อย ทำให้นาข้าวได้รับความเสียหายจากภาวะฝนทิ้งช่วงมาโดยตลอด สาเหตุที่ฝนไม่ตกถูกต้องตามฤดูกาล เพราะสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะป่าไม้ถูกทำลายลงเป็นจำนวนมาก แต่ในปี พ.ศ. 2548 ฝนตกถูกต้องตามฤดูกาลและมีปริมาณน้ำฝนมาก ทำให้เกิดน้ำท่วมเรียกสวนไร่นา บริเวณสองฝั่งลำห้วยขังด้านทิศเหนือของหมู่บ้านได้รับความเสียหายไปบ้างเล็กน้อย แต่บริเวณทิศใต้และตะวันตกเฉียงใต้ของหมู่บ้านมีสภาพเป็นที่เนิน จึงไม่ได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมในครั้งนี้

ฤดูหนาว เริ่มต้นประมาณเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ อุณหภูมิอยู่ระหว่าง 14.0 - 24.0 องศาเซลเซียสเป็นช่วงที่ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือพัดผ่าน หอบเอาความแห้งแล้งหนาวเย็นมาจากประเทศจีน ทำให้ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนอันเนื่องมาจากความหนาวเย็น และบางปีมีอากาศหนาวเย็นมาก ส่งผลให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ซึ่งมีฐานะค่อนข้างยากจน ไม่มีเสื้อผ้าห่มกันหนาว ต้องอาศัยไอน้ำจากกองไฟ บางครอบครัวทำซุ้มนอนโดยใช้ฟาง

ฤดูร้อน เริ่มต้นประมาณเดือนมีนาคมถึงต้นเดือนพฤษภาคม อุณหภูมิอยู่ระหว่าง 27.0 - 41.0 องศาเซลเซียส บางปีฤดูแล้งอาจยืดเวลาออกไปถึงเดือนมิถุนายน ในฤดูร้อนเป็นช่วงเวลาที่อากาศร้อนรุนแรงมาก ฝนไม่ตกพื้นดิน โดยทั่วไปแตกกระแหง น้ำในลำห้วยขังและหนองทับซึ่งเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญของชุมชน ไม่สามารถใช้ประโยชน์ในการเพาะปลูกและไม่เพียงในการ

อุปโภคบริโภค เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองต้องนำรถบรรทุกน้ำจากชุมชนอื่นมาช่วยบรรเทาความเดือดร้อนให้แก่ชาวบ้านดงกระทิงแทบทุกปี

5. สภาพแวดล้อม

การตั้งถิ่นฐานเดิมหมู่บ้านดงกระทิง พื้นที่ถูกปกคลุมด้วยไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ขนาดใหญ่นานาชนิด ขึ้นเบียดเสียดกัน รกทึบเป็นป่าดงดิบ ประกอบด้วยพรรณไม้ต่าง ๆ เช่น ไม้เต็งรัง ไม้รัง ไม้เหียง ไม้แดง ไม้มะค่า ไม้ตะเคียน ไม้ตะบอง ฯลฯ มีสัตว์ป่าจำพวก ช้าง เสือ กระตัง กิ้ง กวาง หมูป่า สุนัขจิ้งจอก ลิง ค่าง ชะนี และสัตว์ป่าขนาดเล็กต่าง ๆ อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก สัตว์ป่าเหล่านั้น มักออกหากินเหยียบย่ำพืชไร่ของชาวบ้านได้รับความเสียหายอยู่บ่อย ๆ (แพง ยัมรัมย์, สัมภาษณ์, 9 มกราคม 2555)

เมื่อแรกที่ชาวบ้านเข้ามาตั้งถิ่นฐานก็เริ่มจับจองพื้นที่ แคว่ถางป่าเพื่อเพาะปลูกพืชไร่ ซึ่งได้แก่ มันสำปะหลัง ปอและข้าว โปด เมื่อดินเสื่อมคุณภาพพืชที่ปลูกไม่เจริญงอกงามก็ย้ายไป แคว่ถางบุกเบิกที่แห่งใหม่ทำไร่เลื่อนลอยเช่นนี้เรื่อยไป บางครอบครัวยึดอาชีพเผาถ่านขาย บางครอบครัวยึดอาชีพเลี้ยงไม้แปรรูปขาย ผลจากการแคว่ถางป่า เพื่อประกอบอาชีพดังกล่าว ทำให้ป่าไม้ถูกโค่นทำลายลงมากส่งผลกระทบต่อสภาพดินฟ้าอากาศ ฝนตกไม่ถูกต้องตามฤดูกาล จนไม่สามารถทำการเกษตรได้ผลผลิตเต็มที่ตั้งแต่ก่อน

ปัจจุบันชุมชนบ้านดงกระทิง ไม่ปรากฏร่องรอยที่แสดงให้เห็นว่าในอดีตเคยเป็นป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์เหลืออยู่ สัตว์ป่านานาชนิดที่เคยอาศัยอยู่ก็ถูกล่าเป็นอาหารหรือจับไปขาย สัตว์ที่รอดพ้นจากการถูกล่าก็หนีไปอาศัยอยู่ที่อื่น ซึ่งปลอดภัยกว่าจนไม่มีสัตว์ป่าหลงเหลืออยู่เลย

6. การคมนาคม

การคมนาคมติดต่อกับสังคมภายนอกของชุมชนบ้านดงกระทิงในอดีต เดินทางด้วยเท้า เป็นส่วนใหญ่ยกเว้นผู้คนที่มีความรู้ทางเศรษฐกิจดีจะใช้ช้างหรือม้า หรือเกวียนเป็นพาหนะในการเดินทางจากหมู่บ้านไปยังตัวเมืองบุรีรัมย์ใช้เวลานาน 1 วัน ในปัจจุบันการคมนาคมติดต่อกับสังคมภายนอกสะดวกขึ้น มีรถยนต์โดยสารวิ่งรับส่งผู้โดยสารเข้าสู่ตัวจังหวัดวันละเที่ยว ผู้ใช้บริการส่วนใหญ่เป็นเด็ก ผู้หญิง และคนชรา เพื่อเข้ามาจับจ่ายใช้สอยซื้อหาสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็นต่อการครองชีพ ส่วนวัยรุ่นทั้งชายและหญิง และผู้ชายที่อยู่ในวัยแรงงานส่วนใหญ่ใช้มอเตอร์ไซด์เป็นพาหนะ เนื่องจากสะดวกในการเดินทาง ไม่ต้องเสียเวลารอรถโดยสาร ซึ่งมีวันละเที่ยวและออกวิ่งไม่มีกำหนดเวลาที่แน่นอน

7. อาชีพ

การประกอบอาชีพของชาวบ้านดงกระทิง ในอดีตนั้นเป็นการผลิตเพื่อยังชีพและอุปโภคบริโภคภายในครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ ผลผลิตส่วนที่เหลือจากการอุปโภคบริโภคมีการแจกจ่าย

ให้แก่เพื่อนบ้าน หรือนำไปแลกเปลี่ยนผลผลิตอย่างอื่นกับเพื่อนบ้าน การประกอบอาชีพในช่วงแรกของแต่ละครอบครัวเป็นระบบการผลิตแบบครอบครัวไม่ว่าจะเป็นอาหาร ซึ่งต้องเลี้ยงหรือเสาะแสวงหามาปรุงบริโภคเอง เครื่องนุ่งห่มต้องปลูก ถักทอและตัดใส่เอง เป็นต้น นอกเหนือจากการเพาะปลูกเพื่อไว้ใช้ในการอุปโภคบริโภคเองแล้ว ชาวบ้านคงกระตือรือร้นยังต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติด้วยการเก็บของป่าและล่าสัตว์เพื่อการยังชีพอีกทางหนึ่งด้วย

จากการสัมภาษณ์ นางมาก สีสมงาม อายุ 85 ปี อยู่บ้านเลขที่ 66 หมู่ที่ 13 เล่าว่าเมื่อครั้งยังเป็นเด็กอยู่นั้นมีความอดอยากเป็นอย่างมาก ไม่มีแม้กระทั่งข้าวที่ใช้ในการบริโภค เนื่องจากสมัยนั้นชาวบ้านยังไม่มีความรู้ในการเพาะปลูก ไม่รู้จักการใช้แรงงานสัตว์ การเพาะปลูกในสมัยนั้นอาศัยแรงงานคนเพียงอย่างเดียว ทำโดยการใช้เสียมหรือจอบขุดดินเป็นหลุม จากนั้นจึงหยอดเมล็ดพันธุ์ข้าว ปอ งา เป็นต้น ผลผลิตได้ไม่ค่อยดี บางครั้งสัตว์ป่า เช่น หมูป่า ช้างป่า และกระทิงซึ่งมีเป็นจำนวนมากได้มาทำลายพืชพรรณธัญญาหารของชาวบ้านอยู่เนือง ๆ บางครั้งฝนไม่ตกถูกต้องตามฤดูกาล ต้องรับประทานเผือกมันและกลอยแทนข้าว กับข้าวก็เป็นแบบง่าย ๆ โดยต้มกล้วยดิบส่วนที่เป็นเนื้อของกล้วยมากินแทนกับข้าว เปลือกจะนำมารับประทานเป็นผักจิ้มกับน้ำพริก (มาก สีสมงาม, สัมภาษณ์, 10 ธันวาคม 2555)

รายได้ส่วนใหญ่ได้มาจากการรับจ้างเผาถ่านขาย และนำเงินเหล่านั้นมาซื้อข้าวสาร โดยนิยมซื้อข้าวที่ 3 คือ เมล็ดข้าวหักที่มีความยาวตั้งแต่ 2.5 ส่วนขึ้นไป รวมถึงเมล็ดข้าวแตกเป็นซีกที่มีเนื้อเหลืออยู่ไม่ถึงร้อยละ 80 ของเมล็ด เพราะมีราคาถูก แหล่งที่ชาวบ้านนำถ่านไปขายคือในตัวเมืองบุรีรัมย์ โดยใช้เกวียนเป็นยานพาหนะในการขนถ่ายสินค้า การประกอบอาชีพของชาวบ้านคงกระตือรือร้นที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบันที่สำคัญควรแก่การนำมากล่าว ได้แก่

1. การทำไร่ นับเป็นอาชีพดั้งเดิมตั้งแต่ยุคแรกของการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวบ้าน คงกระตือรือร้นและยังคงยึดถือเป็นอาชีพสืบมาจนถึงปัจจุบัน จะแตกต่างกันอยู่บ้างก็แต่ประเภทของพืชที่นำมาปลูก และผลิตเพียงเพื่อเลี้ยงสมาชิกในครอบครัวเป็นสำคัญ แต่ต่อมาสภาพสังคมขยายขึ้น การคมนาคมสะดวก ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม วัตถุนิยมขยายตัวขึ้น กลไกการตลาดเข้ามาเกี่ยวข้องมากขึ้นส่งผลให้การเพาะปลูกอย่างเดียวยังไม่เพียงพอต่อการบริโภค นอกจากนี้ยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่เข้ามากระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดความอยากได้ อยากมีเครื่องอำนวยความสะดวกเหมือนกับคนในสังคมอื่น ๆ โดยเฉพาะสังคมเมือง ปัจจัยดังกล่าวจึงมีความสำคัญในการตัดสินใจว่าควรปลูกพืชชนิดใดจำนวนมากน้อยเพียงใด มีการนำเอาเทคโนโลยีมาใช้ในการเพิ่มผลผลิตและข่นระยะเวลาในการทำงาน เป็นต้น การทำไร่ของชาวบ้านคงกระตือรือร้นในยุคแรกนั้น เป็นการทำไร่แบบเลื่อนลอยโดยใช้แรงงานคนในการถางป่า ใช้แรงงานวัว ควายในการไถพรวน เมื่อดินจืดและผลผลิตลดลงชาวบ้านจะย้ายไปถางป่าแห่งใหม่เรื่อยไป การกระทำดังกล่าวแม้จะเป็นการทำลายป่าและสภาพแวดล้อม

ทางธรรมชาติ แต่มีผลกระทบต่อชุมชนและชาวบ้าน ไม่มากนักเนื่องจากป่ามีมากและยังคงสภาพที่สมบูรณ์ ประกอบกับจำนวนประชากรมีจำนวนไม่มาก เครื่องทุนแรงยังไม่มี การทำลายจึงไม่รุนแรงเหมือนในปัจจุบัน สำหรับพืชที่นิยมปลูกที่สำคัญ ได้แก่ ข้าวไร่ ฝ้าย หม่อน ปอ มันสำปะหลัง ถั่ว งา และไม้ผลต่าง ๆ การประกอบอาชีพในการทำไร่แบบยังชีพยึดถือปฏิบัติสืบต่อมาหลายชั่วอายุคน จนกระทั่งปี พ.ศ. 2500 ได้มีนักธุรกิจเข้ามาลงทุนก่อตั้งโรงงานน้ำตาลสหไทยรุ่งเรือง ที่บ้านสาวเอ อำเภอกุเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ อยู่ห่างจากบ้านดงกระทิงประมาณ 30 กิโลเมตร รับซื้ออ้อยจากชาวบ้าน ในระแวกนั้นมาเป็นวัตถุดิบ ในระยะแรกชาวบ้านดงกระทิงยังไม่ให้ความสนใจที่จะปลูกอ้อยสำหรับป้อนโรงงานนัก อาจเป็นเพราะพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาเคร่งครัดต่อคติความเชื่อขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมของบรรพชนที่รักสันโดษ ไม่มีนิยมสะสมทรัพย์จึงไม่ค่อยยอมรับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งใหม่ ๆ เข้ามาในชุมชน และการปลูกอ้อยเพื่อป้อนโรงงานก็เป็นสิ่งใหม่สำหรับชาวบ้านดงกระทิง

2. การทำนา อาชีพทำนาเป็นอาชีพหลักดั้งเดิมของชาวไทยภูเขาย่านดงกระทิงควบคู่ไปกับการทำไร่ การทำนายุคแรก ๆ เป็นการทำนาเพื่อยังชีพ โดยอาศัยพื้นที่ว่างเปล่า น้ำท่วมถึง ผลผลิตที่ได้ในระยะแรกอยู่ในเกณฑ์ที่ดีมาก เนื่องจากดินมีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเกิดจากการทับถมกันของใบไม้เน่าเปื่อยเป็นฮิวมัส และแร่ธาตุอาหารที่พืชต้องการ ต้นทุนในการผลิตในยุคต้น ๆ จึงแทบไม่มีเลย ยกเว้นเมล็ดพันธุ์พืชและแรงงานเท่านั้น ปัจจัยการผลิตอื่น ๆ นอกเหนือจากนี้มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์แล้วอยู่ตามธรรมชาติ แต่การเพาะปลูกพืชอย่างเดียวกันติดต่อกันนาน ๆ หลายสิบปี มีผลทำให้คุณภาพดินเสื่อมลง ยิ่งชาวบ้านขาดความรู้ในการปรับปรุงบำรุงดินด้วยแล้ว จึงมีผลกระทบต่อผลผลิตข้าวในระยะหลัง นั่นคืออัตราผลผลิตข้าวต่อไร่ลดลง ทำให้มีข้าวไม่พอเลี้ยงชีพของสมาชิกในครอบครัว การแก้ปัญหาของชาวบ้านขณะนั้นจึงใช้วิธีการขยายพื้นที่ในการทำนาให้มากขึ้น เมื่อขยายพื้นที่ทำนามากขึ้นผลทำให้ที่ดินในการทำไร่ลดลง เนื่องจากปัจจุบันไม่มีป่ามากพอที่จะให้ชาวบ้านไปแผ้วถางป่าจับจองได้อีก

ดังนั้นในยุคปัจจุบันพื้นที่ในการทำนาของชาวบ้านดงกระทิง คิดเป็นอัตราส่วนเป็นทีนาประมาณ 70 ส่วน อีก 30 ส่วนเป็นที่ไร่ โดยเฉพาะไร่อ้อยซึ่งนับวันจะขยายเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ เมื่อนานที่ใช้ปลูกข้าวสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนจนถึงปัจจุบัน ทำให้คุณภาพของดินเสื่อมลงเป็นอย่างมาก ดังนั้นการทำนาในปัจจุบันจึงต้องใช้เงินทุนเพื่อซื้อปุ๋ยซึ่งเป็นธาตุอาหารที่พืชต้องการ ต้องซื้อเข้ามาแถมลงเป็นจำนวนมาก จนทำให้ผลผลิตที่ได้ไม่คุ้มกับการลงทุน ก่อให้เกิดภาระหนี้สินแก่ชาวบ้าน บางรายถึงกับขายทีนา อพยพครอบครัวเข้าไปรับจ้างในตัวเมืองใหญ่ ๆ บางรายทยอยแบ่งที่ดินขายเพื่อชำระหนี้สิน เมื่อดินทำกินเหลือน้อยส่งผลให้ผลผลิตที่ได้ไม่พอเพียงต่อการดำรงชีพ จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้ชาวบ้านต้องอพยพโยกย้ายไปขายแรงงานในเมืองเป็นจำนวนมาก ก่อให้เกิดปัญหาสังคมต่าง ๆ ตามมาโดยตลอด

3. การปลูกพืชผักสวนครัว ถือเป็นอาชีพรองของชาวบ้านซึ่งทำในช่วงเว้นจากการทำไร่นา พืชผักสวนครัวที่ชาวบ้านดงกระทิงนิยมปลูก ได้แก่ พริก มะเขือ แตงกวา แตงไทย หอม กระเทียม และผักต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นประเภทผักปรุรสร ชาวบ้านปลูกพืชผักสวนครัวเหล่านี้ไว้ใช้เอง เนื่องจากไม่มีตลาดสดสำหรับแลกเปลี่ยนซื้อขายกันเหมือนปัจจุบัน ถ้าครอบครัวใดปลูกได้มากก็แบ่งปันให้กับเพื่อนบ้านข้างเคียงโดยไม่คิดค่าตอบแทน ในยุคแรก ๆ ชาวไทยยุคไม่นิยมซื้อขายกัน ถ้าหากขาดสนใจใคร่ใช้วิธีขอจากญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้านข้างเคียง ซึ่งญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านก็ให้ความช่วยเหลือด้วยความเต็มใจ สำหรับพื้นที่ที่ใช้ในการเพาะปลูกพืชผักสวนครัว ชาวบ้านจะเลือกทำเลที่เหมาะสมที่สุด และพื้นที่ที่ชาวบ้านดงกระทิงนิยมมากที่สุดคือ จอมโพน (จอมปลวก) ที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำในที่นาของตน สาเหตุที่เลือกเนินจอมโพนเป็นที่เพาะปลูก ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์และป้องกันสัตว์เลื้อยไปกินหรือเหยียบย่ำได้เป็นอย่างดี ส่วนการตัดสินใจเลือกใกล้แหล่งน้ำนั้นอาจเป็นเพราะสะดวกต่อการรดน้ำรดพืชผักนั่นเอง เมื่อเลือกทำเลได้แล้วก็จะขุดทะเลายจอมโพนลงเพื่อทำแปลงผักหรือขุดหลุมตามประเภทของพืชที่จะปลูก ถ้าเป็นหอม กระเทียม จะนิยมทำเป็นแปลง ถ้าเป็นพริก มะเขือ นิยมปลูกเป็นหลุม เป็นต้น

นอกจากชาวบ้านดงกระทิง นิยมปลูกพืชผักบนจอมโพนแล้ว ยังนิยมปลูกผักปรุรสรจำพวกหอมแบ่ง สารระแห่น และอื่น ๆ ลงในหม้อดินที่ชำรุดหรือรางไม้ไผ่บริเวณ โองน้ำ ข้างบันได และบริเวณ โองน้ำค้ำบนบ้าน ซึ่งสะดวกต่อการหยิบมาใช้ในการปรุงอาหาร ทั้งยังสามารถประหยัดทั้งเวลาในการดูแลรักษา อาศัยน้ำที่เหลือจากการค้ำล้างจานหรือล้างเท้าก่อนขึ้นบ้าน ถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่ใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพ ในปัจจุบันเมื่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องออกไปขายแรงงานในตัวเมืองหรือต่างถิ่น ปล่อยให้คนชราอยู่บ้านเลี้ยงเด็ก และสัตว์เลี้ยงต่าง ๆ โดยลำพัง จึงทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปมาก คนหนุ่มสาวต้องเข้าทำงานและเลิกงานตามเวลาที่ผู้ประกอบการกำหนด คนชราต้องเลี้ยงดูบุตรหลานเวลาที่เคยใช้ในการปลูกพืชผักสวนครัวไว้ใช้เองเริ่มหดหาย ในที่สุดก็เลิกไปด้วยสาเหตุหลายประการ เช่น ไม่มีเวลา ผลผลิตไม่คุ้มค่า ไม่มีกำลังงาน เป็นต้น ดังนั้นในปัจจุบันชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ปลูกพืชผักสวนครัวไว้บริโภคเอง แต่จะซื้อจากพ่อค้า แม่ค้า ในชุมชนหรือพ่อค้าเร่จากต่างถิ่นทำหน้าที่เป็นคนกลางในการนำพืชผักจากตลาดในเมืองมาจำหน่ายแก่ชาวบ้าน ซึ่งมีพืชผักให้เลือกอย่างหลากหลายและเพียงพอแก่ความต้องการ ซึ่งสะดวกกว่าการเพาะปลูกเอง ในที่สุดชาวบ้านจึงเลิกปลูกพืชผักสวนครัวเอง

4. อาชีพรับจ้าง ความเป็นอยู่ของชาวไทยภูมบ้านดงกระทิงในระยะเริ่มแรก มีความผูกพันกันแนบแน่นในลักษณะเครือญาติ การกระทำกิจกรรมใด ๆ ไม่ว่ากิจกรรมส่วนตัวหรือส่วนรวม จะไม่มีการว่าจ้าง แต่ใช้วิธีขอแรงที่คนทั่วไปรู้จักในลักษณะที่เรียกว่าลงแขก เพื่อนบ้านจะมาช่วยงาน

โดยไม่คิดค่าตอบแทนจนกว่าจะแล้วเสร็จ ส่วนเจ้าของบ้านดูแลในเรื่องอาหารการกิน เครื่องคัม (สาโท) เท่านั้น

5. อาชีพการคล้องช้าง อาชีพที่ถือว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวไทยภูยก็คือ การคล้องช้างหรือจับช้างมาฝึกใช้งานชักลากขุง และเป็นเครื่องแสดงฐานะความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจในสังคมของชาวไทยภูยกุในอดีตนับปัจจุบันกิจกรรมดังกล่าวไม่สามารถทำได้ เนื่องจากช้างมีจำนวนลดลงมากประกอบกับความจำเป็นในการใช้แรงงานช้างมีน้อยมาก รวมถึงเครื่องจักรกลที่เข้ามามีบทบาทแทนที่ จึงทำให้ช้างต้องเปลี่ยนไปทำกิจกรรมอย่างอื่น เช่น การจัดแสดง รับจ้างแห่งานมงคลต่าง ๆ และตระเวนขายผลิตภัณฑ์จากช้างไปยังสถานที่ต่าง ๆ เพื่อความอยู่รอดซึ่งบางครั้งก็กลายเป็นการทรมานช้าง ชาวไทยภูยกุเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่มีภาษาวัฒนธรรมและวิถีชีวิตในอดีตที่แตกต่างไปจากชนกลุ่มอื่นในประเทศไทย ชาวไทยภูยกุในอดีตส่วนใหญ่เลี้ยงช้างไว้ใช้งานเกือบทุกหลังคาเรือน และปัจจุบันนี้ก็ยังมีปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไป และยังมีการเลี้ยงสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบันจนอาจถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยภูยกุ เพราะการคล้องช้างของชาวไทยภูยกุนั้นมีพิธีกรรมประกอบด้วย ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งสำหรับแหล่งคล้องช้างที่สำคัญคือ บริเวณชายแดนประเทศกัมพูชา อันได้แก่ บริเวณเมืองเสียมราฐ พระตะบอง และบางครั้งก็เลยไปถึงประเทศลาว ในการไปคล้องช้างนั้นจะไปเป็นกลุ่มประมาณ 5-10 คน

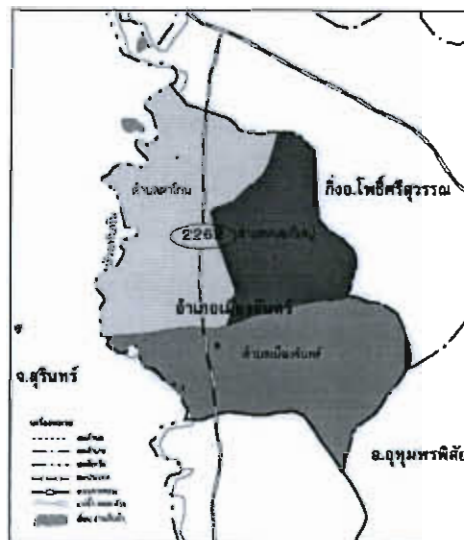
ชุมชนบ้านตาโกนหมู่ที่ 1 ตำบลตาโกน อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ

1. ประวัติชุมชน

บ้านตาโกน ตั้งขึ้นเมื่อใดนั้นไม่สามารถทราบได้เนื่องจากไม่มีการบันทึก แต่เล่าสืบต่อกันมาว่าเดิมตาโกนเป็นผู้นำได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานเป็นคนแรกพร้อมกับคณะ เลยตั้งชื่อหมู่บ้านตามชื่อของตาโกนที่ได้อพยพมาจากบ้านตรึม อำเภอสิริภูมิ จังหวัดสุรินทร์เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ภูยกุ ซึ่งจะเรียกบ้านตรึมว่า “เซาะพืด” แปลว่าหมู่บ้านใหญ่ มีอายุมากกว่า 300 ปี ในปี พ.ศ. 2350 ได้เกิดไฟไหม้ครั้งใหญ่ ชาวบ้านบางส่วนได้อพยพออกไปสร้างบ้านเรือนบริเวณรอบบ้านตรึมและบางกลุ่มได้อพยพไปตั้งถิ่นฐานที่อื่นและมีกลุ่มหนึ่งที่ได้อพยพมาตั้งถิ่นที่หมู่บ้านตาโกน ประมาณช่วงปี พ.ศ. 2360 ซึ่งต่อมาหมู่บ้านตาโกนมีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นได้แบ่งออกเป็น 2 หมู่ คือ หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 บ้านตาโกน มีพื้นที่ประมาณ 3,728 ไร่ ประกอบไปด้วย ที่ทำกิน 3,481 ไร่ เป็นที่ตั้งหมู่บ้าน 200 ไร่ ป่าช้าและที่โคก 47 ไร่ ดินของบ้านตาโกนเป็นดินร่วนปนทรายเหมาะแก่การเพาะปลูก บ้านตาโกนทั้ง 2 หมู่ มี 234 ครัวเรือน ประชากร 829 คน ผู้ชาย 430 คน ผู้หญิง 399 คน อาชีพหลักคือ การทำนา ปลูกพริก หอม กระเทียม อาชีพเสริม คือ รับจ้างตัดอ้อย ทอผ้า จักสาน รายได้ส่วนใหญ่ของชาวบ้านตาโกนมาจากการทำนา รับจ้างตัดอ้อย และทอผ้าไหม ซึ่งทำให้มีรายได้เลี้ยงครอบครัวตลอดปี

ประวัติของบ้านตาโกน ระบุว่าก่อตั้งมานานแล้ว แต่ไม่ทราบปีพุทธศักราชแน่ชัดพอจะประมาณช่วงปี พ.ศ. 2360 ชาวบ้านตาโกน อพยพมาจากบ้านตรึม อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ และส่วนหนึ่งมาจากตำบลเมืองจันทร์ อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ ตำบลอิเซ ตำบลหนองม้า ตำบลเสียว เขตการปกครองของอำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ มาตั้งบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่ปัจจุบัน มีภาษาพูดเป็นภาษากูย ภาษาอีสาน ใช้สื่อสารในท้องถิ่น การตั้งถิ่นฐานครั้งแรก เลือกชัยภูมิที่มีผืนป่าและลำห้วยผ่าน เพื่อประโยชน์ต่อการทำมาหากิน ชาวบ้านตาโกนในช่วงปี พ.ศ. 2400 ได้นำไม้มาทำบ้านเรือนและเลือกที่ตั้งหมู่บ้านที่มีต้นไม้อยู่มาก ผู้ที่ตั้งหมู่บ้านนี้เป็นคนแรกก็คือตาโกน จึงตั้งชื่อหมู่บ้านแห่งนี้ว่าบ้านตาโกนตามชื่อของคนที่อยู่เป็นครั้งแรก ชาวบ้านจึงเรียกว่าบ้านตาโกนมาโดยตลอด สภาพพื้นที่ป่าบ้านตาโกน ในสมัยนั้นมีความอุดมสมบูรณ์มาก ต่อมาชาวบ้านต้องการพื้นที่ในการทำนาจึงแผ้วถางป่าไปเรื่อย ๆ เพื่อจับจองพื้นที่ทำกิน ส่วนใหญ่เป็นที่ทำนา หลังจากการทำนาชาวบ้านก็ปลูกพริก หอม กระเทียม เป็นอาชีพต่อจากฤดูกาลทำนา (พระครูถาวรธรรมรังษี, เฉลิม สุภาภิ และแท่ง สุระ, สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2555)

แผนที่อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ

ภาพที่ 10 แผนที่อำเภอเมืองจันทร์

2. อาณาเขต

บ้านตาโกนตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลตาโกน อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ ที่มีอาณาเขตห่างจากที่ว่าการอำเภอเมืองจันทร์ ประมาณ 10 กิโลเมตร และมีอาณาเขตติดต่อกับองค์การบริหารส่วนตำบลต่าง ๆ ดังนี้

ทิศตะวันออก มีเขตพื้นที่ติดต่อกับองค์การบริหารส่วนตำบลหนองใหญ่ อำเภอเมืองจันทร์
จังหวัดศรีสะเกษ

ทิศตะวันตก มีเขตพื้นที่ติดต่อกับองค์การบริหารส่วนตำบลคำผง อำเภอโนนนารายณ์
จังหวัดสุรินทร์

ทิศเหนือ มีเขตพื้นที่ติดต่อกับองค์การบริหารส่วนตำบลอิเซ อำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ
จังหวัดศรีสะเกษ

ทิศใต้ มีเขตพื้นที่ติดต่อกับองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจันทร์ อำเภอเมืองจันทร์
จังหวัดศรีสะเกษ

3. สภาพภูมิประเทศ

ภูมิประเทศของหมู่บ้านตาโกน อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ มีลักษณะเป็นที่ราบ
ดินร่วนปนทรายเหมาะสำหรับการเกษตรและเลี้ยงสัตว์ มีลำน้ำสำคัญ ได้แก่ ห้วยทับทัน บานตาโกน
มีลักษณะความหลากหลายทางด้านระบบนิเวศ และมีการใช้ประโยชน์แตกต่างกันไป บางพื้นที่
มีการปรับเปลี่ยนตามกาลเวลา เพราะพื้นที่ที่เคยทำนามานานได้เปลี่ยนสภาพไป เช่น บริเวณพื้นที่
ห้วยทับทัน เดิมใช้เป็นที่ทำลานนาหว่านกล้าเพื่อถอนนำไปปักดำนาที่อยู่ห่างออกไปจากหมู่บ้าน
เมื่อถึงฤดูหลังปักดำเสร็จใช้เป็นที่เลี้ยงควายในช่วงฤดูฝน เพราะสภาพทั่วไปของหมู่บ้านใช้เป็น
นาข้าว และถึงฤดูหนาวชาวบ้านใช้เป็นที่ปลูกผัก ปัจจุบันสภาพแหล่งน้ำดินเงินทำให้น้ำแห้งเร็ว
โดยมีน้ำในฤดูฝนแต่ถึงฤดูหนาวน้ำลดและเข้าฤดูร้อนน้ำแห้งใช้เป็นที่ปลูกผักสวนครัวไม่ได้
จึงทิ้งพื้นที่เป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ เมื่อถึงฤดูทำนาชาวบ้านใช้พื้นที่ทำนาดำ แต่ปัจจุบันสภาพทางสังคม
เศรษฐกิจ เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสการพัฒนาชาวบ้านเปลี่ยนจากการทำนาดำมาเป็นนาหว่านเพื่อ
เกิดความสะดวกรวดเร็วแต่การลงทุนจะสูงกว่านาดำ

แหล่งน้ำที่ชาวบ้านเรียกว่าห้วยและบึงใช้ทำนาดำเป็นการปรับตามลักษณะภูมิประเทศที่
เปลี่ยนแปลงวันเวลา ปัจจุบันพื้นที่โดยรอบหมู่บ้านตาโกนได้ถูกแปรสภาพให้เป็นนาข้าว
ปรับพื้นที่ให้เหมาะในการทำนากลายเป็นการส่งสมประสงค์สืบทอดเป็นวัฒนธรรมข้าว
เป็นพื้นที่หนองน้ำตามธรรมชาติ บางพื้นที่มีร่องน้ำไหลผ่าน บางพื้นที่ก็อยู่ใกล้หมู่บ้าน บางพื้นที่
ก็อยู่ห่างจากหมู่บ้านบริเวณรอบหนองน้ำใช้ทำนาเป็นหลัก และยังเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ เช่น
กุ้ง หอย ปู ปลา กบ เขียด อึ่ง จะมีน้ำตลอดปีเป็นที่พึงของชาวบ้าน พื้นที่โดยทั่วไปของหมู่บ้านตาโกน
เหมาะกับการเลี้ยงสัตว์ในฤดูแล้ง ชาวบ้านขุดบ่อน้ำไว้ที่นาของตนเองเพื่อใช้ดื่ม ซึ่งเชื่อว่าเป็นน้ำที่
สะอาดเพราะห่างไกลจากสิ่งสกปรกจากมูลสัตว์และคน เขตบ้านตาโกนมีห้วยทับทันไหลผ่าน
ทางด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้านประมาณ 2 กิโลเมตร ปัจจุบันนี้ผู้นำได้ทำโครงการลอกหนองและ
ห้วย ทำให้สภาพแบบธรรมชาติแบบเดิมหายไป เช่น เคยมีกอไผ่ก็ถูกถากถาง โคนจนหมด แล้วใช้

พันธุ์พืชใหม่มาปลูกแทน เช่น ต้นยูคาลิปตัส ตามร่องน้ำมีการปรับเปลี่ยนทำนบดินมาเป็นทำนบกอนกรีตแทน

4. ลักษณะภูมิอากาศ

ภูมิอากาศโดยทั่วไป บ้านดาโกน ตำบลตาโกน คล้ายคลึงกับทุกตำบลในพื้นที่อำเภอเมืองจันทร์ สามารถแบ่งลักษณะอากาศได้ 3 ฤดูกาล คือ

ฤดูฝน เริ่มประมาณปลายเดือนพฤษภาคมหรือต้นเดือนมิถุนายนและไปสิ้นสุดในเดือนตุลาคม ช่วงฤดูฝนอุณหภูมิอยู่ระหว่าง 24.0 - 36.9 องศาเซลเซียส ฝนที่ได้รับส่วนใหญ่เป็นฝนที่มากับลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และจากพายุดีเปรสชันในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มักเกิดปัญหาฝนทิ้งช่วง ชาวบ้านดาโกนมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบลุ่ม ที่น้ำจะกักเก็บน้ำได้ดีทุกพื้นที่ มีน้ำไหลผ่านจึงทำให้ได้พืชผลทางเกษตรดี แต่ที่ผ่านมาในปี พ.ศ. 2554 หมู่บ้านดาโกนฝนไม่ตกถูกต้องตามฤดูกาล แต่ในขณะที่เดียวกันหมู่บ้านข้างเคียงฝนตกตามปกติ ส่งผลทำให้ข้าวที่ปลูกเริ่มเกิดความเสียหาย พระครูถาวรธรรมรังษี เจ้าอาวาสวัดบ้านดาโกน เล่าว่าชาวบ้านได้ประชุมปรึกษาหารือกันภายในหมู่บ้านเรื่องของฝนไม่ตก ในขณะที่หมู่บ้านข้างเคียงตกตามปกติ ชาวบ้านได้ประชุมและได้ข้อสรุปว่าผีผี หรือผีดจาริตประเพณีของหมู่บ้านจึงได้ทำการรำสองโดยแม่หมอ คือ คุณยายเส็ง แก้วสะอาด ซึ่งเป็นผู้นำบ๊อผีมาตั้งแต่บรรพบุรุษ (เป็นความเชื่อของคนในชุมชนที่สามารถสื่อสารกับผีบรรพบุรุษได้) คูลาเหตุที่ฝนไม่ตกได้ความว่า ปู่ตาที่ชาวบ้านนับถือนั้นได้กลับไปอยู่บ้านเก่าคือบ้านตรึม อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ เพราะฉะนั้นจะต้องนำขบวนไปแห่ให้ท่านกลับมาคืน ชาวบ้านดาโกนได้ทำขบวนไปรับปู่ตาที่นับถือนั้นกลับมา วันต่อมาฝนก็ตกเหมือนกับบ้านหมู่ข้างเคียงมาโดยตลอดของฤดูฝน ทำให้ข้าวในนา นั้น ได้รับฝนทันช่วงพอดี (พระครูถาวรธรรมรังษี, และแห่งสุระ, สัมภาษณ์, 11 ธันวาคม 2555)

ฤดูหนาวเริ่มตั้งแต่กลางเดือนตุลาคมถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ ในฤดูนี้จังหวัดศรีสะเกษได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นลมที่พัดออกจากความกดอากาศสูงหรือมวลอากาศเย็นจากประเทศจีน มีลักษณะอากาศเย็นและแห้ง ความกดอากาศสูงหรือมวลอากาศเย็นแผ่ปกคลุมตลอดฤดู อุณหภูมิต่ำลงทำให้มีอากาศหนาวเย็นโดยทั่วไปขึ้นอยู่กับกำลังและขนาดของมวลอากาศเย็นนั้น จากสถิติภูมิอากาศของกรมอุตุนิยมวิทยาในคาบ 30 ปี (พ.ศ. 2523 - 2553) ของจังหวัดศรีสะเกษ พบว่า อากาศหนาวเย็นที่สุดอยู่ในช่วงเดือนธันวาคมถึงเดือนมกราคม วัดอุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ยได้ 17.3 องศาเซลเซียส และ 17.4 องศาเซลเซียส ตามลำดับ อุณหภูมิต่ำที่สุดที่เคยวัดได้เท่ากับ 6.8 องศาเซลเซียส ในเดือนธันวาคม ในฤดูนี้มักประสบปัญหาภัยแล้งเนื่องจากมีฝนลดน้อยลงอย่างมาก ส่วนใหญ่ไม่มีฝนตกเลย หนึ่งในฤดูนี้อาจมีคลื่นกระแสลมตะวันตกเคลื่อนตัวมาจากประเทศพม่าผ่านภาคเหนือของประเทศไทยเข้ามามีอิทธิพลต่อภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้

ซึ่งอาจทำให้มีฝนฟ้าคะนองเกิดขึ้นได้ แต่ปริมาณฝนจะมีไม่มากนัก ในช่วงนี้ชาวบ้านตากโจนจะปลูกพริก หอม กระเทียม เพราะพื้นที่ของชาวบ้านตากโจนเป็นพื้นที่ที่สามารถเจาะน้ำบาดาลได้พอที่จะทำการปลูกพืชดังกล่าว

ฤดูร้อนเริ่มตั้งแต่กลางเดือนกุมภาพันธ์ถึงกลางเดือนพฤษภาคม ลมที่พัดปกคลุมในฤดูนี้ส่วนใหญ่เป็นลมใต้และลมตะวันตก และมักจะมีหย่อมความกดอากาศต่ำเนื่องจากความร้อนปกคลุมตลอดฤดู ทำให้มีอากาศร้อนโดยทั่วไป บางวันมีอากาศร้อนจัด สามารถวัดอุณหภูมิได้สูงถึง 40 องศาเซลเซียสขึ้นไป จากสถิติภูมิอากาศของกรมอุตุนิยมวิทยาในคาบ 30 ปี (พ.ศ. 2523 - 2553) ของเขตบริเวณอำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ พบว่า เดือนเมษายนเป็นเดือนที่มีอากาศร้อนมากที่สุด อุณหภูมิสูงที่สุดที่เคยวัดได้ 42.5 องศาเซลเซียส ในฤดูนี้จะมีบางช่วงที่มีมวลอากาศเย็นจากประเทศจีนแผ่ลงมา เกิดการปะทะกับมวลอากาศร้อนที่ปกคลุมอยู่ก่อนแล้ว ทำให้เกิดพายุฟ้าคะนอง ลมกระโชกแรง บางครั้งมีลูกเห็บตกเกิดขึ้นด้วย เราเรียกพายุชนิดนี้ว่าพายุฤดูร้อน ฝนที่ตกลงมาในฤดูนี้ยังมีปริมาณน้อย มักไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูกของชาวบ้านตากโจน จากสภาพปัญหาดังกล่าวส่งผลต่อการทำมาหาเลี้ยงชีพของชุมชนบ้านตากโจน ซึ่งประชากรหญิงทำการทอผ้าไหมที่บ้านส่วนประชากรชายจะไปรับจ้างในเมือง

5. สภาพแวดล้อม

พบว่า สภาพแวดล้อมด้านทรัพยากรน้ำมีการจัดการน้ำร่วมกันที่เป็นแหล่งน้ำชุมชน แต่แหล่งน้ำข้างเคียงหมู่บ้านมีความหมายและสำคัญ เพราะได้ใช้น้ำบริโภคเป็นวิถีชีวิต มีการช่วยป้องกันน้ำไว้ใช้ให้ตลอดฤดูกาล เนื่องจากทุกปีชาวไทยภูยบ้านตากโจนจะขาดแคลนแหล่งน้ำในการประกอบอาชีพเกษตรเป็นอย่างมาก ส่วนใหญ่แล้วเจาะน้ำบาดาลใช้เอง ซึ่งเป็นสิ่งที่ดีมากสำหรับบริเวณในเขตพื้นที่ของหมู่บ้านตากโจน หรือทั้งตำบลตากโจน น้ำบาดาลที่เจาะขึ้นมาใช้นั้นไม่เต็มสามารถนำมาบริโภคได้ จากการสัมภาษณ์ นางสมใจ ผมคำ ว่าตั้งแต่โตขึ้นมายังไม่เคยเห็นว่าชาวบ้านตากโจนขาดน้ำดื่มน้ำใช้ในครัวเรือนเลย เจาะน้ำบาดาลตรงบริเวณไหนก็สามารถใช้น้ำจากบริเวณนั้นได้และเพียงพอต่อการใช้สอยในครัวเรือน แต่ถ้าเป็นแหล่งน้ำที่นำมาใช้ในการทำการเกษตรที่ต้องใช้พื้นที่ในบริเวณกว้าง การใช้น้ำจะไม่เพียงพอต่อการทำการเกษตร แต่จากปัญหาดังกล่าวชาวบ้านได้รับบสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลตากโจน ซึ่งได้สร้างแหล่งน้ำให้ โดยขุดลอกแหล่งน้ำจากของเดิม ชาวบ้านมีกฎเกณฑ์การใช้น้ำโดยจัดให้มีศาลปู่ตาเป็นศาลเพียงดาปฎิญา ร่วมกันเกี่ยวกับการใช้แหล่งน้ำเพื่อใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ภารกิจที่สำคัญคือ การใช้ภูมิปัญญาในการทำนาคันดิน เพื่อให้เกิดทำนบเคียงคู่กับชุมชน เพราะชาวบ้านตากโจนหรือชาวอีสานใต้ทั่วไป เชื่อว่าบางปีจะเกิดวิกฤติเรื่องน้ำฝน บางปีฝนตกต้นปีหนัก กลางปีแล้ง ท้ายปีตกหนักหรือแล้ง จึงเป็นเรื่องสำคัญ ชาวไทยภูยบ้านตากโจนจัดให้พระสงฆ์ที่เป็นเจ้าอาวาสวัดของหมู่บ้านดูแลแหล่งน้ำ

ประจำหมู่บ้าน หากปีใดแล้งพระสงฆ์ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจที่ทรงคุณค่าด้านสังคม คือสร้างความศรัทธาให้ชุมชนอยู่รวมกลุ่มกัน โดยการพึ่งพาอาศัยกัน เอื้ออาทรต่อกัน สร้างจิตสำนึกรักถิ่นกำเนิด ภาคภูมิใจในชาติพันธุ์ของตน เป็นการสืบสานและอนุรักษ์วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนทั้งสืบทอดเจตนารมณ์ของบรรพบุรุษและยังเป็นการสร้างชื่อเสียงให้กับหมู่บ้านและชุมชน เป็นแกนนำเชิญชวนชาวบ้านร่วมใจกันทำนาบริเวณของวัดที่ใกล้หนองน้ำ หรือที่เรียกกันว่า “เวียนทุ่งขอ” หมายถึง การลงแขกชาวบ้านคานา เพื่อให้ได้ผลผลิตของข้าวไว้ประกอบกิจกรรมร่วมกันของวัดและของหมู่บ้าน เป็นการสร้างความสมดุลระหว่างวัดกับชุมชนในหลักการเรื่อง พึ่งพาอาศัยกัน น้ำในหนองใหญ่นี้ชาวบ้านจะเรียกว่า “ผังผัด” ชาวบ้านในหมู่บ้านใช้เป็นทรัพย์สินสมบัติกลาง ชาวบ้านต้องพื้งน้ำจากแหล่งน้ำส่วนกลางไปใช้ทำนาเพื่อใช้น้ำบำรุงข้าวในนา โดยเฉพาะปีใดที่เกิดฝนแล้งจะใช้น้ำรดผักคั้นไม้ในสวนผัก (เต็ง คิลธรรม, สมใจ ผมคำ และแท่ง สุระ, สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2555) อาจกล่าวได้ว่าเป็นสระน้ำสาธารณะที่ใช้ร่วมกันทั้งหมู่บ้าน เป็นบ่อเกิดวัฒนธรรม มีกิจกรรมที่ส่งเสริมสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ หมู่บ้านตาโกนมีความเคารพกฎกติกาของหมู่บ้านเป็นอย่างดี คือ ในช่วงของต้นฤดูฝนผู้นำชุมชนมีการประกาศให้ชาวบ้าน ได้ช่วยกันอนุรักษ์สัตว์น้ำ ในช่วงนี้ห้ามออกจับสัตว์น้ำมาประกอบอาหาร หรือขาย เพื่อให้สัตว์น้ำได้มีการขยายพันธุ์ สืบทอดพันธุ์สัตว์ในแหล่งธรรมชาติเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพ ตามริมห้วยทับทันที่มีกอไผ่ ไม้พุ่มเป็นแหล่งที่อาศัยของเหล่านกกาและสัตว์เลื้อยคลาน จากความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติทำให้ชาวบ้านตาโกนพึ่งพาตนเองได้เพราะทำการหาสัตว์น้ำ สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ มาเป็นอาหารและหล่อหลอมกิจกรรมประจำวันกลายเป็นวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขายาตาโกน เช่น การช่วยเหลือนกันจุดแหล่งน้ำ การปั้นทำนบและลำห้วยเพื่อบังคับน้ำไหลเข้านาข้าว การจับปลาในสระในหนองร่วมกัน การลงแขกคานา บั่นคันทนา เกี่ยวข้าว ตีข้าว บรรทุกข้าวเปลือกจากทุ่งนาใส่ไว้ในยุ้งข้าว การช่วยกันดูแลสัตว์เลี้ยงร่วมกัน ตลอดจนเกิดประเพณีจุดบั้งไฟ บุญผะเหวด (พระเวสสันดรชาดก) คุนขยายแก้ว ชันติวงศ์ เล่าว่า ทุกวันนี้ พบชาวบ้านอื่น ๆ มาหากบ หาปลา เพื่อเอาไปปรุงอาหาร อยู่บ่อยครั้ง ชาวบ้านจึงออกกฎระเบียบร่วมกัน คือ ถ้าเห็นผู้ที่มาจับปลาไปกินต้องช่วยกันบอกต่อ ๆ กัน เพื่อตามจับบุคคลที่ไม่ใช่คนในชุมชน เพราะบริเวณดังกล่าวนี้เป็นทรัพย์สินสมบัติของบ้านเรา ช่วงหลัง พ.ศ. 2530 สภาพแหล่งน้ำได้ถูกปรับเปลี่ยนไปเพราะสภาพตำบลให้งบประมาณทำการลอกใหม่ ตามรูปแบบทางราชการ โดยให้ผู้ประมูลทำการขุดลอก ส่งผลให้ระบบนิเวศในแหล่งน้ำริมหนองริมห้วยถูกทำลาย แล้วปล่อยให้เป็นที่เสื่อมโทรม ต่อมามีการส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกต้นหมอนเลี้ยงไหมตามริมคลองส่งน้ำ และแหล่งน้ำใช้เลี้ยงปลา เช่น ทำนบบ้านตาโกนถูกใช้เลี้ยงปลาตามรูปแบบเกษตรอำเภอ และอีกด้านใช้เป็นประปา (แก้วใจ ชันติวงศ์, เส็ง แก้วสะอาด และปัญญา เศติม, สัมภาษณ์, 10 ธันวาคม 2555)

ชาวบ้านตาโกนมีความเชื่อที่สำคัญมี 3 ประเภท คือ

1. ความเชื่อเกี่ยวกับผี มี 2 ประเภท ได้แก่

1.1 ผีปู่ตามีตะกวดเป็นสัญลักษณ์ ตะกวด หรือชาวไทยเขมรเรียก ตะโกด กลุ่มชาวไทยภูเขาเรียก ตะก๊อด กลุ่มชาวไทยลาวเรียก แลน ตะกวดมีรูปร่างคล้ายตัวเหี้ย หนั่งหยาบเป็นเกล็ด แต่ลำตัวสีเทาอมเหลือง จึงดูสีเหลืองอ่อนทั้งตัว ไม่มีลายคาดตามขวาง ชอบอาศัยตามป่าโปร่งและเนินเขา ว่ายน้ำไม่เก่งเท่าตัวเหี้ย ชอบอาศัยใกล้แหล่งน้ำ แต่จะซุกตัวอยู่ใน โพงรงต้นไม้ ขึ้นต้นไม้ได้รวดเร็ว เป็นสัตว์ไม่ดุร้าย ตะกวดชอบกินสัตว์เล็กกว่าเป็นอาหาร ได้แก่ ปลา ลูกไก่ ลูกนก กบ เขียด หนู แมลง และซากเน่าเปื่อย

1.2 ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ตัวแทน คือ ผู้หญิงในสายตระกูล ได้แก่ ผีมอและผีมอ

2. ความเชื่อในพระพุทธศาสนา มีการไปทำบุญตักบาตรทุกวันพระและวันสำคัญ

3. ความเชื่อทั่วไปและข้อชะล่าต่าง ๆ คำว่าชะล่า เป็นภาษาทวย หมายถึง ไม่ดี ไม่งาม ไม่เหมาะไม่สม เป็นบาปเป็นกรรม ถ้าทำอะไรลงไปผู้เฒ่าผู้แก่ทักท้วงว่าชะล่า เพราะฉะนั้นชะล่านี้ เป็นคำศักดิ์สิทธิ์ ผู้ทำจะไม่กล้าทำต่อไป คำว่า ชะล่าจึงถือเป็นประเพณีสืบต่อกันมาจนทุกวันนี้ ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ที่ทำให้คนในบ้านตาโกนมีระเบียบวินัยเป็นอย่างดี ในปีหนึ่งจะมีพิธีแซนยะฐู (เช่นปู่ตา) สองครั้ง ในเดือน 3 เพื่อขอบคุณปู่ตาที่ให้ผลผลิตการเกษตรอุดมสมบูรณ์ ในเดือน 6 เพื่อขอให้ฝนตกถูกต้องตามฤดูกาล มีอาหารและน้ำที่บริบูรณ์ตลอดทั้งปี นอกจากพิธีแซนยะฐู แล้ว ในช่วงสำคัญของชีวิต ได้แก่ การเกิด การตาย การแต่งงาน การคลอดบุตร การบวช การเกณฑ์ทหาร และอื่น ๆ ทุกขั้นตอนต้องมีความเชื่อเรื่องผีปู่ตาคะกวดมาเกี่ยวพันด้วย ส่วนการนับผีบรรพบุรุษที่มี ผู้หญิงของแต่ละตระกูลเป็นผู้สื่อสารกับผีบรรพบุรุษนั้น ได้แก่ แกลมอและแกลออ (แกล เป็นภาษาทวย แปลว่า การละเล่น) ในแต่ละปีจะมีการแกลมอและแกลออ 3 โอกาส แกลมอในโอกาสเลือกมอ คนใหม่ ในวันปีใหม่ และรักษาคนป่วย จะเล่นในวันอังคารขึ้น 8 ค่ำ ส่วนออจะมีคายที่ทำด้วย ดอกจำปา จะเล่น 3 โอกาสเช่นกัน แกลออเพื่อเลือกออคนใหม่ แกลมอในวันเข้าพรรษาและออกพรรษา แกลออเพื่อรักษาคนป่วย แกลออจะเล่นในวันอังคาร ขึ้น 15 ค่ำ แกลมอและแกลอามีข้อแตกต่างตรงแกลมอใช้ช่างม้าเล่น เงินไหว้ครูใช้เงิน 112 บาท และจะเล่นกันในเวลากลางวันตั้งแต่เช้าจนถึงเย็น ส่วนแกลออจะเล่นในเวลากลางคืนตั้งแต่หัวค่ำจนถึงสว่าง จะใช้ดอกจำปา ออใช้เงิน 300 บาท ที่ขาดไม่ได้เลยคือ ผ้าไหมที่นำมาประกอบในพิธีกรรมทั้งสองพิธีไม่ว่าจะเป็นแกลมอหรือแกลออนี้ด้วย การเข้าทรงจะอัญเชิญผีบรรพบุรุษมาประทับร่างตามความเชื่อของพิธีกรรมและกฎเกณฑ์ นอกจากนี้ชาวไทยภูเขามองบ้านตาโกนมีความเชื่อในเรื่องอื่น ๆ ได้แก่ พิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผี พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาและพิธีกรรมในข้อชะล่าต่าง ๆ ทุกอย่าง เมื่อเกิดพิธีกรรมแล้วกฎเกณฑ์ย่อมมาตามด้วย ภูมิปัญญา ได้มาจากองค์ประกอบของบริบทชุมชน ได้แก่

การเกิดจะมีภูมิปัญญา ในการทำคลอด การพยาบาลแม่และเด็กทารก การแต่งงานมีภูมิปัญญา ด้านการทำนายคางไก่ การตายมีภูมิปัญญาการใช้ผ้าคลุมศพซึ่งผ้าที่นำมาคลุมศพนั้นจะต้องเป็น ผ้าไหมที่ชาวไทยทอเรียกกันว่า “ลิกสะนอนบ” ซึ่งแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของผู้ตายและจะทำให้ ผู้ตายไปไปสู่สรวงสวรรค์ การเอาน้ำมะพร้าวอ่อนล้างกระดูกกันกลิ่น การสร้างที่อยู่อาศัย ด้านเทคโนโลยี การจักสาน การถนอมอาหาร และอื่นๆ อุดมการณ์การอยู่ร่วมกันได้มาจากองค์ประกอบ ความเป็นชาวไทยทอ อันได้จากทักษะของชาติพันธุ์ชาวไทยทอเอง เกิดจากทักษะของกลุ่มชาติพันธุ์ อื่น โดยเน้นจากการแสดงออกทางภาษา ความเชื่อและการนับถือ การแต่งกาย ศิลปะ นันทนาการ สถาปัตยกรรม (พระครูถาวรธรรมรังษี, แห่ง สุระ, เฉลิม สุภาที, สัมภาษณ์, 10 ธันวาคม 2555)

ชุมชนบ้านตาโกนมีประเพณีที่สำคัญ ได้แก่

1. ประเพณีทำขวัญข้าว เป็นประเพณีที่คนในชุมชนปฏิบัติต่อกันมาเนื่องจากข้าวเป็น พระแม่โพสพ เมื่อเกษตรกรเอาข้าวขึ้นยุ้งฉางหรือออกจากยุ้งฉาง และข้าวที่นำมาบริโภครหรือขาย ครั้งแรกต้องมีเซ่นไหว้ก่อน

2. ประเพณีไหว้ปู่ตา เพื่อความเป็นสิริมงคลอยู่เย็นเป็นสุขของคนในชุมชน

3. ประเพณีรำกล่อม เป็นประเพณีรำเพื่อแก้บนหรือรำเพื่อรักษาคนป่วย เป็นความเชื่อ อย่างเป็นทางการของคนในชุมชน

4. ประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าว เป็นประเพณีที่คนในชุมชนช่วยกันทำงาน (เกี่ยวข้าว)

5. ประเพณีบุญข้าวกำ

6. ประเพณีบุญข้าวจี่

7. บุญผีดำแขก (แรกน้าขวัญ)

8. ประเพณีบุญบั้งไฟ

9. บุญข้าวประดับดิน

10. บุญข้าวสาก

11. บุญกฐิน

12. บุญพระเวสสันดร

ชาวไทยทอบ้านตาโกนมีบุคลิกเฉพาะที่รักเพื่อนรักกลุ่ม ซื่อสัตย์ต่อคนที่พึ่งพากัน รวมทั้ง มีความยืดหยุ่นและสามารถปรับตัวได้ดีของคนในชุมชน อีกทั้งกระแสรักและความภาคภูมิใจ ในท้องถิ่นที่ตนเองเติบโตมาอย่างต่อเนื่อง ลักษณะเด่นเหล่านี้ทำให้ชาวไทยทอบ้านตาโกนในสมัย ปัจจุบัน ซึ่งมีการศึกษาในระดับสูงขึ้นไปได้รับการศึกษาเพิ่มเติมจากภายนอกนั้น มีความเชื่อมั่น กล้าหาญมากยิ่งขึ้นในการทำธุรกิจในภูมิถิ่นที่การสืบทอดภูมิปัญญา ต่างผสมผสานกับสมัยใหม่ที่ คนรุ่นก่อนได้ริเริ่มขึ้นหรือการสร้างและพัฒนางานใหม่ๆ ด้วยตัวเอง ซึ่งทำให้เกิดโครงสร้างทาง เศรษฐกิจที่เปลี่ยนไปจากดั้งเดิมในบางพื้นที่ เช่น ชาวไทยทอเคยเติบโตจากการผลิตและการค้า

สินค้าเกษตร แต่ในปัจจุบันมีสินค้าจำพวกเครื่องจักรกล สิ่งทอ ทำให้โครงสร้างผู้บริโภคปรับเปลี่ยนไปสู่กลุ่มที่เป็นข้าราชการ นักท่องเที่ยว ส่งผลให้เกิดธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมพื้นฐานเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก รวมถึงบริการอื่น ๆ ที่รองรับความต้องการของตลาดด้วย ซึ่งมีทั้งธุรกิจที่เป็นของคนในพื้นที่นั่นเอง

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าสภาพทางสังคมของชาวไทยภูมบ้านตาโกน เป็นสังคมชนบทที่อยู่รวมกันเป็นหมู่บ้าน ปกครองในระบอบประชาธิปไตย เคารพเสียงส่วนใหญ่ นับถือผู้หลักผู้ใหญ่ในบ้านเป็นที่เคารพ เป็นสังคมที่มีความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รักษาขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมชาวไทยภูม เป็นสังคมที่มีความเอื้ออารีต่อกัน

6. การคมนาคม

การคมนาคมเริ่มต้นจากทางเกวียน เชื่อมต่อระหว่างชนบทกับตัวอำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งมีสถานีรถไฟแล่นผ่าน ต่อมาทางเกวียน ได้มีการขยายเป็นทางรถยนต์ และองค์การบริหารส่วนตำบลได้รับงบประมาณจากรัฐ ได้พัฒนาถนนระหว่างตำบล เช่น ถนนลาดยางสายบ้านแกงเลี้ยว-บ้านตาโกน ระยะทาง 7 กิโลเมตร ถนนลาดยางสายบ้านอิเซ-บ้านแต่ ระยะทาง 12 กิโลเมตร ถนนลูกรังสายบ้านหนองหัวหนองสะแดง-หนองใหญ่ ระยะทาง 5 กิโลเมตร ถนนภายในตำบล ถนนคอนกรีตเสริมเหล็กภายในหมู่บ้านทั้งหมด 53 สาย ถนนหินคลุก จำนวน 25 สาย ถนนลูกรัง จำนวน 11 สาย สามารถเดินทางเชื่อมต่อระหว่างกรุงเทพฯ กับจังหวัดต่าง ๆ ได้สะดวก ส่งผลให้หมู่บ้านตาโกนมีเศรษฐกิจที่ขยายตัวมากยิ่งขึ้น

7. อาชีพ

ชาวไทยภูมบ้านตาโกนส่วนใหญ่ทำอาชีพทางการเกษตรเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชน แต่เดิมพื้นที่การเกษตรเป็นป่า มีการแปลงป่าให้เป็นพื้นที่นา ปัจจุบันผู้คนได้ปรับพื้นที่ให้เป็นพื้นที่ไร่และพื้นที่นา ที่ทำการเกษตรเริ่มแรกอยู่ใกล้ที่อยู่อาศัย การจัดการที่ดินการเกษตรระยะแรกขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว เช่น การจัดการมรดกที่ดินเพื่อทำกินแก่บุตรหลานเมื่อแยกครอบครัวออกไปสร้างครอบครัวใหม่ เมื่อมีประชากรเพิ่มขึ้นจึงขยายออกห่างจากหมู่บ้าน มีการแปลงนาให้เป็นบ้านเกิดเป็นหมู่บ้านใหม่ตั้งอยู่รายรอบบ้านตาโกน หมู่ที่ 1 เมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้นจึงขยายเป็นหมู่ที่ 2 และขยายตัวออกไป เช่น บ้านวัด บ้านแดง บ้านเค็ง เป็นต้น การเปลี่ยนผ่านกิจกรรมการเกษตรบ่อ ๆ ชาวบ้านจึงมีความคุ้นเคยกับพื้นที่และมีความชำนาญก่อให้เกิดภูมิปัญญาการเกษตร สามารถรับรู้เรื่องลมฟ้าอากาศ ดิน น้ำ การจัดการด้านการเกษตรอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ ต่อมารัฐเข้ามามีบทบาทแทรกแซงเกี่ยวกับที่ทำกิน ได้ผูกโยงเกี่ยวกับการใช้สิทธิกับการใช้ประโยชน์ เกิดหลักฐานการใช้สิทธิที่ดิน ใบเขียวข่าเป็นหนังสือกรรมสิทธิ์ที่ดิน ใบเขียวข่า คือ หนังสือขอจับจองที่ดินเพื่อเข้าทำประโยชน์ในที่ดินรกร้างว่างเปล่าตามพระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน

(ฉบับที่ 6) พ.ศ. 2479 ซึ่งตามพระราชบัญญัติดังกล่าวได้บัญญัติเกี่ยวกับใบอนุญาตให้จับจองที่ดินว่ามี 2 ชนิด คือ

1. ใบเหี้ยบย่ำ นายอำเภอเป็นพนักงานเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจหน้าที่ในการออกใบอนุญาตให้จับจอง ซึ่งมีระยะเวลาการทำประโยชน์ให้แล้วเสร็จภายใน 2 ปีนับแต่วันที่ได้รับ

2. ใบเหี้ยบย่ำตราจอง เจ้าพนักงานที่ดินเป็นพนักงานเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจหน้าที่ในการออกใบอนุญาตให้จับจอง ซึ่งมีระยะเวลาการทำประโยชน์ให้แล้วเสร็จภายใน 3 ปีนับแต่วันที่ได้รับใบจอง (กรมที่ดิน กระทรวงมหาดไทย, 2551, หน้า 56-65)

ซึ่งเจ้าพนักงานออกให้แก่ผู้ก่อสร้างขอจับจองที่ดินที่รกร้างว่างเปล่า แต่เป็นใบอนุญาตชั่วคราว หลักฐานที่ทำกินได้พัฒนาอย่างต่อเนื่อง เกิดหนังสือรับรองกรรมสิทธิ์ที่ดินแบบใหม่เรียกว่า “โฉนดที่ดิน” สำหรับการเกษตร ส่วนการประกอบอาชีพของชาวบ้านตาโกนที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจากอดีตจนปัจจุบันที่สำคัญควรแก่การนำมากล่าว ได้แก่

1. การทำนา ชุมชนชาวไทยภูมบ้านตาโกนนั้น พบว่า มีการออกเอกสารเกี่ยวกับการทำนาเป็นหลักสำคัญ ใช้แรงงานในครัวเรือน มีพื้นที่ทำนารอบ ๆ บ้าน เป็นแหล่งผลิตที่สำคัญ มีนาหลุมและนาคอน สภาพพื้นที่นาหลุมใกล้แหล่งน้ำใหญ่หรือทำนบ เอื้อประโยชน์ต่อการปลูกข้าว และข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ ที่ทำรายได้มากเป็นอันดับหนึ่งของชาวบ้านตาโกน มีการเพาะปลูกทุกหลังคาเรือน ส่วนใหญ่เป็นข้าวเจ้า และข้าวเหนียว ประมาณร้อยละ 87 เป็นข้าวเจ้า ในจำนวนนี้เป็นข้าวเจ้าหอมมะลิประมาณร้อยละ 70 ของผลผลิตข้าว ทั้งหมดนี้ ซึ่งเป็นการผลิตเพื่อจำหน่าย ส่วนข้าวเหนียวจะเป็นการผลิตเพื่อบริโภคเหลือจึงจะขาย การเพาะปลูกข้าวในหมู่บ้านตาโกนส่วนใหญ่ยังคงอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก ดังนั้น สภาพดินฟ้าอากาศ จึงเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเพาะปลูกข้าวมาก

2. การปลูกพืชผักสวนครัว ชาวบ้านตาโกน จะรื้อโพนจอมปลวกและปรับพื้นที่ให้เสมอกันทำเป็นที่สวน สำหรับไว้ปลูกพืชและผักสวนครัวไว้บริโภคในครัวเรือน เดิมทำการปลูกทุกครัวเรือนแต่ปัจจุบันนั้นทำการปลูกเพียงเล็กน้อย เพราะมีการขุดลอกทำนบแล้วนำดินทิ้งทับถมที่สวน ชาวบ้านจึงพากันปรับสร้างบ้านเป็นที่อยู่อาศัยแทน พืชสวนที่ปลูกสมัยก่อน ได้แก่ กระเทียมหัวขาว หอมแดง พริก ยาสูบ พักเขี้ยว พักทอง บวบ ผักกาดเขียว ผักชีลาว ผักหอม ผักขม (กะทิ) ข้าวโพด มะเขือพวง มะเขือห้าลิ้ง มะเขือเทศเมล็ดเล็ก พริก พันธุ์พืชสวนที่ใหม่ทุกวันนี้ มีผักกาดขาว กะหล่ำปลีกะหล่ำดอก กระน้ำ ผักกาดเขียวปลี ผักกาดหัว ตามชอบร้วสวนปลูกหม่อน มะละกอ กกล้วย กอไผ่ มันเทียน มันเสื่อ อ้อย ไม้ยืนต้น เช่น มะม่วง พันธุ์พื้นบ้าน ได้แก่ มะม่วงเปรี้ยว มะม่วงป่า ปัจจุบันปลูกมะม่วงพันธุ์ เช่น พันธุ์เขียวเสวย ถ้าเป็นขอบสระจะปลูกต้นบอนเพื่อป้องกันดินพังลงสู่สระน้ำและใช้ต้นตมแกงใส่เนื้อไก่ เป็ด ปลา หมูเป็นอาหาร ปัจจุบันชาวไทย

กูยบ้านตาโกนที่ทอผ้าไหมจะนิยมปลูกหม่อนไว้หลังบ้านเพื่อเป็นการสร้างหัตถกรรมพื้นบ้าน (เล็ง แก้วสะอาด, แพง ปรวยทอง, และละ ระกดี, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2555) ปัจจุบันชาวบ้านตาโกนได้เปลี่ยนความคิดหันมาปลูกพริก เป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญพืชหนึ่งที่ทำรายได้ให้แก่ ชาวกูยบ้านตาโกน หลังจากการดำเนินา ชาวกูยบ้านตาโกนส่วนใหญ่ทำการปลูกพริกในฤดูแล้ง โดยทำการเพาะกล้าในช่วงเดือนสิงหาคม - กันยายน หลังจากนั้นในช่วงเดือนกันยายน - พฤศจิกายน จึงทำการย้ายพริกลงปลูกในแปลง พันธุ์ที่นิยมปลูก ได้แก่ พันธุ์ซูเปอร์ฮอด หัวเรือ และหัวยี่สิบ สำหรับปัญหาสำคัญในการผลิตที่ส่งผลผลิตลดลง ได้แก่ โรคและแมลง โรคที่พบมากที่สุด ได้แก่ โรคโคนเน่าที่เกิดจากเชื้อรา แมลงที่พบเป็นพวกหนอนเจาะผล และมีการระบาดของเพลี้ยไฟมาก เมื่อพบปัญหา ชาวกูยบ้านตาโกนจะซื้อสารเคมีที่ร้านค้ามีลักษณะเป็นชุด บางครั้งใช้ไม่ถูกกับโรคและแมลงที่เกิดขึ้นมีการใช้สารเคมีเป็นจำนวนมากในการป้องกันกำจัดศัตรูพริก ทำให้ต้นทุนการผลิตเพิ่มขึ้น และยังเป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดสารพิษตกค้างในผลผลิต เป็นอันตรายต่อสุขภาพของผู้ผลิตและผู้บริโภค แต่ด้วยความเข้มแข็งของคนชุมชน ซึ่งมีจุดเริ่มต้นจากการที่อยากปลูกพริกแบบไม่ใช้สารเคมี เนื่องจากตระหนักถึงอันตรายจากสารเคมี ทำให้มีความพยายามในการศึกษาหาความรู้ นำสูตรสมุนไพรและน้ำหมักชีวภาพต่าง ๆ มาทดลองใช้ จนประสบความสำเร็จในการป้องกันกำจัดศัตรูพริก และยังมีน้ำหมักชีวภาพสูตรปุ๋ย สูตรเร่งดอก เร่งผล ซึ่งล้วนแต่เป็นวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นนั้น

3. อาชีพรับจ้าง ปัจจุบันสภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครองได้ปรับเปลี่ยนไปตามสมัย บทบาทของผู้ชายมีหน้าที่เกี่ยวกับการสร้างความมั่นคงให้กับชีวิตครอบครัว ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม เช่น แนวคิดการออกไปทำมาหากินนอกครัวเรือน งานสำคัญ ได้แก่ การใช้แรงงานในการทำไร่ การทำนา ขุดดินปั้นคันทนา การนวดข้าว ขนข้าวขึ้นยุ้งฉาง หรือออกไปรับจ้างก่อสร้าง นอกหมู่บ้าน และการจัดงานพิธีกรรมที่เกี่ยวกับชุมชน เช่น งานวัด พิธีกรรมเช่นศาลปู่ตา บทบาทของผู้ชายเกี่ยวกับงานการก่อสร้าง ตัดไม้ หาฟืน เลื่อยไม้ หาของป่าหาปลา เลี้ยงสัตว์ การสร้างคอกวัว คอกควาย สร้างบ้านซ่อมแซมบ้าน เครื่องมือทอผ้า โถนา ไถคราด ตัดอ้อยนอกชุมชน ขับรถยนต์เพื่อจัดหาซื้อข้าวมาขาย ปัจจุบันโลกมีการสื่อสารติดต่อเชื่อมโยงเหตุการณ์สำคัญ ชาวบ้านได้ศึกษาจากวิทยุโทรทัศน์ ข่าวสารจากหนังสือพิมพ์ และโรงเรียนมีการจัดการศึกษาแนวใหม่ ช่วงหลัง พ.ศ. 2520 คนรุ่นใหม่ทั้งหญิงและชายชาวบ้านตาโกนได้ปรับความคิด การดำเนินชีวิตแบบใหม่ เช่น การเดินทางออกไปหางานทำในเมืองหรือที่กรุงเทพฯ ครอบครัวบางครอบครัวสามารถส่งบุตรหลานศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น และได้ทำงานรับราชการ เช่น ครู ตำรวจ ทหาร หมอ พยาบาล เป็นพนักงานในบริษัทเอกชน และบางครัวเรือนสามารถเปิดร้านค้าส่วนตัวภายในชุมชน (เคน ศิลธรรม, และละ ระกดี, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2555) ส่วนบทบาทของผู้หญิงก็เปลี่ยนไป ประชากรหญิงมีการออกไปทำงานนอกบ้านเพิ่มสูงขึ้น การเข้าไปมีบทบาทในการทำงานที่ใช้แรงงานเคียงบ่า

เคียงไหล่เท่ากับผู้ชาย เช่น การออกไปขายแรงงานตัดอ้อยนอกหมู่บ้าน และช่วยเหลืองาน เช่น งานวัด งานโรงเรียน งานกลุ่มเครือข่ายของหมู่บ้าน หรือการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น การจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ กลุ่มออมทรัพย์สตรี โดยมีผู้หญิงเป็นประธานกลุ่ม การเข้าไปมีส่วนร่วมกับกิจกรรมทางวัด เมื่อมีวันสำคัญทางศาสนาหรืองานเทศกาลแต่ละปี โดยเฉพาะบทบาทในเรื่องการจัดทำเครื่องพิธีกรรมทางความเชื่อ ได้แก่ การจัดประดับตกแต่งพื้นที่งาน การเตรียมความพร้อมในกิจกรรมของชุมชน การจัดทำอาหารการกินเมื่อมีงานบุญประจำปี แต่งานที่โดดเด่นของผู้หญิงชาวไทยภูยบ้านตาโกน ได้แก่ การทอผ้าไหม ตั้งแต่การเลี้ยงไหมจนถึงการทอผ้าไหม และพิธีกรรมความเชื่อผีบรรพบุรุษเช่น กลุ่มแกลมอ แกลลอ ซึ่งเป็นกิจกรรมความเชื่อจากอดีตที่สืบทอดรักษาไว้ได้ดี (และ ภักดี, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2555)

ความเป็นมาการทอผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยภูย

กลุ่มทอผ้าไหมพื้นบ้านชาวไทยภูยบ้านอาลี

การทอผ้าไหม เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านของชุมชนบ้านอาลี อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ ทำให้ทราบถึงวัฒนธรรมการทอผ้าไหมพื้นบ้านที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ แสดงถึงความผูกพันของภูมิปัญญาการทอผ้าไหมพื้นบ้านกับวิถีชีวิตในชุมชน ตั้งแต่เริ่มต้นเป็นตัวไหม กระบวนการทอผ้าไหม การทำลวดลายผ้า การดูแลรักษา การใช้ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม ประเพณีต่าง ๆ (พนม คันบุญ และสุวิทย์ บุญญา, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2555)

จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ชาวบ้านอาลีมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินชีวิตตามวิวัฒนาการที่พัฒนาไปอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีสมัยใหม่และกระแสโลกไร้พรมแดน อย่างไรก็ตาม ชาวไทยภูยบ้านอาลีก็ยังคงพยายามรักษาเอกลักษณ์วัฒนธรรมของตนไว้อย่างเหนียวแน่น ทั้งนี้เพราะการคงอยู่ของวัฒนธรรม นอกจากเป็นการรักษามรดกตกทอดที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ไว้แต่โบราณกาลแล้ว ยังเป็นการแสดงถึงความเป็นชาติ ความมีอารยธรรม สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ผ่านขนบประเพณี งานศิลปะ หัตถกรรม และภูมิปัญญาของท้องถิ่นอีกด้วย การทอผ้าไหมพื้นบ้าน เป็นงานศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้านที่สะท้อนถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรม การแต่งกาย บ่งบอกถึงความเชื่อและคตินิยมของชุมชนที่ปรากฏอยู่ในรูปของผ้าทอพื้นบ้าน ตั้งแต่การออกแบบลวดลาย กรรมวิธีการทอที่มีลักษณะเฉพาะของชุมชน ศิลปะการถักทอลวดลายผ้าที่หลากหลายยังเป็นหลักฐานที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของชาวไทยภูย แสดงถึงวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และเอกลักษณ์ของตนเอง เดิมการทอผ้าไหมพื้นบ้าน นอกจากเป็นการทอขึ้นเพื่อใช้ในครัวเรือนแล้วยังใช้ในงานบุญประเพณี และใช้ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ ลวดลายผ้าไหมที่ถักทอขึ้นจึงประณีตและหลากหลาย โดยถ่ายทอดจากกิจวัตรประจำวันลงไว้ในลายผ้าและแตกต่างกันตามโอกาสที่ใช้

ผ้าทอพื้นบ้านของชาวไทยภูเขาบ้านอาลี เป็นงานศิลปะที่เน้นความประณีตของการถักทอ ลวดลายทั้งงดงามแตกต่างกัน อันแสดงถึงเอกลักษณ์ของชุมชน ทำให้เกิดความสนใจจากคนต่างพื้นที่ อีกทั้งการสนับสนุนส่งเสริมของภาครัฐ จึงทำให้ผ้าไหมพื้นบ้านได้รับความนิยมอย่างมากในกลุ่ม ผู้บริโภค และนักท่องเที่ยว การทอผ้าไหมพื้นบ้านเพื่อใช้ในครัวเรือน จึงพัฒนาเป็นการผลิตเพื่อ จำหน่ายและเพื่อสร้างรายได้เสริม การถักทอด้วยฝีมือและความประณีตในการสร้างลวดลาย จึงแปรเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อให้ทันต่อความต้องการของผู้บริโภค คนทอผ้ารุ่นใหม่จะรู้จักเฉพาะ ลวดลายที่ตนเองผลิตบ่อย ๆ เท่านั้น ส่วนคนทอผ้าไหมรุ่นเก่าแก่ที่รู้เรื่องกรรมวิธีการทอผ้าแบบ ดั้งเดิมนับวันจะมีอายุที่สูงขึ้น ส่งผลให้ผ้าไหมลวดลายโบราณของชาวไทยภูเขาที่เป็นภูมิปัญญาที่ สืบทอดกันมาแต่ครั้งบรรพบุรุษนับวันจะค่อย ๆ เลือนหายไป

การทอผ้าไหมของหมู่บ้านอาลี ตำบลท่าโรงทาบ อำเภอท่าโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ ประวัติความเป็นมาและบริบทของกลุ่มทอผ้าหมู่บ้านอาลี วิเคราะห์ตามลักษณะของการเปลี่ยนแปลง และพัฒนาการของกลุ่มทอผ้าไหมได้ว่า ชาวบ้านอาลีมีการทอผ้าไหมพื้นบ้านตั้งแต่ครั้งที่บรรพบุรุษ อพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่บ้านอาลีในปัจจุบัน การทอผ้าไหมพื้นบ้านในบ้านอาลีมีมานานกว่า 130 ปี มาแล้ว มีหลักฐานสำคัญที่บ่งบอกว่ามีการทอผ้าในชุมชนมาแล้วมากกว่า 130 ปี คือ มีผ้าทอพื้นบ้าน จำนวนหลายผืนที่มีอายุมากกว่า 80 ปีขึ้นไป และบางผืนอายุมากกว่า 120 ปี ซึ่งยังคงมีลวดลายที่ มองเห็นได้ชัดเจน และลายผ้าไหมมัดหมี่จำนวนมากทอตามแบบลายผ้าโบราณที่ยึดวิถีชีวิตของ ตนเองลงบนผืนผ้าที่ทอ

หมู่บ้านอาลีมีการทอผ้าไหมพื้นบ้านหลากหลาย ทั้งการทอผ้าขาว ผ้าดำ ผ้ามัดหมี่ มีการ สอนวิธีการทอผ้าไหมแก่ลูกหลานสืบต่อกันมาทุกครัวเรือน ชาวบ้านอาลีได้นำความรู้ความสามารถ ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในแต่ละคน โดยเฉพาะวิถีที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตและประกอบอาชีพ นำวิถีชีวิตเหล่านั้น ลงบนผืนผ้าในการออกแบบลวดลายของผ้าไหม ชาวบ้านอาลีได้ใช้ความรู้ความสามารถในการทอ ผ้าไหมพื้นบ้านมาโดยตลอดหลังจากการทำนา ผ้าไหมที่ทอนั้นใช้ไว้สำหรับเป็นเครื่องนุ่งห่มและ เครื่องใช้สอยต่าง ๆ สำหรับครอบครัว เช่น เสื้อผ้า ผ้าซิ่น โสร่ง ผ้าขาวม้า สไบ หมอน ที่นอน ผ้าห่ม เป็นต้น ในสมัยก่อนชาวบ้านแต่ละครอบครัวมีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้าไหม โดยใช้เวลา ว่างหลังจากทำนาหรืองานอื่น ๆ บางครั้งอาจทอผ้าในตอนกลางคืน เพื่อใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เป็น งานประเพณีของหมู่บ้าน รวมทั้งทอผ้าไหมเพื่อเตรียมผ้าไหมสำหรับเป็นของไหว้หรือสมัญญาติ ฝ่ายชาย ที่ฝ่ายเจ้าสาวหรือฝ่ายหญิงจะต้องจัดเตรียมไว้ในพิธีแต่งงาน บ้านไหนที่มีลูกสาว ผู้เป็นแม่ ต้องทอผ้าไหมไว้เป็นจำนวนมาก เมื่อทอผ้าเสร็จก็นำไปเก็บไว้ที่หีบไม้ไผ่ในบ้านพร้อมกับนำสมุนไพร ที่เป็นเครื่องหอมและกันแมลงไม่ให้เข้าไปกัดผ้าได้ การเตรียมความพร้อมนี้แสดงถึงการมีภูมิคุ้มกัน ของชาวไทยภูเขาหมู่บ้านอาลีที่มีลูกสาว เมื่อลูกสาวแต่งงานก็ไม่ต้องไปหาซื้อผ้าไหมมาจากที่อื่นที่จะ

นำมาเป็นเครื่องสำอางค์ฝ่ายชาย ชาวไทยภูมบ้านอาลีมีความเชื่อว่าถ้าบ้านไหนที่มีผ้าไหมสวย ๆ งาม ๆ มาเป็นเครื่องสำอางค์ฝ่ายชาย แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของชีวิตคู่การแต่งงานทำมาค้าขึ้น อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข ได้ลูกหลานเป็นคนดีว่านอนสอนง่าย นอกจากนี้ผ้าทอยังสามารถใช้เป็นสื่อกลางสำหรับการแลกเปลี่ยนสิ่งของซึ่งกันและกันได้ ชาวบ้านจะทอผ้าตามแบบที่ตนเองชอบ และมีความถนัด รูปแบบและลวดลายของผ้าทอได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษที่บอกสอนกัน ภายในครอบครัว ซึ่งได้จากการสังเกตจากสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติในท้องถิ่น เช่น ดอกไม้ต้นไม้น้ำ แม่น้ำ วิถีชีวิต เครื่องใช้ต่าง ๆ ลวดลายสัตว์จากจินตนาการที่เกี่ยวข้องวัฒนธรรม ประเพณี พุทธศาสนา เช่น ลายนาคร ลายหงส์ ลายนก และจะใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติ มาใช้ทำสีย้อมผ้า เพื่อให้มีความสวยงามหลากหลาย และแตกต่างกันตามจินตนาการของช่างทอผ้าแต่ละคน ดังนั้นจึงแสดงให้เห็นว่าการทอผ้าเป็นหน้าที่ของผู้หญิง โดยต่างคนต่างทอผ้าอยู่ที่บ้านของตัวเอง เป็นการทอผ้าแบบธรรมชาติ ผู้หญิงต้องทอผ้า เพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มและเครื่องใช้สอยสำหรับคนในครอบครัว รวมทั้งใช้ในประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ

ชาวไทยภูมบ้านอาลีมีการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมพื้นบ้านจากบรรพบุรุษ และในชุมชนยังคงมีการทอผ้าไหมพื้นบ้านแบบดั้งเดิมครบวงจร คำนิยมในการทอผ้าของชาวบ้านอาลีในอดีตถือว่า การทอผ้าไหมเป็นหน้าที่สำคัญของผู้หญิงทุกคน ดังนั้นครอบครัวที่มีลูกสาว แม่จะฝึกให้ลูกสาวทอผ้าไหมตั้งแต่เด็ก หรือเมื่อเขาเหยียบหูกได้ แต่ถ้ายังเด็กมากคนสมัยโบราณจะไม่ให้เด็กเข้ามาวุ่นวายหรือเข้าไปใกล้บริเวณทอผ้าไหม เพราะกลัวว่าเด็กจะเข้ามาทำให้เส้นไหมนั้นพันกัน ยากต่อการทอหรืออาจเกิดความเสียหายที่ไม่สามารถแก้ไขได้ คนเก่าแก่สมัยนั้นก็มักสุโลบายว่าใครที่เดินเข้าบริเวณทอผ้าไหมแล้วกระสวยที่ใช้ทอผ้ากระเด็นถูกตัว จะทำให้โดขึ้นไม่มีเนื้อคู่ ที่เรียกว่า “ปโละ โด็ด กะมอล โด็ด” ซึ่งแปลว่า หนุ่มสาวที่ไม่มีคนจับจอง ดังนั้นเด็ก ๆ จึงไม่กล้าเข้ามาใกล้ ครั้นพอโดขึ้นลูกสาวได้รับการเรียนรู้จากคนในครอบครัวเอง สมัยก่อนถือว่าการทอผ้าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนในชุมชน และเป็นกระบวนการจัดเกลาทางสังคม เพราะการทอผ้าไหมพื้นบ้านต้องอาศัยความละเอียดและความประณีต ที่สำคัญช่างทอผ้าไหมต้องใจเย็น มีสมาธิ และมีความรับผิดชอบจึงจะทอผ้าไหมสำเร็จได้ การทอผ้าไหมในอดีตจะไม่ทอแบบเร่งรีบ เพราะเป็นการทอผ้าไหมพื้นบ้านเพื่อใช้สอยสำหรับตัวเองและครอบครัว จึงมีการเลี้ยงไหมเพียงปีละ 3 - 4 กระจด เท่านั้น และเมื่อทอเสร็จแล้วก็อาจจะเว้นไปอีก 3 - 4 ปี จึงจะมีการทอผ้าไหมผืนใหม่อีกครั้งหนึ่ง เว้นแต่ว่า จะมีความจำเป็นต้องใช้ผ้าไหมจำนวนมาก เช่น ใช้ในงานบวช งานแต่งงานหรือพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นต้น เนื่องจากการทอผ้าไหมพื้นบ้านในสมัยก่อนไม่ได้มีจุดประสงค์เพื่อการค้าขาย ชาวบ้านจึงไม่ได้ศึกษาถึงความต้องการของตลาด แต่จะทอตามรูปแบบและลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองและความพอใจของผู้ทอ จึงทำให้ขาดการพัฒนาารูปแบบ ลวดลาย และการแปรรูปผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายและทันสมัย แต่เมื่อวิถีชีวิตของชาวบ้านอาลีได้มีการเปลี่ยนแปลงตามสภาพของ

เศรษฐกิจและสังคมในระบบทุนนิยม ซึ่งมีการใช้เงินตรามากขึ้นในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสิ่งของและการบริการต่าง ๆ เริ่มมีการใช้สินค้าและแรงงานเพื่อแลกเปลี่ยนกับเงินตราแทนการใช้สิ่งของดังเช่นที่เคยมีมาในอดีต ดังนั้นด้วยความจำเป็นทางเศรษฐกิจในครอบครัว ผู้หญิงจึงต้องมีบทบาทเข้ามาช่วยในการหารายได้สำหรับใช้จ่ายในครอบครัวให้เพียงพอ เมื่อชาวบ้านเริ่มมีค่าใช้จ่ายมากขึ้นช่างทอผ้าไหมในชุมชนต้องการมีอาชีพเสริมเพื่อสร้างรายได้ จึงมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้นำชุมชนและเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน ทำให้ผู้หญิงซึ่งทอผ้าไหมอยู่ในชุมชนได้ชักชวนกันมารวมกลุ่มเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้าไหม และสามารถจัดตั้งกลุ่มสตรีทอผ้าไหมบ้านอาลีได้ในปี พ.ศ. 2525 นางสำเร็จ บุญมาก เป็นประธานกลุ่ม และมีสมาชิกจำนวน 20 คน มีการดำเนินงานทอผ้าไหม ในลักษณะครอบครัว คือ ผลิตและจำหน่ายเอง ใช้วัตถุดิบทุกอย่างในชุมชน ซึ่งการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมด้านการทอผ้าไหมที่บ้านให้ประสบผลสำเร็จนั้น จำเป็นต้องมีการดำเนินการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องอย่างจริงจัง ต้องได้รับการพัฒนาการดำเนินงาน ทั้งด้านการบริหารและการจัดการ รวมทั้งการพัฒนารูปแบบ ลวดลาย การแปรรูปผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย ทันสมัย สอดคล้องกับความต้องการของตลาด และต้องคำนึงถึงคุณภาพของผลิตภัณฑ์ จึงนับว่าเป็นปัญหาและอุปสรรคส่วนหนึ่งในการพัฒนาอาชีพและรายได้ ทำให้กลุ่มทอผ้าไหม ซึ่งจัดตั้งกลุ่มเป็นครั้งแรก และยังไม่มีการสนับสนุนมากนักดำเนินงานกันอย่างไม่ราบรื่นและขาดความต่อเนื่อง ประกอบกับด้วยภารกิจและภาระงานส่วนตัวที่ต้องรับผิดชอบมากขึ้นทำให้นางสำเร็จ บุญมากได้ลาออกจากประธานกลุ่ม

เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนได้เข้ามาให้คำแนะนำเพิ่มเติมเกี่ยวกับการรวมกลุ่มและการบริหารจัดการกลุ่มทอผ้าไหม โดยชี้แจงให้เห็นถึงข้อดีและผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการรวมกลุ่มและการทำงานในระบบกลุ่มทอผ้าไหมบ้านอาลี จนได้รับความนิยมนิยมชมชอบในด้านฝีมือในการทอผ้าไหมที่บ้านเป็นอย่างมากและได้เข้าร่วมกิจกรรมระดับจังหวัดพร้อมทั้งได้รับรางวัลมาอีกมากมาย เช่น รางวัลสินค้า OTOP ระดับจังหวัด สินค้าคุณภาพจากสภาอุตสาหกรรมจังหวัดสุรินทร์ ผ้าไหมที่โดดเด่นก็คือ ผ้าไหมลายลูกแก้วย้อมมะเกลือ เมื่อได้รับความนิยมมากก็ทำให้กลุ่มทอผ้าไหมทอไม่ทันต่อความต้องการของท้องตลาด ชาวบ้านที่หยุดทอผ้าไหมได้กลับมาทอผ้าไหมตามเดิมก่อให้เกิดการสร้างรายได้ให้กับครอบครัวและชุมชนเป็นอย่างมาก จากนั้นหมู่บ้านอาลีเป็นหมู่บ้านที่มีความเป็นอยู่แบบเรียบง่ายและยังคงวัฒนธรรม ประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองไว้อย่างมั่นคงและยั่งยืนมีประชาชน หน่วยงานต่าง ๆ สนใจเข้ามาศึกษาดูงานเป็นจำนวนมากและทำให้ผ้าไหมขายดีมาโดยตลอด สิ่งที่มีปัญหาตามมาคือ ผลมะเกลือเริ่มหายาก เนื่องจากสมัยก่อนต้นมะเกลือจะเกิดขึ้นเองตามป่า เมื่อพื้นที่ป่าได้เปลี่ยนมาเป็นทุ่งนา ต้นมะเกลือจึงถูกตัดทิ้งเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้เหลือต้นมะเกลือเพียงไม่กี่ต้น จึงทำให้ต้นมะเกลือออกผลไม่ทันต่อความต้องการ นายสะพรั่ง

บุญมาก ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันร่วมกับชาวบ้านได้ทำการเพาะต้นมะเกลือและให้ชาวบ้านช่วยกันปลูกไว้ที่บ้านหรือที่สวนของตนเองคนละ 5 ต้น แต่การแก้ปัญหาเบื้องต้นชาวบ้านจะออกไปหาซื้อผลมะเกลือตามหมู่บ้านอื่น ๆ กิโลกรัมละ 25 บาท เพื่อนำมาใช้ในการย้อมผ้า ซึ่งนางวิภาวัน บุญมาก ได้เล่าว่าการย้อมผ้ามะเกลือจะใช้เวลาย้อมนานมากและจะย้อมหลาย ๆ รอบถึงจะได้ผ้าที่มีสีดำ สวยและมีความคงทน (สะพรั่ง บุญมาก, เฉลียว สมนาท, และบุญอยู่ อนุสิทธิ์, สัมภาษณ์, 22 ธันวาคม 2555)

การดำเนินงานของกลุ่มอาชีพทอผ้าไหมยังคงเป็นไปในลักษณะของการผลิตแบบดั้งเดิมครบวงจร กล่าวคือ กระบวนการผลิตทุกขั้นตอนตั้งแต่การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมจนถึงการทอเป็นผืนผ้า โดยใช้วัดคูดิมในชุมชนและจำหน่ายเอง สมาชิกและคณะกรรมการมีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบกันภายในกลุ่ม มีความกระตือรือร้นและขยันขันแข็งในการทำงาน เคารพและปฏิบัติตามกฎระเบียบของกลุ่ม ผลผลิตผ้าไหมของกลุ่มมีความสวยงาม ละเอียด ประณีต มีคุณภาพเป็นที่ยอมรับของลูกค้าที่ซื้อไปใช้ และได้รับการคัดเลือกไปจำหน่ายที่ ศูนย์ศิลปาชีพผ้าไหมบ้านอาลี สามารถผลิตและจำหน่ายได้ตลอดปี พบว่า กลุ่มสตรีทอผ้าไหมบ้านอาลี มีรายได้ 15,000 บาท ต่อปี จากรายได้รวมของครัวเรือน 30,000 บาท ต่อปี ซึ่งรายได้กว่าครึ่งหนึ่งมาจากการทอผ้าไหมพื้นบ้าน อาชีพการทอผ้าไหมพื้นบ้านนอกจากจะสร้างรายได้เสริมแก่สมาชิกเป็นอย่างดีแล้ว รายได้ส่วนหนึ่งยังใช้ในการพัฒนาหมู่บ้านและสังคม โดยส่วนรวม เช่น งานสาธารณกุศลของชุมชน สมาชิกกลุ่มอาชีพทอผ้าไหมบ้านอาลี มีความสามารถเป็นที่ประจักษ์และได้รับการยอมรับจากผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น ได้รับเชิญจากศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนอำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ โรงเรียนสำโรงทาบวิทยาคม ให้ไปเป็นวิทยากรสอนการทอผ้าแก่ช่างทอผ้ากลุ่มทอผ้าไหมกลุ่มอื่น ๆ นักเรียน และผู้สนใจทั่วไปในจังหวัดสุรินทร์ และในปี พ.ศ. 2550 ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากโครงการเศรษฐกิจพอเพียงองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ เป็นเงิน 250,000 บาท เพื่อนำมาพัฒนาและขยายกิจการต่อ ทำให้กลุ่มทอผ้าไหมบ้านอาลีพัฒนา และสร้างสรรค์ผลงานจนได้รับรางวัลชนะเลิศ จากการประกวดกลุ่มอาชีพดีเด่นของจังหวัดสุรินทร์ และเป็นกลุ่มตัวอย่างในการส่งเสริมอาชีพสตรีในชนบทของจังหวัดสุรินทร์ (วิภาวัน บุญมาก และลำดวน บุญมาก, สัมภาษณ์, 22 ธันวาคม 2555)

ชาวไทยภูมบ้านอาลีมีความรู้และมีความเชี่ยวชาญในกระบวนการผลิตผ้าไหมทุกขั้นตอนและส่วนใหญ่มีประสบการณ์ในการทอผ้าตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป ที่ทำการกลุ่มทอผ้าตั้งอยู่ศาลาประชาคมหมู่บ้าน ไว้สำหรับจำหน่ายและจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน ส่วนการทอผ้าจะทอผ้าได้ทุนบ้านของตนเอง และมีที่ทอผ้าตั้งอยู่ทุกหลังคาบ้าน สมาชิกทุกคนจะมีที่ทอผ้าของตัวเองสำหรับการทอผ้าที่บ้านทุกคน

กลุ่มทอผ้าไหมพื้นบ้านชาวไทยภูเขาบ้านดงกระทิง

การทอผ้าไหมเป็นเอกลักษณ์สำคัญอีกอย่างหนึ่งของกลุ่มสตรีแม่บ้าน สมัยก่อนผู้หญิงมีหน้าที่ทำงานบ้าน และเสื้อผ้าส่วนใหญ่ชาวไทยภูเขาจะทอขึ้นมาใช้เองจากคำบอกเล่าสืบทอดกันมาของผู้เฒ่าผู้แก่ได้ความว่า การทอผ้าของชาวไทยภูเขบ้านดงกระทิง มีมาตั้งแต่โบราณเมื่อโตขึ้นมา ก็เห็นคุณแม่ทอผ้าไหมใช้เองภายในบ้าน โดยหมู่บ้านดงกระทิงสมัยก่อนเป็นหมู่บ้านที่มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ทางบนบกและในน้ำ คนที่อพยพมาในช่วงแรกเป็นชาวไทยภูเขบ้านดงกลาง ผสมกับชาวเขมร ซึ่งชาวไทยภูเขาสมัยก่อนมีทักษะการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และมีเทคนิควิธีการทอผ้าไหมพื้นบ้านจนเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีความเชี่ยวชาญด้านการทอผ้าไหมพื้นบ้านจะสอนลูกหลานของตนเองและชาวบ้านในบริเวณนั้น การทอผ้าจะทอด้วย “กีมือ” ที่โครงสร้างเป็นไม้ไผ่ ผ้าที่ทอในระยะแรกเป็นแบบเรียบ ๆ ไม่มีลวดลาย และที่นิยมมากที่สุด ในสมัยนั้น คือ ผ้าแก็บ (ซิกแก็บ) หรือที่เรียกว่าผ้าลายลูกแก้ว เมื่อทอเสร็จแล้วจะนำมาข้อมกับลูกมะเกลือ เมื่อวิวัฒนาการใหม่เข้ามาทำให้ชาวไทยภูเขบ้านดงกระทิงเริ่มมีการพัฒนาการทอผ้าไหมพื้นบ้านเพิ่มขึ้น ชาวบ้านส่วนใหญ่จะทอผ้าเพื่อใช้ในครัวเรือนและที่สำคัญจะทอไว้สำหรับงานในพิธีกรรม เพราะชาวไทยภูเขายังเชื่อในเรื่องของผีบรรพบุรุษ ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ มีการนำผ้าไหมเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องเนื่องจากสื่อไปถึงความอุดมสมบูรณ์ ความยืดหยุ่นของชีวิต ซึ่งเป็นความเชื่อของชาวไทยภูเขา และถ้ามีงานบุญต่าง ๆ ชาวบ้านนำผ้าไหมที่ทอเองไปร่วมกับงานบุญต่าง ๆ ซึ่งเชื่อว่าเป็นการขอขมาลาโทษต่อศักดิ์หรือตัวไหมที่ทำให้ได้ผ้าไหมมาใช้ในชีวิตประจำวันกว่าจะได้ผ้าไหมแต่ละผืนนั้นต้องตัดวงจรของการเกิดไหมเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านจึงนำผ้าไหมดังกล่าวไปทำบุญที่วัด เพื่อเป็นการไถ่โทษต่อการทอผ้าไหมพื้นบ้าน ระยะหลังมีการปลูกหม่อนเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งชาวบ้านที่เป็นสตรีนิยมปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเอง เพื่อนำมาทอผ้าไหมและข้อมด้วยสีธรรมชาติและมีการทอผ้าไหมพื้นบ้านเป็นลายดอกชนิดต่าง ๆ ในเวลาต่อมา เช่น “ตะขอ” ชื่อเดิมคือ “ลายทองเพาะ” ซึ่งเป็นลายที่สวยงามที่สุด ผ้าไหมชาวไทยภูเขาเป็นผลิตภัณฑ์ผ้าไหมทอมือที่มีการสั่งสอน สืบทอดต่อกันภายในครัวเรือนเรื่อยมาเป็นเวลาหลายร้อยปี จนปรากฏว่ามีเพลงกล่อมเด็กเก่าแก่หลายบท ที่แสดงให้เห็นถึงค่านิยมและวัฒนธรรมการทอผ้าของชาวไทยภูเขา ซึ่งผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่า ได้ฟังเพลงกล่อมเด็กเหล่านั้นมาจากยายอีกต่อ นอกจากนั้นยังมีปริศนาคำทายเกี่ยวกับเครื่องมือทอผ้าด้วย จุดเริ่มต้นของกลุ่มผ้าทอบ้านดงกระทิงเกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2549 โดยมีการติดต่อกับหน่วยงานราชการ คือ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอบ้านด่าน และได้รับเงินทุนจำนวนหนึ่งมาจัดตั้งกลุ่มผ้าทอ ซึ่งกลุ่มดังกล่าวมีการพัฒนาสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน (ศิริศักดิ์ วงศ์เจริญ และแพง ยัมรัมย์, สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2555)

การทอผ้าไหมของหมู่บ้านดงกระทิง ตำบลโนนขวาง อำเภอบ้านด่าน จังหวัดบุรีรัมย์ ชุมชนบ้านดงกระทิง เป็นชุมชนชาวไทยภูเขาที่มีการทอผ้าไหมพื้นบ้านเป็นอาชีพดั้งเดิมของคนในชุมชนที่สืบทอดกันมากกว่า 90 ปี ช่วงการผลิตผ้าไหมใช้เวลาว่างหลังฤดูเก็บเกี่ยวหรือเว้นว่างจากการเกษตร สมัยก่อนประมาณปี พ.ศ. 2477 นั้นการผลิตไหมจะมีการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหมเป็นการผลิตแบบครบวงจร มีการข้อมผ้าไหมโดยใช้สีจากเปลือกไม้ต่าง ๆ เช่น แก่นขนุน เปลือกขนุน ครั้ง มะเกลือ เปลือกไม้คนทา เป็นการผลิตผ้าไหมเพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มใช้สอยภายในครัวเรือน งานมงคลต่าง ๆ รวมทั้งนิยมให้เป็นของกำนัลแก่ญาติมิตร หรือผู้ที่เคารพนับถือที่มาเยี่ยมเยือน เมื่อเหลือใช้ก็นำไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่น ๆ กับหมู่บ้านข้างเคียงบ้างและเป็นรายได้เสริมของครัวเรือน โดยมีรายได้หลักในการทำนา ส่วนอาชีพทอผ้าไหมถือเป็นรายได้เสริมของชุมชน ระยะเริ่มแรกของการทอผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยภูเขานบ้านดงกระทิง นิยมทอผ้าไหมทางกระรอกผ้าคันไทย ซึ่งเป็นการทอผ้าด้วยกี่ทอมือแบบพื้นเมืองดั้งเดิม

ต่อมาคุณพ่อขุนทอง ยิ้มรัมย์ (เสียชีวิตแล้ว) ซึ่งมีอาชีพเป็นช่างไม้และช่างทำโรงสีข้าว ได้นำเอากี่กระตุกเข้ามาในหมู่บ้าน ท่านได้สอนวิธีการทอผ้าและทำกึ่งจำหน่ายเป็นอาชีพด้วย โดยผ้าที่ทอด้วยกี่กระตุกสามารถทอได้เร็วและมีปริมาณมากกว่าที่ทอมือ การทอผ้าไหมพื้นบ้านจึงเป็นอาชีพหลักที่สร้างรายได้ให้คนในหมู่บ้าน โดยมีผู้ประกอบการเป็นอาชีพส่วนตัวและรับจ้างผลิตเรื่อยมาจนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ. 2544 หลังจากพื้นภาวะวิกฤตเศรษฐกิจรัฐบาลเริ่มเข้ามาส่งเสริมอาชีพที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ผ้าไหมกลายเป็นที่ต้องการของตลาดอย่างมาก จากนโยบายของรัฐบาลโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ กองทุนหมู่บ้าน คนในหมู่บ้านที่ออกไปรับจ้างทอผ้าไหมตามโรงงานในจังหวัดนครราชสีมา ก็เลิกรับจ้างทอ หันมาลงทุนทำเองทำให้ปริมาณการผลิตผ้าไหมในหมู่บ้านมีปริมาณเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่คนที่มาลงทุนประกอบอาชีพทอผ้าไหมในหมู่บ้านไม่มีความรู้เรื่องการตลาดมากนัก เพราะลูกค้าส่วนใหญ่เข้ามาซื้อผ้าไหมในหมู่บ้านโดยตรง และถ้าขายผ้าไหมก็จะนำไปขายให้ร้านผ้าไหมในตัวอำเภอหรือการจัดงานขององค์การบริหารส่วนตำบล หน่วยงานต่าง ๆ เท่านั้น ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพการทอผ้าไหมพื้นบ้านพากันข้อมไหมเป็นสินค้าที่ไม่ใช้สิทธิธรรมชาติเกือบทุกครัวเรือน ทำให้สินค้าที่ผลิตออกมาเกินความต้องการของตลาดหรือลูกค้า สาเหตุเกิดจากการไม่รู้จัดการรวมกลุ่ม ต่างคนต่างทำจึงมีการขายผ้าตัดราคากัน ทำให้ราคาผ้าไหมตกต่ำอย่างรวดเร็ว และถ้าหากผ้าไหมที่ทอมาขายไม่ได้ก็จะไม่มีเงินทุนหมุนเวียนทำต่อ เพราะการซื้อขายผ้าไหมซื้อด้วยเงินสด ด้วยปัญหาดังกล่าว จึงได้พยายามรวมกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพทอผ้าไหมขึ้น แต่ส่วนใหญ่แล้วตั้งขึ้นจากหน่วยงานทางราชการ ไม่ได้เกิดขึ้นจากความต้องการของผู้ประกอบอาชีพทอผ้าไหมเองในหมู่บ้าน ต่อมาเมื่อวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2547 ได้มีการจัดตั้งกลุ่มทอผ้าไหมบ้าน โดยมีนางสุข ยิ้มรัมย์ เป็นประธาน มีสมาชิกก่อตั้งทั้งหมด 20 คน ได้รับการแนะนำการจัดตั้ง

กลุ่มจากสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอบ้านด่าน ปัจจุบันมีสมาชิกทั้งหมด 20 คน ได้รับเงินทุนสนับสนุนจากโครงการอีสานเขียว 150,000 บาท

การดำเนินงานกลุ่มทอผ้าไหมบ้านดงกระทิง ได้มีการบริหารจัดการ โดยมีประธานเป็นผู้มอบหมายงานแก่สมาชิกของกลุ่ม เพื่อให้สมาชิกผลิตผ้าไหมได้ทันตามความต้องการของตลาด สมาชิกกลุ่มได้รับค่าตอบแทนในงานนั้น ๆ เช่น ค่าจ้างในการกรอไหม การย้อมสี และการทอผ้าไหม พื้นบ้านมีการดำเนินงานโดยนำผ้าไหมที่กลุ่มทอออกจำหน่าย และรวบรวมผลิตภัณฑ์ของสมาชิกไปจำหน่ายโดยหักกำไรที่ขายร้อยละ 10 และเงินส่วนนี้ได้นำไปบำรุงกลุ่ม นอกจากนี้ยังขายวัตถุดิบให้สมาชิกแบ่งงานให้สมาชิกทำ และแบ่งปันผลประโยชน์ร่วมกัน กลุ่มสามารถผลิตผ้าไหมได้ประมาณเดือนละ 2,200 หลา

ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มทอผ้าไหมบ้านดงกระทิง ส่วนใหญ่เป็นผ้าไหมทอมือพื้นเรียบและผ้าไหมหางกระรอก ซึ่งถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่ม ได้รับการรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน ประเภทผ้าไหมหางกระรอก และได้รับรางวัลที่ 2 จากการประกวดผ้าไหมในงาน เทศกาลผ้าไหมอำเภอบ้านด่าน ประจำปี พ.ศ. 2552 ประเภทผ้าไหมหางกระรอก (ฮุย ยัมรัมย์ และสุจิน พับประ โคน, สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2555)

กระบวนการทอผ้าไหมพื้นบ้าน เริ่มตั้งแต่การเตรียมวัตถุดิบ คือ เส้นไหม มีการปลุกหม่อนเลี้ยงไหม การสาวไหม การฟอกไหม การย้อมสีไหม การทำลวดลาย และการทอผ้าให้เป็นผืนกรรมวิธีและเทคนิคในการทอผ้าให้เกิดลวดลายต่าง ๆ เป็นเทคนิคและความสามารถของแต่ละคน หลักสำคัญของการทอผ้าไหมพื้นบ้าน คือ การนำเส้นไหมมาข้ดกันให้เป็นผืนหรือทำให้เกิดลาย โดยข้ดเส้นไหมกลุ่มหนึ่งเป็นหลัก เรียกว่า เส้นยืน แล้วใช้ไหมอีกเส้นหนึ่ง เรียกว่า เส้นพุ่ง สอดตามขวางของเส้นยืน เมื่อเส้นไหมสานข้ดกันก็จะเกิดผืนผ้าหรือเกิดลวดลายต่าง ๆ ผู้ทอผ้าไหมต้องสามารถจำลวดลายที่ตนคิดประดิษฐ์ได้ ถึงแม้ว่าลวดลายแต่ละลวดลายจะมีความซับซ้อนและหลากหลายแต่เขาก็สามารถนำมาประสานกันได้อย่างเหมาะสมงดงาม แสดงถึงภูมิปัญญาและความสามารถของผู้ทอผ้าไหมได้เป็นอย่างดี (ฮุย ยัมรัมย์, มาก สีสมงาม และพา อินสำราญ, สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2555)

เมื่อลูกหลานที่เป็นผู้หญิงถูกถ่ายทอดวิธีการและขั้นตอนในการทอผ้าไหมพื้นบ้าน ลูกหลานที่เป็นผู้ชายก็ถูกถ่ายทอดวิธีการประดิษฐ์เครื่องมืออุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้าด้วย เมื่อก่อนอุปกรณ์เครื่องใช้ในการทอผ้าถูกผลิตใช้เอง โดยพ่อบ้านเป็นผู้ทำขึ้นจากวัตถุดิบที่หาได้ภายในชุมชน เช่น ไม้ไผ่ ไม้เนื้อแข็งจากต้นไม้ที่ขึ้นเองตามท้องไร่ท้องนา จึงเป็นเครื่องมือแบบพื้นบ้านอย่างแท้จริง ส่วนใหญ่พ่อบ้านเป็นผู้ผลิตขึ้นใช้เฉพาะครัวเรือน ไม่มีจำหน่ายตามท้องตลาด จึงต้องใช้เครื่องมืออุปกรณ์อย่างระมัดระวัง ในการผลิตอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องไม้เครื่องมือได้รับการอบรมสั่งสอน

สืบทอดต่อ ๆ กันมาจากบรรพบุรุษ ถ้าไม่ดูแลจะทำให้อุปกรณ์ชำรุดเสียหาย ทำให้เสียเวลาในการสร้างเครื่องมือใหม่ และทำให้เสียเวลาในการทอผ้า จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านทำให้ทราบได้ว่ามีวิธีการเก็บและดูแลรักษาเครื่องมือหรืออุปกรณ์ โดยเก็บไว้ในที่ร่มไม่ให้ถูกแดดถูกน้ำเพราะจะทำให้ผุง่าย ผู้ที่ใช้งานจะคอยตรวจเช็คและซ่อมแซมอุปกรณ์เครื่องมืออยู่เสมอ บางชิ้นก็เก็บไว้ในตู้เอาผ้าคลุมไว้หรือห่อไว้อย่างดี เครื่องมืออุปกรณ์บางชิ้นมีการใช้งานและการอนุรักษ์เก็บรักษาไว้จนถึงปัจจุบัน ส่วนเส้นไหมจะใส่กล่องไว้หรือห่อไว้เพื่อป้องกันแมลงและไม่ให้เส้นไหมแห้งเมื่อนำมาทอผ้าไหม (สุจิน พับประโคน, เก็บ ชวนรัมย์ และแพง ยัมรัมย์, สัมภาษณ์, 24 ธันวาคม 2555)

ปัจจุบันการเรียนรู้เรื่องการทอผ้าไหมพื้นบ้านบ้านดงกระทิง ก็ไม่ได้ต่างไปจากในอดีตมากนัก ยังคงอาศัยการเรียนรู้ด้วยการทดลองปฏิบัติจริง และอาศัยความเคยชินคลุกคลีอยู่กับการทอผ้าไหมพื้นบ้านในครอบครัวของตนเอง อาจจะได้ถือว่าเป็นเหมือนสัญชาตญาณการเรียนรู้ที่มีอยู่ในชุมชน การทอผ้าจะใช้แรงงานของคนในครอบครัวเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน สมาชิกในครัวเรือนได้รับการถ่ายทอดความรู้ตั้งแต่ในวัยที่สามารถทำงานได้ในส่วนของขั้นตอนที่ไม่ยุ่งยากและซับซ้อน ส่วนขั้นตอนที่ต้องใช้ความประณีต ละเอียดอ่อน เป็นหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัวที่มีทักษะความรู้ ในการผลิตผ้าไหม องค์ความรู้เรื่องการทอผ้าไหมพื้นบ้านหรือเทคนิควิธีการต่าง ๆ เหล่านี้ถือเป็นมรดกตกทอดของครอบครัวมักจะไม่มีการถ่ายทอดความรู้ให้กับบุคคลอื่น เมื่อยุคสมัยได้เปลี่ยนแปลงไปการทำมาหากินก็เปลี่ยนไป จากที่เคยทำการทอผ้าไหมพื้นบ้านเพื่อยังชีพได้เปลี่ยนไปเป็นการผลิตผ้าไหมหรือทอผ้าเพื่อการค้าขาย ผู้คนต้องการเงินเพื่อซื้อเครื่องอุปโภคและบริโภค สิ่งแวดล้อมหรือบริบทของสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป การเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้ ความสามารถและประสบการณ์เกี่ยวกับการทอผ้าไหมพื้นบ้านให้แก่ลูกหลานหรือคนรุ่นใหม่จึงไม่ค่อยมีการศึกษาเข้ามามีบทบาทมากขึ้น คนรุ่นใหม่ได้รับการศึกษาในระบบมากขึ้น เมื่อได้รับการศึกษาที่สูงขึ้นทำให้มีช่องทางในการประกอบอาชีพมากขึ้น จึงส่งผลกระทบต่อให้เยาวชนคนรุ่นใหม่หันไปประกอบอาชีพอย่างอื่นตามที่ตนได้ศึกษาเล่าเรียนมา และอาชีพเหล่านั้นก็เป็นอาชีพที่ต้องไปทำงานนอกหมู่บ้าน จึงทำให้ชุมชนขาดบุคลากรคนรุ่นใหม่ที่สืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมพื้นบ้าน อย่างไรก็ตามคนรุ่นหลังก็ยังพอมืออยู่บ้างที่หันมาประกอบอาชีพการทอผ้าไหมพื้นบ้านดำเนินรอยตามบรรพบุรุษของตน แต่ต้องอาศัยการฝึกฝนจนเกิดทักษะความชำนาญ สามารถทอผ้าไหมได้สวยงาม นอกจากคนในชุมชนแล้วยังมีกลุ่มคนจากพื้นที่อื่นเข้ามาอาศัยกับญาติหรือคนรู้จักในชุมชน เพื่อประกอบอาชีพรับจ้างทำไหมหรือเพื่อที่จะเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหมพื้นบ้านแล้วนำกลับไปประกอบอาชีพในชุมชนของตนเอง (จอย ทรัพย์มาก และพา อินทร์สำราญ, สัมภาษณ์, 24 ธันวาคม 2555)

ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหมชาวไทยภูยบ้านดงกระทิง ปัจจุบันมีผู้สืบทอดองค์ความรู้นี้ขอลงการประดิษฐ์เครื่องมืออุปกรณ์ในการทอผ้าและช่างทำเครื่องมือในชุมชน กีดลดจำนวนน้อยลงไปด้วย เครื่องมือในการทอผ้าบางชิ้นบางอัน ได้ถูกใช้มาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยรุ่นปู่รุ่นย่าตกทอดมาถึงลูกหลาน บางชิ้นได้จากการผลิตของช่างในชุมชนและสั่งซื้อจากร้านจำหน่ายในตัวจังหวัดบุรีรัมย์ เครื่องมือส่วนมากทำจากไม้ การดูแลเก็บรักษาจะเก็บไว้ในที่ร่มไม่ให้ถูกแดดถูกฝน อุปกรณ์บางชิ้นมีอายุหลายสิบปี หากเกิดการชำรุดเสียหาย ผู้ทอผ้าไหมหรือผู้ที่ใช้งานประจำต้องรู้จักการดูแลรักษาและซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์พร้อมที่จะใช้งาน เพื่อไม่ให้เกิดการเสียดเวลาในการทอผ้าไหมพื้นบ้าน (ภา อินทร์สำราญ, สัมภาษณ์, 24 ธันวาคม 2555)

การผลิตผ้าไหมถือได้ว่าเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านดั้งเดิมของชาวไทยภูยบ้านดงกระทิง การถ่ายทอดวิธีการทอผ้า เป็นกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม พร้อมกับการปลูกฝังระบบวิถีคิด การดำเนินชีวิตอันดีงามให้แก่ลูกหลานเพื่อปฏิบัติสืบต่อกันมา เป็นการเรียนรู้ที่เป็นไปตามธรรมชาติ ไม่มีหลักสูตรตายตัว ตลอดจนภายในชุมชนมีส่วนร่วมในการให้ความรู้ ผู้เรียนสามารถที่จะเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง การสังเกตและทดลองด้วยตนเอง การถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวเกิดขึ้นตลอดเวลา ผู้เรียนเมื่อเกิดความชำนาญจนกระทั่งสามารถผลิตผ้าไหมได้แล้ว เริ่มจะกลายเป็นผู้สอนคนรุ่นหลังต่อไป องค์ความรู้ในการผลิตผ้าไหมชาวไทยภูยบ้านดงกระทิงเป็นความรู้ ความสามารถ และทักษะประสบการณ์ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ และถ่ายทอดสืบต่อกันมา บ้านเปรียบเสมือนโรงเรียนแห่งการเรียนรู้ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย คือ ครูผู้สอน การเรียนอาศัยการจดจำจากความสามารถ และประสบการณ์ที่เกิดขึ้น ดังเช่นในกิจกรรมแต่ละวันแม่จะทำการทอผ้าไหมพื้นบ้าน ดังนั้นลูกได้เห็นกิจกรรมการทอผ้าจากผู้เป็นแม่ ส่งผลให้เกิดการซึมซับเกี่ยวกับการทอผ้า และในบางครั้งได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการทอผ้าร่วมกับแม่ ส่งผลให้เกิดการลองผิดลองถูก นำไปสู่การคิดค้น และสั่งสมมาเป็นประสบการณ์ จนทำให้องค์ความรู้เหล่านี้เกิดประโยชน์แก่รุ่นลูกรุ่นหลาน ตลอดจนถึงคนในยุคนปัจจุบัน

กลุ่มทอผ้าไหมพื้นบ้านชาวไทยภูยบ้านตาโกน

การทอผ้าไหม ของหมู่บ้านตาโกน ตำบลตาโกน อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ หญิงชาวไทยภูยบ้านตาโกนหลังจากการทำนาเสร็จแล้วยังมีความชำนาญในการทอผ้าไหมพื้นบ้าน คิดทำลักษณะลายผ้าที่เป็นหัตถกรรมพื้นบ้าน การทอผ้าไหมของชาวไทยภูยบ้านตาโกน มีเป้าหมายที่สำคัญคือ ไว้ใช้ในครัวเรือนและใช้ในพิธีกรรม มอบเป็นของขวัญให้แก่เครือญาติ เช่น พิธีกรรมในแต่ละงาน งานแต่งงานจะมอบเป็นของขวัญ งานศพทำเป็นผ้าบังสุกุลมอบทำบุญแก่ญาติที่เสียชีวิต งานกฐินทำบุญให้กับชีวิตของไหมและเป็นการต่ออายุให้กับตนเองเพื่อได้บารมีที่ได้นำไหมมาเป็นเครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น นอกจากนี้ได้พบบทบาทระหว่างหญิงกับชายในงานหัตถกรรม

กิจกรรมทอผ้าเป็นบทบาทของผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย ผู้ชายมีบทบาทเรื่องการทำเครื่องมือทอผ้า อุปกรณ์การทอผ้าที่หายไปได้แก่ฟืมทอผ้าปัจจุบันได้หยุดทำเพราะไม่มีการสืบสานความรู้ต่อชนรุ่นหลัง ๆ ส่วนงานที่ช่วยเหลือร่วมกันทำในครัวเรือน ได้แก่ การปลูกหม่อน การเลี้ยงสัตว์ ผู้หญิงมีบทบาทในการเก็บใบหม่อนเลี้ยงไหม การสาวไหม ย้อมผ้าไหม ทำลวดลายผ้าไหม การทอผ้าไหมที่บ้าน และการขายผ้าไหม ในช่วงฤดูฝนมีการเลี้ยงไหมและสาวไหม แต่ฤดูแล้งนิยมทอผ้าไหมสถานที่ทอผ้าไหมใช้ได้ถุนบ้าน (แพง ปรวยทอง, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2555)

นอกจากกลุ่มชาติพันธุ์กูยบ้านตาโกน มีอาชีพทำนาแล้ว ในเวลาว่างพวกเขายังใช้เวลาในการเลี้ยงไหม ทอผ้าไหมเพื่อหารายได้เสริม นอกจากนี้ผ้าไหมที่ชาวบ้านผลิตนั้นยังก่อให้เกิดผลิตภัณฑ์ประจำตำบลได้อีกทาง ดังนั้นจึงมีคุณค่าทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นการสร้างรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชน ในครอบครัว ทำให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สังเกตได้จากการสร้างบ้านเรือน โดยมีรายได้เพิ่มเติมจากการทอผ้าไหมที่บ้านโดยเฉลี่ยประมาณ 15,000 - 30,000 บาทต่อปี ชาวบ้านตาโกนได้มีจุดเริ่มต้นจากการสานทอเครื่องนุ่งห่มที่ล่องผิดสองถูก พัฒนาการจากการแลกเปลี่ยนแบบครูพักลักจำจนสามารถทอผ้าไหมใช้เองได้ในครัวเรือน สมาชิกในครอบครัวมีการช่วยเหลือกันตามบทบาทของเพศ เช่น ผู้ชายช่วยเหลือในเรื่องของการทำเครื่องทอเท่าที่จำเป็น ปลูกหม่อน ผู้หญิงเป็นแม่บ้านมีความละเอียดอ่อนก็เป็นช่างออกแบบอย่างง่ายจากความนึกคิด จินตนาการของตนเอง ทำแบบนี้มาหลายชั่วอายุคน มีพัฒนาการทอผ้าไหมที่บ้านมาโดยตลอด กระบวนการทอผ้าไหมที่บ้านของชาวไทยกูยบ้านตาโกนมีมาตั้งแต่สมัยที่ได้อพยพมาจากบ้านดริ่ม มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านตาโกน ในครั้งนั้นชุมชนขาดข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็นในการนำมาบริโภคในชีวิตประจำวันขาดแคลนไปหมดทุกอย่าง ทุกคนในชุมชนต้องเข้าป่าหาไม้หาฟืน ทำการปลูกผัก ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเอง เนื่องจากมีประสบการณ์เดิมจากหมู่บ้านเก่า รวมทั้งสร้างอุปกรณ์ที่ใช้ในกระบวนการทอผ้าไหมที่บ้านทั้งหมด ผลิตขึ้นใช้เองทั้งหมดตั้งแต่หูกทอผ้าไหม หม้อสาวไหม กระจดเลี้ยงไหม และถักทอผ้าไหมใช้เองทุกชิ้นตอนจนออกมาเป็นผืนผ้าแล้วฝ่ายผู้หญิงจะนำไปเย็บเป็นเสื้อผ้าสำหรับให้ผู้ชายใส่ไปทำนา ทำสวน เย็บเป็นผ้าชิ้นสำหรับผู้หญิง เย็บด้วยมือทั้งหมดเรียกว่า ผ้าแซว แล้วนำมาข้อมมะเกลือให้เป็นสีดำสำหรับนุ่งห่มและของใช้ในครัวเรือน เป็นต้นว่า นำมาเย็บเป็นที่นอน หมอน ผ้า การทอผ้ามัดหมี่ในชุมชนชาวไทยกูยบ้านตาโกน เป็นรากฐานสำคัญในการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐานในอดีต การทอผ้ามัดหมี่มีความหมายและความสำคัญต่อผู้หญิงมากที่สุดให้เห็นคุณค่าของแม่ศรีเรือน ผู้หญิงที่ทอผ้าเก่งมีฝีมือประณีตละเอียดสวยงาม มีผ้าชิ้นผืนงามนุ่งไปทำบุญที่วัดในงานประเพณีหรืองานบุญต่าง ๆ ของชุมชน ย่อมเป็นที่หมายปองของชายหนุ่ม โดยเฉพาะพ่อแม่ของชายหนุ่มจะพิจารณาคณะสมบัติของผู้ที่จะมาเป็นลูกสะใภ้จากฝีมือการทอผ้าไหมมัดหมี่ ว่าผู้หญิงคนไหนไม่สามารถทอผ้าไหมมัดหมี่เป็นเขาบอกว่าชายไม่ออก คนแต่

สมัยก่อนมีความพิถีพิถันมากในการที่จะเลือกลูกสะใภ้ให้กับลูกชายที่จะออกเรือน แสดงให้เห็นว่า การทอผ้าไหมมีบทบาทสำคัญกับวิถีชีวิตของทุกคนในชุมชนชาวไทยภูยบ้านตาโกน ว่าผู้หญิงทุกคนจะต้องมีฝีมือการทอผ้าไหม (เที่ยง ศิลธรรม, คำมี อินทามา และลำลี แก้วสะอาด, สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2555)

วัฒนธรรมการทอผ้าไหมและประวัติความเป็นมา การทอผ้ามัดหมี่ของชุมชนชาวไทยภูยบ้านตาโกน ได้นำวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีความเชื่อพิธีกรรมของตนเองที่มีมาแต่ดั้งเดิม นำมาเป็นแนวคิดแนวปฏิบัติของกลุ่มชนด้วยปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของชุมชนชาวไทยภูยบ้านตาโกน ต้องทอผ้านุ่งห่มกันเอง โดยได้รับความรู้จากการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ด้านเครื่องนุ่งห่มที่ต้องอาศัยการพึ่งพาตนเองนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมี การทอผ้าเพื่อผลิตขึ้นใช้เอง โดยอาศัยเครื่องมือการทอผ้าที่เกิดจากภูมิปัญญาที่ประดิษฐ์คิดค้นขึ้นในกลุ่มของตน และใช้สืบต่อกันมาในการทอผ้า ตลอดจนใช้จินตนาการในการสร้างสรรค์ลวดลาย ให้เกิดความสวยงามบนผืนผ้า เป็นต้น แบบการประดิษฐ์ลวดลายของผ้าเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชนชาวไทยภูยบ้านตาโกน และสืบทอดมาสู่อนุชนรุ่นหลัง มนุษย์ทุกกลุ่มชาติพันธุ์มีวิถีชีวิตการดำรงอยู่ได้ด้วยปัจจัยหลักในการดำรงชีวิต คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย ในส่วนของเครื่องนุ่งห่มจำเป็นต้องมี เครื่องนุ่งห่ม ไว้ปกป้องร่างกาย ป้องกันความร้อน ความหนาวของอากาศ เริ่มตั้งแต่การรู้จักนำวัสดุ ที่มีอยู่ในธรรมชาติ เช่น ใบไม้ หนังสัตว์ มาทำเป็นเครื่องนุ่งห่ม ต่อมาได้มีพัฒนาการด้านเครื่องนุ่งห่ม ตามลำดับ จากวัสดุที่นำมาจากธรรมชาติ ได้มีการดัดแปลงวัสดุจากธรรมชาติ ผ่านกระบวนการทอขึ้น เป็นผืนผ้าเพื่อนำมาใช้ในการนุ่งห่ม ห่อหุ้มร่างกาย ตลอดจนนำผ้าไปใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ ที่หลากหลาย นอกจากนั้นมนุษย์ยังเกิดแนวคิดในการสร้างสรรค์ลวดลายลงบนผืนผ้า ซึ่งแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ อาจมีแนวคิด เทคนิควิธีการ ตลอดจนลักษณะลวดลายที่แตกต่างกันออกไป ถึงแม้เวลานี้การทอผ้าไหมพื้นบ้านยังมีการทอกันอยู่บางบ้านไม่ทั่วถึงทุกครัวเรือนเหมือนสมัยก่อน แต่การทอผ้าไหมพื้นบ้านของชุมชนชาวไทยภูยบ้านตาโกน ก็ปรับเปลี่ยนพัฒนากลายเป็นอาชีพการทอผ้าไหมพื้นบ้านที่มีชื่อเสียง เป็นงานอาชีพที่ทำให้ชาวไทยภูยบ้านตาโกน ได้รับชื่อเสียงเกียรติคุณด้านการทอผ้ามาก (ลำลี แก้วสะอาด และคำมี อินทามา, สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2555)

การทอผ้าไหมและการแต่งกายชาวไทยภูยบ้านตาโกน อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง ผ้าและการทอผ้าไหมรวมทั้ง การแต่งกายของกลุ่มชาติพันธุ์หรือกลุ่มทางสังคม วัฒนธรรมต่าง ๆ บ่งบอกถึงประวัติศาสตร์และเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ เนื่องจากลักษณะลวดลาย สี สัน เทคนิคการทอและการใช้ประโยชน์ของผ้า เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์นั้นอย่างชัดเจน อีกทั้งการทอผ้าไหมพื้นบ้านก็เป็นกระบวนการที่แตกต่างกันออกไป ตามลักษณะของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อมทางสังคม

วัฒนธรรมของแต่ละสังคมหรือกลุ่มชาติพันธุ์ นอกจากนั้นยังมีความเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติไปพร้อม ๆ กันด้วย ผ้าและการทอผ้าไหมพื้นบ้านยังคงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับบทบาทหน้าที่ของผู้หญิงในสังคมทุกยุคทุกสมัย โดยพิจารณาว่าทักษะการทอผ้าไหมลักษณะงาน และกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการทอผ้าไหมว่าเป็นงานของเพศหญิงโดยตรง นับตั้งแต่การเตรียมวัตถุดิบ การสร้างสรรค์ลวดลาย การทอ ไปจนถึงการตลาดและการใช้จ่ายเงินรายได้ที่ได้จากการขายผ้าเป็นกิจกรรมที่อาจกล่าวได้ว่าผู้ชายเข้าไปมีส่วนร่วมน้อยที่สุด ทักษะความชำนาญและประสบการณ์ของการทอผ้าเป็นสิ่งที่สืบทอดและสั่งสมกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ (สำลี แก้วสะอาด, สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2555)

การทอผ้าไหมของชาวไทยภูยบ้านตาโกนมีลวดลายที่เกิดจากเส้นไหมต่างสี ประกอบไปด้วยผ้าขาวม้า มีลวดลายสีสันสวยงาม ฝีมือประณีต ถือว่าเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของชุมชนชาวไทยภูยบ้านตาโกน ซึ่งใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง เช่น ใช้นุ่ง คาดเอว โปกศีรษะ ผูกเป็นเปลนอน กระโจมอก เป็นผ้าไหว้ตอนแต่งงานสำหรับพ่อแม่เจ้าสาวและเจ้าบ่าว ฯลฯ ผ้าซิ่น เป็นผ้าที่ใช้นุ่งในชีวิตประจำวันของผู้หญิงชุมชนชาวไทยภูยบ้านตาโกน ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างกันตามอายุของผู้ใช้ คือ ซิกกะหวี เป็นผ้านุ่งสำหรับผู้หญิงสูงอายุ มีพื้นสีเขียว ซิกลายตะขอ มีลวดลายเป็นทางขวางเป็นริ้วเล็ก ๆ ซึ่งเกิดจากการสลับสีของเส้นด้ายพุ่ง ดินซิ่นจะทอเป็นแถบที่มัดหมี่ให้เป็นเชิง และทอดินซิ่นต่างหากออกมา เรียกว่า “ซิกกะบูล” ส่วนใหญ่จะเป็นสีแดง สีเขียว สีเหลือง ผ้าซิ่นที่เรียกว่า “ซิกกะหวี” ต่อหัวผ้าซิ่นด้วย “เปอน” ต่อดินผ้าซิ่นด้วย “กะบูล” เป็นผ้านุ่งสำหรับผู้หญิงชุมชนชาวไทยภูยบ้านตาโกนสำหรับหญิงสาว มีลายขวาง สีสันสดใสมากกว่าผ้าซิ่นกะหวี ทอผ้าลายมัดหมี่เป็นลายต่างผ้าไหมมัดหมี่ ถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนชาวไทยภูยบ้านตาโกน (ไล ศิลธรรม, สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2555)

การทอผ้าไหมของชุมชนชาวไทยภูยบ้านตาโกนที่ใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาของชาวไทยภูยบ้านตาโกนมีความศรัทธาในพุทธศาสนา ผสมผสานกับความเชื่อเรื่องผีและมีประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ที่ผูกพันกับความเชื่อในวิถีชีวิตพื้นบ้านและการทำมาหากินในสังคมเกษตรกรรมที่มีมาช้านาน การทอผ้าไหมพื้นบ้านจึงมีความสำคัญกับพิธีกรรมและความเชื่อของชุมชนชาวไทยภูยบ้านตาโกน ดังนี้

1. ผ้าสะนอน หรือภูยเรียกว่า “ซิกสะนอน” ทอไว้สำหรับไว้คลุมศพหรือโลงศพ จะไม่มีลวดลาย การทอจะเป็นเส้นไหมสองเส้นนำมาพันกัน ภูยจะเรียกว่ากะหวีให้เข้ากันแล้วนำมาทอให้เป็นผืนยาว ชาวไทยภูยมีความเชื่อว่าเป็นการแสดงถึงความรักและผูกพันกับผู้ตายให้ได้ไปสู่สรวงสวรรค์

2. ผ้าคลุมหัวช้าง ใช้ในพิธีบวชนาค เช่น เดียวกัน เป็นผ้าคลุมหัวช้างเวลานานขึ้นไปนั่งบนหลังช้างเพื่อแห่มาวัด

3. ผ้าล้อมพระธาตุเมืองจันทร์ ซึ่งเป็นพระธาตุโบราณที่ชาวไทยภูยในเขตอำเภอเมืองจันทร์ให้ความนับถือ ประมาณปี พ.ศ. 2485 นั้น ผ้าลายพระธาตุเมืองจันทร์จะมีชาวบ้านร่วมกันทอขึ้นเพื่อที่จะนำไปล้อมพระธาตุ ให้เกิดความร่มเย็นกันทั้งเขตพื้นที่ ชาวบ้านรวมกลุ่มกันทอผ้าไหมลายพระธาตุเมืองจันทร์ ที่วัดเพื่อที่จะนำผ้างดังกล่าวไปประกอบพิธีล้อมพระธาตุเมืองจันทร์ ต่อมาก็เริ่มหายไปและในที่สุดก็ไม่มีใครทอจนถึงทุกวันนี้ (นางแพง อินทามา, สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2555)

การทอผ้าไหมชุมชนชาวไทยภูยบ้านตาโกน ที่ใช้ในการแลกเปลี่ยน การทอผ้าไหมไม่ใช่เป็นเพียงความชำนาญ ไม่ใช่เป็นเพียงเครื่องนุ่งห่มและไม่ได้ใช้เฉพาะในพิธีกรรม แต่ยังมีมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน ครอบคลุมมิติของการแลกเปลี่ยน “สมัยก่อนไม่มีการซื้อขายเป็นเงินแต่มีการแลกเปลี่ยนกัน” ชาวไทยภูยบ้านตาโกนมักจะนำเอาผ้าไหมมัดหมี่ไปแลกของกับชาวจีนในตลาดอำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ เป็นหม้อ เครื่องใช้ต่าง ๆ เกลือ เครื่องปั้นดินเผา บางครั้งก็นำไปแลกกับหมู ไก่ หรือแม้แต่ชาวไทยภูยบ้านตาโกนด้วยกันเองก็มีการแลกเปลี่ยนกัน คนที่มีฐานะยากจนมักจะใช้แรงงานในการทำงานบ้าน และทำงานในไร่ของครอบครัวที่มีฐานะดีกว่า โดยรับค่าจ้างเป็นข้าวและผ้าไหมมัดหมี่ (ส่าออง แสนเลิศ, สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2555)

จากข้อมูลดังกล่าวเห็นได้ว่าภูมิปัญญาเรื่องการทอผ้าที่มีมานานหลายชั่วอายุคนของชุมชนชาวไทยภูยบ้านตาโกนมีการถ่ายทอดกันมาซึ่งไม่สามารถระบุเป็นปีได้ เพราะผ่านมาหลายชั่วอายุคน เป็นภูมิปัญญาที่แนบแน่นมากับกลุ่มชนชาวไทยภูยบ้านตาโกนเหล่านี้ เมื่อมาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนและดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนแห่งนี้ช่วงแรก ๆ มีการทอผ้าไหมพื้นบ้านแทบทุกครัวเรือน มีวัตถุประสงค์ของการทอผ้าไหมพื้นบ้านในช่วงนั้นเป็นการทอเพื่อใช้ในการนุ่งห่มสำหรับสมาชิกในครัวเรือนเป็นหลัก ผ้าที่ทอยังมีบทบาทเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่มชนชาวไทยภูยบ้านตาโกนและต่างกลุ่ม เป็นสื่อกลางของการแบ่งปัน ช่วยเหลือและเอื้ออาทรระหว่างคนที่ฐานะและคนยากจน ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน ผ้าไหมจึงไม่ได้มีความหมายเป็นแค่เครื่องนุ่งห่ม แต่มีความหมายและความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชนชาวไทยภูยบ้านตาโกน

การทอผ้าไหมชุมชนชาวไทยภูยบ้านตาโกนสามารถอธิบายวิวัฒนาการของการทอผ้าได้จากการทอผ้าไหมตามแนวคิดเดิมและการทอผ้าไหมตามแนวคิดใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตในปัจจุบัน ดังนี้

1. ภูมิปัญญากับแนวคิดเดิมในการทอผ้าไหมพื้นบ้าน ชุมชนชาวไทยภูยบ้านตาโกนในอดีตคือ ผลงานวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของชุมชนชาวไทยภูยบ้านตาโกน เป็นภูมิปัญญาและความสามารถ

ในการคิดสร้างสรรค์ที่ยังคงไว้เป็นเอกลักษณ์ เป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณจากแม่สู่ลูก พี่สู่น้อง ยาย ย่า พี่ป้า น้าอา ลู่ลูกหลาน ด้วยจุดประสงค์การทอผ้าไหมพื้นบ้านเพื่อไว้ใช้ในชีวิตรประจำวันและใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา โดยมีกรรมวิธีการทอหลายวิธี ลวดลายการทอผ้าไหมพื้นบ้านของแต่ละกลุ่มวัฒนธรรมจะมีเอกลักษณ์ของตนเอง ขึ้นอยู่กับส่วนประกอบและสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม ชาวไทยกุยบ้านตาโกนมีความชำนาญในการทอผ้าไหมพื้นบ้านมากกว่าชุมชนอื่น ๆ ในอำเภอเมืองจันทร์ มีการทอผ้าในวิถีชีวิตมานาน ถือว่าการทอผ้าเป็นภูมิปัญญา เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีค่าอย่างหนึ่งของผู้หญิง ชาวไทยกุยบ้านตาโกนนิยมทอผ้าไหมมัดหมี่ซึ่งเป็นผ้าที่มีคุณภาพดี สีสันทันแปลกตา ลวดลายสวยงาม สวมใส่สบาย ซักรีดและเก็บรักษาได้ง่าย ผิดสัมผัสและลวดลายของผ้าไหมคู่เป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่น (เขียน ศิลธรรม, สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2555)

การทอผ้าไหมของผู้หญิงทุกครัวเรือนมีเครื่องมือ อุปกรณ์การทอผ้าไหมที่ใช้ในการทอผ้าไหมไว้อยู่ใต้ถุนบ้าน มีการถ่ายทอดความรู้วิธีการทอผ้าให้แก่สมาชิกเพศหญิงภายในครัวเรือน จากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งสืบทอดกันมา แม่หรือยายจะเป็นผู้อบรมสั่งสอนถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์วิธีการในการทอผ้าให้กับลูกหลานหรือหลานสาวจนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ของคน สืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน การทอผ้าเป็นงานที่ละเอียดอ่อนต้องใช้ความอดทน ความรักในสิ่งที่ทำ ความประณีต ความพยายาม ดังนั้นผ้าทอแต่ละผืนจะแฝงไปด้วยความรัก ความผูกพันที่ผ่านการทอออกมาเป็นผืนผ้า ผู้หญิงจะทอผ้าให้กับคนในครอบครัวไว้ใช้ พ่อแม่ พี่น้องญาติสนิท สามี เพื่อแสดงถึงความรัก ความห่วงใย ความผูกพัน ดังเช่น หญิงชาวไทยกุยบ้านตาโกนจะทอผ้าชิ้นซึ่งมีเส้นไหมสีแดงเม็ดมะขามแฝงอยู่ใน ซิกกะหวี (ผ้าถุงไหม) ที่ทอขึ้นมาเมื่อนำมาส่องกับแสงแดดแล้วจะเห็นมีสีแดงของเส้นไหมที่แฝงอยู่ หรือนิยมทอเป็นตีนซิ่นสีแดงตัดลายกับดำที่เป็นเช่นนี้เพราะผู้หญิงชาวไทยกุยบ้านตาโกนจะแสดงความรัก ความคิดถึง ความผูกพันถึงคนรักที่ต้องไปทำงานไกล ๆ แต่ด้วยความอายจึงไม่กล้าเปิดเผยออกมาให้เห็นเด่นชัด การที่ผู้หญิงจะทอผ้าเช็ดหน้า ผ้าขาวม้า ไว้ให้ชายหนุ่มได้ใช้สอยในชีวิตประจำวัน หรือในการทำพิธีบวชของลูกชายแม่จะเป็นผู้ทอผ้าไหม โสร่ง และผ้าขาวม้าให้นาคได้สวมใส่ บางบ้านที่แม่ทอผ้าไหมมาโดยตลอดก็จะทอเป็นผ้าสบง และจีวรให้ลูกได้คลุมตอนเป็นพระแสดงถึงความรัก ความปลาบปลื้มที่ลูกชายได้เข้าร่วมกาสาวพัสดร์ เป็นต้น ดังนั้นผ้าจึงเปรียบเสมือนตัวแทนของความรักความผูกพันที่มีให้แก่กัน (วันทา ศิลธรรม, สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2555)

สรุปได้ว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จ ในการดำรงชีวิตของชาวไทยกุย มีการดำรงอยู่กับการพัฒนาสังคมเกิดจากปรากฏการณ์ภายใน โดยการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดมานานนำมาปรับเพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ก่อให้เกิดการผสมกลมกลืนกับกลุ่มคนอื่น ๆ สังคมประสพการณ์หล่อหลอมให้มีจิตสำนึกความทรงจำร่วมกันทางวัฒนธรรมของกลุ่ม เช่น

พิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อ การใช้ภาษาเพื่อสื่อความสัมพันธ์ในการดำรงชีพ ความสัมพันธ์ด้านการแต่งงานเมื่อสถานการณ์จากภายนอกเข้าสู่ชุมชนมากขึ้น โดยผ่านอำนาจรัฐ ทุนนิยมได้ส่งผลให้กลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ต้องปรับตัวตามกระแสความเจริญ เพื่อความอยู่รอดของสังคม การปรับเพื่อแสวงหาทางเลือกใหม่และการปรับเพื่อดำรงรักษาเป็นชุมชนชาวไทยภูเขา ดังนั้นกระบวนการปรับตัวของชาวไทยภูเขาที่ผ่านมาไม่ได้หยุดนิ่ง มีการคิดประดิษฐ์ สร้างสรรค์ผลงานภายในชุมชนเพื่อการปรับเข้ากับปัจจัยภายนอก เช่น ชาวไทยภูเขามีการนำเอาความรู้ด้านการศึกษาเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนบ้านข้างเคียง เพื่อประโยชน์ทางด้านวัฒนธรรม ระบบความเชื่อ ระบบนิเวศสังคม และเศรษฐกิจ สิ่งที่ชาวไทยภูเขาดำรงรักษาไว้ได้ดี เช่น ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมพื้นบ้าน ประเพณีพิธีกรรม ความเชื่อมา ประยุกต์ใช้กับการเกษตร ที่แสดงออกในพิธีกรรมเช่น สรวงศาลปู่ตา ประจำปีของชาวไทยภูเขา และมีการส่งเสริมประเพณีในรอบปี เช่น ประเพณีวันสงกรานต์ ประเพณีทางศาสนาพุทธ และประเพณีวันสำคัญของชาติ อย่างไรก็ตาม ชาวไทยภูเขาในปัจจุบันได้รับผลกระทบจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ได้ส่งผลให้ชาวไทยภูเขาต้องปรับตัว เช่น การออกไปขายแรงงานนอกชุมชน ปรับวิถีชีวิตการทำเกษตรแบบผสมผสาน รวมทั้งการดิ้นรนเพื่อการศึกษาเพื่อหาโอกาสเข้ารับราชการ แต่ลักษณะเด่นที่ชาวไทยภูเขายังรักษาไว้ได้ คือ การอนุรักษ์การทอผ้าไหมแบบดั้งเดิม และคุณลักษณะที่มีน้ำใจเอื้ออาทรต่อกันซึ่งแสดงออกเมื่อมีกิจกรรมภายในครอบครัว เครือญาติ กิจกรรมความเชื่อของชุมชนซึ่งยังมีจิตสำนึกร่วมได้ดีมีการนำผ้าไหมแลกเปลี่ยนสิ่งของกันภายในชุมชน มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมความมั่นคงของชาติ แม้ว่ากระแส การเมืองสมัยใหม่ไม่ได้ให้ความหวังอะไรแก่ชาวไทยภูเขามากนัก แต่ในปัจจุบัน ชาวไทยภูเขายังดำรงอยู่ได้ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง

ส่วนภูมิปัญญาการทอผ้าไหมพื้นบ้านของไทยภูเขาอีสานใต้ สรุปได้ว่า เป็นภูมิปัญญาอันทรงคุณค่าที่เกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ ประดิษฐ์คิดค้นของช่างทอผ้าไหมชาวไทยภูเขา เป็นศาสตร์และศิลป์ที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น จากบรรพบุรุษสู่ลูกหลาน มานับร้อย ๆ ปี ความวิจิตรบรรจงและลวดลายที่เกิดขึ้นบนผืนผ้าสะท้อนถึงคติความเชื่อ วัฒนธรรมการดำเนินชีวิต และความเป็นมาในอดีต การโยกย้ายถิ่นฐาน โครงสร้างทางสังคมของผู้คนในแต่ละรุ่นได้เป็นอย่างดี ลวดลายบนผืนผ้า ในแต่ละชุมชนต่าง ๆ มีรูปแบบแตกต่างกันไปตามความนิยมของแต่ละท้องถิ่น อีกทั้งลวดลายที่สร้างขึ้นมาจากจินตนาการและแรงบันดาลใจจากสิ่งรอบตัว ความเชื่อ วัฒนธรรมของแต่ละชุมชน ลวดลายบนผืนผ้ามักเรียกชื่อตามที่มาของลวดลาย ปัจจุบันการทอผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยภูเขายังคงรักษารูปแบบอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนไว้อย่างเหนียวแน่น เป็นศิลปะการทอผ้าไหมของกลุ่มชาวไทยภูเขา จึงนับว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มอยู่จนถึงปัจจุบัน และมีวัฒนธรรมการทอผ้าไหมอันเป็นประเพณีของผู้หญิงที่สืบทอดกันมา โดยผ้าทอของแต่ละท้องถิ่นมีลักษณะและลวดลายการทอผ้าที่มีเอกลักษณ์เป็นของตัวเองอย่างชัดเจน โดยเฉพาะผ้ามัดหมี่ ผ้าขิด และผ้าไหมหางกระรอก

บทที่ 5

กระบวนการอนุรักษ์พื้นฟูลวดลายผ้าไหมพื้นบ้านดั้งเดิม

จากการสนทนากลุ่มผู้ให้ข้อมูลชุมชนชาวไทยภูเขาอีสานได้ทั้ง 3 ชุมชน พบกระบวนการอนุรักษ์ที่ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน โดยบางช่วงเวลาการอนุรักษ์ขาดหายไป กระบวนการอนุรักษ์พื้นฟูดำเนินการและปรากฏผลดังนี้

กระบวนการอนุรักษ์การทอผ้าไหมพื้นบ้านดั้งเดิมของชาวไทยภูเขา

การทอผ้าไหมของชาวไทยภูเขา เป็นภูมิปัญญาที่สำคัญทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ เป็นความรู้ที่สั่งสม สืบทอดและปฏิบัติต่อกันมา ใช้ความรู้เดิมที่มีอยู่ จากการทอเพื่อใช้เองในครัวเรือนจนกลายเป็นอาชีพเสริมช่วยทำให้คุณภาพชีวิตชาวไทยภูเขาศี้น ภูมิปัญญาในการทอผ้าไหมนี้เกิดจากการเรียนรู้จากคนรุ่นหนึ่งสืบทอดไปสู่อีกรุ่นหนึ่งผ่านการถ่ายทอดแบบต่าง ๆ ลักษณะของการทอผ้าไหมถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นเนื่องจากมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมพื้นบ้าน ได้แก่ ความรู้ที่คนในชุมชนใช้ในการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของตนเอง โดยอาศัยการสืบทอดต่อกันมาจากบรรพชนในอดีต

ในสมัยก่อนการทอผ้าไหมมีคุณค่าทางด้านจิตใจ เช่น เป็นสื่อแห่งความรักของผู้ชายและผู้หญิง เป็นสิ่งแสดงสถานภาพของความเป็นผู้หญิง และผ้าทอใช้เป็นผ้ากองบวช ในพิธีบวชนาค ผู้เป็นแม่จะทอผ้าเตรียมไว้สำหรับลูกชาย ชาวไทยภูเขาจะทอผ้าลูกแก้ว ลายโคมห้า เป็นผ้าปูที่นอน ผ้าห่มนอนให้ลูกหลานใช้ในพิธีบวช นอกจากนี้แล้วผ้าทอยังเกี่ยวข้องกับความเชื่อ จากการประชุมระดมความคิดและสนทนากลุ่มทอผ้าไหม พบว่า สมาชิกทุกคนมีความรู้และความชำนาญในการทอผ้า แต่การทอลวดลายดั้งเดิม (ซึ่งไม่ได้ปฏิบัติมานานแล้ว) ต้องอาศัยทักษะและความชำนาญ สมาชิกบางคนทอได้ทุกลาย แต่ไม่ชำนาญเนื่องจากไม่ได้ทอมาเป็นเวลานาน บางคนทอได้ 4 ลาย บางคนทอได้ 2 ลาย บางคนทอได้ลายเดียว และบางคนทอลวดลายดั้งเดิมไม่เป็นเลย ดังนั้น การประชุมกลุ่มชาวบ้านจึงมีความเห็นว่า การค้นหาลายผ้าดั้งเดิมนั้นต้องค้นหาผู้ที่มีความเชี่ยวชาญการออกแบบลาย และสามารถทอหรือถ่ายทอดภูมิปัญญาในแต่ละลวดลายให้แก่สมาชิกได้ และต้องฝึกทักษะความชำนาญในการทอแต่ละลวดลาย พร้อมทั้งการย้อมสีเส้นไหมจะใช้สีย้อมจากวัสดุธรรมชาติ แต่องค์ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษไม่มากนักและไม่ได้ทำกันมานานแล้ว จึงไม่มีความชำนาญ เทคนิคด้านการย้อมสีธรรมชาติเพื่อให้สีทนมีไม่มาก เพียงแต่รู้ว่าสีอะไรสามารถสกัดจากวัตถุดิบอะไรบ้างเท่านั้น ซึ่งวัตถุดิบที่ใช้ในการย้อมสีสามารถหาได้จากชุมชน เช่น มะเกลือ

มะพร้าวไฟ ไม้ขนุน มะริดไม้ ไม้คู้ ไม้ลูกหีบ เป็นต้น ส่วนวิธีการข้อมสามารถจะหาผู้ที่มีความรู้และเชี่ยวชาญเรื่องสีข้อมธรรมชาติได้ในชุมชนหรือใกล้เคียง

จากการร่วมสังเกตกับกลุ่มชาวบ้าน รวมทั้งการปรึกษาหารือและแสดงความคิดเห็น ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคการทำผังความคิดและเขียนแผนที่ความคิดเชื่อมโยงความคิดของชาวบ้านที่แสดงความคิดเห็นโดยให้เห็นกระบวนการทำงานตั้งแต่ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมลวดลายผ้าที่ชุมชนมีอยู่ กิจกรรมในการฟื้นฟูลวดลายดั้งเดิม กิจกรรมการพัฒนาลวดลายดั้งเดิมด้านสีข้อมธรรมชาติ การตามหาผู้ที่มีความเชี่ยวชาญด้านการมัดหมี่ การสืบทอดและถ่ายทอดลวดลายดั้งเดิม ทำให้เกิดผลต่อการดำเนินการตามกิจกรรมอาทิ ได้ผลิตภัณฑ์ของชุมชนที่ยังคงเอกลักษณ์ เกิดอาชีพเสริม เป็นต้น ซึ่งชาวบ้านได้ช่วยกันเสนอความคิดเห็นในแต่ละกิจกรรม เช่น ที่อยู่และชื่อของผู้รู้เกี่ยวกับลวดลายผ้าดั้งเดิมที่หายไป พร้อมทั้งผู้ที่มีความรู้ด้านกระบวนการทอผ้าตั้งแต่วัสดุอุปกรณ์การทอผ้าไหม การเลี้ยงไหม การสาวไหม การดองไหม การมัดหมี่ จนถึงกระบวนการการข้อมสีจากธรรมชาติ แหล่งของวัตถุดิบในการข้อมสี และสีจากเคมี สามารถอธิบายกระบวนการทอผ้าไหมได้ดังนี้

อุปกรณ์ หรือเครื่องมือสำคัญในการทอผ้า

การทอผ้าหน้าแคบและมีจำนวนเส้นด้ายไม่มากนัก จึงเป็นการทอสานที่ไม่มีเครื่องมือช่วย ใช้วิธีการยึดเส้นขึ้นกับเสาหรือหลัก ใช้ไม้กลม ๆ สอดเส้นขึ้นเพื่อแยกเป็นเส้นขกและเส้นข่ม เวลาจะสอดเส้นพุ่งจึงใช้ไม้แบน ๆ สอดเพื่อเปิดเส้นขึ้น ปัจจุบันยังพบการทอลักษณะนี้ ในชนกลุ่มน้อย เนื่องจากปัจจุบันมีการทอผ้าที่ขนาดหน้าผ้ากว้างมากขึ้น จึงต้องมีการจัดเรียงเส้นด้ายที่มีความยาวและมีปริมาณมากให้เป็นระเบียบให้สามารถทอสานเส้นด้ายให้ขัดกันได้รวดเร็วขึ้น เครื่องมือพื้นฐานที่ใช้ในการทอผ้า ได้แก่ กี่ หรือหูกใช้พิมพ์กระทบให้เนื้อผ้าแน่น ต่อมามีการพัฒนาเป็นกี่แบบต่าง ๆ เช่น กี่กระตุก จนถึงเครื่องทอผ้า

1. กี่ทอผ้า ชาวไทยภูเขา เรียกว่า “กระเซชตาน โสต” ภาคกลางเรียกว่า กี่ หรือหูก ภาคอีสาน บางกลุ่ม เรียก โสงหูก ในภาคใต้เรียกว่า เก เป็นเครื่องมือสำหรับทอเส้นด้ายให้เป็นผืน โดยการสอดขัดกันของเส้นแนวตั้งและแนวนอน ส่วนกึ่งที่ใช้ได้ปรับปรุงเพื่อให้การทอผ้าได้ง่ายและสะดวกขึ้น กี่ที่ใช้กันอยู่จึงมีโครงไม้ที่แข็งแรง มีที่นั่งห้อยเท้าเป็นส่วนใหญ่ กี่ทอผ้าที่พบทั้ง 3 ชุมชน แบ่งได้เป็น

1.1 กี่พื้นบ้าน หรือกี่กระทบ มีส่วนประกอบสำคัญ คือ มีโครงสร้างกึ่งและพิมพ์ สำหรับกระทบบางแห่งใช้กึ่งแบบพื้นบ้านโบราณที่มีโครงไม้ขนาดเล็ก จึงเรียกว่า “พิมพ์เล็ก”

ภาพที่ 11 กี่พื้นบ้าน

1.2 กี่กระตุก เป็นกี่ทอผ้าที่พัฒนามาจากกี่ปื้นบ้าน โดยพุ่งสอดด้ายเส้นพุ่ง (เส้นแนวอน) ด้วยการกระตุกสายบังคับให้ส่งกระสวยวิ่งไปแล้วกลับมาสลับกับการกระทบฟืม แทนการพุ่งกระสวยด้วยมือ จึงทำให้ทอผ้าได้รวดเร็วยิ่งขึ้น

ภาพที่ 12 กี่กระตุก

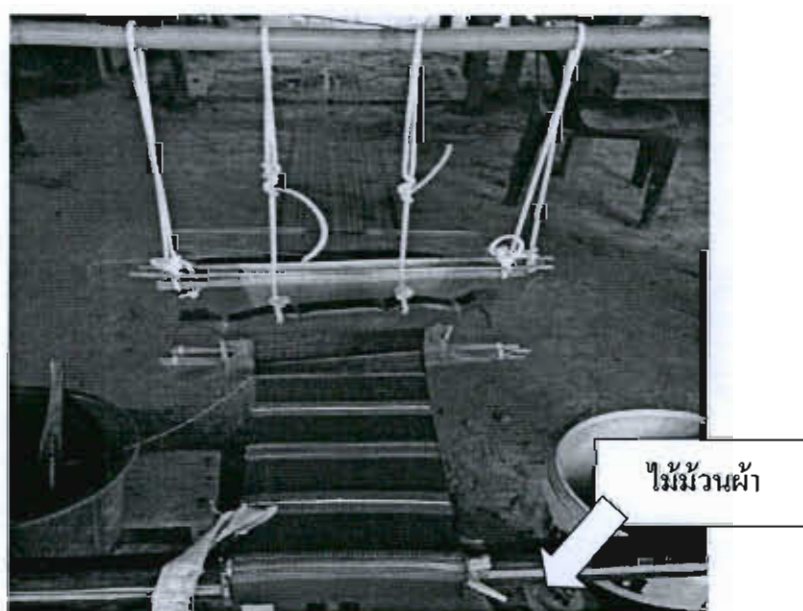
2. โครงสร้างและส่วนประกอบที่สำคัญ

ลักษณะ กี่ทอผ้าพื้นบ้านของชาวไทยภูเขาอีสานใต้ ส่วนใหญ่เป็นแบบนั่งห้อยขา ใช้ฟืม

สำหรับกระตบเส้นไหมขึ้น ทำด้วยไม้ปัจจุบันมีทำด้วยวัสดุอื่น เช่น โลหะ อโลหะ เป็นโครงสี่เหลี่ยม มีสี่เสา มีคานเป็นโครงยึด ซึ่งเป็นลักษณะร่วมคล้ายกับเครื่องมือที่ใช้ทอผ้าของคนทั่วไป ได้แก่

2.1 ไม้กำพัน (ไม้กำพัน ไม้กำพัน ไม้ค้ำพัน หรือ ไม้พัน ก็เรียก) คำว่า กำพัน อาจเพี้ยนมาจาก กำพัน ชาวภูยกเรียกว่า “อาหล่วงปะสาโสต” คือ การกำไม้นี้แล้วพันผืนผ้าเข้าไปเป็นไม้กลมใหญ่ ใช้ม้วนเก็บผ้าที่ทอแล้ว และยังไม่ได้ตัดออกจากฟืม โดยเก็บไว้ด้านที่คนทอผ้านั่ง ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง คำนหนึ่งเจาะรูสำหรับสอดกับหลักให้ยึดติดกับที่ทอผ้า โดยแกนม้วนผ้ามีขนาดความยาวเท่ากับกึ่งหรือเท่ากับควมกว้างของหน้าผ้า บางคนเรียกง่าย ๆ ว่า “ไม้ม้วนผ้า”

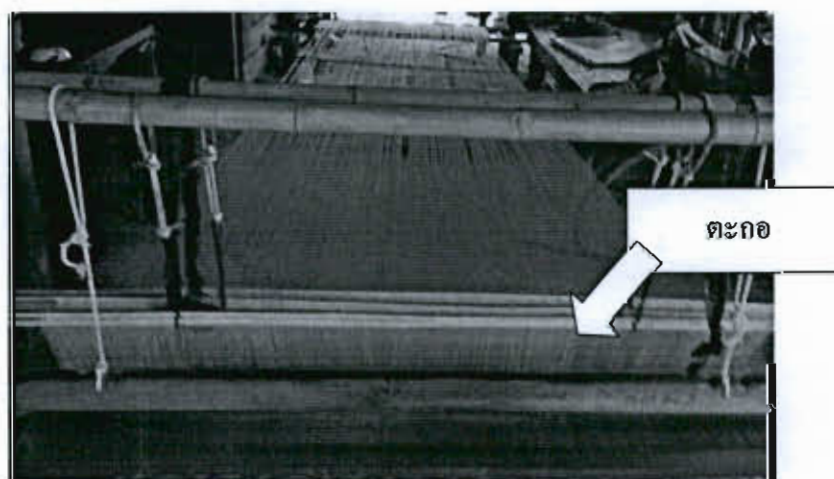
ภาพที่ 13 ไม้ม้วนผ้า

2.2 ฟืม หรือ ฟืนหวี ชาวภูยกเรียกว่า “ฟืม” ใช้กระตบเส้นพุ่งที่สอดขัดกับเส้นขึ้น ให้เรียงกันสนิท ทำด้วยไม้ หรือเหล็กเป็นซี่ถี่ ๆ คล้ายหรืออยู่ในกรอบไม้หรือกรอบโลหะเป็นอุปกรณ์สำคัญที่ทำให้เส้นด้ายขึ้นสอดเข้าตามซี่ฟืม ไม้พันกันในการเตรียมทอผ้า ฟืมจะถูกร้อยด้วยด้ายเส้นขึ้น ตั้งแต่แรกก่อนจะทอ เรียกว่า ร้อยรูฟืม เป็นการขึ้นเส้นขึ้นเตรียมทอผ้า หรือเตรียมเครือ ฟืมมีขนาด ความกว้างและความถี่ของซี่ฟืนหวีหรือช่องฟืนหวีต่าง ๆ กัน จึงเป็นส่วนหนึ่งในการกำหนด ความกว้างของหน้าผ้า และเป็นส่วนสำคัญที่กำหนดเนื้อผ้า ฟืมที่มีความถี่ของช่องฟืนหวีมาก เนื้อผ้าที่ทอได้จะมีความแน่น ส่วนที่มีช่องฟืนหวีกว้าง (ซี่ฟืนห่าง) เนื้อผ้าที่ทอจะมีลักษณะเนื้อผ้าห่างและ บางกว่า ขนาดของช่องฟืนหวี เป็นส่วนสำคัญในการกำหนดโครงสร้างและคุณภาพผ้าโดยใช้กำหนด ขนาดและจำนวนของด้ายเส้นขึ้น

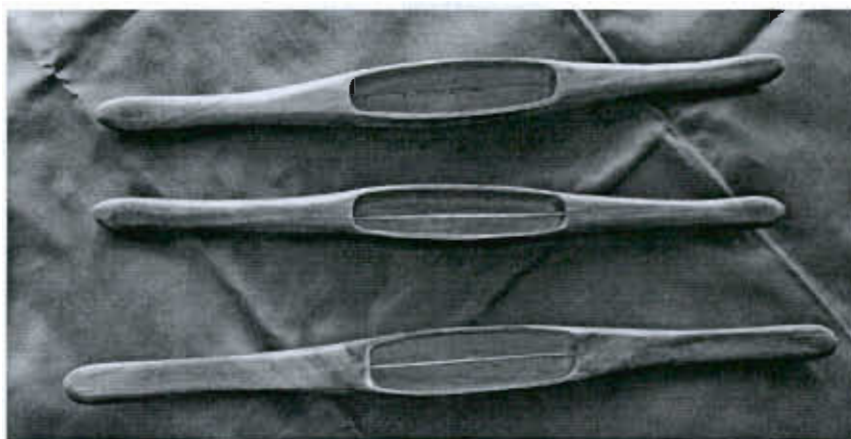
ภาพที่ 14 ฝีม

2.3 ตะกอ หรือเขาหูก และไม้เหยียบ ชาวภูเรียกว่า “กอนิก” เป็นส่วนประกอบของ กี่ทอผ้า ใช้สำหรับแยกด้ายเส้นยืนให้ขึ้นลงสลับกัน ตะกอส่วนใหญ่จะใช้เส้นเชือกทำเป็นห่วงคล้อง เส้นยืนกับไม้สอดซึ่งเป็น โครงยึด 2 อันแล้วผูกโยงกับ โครงก่และไม้เหยียบหูกตามลำดับ เพื่อจัด กลุ่มด้ายเส้นยืนและเปิดช่องด้ายเส้นยืนสำหรับใส่ด้ายพุ่งส่วน ไม้เหยียบ หรือ ไม้ตีนย่ำ ใช้สำหรับ เหยียบให้ตะกอหรือเขากขึ้น เป็นชั้นแยกจากกัน อาจทำจากไม้ไผ่หรือไม้จริง ผูกติดกับด้านล่าง ของตะกอ ผ้าทอลายขัดส่วนใหญ่มี 2 ตะกอ หรือ 2 เขา การเพิ่มจำนวนเขา หรือตะกอ สามารถเพิ่ม ลวดลายของเนื้อผ้า เป็นผ้า 3 ตะกอ เช่น ลายก้างปลา ผ้า 4 ตะกอ เช่น ลายดอกพิกุล ลายลูกแก้ว เป็นต้น หากต้องการทอผ้าเป็นลวดลายที่งดงาม จะต้องใช้ตะกอและคานเหยียบจำนวนหลายอัน เรียกว่า หลายตะกอ หรือหลายเขา (หูก) ตะกอที่พบมีทั้งชนิดตะกอเชือก และตะกอลวด

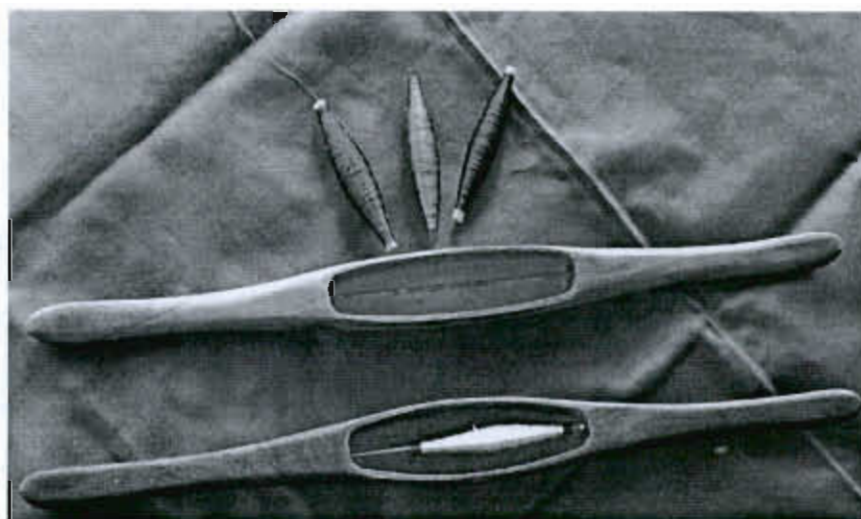
ภาพที่ 15 ตะกอ

2.4 กระสวย ชาวภูยเรียกว่า “กะซุย” ใช้บรรจุหลอดไหมพุ่งสอดไประหว่างช่องว่างของเส้นไหมยืนต้นและปลายเรียวตรงกลางเจาะเป็นช่องสำหรับใส่หลอดด้าย

ภาพที่ 16 กระสวย

- 2.5 หลอดไหม ชาวภูยเรียกว่า “หลอดโสด” นิยมทำจากเถาวัลย์ชนิดหนึ่งเรียกว่า เครือไต้ตัน เครือไต้ตันนี้จะมีรูกลวงตลอดตัดเป็นท่อน ๆ แต่ละท่อนยาวประมาณ 3 นิ้ว อาจจะใช้ไม้อื่นแทนก็ได้ที่มีรูตรงกลาง เช่น ลาปอแก้ว เพื่อใช้ไม้สอดยึดติดกับกระสวย ไม้นี้เรียกว่า ไม้ขอหลอด

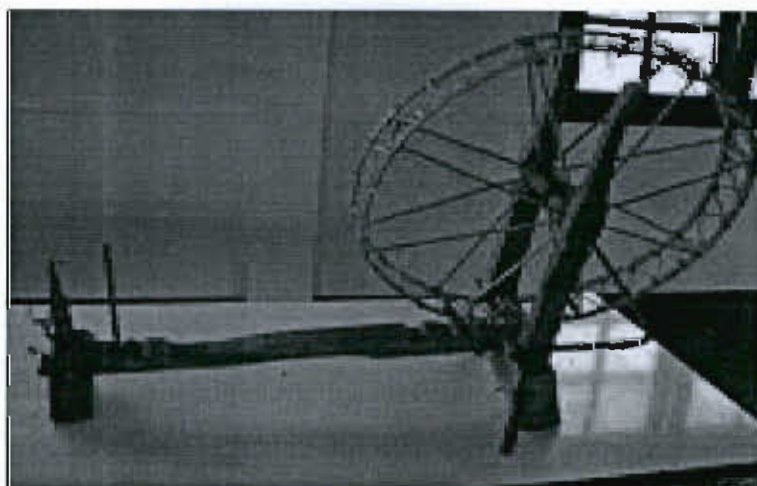
ภาพที่ 17 หลอดไหม

2.6 อัก ชาวภูยเรียกว่า “อักโสต” เป็นเครื่องมือที่สำคัญชนิดหนึ่ง มีลักษณะเป็นโครงสี่เหลี่ยมประกอบด้วยเสาหลัก 4 เสา มีไม้ยึดติดกัน มีรูหัวท้าย ใช้สำหรับกวักเส้นไหมก่อนที่จะนำเส้นไหมไปขึ้นและสืบเส้นไหมขึ้นเพื่อที่จะทอผ้าไหม

ภาพที่ 18 อัก

2.7 กงหรือหลา เป็นอุปกรณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งมีลักษณะเป็นกงล้อกลม แล้วมีไม้ซี่กเล็ก ๆ ค้ำขึ้นเพื่อความแข็งแรงในการใช้งาน และมีมือหมุนให้จับเวลาปั่นตลอด ใช้ในการปั่นเส้นไหมจากปอขไหม และปั่นหลอดไหม

ภาพที่ 19 กงหรือหลา

2.8 ไม้คองอ๊ก เป็นอุปกรณ์สำคัญอย่างหนึ่งในการทอผ้าไหม มีลักษณะเป็นไม้ตั้งฉาก และมีไม้หรือเหล็กเสียบตรงกลาง มีขนาดพอประมาณเอาไว้เพื่อเสียบอ๊กใช้ในการทอเส้นไหม หรือปั่นเส้นไหม

ภาพที่ 20 ไม้คองอ๊ก

2.9 ซงชั้นหูก (เส้นไหมยืน) เป็นไม้ที่มีรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีหลักหมุดเป็นตัวยึด ด้านข้างทั้งสองข้าง มี 6 - 12 หมุด แต่ละข้างจะมีความห่างของหลักหมุดเท่ากันทั้งสองข้าง โดยหลักหมุดใช้สำหรับเกี่ยวเส้นไหมยืนที่ใช้ในการทอผ้าไหมแต่ละครั้ง

ภาพที่ 21 ซงชั้นหูก

การเตรียมเส้นไหม

ขั้นตอนกระบวนการอนุรักษ์การทอผ้าไหมแบบดั้งเดิม และพัฒนาการทอผ้าไหมของชุมชนชาวไทยภูเขา พบว่า กิจกรรมการทอผ้าไหมทั้ง 3 ชุมชนนั้นมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนาน มีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาดั้งเดิม ตลอดจนกรรมวิธีในการผลิตสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ มีพัฒนาการโดยการดัดแปลงการทอผ้าไหมเป็นผลิตภัณฑ์ในรูปแบบและประโยชน์ใช้สอยที่นอกเหนือจากการนำมาทำเป็นเฉพาะเครื่องนุ่งห่มอย่างค่อนเนื่อง โดยแต่ละหมู่บ้าน/ชุมชนจะมีขั้นตอนการผลิตในรูปแบบที่ผสมผสานกันระหว่างการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่กับการอนุรักษ์ภูมิปัญญาดั้งเดิม ซึ่งยังยึดความเชื่อและคตินิยมของหมู่บ้าน/ชุมชนนั้น ๆ เป็นเกณฑ์ลักษณะของผลิตภัณฑ์ที่มีการพัฒนาจะเกิดจากการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมกับการพัฒนารูปแบบการใช้งานที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนี้

ภาพที่ 22 การเลี้ยงไหมพันธุ์พื้นเมือง

1. การคัดเลือกเส้นไหม จากการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการอาชีพทอผ้าไหมของชาวไทยภูเขาทั้ง 3 ชุมชน พบว่า ไหมที่นำมาใช้ในการทำเส้นไหมนั้นชาวไทยภูเขาส่วนใหญ่จะนิยมคัดเลือกไหมพันธุ์เล็ก เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า พันธุ์พื้นเมือง มีลักษณะมีขนาดเล็กแต่มีความหนาแน่นการจับตัวของเส้นไหม พันธุ์ของเส้นไหมที่ชาวไทยภูเขานิยมนำมาทำเป็นเส้นไหมสำหรับการทอ ส่วนไหมพันธุ์ใหญ่ นำมาเป็นเส้นยืน จากการสังเกตและการสอบถามผู้ประกอบการอาชีพทอผ้าไหม พบว่าการเลี้ยงไหมของชาวไทยภูเขา ทำการเลี้ยงไหมในกระดัง ตั้งไว้ใต้ถุนบ้านแล้วใช้ผ้าคลุมกระดัง และกางมุ้งเป็นการเลี้ยงไหมที่ถูกลักษณะ มีอากาศถ่ายเท และปลูกหม่อนเลี้ยงไหม จะเริ่มจากการปลูกหม่อนด้วยกิ่งพันธุ์ เพื่อนำใบมาเป็นอาหารของตัวไหม เนื่องจากตัวไหมจะไม่กินอาหารชนิดอื่นนอกจากใบหม่อน ผู้เลี้ยงไหมจึงต้องปลูกหม่อนให้ได้ใบเพียงพอที่จะเลี้ยงในแต่ละครั้ง มิฉะนั้น

จะลำบากในการหาใบหม่อนเพิ่ม เนื่องจากตัวไหมในระยะที่โตเต็มที่ก่อนชักใยจะกินอาหาร ทั้งกลางวัน กลางคืน การปลูกหม่อนของชาวไทยถูก นิยมปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในช่วงต้นฤดูฝนและ ใช้พื้นที่ใกล้บ้าน หลังบ้าน หรือใกล้แหล่งน้ำอาจเป็นพื้นที่ใด ๆ ที่มีระบบให้น้ำได้ สำหรับพันธุ์หม่อน ที่นิยมปลูก ได้แก่ หม่อนน้อย หม่อนสร้อย และหม่อนไผ่ หม่อนนครราชสีมา 60 หม่อนบุรีรัมย์ 60 ซึ่งจะใช้เวลาปลูกประมาณ 4 - 5 เดือน ก็สามารถเก็บใบมาเลี้ยงไหมได้ โดยการเก็บใบอ่อนก่อนถึง ยอด 3 - 4 ชั้น หรือโดยการตัดทั้งกิ่ง แต่วิธีนี้ต้องวางแผนการตัดเป็นแปลง ๆ ไป หรือต้องมั่นใจว่ามี ปริมาณใบหม่อนที่เพียงพอต่อระยะการเลี้ยงไหมนั้น ไหมที่เลี้ยงกันแต่เดิมเป็นไหมพันธุ์พื้นเมือง ซึ่งเชื่อกันว่าเริ่มต้นจากการเก็บรังไหมธรรมชาติในป่ามาเพาะเลี้ยง ไหมพื้นเมืองมีคุณสมบัติที่ดี ตรงที่มีความต้านทาน โรคสูง และไม่ต้องการเอาใจใส่มากนัก แต่มีข้อเสีย คือ รังไหมมีปริมาณ เส้นใยน้อย

ในปัจจุบันมีการพัฒนาสายพันธุ์ไหมไทยผสมกับไหมต่างประเทศเพื่อให้มีปริมาณเส้นใย สูงขึ้น ไหมเป็นแมลงจำพวกผีเสื้อ มีวงจรชีวิต 4 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 ระยะที่เป็นไข่ เป็นช่วงเวลาดังแต่แม่ผีเสื้อวางไข่ถึงฟักเป็นตัวอ่อน ใช้เวลา ประมาณ 9 - 12 วัน

ระยะที่ 2 ระยะที่เป็นตัวหนอน ไข่จะฟักออกเป็นตัวหนอนขนาดเล็กซึ่งสามารถกินอาหาร ได้เลย ผู้เลี้ยงจะต้องหั่นใบหม่อนอ่อนให้เป็นฝอยโรยบาง ๆ ให้กิน ระยะที่เป็นตัวหนอนนี้ ไหม จะกินอาหารสลับกับการหยุดนอนเป็นช่วง ประมาณ 4 - 5 ช่วง ใช้เวลาประมาณ 20 - 25 วัน เมื่อได้ เวลาตัวหนอนจะเปลี่ยนจากตัวสีขาวเป็นเหลืองใสเรียกว่า ตัวสุก ซึ่งจะไม่กินอาหารอีกต่อไป ผู้เลี้ยง ไหมจะเก็บตัวสุกใส่จ่อซึ่งเป็นกระดังขนาดใหญ่ มีไส้ขุดเป็นวงกลมซ้อนกันเป็นชั้นเพื่อให้ตัวสุก ชักใย โดยใช้ผ้าคลุมจ่อไว้อีกทีหนึ่งกันไหมออกนอกจ่อ

ระยะที่ 3 ระยะดักแด้ ไหมสุกหลังจากเก็บเข้าจ่อจะเริ่มชักใยเพื่อทำรัง ใช้เวลาประมาณ 1 - 2 วันจะทำรังเสร็จ โดยปกติหากไม่ต้องการคัดเลือกไหมไว้ทำพันธุ์ ผู้เลี้ยงจะคัดไหมออกจากจ่อ เมื่อทำรังเสร็จแล้ว โดยจะนำรังไหมออกมาผึ่งแดดเพื่อเตรียมนำไปสาวเป็นเส้นใยต่อไป ทั้งนี้หาก ไม่นำรังไหมออกจากจ่อเพื่อสาวเส้นใย ตัวไหมจะลอกคราบอยู่ในรังกลายเป็นดักแด้ ซึ่งใช้เวลาอีก 7 - 9 วัน ดักแด้จึงจะลอกคราบกลายเป็นผีเสื้อเจาะรังออกมา

ระยะที่ 4 ระยะที่เป็นผีเสื้อ หลังจากแม่ผีเสื้อใช้น้ำลายซึ่งมีฤทธิ์เป็นด่างละลายใยไหม และเจาะรังออกมาผสมพันธุ์และวางไข่ใช้เวลาประมาณ 12 ชั่วโมง หลังจากนั้นก็จะตาย แต่พบว่า บางครั้งอาจมีแม่ผีเสื้อที่มีชีวิตหลังการวางไข่แล้วถึง 10 สัปดาห์

จากนั้นทำการคัดเลือกรังไหม คือ การคัดเลือกรังไหมไม่ดีออกจากรังดี จะทำให้ การสาวเส้นไหมมีประสิทธิภาพและได้คุณภาพสูง เพราะรังไหมไม่ดีมักจะทำให้เส้นไหมไม่เรียบ จึงจำเป็นอย่างยิ่งในการคัดเลือกรังไม่ดีออกทุกครั้งก่อนจะนำรังไหมไปสาวเป็นเส้นไหม

2. การสาวไหมของชาวไทยภูยก คือ การดึงเส้นใยออกจากรังไหม โดยนำรังไหมไปต้ม เพื่อละลายกาวที่ผนึกเส้นใยที่อัดแน่นออกจากกัน แล้วดึงเอาเส้นใยออกมาตามกรรมวิธี ชาวไทยภูยก ยังคงวิธีการสาวไหมแบบดั้งเดิมและแบ่งเส้นไหมแบ่งได้ตามกรรมวิธีการทอผ้าเป็น 2 ชนิด คือ เส้นไหมพุ่ง (Warp) และเส้นไหมยืน (Weft)

2.1 เส้นไหมพุ่ง เป็นเส้นไหมที่สาวด้วยมือ แบ่งออกเป็น 3 ชนิด ดังนี้

2.1.1 เส้นไหมหนึ่งหรือเส้นไหมยอด ได้แก่ เส้นไหมที่ได้จากการสาวเส้นใยชั้นในของรังไหม การสาวไหมยอด คือ การสาวเอาปุยและเส้นใยชั้นนอกของรังไหมออกเสียก่อน แล้วจึงสาวเอาแต่เพียงเส้นใยชั้นในเท่านั้น เส้นไหมที่สาวได้นี้จะมีลักษณะเส้นเล็ก สะเอียด และเรียบ ส่วนมากนิยมใช้แทนเส้นไหมยืนในการทอผ้าไหม

2.1.2 เส้นไหมสองหรือเส้นไหมสาวเลย ได้แก่ เส้นไหมที่ได้จากการสาวควบกันทั้งปุยและเส้นใยทั้งหมดให้เสร็จคราวเดียวกัน ลักษณะเส้นไหมที่สาวได้หยาบและเส้นใหญ่กว่าไหมหนึ่งใช้เป็นเส้นไหมพุ่งได้เพียงอย่างเดียว

2.1.3 เส้นไหมสาม ได้แก่ เส้นไหมที่ได้จากการสาวเส้นใยชั้นนอก ลักษณะเส้นไหมที่สาวได้จะเป็นเส้นหยาบและเส้นใหญ่กว่าไหมสอง

2.2 เส้นไหมยืน เป็นเส้นไหมที่ละเอียด ไม่มีปมปม มีความยืดหยุ่นและความเหนียว ได้มาตรฐาน การสาวไหมเส้นยืน ส่วนใหญ่ชาวไทยภูยกนิยมซื้อเส้นไหมยืนจากโรงงานสาวไหม เพราะเส้นไหมมีความเสมอกัน

3. วิธีการสาวไหม

การสาวไหมของชาวไทยภูยกเพื่อให้ได้เส้นไหมตามกรรมวิธีสำหรับใช้ทอผ้าไหมมีอยู่ 2 วิธีด้วยกัน คือ

3.1 การสาวเส้นไหมพุ่งทั้งด้วยมือแบบพื้นบ้าน เป็นอุตสาหกรรมในครอบครัวที่มีวิธีการสืบทอดต่อ ๆ กันมาแต่ช้านาน สำหรับเครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้สำหรับสาวเส้นไหมก็มี ดังนี้

3.1.1 เครื่องสาวไหม ประกอบด้วย รอกและมูเต

3.1.2 หม้อดิน หรือหม้ออลูมิเนียม หรือหม้อเคลือบ สำหรับใส่น้ำต้มรังไหม

3.1.3 เตาไฟ สำหรับตั้งหม้อต้มรังไหม

3.1.4 ไม้คียบ สำหรับเกลี่ยรังไหมและเส้นใยไหม

3.1.5 กระจด สำหรับใส่รังไหม

3.1.6 กระจบ สำหรับใส่เส้นไหม

3.1.7 ถังน้ำ สำหรับใส่น้ำลงในหม้อต้มรังไหม

การสาวไหมต้องดัดไฟต้มน้ำเสียก่อน เมื่อน้ำร้อนดีแล้ว (ประมาณ 80 องศาเซลเซียส) เอารังไหมที่จะสาวไหมใส่ลงไป ในหม้อสักพักหนึ่ง (2 - 3 นาที) เวลาต้มต้องหมั่นเขี่ยเพื่อให้รังไหมสุกทั่วกัน แล้วเอาไม้คียบเกลี่ยรังไหมเบา ๆ เส้นไหมจะดัดไม้ขึ้นมา แล้วใช้มือรวบเส้นไหมจากไม้เกลี่ยดึงมารวมสาวเป็นไหมใหญ่ก่อน ไหมใหญ่นี้เป็นไหมชั้นนอกหรือปูไหม เมื่อสาวไหมใหญ่เสร็จแล้วก็ดัดรังไหมออกพักไว้ก่อนแล้วเดิมรังไหมใหม่ลงไปอีก ทำการสาวอย่างทีกล่าวนมาแล้วไปเรื่อย ๆ จนหมดรังไหมที่จะสาวในวันนั้น ในระหว่างทำการสาวนี้ต้องหมั่นคอยเติมน้ำเย็นลงเป็นระยะ ๆ ระวังอย่าให้น้ำถึงกับร้อนเดือดได้ เพราะจะทำให้การสาวนั้นยากลำบาก ไหมที่สาวครั้งแรกนี้เรียกว่า ไหมชั้น 3 หรือไหมชั้นนอก หรือไหมใหญ่ หรือไหมหัว เมื่อสาวเอาไหมชั้นนอกออกหมดแล้ว ชั้นต่อไปก็คือ การสาวไหมชั้นในต่อไปหรือเรียกว่า ไหมน้อย หรือไหมยอด จะสาวเส้นเล็กหรือใหญ่ก็เดิมรังไหมลงไปตามที่ต้องการ สิ่งสำคัญคือ เส้นไหมจะต้องมีเกลียว 4 - 8 เกลียวต่อ 1 นิ้ว การสาวไหมชั้นนี้ผู้สาวต้องคอยเดิมรังไหม เพื่อให้ได้เส้นไหมที่สม่ำเสมออยู่เรื่อย ๆ และรังไหมที่สาวเอาเส้นหมดแล้ว จะเหลือแต่เปลือกเป็นเยื่อบาง ๆ ห่อหุ้มดักแด้จมลงไปก้นหม้อ เมื่อเห็นว่าดักแด้จมลงไปมาก ผู้สาวก็ต้องดักเอาออกมา ไหมที่สาวได้นี้เรียกว่า ไหมชั้น 1 หรือไหมน้อย หรือไหมยอด อีกวิธีหนึ่งยังมีผู้นิยมทำกัน คือ การสาวไหมรวมกันทั้งหมด โดยไม่ต้องแยกเป็นไหมชั้นนอกและชั้นใน ซึ่งผู้สาวที่ชำนาญจะสาวได้เส้นไหมที่สม่ำเสมอเกือบเท่าไหมชั้น 1 การสาวไหมแบบนี้เรียกว่าไหมสาวรวม หรือไหมชั้น 2 (หรือไหมสาวเลย) แต่ไหมสาวรวมนี้ปัจจุบันไม่เป็นที่ต้องการของตลาด เพราะเมื่อนำมาทอเป็นผ้าจะได้ผ้าไหมที่ไม่สวยงามเท่าไหมชั้น 1 ชาวไทยกุยจึงนิยมสาวไหมชั้น 1 และ 3 เท่านั้น เมื่อสาวเสร็จแล้วก็ทำเป็นเจ็ด (เป็นใจ) โดยแยกชนิดต่าง ๆ ของเส้นไหม เช่น ไหมใหญ่ ไหมสาวเลย หรือไหมยอด โดยใช้เครื่องทำเจ็ด ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “เหล่ง” เพื่อให้สะดวกแก่ผู้ใช้ เหล่งที่ใช้ขนาดมาตรฐาน คือเส้นรอบวง 150 เซนติเมตร และไหมแต่ละเจ็ดมีน้ำหนักประมาณ 100 กรัม

4. การสาวไหมเส้นยืนทั้งด้วยมือแบบพื้นบ้านจะยากกว่าไหมเส้นพุ่ง และส่วนใหญ่ถ้าไม่มีความชำนาญในการสาวก็จะได้เส้นไหมที่ไม่สามารถนำมาทำเป็นไหมเส้นยืน ชาวไทยกุยส่วนใหญ่จะนิยมซื้อมาจากศูนย์หม่อนไหม เนื่องจากการเตรียมเส้นยืน หรือเครือเส้นยืน หมายถึงเส้นด้ายชุดหนึ่งที่จึงไว้กับกีดามแนวตั้ง โดยสอดผ่านช่องฟืมและตะกอกที่โยงไว้กับกีดและไม้เหยียบ ถ้าเป็นไหมเรียก ไหมยืน หรือไหมเส้นยืน หรือไหมเครือในการทอผ้า ช่วงทอจะต้องเตรียมเส้นด้ายยืนเอาไว้ก่อนเสมอ โดยอาจมีความยาวหลายสิบเมตร ด้ายเส้นยืนมีความสำคัญในการทอผ้าไม่น้อยไปกว่าด้ายเส้นพุ่ง เมื่อเตรียมแล้วจะไม่สามารถเปลี่ยนด้ายเส้นยืนจนกว่าจะทอไปตลอดผืน วิธีการสาวไหมเส้นยืนที่ดีและมีคุณภาพนั้นต้องปฏิบัติดังนี้

4.1 ทำการคัดคุณภาพรังไหม เพื่อแยกส่วนที่เป็นรังดีและรังเสียออกจากกัน เพื่อแยกสาวไหมจากรังดี และรังเสีย จากนั้นนำไปตากแดดแห้งถ้ามีเครื่องอบตามโรงงานก็จะได้คุณภาพดี

4.2 ทำการต้มรังไหม นำรังดีมาทำการต้มในน้ำที่สะอาดมีสภาพความเป็นกรดเป็นด่างเท่ากับ 6.8 - 7.5 โดยใช้หม้อต้มน้ำเช่นเดียวกันกับไหมฟุง จากนั้นรังไหมที่ต้มแล้วก็จะผ่านตัวดึงหัวไหมออก รังที่ผ่านการต้มแล้วก็จะนำไปสู่กระบวนการสาวเส้นไหม

4.3 การสาวไหม โดยการใช้มือจะมีการสาวไหมด้วยไม้พายสาวไหมแบบพื้นบ้าน และการสาวไหมจะถูกควบคุมโดยคนสาวไหม โดยการดึงเส้นไหมลงไว้ในกระบุง

4.4 การกรอทำใจแล้วนำมากรอด้วย กรอพร้อมอบแห้งด้วยเครื่องจักร ทำไหมใหม่ในแต่ละใจไม่ต่ำกว่า 6 ใจ

ภาพที่ 23 การสาวไหมแบบพื้นบ้านของชาวไทยภูเขา

5. การฟอกไหม เป็นกระบวนการผลิตที่จะต้องนำไหมดิบมาฟอกเพื่อไม่ให้มีไขมันเกาะติดเส้นไหม เนื่องจากเส้นไหมดิบที่ได้จากการสาวปกติจะมีลักษณะเส้นใยแข็งกระด้าง สีเหลืองไม่สม่ำเสมอ จึงต้องนำเส้นไหมดิบไปฟอก (ภูเขา เรียกว่า นุโสด) ให้มีสีขาวและทำให้เส้นใยไหมอ่อนตัวลง เส้นนุ่ม และลดความแข็งกระด้างด้วยน้ำด่าง วิธีการฟอกไหมของชาวบ้านใช้น้ำด่างมาฟอก จากการวิจัยพบว่า อดีตการฟอกเส้นไหมของชาวไทยภูเขทั้งสามชุมชน จะใช้น้ำด่างหรือน้ำจี้เถ้าจากธรรมชาติ เช่น เปลือกนุ่นแห้ง กาบหรือใบของต้นกล้วยแห้ง ซึ่งเป็นพืชที่ขึ้นอยู่ในท้องถิ่นมาใช้เป็นสารสำหรับฟอกไหม นำพืชชนิดใดชนิดหนึ่งมาหั่นฝานให้บางตากแดดให้แห้งแล้วเอาไปเผาจนกระทั่งเป็นเถ้า จากนั้นจึงนำเถ้าไปแช่น้ำด่างทิ้งไว้ให้เย็นกรองเฉพาะน้ำใส ๆ

ที่เรียกว่า น้ำค่าง แล้วจึงเอาไหมดิบที่จะฟอกลงไปแช่ในน้ำค่างต้มทิ้งไว้ประมาณ 20 - 30 นาที การฟอกไหมก็คือการฟอกเอาขาวไหมที่ห่อหุ้มออกจากเส้นไหม ดังนั้นผู้ที่ฟอกไหมจะต้องรู้ว่าไหมที่ฟอกขาวไหมออกหมดหรือยัง ถ้าออกหมดแล้วก็จะนำขึ้นล้างน้ำให้สะอาดแล้วนำไปตากให้แห้ง ถ้าขาวไหมยังออกไม่หมดก็เอาไปต้มน้ำค่างอีกครั้งหนึ่ง เมื่อไหมดิบซึ่งมีกาวเกาะอยู่ตามเส้นใยไหมถูกลอกกาวออกไปแล้วจะได้เส้นใยไหมที่มีความมันวาว อ่อนนุ่ม น่าสัมผัส ปัจจุบันเนื่องด้วยวัตถุดิบธรรมชาติที่ใช้ในการฟอกขาวไหมหายาก และมีหลายขั้นตอน สารเคมีจึงเริ่มเข้ามามีบทบาทในขั้นตอนการฟอกขาวไหม ทำให้ภูมิปัญญาในการฟอกไหมจากธรรมชาติถูกทอดทิ้งไป ชาวบ้านได้หันมาใช้สารเคมีในการฟอกขาวไหมแทน เพราะสารเคมีสามารถหาซื้อได้ง่าย ใช้งานสะดวก ใช้ฟอกไหมได้ในปริมาณมาก ๆ ชาวบ้านจึงพากันพึ่งสารเคมีสำหรับฟอกขาวไหม ซึ่งชาวบ้านอาจไม่ทันได้คำนึงถึงผลเสียหายนที่มีต่อสิ่งแวดล้อมและอันตรายจากสารเคมี เมื่อชาวบ้านคัดเลือกแยกขนาดเส้นไหมได้ตามที่ต้องการ จึงต้องอาศัยความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ เพื่อให้ทำให้ขาวไหมและสิ่งสกปรกต่าง ๆ ละลายตัวและหลุดออกจากเส้นไหม เส้นไหมดิบที่ผ่านกรรมวิธีการฟอกเรียบร้อยแล้วจะมีความสะอาดไม่มีกลิ่นเหม็น เส้นไหมมีความอ่อนนุ่ม และมีความเป็นเงาสวยงาม เมื่อนำไปย้อมสีซึ่งเป็นขั้นตอนต่อไปจะทำให้สีที่ย้อมติดเส้นไหมได้ง่ายและสม่ำเสมอ

ดังนั้นระยะเวลาของการฟอกขาวจากเส้นไหมจึงแตกต่างกันไปด้วย ต้องรู้อุณหภูมิของน้ำที่ต้มว่ามีความเหมาะสม ส่วนผสมของค่างที่ใช้ในการฟอกไหมก่อนที่จะนำเส้นไหมลงฟอก และขณะทำการฟอกก็ต้องรู้ว่าขาวไหมหลุดออกหมดแล้วหรือยัง เส้นไหมที่ฟอกขาวแล้วยังจะต้องมีความแข็งแรง ไม่เปราะขาดง่าย ผู้ฟอกขาวไหมต้องมีความอดทนต่อความร้อนของเตาไฟและหม้อต้ม นอกจากนั้นยังต้องใช้แรงจากมือเพื่อกลับเส้นไหมไปมาเพื่อให้ขาวไหมหลุดออกให้หมด และกระตุกเส้นไหมไม่ให้ยุ่งพันกัน ต้องใช้ความระมัดระวังถ้าไม่ระวังอาจเป็นอันตรายได้ วิธีการฟอกขาวไหมจึงสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์

ภาพที่ 24 การฟอกไหมและการตากไหม

6. การย้อมสีไหม เป็นกระบวนการที่ทำต่อจากการฟอกขาวไหม เพื่อให้เส้นไหมมีสีต่างๆ ตามความต้องการ สามารถนำไปทอเป็นผ้าไหมได้หลายสี งดงาม เป็นที่ต้องการและตามรูปแบบที่ได้กำหนดไว้การย้อมสีไหมมีการย้อมสีจากธรรมชาติและใช้สีสังเคราะห์ พบว่า อดีตชาวไทยเคยมีการย้อมไหมโดยใช้สีจากธรรมชาติ เป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดมาพร้อมกับความรู้ในการผลิตเส้นไหม สีที่ใช้เป็นสีจากธรรมชาติมีขั้นตอนที่ยังขาดต้องนำวัตถุดิบธรรมชาติมาหั่น ทูบ หรือสับ แล้วนำไปแช่น้ำ ดับ หรือหมัก ซึ่งแต่ละขั้นตอนต้องใช้เวลาานกว่าจะได้สีที่พร้อมจะย้อมเส้นไหมสีย้อมธรรมชาติที่ได้จากพืช เช่น เปลือกขนุน เปลือกนุ่น ต้นคราม สีย้อมที่ได้จากสัตว์ เช่น ครั่ง ซึ่งเป็นวัตถุดิบที่ได้จากธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน โดยใช้สีที่ได้จากวัตถุดิบต่าง ๆ กันดังนี้

6.1 กลุ่มพืชให้สีดำ

6.1.1 ผลมะเกลือ คือ นำผลมะเกลือคิบมาตำให้ละเอียด กรองเอาแต่น้ำสีเหลือง มาใช้ย้อมผ้า ผ้านั้นจะมีสีเหลือง แต่เมื่อตากให้แห้งจะมีสีเขียวจะต้องย้อมและตากแห้งอย่างนี้ซ้ำ ๆ กัน 5 - 6 ครั้ง ผ้าจะเปลี่ยนสีจนกระทั่งกลายเป็นสีดำตามต้องการ อีกวิธีหนึ่ง คือ นำผลสุกสีด้ามาบดละเอียด กรองแต่น้ำสีด้ามาย้อมผ้า โดยย้อมแล้วตาก แล้วนำกลับมาย้อมซ้ำอีกประมาณ 3 ครั้ง ถ้าจะให้ผ้ามีสีดำสนิทและเป็นมันเงาคด้วย ให้นำผ้าไปหมักในดินโคลน 1 - 2 คืน หรืออย่างน้อย 5 ชั่วโมง แล้วจากนั้นจึงนำมาซักให้สะอาด การย้อมผ้าด้วยมะเกลือค่อนข้างที่จะใช้เวลานาน

6.1.2 กระบก น้ำสีที่คั้นจากผลกระบกสกัดกับน้ำ หรือคั้นผลสดกับน้ำในอัตรา 1 : 1 เมื่อนำมาย้อมเส้นไหมด้วยวิธีย้อมร้อน (อุณหภูมิ 90 องศาเซลเซียส) นาน 40 นาที แล้วแช่เส้นไหมในน้ำโคลนนาน 48 ชั่วโมง หมั่นกลับเส้นไหมให้แช่น้ำโคลนทั่วถึง หลังจากนั้นนำไปนึ่งไอน้ำนาน 20 นาที ทำให้เส้นไหมเป็นสีเทาดำ สีคงทนต่อแสงและการซักกระดัดได้ตามมาตรฐานอุตสาหกรรม

6.1.3 คนทา ไม้พุ่มกิ่งเลื้อยซึ่งใช้ผลเป็นวัตถุดิบให้สี สกักสีโดยต้มผลสดกับน้ำอัตรา 1 : 1 หรือหมักผลสดหนึ่งกับน้ำนาน 1 ชั่วโมง ย้อมเส้นไหมในน้ำสีสกักโดยการย้อมร้อน แล้วแช่เส้นไหมในน้ำโคลนและนึ่งไอน้ำ เช่นเดียวกับการย้อมด้วยน้ำสีจากผลกระบก ได้เส้นไหมสีดำประกายแดง คุณภาพสีคงทนต่อแสงและการซักดีมาก คือ สีไม่ซีดสีไม่เปลี่ยนและสีไม่ตก

6.1.4 เปลือกเงาะโรงเรียน วัตถุดิบเหลือทิ้งนี้นำมาใช้ย้อมเส้นไหมได้สีดำ สีคงทนต่อแสงและการซักดีมากการสกัดน้ำสีจากเปลือกเงาะโรงเรียน คั้นเปลือกผลสดกับน้ำอัตรา 1 : 3 ย้อมเส้นไหมด้วยวิธีย้อมร้อน แล้วแช่เส้นไหมในน้ำโคลน ซึ่งใช้เป็นสารช่วยติดสีจากนั้นนำเส้นไหมนึ่งด้วยไอน้ำร้อนได้เส้นไหมสีดำ คุณภาพสีคงทนต่อแสงและการซักผ่านมาตรฐานอุตสาหกรรมระดับดีมาก

6.2 กลุ่มพืชให้สีม่วง

6.2.1 มะหาด การสกักสีและย้อมเส้นไหมด้วยน้ำสีสกักจากผลมะหาด แม้ได้เส้นไหมติดสีม่วง แต่คุณภาพสีไม่ทนแสง ไม่ว่าจะใช้วิธีสกักสีหรือใช้สารช่วยติดสีชนิดใดก็ตาม

6.2.2 หัว เส้นไหมที่ข้อมด้วยน้ำสีจากผลหัวที่สกัดโดยต้มผลหัวกับสารละลาย โซดาซักผ้า 3 เปอร์เซ็นต์แล้วแช่เส้นไหมในสารละลายจนสี ได้สีเขียวขี้ม้า และสีไม่ซีดเมื่อถูกแสง เทียบระดับความคงทนต่อแสงตามมาตรฐานได้ระดับดี แต่สีคล้ำลงเล็กน้อยหลังการทดสอบการซัก

6.2.3 เปลือกมังคุด เมื่อต้มเปลือกมังคุดสดกับน้ำผสม โซดาซักผ้า 3 เปอร์เซ็นต์ ได้น้ำสีม่วง ข้อมเส้นไหมแบบข้อมร้อน แล้วแช่เส้นไหมในน้ำจนสี ได้สีเขียวขี้ม้า สีไม่ซีดจาง เมื่อถูกแสง มีระดับความคงทนต่อแสงระดับดีมาก สีไม่ตกและสีไม่เปลี่ยนเมื่อทดสอบการซัก

6.2.4 ผลหม่อนสุก ผลหม่อนสุกมีสีม่วงคล้ำ เมื่อต้มผลหม่อนสุก 1 ส่วนกับน้ำ 3 ส่วน ได้สีม่วงแดง เมื่อนำมาข้อมเส้นไหมแบบข้อมร้อน (อุณหภูมิ 95 องศาเซลเซียส) เป็นเวลานาน 40 นาที ขณะที่อุณหภูมิของน้ำสีลดลงที่ 70 องศาเซลเซียส เติมน้ำมะนาว 30 มิลลิลิตร ต่อน้ำสี 30 ลิตร แล้วนำเส้นไหมลงข้อมต่ออีก 10 นาที ได้เส้นไหมสีม่วงอมเทา สีไม่ตกเมื่อซักด้วยน้ำสะอาด หลังการข้อม

6.3 กลุ่มพืชให้สีแดงหรือแดงอมส้ม

6.3.1 ครั่ง เป็นตัวแมลงเล็ก ๆ มีขนาดโตเท่าตัวไร ดำเนินชีวิตโดยวิธีใช้ปากดูดกิน น้ำเลี้ยงจากต้นไม้เป็นอาหารและถ่ายมูลออกมาเป็นสีแดงเกาะติดอยู่บนกิ่งไม้ที่ตัวครั่งเกาะทำรังอยู่ การทำสีจากครั่ง สีจากครั่งที่ได้จากการสกัดน้ำล้างครั่งโดยสารละลาย (ด่างชนิดอ่อน) เช่น โซเดียมคาร์บอเนต หรือโซเดียมไบคาร์บอเนต เมื่อแยกเอาส่วนที่ไม่ละลายออกเหลือแต่น้ำครั่งแล้วเอาไป เทียวให้แห้งผึ่งและบดเป็นผงนำไปใช้สีจากครั่งนี้ใช้ข้อมผ้าไหม จากการวิเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์ สีจากครั่งไม่เป็นพิษแก่ร่างกายแต่อย่างใด

6.3.2 เปลือก ไม้ต้นหิ ดันหิเป็นไม้ยืนต้นชนิดหนึ่ง เมื่อโตเต็มที่จะมีเนื้อไม้สีดำ แข็งแกร่ง ขนาดต้นสูง 50 - 100 ฟุต ออกผลเป็นพวงช่อประมาณ 50 - 100 ลูก ตรงส่วนยอดของ กิ่งก้านขนาดลูกเส้นผ่าศูนย์กลาง 1 เซนติเมตร ตรงส่วนยอดของกิ่งก้าน เมื่อสุกมีรสเปรี้ยว ๆ หวาน ๆ มีเมล็ดใน 1 เมล็ด ตักขณะแข็ง มีเนื้อนิ่มหุ้มเมล็ด มีเปลือกนอกเปราะกรึบ เมื่อสุกจะมีเปลือกสีดำ ใช้เปลือกไม้เป็นวัตถุดิบให้สี สกัดสีโดยต้มเปลือกไม้กับน้ำอัตรา 1: 1 หรือหมักเปลือกหนึ่งกับน้ำ นาน 1 ชั่วโมง ข้อมเส้นไหมในน้ำสีสกัดโดยการข้อมร้อน แล้วแช่เส้นไหมในน้ำโคลนและน้ำเอน้ำ เช่นเดียวกับการข้อมด้วยน้ำสีจากผลกระบอก ได้เส้นไหมสีดำประกายแดง คุณภาพสีคงทนต่อแสง และการซักดีมาก คือ สีไม่ซีดสีไม่เปลี่ยนและสีไม่ตก

6.3.3 รากยอบ้านและใบเทียนกิ่ง เมื่อนำมาสกัดสีและข้อมเส้นไหมได้สีน้ำตาล อมแดงและแดงอมส้มพบว่าเมื่อต้มราก ยอบ้าน (ทั้งราก) ซึ่งหั่นเป็นชิ้นเล็ก ๆ ใช้รากยอบ้าน 1 ส่วน กับ 3 ส่วน ต้มนาน 3 ชั่วโมง นำไปข้อมเส้นไหมที่ 60 องศาเซลเซียส นาน 1 - 3 ชั่วโมง แล้วแช่ เส้นไหมในน้ำจนสี 1 เปอร์เซ็นต์หรือน้ำมะขามเปียกช่วยให้คุณภาพสีทนต่อแสงดีขึ้น ส่วนการข้อม เส้นไหมด้วยน้ำสีสกัดจากใบเทียนกิ่ง พบว่า การข้อมที่อุณหภูมิ 90 องศาเซลเซียส นาน 1 ชั่วโมง

ด้วยน้ำสีที่ได้จากการต้มใบเทียนกิ่ง เส้นไหมเป็นสีน้ำตาลเหลืองอมส้ม มีการดูดซับสีดีที่สุด และวิธีที่ทำให้เส้นไหมเป็นสีส้มอมแดงมากที่สุด (เทียบกับวิธีการอื่น ๆ ที่ทดลอง) คือ ย้อมเส้นไหมในน้ำสีสกัดใบเทียนกิ่งที่ผสมน้ำสนิมเหล็ก ย้อมที่ 90 องศาเซลเซียส นาน 3 ชั่วโมง

6.4 กลุ่มพืชให้สีเหลือง

6.4.1 ดอกดาวเรือง การสกัดสีจากกลีบดอกดาวเรืองสดหรือกลีบดอกที่แห้งและอบแห้งในอัตราดอกแห้ง 40 - 42 กรัม หรือกลีบดอกสด 280 กรัม ต่อ น้ำ 1 ลิตร ย้อมเส้นไหมที่อุณหภูมิ 90 องศาเซลเซียส นาน 30 นาที จากนั้นนำเส้นไหมขึ้นล้างด้วยน้ำ สะอาดแล้วจึงแช่ในสารละลายช่วยติดสี 5 เปอร์เซ็นต์ ที่มีอุณหภูมิ 70 องศาเซลเซียส นาน 15 นาที เส้นไหมติดสีเหลืองทอง และสีน้ำตาลทอง เมื่อใช้สารส้มและจุนสี เป็นสารช่วยติดสี สีที่ได้มีความคงทนของสีต่อแสงและการซักกระดัดดีมาก และติดตามมาตรฐานอุตสาหกรรม

6.4.2 ขมิ้นเครือ น้ำสีที่ได้จากการต้มขมิ้นเครือแห้ง อัตรา 100 กรัม กับน้ำ 2 ลิตร ใช้เป็นสีย้อมไหมได้ วิธีย้อมเส้นไหมให้ติดสีดีและเส้นไหมไม่แตกเป็นขุย ควรย้อมในน้ำสกัดจากขมิ้นเครือที่อุณหภูมิประมาณ 85 องศาเซลเซียส นาน 90 นาที การใช้สารช่วยติดสีที่มีฤทธิ์เป็นด่างและเกลือแกง ช่วยให้เส้นไหมติดสีเหลืองทองเข้มกว่า เมื่อใช้สารติดสีที่มีฤทธิ์เป็นกรด และคุณภาพสีดีกว่าการไม่ใช้สารช่วยติดสีใด ๆ การย้อมที่อุณหภูมิ 95 องศาเซลเซียส เป็นเวลานาน ทำให้เส้นไหมเสื่อมสภาพเส้นแตกเป็นขุย

6.4.3 ขี้เหล็กบ้าน น้ำสีที่สกัดได้จากการต้มใบขี้เหล็กบ้าน (ใบแก่) กับสารละลายกรดน้ำส้ม 1 เปอร์เซ็นต์ เมื่อย้อมเส้นไหมที่อุณหภูมิ 85 - 90 องศาเซลเซียส นาน 40 นาที หลังจากนั้นนำเส้นไหมขึ้นและล้างด้วยน้ำสะอาด แล้วจึงแช่ในสารละลายจุนสี 5 เปอร์เซ็นต์ ได้เส้นไหมสีเหลืองอมเขียว เมื่อแช่ในน้ำมะขามและสารส้ม เส้นไหมเป็นสีเหลืองอมน้ำตาล สีที่ได้มีความคงทนต่อแสงและการซักดีปานกลาง

6.5 กลุ่มพืชให้สีเขียว

6.5.1 แก้ว ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ดอกสีขาว กลิ่นหอม ใบเรียบสีเขียวเข้มเป็นมัน ใช้ใบเป็นวัตถุดิบให้สี โดยสกัดสีจากใบสดด้วยการต้มกับน้ำอัตรา 1: 4 ย้อมเส้นไหมในน้ำสีแบบย้อมร้อน นาน 40 นาที จากนั้นล้างน้ำให้สะอาดแล้วแช่ในสารละลายจุนสี 5 เปอร์เซ็นต์ นาน 15 นาที ได้เส้นไหมสีเขียว สีคงทนต่อแสงและการซักกระดัดดี ส่วนการใช้สารช่วยติดสีอื่น ๆ เช่น สารส้ม น้ำต้มใบพืช ต่าง ๆ น้ำมะขามเปียก ส่วนใหญ่เส้นไหมติดสีเหลืองถึงเขียวการใช้สารช่วยติดสีทุกชนิดก่อนการย้อมหรือผสมลงในน้ำสีก่อนย้อม สีที่ได้ไม่คงทนต่อแสงและการซัก การฟอกย้อมสีธรรมชาติเส้นไหม

6.5.2 เปลือกสมอ นำเปลือกสมอมาต้มเคี่ยวให้แห้งพอสมควร รินเอาแต่น้ำใส่หม้อดิน นำผ้าฝ้ายที่ผ่านการย้อมครามมาครั้งหนึ่งแล้วลงไปย้อมในน้ำสีที่ยังร้อนอยู่ ต้มต่อไป

ประมาณ 1 ชั่วโมง หมั่นกลับค้ายฝ้ายไปมาเพื่อให้สีดูซึมอย่างสม่ำเสมอ พอได้สีตามต้องการ ยกค้ายฝ้ายขึ้นกระตัก ตากให้แห้ง จะได้สีเขียวตามต้องการ การย้อมสีไหมโดยใช้สีธรรมชาติ ถือเป็นกระบวนการที่ทำให้เส้นไหมมีสีสันที่สวยงาม เกิดจากความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์จากการลองผิดลองถูกของชาวบ้าน ทำให้รู้ดีกว่าต้น ไม้ใดเมื่อนำมาย้อมแล้วจะได้สีใด และได้มีการถ่ายทอดสืบต่อภูมิปัญญานี้สืบต่อกันมาปัจจุบัน

การย้อมสีไหมได้เปลี่ยนจากการใช้สีที่ได้จากธรรมชาติไปสู่การใช้สีเคมีหรือสีสังเคราะห์ สีเคมีที่ใช้ย้อมมีขายในท้องตลาด มีเฉดสีให้เลือกมากมายและวิธีการย้อมก็ทำได้ง่ายไม่ยุ่งยาก ข้อดีของการย้อมด้วยสีธรรมชาติ คือ สีไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพของชาวบ้านผู้ผลิตและผู้สวมใส่น้ำทิ้งจากการย้อมสีไม่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม ทำให้เห็นคุณค่าและรู้จักใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความสัมพันธ์ระหว่างคนย้อมสีกับต้นไม้ การย้อมสีธรรมชาติสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง เป็นความรู้ที่เพิ่มพูนขึ้นตามประสบการณ์ และสามารถถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นหลังเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น ปัจจุบันการย้อมสีผ้าไหมของชาวไทยถูก นิยมใช้สีเคมีหรือสีสังเคราะห์ เนื่องจากการย้อมสีจากธรรมชาติต้องใช้ปริมาณของวัตถุดิบในการย้อมมาก ถ้าวัตถุดิบน้อยทำให้สีย้อมที่ได้ไม่เข้ม สีตามธรรมชาติหายากขึ้น สีย้อมธรรมชาติจะซีดจางง่ายและไม่มีความคงทนกว่าจะได้สีมาวิธีหลายขั้นตอน คุณภาพของการย้อมสีธรรมชาติไม่สามารถควบคุมได้ และเนื่องจากการผลิตผ้าไหมในปัจจุบันต้องการความสะดวกรวดเร็ว เพราะเป็นการผลิตเพื่อจำหน่าย ไม่ได้ผลิตเพื่อใช้เองสีสังเคราะห์จึงเข้ามาแทนที่สีย้อมจากธรรมชาติ การย้อมสีไหมโดยใช้สีสังเคราะห์ ขั้นตอนการย้อมมีความสะดวก รวดเร็ว สีสันสดใสไม่ซีดจาง และมีกรรมวิธีที่ไม่ยุ่งยากเหมือนการย้อมสีจากธรรมชาติ สีย้อมสังเคราะห์ที่ชาวบ้านใช้กันอยู่ในปัจจุบันซื้อจากร้านค้าในชุมชนและพ่อค้าคนกลาง ชาวบ้านได้มีการทดลองใช้ย้อมกันมานานแล้ว จึงจำได้ว่าสีไหนดี สีไหนไม่ดี สีไหนตก สีไหนไม่ตก มีการลองผิดลองถูกและอาศัยความเชื่อใจกัน สีไหนย้อมแล้วติดดีก็จะจดจำและใช้กันต่อมาเรื่อย ๆ ชาวบ้านจะจำว่าสีอะไรใช้ดีย้อมแล้วทำให้สีติดไหมดี สีไม่ค้าง สีไม่ตก และจะนิยมซื้อสีเคมีจากท้องตลาดเพราะสีที่ซื้อมานั้นมีคุณภาพ สีติดเส้นไหมง่าย ย้อมไหมแล้วสีไม่ตก ชาวบ้านซื้อสีโดยเชื่อใจผู้ขายซึ่งมีความสัมพันธ์กันมายาวนาน แต่ปัจจุบันสีธรรมชาติที่ยังย้อมกันอยู่ก็คือ สีค้ำย้อมมะเกลือ เนื่องจากมีความต้องการของตลาดและย้อมง่ายกว่าสีอื่น ๆ

ภาพที่ 25 การข้อมสีเส้นไหมแล้วกระตุกเส้นไหมให้ตั้งเป็นระเบียบ นำเส้นไหมไปตากให้แห้ง

การเตรียมเส้นไหมยืน (การเตรียมหูก)

1. การเตรียมเส้นไหม

กระบวนการเตรียมเส้นไหม เป็นกรรมวิธีเตรียมเส้นไหมหลังจากการข้อมสีแล้วให้พร้อมสำหรับการทอผ้า เนื่องจากการทอผ้าไหมนั้นอาศัยการทำให้เส้นไหมสองกลุ่มขัดกัน เส้นไหมกลุ่มหนึ่งเรียกว่า เส้นยืน เส้นไหมอีกกลุ่มหนึ่งเรียกว่า เส้นพุ่ง พบว่า อดีตเมื่อชาวบ้านข้อมสีเส้นไหมเรียบร้อยแล้ว ก่อนจะเริ่มทอผ้าต้องเตรียมเส้นไหมให้มีความพร้อมทั้งไหมเส้นยืน (เครือ) และไหมเส้นพุ่ง ซึ่งมีภูมิปัญญาพื้นบ้านในการเตรียมเส้นไหม โดยเริ่มจากการปั่นไหมกรอเส้นไหมใส่หลอด ชาวบ้านเรียกว่า การกรอไหม หรือบางท้องถิ่นเรียกว่า การกวักไหม การกรอเส้นไหมมีวัตถุประสงค์เพื่อแยกเส้นไหมที่ข้อมแห้งแล้วออกเป็นเส้น ๆ ไม่ให้ติดหรือพันกัน และเป็นการตรวจสอบเส้นไหมให้มีความเรียบร้อย ไม่ขาดภูมิปัญญาในการกรอไหม เป็นกรรมวิธีการกรอเส้นไหมจากใจไหมลงสู่กระบอกลง (หลอด) หรืออีกเพื่อนำไปปั่นใส่หลอดเตรียมใส่กระสวยหรือนำคั้นเครือหูกสาวไหมเส้นยืน ในขั้นตอนนี้ผู้กรอเส้นไหม จะต้องกรอให้เส้นไหมเรียงกันเป็นระเบียบเรียบร้อยแน่นเสมอกัน เพื่อไม่ให้เส้นไหมยุ่งพันกัน ปัจจุบันการกรอไหมหรือการกวักไหมก็ยังคงทำเหมือนในอดีต ชาวไทยภูษผู้กรอไหมต้องกรอไหมให้เรียงกันเป็นระเบียบและให้อยู่ในหลอดให้เท่า ๆ กัน เพื่อให้เส้นไหมถึงในขณะที่กรอไหมผู้กรอไหมจะต้องตรวจสอบเส้นไหมว่าเส้นไหมมีสีสม่ำเสมอ เส้นไหมขาด หรือมีขี้ไหมติดอยู่หรือไม่ ถ้ามีก็จะดึงออก ในการดึงขี้ไหมต้องระวังอย่าทำให้เส้นไหมขาดเพราะจะเกิดรอยต่อเวลาทอเป็นผืนผ้าทำให้ผืนผ้าไม่สวย ต้องให้เส้นไหมเรียบสม่ำเสมอ ซึ่งการตรวจคุณภาพของเส้นไหมต้องดูด้วยตาเปล่าและสัมผัสด้วยมือ ผู้กรอไหมจะทราบถึงคุณภาพของเส้นไหมที่กรอในแต่ละครั้งของการสั่งซื้อว่าเส้นไหมมีคุณภาพมากน้อยเพียงใด ถ้าเส้นไหมมีคุณภาพดีจะกรอง่ายเส้นไหมเรียบสม่ำเสมอ จะไม่มีขี้ไหมปนอยู่มาก เส้นไหมจะไม่ขาด

ภาพที่ 26 การกรอไหมหรือการกวักไหม

การกรอไหมคนกรอจะหมุนไหมเพื่อให้แกงและหลอดด้ายหมุน ใช้มือขวาหมุนไหม มือซ้ายจับเส้นไหมเพื่อให้เส้นไหมตึงและเรียงเส้นกันอย่างเป็นระเบียบ ความเร็วในการหมุนไหมขึ้นอยู่กับความชำนาญของแต่ละคน

2. การเตรียมไหมเส้นยืน หรือการสาวเครือหูก เส้นไหมที่ใช้ในสำหรับการทำไหมเส้นยืน ปัจจุบันชาวบ้านนิยมใช้ไหมจากห้องตลอด เพราะห้องคลาดเป็นไหมที่มีขนาดเท่ากัน เป็นเส้นไหมที่มีคุณภาพดีแต่ราคาแพง ชาวบ้านจึงไม่นำมาทอเป็นเส้นพุ่งและเส้นยืน ส่วนใหญ่จะนำมาใช้เป็นไหมเส้นยืนเพียงอย่างเดียวเพื่อลดต้นทุนการผลิต

เครื่องมืออุปกรณ์

1) ไหมที่ผ่านการกรอใส่หลอดใหญ่เรียบร้อยแล้ว

2) ฝื่อ ใช้สำหรับการสาวไหมยืน (คันเครือหูก) ลักษณะเป็นโครงไม้สี่เหลี่ยมผืนผ้า

ความยาวประมาณ 10 - 20 เมตร ความกว้างประมาณ 1.5 เมตร แล้วแต่ความต้องการ

3) ฝีมหรือฝืนหวี

4) ตะกอล

ภาพที่ 27 การสับหูกเส้นไหม

3. วิธีการสาวไหมเครื่องหูกมีขั้นตอนดังนี้

3.1 เส้นไหมที่ข้อมสีผ่านการกรอใส่หลอดใหญ่เรียบร้อยแล้ว นำมาตั้งไว้ที่หลักการสาวไหมเส้นยืนหรือการสาวเครื่องหูก จำเป็นอย่างยิ่งต้องคำนวณหาจำนวนเส้นไหมยืนเพื่อกำหนดเส้นไหมยืนให้ถูกต้อง การคำนวณเส้นไหมยืนในการทอผ้าจะต้องใช้กึ่งพื้นพืมหรือพื้นหวี เพื่อให้ได้ความกว้างของหน้าผ้าที่มีมาตรฐาน เนื้อผ้าแน่นหนาและแข็งแรง ซึ่งมีหลักการคำนวณเส้นไหมยืนโดยการนับจำนวนเส้นไหมจากพื้นหวี เป็นหลบ 1 หลบ ความหมายเท่ากับ 40 ช่องพื้นพืมพื้นพืมถี่ห่างอยู่กับจำนวนหลบมากน้อย ปัจจุบันนิยมใช้พืมที่มีขนาด 2,000 ช่อง เมื่อเวลาทอผ้าแล้วจะทำให้ผ้าไหมที่ทอมีเนื้อผ้าที่แน่น เวลาซักก็จะไม่ทำให้ผ้าหด การสาวไหมเส้นยืนหรือการสาวไหมเครื่องหูก ผู้สาวเครื่องไหมจะดึงเส้นไหมพร้อม ๆ กันไปตามหลักเฟือกกลับไปกลับมาจนครบตามจำนวนหลักเฟือก ที่หลักจะมีตัวเลขกำหนดความยาวของเส้นไหมไว้ เมื่อสาวไหมจนครบก็จะมีการทำเครื่องหมายไว้แล้วสาวเครื่องไหมกลับไปกลับมาจนครบเต็มจำนวน ไหมหนึ่งเครื่องจะทอเป็นผ้าไหมได้ประมาณ 230 - 250 เมตร

3.2 การสาวไหมเส้นยืนมักจะเรียกว่า การสาวเครื่องหูก จะดึงไหมจากหลอดที่สะหลอดแล้วนำปลายเส้นไหมไปผูกติดกับเฟือก คนสาวจะดึงไหมจากหลอดทั้งหมดพร้อม ๆ กัน โดยใช้มือทั้งสองข้างช่วยกันออกแรง เพื่อให้เส้นไหมตึงตลอดเท่ากันทุกเส้น คนสาวไหมจะเดินกลับไปกลับมาแล้วเกี่ยวไหมตามหลักเฟือก

3.3 เมื่อสาวเครื่องหูกเสร็จแล้ว ผู้สาวเครื่องก็เอาเส้นไหมที่สาวออกจากหลักเฟือก โดยการคล้องไหมพันกันเป็นลูกโซ่ ใช้มือทำหน้าที่เหมือนเข็มควัก โดยจับปลายเส้นไหมขึ้นมาทำเป็นห่วงทำไปเรื่อย ๆ จนถึงปลายด้านอีกข้างหนึ่ง ในการคล้องไหมทำเป็นลูกโซ่นี้เพื่อให้ไหมเรียงกันเป็นระเบียบและไม่ยุ่ง เมื่อทำเครื่องหูกเรียบร้อยแล้วขั้นตอนต่อไป การนำเส้นไหมใส่ในช่องพื้นพืมหรือพื้นหวี ขั้นตอนนี้ต้องใช้สมาธิในการใส่เส้นไหมอย่างมาก เพื่อให้ใส่เส้นไหมข้ามช่องพื้นพืม

3.4 การใส่พื้นพืมหรือพื้นหวี เป็นการนำเส้นไหมที่ได้จากการสาวเครื่องหูกใส่ในช่องพื้นพืมหรือพื้นหวี เส้นไหมหนึ่งเส้นต่อช่องพื้นหวีหนึ่งช่อง ขั้นตอนนี้ผู้ทำต้องใช้สมาธิในการใส่เส้นไหมเพื่อให้ใส่เส้นไหมข้ามช่องพื้นพืม เมื่อใส่เส้นไหมเข้าพื้นหวีเรียบร้อยแล้วก็ทำการดึงเส้นไหมใส่หัวม้วนขั้นตอนนี้ต้องดึงเส้นไหมให้ตึง ค่อย ๆ ม้วนหัวม้วนช้า ๆ ในระหว่างที่ม้วนต้องตรวจสอบเส้นไหมด้วยว่าขาดหรือไม่ ถ้าขาดต้องต่อให้เรียบร้อย ในขั้นตอนการสาวเครื่องหูก กลุ่มผู้ทอผ้าไหมในกลุ่มเป็นผู้สาวเครื่องหูกเอง และใส่หัวม้วน แต่บางบ้านก็ได้จ้างช่างสาวเครื่องหูกในชุมชน อัตราค่าจ้างสาวเครื่องหูกพร้อมใส่พื้นหวี หลาละประมาณ 1.50 - 2 บาท ช่างสาวจะคิดตามความยาวของเส้นไหม

3.5 การสืบทอด หมายถึง การร้อยด้ายเส้นยืนใส่ช่องรูฟืม (ตะกรอ) หลังจากทำการสาวเครื่องทอหรือ คั้นทอ แล้วจึงทำการสืบทอดโดยใช้เส้นยืนใหม่ที่คั้นขึ้นมาใหม่ต่อกับเส้นยืนไหมเดิมที่เหลือติดอยู่กับฟืม จากการสัมภาษณ์ผู้ทอผ้าไหม พบว่า การต่อเส้นยืนที่เหลือติดอยู่กับฟืมกับเส้นยืนใหม่นั้นมีวิธีการต่อ 2 แบบ คือ การต่อแบบมีปม (หรือเรียกว่า การต่อแบบผ่าหัวปลาข้อ) และการต่อแบบทาบเส้น ซึ่งการต่อแบบทาบเส้นต่อเส้นนั้นต้องใช้ความชำนาญในการเชื่อมต่อเพื่อไม่ให้รอยต่อขาดออกจากกัน จึงใช้ปูนแดงทาบริเวณรอยต่อนั้นจากการสังเกตในการต่อเส้นยืนไหมโดยวิธีการมัดทั้ง 2 แบบนั้นยังมีการใช้วิธีการลักษณะดังกล่าวจนมาถึงปัจจุบันถือเป็นการอนุรักษ์วิธีการต่อเส้นไหมของชาวไทยทุกทั้ง 3 ชุมชนที่มีการสืบทอดต่อกันมาและผู้ทอผ้าเป็นนั้นจำเป็นต้องเป็นผู้ต่อเส้นไหมหรือสืบทอดด้วยเพราะขณะที่กำลังทอนั้นอาจมีเส้นไหมที่ขาดจากกันจึงต้องทำการต่อเส้นไหมที่ขาดก่อนที่จะทำการทอต่อไป

3.6 การจัดเรียงเส้นไหมยืน การแต่งทอเมื่อนำฟืมที่ร้อยเส้นยืนแล้วยึดมัดติดกับที่ทอผ้าแล้วหลังจากนั้นทำการหวีหรือสาวให้เป็นเส้น โดยให้เป็นระเบียบพร้อมในการทอ จากการสัมภาษณ์และสังเกต ผู้ประกอบอาชีพทอผ้าไหมนั้นทำการสาวหรือหวีเส้นไหมเส้นยืน โดยใช้หวีขนหมูที่มีลักษณะแข็ง สลับกับใช้ไม้ท่อนยาวที่ทำจี้ผึ้งแล้วถูบนเส้นยืนอีกครั้งเพื่อให้เส้นไหมยืนนั้นมีความเสียดสีกับช่องรูฟืมให้น้อยที่สุด แต่ปัจจุบันหวีขนหมูนั้นลดน้อยลงไปจึงปรับเปลี่ยนมาใช้แปลงซักผ้าในการหวีสาวแทน หลังจากนั้นจึงจัดแต่งมัดเชือกทอให้แน่นหนาโดยการมัดนั้นจะมัดแบบเงื่อนพริอดสามารถขยับปรับเปลี่ยนตำแหน่งเครื่องทอได้เสมอ

ภาพที่ 28 การหวีหรือสาวเส้นไหมให้เป็นระเบียบ

การทอเป็นผืนผ้าไหม

การทอผ้าไหมเป็นผืนผ้า คือ การนำเส้นด้ายมาขัดกันให้เป็นลวดลาย เป็นการสาน เช่นเดียวกับการจักสาน ใช้เส้นด้ายแทนเส้นดอกลง โดยจึงเส้นด้ายชุดหนึ่งเป็นเส้นหลักเรียกว่า เส้นยืน แล้วใช้เส้นอีกชุดหนึ่งเรียกว่า เส้นพุ่ง สอดตามแนวขวางของเส้นยืน ขัดกันไปอย่างต่อเนื่องในลักษณะให้เส้นยืนยกขึ้นและข่มลงสอดขัดด้วยเส้นพุ่งสลับ กันไปเรื่อย ๆ เกิดลวดลายต่าง ๆ ขึ้น อาจกล่าวได้ว่า เส้นยืนเป็น โครงสร้างหลัก ส่วนเส้นพุ่งเป็นเส้นที่มาเติมเป็นผืนผ้า ทั้งผ้ามัดหมี่ ผ้าสีพื้น หรือด้วยวิธีการจกหรือจกเส้น ไหมยืนด้วยขนเม่นแล้วสอดเส้นพุ่งที่มีสีสันทันและลักษณะพิเศษเข้าไปเป็นช่วง ๆ) จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ทอผ้าไหม ชาวไทยภูเขา ในการทอนั้นเมื่อประกอบ เครื่องทอเข้ากับกี่ทอผ้าแล้วจะต้องทำการทอกก หรือการด้อมก โดยใช้ดอกลงเส้นยืนประมาณ 1 - 2 เส้น หลังจากนั้นจึงทอกกความกว้าง 2 - 4 นิ้ว เพื่อให้เส้นยืนและเส้นพุ่งมีความสม่ำเสมอกันที่หน้าตัด ก่อนจะเริ่มขึ้นลายของเส้นไหมที่มัดหมี่ไว้ทุกครั้ง หลังจากนั้นขึ้นลายจากด้านซ้ายไปยังด้านขวา โดยเริ่มจากเส้นไหมที่มัดหมี่และเป็นลวดลายต่าง ๆ การทอผ้าไหม 1 ผืน เมื่อทอใกล้จะเสร็จแล้ว ทำการทอแบบผ้าพื้นหรือเป็นการทอเหมือนกับการทอตั้งแต่ต้นแล้วจึงทำการขึ้นลายใหม่ของผืนที่ 2 และเมื่อทอผ้าไหมครบจำนวนผืนตามที่ได้สืบหุ่กไว้ครบแล้วก็จะตัดผ้าไหมออกจากฟืมและยังคง เหลือที่ได้จากการทอกกหรือการด้อมก ความยาวของเส้นไหมเส้น 61 ยืนประมาณ 6 - 7 นิ้ว เพื่อใช้ในการต่อเส้นยืนกับเครื่องทอใหม่ที่จะทำการทอผ้าไหมในครั้งต่อไป

1. ขั้นตอนในการทอผ้า

1.1 สืบเส้นด้ายยืนเข้ากับแกนม้วนด้ายยืน และร้อยปลายด้ายแต่ละเส้นเข้าในตะกอก แต่ละชุดและพันหวี ดึงปลายเส้นด้ายยืนทั้งหมดม้วนเข้ากับแกนม้วนผ้าอีกด้านหนึ่ง ปรับความตึง หย่อนให้พอเหมาะ กรอด้วยเข้ากระสวยเพื่อใช้เป็นด้ายพุ่ง

1.2 เริ่มการทอ โดยกดเครื่องแยกหมู่ตะกอก เส้นด้ายยืนชุดที่ 1 จะถูกแยกออกและเกิด ช่องว่าง สอดกระสวยด้ายพุ่งผ่าน สลับตะกอกชุดที่ 1 ยกตะกอกชุดที่ 2 สอดกระสวยด้ายพุ่งกลับ ทาสลับกันไปเรื่อย ๆ

1.3 การกระทบพันหวี (ฟืม) เมื่อสอดกระสวยด้ายพุ่งกลับก็จะกระทบพันหวี เพื่อให้ ด้ายพุ่งแนบติดกัน ได้เนื้อผ้าที่แน่นหนา

1.4 การเก็บหรือม้วนผ้า เมื่อทอผ้าได้พอประมาณแล้วก็จะม้วนเก็บในแกนม้วนผ้า โดยผ่อนแกนด้ายยืนให้คลายออกและปรับความตึงหย่อนใหม่ให้พอเหมาะ

2. การทำลวดลายผ้าไหม

ลวดลายของผ้าไหมมีมากมายและมีชื่อเรียกสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน ส่วนใหญ่เป็น ชื่อตามภาษาท้องถิ่นนั้น ๆ ชื่อบางลายของผ้าไหมเรียกกันสืบมา โดยไม่รู้ประวัติก็มี รวมถึงผ้า

บางลายที่มีการประยุกต์ขึ้นมาใหม่ จึงได้ชื่อใหม่ ๆ ตามแต่คนที่ประยุกต์ขึ้นมา เรียกตามชุมชนนั้น การทอผ้าไหมในอดีตการทำลวดลายผ้าไหม โดยการมัดหมี่ การทอผ้าไหมมัดหมี่ 2 ตะกรอ ส่วนใหญ่เป็นลวดลายที่มีมาตั้งแต่โบราณ มีลายดอกแก้ว ลายขอกัน ลายตะขอ ลายโฮล ฉีกกะหวี และต่อมาได้ประยุกต์พัฒนาลวดลายขึ้นมาเรียกว่า ลายประยุกต์จากลวดลายเดิม ทำให้เอกลักษณ์ของผ้าไหมในชุมชนชาวไทยภูยนั้นเกิดการผสมผสานกันมาจนถึงปัจจุบัน

กระบวนการทอทวนอนุรักษ์ลวดลายผ้าไหมดั้งเดิม

ลวดลายผ้าไหมดั้งเดิมของชุมชนชาวไทยภูยอีสานใต้ ที่ยังมีการทออยู่จนถึงปัจจุบัน มีจำนวน 13 ลาย ชาวไทยภูยยังรักษาวัฒนธรรมประเพณีความเชื่อการแต่งกายและการทอผ้าไหม จากภูมิปัญญาที่ได้รับการสืบทอดมาจนปัจจุบัน มีการทอผ้าไหมรูปแบบต่าง ๆ ด้วยวิธีการและความชำนาญที่หลากหลาย ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการพัฒนาสังคมเศรษฐกิจและการเมือง ร่วมกันมีการจัดกลุ่มทอผ้าไหมได้อย่างเป็นระบบ เกิดผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่มีความสวยงามแสดงถึง วัฒนธรรมท้องถิ่นการสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน ส่งผลให้ชุมชนมีศักยภาพในการพัฒนาได้ ส่วนนามธรรมเป็นเรื่องของความมีคุณค่าในท้องถิ่นที่มีความผูกพันกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน อย่างลึกซึ้ง จากการสนทนากลุ่มในแต่ละชุมชนทั้ง 3 จังหวัด พบว่า การอนุรักษ์ พื้นฟูลวดลายผ้าไหม พื้นบ้านดั้งเดิม ทุกครอบครัวที่สมาชิกเป็นผู้หญิงนั้นสามารถทอผ้าไหมได้ ส่งผลให้เกิดความรัก ความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของตนเองที่บรรพบุรุษถ่ายทอดสืบทอดกันมา สามารถสร้างสรรค์ผลงาน อันเป็นภูมิปัญญาในด้านการทอผ้าไหมอย่างเด่นชัด ลักษณะพิเศษที่โดดเด่นของผ้าไหมอยู่ที่ลวดลาย ผ้าไหม การให้สีสันที่สะดุดตาประกอบกับการเลือกใช้สีเส้นไหมน้อยหรือไหมยอที่มีความกลมมัน ประกอบเข้ากับกรรมวิธีการมัดหมี่ ลวดลายที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษที่อาศัยอยู่ใน ถิ่นเดิม นอกจากนั้นความสำคัญที่เป็นลักษณะดั้งเดิมของผ้าไหมอีกประการหนึ่ง คือ การประดิษฐ์ ลวดลายบนผืนผ้าที่เกิดจากการมัดหมี่ และการย้อมเส้นไหมที่มีสีเส้นที่แตกต่างกันตามลวดลาย ผ้าไหมมัดหมี่ตามจินตนาการของผู้ทอเป็นผ้าที่มีสีสันเพรวพราวอยู่ในแต่ละลวดลายที่ปรากฏอยู่บน ผืนผ้า ยังมีความเรียบเนียนเป็นเนื้อเดียวกันกับสีพื้น คุณสมบัติของผ้าทั้งหมดได้แสดงถึงการทอ ผ้าไหมที่ต้องใช้ความชำนาญและสั่งสมประสบการณ์ในงานฝีมืออย่างยาวนาน ทำให้ผ้าไหม มีชื่อเสียงอย่างมากในด้านความสวยงามและความประณีต และยังทอผ้าไหมจนถึงปัจจุบัน มีลักษณะ ของการทอในเชิงธุรกิจ คือ มีผู้นิยมซื้อผ้าเป็นจำนวนมากขึ้น ทำให้กระบวนการผลิตต้องการ ความรวดเร็วมากขึ้น คนในชุมชนจึงมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการทอผ้าไหมให้เข้ากับปัจจุบัน มีการพัฒนาลวดลายการทอผ้าไหมให้มีความทันสมัย ทำให้ลวดลายดั้งเดิมนั้นถูกลืมและจางหายไป

1. การค้นหาลวดลายผ้าไหมดั้งเดิมที่ยังมีการสืบทอด

การเปลี่ยนแปลงของค่านิยมการแต่งกายที่เข้าสู่ยุคของสากลนิยม มรดกทางด้านวัฒนธรรม ที่ค่อย ๆ เลือนหายไปจากความทรงจำของคนชาวไทยภูยสมัยปัจจุบันและอนาคตข้างหน้านี้ คือ

ลวดลายผ้าไหมดั้งเดิมของชาวไทยภูเขา ซึ่งตามกฎเกณฑ์ของสิ่งที่ถูกเรียกว่า วัฒนธรรมย่อมมีการวิวัฒนาการในตัวของมันเอง พัฒนาจากจุดหนึ่งไปสู่อีกจุดหนึ่งให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป หากว่าการเปลี่ยนแปลงนั้นตั้งมั่นอยู่บนรากฐานของความเชื่อมั่นศรัทธาและผสมผสานไว้ซึ่งความต้องการของสังคมที่อนุรักษ์วัฒนธรรมนั้นไว้ ลักษณะที่เป็นสิ่งเฉพาะตัวของสิ่งที่เรียกว่า วัฒนธรรม จะยังคงโดดเด่นอยู่ในความรู้สึกของคนทั่วไป แม้ว่ากาลเวลาจะล่วงเลยผ่านไปก็ตาม ฉะนั้น กระบวนการอนุรักษ์ พื้นฟูลวดลายผ้าไหมพื้นบ้านดั้งเดิมของชุมชนชาวไทยภูเขาอีสานใต้ จึงถูกสืบสานส่งต่อไปยังรุ่นลูกหลาน โดยชุมชนชาวไทยภูเขา 3 จังหวัดอีสานใต้ ผู้ที่มีความชำนาญการเรื่องการทอผ้าไหมและมีวัฒนธรรมการทอผ้าไหมพื้นบ้านที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวซึ่งลวดลายผ้าไหมที่ยังสืบทอดกันอยู่ทั้ง 3 ชุมชนมีทั้งหมด 13 ลาย ดังนี้

1.1 ชิกกะหวี เป็นลายผ้าที่แสดงสัญลักษณ์ที่แฝงอยู่ในลวดลายผ้าที่บ่งบอกถึงฝีมือการทอผ้าไหมควบ เพราะสตรีไทยภูเขาจะมีความชำนาญในการตีเกลียวไหมเรียก ละวี หรือกะหวีตามความเชื่อและความสามัคคีในครอบครัวและสายตระกูลที่นับถือผีเดียวกัน

ภาพที่ 29 ลายชิกกะหวี

1.2 ลายตองเพาะ เป็นลายผ้าไหมของผู้หญิงที่นิยมใช้เป็นผ้าถุง “ลายตองเพาะ (หมายถึง ตะขอดักน้ำในสมัยโบราณ) เป็นผ้ามัดหมี่ที่เรียกทั่วไปว่าหมี่ขอ ตองเพาะ เป็นตะขอที่ใช้เกี่ยวถังดักน้ำ นอกจากนี้ยังสัมพันธ์กับเคียวเกี่ยวข้าว ซึ่งพบในพิธีแต่งงานของชายหญิงชาวภูเขา ซึ่งเชื่อว่าชายหญิงแต่งงานจะต้องมีเครื่องมือในการทำมาหากิน และการไถ่ของของเคียว ยังหมายถึงการอ่อน โยนเข้าหากันของคนทั้งคู่

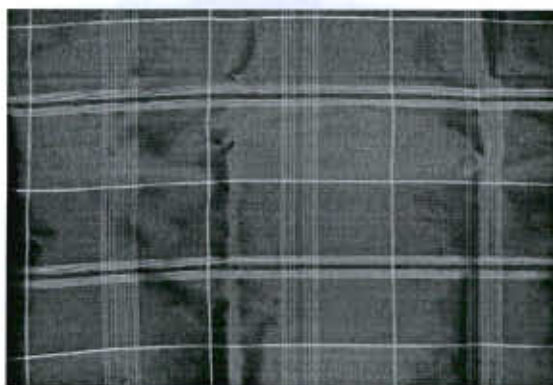
ภาพที่ 30 ลายทองเพาะ

1.3 ลายโฮล เป็นราชินีแห่งผ้าไหม เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวสุรินทร์ ตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย สืบทอดมาสู่รุ่นลูกหลาน ผ้าโฮลเป็นผ้าที่มีสีสันทันและลวดลายเด่น ลักษณะการทอจะเป็นจุดประสลับกับเส้นตรง ไซ้ไหมคู่ 2 สี ทอสลับกันเป็นลายตลอดไปทั้งผืน บางแห่งเรียกโฮลใบไผ่ เนื่องจากมีลักษณะเป็นลายรี้วสลับกับลายมัดหมี่ที่มีความกว้างประมาณครึ่งนิ้ว สลับกันไปคู่อ้ายใบไผ่ ส่วนลายรี้วเปรียบเสมือนก้านใบไผ่ เมื่อดูภาพรวมของลายผ้าจะคล้ายป่ามีปล่องช่องเขา มีลำธารน้ำนับเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ผ้าโฮลถือเป็นลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมของจังหวัดสุรินทร์

ภาพที่ 31 ลายโฮล

1.4 ผ้าโสร่ง หรือผ้าลายหางกระรอก ชาวไทยภูษนิยมนำใช้และทอผ้าไหมควบ สตรีชาวไทยภูษนิยมนำมาใช้ในการตีเกลียวเส้นไหมเรียกว่า ละวี หรือกะวี ตามความเชื่อเรื่องความกลมเกลียวสามัคคีกันในรอบครัวและสายตระกูลที่นับถือผีด้วยกัน การนำไหมสองสีมาควบกันเรียกว่า “กะนีว” หรือ “ผ้าหางกระรอก” เมื่อนำมาใช้เป็นเส้นพุ่งทอกับเส้นยืน สีพื้นจะทำให้เกิดลายเลื่อนกันเป็นสีเหลืองคล้ายหางกระรอก ลักษณะของผ้ากะนีวนี้ผิวสัมผัสจะมีความมันระยิบระยับ เมื่อนำไปส่องกับแดดจะแยกสีได้ชัดเจน ผู้ชายไทยภูษนิยมนุ่งผ้าโสร่งไหม ชื่อที่เรียกว่า “ผ้าหางกระรอก” อาจเป็นเพราะลวดลายของผ้าทอที่มีลักษณะเนื้อผ้าที่มีความเหลืองสี เห็นเป็นลายเส้นเล็ก ๆ ในตัว ซึ่งมองดูแล้วคล้ายกับขนของหางกระรอก จึงเป็นที่มาของชื่อเรียกดังกล่าว นอกจากนี้ชื่อเรียกผ้าชนิดนี้จะแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ลักษณะทั่วไปของผ้าโสร่ง คือจะเป็นผ้าพื้นเรียบชนิดหนึ่ง มีความกว้าง 1 หลา ความยาว 4 หลา มักมีสีเข้ม เช่น สีเม็ดมะขาม สีเปลือกมังคุด สีแดงครั้ง ฯลฯ โดยจะมีลายเหลืองสีในตัว มองเหมือนภาพ 3 มิติ ทั้งนี้ผ้าหางกระรอกโบราณจะมีริ้วเชิงชายคั่นที่ชายผ้าทั้งสองด้าน ทอด้วยเส้นไหมที่ต่างสีจากสีพื้น จะทอเป็นเส้นเล็ก ๆ 8 - 9 เส้น และมีเส้นกรอบข้างซ้ายไว้อีกข้างละ 3 - 4 เส้น ตามความพึงพอใจของผู้ทอ

ภาพที่ 32 โสร่ง

1.5 ผ้าลายลูกแก้ว หรือ “ซิกเก็บ” ผ้าไหมลายลูกแก้วข้อมมะเกลือ มีเอกลักษณ์โดดเด่น มีสีดำมันวาว ข้อมด้วยวัสดุธรรมชาติ คือ ผลมะเกลือ และต้องข้อมซ้ำไปซ้ำมาจนติดสีดำเข้ม มีกรรมวิธีการทอโดยการทอลายในตัว และใช้วิธีการแยกตะกอ 5 ตะกอ เพื่อให้เกิดลวดลายขนมเปียกปูนเป็นวงซ้อนกันติดต่อกันตลอดทั้งผืน เมื่อเสร็จสิ้นการทอ ขึ้นคอนค่อไปนำไปคัดเส้นและข้อมมะเกลืออีกครั้งเป็นชั้นคอนสุดท้าย ส่วนลวดลายผ้าไหมลายลูกแก้วข้อมมะเกลือ อดีตรพบุรุษได้คิดค้นมาจากลวดลายของผลหวายป่า ลักษณะคล้ายผลระกำหรือสละ ซึ่งมีรูปร่างเป็นช่อคล้าย

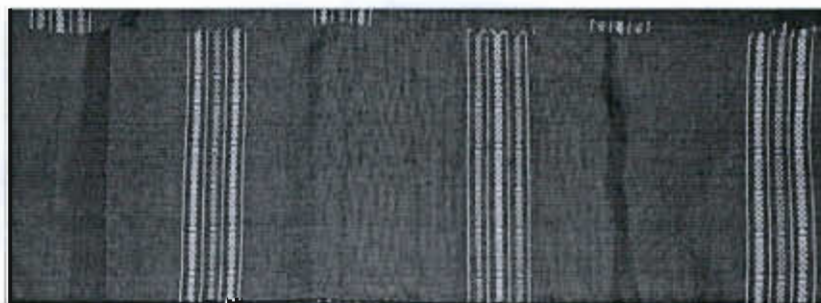

ลูกแก้วในปัจจุบัน แล้วนำไปใช้เป็นลวดลายทอผ้าขึ้นมาเป็นลักษณะรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ซ้อนกันตลอดทั้งผืน การทอผ้าไหมลายลูกแก้วย่อมมะเกลือ เป็นการใช้เทคนิคการเพิ่มตะกอให้ มากขึ้นกว่าสองตะกอ ลายผ้าที่ได้จะเป็นลายดอกนูนขึ้นมาตลอดทั้งผืน เป็นผ้าทอที่ต้องใช้ ความสัมพันธ์ในการเหยียบตะกออย่างชำนาญ นอกจากนี้ใช้เส้นยืนและเส้นพุ่งย้อมสีเดียวกัน มีลักษณะการทอแบบยกดอก จะแตกต่างจากการทอผ้าพื้นที่ใช้ตะกอเป็นตัวกำหนดลาย มีจุดกลับ โดยยกตะกอย้อนกลับ แล้วเก็บตะกอตามลวดลายที่กำหนดไว้

ภาพที่ 33 ลายลูกแก้วย่อมมะเกลือ

1.6 ผ้าหัวชั้นลายจิด หรือชาวภูเรียกว่า “เปอน” เป็นส่วนบนสุดของผ้าถุง ไม่นิยม ทอลวดลาย หรือทอเป็นลายจิดแต่ไม่มาก บางแห่งใช้ผ้าขาวเย็บเป็นหัวชั้น และหนีบปักไว้ มองไม่เห็นจากภายนอก

ภาพที่ 34 หัวชั้นลายจิด

1.7 ผ้าตีนจันมัดหมี่ลายขอ หรือชาวภูยกูยเรียกว่า “อาบูลตองพะาะ”

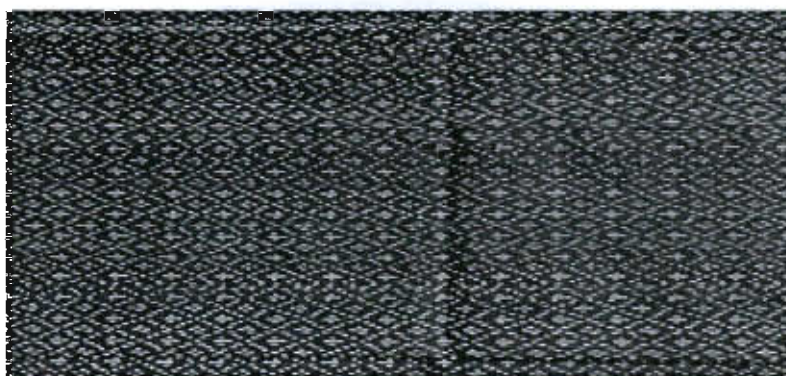
ภาพที่ 35 อาบูลตองพะาะ

1.8 ลายสะเนียบ หรือชาวภูยกูยเรียกว่า “ซิกกะเนอ”

ภาพที่ 36 ลายสะเนียบ หรือชาวภูยกูยเรียกว่า “ซิกกะเนอ”

1.9 ลายเกล็ดเต่า หรือชาวภูยกูยเรียกว่า “เล็ยกระมอม”

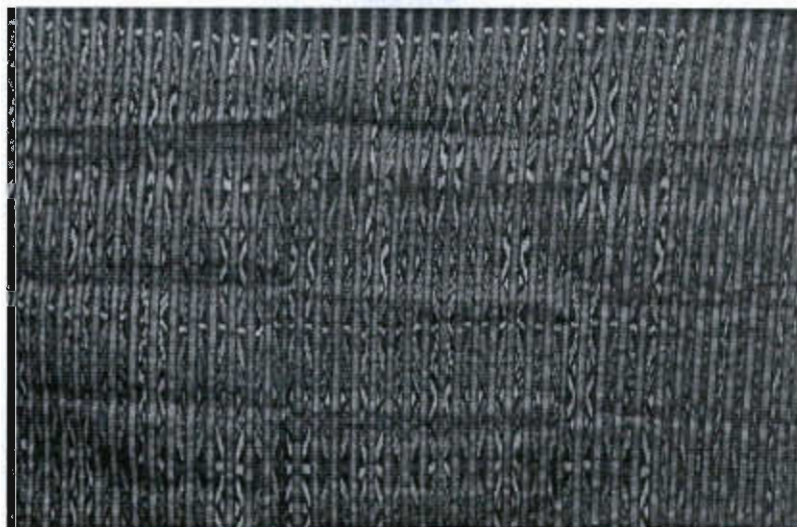
ภาพที่ 37 ลายเกล็ดเต่า หรือชาวภูยกูยเรียกว่า “เล็ยกระมอม”

1.10 ผ้าขาวม้า หรือชาวภูเรียกว่า “ซิกกะบาย”

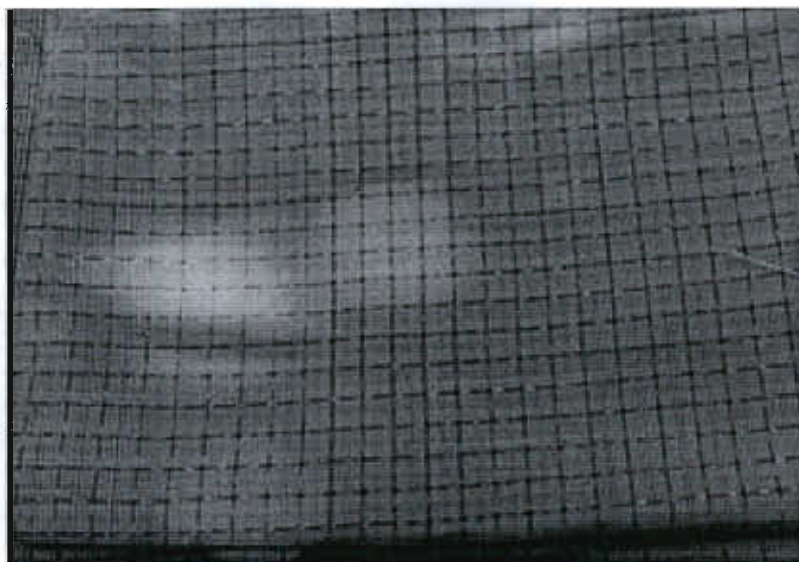
ภาพที่ 38 ผ้าขาวม้า หรือชาวภูเรียกว่า “ซิกกะบาย”

1.11 ลายพื้นปลา หรือชาวภูเรียกว่า “ซิกกะแนงอากาศ”

ภาพที่ 39 ลายพื้นปลา หรือชาวภูเรียกว่า “ซิกกะแนงอากาศ”

1.12 ลายสาธุ

ภาพที่ 40 ลายสาธุ

1.13 ลายขอเชิงเทียน หรือชาวภูยเรียกว่า “ตองพะอะเชิงทีน”

ภาพที่ 41 ลายขอเชิงเทียน หรือชาวภูยเรียกว่า “ตองพะอะเชิงทีน”

2. การค้นหาลวดลายผ้าไหมดั้งเดิมที่สูญหาย

การค้นหาลวดลายผ้าไหมดั้งเดิมที่สูญหาย โดยการร่วมระดมความคิดของกลุ่มทอผ้าไหมชาวไทยภูเขา พบว่า ลวดลายผ้าของแต่ละชุมชนลายดั้งเดิมหายไปหลายลายด้วยกัน จึงได้ช่วยกันตามหาผ้าเก่าโดยการนำของหัวหน้ากลุ่มแต่ละชุมชน พาไปตามบ้านคนเฒ่าคนแก่ ซึ่งผ้าที่ได้มีทั้งที่เป็นผ้าห่ม ผ้าซิ่น เศษผ้า และเสื่อเก่า ๆ และส่วนใหญ่คนเฒ่าคนแก่เหล่านี้ไม่ได้ทอผ้าลวดลายดั้งเดิมแล้วบอกว่าทอยาก ใช้เวลานาน พิมพ์เก่าหักพัง บางคนให้ลูกหลานไปแล้ว แสดงให้เห็นว่าผ้าลวดลายเหล่านี้เป็นผ้าที่มีในชุมชนชาวกูยมานานแล้ว นอกจากนี้จากการสนทนากลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้ง 3 จังหวัด พบว่า สาเหตุหนึ่งมาจากการเปลี่ยนแปลงของค่านิยม เรื่อง การแต่งกายที่เข้าสู่ยุคของสากลนิยม มรดกทางด้านวัฒนธรรมที่ค่อย ๆ เลือนหาย ไปจากความทรงจำของคนชาวไทยภูเขาสมัยปัจจุบันและอนาคตข้างหน้านี้ คือ ลวดลายผ้าไหมดั้งเดิมของชาวไทยภูเขา ซึ่งตามกฎหมายของสิ่งที่ถูกเรียกว่า วัฒนธรรมย่อมมีการวิวัฒนาการในตัวของมันเองพัฒนาจากจุดหนึ่งไปสู่อีกจุดหนึ่งให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป หากว่าการเปลี่ยนแปลงนั้นตั้งมันอยู่บนรากฐานของความเชื่อมั่นศรัทธา และผสมผสานไว้ซึ่งความต้องการของสังคมที่อนุรักษ์วัฒนธรรมนั้นไว้ลักษณะที่เป็นสิ่งเฉพาะตัวของ สิ่งที่เรียกว่า วัฒนธรรม จะยังคงโดดเด่นอยู่ในความรู้สึกของคนทั่วไป แม้ว่ากาลเวลาจะล่วงเลยผ่านไปก็ตาม ฉะนั้น กระบวนการอนุรักษ์ พื้นฟูลวดลายผ้าไหมพื้นบ้านดั้งเดิมของชุมชนชาวกูยอีสานใต้ จึงถูกสืบสานส่งต่อไปยังรุ่นลูกหลาน โดยชุมชนชาวไทยภูเขา 3 จังหวัดอีสานใต้ ผู้ที่มีความชำนาญการเรื่องการทอผ้าไหมและมีวัฒนธรรมการทอผ้าไหมพื้นบ้านที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวโดดเด่นมาก การผสมกลมกลืนสีสันของการทอผ้าไหมซึ่งลวดลายผ้าไหมที่หายไปจากชุมชนทั้ง 3 ชุมชนของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลนั้น มีด้วยกันทั้งหมด 6 ลาย โดยแยกออกเป็นชุมชนกลุ่มทอผ้าไหมพื้นบ้าน ชาวกูยได้เล่าถึงประวัติและความเป็นมาของผ้าของลวดลายดั้งเดิมที่หายไปผ่านการร่างแบบของลวดลายผ้าให้เห็นเป็นรูปลักษณะที่สามารถนำไปมัดหมี่ ย้อมสีและทอผ้าไหมลวดลายดังกล่าวจนสำเร็จออกมาเป็นลวดลายผ้าดั้งเดิมของแต่ละชุมชนได้ดังนี้

2.1 ชุมชนบ้านอาลีได้ร่างแบบลวดลายผ้าดั้งเดิมออกมาได้จำนวน 2 ลายดังนี้

2.1.1 ลายเกล็ดปลา (ชาวกูยเรียกว่า “แซลอากา”) เป็นชื่อลายตามคำเรียกของคนโบราณในท้องถิ่น ปัจจุบันชาวบ้านอาจเรียกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น เช่น สร้อยดอกหมากรหรือลายโคมแก้ว โดยสังเกตจากจากรวมชาติแล้วประดิษฐ์ลวดลายลงบนพื้นผ้าไหมมัดหมี่ลายเกล็ดปลา เป็นลายผ้าโบราณลายดั้งเดิมของท้องถิ่นอีสาน เป็นลายเก่าแก่ของบรรพบุรุษ ซึ่งชาวบ้านในแถบภาคอีสาน โดยเฉพาะชาวกูยได้ทอใช้กันมาก แต่เดิมชาวกูยบ้านอาลีทอผ้าลายโบราณ ตามแบบบรรพบุรุษอยู่หลายลายด้วยกัน แต่ภายหลังลายเก่าแก่เหล่านี้ก็เริ่ม

สูญหายไปจากชีวิตการทอผ้าของชาวบ้าน เนื่องจากความยากในการทอลายเกล็ดปลาที่เป็นลายผ้าโบราณลายหนึ่งที่เกิดบจะสูญหายไปจากท้องถิ่น ด้วยความที่ลายผ้ามีความละเอียดมาก ผู้ทอต้องมีความรู้ในเรื่องของลาย และมีฝีมือทั้งในการมัดและการทอ ถ้าไม่มีความชำนาญการย้อมสีอาจไม่สม่ำเสมอทำให้ลายผ้าผิดเพี้ยนไป นอกจากนี้ต้องใช้ระยะเวลาในการทอมาก จึงเป็นสาเหตุให้ชาวบ้านไม่นิยมทอผ้าลาย “ลายเกล็ดปลา” จนกระทั่งได้มีการค้นหาลายผ้าหายาก ชาวภูยกุยบ้านอาลีได้เสนอลายผ้าใหม่ คือ ลายเกล็ดปลา เพราะมีความสวยงามและวิจิตรบรรจงมาก จึงได้เลือกผ้าไหมลายเกล็ดปลา เป็นผ้าไหมหายากที่กำลังจะสูญหายไปจากชุมชน พร้อมกับสนับสนุนให้ชาวบ้าน ทอผ้าลายนี้ขึ้น “ลายเกล็ดปลา” เป็นชื่อลายตามคำเรียกของคนโบราณ ปัจจุบันชาวบ้านอาจเรียกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น เช่น สร้อยดอกหมาก หรือลายโคมเก๋า เกิดจากการนำเอาลายโคมห้า มามัดซ้อนกับลายโคมเก๋าและทำการ โอบหุ้มแลเงาเพื่อให้ลายแน่นขึ้นละเอียดขึ้น ทำให้มีคุณสมบัติพิเศษเป็นจุดเด่นคือ เป็นลายเล็กที่มีความละเอียดอย่างยิ่ง เมื่อนำมาประยุกต์สีสันทัดลงไปในการมัดย้อมแต่ละครั้งจะทำให้มองดูสวยงามระยิบระยับจับตามีคุณค่ามากขึ้น

2.1.2 ลายจะครึ่ง เป็นลายดั้งเดิมของคนโบราณของชาวภูยกุยบ้านอาลี ที่มีการทอแต่ในปัจจุบัน ได้หายไปและไม่มีคนทออีก ผ้าไหมลายจะครึ่ง เป็นผ้าไหมที่ประกอบด้วยลายผ้าที่เป็นอัตลักษณ์ในการทอผ้าไหมของชาวภูยกุยบ้านอาลี ที่ได้นำเอาลายมัดหมี่พื้นบ้าน 5 ลายที่นิยมทอในกลุ่มชนที่อยู่ในอำเภอสาโรงทาบมาทอต่อกันในผ้าผืนเดียวกันเปรียบเสมือนเป็นการหลอมรวมความสามัคคีของชาวภูยกุยให้เป็นหนึ่งเดียว โดยแต่ละลายจะทอด้วยผ้าสีพื้นสีแดงครั้ง ซึ่งเป็นลายมัดหมี่พื้นบ้าน 5 ลาย ที่ประกอบในผ้าไหมลายจะครึ่ง ได้แก่ ลายโคมเจ็ด ลายนาคน้อย ลายคองเอื้อย ลายหมากจับ ลายค้ำพา ลวดลายทั้ง 5 ลายนี้ ได้นำมาประยุกต์ไว้ในผ้าผืนเดียวกัน แต่ด้วยกระบวนการมัดหมี่มีความยากและไม่มีคนนิยมก็ได้จางหายไป

2.2 ชุมชนบ้านตาโกนได้ร่างแบบลวดลายผ้าดั้งเดิมออกมาได้จำนวน 2 ลายดังนี้

2.2.1 ลายพระธาตุเมืองจันทร์ เป็นผ้าไหมที่ทอเพื่อใช้ในงานพิธีกรรมสำหรับล้อมพระธาตุเมืองจันทร์ ซึ่งเป็นพระธาตุโบราณที่ชาวไทยภูยกุยในเขตอำเภอเมืองจันทร์ให้ความนับถือนางเง็ก ศิลธรรม เล่าว่า พระธาตุเมืองจันทร์ มีตำนานเรื่องเล่าสืบต่อกันมาในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องว่าผู้ชายชาวบ้านตาโกนและผู้หญิงชาวบ้านเมืองจันทร์แข่งกันสร้างธาตุ (เจดีย์) โดยมีข้อตกลงร่วมกันว่าฝ่ายใดสร้างธาตุครบ 3 องค์เสร็จก่อนเป็นผู้ชนะ โดยผู้ชายชาวบ้านตาโกนสร้างธาตุเมืองจันทร์ ส่วนผู้หญิงชาวบ้านเมืองจันทร์สร้างธาตุปราสาท (ปราสาทห้วยทับทัน ตำบลปราสาท อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ ตั้งอยู่ห่างธาตุเมืองจันทร์ออกไปทางทิศใต้ประมาณ 5 กิโลเมตร) ในระหว่างการก่อสร้างฝ่ายหญิงที่สร้างธาตุปราสาทได้ใช้เสน่ห์ล่อลวงฝ่ายชายที่สร้างธาตุเมืองจันทร์ จนสามารถเป็นฝ่ายชนะได้ โดยเมื่อฝ่ายหญิงสร้างธาตุปราสาทแล้วเสร็จ 3 องค์ ฝ่ายชายเพิ่งสร้างธาตุ

เสร็จเพียงองค์เดียว ดังนั้นชาตุมือเมืองจันทร์จึงมีองค์เดียวและชาตุมือปราสาทจึงมี 3 องค์ดังปรากฏในปัจจุบัน นอกจากนี้ชาวบ้านเมืองจันทร์และตาโกนยังมีความเชื่อร่วมกันว่า หากชาวบ้านตาโกนยังไม่มาไหว้ชาตุมือเมืองจันทร์ ชาวบ้านเมืองจันทร์ก็จะยังไม่สามารถไปไหว้ชาตุมือปราสาทได้ ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อในการไหว้ชาตุมือร่วมกันว่า การไหว้ชาตุมือทั้งสองแห่งจะสร้างความอยู่เย็นเป็นสุขให้กับชาวบ้านทุกคน และหญิงที่เป็นแม่บ้านจะต้องทอผ้าไหมลายพระราชตุมือเมืองจันทร์ทุก ๆ ปี หากไม่ปฏิบัติจะเกิดความเคียดแค้นไม่ถึงผู้ชายในหมู่บ้าน และเกิดอันตรายต่าง ๆ นานา ประเพณีการไหว้ชาตุมือเมืองจันทร์ในช่วงเดือนเมษายนของทุกปีจึงยังคงสืบทอดมาตราบจนปัจจุบัน

“รูเค็มปูเกอดคะลาดห้วยโตรีจิกเกาะปูเกอดคเกาะเลขต้องตานจิกเหลยชาตุมือเมืองจันทร์เองแล้วกวยกะมวตต้องจิตตามจิกพาหวัคโหมธถั่ว”

“แต่ก่อนไม่มีตลาดขายผ้าเหมือนสมัยปัจจุบันหาซื้อผ้าไม่ได้หญิงสาวต้องทอผ้าไหมลายพระราชตุมือเมืองจันทร์เองและสาวชาวภูยจะรวมกันไปทอผ้าไหมที่วัดพร้อมกัน” (เค็ง ศิลธรรม, สัมภาษณ์, 15 กรกฎาคม 2555)

นางเค็ง ศิลธรรม สร้างมโนภาพลายผ้าจากความทรงจำแล้วบอกให้นางคำมี อินทามา ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในการมัดหมี่ การทอผ้าไหม เป็นผู้ร่างแบบลวดลายพระราชตุมือเมืองจันทร์

2.2.2 ลายปลีตุล (ดอกลำควน) เป็นลวดลายดั้งเดิมที่ทอกันในสมัยอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวไทยภูยบ้านตาโกน เนื่องจากพื้นดังกล่าวมีต้นลำควนเกิดขึ้นมากในบริเวณนั้นและเป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็กถึงขนาดกลาง ไม่ผลัดใบ สูงราว 3 - 15 เมตร ลำต้นตรง เปลือกสีน้ำตาลเรียบหรือแตกเป็นสะเก็ด แตกกิ่งก้านสาขาตามลำต้น ใบออกเรียงสลับเป็นใบเดี่ยว รูปหอกปลายใบแหลม โคนใบมนขอบใบเรียบ ผิวใบเกลี้ยงเป็นมันสีเขียวเข้ม ส่วนใต้ใบสีจะอ่อนกว่า ดอกเป็นดอกเดี่ยว สีเหลืองนวลมีกลิ่นหอม ออกตามซอกใบและปลายกิ่ง กลีบดอกและกลีบรองดอกมีลักษณะคล้ายกัน มีความหนาและแข็ง ดอกหนึ่งมี 6 กลีบ เรียงเป็น 2 ชั้น ชั้นละ 3 กลีบ กลีบชั้นในจะมีขนาดเล็กกว่าและโค้งกว่า ปลายกลีบแหลม เริ่มออกดอกกราวเดือนธันวาคม - มีนาคม เป็นต้นไม้ที่ให้ ความร่มเย็น มีอายุยืน มีใบเขียวตลอดปี ใ้ห้ร่มเงาดีและดอกมีสีนวล กลิ่นหอม กลีบแข็งไม่ร่วงง่าย เหมือนกับผู้ที่ทรงวิบุลย์ที่คงคุณธรรมความดีงามไว้ให้เป็นแบบอย่างแก่ลูกหลานตลอดไป คนในชุมชนบ้านตาโกณสมัยนั้นจึงนำรูปดอกลำควนมาทอเป็นลายผ้าเพื่อนำมาใช้ในพิธีกรรมที่เป็นงานมงคลเป็นเครื่องไหว้ เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่บุคคลในตระกูลและเครือญาติ ซึ่งเป็นความเชื่อที่บ้านไหนที่มีผ้าลายดอกลำควนจะทำให้มีอายุยืนยาวและไม่มีเจ็บไข้ได้ป่วย แต่ด้วยวิธีการมัดหมี่ยาก ดอกใหญ่ และไม่เป็นที่นิยมจึงไม่มีการทอและทำให้ลายผ้าดังกล่าวนี้หายไป

2.3 ชุมชนบ้านดงกระทิงได้ร่างแบบลวดลายผ้าดั้งเดิมออกมาได้จำนวน 2 ลายดังนี้

2.3.1 ลายकुคลองเอื้อย หมายถึง ลักษณะของสายน้ำที่เอื้ออำนวยต่อวิถีชีวิต

ความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของชาวกูย ผ้าไหมลายकुคลองเอื้อย มีหลาย ๆ ลาย ที่อยู่บนผืนผ้าประกอบด้วย ลายสายน้ำ (ลายง็อกแง็ก หรือลายซิกแซก) มีลักษณะเป็นเส้นโค้ง สีขาว หมายถึง สัญลักษณ์แทนห้วย หนอง ซึ่งเป็นสายน้ำประกอบอาชีพ ลายนาคน้อย (หรือลาย พญานาค) เป็นสัตว์แห่งความอุดมสมบูรณ์ เกี่ยวกับพุทธศาสนาพุทธ ชาวอีสานจะมีการนับถือ นาค เป็นวัฒนธรรมร่วมกัน จะปรากฏมีลายนาคในผืนผ้าชาวอีสานมากมายหลายแบบ หมายถึง พญานาคที่อาศัยอยู่ในแม่น้ำเฝ้าดูแลความเป็นอยู่ของชาวกูยทำให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ลายตุ้มเล็ก (ตุ้มลายไม้) แทนดวงแก้วเล็ก (ดวงดาวในท้องฟ้า) ลายตุ้มใหญ่ หรือลายมุก มีลักษณะเป็นดอก สีขาวหรือที่เรียกว่าลายตุ้ม ผ้าไหมมัดหมี่ลายकुคลองเอื้อย เป็นการนำเอาลวดลายผ้าโบราณที่มีเอกลักษณ์และมีความหมายของการดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่นเกี่ยวกับความเชื่อมาดัดเป็นลวดลาย บนเส้นไหมและทอเป็นผืนผ้า แต่ละลายมีเอกลักษณ์และความหมายสำหรับคนในชุมชน ลักษณะของผ้าไหมมัดหมี่ลายकुคลองเอื้อย เป็นผ้ามัดหมี่ มีสี 5 สี คือ สีฟ้า สีเหลืองเข้ม สีน้ำเงิน สีขาว และ สีบานเย็น คั่นลายด้วยเส้นไหม 4 สี ได้แก่ ไหมเงินควบสีน้ำเงินและสีขาว (ไหมหางกระรอก) เส้นไหมสีบานเย็น เส้นไหมสีเหลือง เส้นไหมสีฟ้าคราม เป็นผ้าทอด้วยกี่พื้นเมือง ทอด้วย 5 กระสวย

2.3.2 ลายตองพะาะรุเค็ม (ลายตะขอแบบ โบราณ) เป็นแสดงออกถึงวิถีการดำเนินชีวิตของชาวไทยกูยในการดักน้ำโดยใช้ไม้ไผ่ยาว ๆ ด้านปลายของไม้จะมีขอเกี่ยวหรือตะขอโยงน้ำ ลงไปในบ่อน้ำลึก ๆ แล้วดึงถึงน้ำขึ้นมา จึงได้นำรูปตะขอดังกล่าวลงไว้ในลายผ้าไหม

เนื่องจากเกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของลวดลายและสีสัน ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว คือ เทคโนโลยีที่ทันสมัย และอุปสงค์หรือความต้องการของผู้ซื้อ ผ้าไหมทำให้ลวดลายดังกล่าวเกิดการประยุกต์เสริม เดิมแต่จนลวดลายดังกล่าวกำลังจะจางหายไป

ชาวบ้านและผู้วิจัยได้ร่วมกันกำหนดแผนปฏิบัติการและใช้กระบวนการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมในแต่ละชุมชน ทำให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสร่วมกันพิจารณาหาแนวทางปฏิบัติของแต่ละกิจกรรมที่จำเป็นต้องขอความร่วมมือจากคนในชุมชน รวมทั้งชุมชนใกล้เคียงและองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น แต่ละชุมชน จากนั้นชาวบ้านและผู้วิจัยจึงได้ร่วมกันกำหนดแนวปฏิบัติของกิจกรรมที่จะต้องดำเนินการ โดยเรียงลำดับความสำคัญก่อนหลัง กล่าวคือ กิจกรรมที่สามารถทำเองได้ โดยเป็นการค้นหา องค์ความรู้ในตัวภูมิปัญญาจากตัวบุคคล (Tacit Knowledge) ที่สามารถทอผ้าลวดลายดั้งเดิมทั้ง 6 ลาย รวมทั้งการค้นหาฝีมลวดลายที่เป็นเครื่องมือสร้างลวดลายทั้ง 6 ลาย ส่วนวัตถุดิบที่ใช้สำหรับย้อมสี เส้นด้ายนั้น มีข้อตกลงให้แต่ละชุมชนช่วยกันแสวงหาและนำมาเพื่อวัตถุประสงค์ในการย้อมสีจาก ธรรมชาติ ส่วนวิธีการย้อมสีจากธรรมชาติที่มิวิจัยได้ตกลงกันที่จะช่วยกันค้นหาข้อมูลและผู้ที่มีความเชี่ยวชาญทั้งในชุมชนและนอกชุมชน รวมทั้งกิจกรรมการสืบทอดลวดลายจากผู้รู้สู่สมาชิก

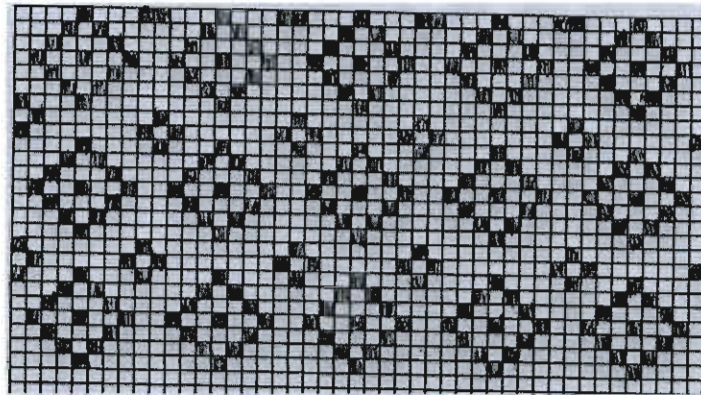
กระบวนการฟื้นฟูลวดลายผ้าไหมพื้นบ้านดั้งเดิมที่สูญหาย

การสร้างลวดลายผ้าไหมที่สูญหาย

ผู้วิจัย ได้ร่วมกันกำหนดกิจกรรมและทดลองที่ต้องลงมือปฏิบัติโดยร่วมมือกันเขียนกิจกรรมที่จำเป็นเร่งด่วนในการทดลองปฏิบัติ โดยการสร้างแบบลวดลายผ้าที่หายไปลงในกระดาษ ออกแบบลายผ้าและเปิดโอกาสให้ทุกคนแสดงความคิดเห็น โดยมีการเสนอให้มีผู้ที่รับผิดชอบในแต่ละกิจกรรม ซึ่งได้ผู้ที่รับผิดชอบในการทอลวดลายดั้งเดิมของชุมชนตนเองชุมชนละ 2 ลาย ที่หายไปแยกตามชุมชนดังนี้

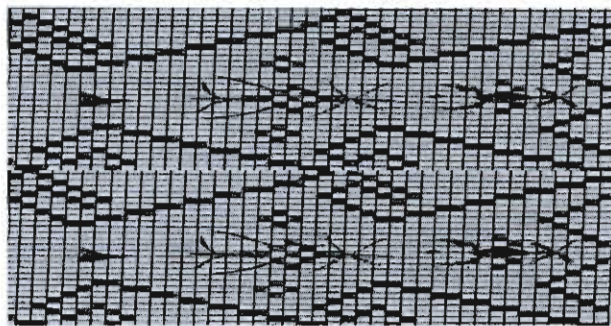
1. ชุมชนบ้านอาสี ได้แก่ นางปาน จันทร์แจ่ม, นางปวน บุญมาก, นางเฉลียว สมนาท, นางบุญอยู่ อนุลีจันทร์, นางวิภาวัน บุญมาก และนางลำดวน บุญมาก ได้ร่วมกันร่างแบบลวดลายที่หายไปของชุมชน ดังนี้

1.1 ลายเกล็ดปลา (ชาวไทยภูเรียกว่า “แซลอากา”)

ภาพที่ 42 แบบลายเกล็ดปลา (ชาวไทยภูเรียกว่า “แซลอากา”) ภาพร่างโดย: นางวิภาวรรณ บุญมาก

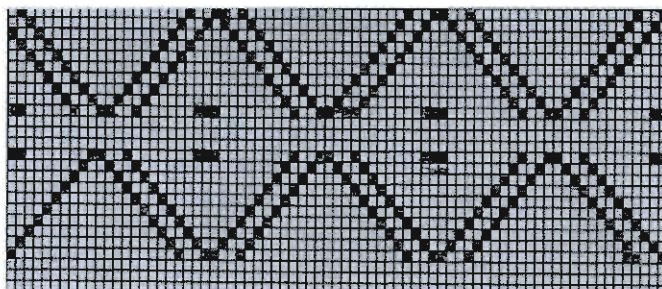
1.2 ลายจะครีง

ภาพที่ 43 แบบลายจะครีง ภาพร่างโดย: นางวิภาวัน บุญมาก

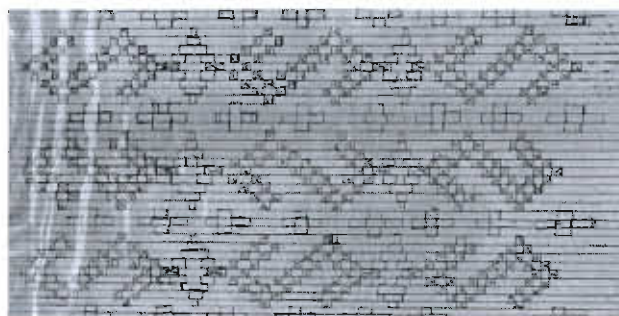
2. ชุมชนบ้านคดกระทิง ได้แก่ นางฮ้อย ยี่รัมย์, นางสุจิน พับประโคน, นางมาก สีสมงาม นางพา อินตำราญ, นางแก้ว ชวนรัมย์ และนางจอย ทรัพย์มาก ได้ร่วมกันร่างแบบลวดลายที่หายไปของชุมชน ดังนี้

2.1 ลายลูกทองเอื้อย

ภาพที่ 44 แบบลายลูกทองเอื้อย ภาพร่างโดย: นางฮ้อย ยี่รัมย์

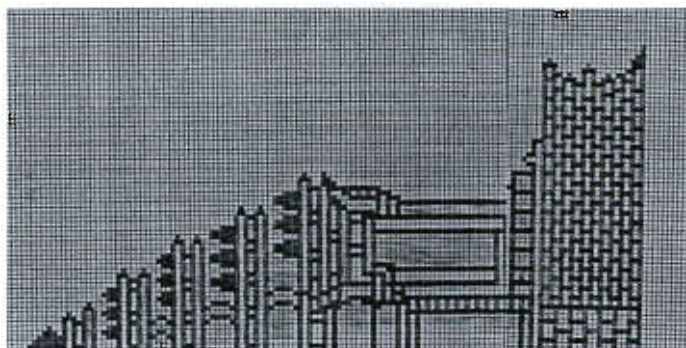
2.2 ลายดองพะาะรุเค็ม (ลายตะขอแบบโบราณ)

ภาพที่ 45 แบบลายดองพะาะรุเค็ม (ลายตะขอแบบโบราณ) ภาพร่างโดย: นางฮ้อย ยี่รัมย์

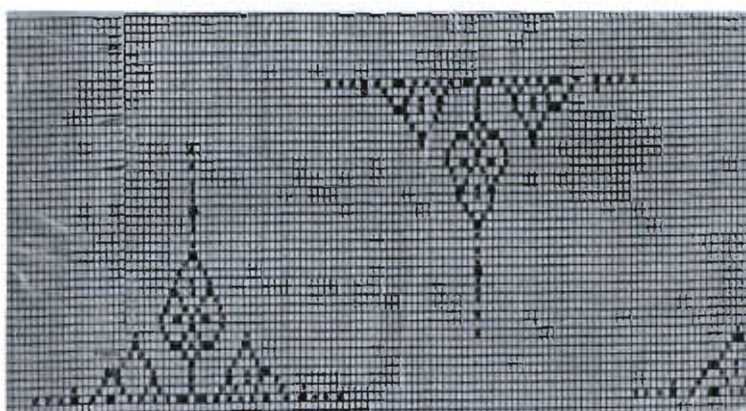
3. ชุมชนบ้านคาโกณ นางเที่ยง ศิลธรรม, นางคำมี อินท่ามา, นางลำลี แก้วสะอาด, นางลำอาง แสนเลิศ, นางแพง อินท่ามา, นางเขียน ศิลธรรม และนางวันทา ศิลธรรม ได้ร่วมกันร่างแบบลวดลายที่หายไปของชุมชน ดังนี้

3.1 ลายพระราชามือเมืองจันทร์

ภาพที่ 46 ลายพระราชามือเมืองจันทร์ ภาพร่างโดย: นางคำมี อินทามา

3.2 ลายปีลตุล (ดอกลำควน)

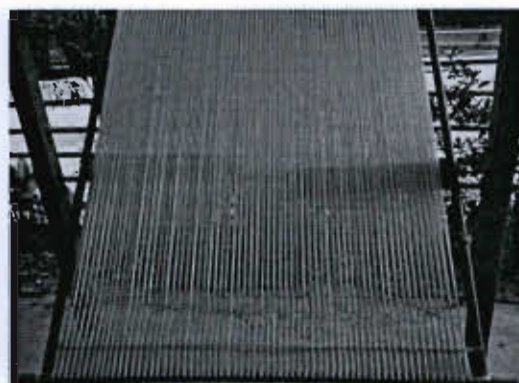
ภาพที่ 47 แบบลายปีลตุล (ดอกลำควน) ภาพร่างโดย: นางสาวลี แก้วสะอาด

กระบวนการขั้นตอนการทอผ้าไหมลวดลายดั้งเดิม

การปฏิบัติการทอผ้าไหมลวดลายดั้งเดิมที่หายไปได้ข้อสรุปร่วมกันว่าจะทดลองทอ ลวดลายดั้งเดิม แต่ละลายออกมาเป็นผืนผ้า จำนวน 4 เมตร และต้องค้นหา อุปกรณ์ในการทอผ้า ได้แก่ ก็ทอผ้าเป็นการใช้กี่แบบพื้นบ้าน ขนาดหลังเท่ากับขนาดของผ้าที่สามารถทอผ้าได้ ให้เหมือน สภาพเดิมของลวดลายผ้านั้น จึงได้ความอนุเคราะห์จากชุมชนบ้านตาโกนที่มีพื้ดั้งเดิมอยู่จำนวนมาก ได้แบ่งปันให้ทั้งสองชุมชนและแต่ละชุมชนได้กำหนดพื้นที่ได้การปฏิบัติการกรม โดยเริ่มทดลอง การทอผ้าไหมลายดั้งเดิมที่หายไปและกำหนดวัน เวลา เพื่อร่วมกันดำเนินงานตามขั้นตอนของ การทอผ้าไหมดังนี้

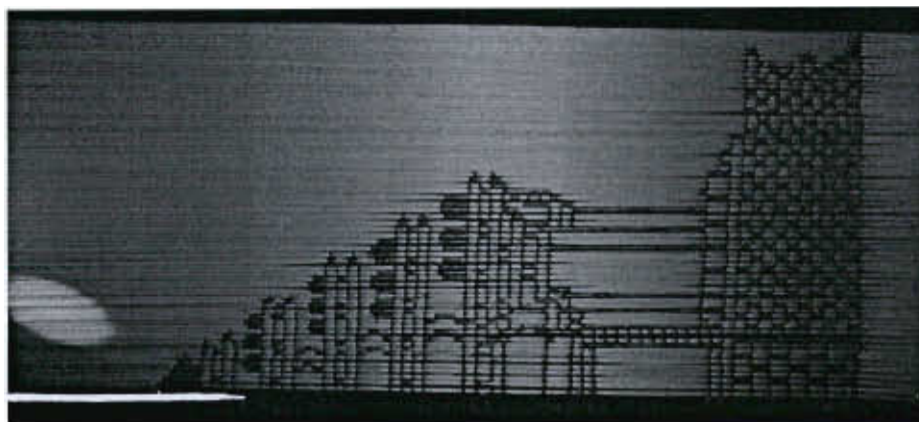
1. การกวักไหม คือ กรรมวิธีที่นำเอาปอຍໄໂມທີ່ผ่านการค่องໄໂມแล้วมา “กวัก” เพื่อให้เส้นໄໂມติดคໍ່เป็นเส้นเดียวกันตลอด เพราะกรรมวิธีการค่องໄໂມจะทำให้เส้นໄໂມขาดไม่ติดคໍ່กัน จึงนำปອຍໄໂມมา “กวักໄໂມ” ให้เส้นໄໂມติดคໍ່กัน โดยใช้เครื่องมือสองอย่างคือ “กง” (สำหรับใส่ปອຍໄໂມ ทำคັໄໂມໄມ່และเชือก) และ “กวัก”

2. การคັນໄໂມ คือกรรมวิธีนำเอาໄໂມที่กวักเรียบร้อยแล้ว “มาขึ้น” ทำปອຍໄໂມเพื่อนำไป “มัดໄໂມ” คໍ່ไป เครื่องมือที่ใช้คັນໄໂມเรียกว่า “ฮงขึ้นໄໂມ” ปອຍໄໂມที่คັນเสร็จเรียบร้อยแล้ว แต่ละปອຍ จะมีความยาวเท่ากับความกว้างของผืนผ้าໄໂມที่ทอเสร็จเรียบร้อยแล้ว ดังภาพที่ 48

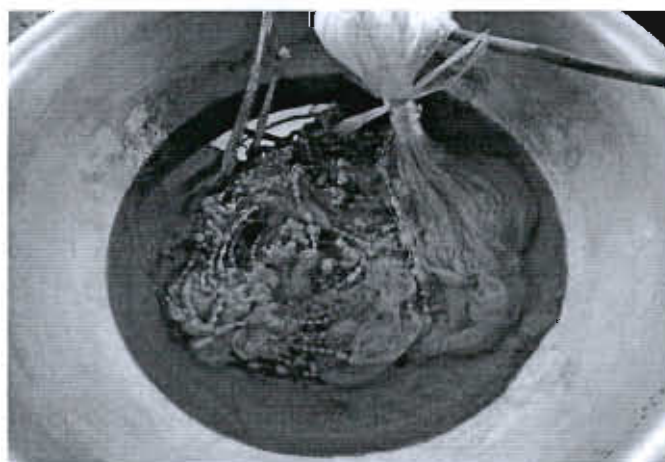
ภาพที่ 48 การคັນໄໂມ

3. การมัดໄໂມ เป็นกรรมวิธีที่สำคัญที่สุดที่จะทำให้ผ้าໄໂມเป็นลวดลายที่ได้ออกแบบไว้ การมัดໄໂມจะนำเส้นໄໂມที่ฟอกขาวและนຸ່ມดีแล้วนั้น มาพันหลักໄໂມซึ่งมีลักษณะเป็นไม้กลม 2 ท่อน คັงตรงข้าม ห่างกันเท่ากับหน้าผ้าของผ้านຸ່งที่จะทอ พันໄໂມไปรอบหลักตามจำนวนรอบที่ต้องการ แล้วจึงนำเชือกมามัดเส้นໄໂມเป็นตอน ๆ ตามลวดลายคັงเดิมที่หายไปของแต่ละชุมชน ใช้เชือกกล้วยหรือเชือกฟางมัดก็ได้ ทั้งนี้เพื่อกันໄໂມไม่ให้ນ້ຳสีเข้าซึมในเส้นໄໂມเวลาຍ້ອມ ตอนນີ້เองที่เรียกว่า “มัดໄໂມ” โดยมัดตามลวดลายที่ได้ออกแบบ ดังภาพที่ 49

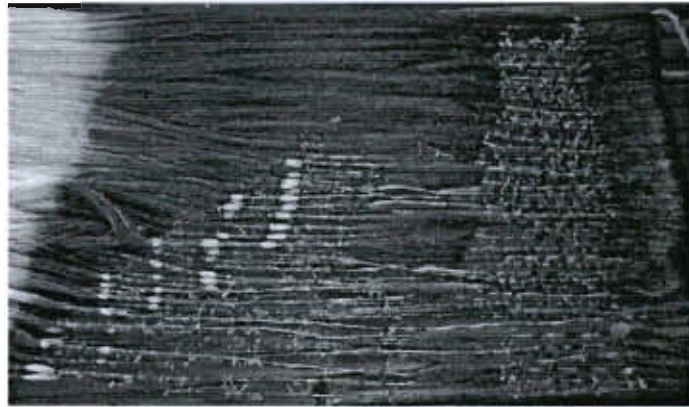
ภาพที่ 49 การมัดหมี่ลายพระราชทูเมืองจันทร์

4. การข้อมเส้นไหมมัดหมี่ เป็นกรรมวิธีทำให้ผ้าไหมมีสีต่าง ๆ โดยนำปอข้อมที่มัดหมี่เรียบร้อยแล้วไปข้อมสีในน้ำเดือด โดยสีข้อมไหมที่มีคุณภาพดี ถ้าหากต้องการให้ผ้าไหมมีหลาย ๆ สีเพิ่มขึ้น เมื่อข้อมหมี่ด้วยสีข้อมไหมเรียบร้อยแล้ว จะต้องนำไป “โอบหมี่” คือการใช้เชือกฟางเล็ก ๆ พันลำหมี่ตรงส่วนที่ยังไม่ถูกมัดหมี่ ตามแบบลายมัดหมี่ การโอบ (พัน) ต้องโอบ (พัน) ให้เชือกฟางแน่นที่สุดและหลาย ๆ รอบ นำหมี่ที่โอบหมี่เรียบร้อยแล้วไปล้างสีออกในน้ำเดือด (จะล้างออกเฉพาะบริเวณที่ไม่ถูกมัดหรือโอบเท่านั้น) โดยเดิม “ต่างหมื่น” “ผงด่างที่มีกลิ่นหมื่น” หมี่ส่วนที่โอบหรือมัดไว้ จะคงสีตามเดิมส่วนที่ไม่ถูกโอบหรือมัดจะถูกล้างออกเป็นสีขาว นำไปข้อมเป็นสีอื่นอีกครั้งหนึ่งตามลวดลายที่กำหนดไว้ บางสีเมื่อข้อมและนำไปโอบ (พัน) เรียบร้อยแล้ว ไม่ต้องนำไปล้างออก ใช้สีอื่นข้อมทับลงไปเลยก็ได้ เช่น ข้อมสีฟ้าหรือสีน้ำเงินแล้ว ต้องการให้ผ้าไหมเป็นสีเขียว ต้องใช้สีเหลืองข้อมทับอีกทีหนึ่ง ดังภาพที่ 50

ภาพที่ 50 การข้อมหมี่ลายพระราชทูเมืองจันทร์

5. การมัดโอบหมี คือ การมัดหมีครั้งที่สองเพื่อเก็บสียลายจากการมัดครั้งที่หนึ่งไว้ หลังจากการมัด โอบเสร็จแล้วนำหัวหมีมาข้อมเป็นครั้งที่ 2 เพื่อจะให้หมีเป็นลายอีกสีหนึ่งขั้นตอน การข้อมโอบจะทำอยู่หลายครั้งเมื่อต้องการลวดลายหลากหลายสีขึ้นอยู่กับลายที่จะนำมามัดหรือ สีสันที่ต้องการ ดังภาพที่ 51

ภาพที่ 51 การโอบหมีลายพระราชทูเมืองจันทร์

6. การแก้หมี คือ กรรมวิธีแก้เชือกฟางที่ใช้มัดลำหมีแต่ละลำออกให้หมดโดยใช้มีดบาง เล็ก ๆ หรือใบมีด โกงชนิดมีด้าม การแก้หมีจะต้องทำอย่างระมัดระวังอย่าให้มีดถูกเส้นไหมขาด ไหมที่แก้เชือกฟางออกหมดแล้ว จะเห็นลายหมีที่สวยงามและชัดเจนมาก ดังภาพที่ 52

ภาพที่ 52 การแก้หมีลายพระราชทูเมืองจันทร์

7. การกวักหมี คือ กรรมวิธีคล้าย ๆ กับการ “กวักไหม” โดยใช้อุปกรณ์ในการกวักเหมือนกัน นำหมีที่แก่เรียบร้อยแล้วใส่ “กง” และกวักออกจนหมดบ่อข่อยเหมือนการกวักไหมทุกประการ แต่จะต้องระมัดระวังอย่าให้เส้นไหมขาดตอน เพราะเมื่อนำไปทอแล้วจะไม่เป็นลายตามต้องการ ดังภาพที่ 53

ภาพที่ 53 การกวักหมีลายพระราชคูเมืองจันทร์

8. การปั่นหลอด คือกรรมวิธีนำเอาหมีที่กวักเรียบร้อยแล้วไป “ปั่น” (กรอ) ใส่หลอด (ทำด้วยต้นปอแห้งที่ลอกเปลือกแล้วยาว 2 - 3 นิ้ว) โดยใช้เครื่องมือเรียกว่า “ไน” หมีหนึ่งปอจะปั่นใส่หลอดได้ประมาณ 35 - 45 หลอด จะทอผ้าไหมได้ยาวประมาณ 3.5 - 4 เมตร โดยปั่น “กรอ” เรียงลำดับของหลอดไว้ตั้งแต่หลอดแรกจนถึงหลอดสุดท้ายสลับที่กันไม่ได้ นำหลอดแรกบรรจุใน “กระสวย” (ทำทำด้วยไม้หรือพลาสติก) นำไปทอในไหมเครือ (เส้นยืน) ที่เตรียมไว้จนหมดจำนวนหลอดที่ปั่นได้ ดังภาพที่ 56

ภาพที่ 54 การปั่นหลอด

9. การสืบหูก

9.1 นำหมี่ที่ย้อมสีเสร็จแล้ว มากางเพื่อตั้งให้เส้นหมี่ตั้งเท่ากัน

9.2 นำหมี่ที่ตั้งเท่ากันแล้วมาต่อใส่ฟืม โดยการผูกติดกับกกหูก (กกหูกทอดไว้กับฟืม โดยไม่ตัดออกเพื่อที่จะต่อเครื่องหูกไว้ทอครั้งต่อไป)

10. วิธีการกางหูก

10.1 นำฟืมที่สืบเครื่องหูกแล้ว ไปกางใส่ก่ โดยตั้งหมี่ตั้งสม่ำเสมอทุกเส้น

10.2 หูกที่กางเสร็จแล้วจะต้องเรียงเส้นหมี่หลังฟืม โดยแยกเส้นหมี่ออกมาไม่ให้ติดกัน ความยาวประมาณ 1 เมตร

10.3 นำไม้หลาวกลม 2 อัน เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 0.5 เซนติเมตร มาสอดคั่นให้เส้นหมี่ของเครื่องหูกไขว้กันเป็นกากบาทอยู่หลังฟืม เพื่อให้เลื่อนฟืมไปข้างหน้าในเวลาทอได้สะดวก

11. ขั้นตอนในการทอผ้าไหม

11.1 สืบเส้นด้ายยืนเข้ากับแกนม้วนด้ายยืน และร้อยปลายด้ายแต่ละเส้นเข้าในตะกอลแต่ละชุดและพันหวี ดึงปลายเส้นด้ายยืนทั้งหมดม้วนเข้ากับแกนม้วนผ้าอีกด้านหนึ่ง ปรับความตึงหย่อนให้พอเหมาะ กรอด้วยเข้ากระสวยเพื่อใช้เป็นด้ายพุ่ง

11.2 เริ่มการทอ โดยกดเครื่องแยกหมู่ตะกอล เส้นด้ายยืนชุดที่ 1 จะถูกแยกออกและเกิดช่องว่าง สอดกระสวยด้ายพุ่งผ่าน สลับตะกอลชุดที่ 1 ยกตะกอลชุดที่ 2 ตะกอลชุดที่ 3 สอดกระสวยด้ายพุ่งกลับ ทำสลับกันไปเรื่อย ๆ

11.3 การกระทบพันหวี (ฟืม) เมื่อสอดกระสวยด้ายพุ่งกลับก็จะกระทบพันหวี เพื่อให้ด้ายพุ่งแนบติดกัน ได้เนื้อผ้าที่แน่นหนา

11.4 การเก็บหรือม้วนผ้า เมื่อทอผ้าได้พอประมาณแล้วก็จะม้วนเก็บในแกนม้วนผ้า โดยผ่อนแกนด้ายยืนให้คลายออกและปรับความตึงหย่อนใหม่ให้พอเหมาะ

ภาพที่ 55 การทอผ้าไหมของชาวไทยภูเขา

ตรวจสอบความถูกต้องของลวดลายผ้าไหม

การวิเคราะห์ความถูกต้องของลวดลายครั้งนี้เน้นการเรียนรู้ร่วมกันหลังจากที่สมาชิกได้เรียนรู้และทอผ้าดั้งเดิมทั้ง 6 ลายแล้วนั้น กลุ่มทอผ้าไหมของชาวไทยภูเขาได้นำผ้าที่ทอในทั้ง 6 ลายมาร่วมกันตรวจสอบความถูกต้องกันอีกครั้งหนึ่ง ได้ช่วยกันตรวจสอบความถูกต้องและสรุปได้ว่า ลวดลายที่ทอออกมาทั้ง 6 ลาย มีความถูกต้อง แต่มีบางลายที่บางช่วงของผ้ามีผิดพลาดบ้างคือ ลายจะครึ่ง และลายเกล็ดปลา ซึ่งใช้ตะกอ 4 ตะกอ ในการทอต้องอาศัยความชำนาญและสมาธิในการเหยียบไม้สำหรับยกตะกอ เพื่อแยกเส้นด้ายขึ้น นอกจากนี้ความผิดพลาดที่พบเนื่องจากการสอดใส่กระสวยด้ายพุ่งที่บางครั้งอาจจะสอดใส่เกินหรือน้อยไปจะทำให้ช่วงของลายบางช่วงผิดไป ซึ่งการทอครั้งนี้เป็นการทอร่วมกันของสมาชิกแต่ละคน บางคนมีความชำนาญ แต่บางคนยังไม่มี ความชำนาญ เพราะนอกจากจะไม่ได้ทอกันมานานแล้ว บางคนเพิ่งมาเรียนรู้การทอลวดลายดั้งเดิมนี้ ส่วนลวดลายที่ทอด้วยตะกอ 2 ตะกอ และ 3 กอ และเหยียบไม้ยกตะกอ 2 อัน 3 อัน พบว่า มีปัญหาน้อยมาก ยกเว้นลายพระธาตุเมืองจันทร์ที่มีเทคนิคการทอที่ยุ่งยาก เพราะต้องเก็บลายให้ดูตรงกับรูปแบบที่สร้างขึ้นในช่วงที่ต้องการจะสอดใส่เส้นพุ่งพิเศษเป็นรูปพระธาตุในผืนผ้า ซึ่งถ้าใช้ฟืมหน้ากว้างจะต้องใช้เวลานานในการเก็บด้ายขึ้น จากการสนทนาวิเคราะห์ตรวจสอบความถูกต้องของภูมิปัญญาผู้ทอผ้าไหมลวดลายดั้งเดิมที่หายไป สมาชิกกล่าวว่า ถ้าได้มีการทอบ่อย ๆ และจำนวนมาก ๆ ก็จะสามารถทำให้เกิดความชำนาญ ความผิดพลาดอาจน้อยลง ส่วนการข้อมสียาจากธรรมชาติต้องศึกษาหาความรู้ และเทคนิคจากผู้มีความชำนาญและทักษะในการข้อมจากวัตถุดิบ ซึ่งสียที่ข้อมได้แล้ว ชาวบ้านกล่าวว่า ยังมีจำนวนน้อย ยังต้องการพัฒนาและฝึกประสบการณ์ความชำนาญและเทคนิคการข้อมสีเพิ่มเติมอีก โดยสีที่ต้องการเพิ่มเติมอีกคือ สีแดง สีเขียวและสีฟ้า ซึ่งได้ประชุมปรึกษาหารือที่จะพัฒนาด้านสีย้อมจากธรรมชาติ โดยการไปดูงานจากกลุ่มทอผ้ากลุ่มอื่นที่ประสบความสำเร็จด้านการข้อมสีธรรมชาติซึ่งจะได้กล่าวในตอนต่อไป

จากกระบวนการสืบทอด อนุรักษ์ ฟื้นฟูลวดลายผ้าไหมดั้งเดิมที่หายไป กลุ่มชาวไทยภูเขาอีสานใต้ ศึกษาลักษณะของภูมิปัญญาสิ่งทอที่สามารถสรุปการมีส่วนร่วมในการตามหาผ้าลวดลายดั้งเดิมที่หายไป เริ่มต้นตั้งแต่การค้าหาผู้ที่ยังคงความรู้เรื่องลายผ้า การสร้างแบบลายผ้าที่หายไป จนมาถึงขั้นตอนการทอผ้าไหมลวดลายดั้งเดิมที่หายไปจากชุมชนจนกลับขึ้นมาใหม่ให้เห็นเป็นลวดลายผ้าที่ได้สะท้อนถึงเอกลักษณ์ของความเป็นชาวไทยภูเขา ซึ่งมีทั้งหมด 6 ผืน 6 ลวดลายที่หายไป ดังภาพที่ 56 - 61

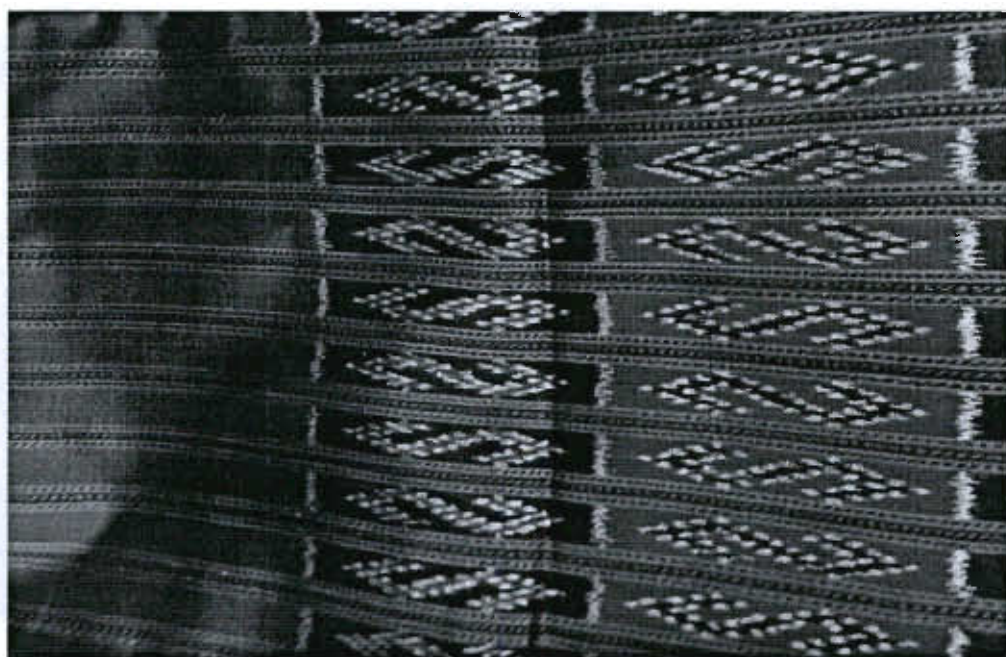
ภาพที่ 56 ลายเกสรี่คปลา

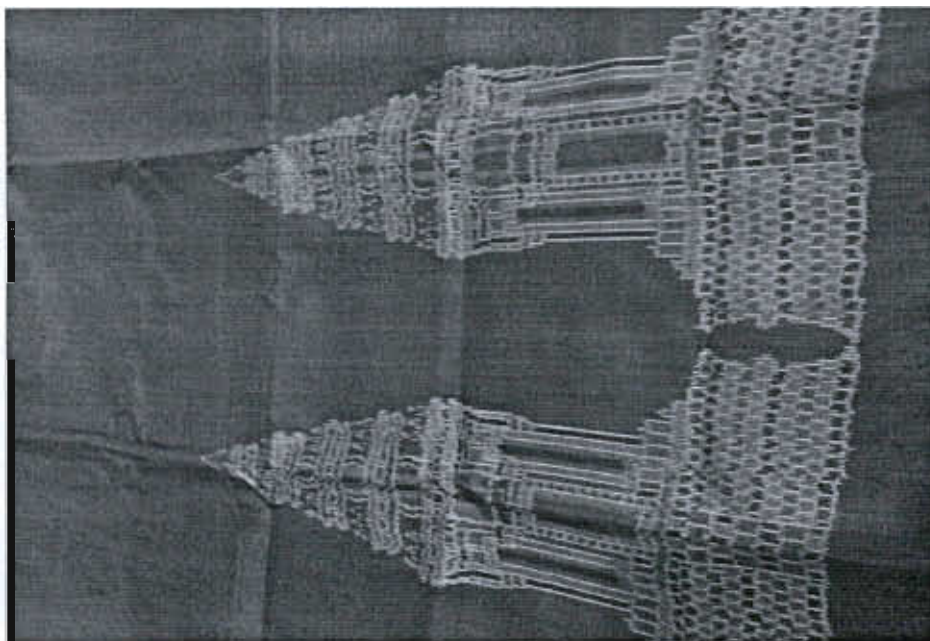
ภาพที่ 57 ลายจะครึ่ง

ภาพที่ 58 ลายคองเออย

ภาพที่ 59 ลายตองพะละตุเคิม

ภาพที่ 60 ลายพระราชทูเมืองจันทร์

ภาพที่ 61 ลายดอกถ้ำควน

การแก้ปัญหากระบวนการปฏิบัติการฟื้นฟูลวดลายผ้าไหมดั้งเดิมจากการสนทนากลุ่ม ทำให้กลุ่มทอผ้าไหมชาวไทยภูเขาได้มีการร่วมกันวิเคราะห์ความถูกต้องของลวดลายผ้าไหมทั้ง 6 ลาย พบว่า บางช่วงของผืนผ้าถูกต้อง แต่บางช่วงของผืนผ้ามีผิดบ้าง และได้วิเคราะห์ร่วมกันภายในชุมชน

โดยส่วนใหญ่ทั้ง 6 ลาย มีความถูกต้องตามที่ได้ออกแบบไว้ตามลวดลายดั้งเดิมที่หายไป ซึ่งโดยทั่วไปแล้วผ้าหน้ากว้างขนาดนี้สามารถนำไปแปรรูปเป็นเสื้อผ้าได้โดยที่ช่างตัดเสื้อสามารถคำนวณการใช้ผ้าได้ง่าย และไม่เสียทิ้งไปหลังจากตัดเสื้อผ้า ชาวไทยกัญผลิตผ้าได้มาตรฐานของหน้าผ้าตามที่ตลาดต้องการ

สรุปได้ว่า การอนุรักษ์เครื่องมือการทอผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยกัญอีสานได้ แต่ละกลุ่มชุมชนมีวัฒนธรรมมีเอกลักษณ์ของตนเอง และมีลักษณะรวมที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มที่มีบรรพบุรุษเดียวกัน อุปกรณ์การทอผ้าไหมจึงคล้ายคลึงกัน และมีเอกลักษณ์ที่ตรงตามของตนเอง ลักษณะของเครื่องทอผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยกัญ นิยมใช้ เครื่องทอผ้าไหมแบบขาตั้ง มีส่วนประกอบ คือ เสาหลักขาตั้งทูก ไม้คานทูก ไม้รองนั่ง ไม้ม้วนผ้า ไม้หาบทูก ไม้เหยียบทูก ตะกอลหรือเขา ฟืม และรอก เครื่องทอผ้าไหมแบบขาตั้งจะมีเอกลักษณ์และรายละเอียดแตกต่างกันตามลักษณะที่สำคัญ จะใช้เสา 2 เสา จุดเด่นของเครื่องทอผ้าแบบชาวไทยกัญจะอยู่ที่ไม้ม้วนเก็บเส้นไหมขึ้น ซึ่งที่หัวปลายไม้ทั้งสองข้างจะแกะสลักอย่างสวยงาม

การอนุรักษ์ลวดลายผ้าดั้งเดิมและสูญหายไปได้เลือกหลาย ที่มีความสำคัญ เป็นลายพื้นบ้าน เป็นลายที่มีความเก่าแก่และมีความหมายดี ควรแก่การอนุรักษ์ไว้และเป็นลายที่ค้นพบใหม่ ไม่มีผู้สืบทอดการทอ จึงต้องฟื้นฟูขึ้นใหม่ ทุกลายของผ้าไหมที่ฟื้นฟู ชาวไทยกัญศึกษาแกะลายจากผ้าตัวอย่างที่มีอยู่ และการจดจำในอดีตที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม ผ่านการร่างแบบลายผ้าลงบนกระดาษเป็นลวดลายดั้งเดิมที่มีการทออยู่ในชุมชนมานาน เป็นลายที่มีความเก่าแก่ ผ้าตัวอย่างที่จะนำมาแกะลายบางลายไม่มีแล้วที่หาได้ในขณะนั้นเป็นเพียงเศษผ้า แต่ลายที่เลือกฟื้นฟูเป็นลายที่คิดว่าสามารถหาฟืมได้ อีกทั้งยังมีภูมิปัญญาผู้รู้ที่สามารถทอได้อยู่ ในขณะเดียวกับลายดั้งเดิมเหล่านี้ยังเป็นลายที่ในอดีตทอเป็นผ้าแล้วมีการใช้กันอยู่ทุกครัวเรือน มีความหมายและคุณค่าแก่คนทอและมีผู้ที่มีไว้ครอบครองนอกจากนั้นแล้ววิธีการฟื้นฟูลวดลายดั้งเดิมเป็นการใช้การมีส่วนร่วมของชาวไทยกัญ เป็นการร่วมกันทำกิจกรรม โดยไม่จำเป็นต้องคิดถึงเรื่องการจัดตั้งกลุ่ม รวมถึงเรื่องของการตลาด เพราะมีลักษณะของกลุ่มที่มีความเข้มแข็ง มีผู้นำกลุ่ม สมาชิกที่แบ่งหน้าที่การรับผิดชอบในแต่ละฝ่าย กลุ่มเป็นที่ยอมรับในระดับจังหวัด ผลักดันที่เป็นที่ยอมรับในคุณภาพ การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมทอผ้า เพื่อฟื้นฟูลวดลายดั้งเดิม มาจาก 3 หมู่บ้านใน 3 จังหวัดอีสานใต้ ซึ่งแต่ละคน บางคนมีความสัมพันธ์ รู้จักกันดีเพราะเป็นภาษาเดียวกัน บางคนอยู่บ้านเดียวกันก็จริงแต่ไม่ค่อยมีปฏิสัมพันธ์กันมากนัก สังคมปัจจุบันค่อนข้างจะเป็นปัจเจกมากขึ้น ยิ่งทำอยู่คนละหมู่บ้านความสัมพันธ์ค่อนข้างจะน้อยมาก นอกจากนี้แต่ละคนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการทำวิจัยครั้งนี้อาจจะมีเป้าหมายของตนเองที่แตกต่างกัน บางคนต้องการมีความรู้เรื่องลวดลาย ต้องการทอเป็น ต้องการทำธุรกิจ ต้องการมีรายได้ ต้องการเป็นสมาชิกของกลุ่ม ต้องการมีส่วนร่วม

และบางคนต้องการที่จะถ่ายทอดและอนุรักษ์ภูมิปัญญาดั้งเดิมให้คงอยู่ในท้องถิ่น อีกทั้งข้อมูลของ ลวดลายและความหมายไม่มีเก็บรวบรวมเป็นลายลักษณ์อักษร จะมีเพียงแต่คำบอกเล่าของคนเฒ่า คนแก่ที่มีการถ่ายทอดสืบต่อมา รวมไปถึงอุปกรณ์ที่สำคัญในการทอ ลวดลาย คือฝีมัยยังต้องสร้างขึ้น มาใหม่ เพราะตัวอย่างผืนผ้าที่พอหาได้มีไม่ครบตามที่ได้เลือกกันไว้ อย่างไรก็ตามการที่ชาวไทยถูก มารวมกลุ่มครั้งนี้ก็เพื่อวัตถุประสงค์ในการทำกิจกรรมทอผ้า เพื่อฟื้นฟูลวดลายดั้งเดิมและร่วมกัน พัฒนาเพื่อสร้างอาชีพต่อไป

สรุปขั้นตอนกระบวนการกระบวนการอนุรักษ์ ฟื้นฟูลวดลายผ้าไหมพื้นบ้านดั้งเดิมของ ชาวไทยถูก จากการศึกษาวิธีการและกระบวนการในการฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าไหมของชาว ไทยถูก สามารถสรุปเป็นขั้นตอนตามกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมได้ดังนี้

1. การวางแผนการปฏิบัติการมีส่วนร่วมในการวางแผนการทำงานและมีผู้รับผิดชอบ โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติดังนี้
  - 1.1 ขั้นเตรียมการ เป็นการเตรียมเรื่องสถานที่และอุปกรณ์
  - 1.2 ขั้นการประชุมวางแผนการปฏิบัติการฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าไหม โดยการหา แนวทางในการปฏิบัติทางด้านองค์ความรู้ ลวดลายผ้า การทอ จัดกลุ่มกิจกรรมที่สามารถทำได้ และกิจกรรมที่ต้องขอความร่วมมือจากภายนอก เรียงลำดับกิจกรรม
  - 1.3 ขั้นของการมอบหมายผู้รับผิดชอบในแต่ละกิจกรรม ซึ่งมีกิจกรรมการทอ ลวดลาย ดั้งเดิม โดยผู้รู้ การข้อมสิทธิ์ชุมชน การจัดหาวัสดุดิบ การจัดหาอุปกรณ์ในการทอ ลวดลาย
2. ปฏิบัติการทอ ลวดลายดั้งเดิมตัวอย่างทั้ง 6 ลาย
3. ตรวจสอบความถูกต้อง ลวดลายดั้งเดิม
4. แก้ปัญหาเรื่องอุปกรณ์ การทอที่ยังไม่ถูกต้อง และการข้อมสิทธิ์ชุมชน
5. ปฏิบัติการทอ ลวดลายดั้งเดิมและการเรียนรู้เรื่องลวดลายระหว่างสมาชิก
6. การปฏิบัติการทอเพื่อฝึกความชำนาญในการทอ ลวดลายดั้งเดิม

บทที่ 6

การพัฒนาลวดลายผ้าไหมพื้นบ้านที่คงเอกลักษณ์ชาวไทยภูเขาอีสานใต้

การพัฒนาลวดลายผ้าไหมที่เป็นเอกลักษณ์ชุมชนชาวไทยภูเขา ได้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการมีส่วนร่วมแต่ละชุมชน เพื่อพัฒนาลวดลายผ้าไหมที่เป็นเอกลักษณ์ได้ร่วมกันวางแผนดำเนินงาน และลงมือปฏิบัติการออกแบบลายผ้า โดยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประกอบด้วย การอนุรักษ์ตามรูปแบบลวดลายผ้าไหมดั้งเดิมทั้งผืน และการพัฒนาลวดลายใหม่โดยการบูรณาการอนุรักษ์ลวดลายโบราณดั้งเดิมที่หายไปประยุกต์กับวิถีชีวิต ที่ยังคงเอกลักษณ์ของความเป็นชาวไทยภูเขาให้เข้ากับสมัยใหม่ ย้อมด้วยสีธรรมชาติและทอด้วยกี่พื้นบ้าน ซึ่งมีกระบวนการพัฒนา 3 แบบดังนี้

1. กระบวนการพัฒนาการทอผ้าไหมพื้นบ้านที่คงเอกลักษณ์ชาวไทยภูเขาอีสานใต้
2. ลวดลายผ้าไหมที่พัฒนา และยังคงเอกลักษณ์ความเป็นชาวไทยภูเขาอีสานใต้
3. การถ่ายทอดและการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมของชาวไทยภูเขาอีสานใต้

กระบวนการพัฒนาการทอผ้าไหมพื้นบ้านที่คงเอกลักษณ์ชาวไทยภูเขาอีสานใต้

ผลการพัฒนากระบวนการทอผ้าไหมที่เพิ่มเติมจากวิธีดั้งเดิมดังนี้

1. การออกแบบลายมัดหมี่ ต้องรู้ขนาดลายจำนวนเส้นไหมพุ่งที่ใช้ทำผ้าไหมมัดหมี่ ต้องค้นเส้นไหมให้มีจำนวนตามลวดลายที่ได้ออกแบบไว้ ผ้าไหมมัดหมี่ลวดลายดั้งเดิมของชาวไทยภูเขา มีลวดลายที่นิยมกันมาก ได้แก่ ลายกะหรี ลายตองพะเพาะ (ตะขอประยุกต์) ลายโสด ผ้าโสร่ง ลายลูกแก้ว หัวขึ้นลายจิด ลายอาบูล ลายสะเนียบ ลายเกสัดเต่า ผ้าขาวม้า ลายพื้นปลา ลายสาตุ ลายขอเชิงเทียน บางครั้งก็ออกเป็นแบบลายใหม่โดยการผสมผสานสองลายหรือสามลาย เข้าด้วยกัน

2. การวางลวดลายมัดหมี่ ผู้ทอผ้าจะต้องกำหนดขนาดของลายและจำนวนเส้นไหมพุ่งที่จะใช้ทำผ้าไหมมัดหมี่ จะต้องค้นเส้นไหมให้มีจำนวนตามลวดลายที่ได้ออกแบบไว้ก่อนจะนำไปมัดหมี่ เพื่อทอเป็นผืนผ้าจึงจะได้ลวดลายผ้าไหมตามที่ต้องการ ขนาดของลายผ้าไหม ขึ้นอยู่กับความคิดของผู้ออกแบบ สำหรับผู้ที่ไม่มีประสบการณ์ในการสร้างลาย จะใช้วิธีการเขียนลวดลายลงบนกระดาษกราฟก่อนแล้วจึงมัดหมี่ แต่สำหรับผู้ทอผ้าไหมที่มีประสบการณ์ ความชำนาญจะมัดหมี่โดยดูลวดลายจากผ้าจริง หรือมัดหมี่จากลวดลายที่อยู่ในความทรงจำผนวกเข้ากับการจินตนาการของตนเอง

3. การเตรียมเส้นไหมพุ่ง ด้วยวิธีการมัดหมี่ เริ่มจากการนำเส้นไหมที่ฟอกแล้วมากวักหรือต่อด้วยการกงและกวัก แล้วคั่นไหม เป็นการจัดเรียงเส้นไหมพุ่งให้มีความกว้างเท่ากับหน้าผ้า และมีความยาวตามต้องการ แบ่งเส้นไหมให้มีจำนวนเท่า ๆ กัน เรียกว่า ลำ แต่ละลำจะมีเชือกคล้องหัวท้าย เรียกว่า ปอขหมี่หรือหัวหมี่ โดยเอาปอขหมี่มาขึงบนหลักหมี่ และเรียงลำดับลำให้ตรงตามแบบแม่ลาย จากนั้นจึงมัดหมี่เส้นไหมเปลาะ ๆ ด้วยเชือกพลาสติก ตามลวดลายที่ออกแบบไว้ มัดจนครบลายแล้วจึงนำไปข้อมสี

4. การข้อมสี เส้นไหมพุ่งที่ใช้เชือกมัดหมี่เป็นส่วนที่สีไม่ติด เมื่อนำไปข้อมสีส่วนที่ไม่ได้มัดจะเป็นสีที่หนึ่ง จากนั้นทำการแก้มัดสีที่ต้องการข้อมสีที่สองออก แล้วข้อมสีที่สอง แต่ต้องมัดสีที่หนึ่งไว้แบบเดิมเพื่อไม่ให้สีที่สองไปปนกับสีที่หนึ่ง ทำเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะครบตามสีและลวดลายที่ได้กำหนดไว้ สีขาว คือ สีที่แก้มัดครั้งสุดท้าย อีกกรณีหนึ่งคือ การข้อมสีแต่ละครั้งจะเกิดการผสมกันระหว่างแม่สี ดังนั้น ผู้ข้อมจะต้องมีความรู้เรื่องแม่สีว่าเมื่อข้อมสีใดทับสีใดจะได้สีอะไร เพื่อไม่ต้องกลับไปมัดสีที่ข้อมครั้งที่หนึ่งและครั้งที่สอง เพื่อไม่ให้เสียเวลาในการข้อม เช่น เมื่อข้อมสีน้ำเงินจากครามทับสีเหลืองจากแก่นขนุนจะได้สีเขียว หรือข้อมสีน้ำเงินทับสีแดงจะได้สีม่วง เป็นต้น

5. การทอผ้าไหมมัดหมี่ลวดลายดั้งเดิม ใช้วิธีการทอพื้นฐาน คือ การทอลายขัดชนิด 2 ตะกอ และ 3 ตะกอ โดยใช้เส้นไหมยืนสีดำ ที่ข้อมด้วยเปลือกประดู่และผลมะเกลือ สีน้ำตาลเปลือกเม็คมะขาม ที่ได้จากการข้อมด้วยรากข่อย สีเขียวที่ได้จากเปลือกต้นเพกา การทอผ้าไหมนิยมใช้เส้นไหมยืนเป็นสีเดียวกันทั้งหมด กระบวนการทอผ้ามีลำดับขั้นตอนดังนี้

5.1 การเตรียมเส้นพุ่ง ใช้ไหมที่ผ่านวิธีการมัดหมี่และข้อมสีเรียบร้อยแล้ว ไปม้วนใส่กวักแล้วนำมาปั่นหรือกรอใส่หลอด เรียงตามลำดับตั้งแต่หลอดแรกจนถึงหลอดสุดท้ายเพื่อเตรียมใส่กระสวยไว้ทอ

5.2 การเตรียมเส้นไหมเส้นยืน หรือเส้นเครือ ใช้ไหมเส้นยืนที่ข้อมสีเข้มแล้ว นำมาเดินไหมหรือเรียกว่า การคั่นหูก เพื่อจัดวางเส้นไหมยืนให้มีความยาวตามจำนวนผืนผ้าที่ต้องการทอในแต่ละครั้ง การสับหูกเป็นการนำเส้นไหมยืนไปเข้าหูกหรือก็ โดยสอดเข้ากับร่องฟืม หรือร้อยเส้นไหมยืนเข้าช่องฟันหวี ตรวจสอบเส้นไหมและเก็บเขาหรือตะกอให้พร้อมก่อนที่จะทอโยงตะกอและฟันหวีด้านบนเข้ากับคานบนและผูกโยงตะกอและฟันหวีด้านล่างกับคานเหยียบ

5.3 วิธีการทอผ้าไหมมัดหมี่ การทอต้องทอให้ไหมเส้นยืนและไหมเส้นพุ่งที่มัดหมี่ข้อมแล้วกรอใส่หลอด นำไปใส่ในกระสวยเรียงลำดับตามลวดลายที่มัดหมี่ไว้ เวลาทอไหมเส้นพุ่งต้องประสานตรงกันทุกเส้นตามจังหวะที่มัดข้อมไว้ของแต่ละลวดลาย มิฉะนั้นก็จะไม่เกิดเป็นลวดลายตามที่กำหนดไว้หรือลวดลายอาจกลาดเคลื่อน ดังนั้นทุกครั้งที่ต้องสอดเส้นพุ่งแต่ละเส้นเข้าไป

ระหว่างเส้นขึ้นจะต้องขยับเส้นใหม่ให้ถูกจังหวะลายกับเครื่องทุกเส้นไปตามลำดับ ผ้าไหมมัดหมี่ ลวดลายดั้งเดิมของผู้ที่มีฝีมือในการทำ 1 ผืนจะมีลวดลายมัดหมี่อย่างน้อย 4 - 5 ลายหรือมากกว่านั้น ส่วนการมัดหมี่ที่เป็นลวดลายเล็ก ๆ ในแถวเดียวกัน ต้องใช้ความมานะพยายามในการมัดข้อม และการรู้จักแม่สีที่ชำนาญ ทั้งจะต้องระมัดระวังในเรื่องการทอเป็นอย่างมากในการสร้างสรรค์ผลงาน แต่ละผืนผ้าที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนชาวไทยภูเขา อีสานใต้

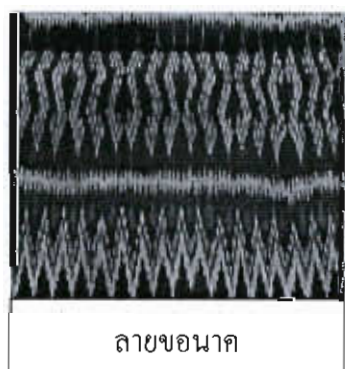
ลวดลายผ้าไหมที่พัฒนา และยังคงเอกลักษณ์ความเป็นชาวไทยภูเขาสานใต้

การประยุกต์ผสมผสานลวดลายดั้งเดิม

การประยุกต์ลวดลายผ้าที่คงเอกลักษณ์ โดยเฉพาะผ้าไหมมัดหมี่นั้น สมาชิกได้ดูแบบจาก ผ้ายั้งเดิมที่เป็นต้นแบบ ซึ่งสามารถมองเห็นลวดลายได้ชัดเจน แต่เนื่องจากความเก่าแก่ของอายุผ้า จึงทำให้สีซีดจาง แต่สมาชิกส่วนใหญ่ซึ่งเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านและเคยมีประสบการณ์มาก่อน ได้ศึกษาและทำความเข้าใจให้ตรงกันว่าลวดลายของผืนผ้ายั้งเดิมนั้นมีลักษณะอย่างไร พร้อมกับร่างแบบลายผ้าลงบนกระดาษกราฟ แต่สมาชิกส่วนใหญ่เมื่อดูแบบจากลวดลายผ้ายั้งเดิม สามารถมัดลายได้โดยไม่ต้องดูจากกราฟ เนื่องจากหมี่ตีบถือว่าเป็นลายที่ไม่มีความซับซ้อน สามารถมัดลายได้ง่าย สมาชิกกลุ่มทอผ้าไหมชุมชนชาวไทยภูเขาได้กำหนดความรับผิดชอบ โดยให้ทุกคนทอผ้าที่ยังคงเอกลักษณ์ของความเป็นชาวไทยภูเขา พร้อมกันช่วยกันลงมือปฏิบัติลวดลายผ้าที่ประยุกต์ผสมผสานยังคงเอกลักษณ์ลวดลายดั้งเดิมจำนวน 8 ลาย ดังนี้

1. ลายพญานาคชูยอดสน

1.1 การพัฒนาลวดลายเกิดจากลายดั้งเดิม 2 ลาย ได้แก่ ลายขอนาค นำมาผสมกับ ลายต้นสน เป็นการนำลายตะขอ ผสมกับลายเกล็ดปลา ตกแต่งด้วยลายคองเอี้ย ประยุกต์ให้เป็น ตัวพญานาค และต้นสน ใช้พิม 3 ตะกอในการทอ ประยุกต์ให้เกิดลวดลายพญานาคชูยอดสน

ลายขอนาค

ลายต้นสน

ภาพที่ 62 ลวดลายดั้งเดิมนำมาผสมผสานเป็น “ลายพญานาคชูยอดสน”

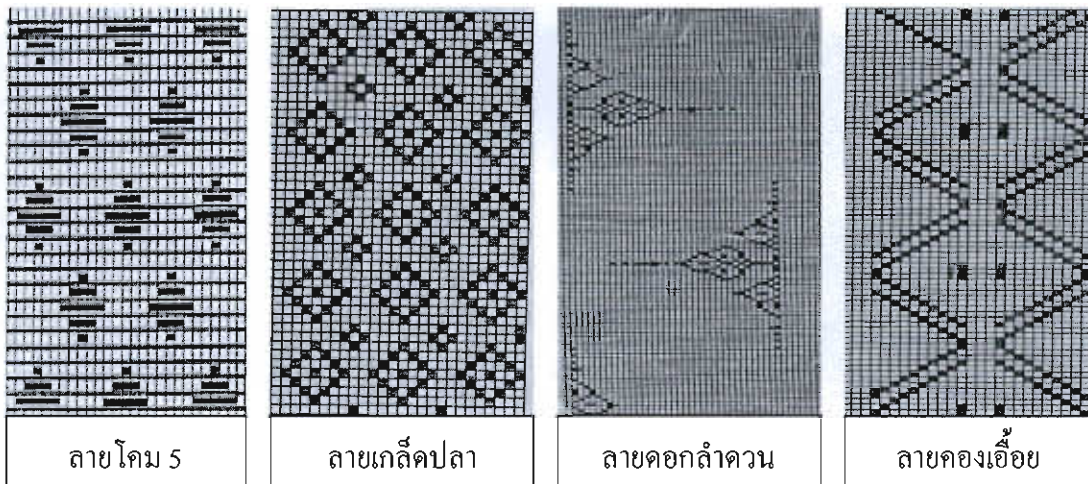
1.2 ความหมายของลายผ้า ชาวไทยภูมิมักมีความเชื่อว่าพญานาค งูใหญ่ มีหงอน สัญลักษณ์แห่งความยิ่งใหญ่ ความอุดมสมบูรณ์ ความมีวาสนา และบันไดสายรุ้งสู่จักรวาล เป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์ จากการจำศีล บำเพ็ญภาวนา ศรัทธาในพุทธศาสนา ไม่เบียดเบียนผู้อื่น

ภาพที่ 63 ลายพญานาคชูดสน

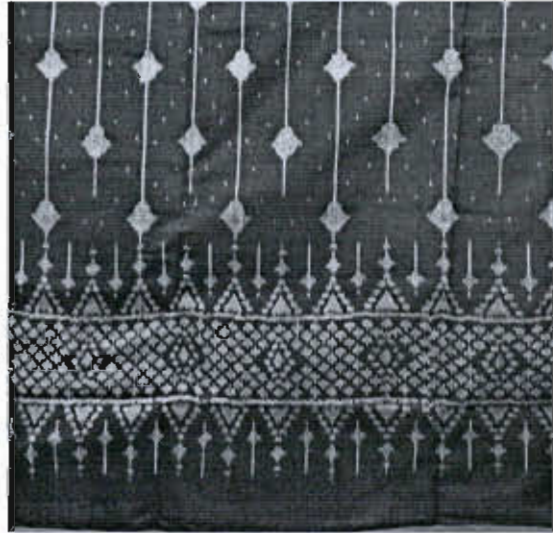
2. ลายโสมมะพัฒ

2.1 การพัฒนาลวดลาย เกิดจากลายดั้งเดิม 3 ลาย ได้แก่ ลายเกล็ดปลา ลายโคม 5 ลายทองเอื้อย ลายหยดน้ำเกิดจากการย่อลายดอกลำดวนให้เล็กลง ผสมผสานกันเกิดเป็นลายใหม่ คล้ายกับพัดโบก ผู้ประดิษฐ์ จึงตั้งชื่อลายโสมมะพัฒ หมายถึง พัดโบก ใช้พืม 3 ตะกอในการทอ

ภาพที่ 64 ลวดลายดั้งเดิมนำมาผสมผสานเป็น “ลายโสมมะพัฒ”

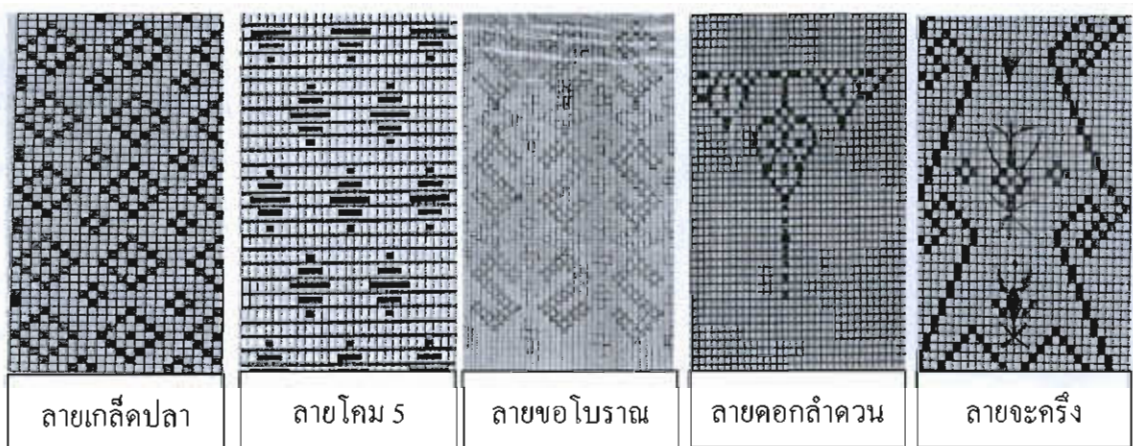
2.2 ความหมายของลายผ้า เป็นลวดลายที่เป็นมงคลมีความหมายในการเสริมชีวิตให้เจริญรุ่งเรืองขึ้น เป็นลวดลายที่บอกเล่าเรื่องราวทางศาสนาและความเชื่อ สอดแทรกเนื้อหาทางสังคมประเพณีทางพระพุทธศาสนาที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรือง

ภาพที่ 65 ลายโสมมะพัต

3. ลายมหาชาติ

3.1 การพัฒนาลวดลาย เกิดจากลายดั้งเดิม 4 ลาย ได้แก่ ลวดลายเกี๋ยดปลา ลายจะครึ่ง ลายโคม 5 ตามด้วยลายดอกกล้าควนย่อให้เล็กลงทำเป็นหยกน้ำ ผสมกับลายขอโบราณประยุกต์ใช้พิมพ์ 3 ตะกอนในการทอ ที่จินตนาการมาจากพิธีเทศน์มหาชาติซึ่งจะมีการแต่งเครื่องบูชาที่ประกอบด้วย ดอกบัวเผื่อน ดอกปับ รูป เทียน ข้าวตอก เพื่อบูชาพันคาถาในงาน

ภาพที่ 66 ลวดลายดั้งเดิมนำมาผสมผสานเป็น “ลายมหาชาติ”

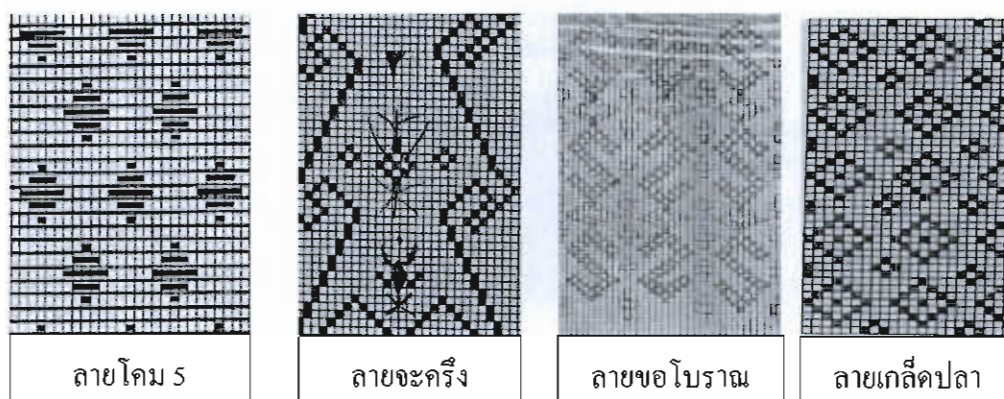
3.2 ความหมายของลายผ้า เป็นการเฉลิมฉลองในงานเทศกาลชาติที่ยิ่งใหญ่เป็นชาติสุดท้ายของพระพุทธเจ้า ก่อนที่จะมาอุบัติตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในชาติปัจจุบัน เป็นการแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของกลุ่มชาวไทยผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาในการยึดเหนี่ยวจิตใจในการประกอบอาชีพ ทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง

ภาพที่ 67 ลายมหาชาติ

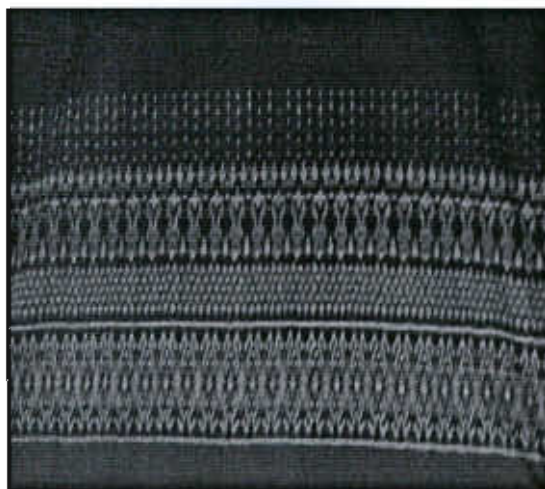
4. ลายพญานาคประกายแสง

4.1 การพัฒนาลวดลาย เกิดจากลายดั้งเดิม 3 ลาย ได้แก่ ลายโคม 5 ลายจะครึ่ง ลายขอโบราณ ลายเกี๋ยงปลา มีลายด้านบนเป็นลายโคม นำลายตะขอมมาแต่งเป็นนาคคู่ ทั้งด้านบน ด้านล่างของลายผ้า ประดับลายโคม ผสมผสานกับลายตะขอมย่อให้เล็กลง โดยใช้ดอกสีชมพู ฟ้าย เหลือง ตกแต่งเป็นประกายไฟแทรกไว้บนลายอื่นแสดงถึงการสลายของไฟ และประกอบด้วยลายอื่น รูปลักษณะคล้ายกับพญานาคพันไฟเป็นดาวประกายแสงแล้วสลายหายไปบนท้องฟ้า ทอยกประดับ ลายโดยใช้ดอกสีชมพู ฟ้าย เหลือง แดง แทรกไว้ในลายตะขอ นำลายโคมมาตกแต่งเพิ่มเติมตามจุดระหว่างลายตะขอ

ภาพที่ 68 ลวดลายดั้งเดิมนำมาผสมผสานเป็น “ลายพญานาคประกายแสง”

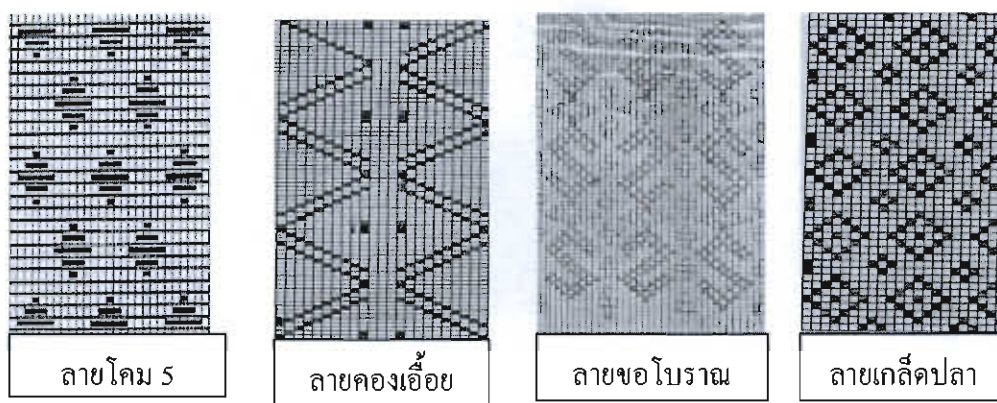
4.2 ความหมายว่า ชาวไทยภูมิมี่ความเชื่อกันว่าพญานาคจุดบั้งไฟขึ้น เพื่อถวายพระพุทธรเจ้าซึ่งเสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นพุทธรูชาในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 แต่ถ้าปีใดมีเดือน 8 สองหนจะตรงกับวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี

ภาพที่ 69 ลายพญานาคประกายแสง

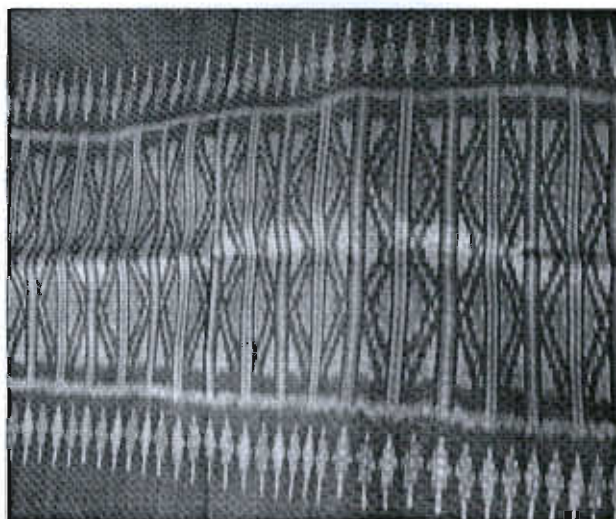
5. ลายคองเอื้อยประยุกต์

5.1 การพัฒนาลวดลาย เกิดลายดั้งเดิม 3 ลาย ได้แก่ ลายโคม 5 ลายคองเอื้อย ลายขอโบราณ ลายเกล็ดปลา ผสมผสานกับจินตนาการ ทอดด้วยฟืม 6 ตะกอ เป็นดอกพริกไทย ย้อมสีชมพู สีเขียว ด้านบนด้านล่างผ้าเป็นรูปโคมประยุกต์ ใช้สีเหลือง แดง ชมพู

ภาพที่ 70 ลวดลายดั้งเดิมนำมาผสมผสานเป็น “ลายคองเอื้อยประยุกต์”

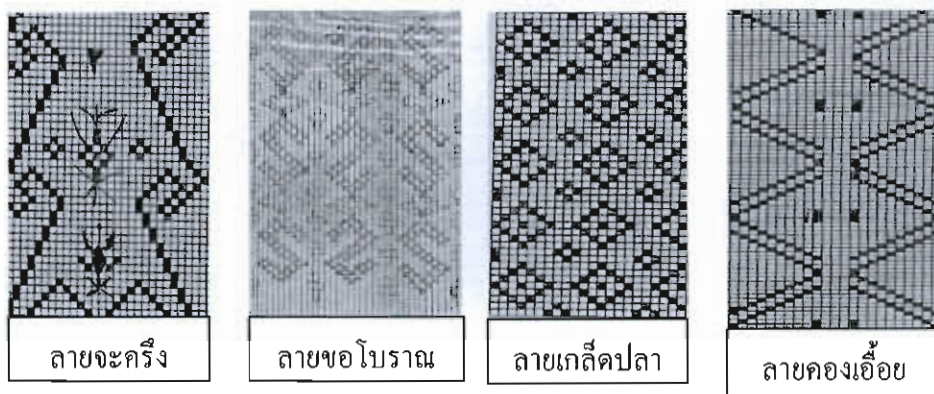
5.2 ชาวไทยภูยจินตนาการลวดลายผ้าเข้ากับสิ่งแวดล้อมเช่น น้ำ ห้วย หนอง คลอง บึง เป็นระบบนิเวศที่มีความซับซ้อน เป็นแหล่งผลิตโปรตีนคุณภาพดี และแหล่งอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพที่สำคัญของชาวไทยภูย ที่ได้ใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำในท้องถิ่น

ภาพที่ 71 ลายคองเอื้อยประยุกต์

6. ลายเสาชัย

6.1 การพัฒนาลวดลาย เกิดลายดั้งเดิม 4 ลาย ได้แก่ ลายจะกระริง ลายขอโบราณ ลายเกี๋ยปลา ผสมผสานกับจินตนาการ การมัดหมี่ที่นำลวดลายคองเอื้อยมาประยุกต์ เข้ากับลายโฮล ย้อมสีน้ำเงิน สีแดง ตกแต่งด้วยลวดลายมัดหมี่ลายโคม เชิงผ้าเป็นรูป โคมประยุกต์ ใช้สีเหลือง แดง ใช้ฟืมลายลูกแก้วในการทอ

ภาพที่ 72 ลวดลายดั้งเดิมนำมาผสมผสานเป็น “ลายเสาชัย”

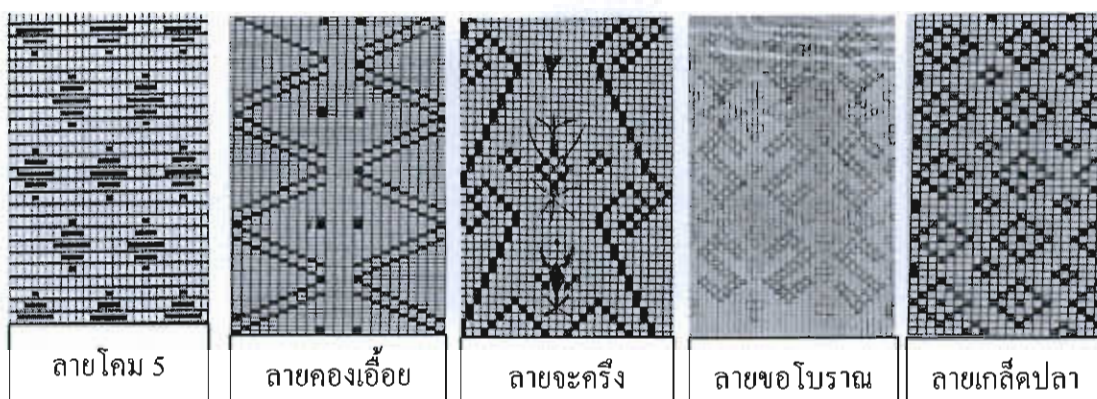
6.2 ความหมายของลายผ้า ชาวไทยภูยจินตนาการมาจากภาพปะติมากรรม เสาอุโบสถ ที่มีการวาด การดิ้นปูนปั้น การแกะสลักอย่างสวยงามไว้ในเสาอุโบสถ ได้นำลวดลายที่เห็นมา ประยุกต์ใช้ในการมัดหมี่ เพื่อให้เกิดลวดลายที่สวยงามลงบนผืนผ้า เพื่อให้เกิดเป็นสิริมงคลเวลา สวมใส่ มีชัยชนะในทุก ๆ ด้านของการดำรงชีวิต

ภาพที่ 73 ลายเสาชัย

7. ลายดอกศรโบราณ

7.1 การพัฒนาลวดลาย เกิดลายดั้งเดิม 5 ลาย ได้แก่ ลายโคม 5 ลายคองเอื้อย ลายขอโบราณ นำลวดลายจะครี้งมาประยุกต์เข้ากับลายเกี๋ยงปลา ย้อมสีน้ำเงินตอนเชิงผ้าดู สีสแดง ตกแต่ง ด้วยลวดลายมัดหมี่ลายโคม 5 เชิงผ้าเป็นรูปโคมประยุกต์ ใช้สีเขียว แดง มีรูปคล้ายลูกธนู หรือ ลูกสออน

ภาพที่ 74 ลวดลายดั้งเดิมนำมาผสมผสานเป็น “ลายดอกศร โบราณ”

7.2 ความหมายของลายผ้า ชาวไทยภูเขา ประยุกต์ลวดลายดั้งเดิมเข้าด้วยกันพร้อมจินตนาการเป็นดอกศร ที่มีความแข็งแกร่ง นำไปเป็นเครื่องมือในการจับสัตว์ หรือป้องกันตัว ได้นำดอกศร มาประยุกต์เป็นลวดลายผ้าตามจินตนาการ

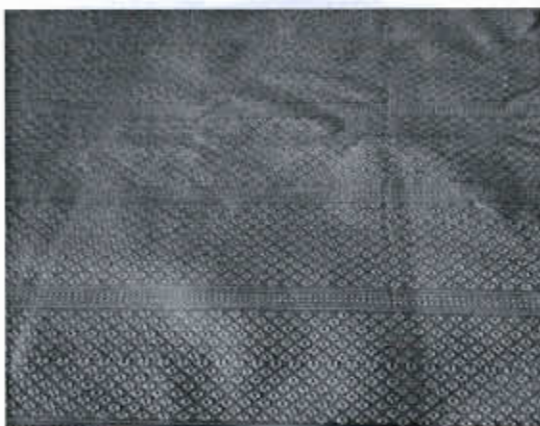
ภาพที่ 75 ลายดอกศร โบราณ

8. ลายดอกพริกไทย

8.1 ลวดลายจะเกิดขึ้นจากการเหยียบตะกอกแต่ละอันประกอบกับการพุ่งเส้นไหม ลวดลายจะเกิดขึ้นในขณะทอเป็นรูปดอกเล็ก ๆ ที่เรียกว่าดอกพริกไทย ใช้ตะกอกในการทอทั้งหมด 8 ตะกอก

ดอกพริกไทยสีธรรมชาติจากต้นขี้เหล็ก

ดอกพริกไทยสีธรรมชาติจากครั่ง

ภาพที่ 76 ลายดอกพริกไทย

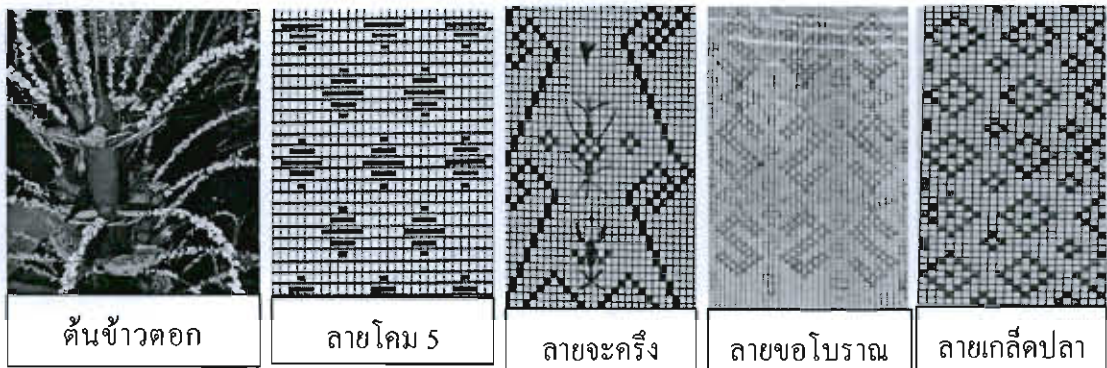
การประยุกต์วิถีชีวิตของชาวไทยภูมยผสมผสานลวดลายดั้งเดิม

การทอผ้าไหมของชาวไทยภูมยถือว่าเป็นศิลปะแห่งภูมิปัญญาท้องถิ่น อันมีความผูกพันเชื่อมโยงวิถีชีวิต ความเชื่อ และพิธีกรรมของชาวไทยภูมย ศาสตร์และศิลป์การทอผ้าได้รับการถ่ายทอดและสืบสานต่อกันมารุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบัน การทอผ้าไหมยังคงรักษารูปแบบอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน ลวดลายการทอผ้าไหมมีการประยุกต์ผสมผสานลวดลายดั้งเดิมเข้ากับลวดลายใหม่เป็นมรดกทางสังคมที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นมาในอดีตอันเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตปัจจุบัน จนมีลวดลายที่เกิดขึ้นมาใหม่ดังนี้

1. ลายข้าวดอก

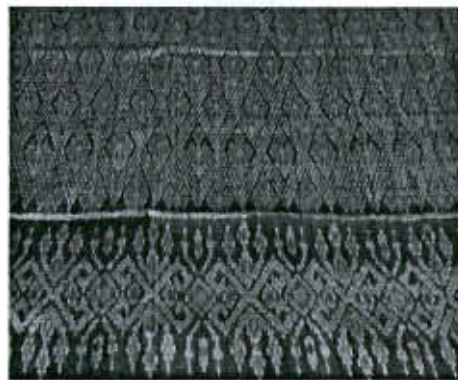
1.1 การพัฒนาลวดลายที่เกิดจากการประยุกต์ต้นดอกข้าวดอกผสมผสานกับลวดลาย

ดั้งเดิม 4 ลาย ได้แก่ ลายโคม 5 ลายจะครี้ง ลายขอโบราณ ลายเกล็ดปลา หรือการมัดหมี่รูปทรงของข้าวตอก (ข้าวตอก คือ ข้าวเปลือกที่นำไปทำขนมกระยาสารท)

ภาพที่ 77 ลวดลายดั้งเดิมนำมาผสมผสานกับวิถีชีวิตเป็น “ลายดอกข้าวตอก”

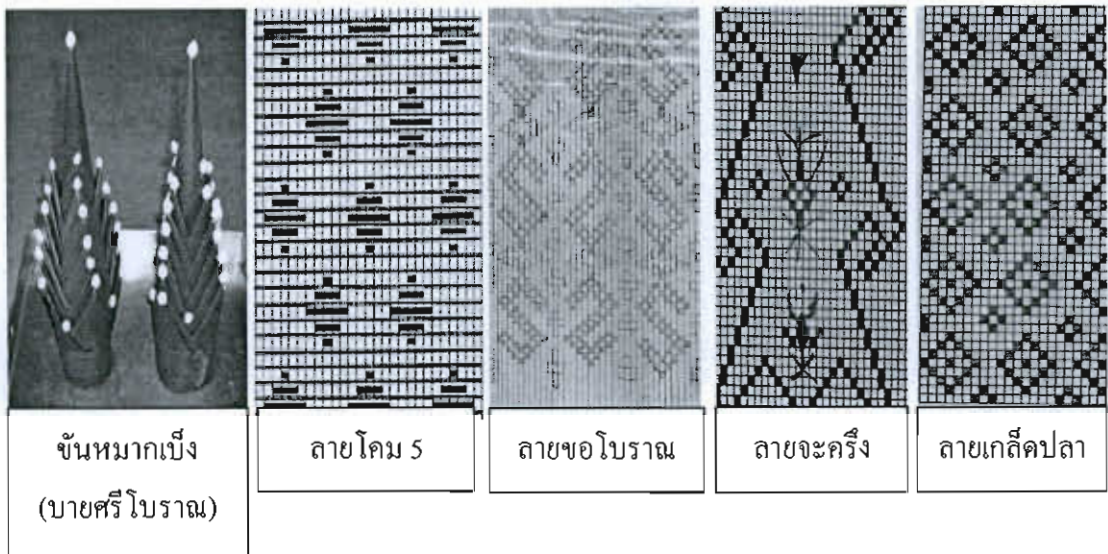
1.2 ความหมายชาวไทยภูมิมองมีความเชื่อว่า ข้าวตอก หรือพุทธรักษา เรียกว่า “ดอกมณฑารพ” อันเป็นดอกไม้ทิพย์แห่งสรวงสวรรค์ นำถวายเพื่อเป็นพุทธรักษาเนื่องในเทศกาลวันมาฆบูชา ซึ่งเป็นประเพณีดั้งเดิมของชาวไทยภูมิตั้งแต่อดีตสืบทอดต่อเนื่องกันมา

ภาพที่ 78 ลายดอกข้าวตอก

2. ลายชั้นหมากเบ็ง (บายศรีโบราณ)

2.1 การพัฒนาลวดลายที่เกิดจากการประยุกต์รูปชั้นหมากเบ็ง ผสมผสานกับลวดลายดั้งเดิม 4 ลาย ได้แก่ ลายโคม 5 ลายขอโบราณ ลายจะครี้ง ลายเกล็ดปลา โดยกำหนดรูปชั้นหมากเบ็งไว้ตรงกลางของลาย ใช้ทอยกประดับลายโดยใช้ดอกสีชมพู ฟ้าย เหลือง แดง แทรกไว้ในลายตะขอ นำลายโคมมาตกแต่งเพิ่มเติมตามจุดระหว่างลายตะขอ

ภาพที่ 79 ลวดลายดั้งเดิมนำมาผสมผสานกับวิถีชีวิตเป็น “ลายขันหมากเบ็ง”

2.2 ความหมายชาวไทยถุยนิยมนำขันหมากเบ็งใช้เป็นพานพุ่มบูชาในพิธีกรรม และบูชาพระรัตนตรัยในวันอุโบสถ หรือวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งการนำไปบูชาวิญญูณบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งนิยมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การเสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์

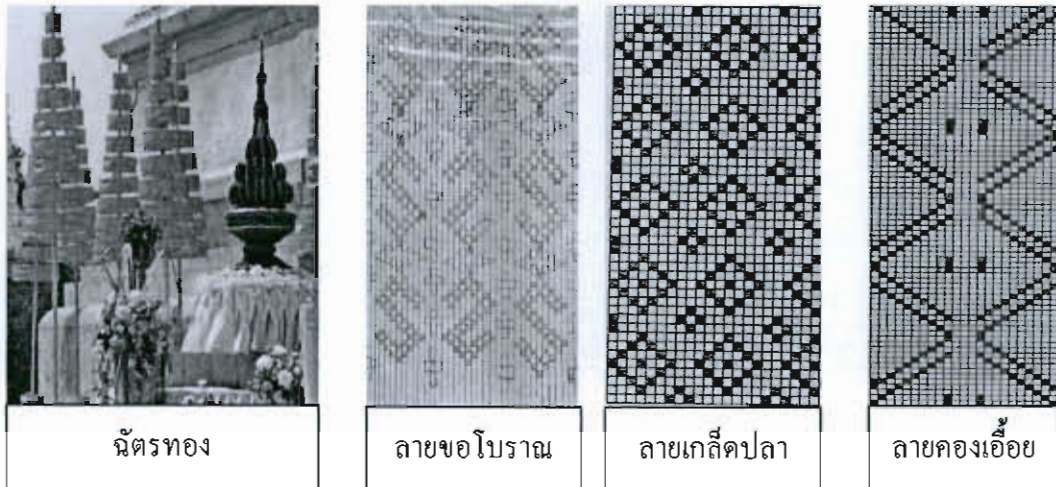

ภาพที่ 80 ลายขันหมากเบ็ง

3. ลายฉัตรทองประกองดาว

3.1 การพัฒนาลวดลายที่เกิดจากการประยุกต์ฉัตรทอง 7 ชั้นมาเป็นลายต้นสน ผสมผสานกับลายขอโบราณ ลายเกลือปลา ลายคองเอื้อย แต่งด้านบน และด้านล่างของลายผ้า

ด้วยลายเกล็ดปลา โดยใช้ดอกสีชมพู ฟ้าย เหลือง และประกายไฟแทรกไว้บนลายอื่น แสดงถึง การฉัตรทองประกองดาวขึ้นท้องฟ้าและตกแต่งด้วยลวดลายอื่นรูปลักษณะคล้ายกับต้นสนที่ย้อม สีด้วยสีเหลืองทองคำนด้วยดาวประกายแสงแล้วถูกส่งไปบนท้องฟ้า

ภาพที่ 81 ลวดลายดั้งเดิมนำมาผสมผสานกับวิถีชีวิตเป็น “ลายฉัตรทองประกองดาว”

3.2 ความหมาย ชาวไทยภูมิตั้งความเชื่อเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมการปลูกสร้าง บ้านเรือน เมื่อมีการปลูกบ้านเรือนหรือยกเสาเอก นิยมนำฉัตรทองมาปิดรอบทิศของตัวบ้านก่อนจะ ก่อสร้าง นิยมทำในชาวไทยภูมิตั้งมีฐานะ เพื่อเปรียบเสมือนสวรรค์ซึ่งเป็นศูนย์รวมจักรวาลแสดงถึง ความเจริญรุ่งเรือง อยู่ดีมีความสุข ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่การเกษตรและพืชพรรณธัญญาหาร

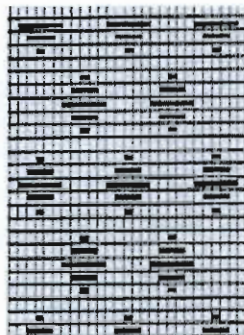
ภาพที่ 82 ลายฉัตรทองประกองดาว

4. ลายตรีศ

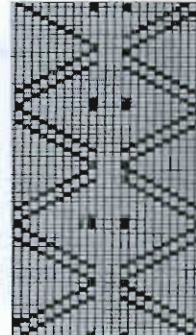
4.1 การพัฒนาลวดลายที่เกิดจากการประยุกต์รูปทรงของตรีศ นำมาผสมผสานกับลายโคม 5 ลายขอโบราณ ลายกองเอื้อย ไข่ดอกสี่ชมพู ฟ้า เหลือง แดง แทรกไว้ในลายขอโบราณ และผสมผสานลายอื่น ๆ ประกอบ

ตรีศ

ลายโคม 5

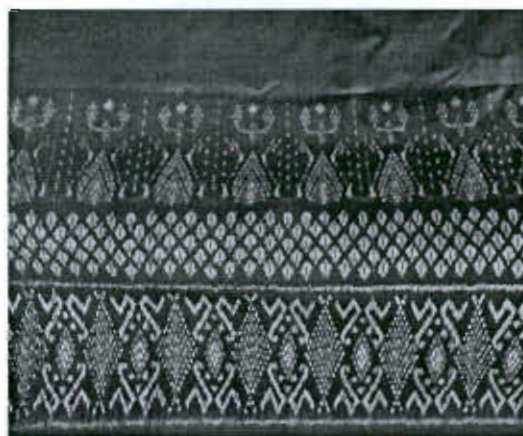
ลายกองเอื้อย

ลายขอโบราณ

ภาพที่ 83 ลวดลายดั้งเดิมนำมาผสมผสานวิถีชีวิตเป็น “ลายตรีศ”

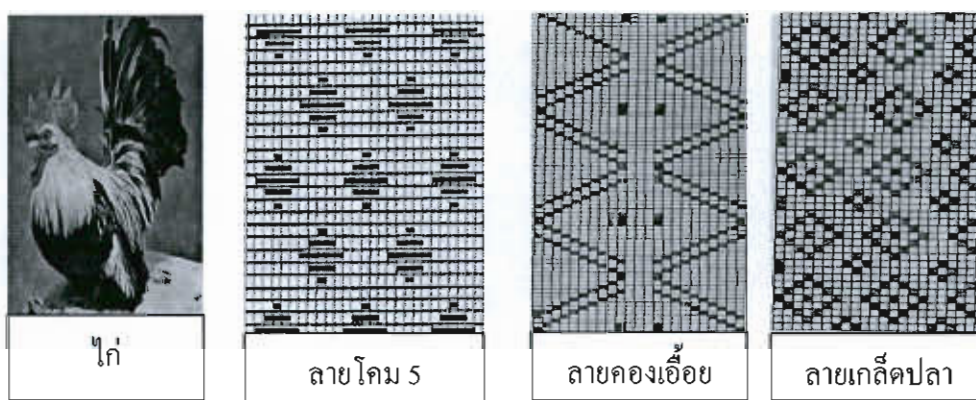
4.2 ความหมาย ตรีศเครื่องดนตรีพื้นบ้าน หรือเรียกว่า กรรจันทร์ ชาวไทยภูวนิยม นำเป็นเครื่องเคาะจังหวะชนิดหนึ่งที่ทำขึ้นใช้วัสดุ ที่มีอยู่ในท้องถิ่น มาดัดแปลงใช้เคาะจังหวะ โดยเริ่มแรกได้นำเอาเปลือกหอยโข่ง มาร้อยเป็นสาย จำนวน 2 สาย ยาวประมาณ 20 ลูก มาผูกเป็น กระพรวนเขย่าให้เกิดเสียงดัง ต่อมามีการนำกระดิ่งที่ใช้ผูกคอวัว ควาย หรือเรียกอีกอย่างว่ากระพรวน มาใช้ เมื่อก่อนเวลานำวัว ควาย ไปเลี้ยงได้ยินเสียงกระพรวนมีความไพเราะจึงเกิดความคิดนำกระพรวน มาทำ กรรจันทร์ แทนเปลือกหอยโข่ง มาประดิษฐ์เป็นเครื่องดนตรีซึ่งมีความคล้ายกับชาวไทยเขมร ในกลุ่มอีสานใต้

ภาพที่ 84 ลายตรีศ

5. ลายไก่ทอง

5.1 การพัฒนาลวดลายเกิดจากการประยุกต์รูปไก่ ผสมผสานกับลายโคม 5 ลายทองเอื้อย ลายเกี๋ยงปลา สร้างความเด่นของลายผ้าด้วยรูปไก่ เเชิงของผ้าไหมมัดหมี่เป็นรูปดอกบานชื่น เป็นการประยุกต์ตามจินตนาการเพื่อให้เกิดความสวยงามของลวดลายบนพื้นผ้า การทำลายไก่ทอง ชาวบ้านเล่าว่าปีกไก่เวลากางปีกออกมาจะสวยงาม แสดงความเป็นเอกลักษณ์ และทรงในตัวเองพร้อมยังนำแสงสว่างมาสู่ครอบครัว จึงได้นำเอกลักษณ์ของไก่มาเป็นลายของผ้าไหมมัดหมี่

ภาพที่ 85 ลวดลายดั้งเดิมนำมาผสมผสานกับวิถีชีวิตเป็น “ลายไก่ทอง”

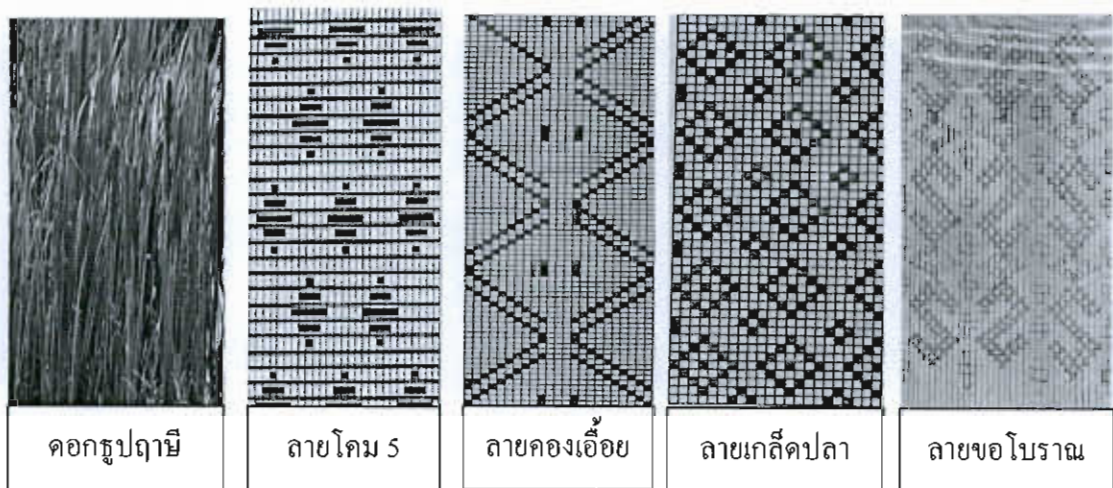
5.2 ความหมายคือ ชาวไทยยุคต้องพึ่งพาธรรมชาติและกำหนดความเป็นไป ในการดำรงชีวิตผูกพันความเชื่อเข้ากับสิ่งรอบตัวที่เกี่ยวข้อง เช่น การนับถือ “ไก่” เป็นสัตว์ที่นำแสงสว่าง ขจัดความมืดที่น่ากลัว ยังเชื่อมโยงเกี่ยวข้องไปถึงการเติบโตของพืชพันธุ์ธัญญาหาร ไก่ยังเป็นเครื่องเช่นไหว้บูชาให้แก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และความเป็นไปในชีวิตที่สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติจากยุคดั้งเดิม

ภาพที่ 86 ลายไก่ทอง

6. ลายดอกรูปโบราณ

6.1 การพัฒนาลวดลายเกิดจากการประยุกต์ ปาดันก หรือ กกรูปถาญี มาผสมผสานกับลวดลายโคม 5 ช่องลายขอโบราณ ลายทองเอื้อย ลายเกี๋ยงปลา ให้ได้ลวดลายลักษณะคล้ายดอกรูปถาญีไว้ตรงกลางของแต่ละช่อง มัดหมี่ลายกากบาท ข้อมสีแดงเม็คมะขาม สีแดง สีเหลือง และสีเขียว ตกแต่งด้วยลวดลายมัดหมี่ลายโคม 5 มีรูปคล้าย ดอกรูปถาญี หรือชาวทญูเรียกว่า “อาเปรือ” ที่ขึ้นในหนองน้ำ

ภาพที่ 87 ลวดลายดั้งเดิมนำมาผสมผสานกับวิถีชีวิตเป็น “ลายรูปโบราณ”

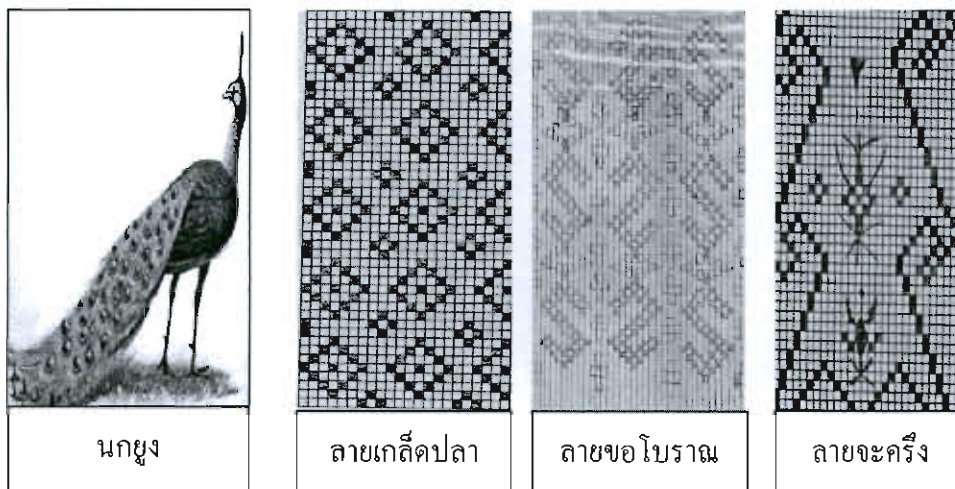
6.2 กกรูปถาญี หรือเรียกว่า หญ้าสลาบหลวง เพื่อ ปรีอ แล้วแต่ละภูมิภาคจะใช้เรียกกันเป็นพืชใบเลี้ยงเดี่ยวที่เป็นไม้ล้มลุกชนิดหนึ่ง อายุหลายปี มีถิ่นกำเนิดในทวีปยุโรปและอเมริกา ชาวไทยทญูเชื่อว่าเป็นไม้ล้มลุกที่ทนและอยู่ในน้ำที่มีความสดชื่น เช่นรำ จึงได้นำมาประยุกต์เป็นลวดลายผ้าตามจินตนาการ

ภาพที่ 88 ลายดอกรูปโบราณ

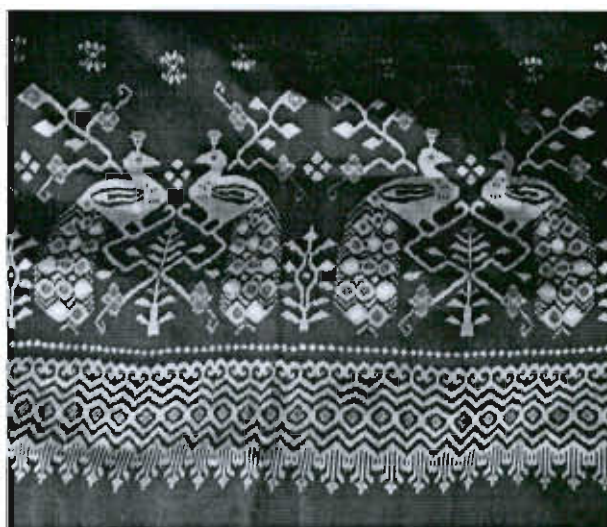
7. ลายนกยูงทอง

7.1 การพัฒนาลวดลายเกิดจากการประยุกต์รูปนกยูง ผสมผสานลวดลายขอโบราณ ลายเกี๋ยงปลา ลายจะครีงมาประยุกต์ ย้อมสีแดงเข้มมะขาม สีแดง สีเหลือง และสีเขียว ตกแต่งด้วย ลวดลายมัดหมี่ลาย โคม การมัดหมี่ให้เป็นรูปนกยูง ย้อมสีตัวนกยูงด้วยสีเหลืองทอง

ภาพที่ 89 ลวดลายดั้งเดิมนำมาผสมผสานกับวิถีชีวิตเป็น “ลายนกยูงทอง”

7.2 ชาวไทยภูมิมิมีความเชื่อว่า นกยูงทองเป็นสัญลักษณ์แห่งความมั่งคั่งและความสง่างาม

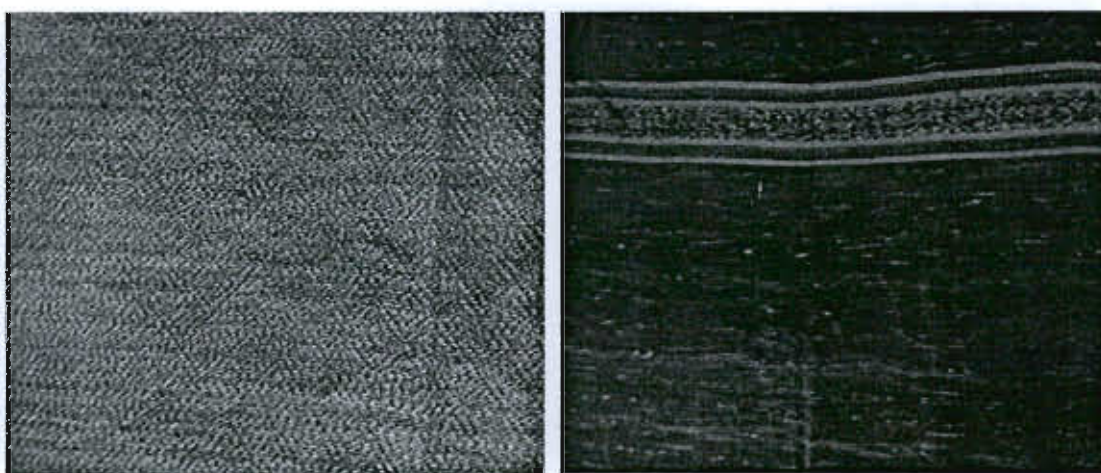

ภาพที่ 90 ลายนกยูงทอง

8. สายน้ำไหลชาวภู

8.1 การพัฒนาตลาดเกิดจากจินตนาการทางธรรมชาติและประยุกต์ให้ดูคล้ายสายน้ำที่กำลังไหลอยู่ การทอใช้การเห็บตะกอนแต่ละอันประกอบกับการพุ่งเส้นไหม ลวดลายจะเกิดขึ้นในขณะที่ทอเป็นรูปสายลูกแก้วที่ทอด้วยไหมควบ หรือไหมคว้น 2 เส้น จะมีความหนา ทอโดยใช้ฟืม 4 ตะกอในการทอ

ภาพที่ 91 สายน้ำไหลชาวภู

การถ่ายทอดและการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมของชาวไทยภูยอีสานใต้

ลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมของชนชาวไทยภูยมีรูปแบบการถ่ายทอด สืบทอดความรู้และการเรียนรู้มี 3 ลักษณะดังนี้

1. กระบวนการถ่ายทอดและสืบทอดความรู้ในครอบครัว

เป็นกระบวนการที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ ผู้เรียนคือลูกหลาน บางคนเรียนด้วยใจรักจากการที่เห็นความสำเร็จและการปลูกฝังของบรรพบุรุษที่ผ่านมาลูกหลานบางคนเรียนด้วยความจำเป็น ตามปัจจัยของครอบครัว ดังนี้

1.1 การทำเป็นอาชีพ เน้นการถ่ายทอดในวิถีชีวิตครอบครัวของชาวไทยภูยที่เรียบง่ายอบอุ่น มีความผูกพันใกล้ชิดระหว่างสมาชิกในครอบครัว มีการทำกิจกรรมร่วมกันที่เป็นประโยชน์ต่อร่างกายและจิตใจ เช่น การเลี้ยงไหม การสาวไหม การเก็บใบหม่อนจนถึงขั้นตอนการทอผ้า ที่ทำให้เกิดการสืบทอดภายในครอบครัวโดยผู้สืบทอดเกิดการเรียนรู้จากการได้ปฏิบัติจริง

1.2 วัฒนธรรม ประเพณี มีการสืบทอดรูปแบบและบรรยากาศของวัฒนธรรมที่สืบเนื่องมาจากวัฒนธรรมและประเพณี เช่น การเป็นลูกผู้หญิงต้องมีความรู้ความสามารถในการ

มัดหมี่ ไปจนถึงกระบวนการทอผ้าไหม เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับวิถีชีวิต คุศโลบายในการแก้ปัญหาและแนวปฏิบัติที่พึงพิงธรรมชาติได้เป็นอย่างดี

1.3 พิธีกรรม ความเชื่อ เป็นพื้นฐานสำคัญในการคิดของชาวไทยภูยกุย เช่น มีความเชื่อ การนำผ้าไหมลายสะเนียบคุ้มร่างผู้ตาย เพื่อจะให้ดวงวิญญาณไปสู่สรวงสวรรค์เพราะฉะนั้นคนในบ้านต้องเรียนรู้และสืบทอดการทอผ้าไหมลาย สะเนียบ การทอผ้าไหมเพื่อนำมาเป็นของไหว้ เป็นต้น ดังบทสัมภาษณ์

“ตอนแรกเลยก็เรียนรู้กับคุณแม่สอนครั้งแรกที่จำได้ก็คือ เริ่มแรกจะต้องต่อเส้นไหม ให้เป็นก่อนตอนนี้ยังไม่รู้จักวิธีการเลี้ยงไหมและเลี้ยงอย่างไรไม่เคยรู้ รู้อย่างเดียวว่าเขาทอกันอย่างไรและมัดหมี่กันอย่างไร เมื่อเริ่มต่อเส้นไหมได้แล้ว ก็สอนให้กรอเส้นไหมจากกงเข้าอัก จากอักเข้าหลอด จากนั้นให้เราเดินเส้นได้แล้วก็ไปหิว การผูกตะกอก ซึ่งระยะเวลาทำจะต้องทำให้เร็ว และระมัดระวังถ้าปล่อยหลาย ๆ วันอาจทำให้เส้นไหมพันกันได้เวลาตีบตะกอกก็จะยาก เมื่อทำเสร็จกระบวนการนี้แล้วคุณแม่ก็จะเริ่มขึ้นลายให้ก่อน เราถึงจะสามารถทอได้ โดยใช้กระสวยพุ่ง (เหล่า พิลา, สัมภาษณ์, 24 ธันวาคม 2555)

“เรียนรู้มาจากคุณยายที่บ้านเพราะโตขึ้นมาได้เห็นคุณยายทอผ้าไหมเลย ทั้งทอ ทั้งเลี้ยงไหมเอง และสาวไหมเองสมัยเด็ก ๆ เวลาคุณยายทอผ้าไหม คุณยายจะมีวิธีการที่ไม่ให้ลูกหลานเข้าไปใกล้ฟืมทอผ้าเพราะจะทำให้เส้นไหมขาดหรือพันกันได้ก็จะบอกให้เราทราบ ว่า พูคเป็นภาษา กุย “คูเจาซัล บิกระสุย โกลแลวปะเบือนกะยะ เกียดกะมอลโต๊ดโต” แปลภาษากุยได้ว่า ห้ามเข้ามาใกล้บริเวณทอผ้าไหม ถ้ากระสวยทอผ้าถูกตัวจะทำให้ไม่มีสามี ที่ชาวกุยเรียกกันว่า “สาวโต๊ด” เมื่อโตขึ้นประมาณชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 อายุก็ประมาณ 12 ปี คุณยายกับคุณแม่ก็เริ่มให้เรียนรู้ โดยการมานั่งข้าง ๆ ก็ทอผ้า คุณยายก็จะใช้ให้ทำโน่นทำนี่ และการมัดหมี่สมัยก่อนนั้นเขาจะนิยมมัดลาวดลายด้วยความเป็นอยู่ของคนในชุมชน มีดอกไม้ รอยเท้าเดินของสัตว์ต่าง ๆ เยอะแยะมากมายแต่ทุกวันนี้มีวิธีในการสร้างลายเยอะมาก” (วิภาวัน บุญมาก, สัมภาษณ์, 24 ธันวาคม 2555)

2. การถ่ายทอดและสืบทอดจากคนภายนอกครอบครัว

กระบวนการการถ่ายทอดและสืบทอดที่ผู้สืบทอดริเริ่มการเรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจความต้องการและความถนัดอย่างมีเป้าหมายรู้จักแสวงหาแหล่งเรียนรู้เลือกวิธีการเรียนและประเมินความก้าวหน้าการเรียนรู้ของตนเองดังนี้

2.1 การสืบทอดจากปราชญ์ในชุมชน เป็นการสืบทอดความรู้จากผู้อื่นที่มีความชำนาญการและเชี่ยวชาญ การเรียนรู้เหล่านี้เป็นการเรียนรู้ในสภาพที่เป็นจริง ใช้อุปกรณ์การเรียนจากของจริงเน้นกระบวนการและการฝึกปฏิบัติเป็นกระบวนการสร้างความรู้ทักษะและเจตคติด้วยการนำเอาประสบการณ์เดิมของผู้สืบทอดมาบูรณาการเพื่อสร้างความรู้ใหม่ขึ้น

2.2 การสืบทอดจากการร่วมกิจกรรม เป็นการแลกเปลี่ยนและการประยุกต์ใช้ความรู้เดิมที่มีอยู่ ก่อให้เกิดความรู้ใหม่ สามารถนำความรู้ไปใช้ในการปฏิบัติงาน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยใช้การคิดวิเคราะห์และการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จากการจัดกิจกรรมเป็นสังคมที่ชุมชนส่วนใหญ่เข้าร่วมในกระบวนการเรียนรู้ทั้งในฐานะเป็นผู้สืบทอดและในฐานะเป็นผู้ถ่ายทอด ดังนั้นการจัดกิจกรรมจึงมีแหล่งวิชาการหรือแหล่งการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายที่เกื้อหนุนต่อการสืบทอดอย่างต่อเนื่อง ทั้งที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์กับชุมชน

2.3 การสืบทอดแบบมีส่วนร่วมในการทอดผ้ามีการทำงานร่วมกันเป็นทีมและเครือข่าย ตระหนักถึงความร่วมมือกัน การแบ่งปันการทำงาน และการแก้ปัญหาร่วมกัน การเรียนรู้เป็นทีม จึงเน้นการทำงานร่วมกันในทุกขั้นตอน เริ่มตั้งแต่การเรียนรู้ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สามัคคีกัน ขยันคิด ขยันเรียนรู้ โดยใช้เทคนิคของการสนทนา การอภิปราย การบริหารทีมงาน ซึ่งเปรียบเสมือนการถ่ายทอดอัจฉริยภาพหรือถ่ายทอดวิธีการปฏิบัติที่นำไปสู่ความสำเร็จระหว่างกันและกัน ทำให้เกิดพัฒนาการขึ้นในเวลาอันรวดเร็วและได้ประสิทธิผลสูงสุด

“สมัยก่อนเรารู้แต่ว่ามีคนเฒ่าคนแก่เขาทอดผ้าเป็นอยู่แล้วและก็ได้ถามด้วยว่าเขาเรียนรู้อย่างไร ก็คงจะเหมือนกันกับเราที่เข้าไปบริเวณที่เขาทอดผ้าไหมเมื่อเห็นคนเฒ่าคนแก่เขาทอดผ้าแล้วก็นั่ง “แกลกอนดุง” แปลว่า เล่นบ้านน้อย จากเมื่อคนแก่เห็นก็ให้มาขึ้นดู ซึ่งตอนนั้นอายุก็ประมาณ 12 ปี แล้วจะบอกวิธีทั้งหมด ซึ่งเมื่อก่อนปู่ย่า ตายาย ไม่ได้ก็แบบนี้ เอามือสอดเอาไม่ใช่ก็กระดุก กระสวยก็เอามือพุ่งซึ่งการทอดผ้าไหมแบบนี้ซ้ามาก วันหนึ่งได้ไม่กี่ผืน พอเรามาใช้ก็กระดุกมันก็เร็วขึ้น วันหนึ่งจะทอดได้ประมาณ 1 - 2 ผืนผสมผสานกับการทำงานอื่นไปด้วยที่เป็นงานบ้าน” (สมัย พรจันทร์, สัมภาษณ์, 24 ธันวาคม 2555)

3. กระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง

เป็นการแสวงหาความรู้ และทักษะที่จะต้องอาศัยการเรียนรู้และวิธีการฝึกฝนจนเกิดความชำนาญ ช่วยทำให้เกิดแนวความคิดความเข้าใจที่ถูกต้องและกว้างขึ้น เพราะผู้ที่มีความสนใจจะเกิดทักษะ ดังนี้

3.1 ทักษะการสังเกต คือ การสังเกตสิ่งที่เราเห็น สิ่งแวดล้อม หรือสิ่งที่เราจะศึกษา โดยสังเกตเกี่ยวกับแหล่งที่มา ความเหมือน ความแตกต่าง สาเหตุของความแตกต่าง ประโยชน์ และผลกระทบ วิธีฝึกการสังเกต คือ การฝึกสมาธิ เพื่อให้มีสติและทำให้เกิดปัญญา มีโลกทรรศน์ มีวิสัยคิด และให้ความสำคัญกับสิ่งที่ต้องการและสนใจใคร่รู้จากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ

3.2 ทักษะการทดลองปฏิบัติ เป็นการฝึกทักษะการเผชิญสถานการณ์จริงและการแก้ปัญหา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้จากการกระทำ ผู้สืบทอดได้ปฏิบัติจริง ฝึกคิด ฝึกลงมือทำ ฝึกทักษะ

กระบวนการต่าง ๆ ฝึกการแก้ปัญหาด้วยตนเองและฝึกทักษะการแสวงหาความรู้ จะทำให้ทราบข้อเท็จจริง และสามารถเปรียบเทียบข้อเท็จจริงที่เป็นวิธีการแสวงหาความรู้ของผู้ที่มีความสนใจในท้องถิ่น เป็นการเรียนรู้ด้วยตนเองโดยการฝึกปฏิบัติ ลองผิดลองถูก และการประมวลความรู้ที่ได้รับจากการบอกเล่า บางคนยังสามารถเรียนรู้ได้จากการค้นคว้า ทดลองและแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง บุคคลเหล่านี้ต่อมาได้กลายเป็นผู้รู้และสามารถถ่ายทอดให้กับผู้สนใจต่อไป

“การถ่ายทอดความรู้นี้เป็นสิ่งที่อธิบายได้ยากเนื่องจากการทอผ้าไหมของชาวไทยถูกเป็นงานศิลปะเฉพาะท้องถิ่น ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ที่นำเอาธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ลักษณะนิสัย ตัวตนของท้องถิ่นใส่ลงไปในงานทุกกระบวนการของการทอผ้าไหมของชาวไทยถูก ตั้งแต่การเตรียมเส้นไหม การออกแบบลวดลายที่อ่อนช้อย จนถึงกระบวนการทอทุกขั้นตอน ดังนั้นการลอกเลียนแบบเกี่ยวกับจิตวิญญาณที่อยู่ในตัวตนของคนท้องถิ่นจึงทำได้ยาก แต่หากจะลอกเลียนแบบวิธีการทอนั้นทำได้ถึงแม้จะมีขั้นตอนการทำที่ยุ่งยาก ซับซ้อน แต่ถ้ามีความพยายาม ตั้งใจจริงก็สามารถทำได้ แต่ลักษณะที่ถ่ายทอดออกมาบนผืนผ้าอาจแตกต่างกันออกไป แต่ละท้องถิ่นเพราะต่างมีวิถีชีวิต นิสัย ความชอบที่แตกต่างกันออกไป จึงเป็นสิ่งที่ไม่ง่ายนักที่จะเรียบเรียงคำอธิบายให้ผู้เรียนเข้าใจและสามารถนำมาฝึกปฏิบัติได้โดยง่าย เนื่องจากความรู้การทอผ้าไหมของชาวไทยถูก เป็นเรื่องที่ละเอียด มีเทคนิค วิธีการที่ซับซ้อน ต้องใช้เวลาในการเรียนรู้เป็นอย่างมาก และต้องมีผู้เชี่ยวชาญให้คำแนะนำ รวมทั้งการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการทอผ้า (สมใจ ผมคำ, สัมภาษณ์, 24 ธันวาคม 2555)

ผลจากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับนโยบายและแนวทางในการพัฒนากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นบ้านของชาวไทยถูกของผู้บริหารหน่วยงานในระดับนโยบาย รวมทั้งบุคคลสำคัญในชุมชนที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริม การสนับสนุน และการพัฒนาการทอผ้า พบว่ามีความสอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มอาชีพทอผ้าไหมชาวไทยถูก โดยเฉพาะประเด็นการพัฒนาลวดลายผ้าให้เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน และการพัฒนาด้านการยอมรับมาตรฐาน สร้างแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชน สร้างพิพิธภัณฑ์ผ้าลายดั้งเดิมของชาวไทยถูกในองค์การบริหารส่วนตำบล

สรุปได้ว่า การพัฒนาลวดลายผ้าไหมพื้นบ้านที่ยังคงเอกลักษณ์ ชุมชนชาวไทยถูกอีสานได้ทั้ง 3 ชุมชนมีวัฒนธรรมการผ้าทอไหมพื้นบ้านที่มีกระบวนการผลิตที่มีคุณค่าและสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับวิถีวัฒนธรรมในสังคมปัจจุบัน บนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชนหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมของทุกคนในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่ไม่มีความขัดแย้ง หรือมีความขัดแย้งแต่พร้อมต่อการแก้ไขเปลี่ยนแปลง รับผลของการให้คำปรึกษาหรือคำแนะนำเป็นทิศทางของการมีส่วนร่วมเพื่อการปฏิบัติด้านเดียวหรือการนำเสนอซึ่งความคิดในการดำเนินการตามกระบวนการทอผ้าไหมจนเกิดลวดลายที่ประยุกต์ผสมผสานลวดลายดั้งเดิม จำนวน 8 ลาย ทั้งนี้ชาวไทยถูก มีการ

ประยุกต์วิถีชีวิตของชาวไทยภูมยผสมผสานลวดลายดั้งเดิมกับลายที่พัฒนาขึ้นมาใหม่ที่ปรากฏออกมา เรียกว่า “ลายประยุกต์” จำนวน 8 ลาย เป็นเทคนิคกรรมวิธีในการผลิต ยังคงเป็นแบบดั้งเดิมและมีการนำเทคนิคพิเศษเข้าใช้ในการผลิต เช่น การจก การขีด การทอผ้ายก การมัดหมี่ และทอผ้าที่มีจำนวนตะกอมากขึ้น โดยการนำเทคโนโลยีเข้ามามีใช้ในการผลิต ส่วนการถ่ายทอดความรู้ยังคงนิยมถ่ายทอดโดยวิธีการสอน การบอกต่อ ๆ กันไป ซึ่งทำให้มีความรู้ในขั้นตอนหลายด้าน เช่น การคัดลาย การเก็บตะกอคอก การมัดหมี่ การข้อมสี และการพัฒนาลวดลายผ้าไหมพื้นบ้านที่คงเอกลักษณ์ชาวไทยภูมย เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตซึ่งบอกถึงวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี

บทที่ 7

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทชุมชน และความเป็นมาการทอผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยภูเขาอีสานใต้ เพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์ พื้นฟูลวดลายผ้าไหมพื้นบ้านดั้งเดิมของชุมชนชาวไทยภูเขาอีสานใต้ เพื่อพัฒนาลวดลายผ้าไหมพื้นบ้านที่ยังคงเอกลักษณ์ ชุมชนชาวไทยภูเขาอีสานใต้ พื้นที่ศึกษาประกอบด้วย ชุมชนชาวไทยภูเขาอีสานใต้ 3 ชุมชน ได้แก่ หมู่บ้านอาลี อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ บ้านดงกระทิง อำเภอบ้านด่าน จังหวัดบุรีรัมย์ และบ้านตาโกน อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ โดยการวิจัยที่ผสมผสานการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR = Participatory Action Research) และวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง พร้อมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยปรากฏดังนี้

บริบทชุมชนและความเป็นมาการทอผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยภูเขาอีสานใต้สรุปได้ดังนี้

1. ชุมชนชาวไทยภูเขาอีสานใต้ ตั้งอยู่บนที่ราบสูงแอ่งโคราช ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา สุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ สภาพอากาศโดยทั่วไปอยู่ในพื้นที่ที่ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ อาชีพหลักของชาวบ้านจากอดีตจนถึงปัจจุบันคือ การทำนา การปลูกพืชผักสวนครัว และการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ปัจจุบันจึงเป็นชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ มีระบบสังคมที่ดี มีภูมิปัญญาที่มีคุณค่า และมีวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ผูกพันความสัมพันธ์ของคนในชุมชน โดยเฉพาะการยึดมั่นในวัฒนธรรมประเพณี และความเชื่อที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ

ส่วนภูมิปัญญาการทอผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยภูเขาอีสานใต้ สรุปได้ว่า เป็นภูมิปัญญาอันทรงคุณค่าที่เกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ ประดิษฐ์คิดค้นของช่างทอผ้าไหมชาวไทยภูเขา เป็นศาสตร์และศิลป์ที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น จากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานมานับร้อย ๆ ปี ความวิจิตรบรรจงและลวดลายที่เกิดขึ้นบนผืนผ้าสะท้อนถึงคติความเชื่อ วัฒนธรรมการดำเนินชีวิต และความเป็นมาในอดีต การโยกย้ายถิ่นฐาน โครงสร้างทางสังคมของผู้คนในแต่ละรุ่นได้เป็นอย่างดี ลวดลายบนผืนผ้า ในแต่ละชุมชนต่าง ๆ มีรูปแบบแตกต่างกันไปตามความนิยมของแต่ละท้องถิ่น อีกทั้งลวดลาย

ที่สร้างขึ้นมาจากจินตนาการและแรงบันดาลใจจากสิ่งรอบตัว ความเชื่อ วัฒนธรรมของแต่ละชุมชน ลวดลายบนผืนผ้ามักเรียกชื่อตามที่มาของลวดลาย ปัจจุบันการทอผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยกวย ยังคงรักษารูปแบบอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนไว้อย่างเหนียวแน่น เป็นศิลปะการทอผ้าไหมของกลุ่มชาวไทยกวย จึงนับว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มอยู่จนถึงปัจจุบัน และมีวัฒนธรรมการทอผ้าไหมอันเป็นประเพณีของผู้หญิงที่สืบทอดกันมา โดยผ้าทอของแต่ละท้องถิ่นมีลักษณะและลวดลายการทอผ้าที่มีเอกลักษณ์เป็นของตัวเองอย่างชัดเจน โดยเฉพาะผ้ามัดหมี่ ผ้าจิด และผ้าไหมหางกระรอก

กระบวนการอนุรักษ์ พื้นฟูลวดลายผ้าไหมพื้นบ้านดั้งเดิมของชุมชนชาวไทยกวยอีสานใต้
มีกระบวนการฟื้นฟูลวดลายผ้าไหมแบบดั้งเดิม จากการศึกษาวิธีการและกระบวนการในการฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าไหมของชาวไทยกวย สรุปได้ดังนี้

1. การวางแผนการปฏิบัติการมีส่วนร่วมในการวางแผนการทำงานและมีผู้รับผิดชอบ โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติดังนี้
    - 1.1 ขั้นเตรียมการ เป็นการเตรียมเรื่องสถานที่และอุปกรณ์
    - 1.2 ขั้นการประชุมวางแผนการปฏิบัติการฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าไหม โดยการหาแนวทางในการปฏิบัติทางด้านองค์ความรู้ ลวดลายผ้า การทอ จัดกลุ่มกิจกรรมที่สามารถทำได้ และกิจกรรมที่ต้องขอความร่วมมือจากภายนอก เรียงลำดับกิจกรรม
    - 1.3 ขั้นของการมอบหมายผู้รับผิดชอบในแต่ละกิจกรรม ซึ่งมีกิจกรรมการทอลวดลายดั้งเดิมโดยผู้รู้ การข้อมสิทธิ์ธรรมชาติ การจัดหาวัสดุดิบ การจัดหาอุปกรณ์ในการทอลวดลาย
  2. ปฏิบัติการฟื้นฟูลวดลายผ้าไหมดั้งเดิมที่สูญหาย โดยการผลิตขึ้นมาใหม่จากภูมิรู้ของผู้อาวุโส มีทั้งหมด 6 ลาย
  3. ตรวจสอบความถูกต้องลวดลายดั้งเดิม
  4. แก้ปัญหาเรื่องอุปกรณ์ การทอที่ยังไม่ถูกต้อง และการข้อมสิทธิ์ธรรมชาติ
  5. ปฏิบัติการทอลวดลายดั้งเดิมและการเรียนรู้เรื่องลวดลายระหว่างสมาชิก
  6. การปฏิบัติการทอเพื่อฝึกความชำนาญในการทอลวดลายดั้งเดิม
- การพัฒนาลวดลายผ้าไหมพื้นบ้านที่ยังคงเอกลักษณ์ ชุมชนชาวไทยกวยอีสานใต้**
สรุปได้ดังนี้

1. การพัฒนาลวดลายผ้าไหมพื้นบ้านที่ยังคงเอกลักษณ์ ชุมชนชาวไทยกวยอีสานใต้ ทั้ง 3 ชุมชน มีการเพิ่มเติมวิธีดั้งเดิมโดยการออกแบบลายมัดหมี่ รูขนาคลายจำนวนเส้นไหมพุ่งที่ใช้ทำผ้าไหมมัดหมี่ต้องค้นเส้นไหมให้มีจำนวนตามลวดลายที่ได้ออกแบบใช้วิธีการทอพื้นฐาน คือ การทอลายขัดชนิด 2 ตะกอ และ 3 ตะกอ โดยใช้เส้นไหมยืนสีดำที่ข้อมด้วยเปลือกประคู้และผลมะเกลือ สีนํ้าตาลเปลือกเม็ดมะขาม ที่ได้จากการข้อมด้วยรากยอ สีเขียวที่ได้จากเปลือกต้นเพกา

การทอผ้าไหมนิยมใช้เส้นไหมยืนเป็นสีเดียวกันทั้งหมด ชุมชนมีวัฒนธรรมการทอผ้าไหมพื้นบ้านที่มีกระบวนการผลิตที่ยังคุณค่าและสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับวิถีวัฒนธรรมในสังคมปัจจุบัน บนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชนหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมของทุกคนในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

2. การประยุกต์ลวดลายผ้าที่คงเอกลักษณ์ โดยเฉพาะผ้าไหมมัดหมี่นั้น สมาชิกได้ดูแบบจากผ้าดั้งเดิมที่เป็นต้นแบบ พร้อมกับร่างแบบลายตามวิถีชีวิต จินตนาการลงบนกระดาษกราฟ จนเกิดลวดลายที่ประยุกต์ผสมผสานลวดลายดั้งเดิมจำนวน 8 ลาย ได้แก่ ลายพญานาคชูยอดสน ลายโสมมะพิฒ ลายมหาชาติ ลายพญานาคประกายแสง ลายคองเอื้อยประยุกต์ ลายเสาชัย ลายดอกศรโบราณ และลายดอกพริกไทย มีการประยุกต์วิถีชีวิตของชาวไทยภูมิมผสมผสานลวดลายดั้งเดิมกับลายที่พัฒนาขึ้นมาใหม่ จำนวน 8 ลาย ได้แก่ ลายข้าวตอก ลายขันหมากเบ็ง (บายศรีโบราณ) ลายฉัตรทองประคองดาว ลายรัตรีด ลายไก่อทอง ลายดอกชूपโบราณ ลายนกยูงทอง ลายน้ำไหลชวากูย ซึ่งยังคงเอกลักษณ์ของชาวไทยภูมอีสานได้

3. การถ่ายทอดและการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมของชาวไทยภูมอีสานได้มีรูปแบบการถ่ายทอดสืบทอดความรู้และการเรียนรู้มี 3 ลักษณะดังนี้

3.1 กระบวนการถ่ายทอดและสืบทอดความรู้ในครอบครัวที่สืบทอดจากบรรพบุรุษผู้เรียน คือ ลูกหลานบางคนเรียนด้วยใจรัก จากการที่เห็นความสำเร็จและการปลูกฝังของบรรพบุรุษที่ผ่านมามูลูกหลานบางคนเรียนด้วยความจำเป็น ตามปัจจัยของครอบครัว ได้แก่ การทำเป็นอาชีพ วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ

3.2 การถ่ายทอดและสืบทอดจากคนภายนอกครอบครัว ที่ผู้สืบทอดริเริ่มการเรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจความต้องการและความถนัดอย่างมีเป้าหมายรู้จักแสวงหาแหล่งเรียนรู้จากปราชญ์ในชุมชน การร่วมกิจกรรม การเข้าไปมีส่วนร่วมในการทอผ้า

3.3 การเรียนรู้ด้วยตนเอง เป็นการแสวงหาความรู้ ทักษะที่จะต้องอาศัยการเรียนรู้และวิธีการฝึกฝนจนเกิดความชำนาญ ช่วยทำให้เกิดแนวความคิดความเข้าใจที่ถูกต้องและกว้างขึ้นที่เกิดจากทักษะการสังเกต และทักษะการฝึกปฏิบัติ

อภิปรายผลวิจัย

อภิปรายผลวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย มีรายละเอียดดังนี้

บริบทชุมชนและ ความเป็นมาการทอผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยภูมอีสานได้ มีสภาพทั่วไป ดังนี้

ชุมชนชาวไทยภูมอีสานได้ ตั้งอยู่บนที่ราบสูงแอ่งโคราช ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา สุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ สภาพอากาศโดยทั่วไปอยู่ในพื้นที่ที่ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุม

ตะวันตกเฉียงใต้และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ อาชีพหลักของชาวบ้านจากอดีตจนถึงปัจจุบัน คือการทำนา การปลูกพืชผักสวนครัว และการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ปัจจุบันจึงเป็นชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ มีระบบสังคมที่ดี มีภูมิปัญญาที่มีคุณค่า และมีวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่ผูกพันความสัมพันธ์ของคนในชุมชน โดยเฉพาะการยึดมั่นในวัฒนธรรมประเพณี และความเชื่อที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อ การใช้ภาษาเพื่อสื่อความสัมพันธ์ ในการดำรงชีพ ความสัมพันธ์ด้านการแต่งงานเมื่อสถานการณ์จากภายนอกเข้าสู่ชุมชนมากขึ้น โดยผ่านอำนาจรัฐ ทูตนิยมได้ส่งผลให้กลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ต้องปรับตัวตามกระแสความเจริญ เพื่อความอยู่รอดของสังคม การปรับเพื่อแสวงหาทางเลือกใหม่และการปรับเพื่อดำรงรักษาเป็นชุมชน ชาวไทยภูเขา ดังนั้นกระบวนการปรับตัวของชาวไทยภูเขาที่ผ่านมาไม่ได้หยุดนิ่ง มีการคิดประดิษฐ์ สร้างสรรค์ผลงานภายในชุมชนเพื่อการปรับเข้ากับปัจจัยภายนอก เช่น ชาวไทยภูเขามีการนำเอา ความรู้ด้านการศึกษาเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนบ้านข้างเคียง เพื่อประโยชน์ทางด้าน วัฒนธรรม ระบบความเชื่อ ระบบนิเวศสังคม และเศรษฐกิจ สิ่งที่ชาวไทยภูเขาดำรงรักษาไว้ได้ดี สอดคล้องกับไพฑูรย์ มีกุล (2533, หน้า 1-5) กล่าวว่า กลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยภูเขาชาวไทย เป็นคนไทย เชื้อสายหนึ่งที่อาศัยอยู่หนาแน่นทางตอนใต้ของอีสานในจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ และกระจายใน บางพื้นที่ของจังหวัดบุรีรัมย์ นครราชสีมา อุบลราชธานี และมหาสารคาม กลุ่มชาติพันธุ์ภูเขาอพยพ จากตอนเหนือของอินเดียมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ในที่สุดก็ตั้งหลักแหล่งอยู่บริเวณลาวตอนใต้ เขมรตอนเหนือ และบริเวณตอนใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ประมาณ 3,000 ปีเศษ ซึ่งมีวัฒนธรรมโดดเด่นอยู่ 4 ด้าน ได้แก่ ค่านิยมการพึ่งพาตนเอง ขยันหมั่นเพียร มีความลับ ไม่เป็น ภาระของคนอื่นและยังสอดคล้องกับ

นิยพวรรณ วรรณศิริ (2540, หน้า 108-110) และสนิท สมัครการ (2549, หน้า 48-53) โดยมีแนวความคิดว่าระบบสังคมต่าง ๆ โครงสร้างทางสังคม คือ แบบแผนที่มีอยู่มาแล้ว โดย ประชากรมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โครงสร้างได้มาจากการกระทำระหว่างกันทางสังคมจาก บรรทัดฐานและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของพฤติกรรมทฤษฎีนี้จะเน้นการทำความเข้าใจกับการคงอยู่และ การสืบเนื่องของโครงสร้างและเสถียรภาพทางสังคม ซึ่งตัวบ่งชี้ที่สำคัญได้จากข้อมูลทางชาติพันธุ์ ของแต่ละสังคมที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนที่มีความผูกพันกันทางสังคม หรือมีความ ชัดแย้งระหว่างกัน แต่ยอมรับในการขัดแย้งนั้น และมีการจัดการต่อความขัดแย้งอย่างเป็นทางการ ความสัมพันธ์ดังกล่าวจะช่วยลดโอกาสที่ทำให้เกิดความขัดแย้งและทำให้สังคมทั้งหมดคงอยู่ต่อไปได้ และมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของวีระ สุตสังข์ (2542, หน้า 12-16) การละเล่นของชาวไทยภูเขา เพื่อขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์และดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ ในการปกป้องรักษา อีกทั้งยังเป็นการ รำลึกถึงคุณงามความดีของบรรพบุรุษ แสดงถึงความกตัญญูรู้คุณและในการประกอบพิธีกรรม

การเล่นยังสัมพันธ์กับความเชื่อทางพุทธศาสนา มีการเล่นการทำบุญสุนทานคักบาตร ประเพณีในการดำเนินชีวิตประจำวันแล้วยังสอดคล้องกับปราชญ์ วงษ์เทศ (2539, หน้า 84-91) กล่าวว่า การเช่นตะกวดพิธีกรรมของชาวภูยบ้านดุม ชาวภูยหรือภูย มีความเชื่อว่าตะกวดเป็นตัวแทนของอะหะยะ ตะกวดเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์เสมือนบรรพบุรุษ ชาวบ้านจะไม่ทำร้ายทุกปีในวันขึ้นเดือน 3 และเดือน 6 ชาวบ้านจะทำพิธีแซนอะหะยะ หรือเลี้ยงผี ปู่ตา ทายกางไก่อ เช่น ไหว้เสมาหิน และทำพิธีเช่นไหว้ตะกวดหรือห่อผีบริเวณโพรงไม้ที่ตะกวดจำศีลอยู่และสอดคล้องกับงานวิจัยของประ โยชน์ อุดมเดช (2545, หน้า 4) เรื่อง เช่นศาลปู่ตาทำนายนาคต จิตวิญญาณและความเชื่อชาวภูยบ้านธาตุ ภูสิงห์ กล่าวว่า ชาวภูยมีประเพณี ภาษา วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวคักทอมาตั้งแต่อดีตที่ เคยเจริญรุ่งเรือง มีความเชื่อตามแบบโบราณว่าวิญญาณบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วยังคงวนเวียนปกปักรักษา ดูแลทุกข์สุขของญาติพี่น้องที่อยู่เบื้องหลัง ให้ความสำคัญของการเช่นไหว้ศาลปู่ตา อยู่ที่ทำนายนาคตจากไข่มดและกางไก่อในการทำนายนาคตเป็นการปรับตัวอยู่ในสิ่งแวดล้อมทาง ธรรมชาติและสอดคล้องกับงานวิจัยของฐิติรัตน์ เวทย์ศิริยานนท์ (2545, หน้า 113-116) กล่าวว่า ความเชื่อเรื่องผีปู่ตาตะกวดกับวิถีชีวิตชาวภูยที่เป็นชนชาติที่รักอิสระมีการปกครองของตนเองและ รักสงบ ได้ถูกรุกรานโดยกลุ่มชนต่าง ๆ จนต้องทำให้ชาวภูยต้องอพยพมีการรุกราน การบังคับ ข่มเหง ชาวภูยได้นำความเชื่อเรื่องผีปู่ตาตะกวดมาสัมพันธ์กับวิถีชีวิตโดยสะท้อนผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ ดังนี้ พิธีกรรมการไหว้ผีปู่ตา ตะกวดประจำปี พิธีกรรมการทำนา และพิธีกรรมเกี่ยวกับการดำเนิน ชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของอิสรา จันท์ทอง (2537, หน้า 75-85) กล่าวว่า บทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมแก้ลมอของชาวภูย เป็นผีสายตระกูลมีบทบาทต่อชุมชนและบุคคล เป็นอย่างมาก ความเชื่อในพิธีกรรมมีบทบาทเป็นที่พึ่งทางใจสภาวะวิกฤตที่เกี่ยวข้องกับการเจ็บป่วย ส่วนระดับชุมชน พิธีแก้ลมอ มีบทบาทในการรักษาแบ่งการประกอบพิธีกรรมเป็น 2 ลักษณะ คือ ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีจะมีเฉพาะกลุ่มผีมอเหมือนกันเท่านั้น ความสนุกสนานจะมีกับทุกคนใน บริเวณประกอบพิธีกรรม เครื่องประกอบหิ้งมอ แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของชุมชนกับวิถีชีวิต ชาวภูย ภาษาที่ใช้เป็นภาษาลาว แสดงถึงความสัมพันธ์และการติดต่อกับชาวลาวอย่างยาวนานและ ต่อเนื่อง

ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมพื้นบ้านของไทยภูยอีสานใต้ เป็นภูมิปัญญาอันทรงคุณค่าที่ เกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ ประดิษฐ์คิดค้นของช่างทอผ้าไหมชาว ไทยภูย เป็นศาสตร์และศิลป์ที่ สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น จากบรรพบุรุษสู่ลูกหลาน มานับร้อยๆปี ความวิจิตรบรรจง และลวดลาย ที่เกิดขึ้นบนผืนผ้าสะท้อนถึงคติความเชื่อ วัฒนธรรมการดำเนินชีวิต และความเป็นมาในอดีต การโยกย้ายถิ่นฐาน โครงสร้างทางสังคมของผู้คนในแต่ละรุ่นได้เป็นอย่างดี ลวดลายบนผืนผ้า ในแต่ละชุมชนต่าง ๆ มีรูปแบบแตกต่างกันไปตามความนิยมของแต่ละท้องถิ่น อีกทั้งลวดลายที่

สร้างขึ้นมาจากจินตนาการและแรงบันดาลใจจากสิ่งรอบตัว ความเชื่อ วัฒนธรรมของแต่ละชุมชน ลวดลายบนผืนผ้ามักเรียกชื่อตามที่มาของลวดลาย ปัจจุบันการทอผ้าไหมพื้นบ้านของชาวไทยถูกยังคงรักษารูปแบบอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะคนไว้อย่างเหนียวแน่น เป็นศิลปะการทอผ้าไหมของกลุ่มชาวไทยถูก จึงนับว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มอยู่จนถึงปัจจุบัน และมีวัฒนธรรมการทอผ้าไหมอันเป็นประเพณีของผู้หญิงที่สืบทอดกันมา โดยผ้าทอของแต่ละท้องถิ่นมีลักษณะและลวดลายการทอผ้าที่มีเอกลักษณ์เป็นของตัวเองอย่างชัดเจน โดยเฉพาะผ้ามัดหมี่ ผ้าจิด และผ้าไหมหางกระรอก สอดคล้องกับคำกล่าวของนันทสาร สีสลับ (2542, หน้า 11) ลักษณะและประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ มีลักษณะเป็นรูปธรรมและนามธรรม อันเกิดจากการสั่งสมความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับจากการถ่ายทอดจากบุคคลและสถาบันต่าง ๆ ในท้องถิ่น โดยมีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน จะมีลักษณะจำกัดเฉพาะถิ่น มีความเป็นสากล มุ่งการมีชีวิตร่วมกับธรรมชาติและมีความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับชีวิตสอดคล้องกับงานวิจัยของชนพร เวทย์ศิริยานันท์ (2548, หน้า 103-105) ได้ศึกษาผ้าไหมมีบทบาทหน้าที่แสดงถึงภูมิปัญญาของช่างทอผ้าไหม สถานภาพทางสังคม คุณค่าทางจิตใจ และแสดงคุณค่าในเชิงเศรษฐกิจ และมีการสืบทอดภูมิปัญญาเรื่องผ้าไหมให้กับชนรุ่นหลังอย่างต่อเนื่อง คนรุ่นใหม่จะสร้างสรรค์ลวดลายผ้าไหมใหม่ ๆ จากลายภูมิปัญญาดั้งเดิมได้อย่างมากมาย เป็นการผสมผสานและบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับภูมิปัญญาสากลให้เข้ากับยุคสมัย การถ่ายทอดภูมิปัญญาทอผ้าไม่จำเป็นต้องเรียนรู้จากคนในครอบครัวแต่เพียงอย่างเดียว เหมือนสมัยก่อน

2. กระบวนการอนุรักษ์ พื้นฟูลวดลายผ้าไหมพื้นบ้านดั้งเดิม ของชุมชนชาวไทยภูเขาอีสานใต้ เป็นการอนุรักษ์โดยการศึกษาสภาพวัฒนธรรมของแหล่งกำเนิดงานศิลปะท้องถิ่น การสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ ซึ่งส่วนมากจะเป็นงานศิลปะท้องถิ่นที่สร้างขึ้นเพื่อสนองความต้องการในการใช้สอยในชีวิตประจำวัน ที่มีความสำคัญ สะท้อนออกมาเป็นลวดลายผ้าที่มีความเก่าแก่และมีความหมายดี ควรแก่การอนุรักษ์ไว้และเป็นลายที่ค้นพบใหม่ ไม่มีผู้สืบทอดการทอ จึงต้องฟื้นฟูขึ้นใหม่ ทุกลายของผ้าไหมที่ฟื้นฟู ชาวไทยภูเขาศึกษาแกะลายจากผ้าตัวอย่างที่มีอยู่ และการจดจำในอดีตที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม ผ่านการร่างแบบลายผ้าลงบนกระดาษเป็นลวดลายดั้งเดิมที่มีการทออยู่ในชุมชนมานาน เป็นลายที่มีความเก่าแก่ ผ่านการถ่ายทอดและอนุรักษ์ภูมิปัญญาดั้งเดิมให้คงอยู่ในท้องถิ่น อีกทั้งข้อมูลของลวดลายและความหมายไม่มีเก็บรวบรวมเป็นลายลักษณ์อักษร จะมีเพียงแต่คำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ที่มีการถ่ายทอดสืบทอดมา รวมไปถึงอุปกรณ์ที่สำคัญในการทอลวดลาย คือ ฝ้ายยังต้องสร้างขึ้นใหม่ เพราะตัวอย่างผืนผ้าที่พอหาได้มีไม่ครบตามที่ได้เลือกกันไว้ อย่างไรก็ตามการที่ชาวไทยภูเขารวมกลุ่มครั้งนี้ก็เพื่อวัตถุประสงค์ในการทำกิจกรรมทอผ้า ฟื้นฟูลวดลายดั้งเดิมและร่วมกันพัฒนา โดยมีการสรุปขั้นตอนกระบวนการกระบวนการ

อนุรักษ์ ฟื้นฟูลวดลายผ้าไหมพื้นบ้านดั้งเดิมของชาวไทยภูเขา ที่เกิดจากรางแผนการปฏิบัติการมีส่วนร่วมในการวางแผนการทำงานและมีผู้รับผิดชอบ โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติดังนี้ 1) ขั้นตอนเตรียมการ 2) ขั้นตอนการประชุมวางแผนการปฏิบัติการฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้า 3) ขั้นตอนการมอบหมายผู้รับผิดชอบในแต่ละกิจกรรม 4) ปฏิบัติการทอลวดลายดั้งเดิมตัวอย่างทั้ง 6 ลาย 5) ตรวจสอบความถูกต้องลวดลายดั้งเดิม 6) ปฏิบัติการทอลวดลายดั้งเดิมและการเรียนรู้เรื่องลวดลายระหว่างสมาชิก 7) การปฏิบัติการทอเพื่อฝึกความชำนาญในการทอลวดลายดั้งเดิม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของศุภชัย สิงห์ยะบุตร, นันทิยา จันทร์อ่อน และสุจิต ศรีบ้านโพน (2545, หน้า 227-229) ได้ศึกษา รูปแบบศิลปะและการจัดการผ้าไหมแพรวาสายวัฒนธรรมผู้ไท จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองของชุมชนและท้องถิ่น พบว่า รูปแบบศิลปะผ้าไหมแพรวามี 3 ลักษณะคือ ผ้าทอล่วง ผ้าจกดาว และผ้าเกาะ ผ้าแต่ละชั้นมีกำเนิดมาจากผ้าแพรวาแบบดั้งเดิม ซึ่งเป็นผ้าที่ทอด้วยวิธีการใช้นิ้วเกี่ยวเกาะ โดยมีไหมสีพื้นคือ สีแดงเข้ม อันเป็นที่เกิดจากการย้อมด้วยครั่ง ชาวผู้ไทใช้เป็นผ้าสไบเฉียงเพื่อไปร่วมพิธีการสำคัญ เช่น การแต่งงาน พิธีทำบุญทางศาสนา ส่วนการจัดการการผลิตผ้าไหมแพรวา เนื่องจากผ้าแพรวาได้รับความสนใจมากขึ้น ในขั้นตอนการผลิตเชิงอุตสาหกรรม จึงได้ใช้วิธีสังเคราะห์เส้นไหมแทนการเลี้ยงไหม และได้ถ่ายทอดกระบวนการผลิตไปสู่ชุมชนอื่นด้วย มีการพัฒนารูปแบบด้วยการประยุกต์ขนาดและสีผ้า รวมทั้งการนำมาใช้ตัดชุดสำหรับบุคคลนอกเผ่าผู้ไทและสอดคล้องกับงานวิจัยของโสภิตา ขงยอด (2545, หน้า 142-150) ได้ศึกษากระบวนการพัฒนาการทอผ้ามัดหมี่ของชาวบ้านกำพี้ ตำบลกำพี้ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม พบว่า การทอผ้ามัดหมี่ของชาวบ้านเริ่มจากการสืบทอดจากบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้หญิง ส่วนผู้ชายจะช่วยเหลือเตรียมอุปกรณ์ในการทอผ้า เช่น กี่ฟืม กระสวย ฯลฯ ในสมัยก่อนจะทอผ้าสำหรับใช้ในชีวิตประจำวันของครอบครัว ใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ และใช้ในพิธีทางพุทธศาสนา ชาวบ้านจะผลิตเส้นไหมเอง ใช้สีธรรมชาติ ใช้ก่ทอมือในการทอผ้า

3. การพัฒนาลวดลายผ้าไหมพื้นบ้านที่ยังคงเอกลักษณ์ ชุมชนชาวไทยภูเขาอีสานใต้ พบว่า ทั้ง 3 ชุมชนมีวัฒนธรรมการทอผ้าไหมพื้นบ้านที่มีกระบวนการผลิตที่มีคุณค่าและสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับวิถีวัฒนธรรมในสังคมปัจจุบัน บนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชนหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมของทุกคนในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่ไม่มี ความขัดแย้ง หรือมีความขัดแย้งแต่พร้อมต่อการแก้ไขเปลี่ยนแปลง รับผิดชอบต่อคำปรึกษาหรือคำแนะนำเป็นทิศทางของการมีส่วนร่วมเพื่อการปฏิบัติด้านเดียวหรือการนำเสนอซึ่งความคิดเห็นในการดำเนินการตามกระบวนการทอผ้าไหมจนเกิดลวดลายที่ประยุกต์ผสมผสานลวดลายดั้งเดิมจำนวน 8 ลาย และมีการประยุกต์วิถีชีวิตของชาวไทยภูเขาผสมผสานลวดลายดั้งเดิมกับลายที่พัฒนาขึ้นมาใหม่ จำนวน 8 ลาย ส่วนการถ่ายทอดความรู้ยังคงนิยมถ่ายทอดโดยวิธีการสอน การบอกต่อ ๆ กันไป ซึ่งทำให้มีความรู้ในขั้นตอน

หลายด้าน เช่น การคัดลาย การเก็บตะกอดอก การมัดหมี่ การข้อมสี่ และการพัฒนาลวดลายผ้าไหมพื้นบ้านที่คงเอกลักษณ์ชาวไทยภูเขา เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตซึ่งบอกถึงวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี สอดคล้องกับงานวิจัยของโสภิตา ขงยอด (2545, หน้า 142-150) ลวดลายที่ใช้ในการทอผ้าไหมพื้นบ้านมี 4 ชนิด ได้แก่ 1) ลวดลายที่เกิดจากการเลียนแบบธรรมชาติ 2) ลวดลายที่เกิดจากความเชื่อ ความศรัทธาในพุทธศาสนา 3) ลวดลายที่เกิดจากจินตนาการของผู้ทอ 4) ลวดลายที่เกิดจากการเลียนแบบสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน กระบวนการพัฒนาการทอผ้า เริ่มจากมีการรวมกลุ่มทอผ้า และได้เข้าเป็นสมาชิกโครงการศิลปาชีพได้รับการอบรมและการพัฒนาในด้านเครื่องมือทอผ้า การเตรียมเส้นด้าย การข้อมสี่ การออกแบบลวดลายและเทคนิคการทอ ทำให้ปัญหาเรื่องวัตถุดิบและปัญหาการตลาดหมดไป ช่างทอผ้าที่ได้รับการอบรมการทอผ้าแล้วจะถ่ายทอดความรู้ให้ลูกหลาน ญาติพี่น้อง และเยาวชนเพื่อการอนุรักษ์และสืบทอดการทอผ้าของชุมชนและคำนึงถึงสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป โดยรู้จักปรับปรุงและพัฒนารูปแบบดั้งเดิมของผ้าพื้นเมืองให้สอดคล้องกับสภาพทางสังคม อีกทั้งยังรักษาของเดิมที่เป็นอดีตไว้ และเผยแพร่ผลงานผ้าไหมพื้นเมืองไปสู่ชุมชนหรือท้องถิ่น รวมทั้งมีการรับเอารูปแบบผ้าไหมพื้นเมืองของท้องถิ่นอื่นเข้ามาประยุกต์ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของผ้าพื้นเมืองในแต่ละท้องถิ่นให้เหมาะสมกับยุคสมัย สอดคล้องกับวิจิตร ศรีสุวิธานนท์ (2547, หน้า 23-24) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ได้รับการสืบทอดโดยบุคคลผู้มีความรู้ ความสามารถ มีประสบการณ์ และชำนาญในสาขาของภูมิปัญญาต่าง ๆ ความรู้ดังกล่าวเป็นความรู้ที่มีนำมาปฏิบัติมีผลผลิตที่เป็นรูปธรรม เป็นความรู้ที่สำคัญในการดำรงชีวิตของคนไทยในท้องถิ่น ความรู้ความสามารถดังกล่าว เป็นสิ่งที่ตั้งสมมานานเป็นโครงการสร้างความรู้ที่มีหลักการ มีเหตุผลในตัวเองซึ่งสมควรยิ่งที่นำศึกษา อนุรักษ์และสืบทอดผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นที่สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือครุภูมิปัญญานั้น มีจำนวนมากในท้องถิ่นแต่ละท่านต่างมีความรู้ความสามารถ มีประสบการณ์ มีผลงานเพื่อแก้ไขปัญหาจัดการ และการปรับตัวในด้านการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันไปในหลายด้านหลายสาขา เป็นต้นว่า สาขาการเกษตรกรรม สาขาคหกรรม สาขาศิลปกรรม ซึ่งสาขานี้แบ่งประเภทผู้ที่มีความสามารถ ประสบการณ์ ผลงานโดดเด่นแล้วยังสอดคล้องงานวิจัยของทัศนีย์ บัวระภา (2541, หน้า 2-41) ได้ศึกษา ลวดลายผ้าของชนไท - ลาว ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการวิจัยพบว่า การออกแบบลวดลายผ้าจะเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อ ลวดลายต่าง ๆ ที่ถักทอลงบนผืนผ้าด้วยเทคนิควิธีการทอต่าง ๆ ล้วนเป็นงานศิลปกรรมที่เกิดจากภูมิปัญญาของมนุษย์ เป็นเครื่องหมายที่แสดงสัญลักษณ์ ความเชื่อความคิดและจินตนาการโดยอาศัยการเลียนแบบธรรมชาติ ไม่ว่าจะมาจากพืชจากสัตว์และสิ่งแวดล้อมอื่นที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์ ทำให้เกิดเป็นแนวคิดและการผลิตผ้าขึ้นใช้รูปแบบต่าง ๆ การที่เรารู้จักการปรับตัวอยู่ร่วมกับผู้คนในสังคม มีการติดต่อสัมพันธ์กัน มีการรู้จัก

สมาคมเกิดการยอมรับในขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมที่ดั้งเดิม รู้จักปรับตัวที่จะอยู่ร่วมกับ สิ่งแวดล้อม จนเกิดการหล่อหลอมเป็นดุลยภาพแห่งอัตลักษณ์ที่ลึกซึ้งกลมกลืน มีการจดจำภูมิปัญญา ความรู้ที่พบเห็นนำมาปรับประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของคน เป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติจนเกิด เป็นวัฒนธรรมอันงดงามที่ส่งทอดมาหลายชั่วอายุคน ซึ่งหากจะถามว่างานหัตถกรรมผ้าไหมพื้นเมือง ของชาวไทยภูเขาอีสาน ได้นั้นเริ่มมีมาตั้งแต่เมื่อใด ใครเป็นผู้ริเริ่ม ชาวบ้านก็ให้คำตอบไม่ได้ว่ามีมา ตั้งแต่สมัยใด เพียงแต่รู้ว่าเมื่อชาวบ้านเกิดมาก็เห็นว่า ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ก็ล้วนทำงานทอผ้าไหม อยู่แล้วที่ลานใต้ถุนบ้านก็จะเห็นมีอุปกรณ์ในการทอผ้าอยู่แล้ว ส่วนการเรียนรู้เรื่องการทอผ้า นั้น ทั้งได้แบบแผนแบบอย่างมาจากปู่ ย่า ตา ยาย และพ่อ แม่ และนำมาประยุกต์ร่วมกับภูมิความรู้ที่ได้ จากการเรียนรู้ลองผิดลองถูกด้วยตนเอง จนเกิดผืนผ้าและลวดลายตามที่ต้องการ สอดคล้องกับ การศึกษาของพนารัตน์ เดชกุลทอง (2552, หน้า 97-123) ได้ทำการวิจัยและพัฒนากระบวนการทอ ผ้าพื้นบ้านในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง: กรณีศึกษาในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว พบว่า ผลการศึกษาบริบทชุมชน บริบทกลุ่มทอผ้าและการเปลี่ยนแปลงกระบวนการ ทอผ้า บ้านนาเสียวเป็นหมู่บ้านที่มีการทอผ้าไหมพื้นบ้านแบบครบวงจรมาตั้งแต่โบราณ สามารถ แบ่งได้เป็น 3 ยุค ได้แก่ ยุควิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวนา ยุคสืบทอดภูมิปัญญา และยุคการพัฒนาอย่าง ต่อเนื่อง มีการทอผ้าไหมมัดหมี่ลายโบราณและลายประยุกต์ แต่ไม่มีลายที่โดดเด่นเป็นอัตลักษณ์ ของชุมชน ส่วนบ้านห้วยหงษ์ เป็นชุมชนมีลักษณะเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท และไม่มี การปลูก หม่อนเลี้ยงไหมช่างทอผ้า มีความเชี่ยวชาญในการทอผ้าโดยใช้เทคนิคการจก การขีด การทอมุก และการมัดหมี่และย้อมด้วยสีธรรมชาติร้อยเปอร์เซ็นต์ และผลการศึกษาวิถีการทอผ้าพื้นบ้านและ ภูมิปัญญาการทอผ้าที่บ้านนาเสียวเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านจากอดีตจนถึงปัจจุบันและ เป็นอุตสาหกรรมในครอบครัว กระบวนการผลิตผ้าไหมเริ่มตั้งแต่การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมจนถึง การทอเป็นผ้าไหมมัดหมี่ส่วนที่ศูนย์ฝึกอบรมวิชาชีพห้วยหงษ์สำหรับผู้หญิง เป็นธุรกิจเอกชน กระบวนการทอผ้าจะคล้ายกับบ้านนาเสียวแต่จะใช้เทคนิคการทอผสมผสานระหว่าง การจก การขีด การทอมุก และการมัดหมี่ การทอผ้า ในด้านการพัฒนากระบวนการทอผ้าพื้นบ้าน โดยการมีส่วนร่วม ระหว่างประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยใช้วิธีการระดมความเห็น เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาร่วมกันระหว่างประเทศไทย และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมีกิจกรรมการประชุมร่วมกันในประเทศไทย และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีการออกแบบลวดลายผ้าไหมมัดหมี่อัตลักษณ์ชุมชน โดยเน้นการอนุรักษ์ลวดลายโบราณและย้อม ด้วยสีธรรมชาติแบบแรกได้แก่ ผ้าไหมมัดหมี่ลายช่อดอกขจร และแบบที่สอง ได้แก่ ผ้าไหมมัดหมี่ ลายเกลียวไหม ซึ่งเป็นการทอผ้าลายโบราณจำนวน 11 ลายในผ้าชิ้นใหม่ผืนเดียวส่วนการทอดินซิ่น มีทั้งการทอเป็นผืนเดียวกับตัวซิ่น ซึ่งเป็นแบบดั้งเดิม และมีการประยุกต์ใช้ดินซิ่นของลาวมาต่อเป็น

ดินชั้นของผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าไหมมัดหมี่ลายอัตลักษณ์ทั้งสองแบบ ได้รับการยอมรับจากประชาชนในชุมชนและได้นำไปเป็นแบบสำหรับทอสวมใส่ การทอผ้าไหมลวดลายดั้งเดิมของชุมชนชาวไทย กว้างสอดคล้องกับผลการศึกษาของประไพ ทองเจริญ (2548, หน้า 123-124) มีความสอดคล้องกัน โดยที่มีการผลิตซ้ำตามวิถีชีวิตชุมชนจัดได้ว่าเป็นภูมิปัญญาผ้าพื้นบ้านที่แสดงถึงความเป็นตัวตนได้ มีการกำหนดกรอบมาตรฐานผ้าพื้นบ้านเพื่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นหลักการที่กำหนดด้วยความร่วมมือจากเครือข่ายองค์กรชุมชนเครือข่ายผู้ผลิตบนฐานคิดของภูมิปัญญาผ้าทอพื้นบ้านดั้งเดิม เป็นกรอบมาตรฐานที่ครอบคลุมมิติชุมชน มิติสิ่งแวดล้อม และมิติเอกลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมที่เกิดจากการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม โดยตรงจากผู้ทอ ผู้ขาย และผู้ใช้ได้บทสรุปมาตรฐานเพื่อสร้างความชัดเจนให้กับผ้าทอพื้นบ้านเพื่อสิ่งแวดล้อม 7 ประการดังนี้ คือ 1) ใช้เส้นใยธรรมชาติ 2) ย้อมสีธรรมชาติ 3) ทอด้วยกี่พื้นบ้าน ใช้เครื่องมือจากเทคโนโลยีพื้นบ้าน 4) ทอด้วยฝีมือ มีพัฒนาการของฝีมือ 5) ผืนผ้าบอกเรื่องราวและมีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น 6) มีความเป็นกลุ่มผู้ผลิต 7) กระบวนการผลิตมีความปลอดภัยต่อสุขภาพของผู้ผลิตผู้ขาย ผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม แล้วยังสอดคล้องกับงานวิจัยของฤทัยรัตน์ แผนทอง (2551, หน้า 144-165) ได้ศึกษาการเพิ่มผลผลิต ผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือของกลุ่มทอผ้าบ้านแม่แรง ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการดำเนินงานเพื่อเพิ่มผลผลิตผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือของกลุ่มทอผ้าบ้านแม่แรง มีการคัดเลือกและตรวจสอบวัตถุดิบ แรงงาน วัสดุ อุปกรณ์ และเครื่องมือมีการควบคุมกระบวนการผลิตอย่างเป็นระบบเพื่อให้ส่งมอบได้ทันเวลา มีการใช้ทรัพยากรการผลิตอย่างประหยัดและคุ้มค่าเพื่อลดต้นทุน จัดสภาพแวดล้อมในการทำงานและให้สวัสดิการแก่สมาชิกกลุ่มอย่างเหมาะสม ดำเนินงานด้วยความซื่อสัตย์และรับผิดชอบปัญหาในกระบวนการดำเนินงานเพื่อเพิ่มผลผลิต ผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือของกลุ่มทอผ้าบ้านแม่แรง กล่าวโดยสรุปเชิงแนวคิดและทฤษฎีในการวิจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนชาวไทยอยู่ในการพัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอได้แสดงให้เห็นถึง ความสำคัญและความสัมพันธ์ของชาวบ้านและผ้าทอพื้นบ้าน ตามแนวคิดเพราะผ้าทอพื้นบ้านในอดีตที่เคยเป็นผ้าห่ม ได้กลายมาเป็น “สินค้า” เช่นเดียวกับการศึกษาของวัฒนะ วัฒนาพันธ์ (2544 หน้า 173-178) กล่าวว่า การแต่งกายเป็นวัฒนธรรมที่สามารถเป็นเครื่องหมายทางสังคมที่ใช้บอกความแตกต่างของกลุ่มคนในชุมชน โดยสามารถเป็นเครื่องหมายของอัตลักษณ์ (Identity) ทางวัฒนธรรมของมนุษย์ เป็นเขตแดน (Boundary) ที่บ่งบอกพื้นที่อาณาบริเวณชุมชนของตนเอง โดยมีต้องขีดเส้นพักเขตแดนแล้ว ผ้าแต่ละผืนที่มนุษย์ทอขึ้นมาจะถูกกำหนดบทบาทและสถานะ โดยผู้ที่ครอบครองและใช้ประโยชน์ ผ้าผืนนั้น บทบาทและสถานะของผ้าที่กำหนดขึ้นมีความเชื่อมโยงกับแบบแผนการดำเนินชีวิต อันเป็นเครื่องสะท้อนวัฒนธรรมของคนกลุ่มนั้น ซึ่งไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่ แต่มีความแปรเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ดังนั้นการศึกษาความเข้าใจเกี่ยวกับลวดลายผ้าไหมที่เป็นเสมือนเครื่องหมายที่

แสดงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของแต่ละสังคม แต่ละท้องถิ่น จึงต้องทำความเข้าใจถึงกระบวนการ สืบทอด หรือผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกคนรุ่นหนึ่ง ซึ่งการสืบทอดวัฒนธรรม ดังกล่าวจะมีการปรับตัวตลอดเวลาตามอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ที่ส่งผลโดยตรงต่อวิถีชีวิตของคนในสังคม หรือท้องถิ่นนั้น ๆ ดังนั้นลวดลายผ้าไหมแต่ละผืนที่พบ ในช่วงเวลาที่แตกต่างกันจึงเป็นหลักฐานที่แสดงเรื่องราวมากมายที่ได้ตอบกันระหว่างวัฒนธรรม ภายในท้องถิ่น กับวัฒนธรรมที่เข้ามาครอบงำจากภายนอก ขณะเดียวกันมิติของวัฒนธรรมในฐานะ พลังที่สร้างสรรค์

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ในการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมพื้นบ้าน ของกลุ่มชาวไทยภูเขา ในอีสานใต้ ครั้งต่อไปนั้น ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. ควรศึกษารวบรวมองค์ความรู้ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านเกี่ยวกับการทอผ้าไหม พื้นบ้านในแต่ละภูมิภาคไว้อย่างเป็นระบบ อันจะทำให้คนในท้องถิ่นเกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญา ของท้องถิ่นตนเอง และเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาอาชีพ การทอผ้าไหม มากยิ่งขึ้น
2. ควรศึกษารวบรวมลวดลายดั้งเดิมของผ้าไหมพื้นบ้านที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ในแต่ละภาคของประเทศไทย
3. ควรมีการศึกษาวิจัยรูปแบบหรือแนวทางการพัฒนาลวดลายผ้าไหมเปรียบเทียบ ระหว่างประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อศึกษาจุดเริ่มต้นของกระบวนการผลิตและรูปแบบ การผลิตระดับชาติขึ้นว่าได้มีการพัฒนากระบวนการผลิต และรูปแบบการผลิตในรูปแบบอย่างไร และสามารถเชื่อมโยงต่อแนวทาง หรือวิธีการค้าขายขึ้นระหว่างประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน
4. จัดตั้งแหล่งเรียนรู้ภายในชุมชน โดยรวบรวมลวดลายดั้งเดิมของผ้าไหมพื้นบ้านดั้งเดิม ที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในอดีต

บรรณานุกรม

- กนกวรรณ ระลึก. (2542). *การฟื้นตนเองของชาวไทยภูเขา*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- กรมการพัฒนาชุมชน. (2547). *เอกสารแนวคิด แนวทาง และกรณีตัวอย่างการดำเนินงานศูนย์ประสานงานเครือข่ายองค์กรชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพชุมชนกรมการพัฒนาชุมชน.
- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมวิชาเกษตร สถาบันวิจัยหม่อนไหม. (2547). *100 ปี หม่อนไหม สายใยแผ่นดิน*. กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2549). *แนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- _____. (2551). *หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กฤษณา วงษาสันต์. (2542). *วิถีไทย กลุ่มสถาบันราชภัฏภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. กรุงเทพฯ: เวิร์คเวฟเอ็ดดูเคชั่น.
- กองงานวิขาเขต. (2550). *การศึกษาวิจัยสภาพการดำเนินงานของผู้ผลิตวัตถุดิบ ช่างทำผลิตภัณฑ์ผู้ทอและผู้บริโภคผ้าไทย*. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี.
- กาญจนา เกียรติมนิรัตน์. (2546). *ภูมิปัญญาในการทอผ้าพื้นเมืองภาคเหนือ: รูปแบบการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย*. ปรินญาณิพนธ์ปรินญาคุณฐิบัณฑิต, สาขาวิชาอาชีวศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2551). *การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: กองตลาดภาคเหนือการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- โกวิท พวงงาม. (2545). *การปกครองส่วนท้องถิ่น: ปราบปรามการที่ดำรงอยู่และเคลื่อนไหวเพื่อพัฒนาในอนาคต*. ใน *การประชุมรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์แห่งชาติครั้งที่ 3* กรุงเทพฯ: สำนักคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- คณะกรรมการประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. (2544). *วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกถึกษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดศรีสะเกษ ดำเนินเมืองศรีสะเกษ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2543). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกถึกษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสุรินทร์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.

- คณะอนุกรรมการดำเนินงานตามโครงการจัดตั้งเครือข่ายองค์ความรู้ชุมชนมุ่งสู่การเป็น Knowledge-Based OTOP ประเภทผ้า/ เครื่องแต่งกาย จังหวัดอุดรธานี. (2549). *การวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มทอผ้าอ้อมครามหมักโคลน บ้านพรพิบูลย์ อำเภอพิบูลย์รักษ์ จังหวัดอุดรธานี*. ม.ป.ท.
- จารุวรรณ ชรรมวัตร. (2538). *วิเคราะห์ภูมิปัญญาอีสาน*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- _____. (2543). *ภูมิปัญญาอีสาน (พิมพ์ครั้งที่ 3)*. อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซต.
- จิตติมา ปาลวัฒน์. (2549). *การพัฒนาหลักสูตรโครงการวิชาชีพ เรื่อง การทอผ้าพื้นเมืองระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ*. ม.ป.ท.
- จิรประภา อัครบวร, บุญอนันต์ พิณทรัพย์ และสมบัติ กุสุมาวลี. (2545). *งานวิจัยยุทธศาสตร์ชุมชนเข้มแข็งด้วยการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์: กรณีศึกษาตำบลบางพระจังหวัดฉะเชิงเทรา*. โครงการสนับสนุนงานวิจัยโดยสำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- จิราภรณ์ อรัณยธนาค. (2536). *การศึกษาผ้าโบราณ สมัยอยุธยาตอนปลาย ถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น จากผ้าห่อคัมภีร์*. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม.
- จิราภา ดวงผุย. (2548). *แนวทางการเพิ่มขีดความสามารถในการจัดการด้านการผลิตของเครือข่ายกลุ่มทอผ้าอ้อมสี่ธรรมชาติด้านหนองนาคำ หมู่ที่ 1 ตำบลหนองนาคำ กิ่งอำเภอนองนาคำ จังหวัดขอนแก่น*. รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการพัฒนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- เจริญ ไวรวิจกุล. (2539). *ชาติพันธุ์วิทยาชาวถ้ำน้ำมูล*. *คอกตัวป่า*, 9(1), 22-27.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. (2546). *การบริหารการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- แจ่มจันทร์ ณ กาฬสินธุ์. (2547). *รายงานวิจัย การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาวัตถุดิบและกระบวนการผลิตให้ได้มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน: กรณีศึกษาผ้าแพรวาทอมือลายดอกแก้วเบญจรัตน์ บ้านโคกกว้าง หมู่ 10 ตำบลมหาชัย อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์*. กาฬสินธุ์: มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์.
- เฉลียว บุรีภักดี. (2545). *การวิจัยชุมชน ชุมการเรียนรู้ด้วยตนเอง*. กรุงเทพฯ: สำนักมาตรฐานการศึกษา.
- ชาติชาย มณีกาญจน์. (2538). *ศักยภาพขององค์กรชุมชนในการจัดการกองทุนหมุนเวียน: กลุ่มอ้อมทรัพย์บ้านแซ่ซ้อ ตำบลห้วยยาบ กิ่งอำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน*. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- ชินรัตน์ สมสืบ. (2539). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ชิน ศรีสวัสดิ์. (2552). *การมีส่วนร่วมของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาชนบท: ศึกษากรณีบ้านดงเค็ง และบ้านชุมแสง อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์*. ปรินญาณิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยคดีศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ชูเกียรติ ลีสวรรณ์. (2535). *ผลการวิจัยเรื่องระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นชนบท*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จิตติรัตน์ เวทย์ศิริยานันท์. (2545). *ความเชื่อเรื่องปฏิตาตะกวดกับวิถีชีวิตของชาวกูยบ้านครึม ตำบลครึม อำเภอศรีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์*. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ณัฐภัทร จันทวิช. (2530). *ผ้ากับขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมในสมัยอยุธยา*. ใน *ผ้าใหม่ พัฒนาการทางอุตสาหกรรมและสังคม*. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินติ้งกรุฟ.
- _____. (2548). *ผ้าทอพื้นเมืองภาคเหนือ*. กรมศิลปากร: โรงพิมพ์ดอกเบญจ.
- ณัฐดี พัฒนโพธิ์. (2545). *การศึกษาและพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าข้อมสีจากธรรมชาติเพื่อธุรกิจ ชุมชน กุดตาไถ่ กิ่งอำเภอนาคู จังหวัดกาฬสินธุ์*. กาฬสินธุ์: มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์.
- คุณฎี กาท่อนศรี และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2530). *การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ในหมู่บ้านอีสาน: ศึกษากรณีหมู่บ้านชาวเขอ*. ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- เดิม วิภาคย์พจนกิจ. (2546). *ประวัติศาสตร์อีสาน (พิมพ์ครั้งที่ 4)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ทัศนีย์ ทองไชย. (2542). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นการจัดการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา*. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- เทอดชาย เอี่ยมถำนำ. (2542). *ความทันสมัยและพิธีกรรมทางศาสนาของกลุ่มชาติพันธุ์เขอ: กรณีศึกษาหมู่บ้านสำโรงโคเคาะ จังหวัดศรีสะเกษ*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ชนพร เวทย์ศิริยานันท์. (2548). *ภูมิปัญญาผ้าไหมของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร บ้านท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.
- ธวัช ปุณโณทก. (2526). *พื้นเวียง: การศึกษาประวัติศาสตร์และวรรณกรรมอีสาน*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. (2540). *วรรณคดีอีสาน: ความสัมพันธ์ของวรรณคดีล้านช้างและวรรณคดีไทย*. วารสารวิจัย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 6-12.

- ชวิช ปุณโณทก. (2547). ภูมิปัญญาชาวบ้านอีสาน: ทัศนะของอาจารย์ปรีชา พิณทอง. ใน เสรี
พงศ์พิศ. (บรรณาธิการ), *ทิศทางหมู่บ้านไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมู่บ้าน.
- นพวรรณ สิริเวชกุล. (2543). *กรณีศึกษาการพัฒนาทางสังคมของชาวกูยที่บ้านศาลาบ อำเภอท่าตูม
จังหวัดสุรินทร์*. ม.ป.ท.
- นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. (2538). *แนวทางในการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน*.
กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- _____. (2547). *การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง*. กรุงเทพฯ:
ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นันทสาร สีสลับ. (2542). ภูมิปัญญาไทย. ใน *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์
ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- นิคม ชมภูหลง. (2542). *การสร้างและพัฒนาหลักสูตร โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มการทำงานพื้นฐาน
อาชีพ (ฉบับปรับปรุง)*. มหาสารคาม: หน่วยศึกษานิเทศก์ สำนักงานการประถมศึกษา
จังหวัดมหาสารคาม.
- _____. (2545). *วิธีการและขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและวิธีการจัดทำหลักสูตร
สถานศึกษา*. กรุงเทพฯ: ชารอักษร.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2546). *คิดในคอก (ตน) ว่าด้วยวัฒนธรรมและวิถีคิด*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- นิยพรรณ วรรณศิริ. (2540). *มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์.
- นิรมล ไชยสถิตวานิช. (2549). *แนวทางการพัฒนากลุ่มทอผ้า บ้านแม่วังช้าง ตำบลพระธาตุจิงแกง
อำเภोजุน จังหวัดพะเยา. การค้นคว้าแบบอิสระศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชา
การบริหารการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*.
- นิธิ สุขสวัสดิ์. (2547). *เปรียบเทียบพิธีกรรมการแต่งงานของกลุ่มชาติพันธุ์กูย และเขมร
บ้านโพหนองกับบ้านโจรก ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์. วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยคดีศึกษา เน้นสังคมศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย,
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*.
- นิรันดร์ จงวุฒิเวช. (2550). *กลา พัฒนาการ (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: บริษัท ไร่ไทยเพรส จำกัด.
- เนติ โชติช่วงนิธิ. (2544, 17 ธันวาคม). *กูย (ช่วย) บ้านปราสาท วัฒนธรรมผสมกลมกลืน, สยามรัฐ*.
- บัณทร อ่อนคำ และสามารถ ศรีจพวงศ์. (2544). *การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม*.
เชียงใหม่: บีเอส การพิมพ์.
- บุญสนอง บุญโยทยาน. (1972). *การผสมผสานกลมกลืนทางวัฒนธรรม*. ม.ป.ท.

- ประการ คุณารักษ์. (2545). *กระบวนการถ่ายทอดความรู้การทอผ้าไหม: กรณีการทอผ้าไหม บ้านตาหยวก ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด*. ปรินิพนธ์ปริญา มหาบัณฑิต, สาขาวิชาสังคมศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ประคอง นิมนานเหมินทร์. (2545). *นิทานพื้นบ้านศึกษา (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประไพ ทองเชิญ. (2548). *นี่คือ...ผ้าทอพื้นบ้าน*. เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์.
- ประโยชน์ อุคมเดช. (2545). *จิตวิญญาณและความเชื่อชาวภูบ้านธาตุสูงสิงห์. ใน วัฒนธรรม ลุ่มแม่น้ำมูล*. กรุงเทพฯ: สารมวลชน.
- ปราณี วงษ์เทศ. (2539). *เช่นตะกวด: พิธีกรรมของชาวภูบ้านดุม, ศิลปวัฒนธรรม, 17(11), 84-91*.
- ปรีชา วัลย์เสถียร, พระมหาสุทนต์ อบอุ่น และชลกาญจน์ ฮาชันนารี. (2546). *กระบวนการและ เทคนิคการทำงานของนักพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ปรีชา อุยตระกูล และนฤมล ปิยวิทย์. (ม.ป.ป). *ภูมิปัญญาชาวบ้าน นครราชสีมา*. กรุงเทพฯ: ชมรม ภาษาอังกฤษประเทศไทย.
- ปิยพันธ์ แสนทวิสุข. (2546). *การประพันธ์เพลง*. กาลสินธุ์: ประสานการพิมพ์.
- ผ้าไหม: เครื่องนุ่งห่ม. (2542). *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย. ภาคอีสาน, 8, 2780*.
- พงศ์ศิริ นาดพงศ์. (2536). *อันเนื่องมาจากกลดลายและสีสันบนผืนผ้าไทพื้นเมืองในภาคกลาง*. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- พงษ์สวัสดิ์ สวัสดิพงษ์. (2529). *จิตวิทยาสังคมของจอร์จ เฮอร์เบิร์ต มึด*. กรุงเทพฯ: คณะสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พนอ กำเนิดกาญจน์. (2520). *บ้านเชียงที่โลกลืม 7000 ปี*. กรุงเทพฯ: เอเชียการพิมพ์.
- พนรัตน์ เดชกุลทอง. (2553). *การวิจัยและพัฒนากระบวนการทอผ้าพื้นบ้าน ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง กรณีศึกษาในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว*. ปรินิพนธ์ปริญา คุยฎบัณฑิต, สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนากลุ่มภูมิภาค, มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย
- พัฒนา กิตติอาษา. (2546). *ท้องถิ่นนิยม*. กรุงเทพฯ: โอเอสพริ้นติ้งเฮาส์.
- พิทยา ว่องกุล. (2552 ก). *เครื่องมือทางวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: ศูนย์สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ.
- _____. (2552 ข). *ภูมิปัญญาชาวบ้าน วัฒนธรรมไทย ปัญหาสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ.
- พิมพ์ใจ กัณชนะ และวิทยา ใจคำ. (2542). *ผ้าฝ้ายทอฝีมือพื้นบ้านเมืองคอบเต่ากับการอนุรักษ์ และฟื้นฟูวัฒนธรรม*. *ไทยนิวส์*. 3.

- พิสิฎฐ์ บุญไชย. (2545). ชาวบรูจจังหวัดมุกดาหาร. *สารวิจัยศิลป์*, 2(2), 5-17.
- พินาลิน สาริยา. (2549). *การออกแบบลวดลาย*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ไพฑูริย์ มีกุล. (2527). *ประวัติศาสตร์สังคมวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ศึกษากรณีหัวเมืองเขมรป่าดอย สุรินทร์ สังขะและอุบลราชธานี*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ.
- _____. (2531). การศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ชาวกวย. *แกลลอคเข้าออก*, 2(1), 1-5.
- _____. (2533). *วัฒนธรรมแม่น้ำมูลเชิงชาติพันธุ์วิทยาและประวัติศาสตร์ กรณีการผสมผสานกลมกลืนของกลุ่มชาติพันธุ์กวย เขมร และลาว วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล*. กรุงเทพฯ: สारมวไลชน.
- _____. (2539). *มนุษย์กับสังคม*. กรุงเทพฯ: คณะศิลปศาสตร มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- _____. (2547). *ไทยกวย: ชนพื้นเมืองดั้งเดิม*. *อาศรมวัฒนธรรม*, 4(1), 12-15.
- มงกุฎ แก่นเดีว. (2529). *วัฒนธรรมกวย (ลว) กับงานพัฒนา*. *แชนชาย*, 3(3), 8-12.
- มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2544). *ผ้าทอพื้นเมือง: การสำรวจผู้ผลิตผู้ทั่วประเทศ*. นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์.
- มาโนช กงกะนันท์. (2549). *ศิลปะการออกแบบ*. กรุงเทพฯ: ส. เอเซีย เพรส.
- ยศ สันตสมบัติ. (2540). *มนุษย์กับวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. (2542). *ความหลากหลายของชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน*. เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์.
- ยิ่งยง เทาประเสริฐ และอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. (2542). *ภูมิปัญญาล้านนาในมิติวัฒนธรรม*. เชียงใหม่: คณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ.
- ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์. (2537). *การศึกษาการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการศึกษานอกระบบโรงเรียนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ยุพินศรี สายทอง. (2528). *งานทอ*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- รุ่ง แก้วแดง. (2543). *ประวัติการศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- ฤทัยรัตน์ แสนทอง. (2551). *การเพิ่มผลผลิตผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือของกลุ่มทอผ้าบ้านแม่แรง ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูนเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาอาชีวศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วัฒน์ จูทะวิภาต. (2545). *ศิลปะพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: สิปปประชา.
- วิจิต นันทสุวรรณ และจ่านงค์ แรกพินิจ. (2541). *บทบาทของชุมชนกับการศึกษา*. ใน *รายงานการศึกษาวิจัยเสนอสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ*. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.

- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2530). *ผ้าไทย: พัฒนาการอุตสาหกรรมและสังคม*. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป.
- _____. (2531). *ผ้าไทย*. กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา.
- _____. (2542). *ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ป่าฉะ.
- _____. (2545). *หัตถกรรมไทย*. กรุงเทพฯ: บริษัทไทยประกันชีวิต.
- _____. (2550). *สารานุกรมผ้าและเครื่องถักทอ*. กรุงเทพฯ: จัดพิมพ์โดยด้านสุทธาการพิมพ์.
- วิระ สุตสังข์. (2542). การเล่นสะเองของชาวภูษีสะเกษ: สังคม วัฒนธรรม ประเพณี. *เมืองโบราณ*, 25(24), 12-16.
- _____. (2543). ชาวทวย-เขมร รำดำตะ เล่นตรีดที่ศรีสะเกษ. *เมืองโบราณ*, 26(1), 118-121.
- ศิริพรรณ สิทธิพงษ์, ฌัญวูฒิ ฌ ปิ่น และทิพยาภรณ์ มานะจตุติ. (2542). *ภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิตของชุมชนตำบลสะลาอ อำเภอมะริมจังหวัดเชียงใหม่*. เชียงใหม่: สำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ศักดิ์ชัย เกียรติจินดา. (2546). *ความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าศิลปกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเองและความผูกพันกับชุมชน*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริ ผาสุก. (2536). *สุรินทร์ มรดกโลกทางวัฒนธรรมในประเทศไทย*. สุรินทร์: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์ ชมรมหัตถกรรมพื้นบ้านไทย พ.ศ. 2536.
- _____. (2545). *ผ้าไหมพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ศิริพงษ์ นวลแก้ว. (2540). *การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการศึกษา จังหวัดแม่ฮ่องสอน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศิริเพ็ญ เนื่องจางค์. (2542). *การมีส่วนร่วมของพนักงานในการพัฒนาวัฒนธรรมองค์การ: ศึกษาเฉพาะกรณี โรงไฟฟ้าบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา*. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สุภชัย สิงห์ชะบุตร, นันทิยา จันทร์อ่อน และสุดใจ ศรีบ้านโพน. (2545). *รายงานการวิจัย เรื่อง รูปแบบศิลปะและการจัดการผ้าทอที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองของชุมชน และท้องถิ่น: ศึกษากรณีผ้าไหมแพรวาสายวัฒนธรรมผู้ไท จังหวัดกาฬสินธุ์*. ม.ป.ท.
- ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ สุรินทร์. (2549). *คู่มือการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหม ภูมิปัญญาของเกษตรกรจังหวัดสุรินทร์*. สุรินทร์: รุ่งชนเกียรติออฟเซ็ท.
- สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล. (2544). *หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง พ.ศ. 2544*. ปทุมธานี: สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล.

- สนิท สมัครการ. (2544). *การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคม*. กรุงเทพฯ: โครงการส่งเสริมเอกสารสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- _____. (2549). *มานุษยวิทยากับการพัฒนาสังคม*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สมจิต พรหมเทพ. (2543). *บริการสื่อสารนิเทศกับการพัฒนาชนบท*. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.
- สมชาย นิลอาชี. (2532). *การสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลงของเรือนอีสาน: กรณีศึกษา บ้านหนองขาม จังหวัดกาฬสินธุ์*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สมทรง บุรุษพัฒน์. (2548). รายงานพิเศษการประชุมนานาชาติเอง ลาวศึกษา. *วารสารภาษาและวัฒนธรรม*, 24(2), 85-86.
- สมมาตร ผลเกิด. (2538). *การศึกษาแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองไผ่ อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์*. บุรีรัมย์: สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2547). *หลักการวิจัยเชิงคุณภาพกับชุมชนชาติพันธุ์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สร้อยญา แป๊ะทอง. (2544). *การศึกษากลยุทธ์ตลาดผ้าไหม: กรณีศึกษาศิลปะหัตถกรรมบ้านสามโคก ตำบลปราสาททอง กิ่งอำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์*. บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สัจญา สัจญาวิวัฒน์. (2546). *ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สามารถ จันทร์สุรย์ และประทีป อินแสง. (ม.ป.ป). *การศึกษากับศิลปะ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย (แนวทางการจัดการศึกษาด้านศิลปะ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย)*. ม.ป.ท.
- สามารถ จันทร์สุรย์. (2540). *ภูมิปัญญาไทย สมุนไพรพื้นบ้านจังหวัดยะลา*. กรุงเทพฯ: อินเทอร์เน็ต คอร์ปอเรชั่น.
- สายสุนีย์ ปวดีนันท์. (2541). *ความรู้ ทักษะ และการมีส่วนร่วมทำกิจกรรมในโครงการบริหารคุณภาพทั่วทั้งองค์กรของเจ้าหน้าที่ในโรงพยาบาลทั่วไปของรัฐ*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์.
- สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนเล่มที่ 21. (2540). *ศิลปการทอผ้าไทย*. กรุงเทพฯ: ตำนานสหราชอาณาจักรพิมพ์.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2550). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบ พ.ศ. 2550 - 2554*. กรุงเทพฯ: วิ.เจ. ฟรีดิ่ง.
- สำนักงานเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน. (2548). *แนวทางการดำเนินงาน โครงการส่งเสริมกระบวนการประชาชนและวิสาหกิจชุมชน ตามโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ประจำปี 2548*. กรุงเทพฯ: กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.

- สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา สำนักงานปลัดทบวงมหาวิทยาลัย. (2546). *คู่มือหลักสูตรฝึกอบรมผู้ประเมินคุณภาพการศึกษาภายในระดับอุดมศึกษาของทบวงมหาวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- สิทธิธัญ ประพุทธนิตินิตสาร. (2544). *การพัฒนาที่ยั่งยืน: คิดใหม่ ทำใหม่ เพื่อแก้ปัญหาความล้มเหลวของระบบนิเวศน์และของสังคมมนุษย์*. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- _____. (2545). *การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม: แนวคิดและแนวปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสนับสนุนกองทุนการวิจัย.
- สิริกร ไชยมา. (2544). *ภูมิปัญญาในวิถีชีวิตล้านนา*. แพร่: โครงการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น จังหวัดแพร่.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2548). *ประเพณี 12 เดือน ในประวัติศาสตร์สังคมวัฒนธรรมเพื่อความอยู่รอดของคน*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุดารัตน์ ภัทรดุลพิทักษ์, ธิดารัตน์ เจริญเขต และประภาพร โสภภาพล. (2548). *การจัดการความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าฝ้ายข้อมสี่เปลือกไม้บ้านโนนศึกษา ตำบลนาอุดม อำเภอโพนทอง จังหวัดร้อยเอ็ด*. ร้อยเอ็ด: มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด.
- สุธรรม ธาตุทอง. (2545). *การมีส่วนร่วมของพนักงาน บริษัท เอ็ม ดี ไทยแลนด์ จำกัด ในการจัดการสิ่งแวดล้อม ตามมาตรฐาน ISO 14001*. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สุมาลย์ โทมัส. (2549). *ผ้ารุ่ง: ข้อสังเกตเกี่ยวกับผ้าทอมือในประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- สุริยา สนธิ. (2550). *ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการด้านชีวอนามัยและความปลอดภัยในการทำงาน ทอผ้า กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านดอนหลวง จังหวัดลำพูน*. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุวิไล เปรมศรีรัตน์. (2542). *ภาษาและกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคกลาง*. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง. ม.ป.ท.
- _____. (2552). *กลวิธีการสอนเพื่อพัฒนาการทางสมอง ความคิดสร้างสรรค์ และพัฒนาการทางภาษา สำหรับเด็กปฐมวัยในโครงการทวิภาษา (ภาษาไทย - ภาษามลายู) ในโรงเรียนเขตพื้นที่ 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้*. นครปฐม: ศูนย์ศึกษาและฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรม ในภาวะวิกฤต สถาบันวิจัยภาษา และวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล.

- เสรี พงศ์พิศ. (2545). วิสาหกิจชุมชนไม่ใช่ธุรกิจชุมชน. ใน *วิสาหกิจชุมชน กลไกเศรษฐกิจฐานราก*. กรุงเทพฯ: เอดิสันเพรส.
- _____. (2548). *เครือข่าย: ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง*. กรุงเทพฯ: สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน.
- _____. (2551). *แนวคิดแนวปฏิบัติยุทธศาสตร์พัฒนาท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: พลังปัญญา.
- โสภิตา ขงขอด. (2547). *การปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาระบบการผลิตผ้าทอแบบครบวงจร: กรณีศึกษาบ้านกุครึ่ง กิ่งอำเภอกุครึ่ง จังหวัดมหาสารคาม*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- หทัยรัตน์ วิจิตพรชัย. (2548). *การมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานตามระบบประกันคุณภาพภายในระดับคณะวิชาของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อภิญา เพ็ญฟูสกุล. (2546). *อัตลักษณ์*. กรุงเทพฯ: ไทเกอร์พริ้นติ้ง.
- อมรา จิวาลักษณ์. (2546). *ผ้าฝ้ายย้อนสี่ธรรมชาติดกับวิถีชีวิตชุมชนบ้านพงษ์ ตำบลบริบูรณ์ อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยศึกษา เพื่อการพัฒนา, บัณฑิตวิทยาลัย, สถาบันราชภัฏเลย.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2543). *ความหลากหลายทางวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรัญญา พงศ์สะอาด. (2544). *อิทธิพลของวัฒนธรรมท้องถิ่นต่อพฤติกรรมทางการเมือง กรณีศึกษา พิธีแห่นางแมวของชุมชนชาวภูย ตำบลเจนแวน กิ่งอำเภอศรีณรงค์ จังหวัดสุรินทร์*. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อ้อมจิต กันทาใจ. (2535). *ผ้าฝ้ายทอมือจอมทอง*. เชียงใหม่: คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อঞ্জรา ภาณูรัตน์, เกร็วจิต ศรีบุญนาถ และวารุณี สุวรรณานนท์. (ม.ป.ป.). *ผ้าไหมในวิถีไทยภูยและไทยเขมร*. สุรินทร์: รุ่งชนเกียรติออฟเซทการพิมพ์.
- อঞ্জรา ภาณูรัตน์. (2546). *ผ้าไหมในวิถีไทยภูยและไทยเขมร*. สุรินทร์: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์.
- _____. (2542). *มัดหมี่กดอก: ภูมิปัญญาผ้าทอมือ ณ บ้านสวาย*. *วัฒนธรรมไทย*, 36, 45-48.
- _____. (2548). *รายงานการวิจัยวิธีการให้การศึกษาเพื่อสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมผ้าทอมืออีสานใต้*. สุรินทร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.

- อิสรา จันทร์ทอง. (2537). *บทบาทหน้าที่ต่อชุมชนและวิถีชีวิตในพิธีกรรมของชาวกูย บ้านสำโรงทาบ ในด้านระบบความเชื่อที่เกี่ยวข้อง เพื่อทำความเข้าใจสภาพสังคมและ วัฒนธรรมของชุมชนที่ทำการศึกษา*. ปรินญามหาบัณฑิต, สาขาวิชามานุษยวิทยา ภาควิชามานุษยวิทยา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อุทัย สมวัฒน์. (2542). *ย้อนรอยวัฒนธรรมของบรรพชนอีสาน ศรีสะเกษเป็นแหล่งอารยธรรม ของชน 4 เผ่า*. *เมืองโบราณ*, 25(24), 12-16.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2544). *ภาพรวมภูมิปัญญาไทย*. กรุงเทพฯ: สายธุรกิจโรงพิมพ์.
- เอี่ยม ทองดี. (2543). *พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชน*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยภาษาและ วัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท.
- Agbayani, J. A. (1974). *Jr Popular Participation Incommunity Development, University the Phillippines*. Phillippines: Institute of Social Work and Community Development.
- Bernard, H. W. (1985). *Mental Hygiene for Classroom Teacher*. New York: McGraw-Hill.
- Bier, C. (2001). Mathematical Aspects of Oriental carpets (Special issue of Symmetry: Culture and Science). *Symmetry in Ethno mathematics*, 12(1-2), 67-77.
- Cohen & Uphoff. (1980). *Effective Behavior in Organizations*. New York: Richard D. Irwin Inc.
- Cotton, J. L. (1997). Dose Employee Involvement Work? Yes, Sometime. *Journal of Nursing Care Quality*, 12(2), 33-45.
- Fernandez, P. L. (2006). *Government Policy Towards Community Economic Development in Manitoba*. Canada: University of Manitoba.
- George, A, D. V., & Hippler, A. A. (1969). *Cultural Physiology: Comparative Studies of Human Behavior" The Handbook of Social Physiology Vol 6 Langley*. London: Addison Wesley.
- Gerdes, P. (2001). Exploring Plaited Plane Patters Among the Tonga in Inhumane (Mozambique) *Symmetry in Ethno Mathematics*, 12(1-2), 115-126.
- Lowdermilk, M., & Laitos, W. R. (1980). *Rural Sociology*. Boston: Allyn and Bacon.
- Nuntiya, H. (1998). *Strategy Formulation Through SWOT Analysis: A Case Study of Three Rural People Business Organization in Northeast Thailand*. Doctor's Thesis, Asian Institute of Technology.
- O'riordan, T. (2001). *Globalism, Localism and Identity*. London: Earthscan Publications.

Radcliffe, J. C., & Farentions, R. C. (1985). *Polymeric Explosive Power Training*. Illinois, USA: Human Kinetics.

UNICEF. (1995). *General Assembly. Program of Action for Youth to the Year 2000 and Beyond*. Retrieved May 17, 2004. n.p.

United Nation Economic and Social Council Resolution. (2007). *Thailand Human Development Report 2007: Sufficiency Economy and Human Development*. n.p.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล

แบบสัมภาษณ์เจาะลึก เป็นการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในประเด็นเกี่ยวกับบริบทกลุ่ม
ทอผ้าไหม วิธีการทอผ้าไหม และกระบวนการตีบตอการทอผ้าไหมของชุมชนชาวไทย
ลักษณะของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยแบ่งเป็น 4 ตอน ดังนี้

คำชี้แจง แบบสัมภาษณ์นี้ประกอบไปด้วย 4 ตอน

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐาน เกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ เช่น ชื่อ เพศ อายุที่อยู่อาศัย ระดับการศึกษา
และสถานะภาพในสังคม

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับประสบการณ์ในการทอผ้าไหม

ตอนที่ 3 ข้อมูลบริบทกลุ่มทอผ้า

ตอนที่ 4 วิธีการทอผ้า การอนุรักษ์ ฟื้นฟูและการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทอผ้าไหม

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐาน เกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ เช่น ชื่อ เพศ อายุที่อยู่อาศัย ระดับการศึกษา
และสถานะภาพในสังคม

1. ชื่อ – สกุล (นาย นาง นางสาว).....อายุ.....ปี
การศึกษา.....อาชีพหลักของท่าน.....
อาชีพรองของท่าน.....
ครั้งที่.....วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....
เวลา.....สถานที่.....
2. บุคคลที่ร่วมในเหตุการณ์.....
3. สภาพแวดล้อม.....

4. ปฏิกริยาของผู้ให้สัมภาษณ์

5. บันทึกพฤติกรรมและเหตุการณ์ที่สังเกตได้ในขณะสัมภาษณ์

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับประสบการณ์ในการทอผ้า

การพัฒนากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมพื้นบ้านในกลุ่มชาวไทยภูเขาอีสานใต้ ซึ่งเป็นข้อมูลประวัติชุมชน สถานที่ตั้งและสภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของชุมชน ประกอบไปด้วย ประวัติความเป็นมาในการทอ ผ้าไหม เอกลักษณะลวดลาย เทคนิคกรรมวิธีในการทอ เทคโนโลยีพื้นบ้าน และเทคโนโลยีสมัยใหม่

1. ประวัติความเป็นมาการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมพื้นบ้านในกลุ่มชาวไทยภูเขาอีสาน

1.1 การทอผ้าไหมในอดีตทำกันอย่างไร (เช่น ค้างคนค้างทอ/ ช่วยกันทอแล้วมาจัดสรรแบ่งกันทีหลัง) มีระบบ/ วิธีการจัดสรรแบ่งกันอย่างไร ในกรณีที่ทอร่วมกัน มีหลักในการใช้ประโยชน์ร่วมกันอย่างไร เพราะอะไร

.....

.....

.....

1.2 การทอผ้าไหมในอดีตมีวิธีการนำเครื่องไม้เครื่องมือและวิธีการเลือกสรรเส้นไหมหรือพันธุ์ไหมหรือไม่อย่างไร (เช่น เครื่องมือ การใช้แรงงาน การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม วิธีการคัดสรรพันธุ์) นอกจากการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมแล้ว เส้นไหมหาได้จากที่ใด ด้วยวิธีการอย่างไร ผ้าไหมที่ทอได้เพียงพอแก่การใช้สอยหรือไม่ เพราะเหตุใด ในกรณีที่ไม่เพียงพอ ทำกันอย่างไร

.....

.....

.....

1.3 การทอผ้าไหมในอดีตในรอบปีมีการแบ่งช่วงเวลาในการทอผ้าไหมหรือไม่อย่างไร (เช่น ทอตลอดทั้งปี ทอหลังจากฤดูการทำนา อื่น ๆ) และการทอผ้าไหมเป็นหน้าที่ของใคร เพราะอะไร

.....

.....

.....

1.4 การทอผ้าไหมในอดีตทอเพื่อประโยชน์อะไร (เช่น ทอเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน ทอเพื่อใช้ในพิธีกรรมและ โอกาสต่าง ๆ) พิธีกรรมอะไรบ้างที่มีการเลือกใช้ผ้าไหม มีวิธีการเลือกใช้อย่างไร เพราะอะไร

.....

.....

.....

1.5 นอกจากการทอผ้าไหมเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน ทอเพื่อใช้ในพิธีกรรม และโอกาสต่าง ๆ แล้ว ในอดีตเมื่อมีผลผลิตมากเกินไปแล้วทำอย่างไร มีการขาย หรือแลกเปลี่ยนของคนในชุมชนหรือไม่ อย่างไร เพราะเหตุ

.....

.....

.....

1.6 ระบบการขาย หรือแลกเปลี่ยนของคนในชุมชนเกิดขึ้นเมื่อใด การขายหรือแลกเปลี่ยนเกิดขึ้นได้อย่างไร สิ่งของที่เอามาแลกเปลี่ยนเป็นอะไร ผู้ที่นำมาแลกเปลี่ยนเป็นใคร (เช่น หญิงหรือชาย/ เด็กหรือผู้ใหญ่) มีหลักในการขายหรือแลกเปลี่ยนกันอย่างไร (เช่น ของต่อของ / เงินกับของ) ใครเป็นคนกำหนดหลักเกณฑ์ในการแลกเปลี่ยน สถานที่ในการแลกเปลี่ยน/ ตลาดเป็นอย่างไร มีตลาดทุกวันหรือไม่ ตลาดมีเจ้าของหรือไม่ ผู้ที่นำของไปแลกกันจะต้องเสียค่าตลาดหรือไม่ อย่างไร เพราะอะไร

.....

.....

.....

2. เอกลักษณะลวดลาย

2.1 เอกลักษณะลวดลายของผ้าไหมที่ทอในชุมชนของท่านมีกี่ประเภท (เช่น ผ้ามัดหมี่ ผ้าจิด ผ้าจก ผ้าพื้น) แต่ละประเภทมีเอกลักษณะลวดลายแตกต่างกันอย่างไร บ่งบอกถึงอะไร มีความสัมพันธ์กับชุมชนอย่างไร เพราะอะไร

.....

.....

.....

2.2 ลวดลายผ้าที่ทอจำแนกที่เรียกชื่อตามท้องถิ่นมีลายอะไรบ้าง แต่ละลายได้รับอิทธิพลมาจากอะไร (เช่น สภาพการดำเนินชีวิต ความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น และกลุ่มชาติพันธุ์) แต่ละลายมีความแตกต่างกันอย่างไร โอกาสที่ใช้แตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร เพราะอะไร

.....

.....

.....

2.3 ลวดลายผ้าที่ทอในชุมชนของท่านแต่ละลายมีเทคนิคกรรมวิธี ความยากง่าย
ระยะเวลาในการทอ เหมือนกันหรือไม่ อย่างไร เพราะอะไร

.....
.....
.....

2.4 ลวดลายผ้าที่ทอเป็นลายเดี่ยวทั้งผืนหรือไม่อย่างไร (เช่น ลายเดี่ยวทั้งผืน มีการ
ผสมผสานกับลายอื่น ๆ) เพราะอะไร

.....
.....
.....

2.5 ขั้นตอนในการสร้างลวดลายมีกี่ขั้นตอน อะไรบ้าง (เช่น มัดหมี่ จก จิด) ลวดลาย
ที่นิยมทอกันมากในชุมชนของท่านมีลายอะไร เพราะอะไร แต่ละลายเป็นลายดั้งเดิมหรือคิดขึ้นมา
ใหม่ ถ้าคิดขึ้นมาใหม่ใครเป็นคนคิดลาย (เช่น ต่างคนต่างคิด ร่วมกันคิด รับมาจากที่อื่น) ลายที่คิด
ขึ้นมาใหม่มีลายอะไรบ้าง

.....
.....
.....

2.6 อุปกรณ์ในการออกแบบลายมีอะไรบ้าง (เช่น เครื่องทอที่ออกแบบลายผ้า ก็ทอผ้า
มัดหมี่กี่อัต โนมัตติ) แต่ละอย่างได้มาอย่างไร (เช่น ทำเองในชุมชนของท่าน ได้มาจากแหล่งอื่น)
ถ้าทำเองในชุมชนใครเป็นคนคิด ถ้าได้มาจากแหล่งอื่นได้มาจากที่ไหน อย่างไร

.....
.....
.....

2.7 ลวดลายผ้าที่นิยมทอในชุมชนของท่านเป็นลายโบราณหรือลายที่คิดขึ้นมาใหม่
เพราะอะไร ความยากง่ายในการทอระหว่างลายโบราณกับลายที่คิดขึ้นมาใหม่ลายไหนทอยากกว่ากัน
เพราะอะไร และลายอะไรที่เป็นที่นิยมในปัจจุบัน เพราะอะไร

.....
.....
.....

ตอนที่ 3 ข้อมูลบริบทกลุ่มทอผ้า

1. ท่านให้ความช่วยเหลือการดำเนินงานของกลุ่มทอผ้าไหม คือ

- ( ) เป็นหน้าที่ของท่าน
- ( ) กลุ่มมาขอคำปรึกษา
- ( ) กลุ่มแต่งตั้งท่านเป็นกรรมการ
- ( ) อื่น ๆ (โปรดระบุ).....

2. ท่านให้ความช่วยเหลือธุรกิจกลุ่มทอผ้าไหม โดย (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

- ( ) ให้คำปรึกษาด้านการเงิน
- ( ) ให้คำปรึกษาด้านการผลิต
- ( ) ให้คำปรึกษาเรื่องการตลาด
- ( ) ให้คำปรึกษาเรื่องการบริหารงาน
- ( ) อื่น ๆ (โปรดระบุ) .....

3. การทอผ้าไหมเป็นภูมิปัญญาในท้องถิ่นของท่าน หรือเป็นภูมิปัญญาที่มาจากที่อื่นและนำมาพัฒนาเพิ่มเติม

.....

.....

.....

4. ท่านเรียนรู้เทคนิคกรรมวิธีในการทอผ้าไหมจากแหล่งใด (เช่น บรรพบุรุษ ผู้รู้ในท้องถิ่น การอบรมสัมมนา) ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอด (เช่น การทอ การฟอกย้อม การออกแบบลวดลาย) ชนิดของวัสดุที่ใช้ในการถ่ายทอด (เช่น ฝ้าย ไหม พืชเส้นใยอื่น ๆ) จากที่กล่าวมาข้างต้นท่านได้รับการถ่ายทอดจากแหล่งใด ด้วยวิธีการอย่างไร เพราะอะไร

.....

.....

.....

5. เทคนิคพิเศษที่ใช้ในการทอผ้าไหมที่ทอในชุมชนของท่านมีอะไรบ้าง (เช่น การจิด การจก การมัดหมี่) แต่ละอย่างมีเทคนิคกรรมวิธีแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร เพราะอะไร

.....

.....

.....

6. การถ่ายทอดองค์ความรู้ในการทอผ้าไหมในชุมชนของท่านใครเป็นผู้ถ่ายทอด ถ่ายทอดเกี่ยวกับเรื่องอะไร (เช่น เรื่องการทอ การฟอกย้อม การออกแบบผลิตภัณฑ์) โดยวิธีการอย่างไร เพราะอะไร ปัญหา/อุปสรรคในการถ่ายทอดองค์ความรู้มีหรือไม่ อย่างไร ถ้ามีท่านมีวิธีการแก้ไขอย่างไร เพราะอะไร

.....

.....

.....

7. ท่านมีการวางแผนล่วงหน้าที่จะถ่ายทอดเทคนิคกรรมวิธีในการทอผ้าไหมให้กับกลุ่มชนรุ่นหลังหรือไม่ อย่างไร และมีวิธีการอย่างไรที่จะส่งเสริมให้กลุ่มชนรุ่นหลัง หรือคนรุ่นใหม่หันมาสนใจ และให้ความสำคัญที่จะเรียนรู้เทคนิคกรรมวิธีในการทอผ้าไหม

.....

.....

.....

8. เทคโนโลยีพื้นบ้านและเทคโนโลยีสมัยใหม่

8.1 เทคโนโลยีพื้นบ้านที่ใช้ในการทอผ้าไหมในชุมชนของท่านมีกี่ชนิด อะไรบ้าง (เช่น กี่ พืม ฟันหวี ตะกอล กระสวย) แต่ละชนิดมีลักษณะอย่างไร มีส่วนประกอบไปด้วยอะไรบ้าง และมีประโยชน์ในการใช้อย่างไร

.....

.....

.....

8.2 เทคโนโลยีพื้นบ้านที่ใช้ในการทอผ้าไหมในชุมชนของท่านผลิตขึ้นมาจากในชุมชนหรือไม่ อย่างไร ถ้าได้มาจากที่อื่นได้มาโดยวิธีการอย่างไร (เช่น ชื้อมา แลกเปลี่ยนกับสิ่งของ) เพราะอะไร

.....

.....

.....

8.3 เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ใช้ในการทอผ้าไหมในชุมชนของท่านมีกี่ชนิด อะไรบ้าง (เช่น กี่ทอผ้ามัดหมี่กึ่งอัตโนมัติ เครื่องทอเพื่อการออกแบบผ้าลาย) แต่ละชนิดมีลักษณะอย่างไร มีส่วนประกอบไปด้วยอะไรบ้าง และมีประโยชน์กรรมวิธีในการใช้อย่างไร เพราะอะไร

.....

.....

.....

8.4 เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ใช้ในการทอผ้าไหมในชุมชนของท่านทำขึ้นมาเองในชุมชนหรือไม่ (ถ้าทำขึ้นในชุมชนใครเป็นคนทำ) ถ้าได้มาจากที่อื่น ได้มาโดยวิธีการอย่างไร (เช่น ซื้อมา แลกเปลี่ยนกับสิ่งของ) เพราะอะไร

.....

.....

.....

8.5 ขอให้ท่านเล่าถึงจุดเด่นและจุดด้อยของกรรมวิธีในใช้ และประโยชน์ในการใช้ระหว่างเทคโนโลยีพื้นบ้านกับเทคโนโลยีสมัยใหม่มีความแตกต่างกันอย่างไร

.....

.....

.....

8.6 ท่านเล่าถึงความแตกต่างของวัสดุอุปกรณ์ และขั้นตอนในการผลิตเทคโนโลยีพื้นบ้านกับเทคโนโลยีสมัยใหม่มีการเลือกใช้ และขั้นตอนในการผลิตแตกต่างกันอย่างไร เพราะอะไร

.....

.....

.....

8.7 ท่านเล่าถึงความยากง่าย และความคุ้มทุน (เช่น ราคา ระยะเวลาในใช้ คุณภาพของผลผลิตที่ได้) ระหว่างการใช้เทคโนโลยีพื้นบ้านกับเทคโนโลยีสมัยใหม่มีความแตกต่างกันอย่างไร เพราะอะไร

.....

.....

.....

ตอนที่ 4 วิธีการทอผ้าและการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทอผ้า ซึ่งเป็นการศึกษาการพัฒนาการทอผ้าไหมทั้งในด้านโครงสร้างการผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิต กระบวนการผลิต ขั้นตอนการผลิต ขั้นตอนการกระจาย และขั้นตอนการบริโภค

1. โครงสร้างการผลิต

1.1 การผลิตหรือการผ้าไหมในชุมชนของท่านเป็นอย่างไร (เช่น ต่างคนต่างทอ มีการรวมกลุ่มในการผลิต) ถ้ามีการรวมกลุ่มโครงสร้างของกลุ่มประกอบไปด้วยอะไรบ้าง (เช่น ประธานกลุ่ม กรรมการกลุ่ม เลขานุการกลุ่ม) เพราะอะไร

.....

.....

.....

1.2 การบริหารจัดการองค์กร/ กลุ่มทอผ้าไหมในชุมชนของท่านได้แบ่งหน้าที่กันทำหรือไม่ อย่างไร (เช่น มีระเบียบปฏิบัติ โครงสร้างองค์กรชัดเจน มีผู้นำกลุ่ม) เพราะอะไร

.....

.....

.....

1.3 ระยะเวลาในการดำเนินงานของ (รวมกลุ่ม) (เช่น ต่ำกว่า หรือมากกว่า 3 ปี) ผู้ริเริ่มรวมกลุ่มคือใคร เริ่มอย่างไร จำนวนสมาชิกในกลุ่มมีกี่คน (เช่น แบ่งเป็นชาย - หญิง กี่คน) และวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งกลุ่มคืออะไร (เช่น เพื่อเพิ่มรายได้ มีงานทำ ลดปัญหาของสังคม ฝึกบริหารงาน อื่น ๆ) เพราะอะไร

.....

.....

.....

1.4 มีการบริหารจัดการด้านบุคคลหรือไม่ อย่างไร (เช่น มีการวางแผนที่จะสอนหรือถ่ายทอดการทอผ้าไหม) การรับสมัครใหม่เข้ามาพิจารณาอย่างไร (เช่น มีฝีมือในการทอผ้าไหม ผู้สนใจทั่วไป อื่น ๆ) เพราะอะไร

.....

.....

.....

1.5 ในกลุ่มทอผ้าไหมของท่านมีใครเคยเข้ารับการฝึกอบรมหรือไม่ อย่างไร
หน่วยงานที่จัดการฝึกอบรมคือหน่วยงานใด หลักสูตรที่เคยเข้ารับการอบรม และความต้องการ
ด้านการฝึกอบรม ด้านใด เพราะอะไร

.....
.....
.....

1.6 การรวมกลุ่มในการผลิตเป็นธุรกิจหรือไม่ อย่างไร (เช่น แยกกันผลิตรวมกัน
จำหน่าย ผลิตร่วมกันจำหน่ายร่วมกัน ผลิตร่วมกันแยกกันจำหน่าย) สมาชิกกลุ่มทำงานตรงเวลา
หรือไม่ อย่างไร (เช่น บางครั้งใช่ บางครั้งไม่ใช่) เพราะอะไร

.....
.....
.....

1.7 สมาชิกในกลุ่มได้รับค่าตอบแทนอะไรบ้างจากการรวมกลุ่มผลิต (เช่น ค่าจ้าง
เงินเดือน เงินปันจากการลงทุน) สมาชิกเดือนก่อนสามารถกู้เงินได้หรือไม่ อย่างไร หลักเกณฑ์ใน
การพิจารณาการกู้มีหรือไม่ อย่างไร เพราะอะไร

.....
.....
.....

1.8 การบริหารงานของกลุ่มบริหารในรูปของคณะกรรมการใช่หรือไม่ ได้มีการกำหนด
ระยะเวลาในการประชุมกลุ่มหรือไม่ อย่างไร (เช่น เดือนละครั้ง สามเดือนหนึ่งครั้ง อื่น ๆ) ในการ
ประชุมแต่ละครั้งสมาชิกในกลุ่มร่วมแสดงความคิดเห็นหรือไม่ อย่างไร หากทุนไม่เพียงพอ
มีการระดมทุนหรือไม่ อย่างไร โดยวิธีการอย่างไร เพราะอะไร

.....
.....
.....

1.9 ท่านเล่าถึงจุดเด่นและจุดด้อย รวมทั้งอุปสรรคและปัญหาของโครงการการผลิต
ว่ามีอะไรบ้าง ท่านแก้ปัญหาโดยวิธีการอย่างไร เพราะอะไร

.....
.....
.....

2. ความสัมพันธ์ทางการผลิต

2.1 สักส่วนที่ใช้วัตถุดิบในการผลิตมาจากแหล่งใด (เช่น ภายในจังหวัด รับมาจากแหล่งอื่น) คุณภาพของผ้าไหมที่ทอในชุมชนของท่านได้รับการรับรองจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือไม่ ถ้าได้รับได้รับจากหน่วยงานใด เพราะอะไร

.....

.....

.....

2.2 การทอผ้าไหมเป็นภูมิปัญญาของท่านหรือไม่ อย่างไร (เช่น เป็นภูมิปัญญาจากที่อื่นและนำมาพัฒนาเพิ่มเติม เป็นภูมิปัญญาที่นำมาจากที่อื่นไม่ได้พัฒนาเพิ่ม) มีการพัฒนารูปแบบการทอผ้าไหมหรือไม่ อย่างไร (เช่น เป็นแบบดั้งเดิม มีการเปลี่ยนแปลงบ้างเล็กน้อย มีการพัฒนาแบบสม่ำเสมอ) เพราะอะไร

.....

.....

.....

2.3 วัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตท่านได้มาจากที่ไหน อย่างไร (เช่น เส้นไหม สีฟอกย้อม) การผลิตได้กำหนดจำนวนผลิตหรือไม่ อย่างไร (เช่น ศึกษาตลาดก่อน ผลิตปริมาณสม่ำเสมอ การรับคำสั่งซื้อในการผลิต ผลิตตามเงินทุน อื่น ๆ) เพราะอะไร

.....

.....

.....

2.4 มีการนำเอาเครื่องมือเครื่องมือ และเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ในการผลิตหรือไม่ อย่างไร (เช่น ที่ทอผ้ามัดหมี่กึ่งอัตโนมัติ เครื่องทอเพื่อการออกแบบผ้าลาย) เพราะอะไร

.....

.....

.....

2.5 มีการเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์หรือไม่ อย่างไร (เช่น มีการแปรรูปผลิตภัณฑ์ มีการบรรจุหีบห่อ ใช้ประกอบกับผลิตภัณฑ์อื่น พัฒนาคุณภาพให้มีสัญลักษณ์เป็นของแปลก) เพราะอะไร

.....

.....

.....

2.6 ขอให้ท่านเล่าถึงอุปสรรคและปัญหาที่เกิดขึ้นในด้านความสัมพันธ์ทางการผลิต
ว่ามีอะไรบ้าง ท่านแก้ปัญหาโดยวิธีการอย่างไร เพราะอะไร

.....
 .....
 .....

3. กระบวนการและขั้นตอนในการผลิต

3.1 ท่านทอผ้าไหมมาแล้วกี่ปี นอกจากท่านแล้วในครอบครัวของท่านมีใครบ้างที่
ทอผ้าไหม การทอผ้าไหมเป็นภูมิปัญญาในท้องถิ่นของท่านหรือไม่ อย่างไร หรือเป็นภูมิปัญญาที่มาจาก
ที่อื่น และนำมาพัฒนาเพิ่มเติม เพราะอะไร

.....
 .....
 .....

3.2 เทคนิคขั้นตอนในการผลิตหรือทอผ้าไหมมีกี่ขั้นตอน อะไรบ้าง (เช่น การสืบค้าย
การทอ การกระทบพื้นหวี การเก็บหรือม้วนพื้นหวี) แต่ละขั้นตอนมีวิธีการทำอย่างไร เพราะอะไร
นอกเหนือจากที่กล่าวมาข้างต้นมีเทคนิคขั้นตอนอื่นอีกหรือไม่ (เช่น การขีด การจก การมัดหมี่)
แต่ละขั้นตอนทำอย่างไร ใช้เวลามากน้อยเพียงไร เพราะอะไร

.....
 .....
 .....

3.3 ท่านได้รับการสืบทอดหรือเรียนรู้เทคนิคกรรมวิธีในการทอผ้าไหมจากใครหรือ
หน่วยงานใด โดยวิธีอย่างไร เพราะอะไร และหน่วยงานที่เคยให้การสนับสนุนมีหรือไม่อย่างไร

.....
 .....
 .....

3.4 ท่านเคยเข้ารับการฝึกอบรมหรือไม่ อย่างไร หน่วยงานที่จัดการฝึกอบรม หลักสูตร
ที่เคยเข้ารับการอบรม และความต้องการด้านการฝึกอบรม

.....
 .....
 .....

3.5 เทคนิคกรรมวิธีในการผลิต ผลิตอย่างไร วัตถุประสงค์อุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิตเพียงพอหรือไม่ อย่างไร มีการพัฒนารูปแบบการผลิตสินค้าแบบใหม่หรือไม่ อย่างไร (เช่น เป็นแบบดั้งเดิม มีการเปลี่ยนแปลงแบบบ้างเล็กน้อย มีการพัฒนารูปแบบอยู่เสมอ) เพราะอะไร

.....

.....

.....

3.6 คุณภาพของสินค้าเป็นอย่างไร (เช่น ได้รับรองจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง อยู่ระหว่างการดำเนินการขอรับรอง ยังไม่ได้รับการรับรองจากหน่วยงานใด ๆ) และเคยได้รับรางวัลหรือไม่ อย่างไร เพราะอะไร

.....

.....

.....

3.7 วัตถุประสงค์ที่ใช้ในการผลิตมีกี่ชนิด อะไรบ้าง แต่ละชนิดท่านได้มาอย่างไร (เช่น เส้นไหม สีในการฟอกย้อม) และขอให้ท่านเล่าถึงจุดเด่นและจุดด้อยผ้าไหมที่ทอในชุมชนของท่าน

.....

.....

.....

3.8 ขั้นตอนในการสร้างลวดลายมีกี่ขั้นตอน อะไรบ้าง (เช่น มัดหมี่ จก ชิด) ลวดลายที่นิยมทอกันมากในชุมชนของท่านคือลายอะไร เพราะอะไร แต่ละลายเป็นดั้งเดิมหรือคิดขึ้นมาใหม่ ถ้าคิดขึ้นมาใหม่ใครเป็นคนคิดลาย (เช่น ต่างคนต่างคิด ร่วมกันคิด รับมาจากที่อื่น) ลายที่คิดขึ้นมาใหม่มีลายอะไรบ้าง เพราะอะไร

.....

.....

.....

3.9 ขอให้ท่านเล่าถึงอุปสรรคและปัญหาในกระบวนการและขั้นตอนในการผลิตผ้าไหมในชุมชนของท่านว่าเป็นอย่างไร มีวิธีการแก้ปัญหาโดยวิธีใด เพราะอะไร

.....

.....

.....

4. ขั้นตอนการกระจาย และขั้นตอนการบริโภค

4.1 ท่านได้มีการวางแผนล่วงหน้าเกี่ยวกับการผลิตหรือไม่ อย่างไร (เช่นความต้องการของตลาด การออกแบบลวดลายที่บริโภคต้องการ) ในการวางแผนดังกล่าวเป็นหน้าที่ของใคร มีหน่วยงานหรือองค์กรใดให้ความช่วยเหลือหรือไม่ อย่างไร เพราะอะไร

.....

.....

.....

4.2 ความสามารถในการตลาดของกลุ่มเป็นไปอย่างไร (เช่น หาตลาดได้เอง มีหน่วยงาน หรือองค์กรให้ความช่วยเหลือ) จำนวนแหล่งจำหน่ายสินค้ากลุ่มของท่านมีหรือไม่ ถ้ามีมีกี่แห่ง อยู่ที่ไหน อย่างไร มีการบริหารจัดการอย่างไร หน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือในด้านการตลาดมีหรือไม่ อย่างไร เพราะอะไร

.....

.....

.....

4.3 แหล่งจำหน่ายสินค้ากลุ่มของท่านมีหรือไม่ (เช่น การส่งออกตลาดภายในและต่างประเทศ ตลาดภายในและต่างจังหวัด ตลาดภายในชุมชนหรืออำเภอที่ผลิต) ถ้ามีมีกี่แห่ง อยู่ที่ไหน อย่างไร มีการระบบการบริหารจัดการอย่างไร หน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือในด้านการตลาดมีหรือไม่ อย่างไร เพราะอะไร

.....

.....

.....

4.4 การเพิ่มขึ้นของยอดขายเมื่อเปรียบเทียบกับปีที่ผ่านมาเป็นอย่างไร (เช่น ปริมาณมากกว่า เท่าเดิม หรือน้อยกว่า) ความต้องการของตลาด มีตลาดรองรับแน่นอน มีการสั่งซื้อ สั่งจ้างหรือจำหน่ายต่อเนื่องหรือไม่ อย่างไร (เช่น มากกว่า 10 เดือน ระหว่าง 7 - 8 เดือน หรือน้อยกว่าอื่น ๆ) เพราะอะไร มีวิธีการแก้ปัญหาหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

4.5 รูปแบบของผลิตภัณฑ์ผ้าไหมได้มาตรฐานหรือไม่ อย่างไร (เช่น รูปลวดลายง่าย ๆ รักษาคุณภาพได้ระยะหนึ่งแต่ขาดรายละเอียดและมาตรฐาน ไม่มีรูปแบบ) มีระบบเครือข่ายในการติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าหรือไม่ อย่างไร เพราะอะไร

.....

.....

.....

4.6 ท่านมีความคาดหวังกับการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าไหมหรือไม่ อย่างไร (เช่น จำหน่ายให้ได้มากที่สุด จำหน่ายให้ได้กำไรมากที่สุด ไม่มีการกำหนดเป้าหมาย เพื่อเป็นการอนุรักษ์ไว้เท่านั้น) มีการวางกลยุทธ์การตลาดหรือไม่ อย่างไร (เช่น การลด แลก แจก แถม โฆษณาประชาสัมพันธ์ ผ่านวิทยุ แผ่นพับ แผ่นป้าย ขายผ่านระบบอินเทอร์เน็ต อาศัยความช่วยเหลือจากภายนอกหรือราชการ) เพราะอะไร

.....

.....

.....

4.7 ท่านเล่าถึงอุปสรรคและปัญหาที่เกิดขึ้นในขั้นตอนการกระจาย และขั้นตอนการบริโภค ผ้าไหมหรือผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่ผู้บริโภคต้องการเป็นอย่างไร มีวิธีการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นหรือไม่ อย่างไร เพราะอะไร

.....

.....

.....

5. การอนุรักษ์ ฟื้นฟูในการทอผ้าไหมแบบพื้นบ้าน

การพัฒนากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมพื้นบ้านในกลุ่มชาวไทยภูเขาอีสานใต้ ซึ่งเป็นการศึกษาการอนุรักษ์ ฟื้นฟูการทอผ้าไหมแบบพื้นบ้านของกลุ่มผู้ผลิตผ้าไหมที่ส่งผลให้ชุมชนมีรายได้ที่มั่นคงและยั่งยืน

5.1 แนวทางการอนุรักษ์การทอผ้าไหมแบบพื้นบ้าน

1) ขอให้ท่านเล่าถึงแนวทางในการอนุรักษ์การทอผ้าไหมแบบพื้นบ้านในชุมชนของท่านตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันเป็นไปอย่างไร (เช่น ยังคงรักษาการทอแบบพื้นบ้าน มีการพัฒนาเครื่องมือเครื่องมือในการทอ อื่น ๆ) เพราะอะไร คุณภาพของผ้าไหมที่ทอได้เป็นอย่างไร

.....

.....

.....

2) ขอให้ท่านเล่าถึงแนวทางในการอนุรักษ์เอกลักษณ์ลวดลาย การสร้างลายผ้าใหม่ที่
ทอในชุมชนของท่านเป็นอย่างไร (เช่น เอกลักษณ์ลวดลายเหมือนเดิม มีการพัฒนาเพิ่มเติมจากเดิม
อื่น ๆ) เพราะอะไร

.....

.....

.....

3) ขอให้ท่านเล่าถึงแนวทางในการอนุรักษ์เทคนิคกรรมวิธีในการทอผ้าไหมในชุมชน
ของท่านว่าเป็นอย่างไร เพราะอะไร

.....

.....

.....

4) ขอให้ท่านเล่าถึงแนวทางในการอนุรักษ์เทคโนโลยีพื้นบ้าน วัสดุที่ใช้ในการทอ
ผ้าไหมว่าเป็นอย่างไร เพราะอะไร

.....

.....

.....

5) จากที่กล่าวมาข้างต้นท่านได้มีการวางแผนล่วงหน้าที่เกี่ยวข้ององค์ความรู้ด้านต่าง ๆ
เกี่ยวกับการทอผ้าไหมให้กับกลุ่มชนรุ่นหลังหรือไม่ อย่างไร เพราะอะไร

.....

.....

.....

6) ขอให้ท่านเล่าถึงปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์การทอผ้าไหมแบบพื้นถิ่นที่
เกิดขึ้นในชุมชนของมีหรือไม่ อย่างไร ท่านมีวิธีการแก้ปัญหาอย่างไร เพราะอะไร

.....

.....

.....

7) ท่านมีการวางแผนที่จะถ่ายทอดแนวทางในการอนุรักษ์กรรมวิธีในการทอผ้าไหม
แบบพื้นถิ่นให้กับกลุ่มชนรุ่นหลังหรือไม่ อย่างไร โดยวิธีการอย่างไร

.....

.....

.....

แบบสัมภาษณ์เจาะลึก เป็นการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในประเด็นเกี่ยวกับบริบทกลุ่มทอผ้า
 วิธีการทอผ้าไหม และการเปลี่ยนแปลงกระบวนการสืบทอดการทอผ้าไหมของชาวไทยภูเขา
 แนวคำถามในการสัมภาษณ์เจาะลึกและการสนทนากลุ่ม

*****

1. การทอผ้าไหมมีความเป็นมาอย่างไร
2. คุณค่าของเอกลักษณ์ลวดลายผ้าไหมที่ทอมีอะไรบ้าง อย่างไร
3. การทอผ้าไหมในปัจจุบันเป็นอย่างไร
4. ทำไมต้องมีการทอผ้าไหม
5. มีการเรียนรู้ถ่ายทอดอย่างไร
6. มีความรู้สึกอย่างไรกับแนวทางการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และแนวทางการพัฒนาการทอ

ผ้าไหม

7. การทอผ้าไหมมีความสำคัญต่อตนเอง และชุมชนอย่างไร
8. ปัญหาการทอผ้าไหมในชุมชนมีอะไรบ้างแก้ไขอย่างไรต้องการความช่วยเหลือใน

เรื่องใด

แบบสังเกตภาคสนาม

สังเกต ( ) สอบถาม ( ) สังเกตแบบมีส่วนร่วม

ชื่อ - สกุล.....อายุ.....ปี วุฒิการศึกษา .....

วันที่.....เดือน.....พ.ศ. ....สถานที่.....

เวลา.....เหตุการณ์.....

บุคคลที่ร่วมในเหตุการณ์.....

สภาพแวดล้อม.....ปฏิริยาของผู้ให้สัมภาษณ์.....

*****

บันทึกพฤติกรรมและเหตุการณ์ที่สังเกต

กรอบในการสังเกต ลักษณะการสังเกต

1. สังเกตพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมกลุ่มทอผ้าไหม วิถีชีวิตที่เป็นจริง
2. สังเกตพฤติกรรมที่เกิดขึ้นบ่อยเพื่อยืนยันข้อมูล
3. ลำดับในการเกิดพฤติกรรม การเรียงลำดับเหตุการณ์เพื่อหาความสัมพันธ์ของ

พฤติกรรม

4. ความสำคัญของพฤติกรรมที่เกิดขึ้น สังเกตพฤติกรรมที่ส่งผลต่อการทำงาน การดำรงชีวิต การสร้างงาน และความร่วมมือในกลุ่ม

เนื้อหาที่สังเกต

1. พฤติกรรมในชีวิตประจำวัน ด้านชีวิตส่วนตัว
2. พฤติกรรมด้านอาชีพ ลักษณะงาน การจัดการ อาชีพที่ส่งผลถึงความสัมพันธ์กับชุมชน
3. พฤติกรรมด้านสังคม สังเกตลักษณะและประเภทกิจกรรมในชุมชน การให้ความร่วมมือ และประโยชน์ของกิจกรรมในชุมชน
4. พฤติกรรมการร่วมกิจกรรมกลุ่มทอผ้าไหม สังเกตกระบวนการขั้นตอนการผลิตระยะเวลาในการร่วมกิจกรรมกลุ่ม
5. การสนทนาในชุมชน สังเกตเนื้อหาที่สนทนาในชุมชน ด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับผ้าไหม แนวทางการพัฒนาการทอผ้าไหม แนวทางการอนุรักษ์การทอผ้าไหมแบบพื้นถิ่นอย่างยั่งยืน การดำเนินธุรกิจการทอผ้าไหมที่ส่งผลให้ชุมชนมีรายได้อย่างยั่งยืน และความผูกพันในชุมชน
6. สังเกตความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ครอบครัว และชุมชนสังเกตด้านรายได้และเศรษฐกิจในชุมชน